

F. William Engdahl

BOGOVI NOVCA

Wall Street i propast američkog stoljeća

DETECTA

F. William Engdahl, autor bestselera o nafti i geopolitici pod naslovom *Stoljeće rata: angloamerička naftna politika i nov i svjetski poredak*, već više od trideset godina, tj. od prvoga naftnoga šoka i svjetske kriza žita s početka sedamdesetih godina 20. stoljeća, piše o problemima poljoprivrede, GATT-u, Svjetskoj trgovinskoj organizaciji (WTO), Međunarodnom monetarnom fondu (MMF-u), energiji, politici i ekonomiji. Diplomirao je politiku na Sveučilištu Princeton i stekao magisterij iz komparativne ekonomije na Sveučilištu Stockholm. Radio je kao neovisni ekonomist i novinar, prvo u New Yorku, a zatim u Europi, obrađujući teme poput Urugvajskoga sastanka GATT-a, politiku hrane Europske Unije, kartele žita, politiku MMF-a, probleme vanjskoga duga zemalja Trećega svijeta, zakulisne fondove i azijsku krizu. Redovito je pisao za brojne publikacije, uključujući i japanski časopis *Nihon Keizai Shimbun*, te *Forseight*, *Grant's Investor.com*, *European Banker* i *Business Banker International*. Predavao je na mnogim međunarodnim konferencijama na temu geopolitike, GMO-a, ekonomije i energije, od Londona preko Džakarte do Poljske i Hrvatske. Trenutno živi u Njemačkoj i, osim što redovito piše o pitanjima ekonomije, energije i o međunarodnim problemima, radi i kao ekonomski savjetnik.

F. William Engdahl

BOGOVI NOVCA

Wall Street i propast "američkoga stoljeća"

Biblioteka

ARMAGEDON

Urednica

Neđeljka Batinović

Stručna recenzija

Tihana Dumbović

F. William Engdahl

BOGOVI NOVCA

Wall Street i propast "američkoga stoljeća"

S engleskoga prevela
Slavena Špalj

DETECTA

Zagreb, 2010.

Naslov izvornika

F. William Engdahl

GODS OF MONEY:

Wall Street and the Death of the American Century

Copyright ©F. William Engdahl 2009.

Copyright za hrvatsko izdanje: © Detecta d.o.o., Zagreb, svibanj 2010.

Sva prava pridržana. Nijedan dio ove knjige ne smije se reproducirati ni kopirati ni u kakvom obliku - elektronskom, mehaničkom, fotokopirnom, snimljenom itd. - bez pisane suglasnosti vlasnika prava.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 739948

ISBN 978-953-7476-16-8

SADRŽAJ

Predgovor autora	11
<i>Prvo poglavlje:</i>	
USPON AMERIČKE NOVČANE OLIGARHIJE	23
Duga povijest svjetske krize	23
Američke privatne "narodne" banke	26
Londonski bankari upravljaju Američkom bankom	31
Ponovno uvođenje zlatnog standarda	40
<i>Drugo poglavlje:</i>	
JOHN. P. MORGAN - PRVI AMERIČKI "BOG NOVCA"	43
Izrežirana Kriza iz 1893. godine	46
Ruka ruku mijе...	48
Najveća ekonomska kriza u povijesti SAD-a	51
Američka oligarhija od šezdeset obitelji	54
Shermanov Zakon protiv trustova bio je protiv radnika	57
<i>Treće poglavlje:</i>	
BANKARI DRŽAVNIM UDAROM STVARAJU SUSTAV	
BANAKA ZA SAVEZNE PRIČUVE	63
J. P. Morgan izranja kao "kralj"	63
Morgan i Rockefeller režiraju "Paniku iz 1907."	65
Nepoželjan prijedlog Ministarstva financija	71
Morganovo i Rockefellerovo Nacionalno monetarno	
povjerenstvo	75
Bankarski državni udar	77
"Lov na patke" na otoku u Georgiji	81
Tajna otoka Jekyll	83
Prljava tajna bankarstva djelomične rezerve	87
Kongresnici iz Demokratske stranke istražuju	
"novčani trust"	89
Republikanski bankari kupuju demokrata da provede udar	93
<i>Četvrto poglavlje:</i>	
JOHN P. MORGAN I BANKE ZA SAVEZNE PRIČUVE	
FINANCIRAJU PRVI SVJETSKI RAT	99
Prenapregnuto Britansko Carstvo	99
Dva suparnika u borbi za preuzimanje svjetske	
uloge Engleske	103
Očita sudbina	104

<i>Casus belli</i>	106
Neutralna Amerika: "On nas drži podalje od rata..."	108
Morgan preuzima vrlo unosan posao	109
Rat koji se vodi kako bi "svijet bio siguran"	
za banku J. P. Morgan & Co.	115
Propaganda kao oružje	119
Djelovanje na najniže emocije	122
Nevjerojatna cijena rata	127
<i>Peto poglavlje:</i>	
ZLATO, SUKOBLJENI CILJEVI I SUPARNIČKA CARSTVA	131
Kongres otkriva "novčani trust"	131
Newyorška banka za savezne pričuve preuzima kontrolu	137
Guverner Strong sluša Europu, a ne "Main Street"	141
Strategija Engleske banke po pitanju zlatnog standarda	144
Južna Afrika prijeti samostalnošću	146
"Doktor novca" i zlatna zamisao Wall Streeta	151
Savjet profesora Kemmerera Južnoj Africi	153
Winston Churchill pokušava preduhitriti američki zlatni standard	156
Fatalna pogreška Benjamina Stronga	158
Liga naroda kao ključ britanskih zlatnih planova	161
Guverner Strong daje tržištu "malo viskija"	164
"Sve se srušilo"	168
Francuska ruši zlatni standard	172
Predsjednik Hoover pokušava podići branu	177
<i>Šesto poglavlje:</i>	
NEW DEAL I EKONOMSKA KRIZA -	
OBITELJ ROCKEFELLER IZRANJA KAO	
DOMINANTNA SNAGA	185
Pad Kuće Morgan	185
Kriza zlata i pad vrijednosti dolara	191
Dok drugi gube, Bernard Baruch dobiva	194
Rockefeller izranja kao pobjednik	202
Bernard Baruch, obitelj Rockefeller i velike kompanije podupiru Mussolinijev model	205
<i>Sedmo poglavlje:</i>	
PLANOVI ZA "AMERIČKO STOLJEĆE" -	
STUDIJE O RATU I MIRU	211
"Diskretan pothvat" braće Rockefeller	211
"Američko stoljeće"	219
Kosturi Trećega Reicha u ormaru obitelji Rockefeller	223

Projekt se pridružuju obitelji DuPont i Bush	228
U Rockefellerovu krugu nema pogrješaka	233
Izgovor za rat: "Pearl Harbor" predsjednika Roosevelta	241
Washingtonska crna magija	247
Braća Rockefeller grade svoje latinskoameričko poslovno carstvo	250
<i>Osmo poglavlje:</i>	
RAT I SUKOBLJENI GEOPOLITIČKI PLANOVI	257
Zanemarene lekcije iz britanske geopolitike	257
Suprotstavljene geopolitičke strategije	259
Hitlerova vojna "pogrješka"	261
Premijeru Chamberlaineu je odzvonilo	264
Churchillova hladna računica	267
Veliki srednjoeuropski prostor Trećega Reicha	269
Srednjoeuropsko gospodarsko vijeće i "mirni prodor"	270
Njemačka industrija zavodi Francusku	272
Euroazijski gospodarski prostor	277
Neočekivana promjena geopolitičke strategije	280
"Novi europski poredak"	282
Započinje Operacija "Barbarossa"	285
Rooseveltova geopolitička igra	286
<i>Deveto poglavlje:</i>	
KRAJ PAX BRITANNICAE	291
Stavljanje Britanskoga Carstva na pravo mjesto	291
Američkom je stoljeću granulo sunce...	293
Nad Britanskim Carstvom zalazi sunce...	299
<i>Deseto poglavlje:</i>	
AMERIKA BACA ATOMSKU BOMBU	305
Novi američki monopol na moć	305
Poslijeratni američki <i>Lebensraum</i>	314
"...ta se tržišta nalaze u inozemstvu"	318
Amerika priprema strateški zaokret	321
<i>Jedanaesto poglavlje:</i>	
STVARANJE BRETTONWOODSKOG DOLARSKOG SUSTAVA	327
Američki dolarski standard	
Kobno potpisivanje sporazuma u Bretton Woodsu	330
Nelson kupuje glasove nekih država članica UN-a	333
Brettonwoodski dolarski sustav	335
Dolarski standard zamjenjuje zlato	336
Dva stupa američke moći	338

Dvanaesto poglavlje:

ROĐENA JE DRŽAVA NACIONALNE SIGURNOSTI	345
Marshallov plan - svitanje "američkoga stoljeća"	345
Hladni rat NATO saveza - američki <i>Lebensraum</i>	350
Izvjешće NSC 68 i fantomska "slika neprijatelja"	355
Koreja daje povod	360
CIA udara na fantomske komuniste	366
I autocestama protiv "sovjetske opasnosti"	368

Trinaesto poglavlje:

DOLARSKI STANDARD PREUZIMA SVIJET	371
Novi zlatni standard za novi svjetski poredak	371
Rastakanje suparnika - Britanskoga Carstva	374
NATO otvara nova tržišta	376
Pukotine na poslijeratnom američkom zdanju	380
Predsjednik Kennedy oglašava uzbunu	382
Predsjednik Kennedy zaobilazi Sustav banaka za savezne pričuve	384
Londonske pukotine u zlatnom standardu	388
Francuska muha u britanskoj juhi	390
Amerika se osvećuje Francuskoj	393

Četrnaesto poglavlje:

NIXON NAPUŠTA BRETTONWOODSKI SUSTAV	399
Godina 1971. - početak kraja igre	399
"Vrući novac" s "izvanteritorijalnih" tržišta eurodolara	402
Banka Chase udara na Libanon	405
Dolarski puč predsjednika Nixona	408
Saltsjoebaden - Bilderberška urota	411
Švedska zima u svibnju	414
Kissingerov jomkipurski "naftni šoku"	415
"Novčani trust" pokreće kontrarevoluciju	423
Trilateralna shema Davida Rockefellera	424
"Trilateralni predsjednik"	427
Ponovno prigrabljivanje povlastica Novoga dogovora (New Deal)	429
Postindustrijski svijet Wall Streeta	432

Petnaesto poglavlje:

REAGANOVA REVOLUCIJA ZA BOGATAŠE	437
Monetarni državni udar Paula Volckera	437
Uništavanje štedionica	440
Uvođenje monetarističkog lijeka	442
Paul Volcker oslobađa dužničku bombu	443

MMF pomaže u pljački zemalja "trećega svijeta"	446
Posljedice dolaze na naplatu	453
Slamanje sindikata	456
Amerika stvara "obrnuti" naftni šok	458
Banke pljačkaju štedno-kreditne banke	462
I Japan stiže u pomoć predsjedniku Bushu	466

Šesnaesto poglavlje:

GREENSPANOVA "REVOLUCIJA U FINANCIJAMA"	
ODLAZI KRIVIM SMJEROM	469
Dugoročni plan Alana Greenspana	469
Maestro služi "novčanom trustu"	471
Greenspanova paradigma o derivatima iz 1987. godine	474
Uništavanje obveza iz Glass-Steagallova zakona	479
Deregulacija znači "prevelik da bi propao"	481
"Operacija Rollback" i pojavljivanje Alana Greenspana	483
"Strategije koje su bile nezamislive prije deset godina..."	487
Sudbonosni dot-com balon Alana Greenspana	490
Govor iz travnja 2000.	493
Dionice i "pravilo T"	495
Na granici	497
Alan Greenspan odbio je tu osjetljivu strategiju	498
Kraj igre: neregulirano privatno stvaranje novca	500
Banka J. P. Morgan i njezino "oružje za masovno financijsko uništenje"	506
Počinja muljaža sekuritizacije hipoteka	509
Sekuritizacija - "ne-realan dogovor"	511
Financijska alkemija - gdje muha upada u juhu	512
"A onda je glazba jednostavno utihnula"	514
Kompanije Moody's i S & P uživaju jedinstven status	518
"Ovo je slobodna zemlja, zar ne?"	519
Igra rotirajuće krize	521
Monoline (jednostavno) osiguranje - Viagra za sekuritizaciju	522
Izvan službenih knjiga...	527

Sedamnaesto poglavlje:

KRAJ DOLARSKOG SUSTAVA	531
Mala banka diže veliku buku	531
Ignoriranje lekcije LTCM-a	535
Black-Scholesovi modeli - temeljne pogreške modela rizika	537
Život nije zvonolika krivulja	539

Prijevvara <i>à la carte</i>	543
Krediti lažljivaca, NINA i orgija bankovne prijevare	544
Grabežljivci imaju gozbu	546
Cunami je tek započeo	553
Bizaran krah banke Lehman Brothers	555
Paradigma banke Citigroup	559
<i>Osamnaesto poglavlje:</i>	
PLJAČKANJE ZEMLJE	561
Predsjednik za "promjene"	561
Najveća pljačka koju su banke s Wall Streeta ikada izvele	563
Prevelike da bi bile spašene?	566
Šampanjac za bankare, toksičan otpad za narod	571
Pada vrijednost stvarnog američkog gospodarstva	574
Amerika kao Stari Rim	578
Kraj republike?	582
KAZALO	585

Predgovor autora

Ovo nije knjiga koja će vam objasniti kako preživjeti financijsku krizu ili, možda, zašto je u doba previranja mudro svoj novac uložiti u zlato. Drugi su autori to već učinili bolje od mene. Ova knjiga nije ni usvojeni pregled razvoja novca i bankarstva ili čak razvoja ekonomske znanosti. Prije bismo mogli reći kako je zapravo riječ o povijesti moći, točnije, o povijesti neviđene zlouporabe moći u rukama malobrojnih pripadnika elite koji su se ustoličili kao "bogovi novca". Ova knjiga jest povijest klike međunarodnih bankara koji su stvorili Wall Street i koji i danas njime vladaju, kao što su prije Prvoga svjetskoga rata vladali Londonom.

Ovaj dio trilogije jest kronika uspona šačice ljudi koji su sebe držali posebnom silom, izvan i iznad zakona, tj. njihova uspona do položaja neviđene koncentracije moći.

U Novom Zavjetu, u Evanđelju po Mateju, piše: "Nitko ne može služiti dvojici gospodara. Ili će jednoga mrziti, a drugoga ljubiti; ili će uz jednoga prijanjati, a drugoga prezirati. Ne možete služiti Bogu i bogatstvu." (Mt, 6,24). Od osnutka Sjedinjenih Američkih Država kao ustavne republike, 1789. godine, poslije Rata za neovisnost, protiv Velike Britanije, moćni su novčani interesni krugovi taj biblijski sukob riješili jednostavno tako što su sebe ustoličili za "bogove novca", koji su, kao zakon za sebe, stajali iznad svih drugih običnih smrtnika. Malo-pomalo, pomoću moći koju im je taj novac osigurao, nagrizali su temelje američkoga Ustava kako bi kreditiranjem i financijskom prijevarom ponovno osvojili ono što su izgubili na bojnome polju.

U studenom 2009. godine londonski je list *Sunday Times* objavio intervju s Lloyd Blankfeinom, predsjednikom i glavnim izvršnim direktorom najprofitabilnije banke na svijetu, Goldman Sachs, u kojemu je branio profit što ga je banka ostvarila u vrijeme kada se većina financijskih institucija borila za opstanak. Pritom je sebe "skromno" opisao kao "bankara koji obavlja božji posao". Više od stotinu godina prije toga jedan je naivni novinar priupitao Johna D. Rockefellera, osnivača monopolističke kompanije Standard Oil, na koji je način uspio postati najbogatiji čovjek na svijetu. On je tada, bez oklijevanja, odgovorio: "Bog mi je dao moj novac!"

Što je uopće novac? U pokušaju da se odgovori na to pitanje, kao jedno od najvažnijih pitanja, napisane su cijele knjige. Činjenica da na to pitanje postoji toliko mnogo različitih odgovora i da je o njemu napisano toliko mnogo različitih knjiga, pokazuje kako prava narav nečega što uzimamo zdravo za gotovo uopće nije jasna, a ponajmanje je razumiju upravo ekonomski stručnjaci.

To je zato što danas studij ekonomije na svim većim sveučilištima zapadnoga svijeta nema mnogo dodirnih točaka s ekonomskom stvarnošću, kao ni s političkom ulogom koju u oblikovanju te stvarnosti imaju međunarodni financijski krugovi i njihovi geopolitički projekti. Tome se ne treba čuditi, s obzirom na činjenicu da su financijski moćnici, veliki i moćni međunarodni bankari iz londonskog Cityja i newyorškog Wall Streeta, i članovi njihovih obitelji, davali donacije upravo onim katedrama i profesorima koji su odgovarali njihovim interesima, kako bi osigurali da znanje koje ti profesori prenose studentima služi zaštiti njihova poretka. Ta praksa ide toliko daleko da se prema njihovim interesima dodjeljuje čak i Nobelova nagrada za ekonomiju.

Novac nije ništa drugo doli politička tvorevina. Zapravo, novac je obećanje plaćanja ugovoreno između dviju strana, koje, više ili manje, svojim ovlastima osigurava država. Na kraju, posebno u svijetu u kojemu čisto papirnata roba, takozvani

fiat¹ novac, on postaje predmet "povjerenja" u poreznu snagu američke države, iza koje su oduvijek stajale njezina vojna i politička moć, kao i mogućnost da se njime kupe i na taj način kontroliraju članovi zakonodavne vlasti i drugi državni dužnosnici - predsjednici, kongresnici, odnosno, suci.

Tijekom prošlih sto pedeset godina jedan uzak, ali neuobičajeno moćan krug međunarodnih bankara i interesni krugovi s Wall Streeta, te s njima povezani vlasnici središnjih banaka, izgradio je u Sjedinjenim Američkim Državama zdanje koje je oblikovalo život američkoga naroda, pripremalo taj narod na ratove koji su se vodili daleko od američkih obala, i to doslovno pomoću kontrole nad proizvodnjom i potrošnjom stanovništva i, što je najopasnije od svega, čak kontrole nad time kako i o čemu bi ljudi trebali promišljati. Pokojni američki povjesničar Carroll Quigley u svojoj knjizi *Tragedy and Hope* (Tragedija i nada), na 324. stranici, piše: "Međunarodni bankari nisu željeli ništa manje nego stvoriti sustav financijske kontrole nad svijetom, koji bi bio u privatnom vlasništvu i pomoću kojega bi oni mogli vladati političkim sustavom svake pojedine države, kao i cijelim svjetskim gospodarstvom. Tim su sustavom trebale feudalistički upravljati svjetske središnje banke, djelujući sporazumno, i to pomoću tajnih sporazuma koje bi ugovarali na čestim zatvorenim sastancima i konferencijama.

Godine 1862., na samome početku Američkoga građanskog rata, među bogatim pripadnicima engleske aristokracije i bankarstva diskretno je kružio jedan memorandum. U njemu su bankarski moćnici londonskoga Cityja dali hladnu procjenu događaja koji su se odvijali u Americi, ovim riječima:

1 Fiat novac jest novac koji je država proglasila zakonskim sredstvom plaćanja, iako nema nikakva pokrića u zlatu ni drugim vrijednostima. Papirnat novac koji nije konvertibilan u zlatu jest tipičan primjer fiat novca ili fiducijarnog novca. Taj novac nema vlastite vrijednosti ili je ona neznatna, ali se prima s povjerenjem da će se njima moći dalje služiti kao prometnim sredstvom i sredstvom plaćanja. - nap. struč. rec. (Masmedijin poslovni rječnik, Masmedia, Zagreb).

"Rat će vjerojatno dovesti do ukidanja ropstva, odnosno, ukinut će se svako vlasništvo nad ljudima. Budući da robovlasništvo znači posjedovati radničku klasu i da ono sa sobom nosi brigu o radnicima, ja i moji prijatelji iz Europe slažemo se glede toga, da, sukladno planu europskih zemalja, koji predvodi Engleska, radničku klasu treba kontrolirati pomoću kapitala, i to kontrolom plaća. Veliki dugovi, za koje će se pobrinuti kapitalisti, grade se ratom, a treba ih iskoristiti kao sredstvo kontrole nad količinom novca koji je u optjecaju. Kako bismo to ostvarili, kao bankarsku osnovicu treba koristiti obveznice. Trenutačno čekamo da američki ministar financija iznese taj prijedlog pred Kongres. Nikako se ne smije dopustiti da takozvani "zelembaći" uopće budu pušteni u optjecaj kao novac, budući da ih nismo u mogućnosti kontrolirati. No, zato možemo kontrolirati obveznice, a pomoću njih i izdavanje novca." (citirano u Charles A. Lindbergh, *Banking, Currency and the Money Trust*)

Godine 1913. kongresnik iz savezne države Minnesota Charles August Lindbergh stariji, otac slavnog zrakoplovca, napisao je knjigu pod naslovom *Banking, Currency and the Money Trust* (Bankarstvo, valuta i "novčani trust")², u kojoj je točno opisao politički naum međunarodnih bankara s Wall Streeta, koji su pripremali temelje za osnivanje nove središnje banke i za kontrolu nad gospodarstvom zemlje, koju će time ostvariti za sebe.

Kao zastupnik Republikanske stranke u Kongresu Charles Lindbergh u svojoj je knjizi razotkrio tajne makinacije moćnih financijskih krugova s Wall Streeta, a posebno njihove napore da proguraju usvajanje zakona, koji je, više od ijednog drugog Zakona, oblikovao povijest Amerike i većine ostalog svijeta - Zakona o saveznim pričuvama. Taj je zakon usvojen na Badnjak 1913., u gotovo praznom Kongresu, a stupio je

2 Trust - oblik udruživanja poduzeća ili imovine. - nap. str. rec.

na snagu potpisom predsjednika Woodrowa Wilsona, starog jataka financijaša s Wall Streeta. Lindbergh je pritom opisao utjecaj koji je u tome *de facto* bankarskom državnom udaru imao krug bankara s Wall Streeta, koji je Lindbergh ispravno označio terminom "novčani trust". Tako on piše:

"Otkada je Kongres, za vrijeme Američkoga građanskog rata, bankarima dopustio da provode financijsko zakonodavstvo, članovi Senatskog odbora za financije (danas Odbor za bankarstvo i valutu) i Odbora za bankarstvo i valutu Zastupničkog doma imenovani su uglavnom iz redova bankara, njihovih zastupnika i odvjetnika. Ti odbori nadziru što Kongresu i Senatu treba reći o prirodi zakona koje predlažu, o njihovom opsegu, a nadziru i rasprave koje se o tome trebaju održati u oba doma Kongresa." (Lindbergh, op. cit., Dodatak)

Godine 1917. on je napisao brošuru pod nazivom *Why is Your Country at War?* (Zašto je vaša zemlja u ratu?), koju se čitalo diljem zemlje i u kojoj je za sudjelovanje Amerike u Drugome svjetskome ratu optužio "visoke financijske krugove". Zbog njegove hrabrosti i točnog razotkrivanja uloge koju je u uvlačenju Amerike u taj rat imao "novčani trust", mediji, koje je nadzirao Wall Street, prozvali su ga izdajicom. "Novčani trust", protiv kojega se borio, uništio je njegovu političku karijeru.

Jedna međunarodna banka s Wall Streeta, J. P. Morgan & Co., prekršivši tako neutralnost SAD-a, postala je na početku Prvoga svjetskoga rata službena banka Velike Britanije i Francuske, te je, utjecajem koji je imala na Vladu predsjednika Wilsona, utjecala i na sliku ondašnjih događaja koju su plasirali mediji, kako bi u ratno ludilo natjerala neupućeni američki narod, koji je duboko dvojio o tome treba li se Amerika uopće umiješati u taj rat.

Američki ministar vanjskih poslova William Jennings Bryan, čovjek koji je u američkoj politici nedostatno cijenjen, zadobio je u narodu veliku političku potporu zbog protivljenja

"plutokraciji"³ s Wall Streeta braneci ondašnje interese zapadnih američkih saveznih država, tj. njihova srebra, u njihovu sukobu s Wall Streetom i londonskim zlatnim standardom. Ministar Bryan dao je 1915. godine ostavku na položaj ministra, izražavajući tako svoj prosvjed protiv, kako je s pravom rekao, cinične manipulacije koju su provodili američki predsjednik i njegovi savjetnici, a posebno tisak, koji je bio pod kontrolom bankara s Wall Streeta bliskih Morganu, manipulacije koja je vodila tome da Ameriku uvuče u rat u vrijeme kada se Kuća Morgan, zbog golemih kredita koje je dala Velikoj Britaniji i Francuskoj, suočila s mogućom financijskom propasti. "Novčani trust" s Wall Streeta vidio je rat kao mogućnost da se ude u Europu i financijski utječe na njezine države, s obzirom na to da je trebalo popuniti prostor koji je za sobom ostavilo propalo Britansko Carstvo. Bio je to prvi korak u stvaranju takozvanog "američkoga stoljeća".

U razdoblju od osnivanja Prve američke banke, koju je 1791. godine ministar financija Hamilton osmislio kao privatnu banku, do stvaranja Sustava banaka za savezne pričuve iz prosinca 1913., koja je također bila središnja banka u privatnom vlasništvu, u Americi se ustoličila malena skupina izuzetno bogatih obitelji, o kojoj se prije govorilo kao o "šezdeset američkih obitelji". Bogatstvo i moć tih obitelji temeljili su se na njihovoj moći da kontroliraju novac mlade američke države, da po vlastitoj volji povlače velike količine novca iz optjecaja i tako na umjetan način stvaraju manjak novca na tržištu, što je rezultiralo financijskom panikom, pa čak i krizom, a sve kako bi proširili i učvrstili svoju vlast u zemlji. Upravo su oni financirali ratove i širenje Amerike izvan njezinih granica poslije Američko-španjolskoga rata iz 1898. godine, kada je Amerika, aneksijom Filipina kao prolaza prema unosnoj kineskoj i azijskoj trgovini, postala *de facto* imperijalistička sila.

U razdoblju od početka "rata poslije kojega je svijet trebao postati siguran za demokraciju", tj. od kolovoza 1914., pa sve do završetka Drugoga svjetskoga rata iz svibnja 1945. godine, suprotno tvrdnjama koje "potvrđuje" povijest, svijet je prošao kroz divovsku borbu između dviju svjetskih sila, Sjedinjenih Američkih Država i Njemačke, borbu za to tko će kao idući vladar svijeta naslijediti propalo Britansko Carstvo. Interesi koji su Ameriku vodili u tu borbu potjecali su uglavnom iz krugova s Wall Streeta, odnosno, bili su rašireni među takozvanim "bo-govima novca". U tome su se krugu pojedine osobe mijenjale. Do krize u kojoj se našla 1931. godine, prevlast na Wall Streetu imala je Kuća Morgan. Poslije toga, obitelj Rockefeller sa svojim je bankama postala neupitni vođa nove američke prevlasti u svijetu, prevlasti koju je vlasnik lista *Time-Life* i jedan od članova "novčanog trusta" Henry Luce nazvao "američko stoljeće".

Od 1945. godine prevlast Amerike ili, točnije, "američko carstvo", počivalo je na dva čvrsta potporna stupa. Prvi stup bila je uloga dolara kao neupitne svjetske pričuvne valute, zbog čega je newyorški Wall Street postao središte svjetskog financijskog života, odnosno, "bankar svijeta". Drugi, popratni, stup bila je uloga Pentagona i neupitna prevlast američke vojne moći.

Malo ljudi uopće ima predodžbu o tome s kojom lakoćom ta dva stupa prijanjaju jedan uz drugi unutar jedne te iste strukture moći, strukture moći koju vode novčani interesi. Tom strukturom u prvome redu upravljaju Wall Street i poseban soj međunarodnih bankara koji su svoju vladavinu formalizirali u organizacijama poput Društva hodočasnika, Vijeća za inozemne odnose, Bilderberške skupine, Trilateralne komisije i drugim odabranim privatnim organizacijama pod njihovom kontrolom.

Kriza koja se rasplamsala 2007. godine, ispočetka u svezi sa sekuritizacijom⁴ visoko rizičnih "drugorazrednih" hipotekarnih

4 Pretvaranje neprenosivih financijskih instrumenata (primjerice, kredita) u prenosive, odnosno, u vrijednosne papire. - nap. str. rec. (Masmedijin poslovni rječnik, Masmedia, Zagreb).

kredita, uzdrmla je temelje financijskog sustava kao nijedna druga kriza do danas. Za one koji žele razumjeti kako to da su one iste banke s Wall Streeta koje su svojom neograničenom pohlepom i težnjom za ostvarivanjem još veće kontrole nad svijetom na kraju svega i na štetu poreznih obveznika izišle još bogatije, ova knjiga jest uvod u unutarnje djelovanje moći novca. Knjiga je rezultat tridesetak godina istraživanja i pisanja na temu novca i moći. Ona je treći dio trilogije koja cjelovito razrađuje riječi što ih je sredinom sedamdesetih godina izrekao američki ministar vanjskih poslova Henry Kissinger, štićenik moćnog Rockefellerova kruga, koje glase: "Kontroliraj naftu i kontrolirat ćeš cijele države. Kontroliraj hranu i kontrolirat ćeš ljude. Kontroliraj novac i kontrolirat ćeš cijeli svijet!" U mojim prethodnim dvjema knjigama, *Stoljeće rata: anglo-američka naftna politika i novi svjetski poredak* i *Sjeme uništenja: geopolitika genetski modificirane hrane i globalno carstvo*, analizirao sam prve dvije rečenice te poznate Kissingerove izreke. U ovoj je knjizi dana analiza trećega dijela, odnosno, analiziran je pokušaj da se novcem kontrolira cijeli svijet.

Ova knjiga jest kronologija uspona "američkoga stoljeća" od vremena poslije Američkoga građanskog rata, kada je John P. Morgan postao sila u newyorškom financijskom životu, do današnjega rasula koje označava, koliko god to tvrdo zvučalo, smrt "američkoga stoljeća". Poput Rimskoga Carstva iz 3. i 4. stoljeća, taj je slom prouzročen umnogome istim čimbenicima - sustavom koji se sve više temeljio na moći i pljački i na širenju carstva, bilo da je riječ o formalnom carstvu, poput Rima, bilo o neformalnom carstvu nazvanom "američko stoljeće".

Bivši bankar iz banke Goldman Sachs s Wall Streeta ovako je opisao ozračje koje prevladava na Wall Streetu: "To je kultura potpuno opsjednuta novcem. Bio sam kao magarac što ide za najvećim i najsočnijim mrkvama koje sam mogao zamisliti. Novcem mjerite vlastiti uspjeh... Zapravo, riječ je o ovisnosti."

Glavno pitanje jest što će uslijediti poslije krize dolara i Wall Streeta. Kako ulazimo u drugo desetljeće 21. stoljeća, većini razumnih ljudi diljem planeta sve je jasnije da se Amerika, koja je prije dvadeset godina, na kraju Hladnog rata, pobjedonosno proglašena "jedinom velesilom", nalazi u dubokoj krizi. Njezina je financijska moć tek blijeda slika onoga što je bila samo tri godine ranije. Njezina vojska, sa svojom zastrašujućom tehnologijom, puca po svim šavovima, rastegnuta do točke puknuća u ratovima koje njezini stanovnici slabo razumiju. Godine 2010. "američko stoljeće" nalazi se u krizi koja je mnogo ozbiljnija i dublja negoli to američka elita želi priznati, barem u javnosti.

Kao predsjednik, Barack Obama jasno je dao do znanja kako je, poput Woodrowa Wilsona i gotovo svakog predsjednika poslije Američkoga građanskog rata, uz moguću iznimku Johna Kennedyja, poslušnik Wall Streeta i velikih banaka. Bolest možemo liječiti tek nakon što postavimo konačnu dijagnozu i nakon što potpuno shvatimo o čemu je riječ. Ova knjiga jest pokušaj da se običnim građanima pripomogne u postavljanju te dijagnoze.

F. William Engdahl, veljača 2010.

*Stephenu J. Lewisu, koji mi je tijekom godina
objasnio kako je u svijetu međunarodnih financija
stanje rijetko onakvo kakvim se čini na prvi pogled,
i iz čijega sam dugogodišnjeg poučavanja
o djelovanju političke ekonomije crpio podatke
potrebne za objavljivanje ove knjige.*

USPON AMERIČKE NOVČANE OLIGARHIJE¹

*Novac će prestati biti gospodar i postat će sluga
čovječanstvu.*

Demokracija će se uzdići iznad moći novca.

Riječi Abrahama Lincolna, iz govora
koji je održao nedugo prije njegova
ubojstva, 1865. godine.

Duga povijest svjetske krize

Dana 29. lipnja 2007. čelna njemačka institucija za reguliranje rada banaka, Savezna agencija za nadzor financijskih usluga (Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht, BaFin), i ministar financija Republike Njemačke održali su konferenciju za tisak kako bi objavili da njemačka država, u suradnji s vodećim privatnim i državnim bankama, organizira žurno spašavanje njemačke banke IKB Deutsche Industriebank. IKB banka osnovana je 1924. godine kako bi olakšala plaćanje njemačke ratne odštete prema Dawesovom planu otplate. Dru-

1 Oligarhija - (grč. Oligoi - malo njih + archō - vladam) političko gospodarstvo, vlada male skupine eksploatatora - aristokrata ili bogataša (primjerice, financijska oligarhija) (Bratoljub Klaić, Rječnik stranih riječi, Nakladni zavod MH, Zagreb 1978.) - nap. prev.

gi put u svojoj povijesti IKB banka imala je povijesnu ulogu u kontekstu nezdrave američke bankarske prakse, a to je sada obilježeno i posljednjom krizom.

No, ovoga puta, kao umnogome i 1931., kada je slom bečke banke Creditanstalt pokrenuo lančanu reakciju koja je prouzročila urušavanje svjetskog bankarskog sustava, što je potaknulo veliku ekonomsku krizu i, naposljetku, svjetski rat, propast banke IKB, kao relativno male kreditne banke srednjega sloja iz Düsseldorfa, izazvala je sličnu globalnu lančanu reakciju. Ta lančana reakcija, izazvana propašću te slabo poznate njemačke kreditne banke, s poslovanjem na vrlo ograničenu tržištu, stvorila je svjetsku financijsku krizu, krizu financijskog sustava, koja ove, 2009., godine, prije nego što završi s pustošenjem, može vrlo vjerojatno dosegnuti tragične razmjere velike ekonomske krize.

Problemi banke IKB počeli su s njezinim ulaganjem u nove, egzotične i vrlo unosne vrijednosne papire, tzv. sekundarne vrijednosne papire osigurane hipotekom (engl. Mortgage-Backed Securities), koje su izdavale newyorške banke. Kakvi su bili ti vrijednosni papiri? Iz čega proizlaze? Drugorazredni, odnosno, rizični (subprime) vrijednosni papiri osigurani hipotekom stvoreni su u zamršenom procesu koji možemo opisati prema njegovim fazama. Prvo se, po sniženoj cijeni, preuzmu stotine ili tisuće običnih hipotekarnih stambenih kredita od američkih banaka koje su ih izdale, te se uplate mjesečnih rata tih kredita iskoriste kao podloga za stvaranje potpuno novih umjetnih obveznica ili zadužnica,² koje su potom od rizika neplaćanja osiguravali specijalizirani osiguravatelji, koji uključuju američku osiguravajuću kuću AIG. A vrijednost im je

2 Obveznica (engl. bond, njem. Schuldverschreibung) ili zadužnica (obligacija) jest dužnički vrijednosni papir koji izdavatelja obvezuje na povrat pozajmljenih sredstava u određenom roku s određenom kamatom, koja se isplaćuje periodično ili se pribraja glavnici i isplaćuje o dospeljeću. Obveznica je kreditni instrument i u biti je ugovor o kreditu (Limun.hr, pristupljeno na <http://limun.hr>). - nap. prev.

procjenjivala jedna od samo tri agencije za ocjenu financijske uspješnosti, koje uživaju de facto monopol na takvu procjenu i koje, sve tri, imaju sjedište u New Yorku. Na kraju se, radi velikih zarada, ta nova obveznica, odnosno vrijednosni papir osiguran hipotekom i ocijenjen najboljom mogućom ocjenom, ocjenom AAA, prodaje državama, mirovinskim fondovima i neopreznim ulagačima diljem svijeta. Pritom banke vjeruju kako su pronašle magičan put prema izvrsnoj zaradi koja uopće nije rizična. Upravo su takvi rizični vrijednosni papiri bili vrhunac uzurpacije moći privatnih američkih banaka ne samo nad američkim gospodarstvom, nego i nad gospodarstvom cijeloga svijeta. Taj proces, što su ga banke s Wall Streeta, koje su ga i stvorile, nazvale sekuritizacija³, imao je svrhu dati novi zamah sveopćoj američkoj dominaciji nad svjetskim tržištem kapitala - glavnom stupu američke moći još od doba kada je Amerika, 1944., iz Drugoga svjetskoga rata izašla kao pobjednica.

Ta sekuritizacija, tj. ideja da se uobičajen rizik potraživanja banke može ukloniti iz bilance same banke i organizirati tako da se taj rizik od nenaplate kredita toliko proširi da više nikada ne zaprijeti krizom poput one što se proširila poslije sloma bečke banke Creditanstalt iz 1931., bila je iluzija koja je počivala na temeljnim pretpostavkama o budućoj američkoj moći, pretpostavkama ukorijenjenim u samoj pojavi Sjedinjenih Američkih Država kao glavnog industrijskog suparnika Njemačkom Carstvu poslije Američkoga građanskog rata iz šezdesetih godina 19. stoljeća.

Kriza koja se počela širiti na svjetski financijski sustav poslije naizgled beznačajnog problema likvidnosti jedne male

3 Sekuritizacija (engl. securitization) predstavlja nove tehnike financiranja u kojima se klasični oblici potraživanja preobražavaju u nove odnose koje sada predstavljaju vrijednosni papiri u kojima su ti odnosi utjelovljeni. Tehniku sekuritizacije osmišljavaju financijske organizacije ili velike korporacije kako bi iz bilance izbacile ona potraživanja koja su podložna promjenama kamatnih stopa, kreditnom riziku ili općenito imaju nepovoljne ili rizične osobine (Limun.hr, pristupljeno na <http://limun.hr>). - nap. prev.

njemačke banke iz 2007. imala je duboke korijene u krajnje nezdravu financijskom i bankarskom sustavu - monetarnom sustavu zvanom dolarski sustav (Dollar System), odnosno, brettonwoodski sustav (Bretton Woods System).⁴ Pogled na pojavu Amerike kao kolosalne financijske sile, što se dogodilo u razdoblju kada su Sjedinjene Američke Države poslije Građanskoga rata, izronile kao jedna od svjetskih industrijskih i financijskih velesila, prijeko je potreban kako bismo shvatili povijesnu važnost sloma banke IKB Deutsche Industriebank iz lipnja 2007. godine.

No, prije negoli krenemo u istraživanje veze između Američkoga građanskog rata i uspona bankarske moći, moramo se nakratko vratiti u još ranije razdoblje koje je ključno za razumijevanje jedinstvenog političkog karaktera američkoga bankarstva.

Američke privatne "narodne" banke

Sam izraz "narodna banka" ili "središnja banka" u Americi je, početkom 20. stoljeća, značio političku smrt za svakoga tko je zagovarao osnivanje takve banke. Od usvajanja Ustava, 1787. godine, Sjedinjene Američke Države imale su u prvih sto dvadeset godina postojanja kao republike dva neuspjela iskustva sa središnjim bankama.

4 Brettonwoodski sustav (engl. Bretton Woods System) - sporazum o sustavu fiksnog deviznog tečaja koji je regulirao međunarodne financije u razdoblju od Drugoga svjetskoga rata do 1971. godine (Osnove međunarodne ekonomije, predavanje br. 15, pristupljeno na <http://web.efzg.hr/dok/ETE/liskuflic//osnove/Predavanja/P-15%20osnove%20me%C4%91unarodne%20ekonomije%20-%20Dodatak.pdf>). - nap. prev.

Brettonwoodski je sustav uspostavio paritet za svaku valutu iskazan u dolaru i zlatu. Kao ključna ili rezervna valuta paritet dolara bio je vezan jedino uz zlato. Ostale valute definirane su u obliku zlata i dolara. No, kada bi neka valuta otišla predaleko od prave ili "temeljne" vrijednosti, paritet se mogao uskladiti. Sustav iz Bretton Woodsa bio je fiksiran, ali prilagodljiv tečajni sustav. - nap. str. rec.

Prvu narodnu banku osmislio je Alexander Hamilton, prvi američki ministar financija. Godine 1791. on je predložio osnivanje Središnje banke Sjedinjenih Američkih Država (Bank of the United States), koju je temeljio na modelu Engleske banke (Bank of England), koja je bila u privatnom vlasništvu. Benjamin Franklin, koji je bio upoznat s Engleskom bankom, bio je svjestan toga koliko je opasna središnja banka u privatnom vlasništvu s kontrolom nad izdavanjem nacionalne valute. On se osnivanju središnje banke odupirao sve do svoje smrti, 1790. godine. No, iste te godine, prije no što se njegovo tijelo stiglo ohladiti, Andrew Hamilton progurao je zakon koji će omogućiti odobrenje za osnivanje Prve središnje banke Sjedinjenih Američkih Država (First Bank of the United States), čije je sjedište trebalo biti u Philadelphiji.

Ta središnja banka ministra Hamiltona nije bila državna banka. Prema njezinoj povelji, 80% banke bilo je u privatnom vlasništvu, uključujući pritom, što je bilo čudno za tako mladu državu, još ne potpuno oporavljenu od Rata za neovisnost koji je vodila protiv tog istog Londona, ulagače iz najvećih britanskih banaka.

Nathan Rothschild, u to doba najmoćniji londonski i svjetski bankar, mnogo je uložio u Prvu središnju banku Sjedinjenih Američkih Država i, prema nekim izvorima, bio je njezin najveći dioničar. Upravljaajući iz pozadine poslovanjem Prve središnje banke, londonski su bankari nakanili kontrolirati financijske aktivnosti u Americi, što su mnogi Amerikanci doživljavali kao ponovnu britansku kolonizaciju Amerike, ali ovoga puta provedenu financijskim i ekonomskim sredstvima.

Andrew Hamilton napisao je u svome priopćenju Kongresu da bi ta banka trebala biti "narodna banka koja bi, objedinjavanjem utjecaja i interesa bogatih ljudi i sredstava američke Vlade, mogla toj vladi dati dugotrajan i sveobuhvatan kredit kakav joj treba".

Da, ona je doista ujedinila bogate i vladajuće, ali ne i u interesu američkoga naroda.

U prvu američku središnju banku Vlada je deponirala svoje fondove i novac ubran od poreza, a Banka je izdavala novac i povećavala količinu novca na tržištu onako kako je to njoj odgovaralo. Temeljni kapital Banke bio je 10 milijuna dolara, od čega je, kako smo već naveli, 80% bilo u privatnom vlasništvu. Samo 20% temeljnog kapitala bilo je u vlasništvu američke Vlade. Bankom su upravljali predsjednik i upravni odbor od 25 članova. Dvadeset članova upravnoga odbora birali su dioničari, tj. onih 80% privatnih vlasnika, a samo pet članova imenovala je Vlada. Zapravo je američka Vlada privatnim bankarima predala kontrolu nad svojim novcem i pristala da će za novac koji bi joj ta banka pozajmila plaćati kamate. Thomas Jefferson snažno se protivio donošenju zakona o osnivanju središnje banke u privatnim rukama. Unatoč tome, George Washington je takav zakon svojim potpisom odobrio 25. veljače 1791. godine. On je to, po savjetu ministra Hamiltona, učinio unatoč činjenici da, po američkome Ustavu, kontrolu nad valutom nacije ima američki Kongres, te da u Ustavu nema odredaba po kojima bi Kongres mogao tu ovlast prenijeti na nekoga drugoga.⁵

Ta izričita ustavna odredba bila je osmišljena upravo zato da izdavanje američkog novca ne dospije u ruke privatnih banaka, nego da ostane u rukama onoga tijela koje je Thomas Jefferson, autor Deklaracije o neovisnosti, nazvao najrepublikanskijim od triju ogranka američke vlasti - Kongresom, koji bira narod.

Obnova odobrenja za rad Prvoj središnjoj banci pobijena je 1811. u Kongresu jednim glasom u oba doma Kongresa. Tu

5 Ustav Sjedinjenih Američkih Država, članak 1.: Zakonodavno tijelo, 8. dio. U relevantnom dijelu se kaže: "Kongres će imati ovlast uređivati i ubirati poreze, pristojbe, davanja i trošarine, plaćati zaduženja i predviđati zajedničku obranu i opće blagostanje Sjedinjenih Američkih Država ... Posuđivati novac putem zajma Sjedinjenih Američkih Država... Kovati novac, regulirati njegovu vrijednost, te vrijednost stranog novca, te učvršćivati standard težina i mjera..."

se banku držalo odgovornom za znatan porast veleprodajnih cijena u zemlji.

Godine 1812., u jednom čudnom poglavlju, američki je Kongres, na uporan zahtjev predsjednika Jamesa Madisona, objavio rat Velikoj Britaniji, nazvan Rat iz 1812. godine. Kako bi financirala taj rat, američka se Vlada do grla zadužila. Državni se dug za samo četiri godine povećao sa 45 na 127 milijuna dolara, što je bilo povećanje od gotovo 300%. Za vrijeme rata, u naletu patriotizma i procvatu kredita, banke ovlaštene od saveznih država povećale su iznose svojih plasiranih kredita, bez obzira na svoje pričuve zlata ili srebra.

Godine 1816., kako bi se riješilo problem galopirajuće inflacije, koja je bila rezultat spomenutog kreditnog ludila, Kongres je, na poticaj umreženih interesnih skupina, donio zakon po kojemu je, po uzoru na Prvu središnju banku, osnovana Druga središnja banka, također sa sjedištem u Philadelphiji. Ta je banka dobila licencu na rok od 20 godina, do 1836. I Druga središnja banka dopustila je da samo 20% njezina temeljnog kapitala bude u vlasništvu države, a 80%, odnosno kontrolni paket dionica, bio je u privatnom vlasništvu. I, što je još važnije, imala je obvezu stvoriti jedinstvenu nacionalnu valutu, mogla je otkupiti većinu državnoga duga i biti depozitna banka za sredstva Ministarstva financija, što je bila jedinstvena povlastica te privatne banke, kao i one prethodne Hamiltonove banke. Time je, u odnosu na privatne ili državne konkurentske banke, stekla veliku prednost.

Dana 10. svibnja 1816. godine, poslije pet godina bez narodne banke, te poslije rata s Engleskom, predsjednik James Madison potpisao je zakon kojim je stvorena Druga središnja banka Sjedinjenih Američkih Država. Prema novoj licenci njezin je temeljni kapital povećan na 35 milijuna dolara, a bila je ovlaštena i za osnivanje podružnica i izdavanje novčanica u apoenima ne manjim od 5 dolara.

Tako je ta nova središnja banka dobila ovlast nadzirati cijelu fiskalnu strukturu zemlje.

Godine 1819. predsjednik Vrhovnog suda John Marshall je, u predmetu *McCulloch protiv savezne države Maryland*, proglasio Drugu središnju banku ustavnom, zaključujući sumnjivom logikom kako se "podrazumijeva ovlast" Kongresa da stvori narodnu banku - ovlast koju je savezna država Maryland bila dovela u pitanje. Od 1822. kontrolu nad tom bankom je, kao njezin direktor, preuzeo Nicholas Biddle, bogataš iz Philadelphije. On i dioničari te banke preimenovali su banku u Američka banka.

Predsjednik Andrew Jackson, popularni heroj Rata iz 1812., koji nije imao povjerenja u tu narodnu banku u privatnom vlasništvu i koji se bojao da ona omogućuje previše moći međunarodnim, te newyorškim i bostonskim investicijskim bankama na štetu zapadnih i južnih dijelova zemlje, uložio je 1832. godine veto na zakon o obnovi licence Drugoj središnjoj banci Sjedinjenih Američkih Država.

Kako bi osigurao njezino zatiranje, predsjednik Jackson izdao je nalog ministru financija da povuče sav državni novac iz te banke i da ga položi u banke saveznih država. Kako bi mu se za to osvetio, Nicholas Biddle je 1834. smanjio ponudu novca i potaknuo recesiju, ne bi li time prisilio predsjednika na obnovu licence privatnoj središnjoj banki. To je učinio tako što je zatražio neodložnu otplatu svih starih kredita i obustavio davanje novih kredita, zbog čega se Amerika počela gušiti u svojim kreditima.

No, njegov je pokušaj ucjene propao. Dana 8. siječnja 1835. Jackson je isplatio i posljednji obrok državnoga duga, prvi put u američkoj povijesti. Ministarstvo financija akumuliralo je višak od 35 milijuna dolara, koji je raspodijeljen saveznm državama.

U drugom pokušaju dobivanja licence za Drugu središnju banku Nicholas Biddle je, uz pomoć vodećih londonskih i europskih bankara, izrežirao Paniku iz 1837. godine. U svojoj autobiografiji, napisanoj 1888., Henry Cleves, vodeći bankar s Wall Streeta, piše: "Paniku iz 1837. povećala je Engleska banka

tako što je u jednom danu izbacila na tržište sve vrijednosnice vezane uz Sjedinjene Američke Države."

Glavni čovjek u Vijeću za poslovnu politiku Engleske banke u to je doba bio Nathan M. Rothschild, blizak suradnik predsjednika Druge američke banke Nicholasa Biddlea i jedan od najvećih suvlasnika te iste banke.⁶

Londonski bankari upravljaju Američkom bankom

Bankarska dinastija Rothschild iz Europe, predvođena barunom Nathanom iz Londona, čija su braća bila na čelu njihovih banaka u Beču, Napulju i Parizu, bila je najmoćnija financijska obitelj na svijetu u to doba. Njihova se moć temeljila na potpunoj tajnosti obiteljskih dinastijskih veza, do te mjere da je uobičajena praksa bila da se braća i njihovi nasljednici žene sestričnima u prvom koljenu kako bi očuvali obiteljsko bogatstvo i tajne.

Barun Nathan iz Londona i James de Rothschild iz Pariza imali su najveće vlasničke udjele u Drugoj američkoj banci, na čelu koje je bio Nicholas Biddle. Banka Nathana Rothschilda čak je neko vrijeme bila i službena banka američke Vlade u Europi. Kako je Gustavus Myers rekao: "Pravna evidencija pokazuje da su oni bili sila u staroj Drugoj središnjoj banci Sjedinjenih Američkih Država."⁷

No, ni izrežiranom Panikom iz 1837. nisu uspjeli progurati obnovu licence i banka se ugasila. Kada je ta banka napokon prisiljena zatvoriti vrata, 1841., ostavila je u dvjema londonskim komercijalnim bankama, Barings Brothers i N. M. Rothschild's, ukupan dug od 25 milijuna dolara, što je bila

⁶ Ibid.

⁷ Myers, Gustavus, *History of the Great American Fortunes*, Random House, New York, 1936., str. 556.

zapanjujuća količina novca za dvije privatne banke, čak i za banku obitelji Rothschild.⁸

Godine 1841. predsjednik John Tyler stavio je veto na dva zakona kojima se pokušalo obnoviti licencu Drugoj središnjoj banci. Tako su pokušaji novčanih interesnih krugova da ponovno uspostave kontrolu nad novcem naroda pomoću središnje banke, koju bi oni kontrolirali, propali, i propadat će sve do 1913. godine.

U igru ulaze moćni londonski Rothschildi. Godine 1837., usred financijske panike, u Ameriku je, kao zastupnik Nathana Rothschilda, poslan August Belmont stariji, sa zadaćom da ondje osnuje investicijsku banku, nazvanu August Belmont & Co., uz tajnu potporu Nathana Rothschilda iz Londona.

Poslije poraza Druge središnje banke i negativnog publiciteta oko nje, barun Rothschild bio je prisiljen raditi preko zastupnika, a ne na svoje ime. Svejedno, Belmont je bio toliko učinkovit da je kasnije postao financijski savjetnik američkog predsjednika i predsjednik Demokratske stranke, uvijek potičući Američki građanski rat izvanrednim mjerama koje je poduzimao iz pozadine. (Upravo je sin Augusta Belmonta, August Belmont mlađi, bio taj koji će kasnije raditi s Johnom P. Morganom na stvaranju Panike iz 1893., koja je pomogla utrti put trećoj središnjoj banci Sjedinjenih Američkih Država, koja će se zvati Sustav banaka za savezne pričuve.)

Šezdesetih godina 19. stoljeća, za vrijeme Građanskoga rata, predsjednik Abraham Lincoln rekao je:

Novac je tvorevina zakona i izdavanje novca mora ostati isključiv monopol vlade. Vlada koja ima moć stvarati i izdavati novac i kredite, te koja ima pravo povlačiti i novac i kredite iz optjecaja oporezivanjem i na drugi način, ne treba i ne smije davati kredite uz kamate kao sredstvo financiranja vlade i državnih projekata.

8 Američko Ministarstvo financija, *Frequently Asked Questions: Buying, Selling and Redeeming Currency*, na www.treasury.gov/education/faq/currency/sales.shtml, pristupio 7. srpnja 2006.

Vlada treba stvarati, izdavati i puštati u optjecaj sav novac i sve kredite potrebne radi zadovoljenja državne potrošnje i kupovne moći potrošača. Povlastica stvaranja i izdavanja novca nije samo najviši prerogativ države, nego i njezina najveća kreativna prilika. Prihvatanjem ovih načela bit će zadovoljena dugo prisutna želja za jedinstvenim platežnim sredstvom.

To će poreznim obveznicima uštedjeti goleme količine novca koji gube na kamatama, popustima i tečajevima. Financiranje svih javnih projekata, stabilne vlade i uređenog procesa, te poslovanje Ministarstva financija postat će predmet praktičnog administriranja. Ljudi mogu imati i imat će valutu koja će biti jednako sigurna kao i njihova vlada.

Novac će prestati biti gospodar i postat će sluga čovječanstvu.⁹

Te Lincolнове riječi nisu bile nimalo dobrodošle u Londonu, gdje su moćna banka zvana House of Rothschild i druge londonske banke planirale dati očajnoj Lincolnovoj Vladi ratne kredite po zelenaškim kamatama. Doista, odcjepljenje Virginije i ostalih šest južnih robovlasničkih država, koje su se pretežito bavile uzgojem pamuka, dogodilo se neposredno nakon što je Abraham Lincoln odnio pobjedu na predsjedničkim izborima svojom snažnom potporom industrijskom protekcionizmu.

Odcjepljenje američkoga Juga diskretno je poticao i August Belmont stariji, osobni zastupnik Nathana Rothschilda u Sjedinjenim Američkim Državama, koji je, kao važna osoba u suparničkoj Demokratskoj stranci, politiku industrijskog protekcionizma Abrahama Lincolna držao anatemom. Tada su londonske banke, predvođene Kućom Rothschild, bile glavni kreditori južnjačke trgovine pamukom, vitalne sirovine za tekstilne tvornice iz Manchestera u Engleskoj.¹⁰

Abraham Lincoln vrlo je dobro shvaćao zašto su tvorci američkoga Ustava moć nad novcem stavili u ruke Kongresa, a ne privatnih banaka. On je bio dugogodišnji pobornik politike

⁹ Lincoln, Abraham, op.cit.

¹⁰ Luthin, Reinhard H., "Abraham Lincoln and the Tariff", *The American Historical Review*, Svezak XLIX, Broj 4, srpanj 1944., str. 610. - 627.

zaštitnih carina, koju je zagovarao vođa pristaša američke neovisnosti senator Henry Clay i blizak prijatelj pennsylvanijskog protekcionističkog ekonomista Henryja Charlesa Careyja, koji je snažno zastupao ideju o nacionalnoj ekonomiji poznatog njemačkog ekonomista Friedricha Lista.¹¹

Umjesto osnivanja nove, treće američke banke, koja bi također bila u rukama privatnih vlasnika, što su vodeći bankari Londona i New Yorka priželjkivali, predsjednik Lincoln je, koristeći se ustavnim ovlastima, uvjerio Kongres da odobri izdavanje tada goleme količine beskamatnih "zelembaća", 150 milijuna dolara, uz puno jamstvo američke Vlade.

Pod predsjednikom Lincolnom, novčanice službeno zvane Legal Tender Notes (zakonsko sredstvo plaćanja) izdavalo je Ministarstvo financija. Te novčanice nisu donosile nikakve kamate i morale su se koristiti za "sve dugove, javne ili privatne, osim uvoznih carina i kamata na državni dug". Upravo su te novčanice dobile nadimak "zelembaći" (Greenbacks), zbog svoga osobitog dizajna i zelene boje.

Količina tako izdanih zelembaća povećala se tijekom rata na 450 milijuna dolara. U doba izdavanja te dolare nije bilo moguće zamijeniti za zlato. Bile su to novčanice s jamstvom američke Vlade, s obećanjem da će ih Vlada, tj. država, jednoga dana zamijeniti za zlato. Vlasnici novčanica su, zapravo, ulazili u rizik radi opstanka i napretka Sjedinjenih Američkih Država.

11 Ibid., str. 626. - 629. Bivši profesor ekonomije iz Tuebingena Friedrich List, poznat u Njemačkoj kao otac *Zollvereina* (Carinska Unija), došao je u Pennsylvaniju dvadesetih godina 19. stoljeća na poziv Pennsylvanijskog društva za promicanje proizvodnog procesa i mehaničkih vještina Mattewa Careyja. Dok je boravio u Pennsylvaniji, List je pismeno napao britansku doktrinu slobodne trgovine Adama Smitha i *Obrise američke političke ekonomije* Davida Ricarda, što je Matthew Carey, otac Lincolnova savjetnika Henryja Charlesa Careyja, i objavio. Zanimljivo je da je ime Friedricha Lista danas gotovo potpuno izbačeno iz studija ekonomije, budući da su dogme o neoliberalističkoj slobodnoj trgovini Milтона Friedmana postale dominantne tijekom sedamdesetih godina 20. stoljeća.

Izdavanjem papirnato¹² državnog novca zvanog "Greenbacks" (zelembaći) predsjednik Abraham Lincoln omogućio je Uniji financiranje Građanskoga rata bez ovisnosti o londonskim bankama i njihovim newyorškim partnericama. Zbog toga su ga vjerojatno i ubili, i to samo nekoliko sati poslije završetka toga rata.

Zelembaći su Lincolnu omogućili financiranje ratnih troškova neovisno o londonskim i newyorškim bankama, koje su tražile zelenaške kamate, po stopi od 24%, pa čak i do 36%.¹² Lincolnovo financiranje rata zelembaćima omogućilo je Uniji izbjegavanje uzimanja golemih ratnih kredita od privatnih banaka, čime je predsjednik Lincoln u londonskim i newyorškim bankarskim krugovima stekao ogorčene neprijatelje.

Utjecajne londonske novine Times žestoko su reagirale na izdavanje zelembaća. U uvodnom je članku, jasno pisanom u ime londonskih bankara, stajalo:

"Ako se lukava financijska politika, koja svoje podrijetlo ima u Sjevernoj Američkoj Republici, potpuno učvrsti, tada će se ta vlast opskrbljivati vlastitim novcem, bez ikakva troška. Otplatit će dug. Imat će sav novac potreban za vođenje svoje trgovine. Postat će najnaprednija zemlja u povijesti civiliziranih država svijeta. Umovi i bogatstvo svih zemalja ići će u Sjevernu

¹² Mac, R., *Brief History of Banking System*, 9. 2. 2009, pristupio na <http://www.fairloanrate.com/2009/02/09/a-brief-history-of-banking-system/#more-266>.

Ameriku. Ta Vlast mora biti uništena ili će ona uništiti sve monarhije na kugli zemaljskoj."¹³

Dana 14. travnja 1865. predsjednik Lincoln ubijen je hladnokrvnim pucnjem u jednom washingtonskom kazalištu, samo pet dana nakon što se general Konfederacije Robert Edward Lee predao generalu Grantu kod Sudnice u Appomattoxu u saveznoj državi Virginiji. Kao i za ubojstvo Johna Kennedyja gotovo sto godina poslije toga, i za to je ubojstvo optužen "usamljeni naoružani napadač", John Wilkes Booth. No, nije bilo nikakve ozbiljne kongresne istrage po pitanju zavjere, te toga tko bi mogao stajati iza ubojstva.

Iako se prava istina možda nikada neće saznati, postoje uvjerljivi dokazi o tome da je ubojicu predsjednika Lincolna, Johna Wilkesa Booth, za taj posao unajmio Judah Benjamin, ministar financija Konfederacije. Ministar Judah Benjamin bio je blizak suradnik britanskog premijera Benjamina Disraelia (1804. - 1881.), koji je bio blizak prijatelj londonskoga ogranka obitelji Rothschild. Poslije ubojstva Abrahama Lincolna Judah Benjamin pobjegao je u London, kao jedini član Vlade Konfederacije koji se nikada nije vratio u Sjedinjene Američke Države.¹⁴

Sve to govori o tome da je ubojstvo predsjednika Lincolna bilo posljedica njegove monetarne politike. Predsjednik Lincoln trebao je novac za financiranje Američkoga građanskog rata. Bankari iz Europe, predvođeni obitelji Rothschild, ponudili su mu kredite po zelenaškim kamatnim stopama. Umjesto da te kredite prihvati, Lincoln je, koristeći se državnim ovlastima, pronašao druge načine financiranja ratnih troškova. Kao još važnije, britanski su se bankari suprotstavili njegovoj protekcionističkoj politici. Neki su Englezi šezdesetih godina 19.

13 Ibid.

14 Kovacs, John E., "Two Presidents who died defying the Rothschilds" (Dvojica predsjednika koji su poginuli suprotstavljajući se Rothschildima), *The National Educator*, rujan 1990., str. 9.

stoljeća živjeli u uvjerenju da "britanska slobodna trgovina, industrijski monopol i ljudsko roblje idu zajedno".¹⁵

Lincolnova bi politika poslije Građanskoga rata uništila robne spekulacije obitelji Rothschild. On je planirao polaganu poslijeratnu obnovu, koja bi u južnim američkim saveznm državama omogućila povratak poljoprivredne proizvodnje. To bi, zauzvrat, drastično oslabilo mogućnost londonskih bankara da povise cijenu žita na svjetskom tržištu i tako zgrnu dobru zaradu. Osim toga, njegovo ratno iskustvo s izdavanjem državne valute u obliku zelembaća, neovisne o neumoljivim uvjetima newyorških banaka, ukazivalo je na to da bi doživio snažno suprotstavljajnje ako bi pokušao vratiti američko gospodarstvo na zlatni standard, nad kojim su kontrolu imale londonske banke.

Obitelj Rothschild željela je upravo suprotno - visoke cijene, posebno onih sirovina poput pamuka, prouzročene krutom politikom obnove prema Jugu. Abrahama Lincolna doživljavali su kao opasnost svome utvrđenom poretku, zbog čega je ubijen. Cilj je, očito, bio oslabiti Sjedinjene Američke Države, kako bi obitelj Rothschild i njihovi bankarski saveznici iz New Yorka mogli preuzeti američko gospodarstvo.¹⁶

Godine 1934. kanadski odvjetnik Gerald G. McGeer pribavio je dokaze, izbrisane iz javne evidencije, koje su mu pribavili agenti Tajne službe sa suđenja Johnu Wilkesu Boothu, poslije njegove smrti. Odvjetnik McGeer izjavio je da ti dokazi pokazuju da je John Wilkes Booth bio plaćeni ubojica, koji je radio za međunarodne bankare. U jednom govoru u kanadskom Parlamentu, koji je prenio list Vancouver Sun 2. svibnja 1934., rekao je:

Abraham Lincoln, ubijeni osloboditelj robova, ubijen je makinacijama skupine koja je predstavljala međunarodne bankare, koji su se

15 McCarty, Burke, uvod u *The Supressed Truth About the Assassination of Abraham Lincoln*, Health Research Publishing, 1993., pristupio na http://heal-ourworldnow.org/how/forum/index.php?topic=365.0;prev_next=next.

16 "Lincoln Assassination Conspiracy", pristupio na <http://home.att.net/~rjnorton/Lincoln74.html>.

bojali planova predsjednika Lincolna u svezi s nacionalnim sustavom kredita. U to je doba postojala samo jedna skupina na svijetu koja je imala razloga priželjkivati Lincolnovu smrt. Bili su to ljudi koji su se protivili njegovu programu nacionalne valute i koji su se tijekom cijeloga Građanskog rata borili protiv njegove valutne politike - zelembaća.¹⁷

Poslije Lincolnova ubojstva bilo je jasno da je uslijedila bitka za obustavu izdavanja zelembaća i za njihovu zamjenu valutom temeljenom na zlatnom standardu. Cilj je bio omogućiti onima koji u rukama drže monetarno zlato, tj. londonskim bankama i elitnom krugu s njima povezanih newyorških međunarodnih banaka, kontrolu nad američkom valutom tako što će izdavanje američke valute čvrsto vezati na zlato najveći dio kojega je u to doba bilo u posjedu Engleske banke i drugih londonskih banaka.

Godine 1875., pod pritiskom banaka s istočne američke obale, koje su zagovarale mogućnost zamjene zelembaća za zlato i buduće izdavanje samo onoliko državnih novčanica koliko ih ima podlogu u zlatu, Kongres je donio Zakon o ponovnoj uspostavi zlatnog standarda. Ključni senator koji je progurao taj zakon u Kongresu bio je John Sherman iz savezne države Ohio. U svojim memoarima Henry Stoddard, izdavač novina *New York Republican*, napisao je: "Odnosi (senatora Shermana) s bankom First National Bank of New York za vrijeme krize oko ponovne uspostave zlatnog standarda bili su toliko bliski da se ta institucija popularno zvala 'Fort Sherman' (Utvrda Sherman)." ¹⁸

Osnivač banke First National Bank of New York bio je George Fisher Baker, koji je kasnije postao član elitnog tajnog društva zvanog Pilgrims Society (Društvo hodočasnika), osnovanog 1902. kao vodeće tijelo nastajuće britansko-američke osi

17 McGeer, Gerald G., *The Vancouver Sun*, citirano u R. Mac., op. cit.

18 Stoddard, Henry L., *As He Saw It*, citirano u Ferdinand Lundberg, *America's Sixty Families*, The Vanguard Press, New York, 1937., str. 59.

s Wall Streeta. George Fisher Baker kasnije je postao blizak suradnik Johna P. Morgana, koji je i bio jedan od osnivača Društva hodočasnika.

Interesni lobiji koji su stajali iza Bakera i kampanje senatora Shermana za ponovno uvođenje zlatnog standarda bili su iz newyorških, bostonskih i philadelphijskih banaka, koje su se bavile financiranjem međunarodne trgovine, te vlasnici međunarodnih brodarskih i uvozničkih kompanija, koji su bili prisiljeni britanskim i drugim europskim dobavljačima plaćati robu novcem sa zlatnom podlogom.

Ono što će kasnije biti poznato kao ustroj američke Istočne obale imalo je svoje korijene u toj skupini moćnih obitelji iz kruga međunarodnog bankarstva. Oni su organizirali pritisak na Kongres pomoću svojih lobističkih organizacija - newyorške Trgovačke komore, Odbora za trgovinu iz Bostona i Chicaga te Nacionalnog odbora za trgovinu.

Internacionalistima s Istočne obale snažno su se suprotstavljali prilično moćni poljoprivredni interesni krugovi sa Zapada i Juga, te pretežiti dio nacionalne industrije željeza i malih poduzetnika. Ekonomist Henry C. Carey, koji je kasnije postao jedan od ekonomskih savjetnika predsjednika Lincolna, zastupao je kompanije za proizvodnju željeza, koje su se bojale da će se ponovnim uvođenjem zlatnog standarda povećati kamatne stope, što će smanjiti konkurenciju američkoga čelika i željeza u odnosu na jeftiniji britanski uvozni čelik i željezo.

Henry C. Carey napisao je da su istočne "trgovačke države" New York i Massachusetts, te lučke države s istočne obale "stvorile monopol financijske moći kakav ne postoji nigdje na svijetu". Istaknuo je da, dok su kamatne stope u novcem bogatim državama Nove Engleske¹⁹ i u New Yorku niske, tvorničari

19 New England (Nova Engleska): područje SAD-a uz sjeverni dio atlantske obale, koje uključuje 6 saveznih država: Connecticut, Maine, Massachusetts, New Hampshire, Rhode Island i Vermont.

i poljoprivrednici u ostalim saveznm državama moraju plaćati kamate od 10% do 30%.²⁰

Zakon o ponovnom uvođenju zlatnog standarda bio je vrlo kontroverzan i naišao je na žestok otpor poljoprivrednika i malih poduzetnika, koji su se bojali velike deflacije gospodarstva i smanjenja kapitala na tržištu. S pravom su izražavali bojazan da će ponovno uvođenje zlatnog standarda, budući da banke iz New Yorka i Nove Engleske drže većinu monetarnog zlata i da je raspodjela nacionalne valute usmjerena prema tim istim bankarskim silama s Istočne obale, ići najviše u korist tih banaka, na štetu ostatka zemlje.

Ponovno uvođenje zlatnog standarda

Mafija iz newyorških i londonskih međunarodnih banaka progurala je ponovno uvođenje zlatnog standarda 1875. godine. Ta se mafija međunarodnih bankara sastojala od banke August Belmont & Co., koja je bila podružnica londonske banke N. M. Rothschild & Sons, banke J. and W. Seligman & Co. braće Seligman, banke Drexel, Morgan & Co., čiji je suvlasnik bio John P. Morgan i koja je zastupala londonsku banku Junius S. Morgan & Co., u vlasništvu oca Johna P. Morgana. U tome mafijaškom krugu bila je i banka Morton, Bliss & Co., koja je zastupala banku Morton, Rose & Co., kao i, kao jedina newyorška komercijalna banka, banka First National Bank of New York Georgea Fishera Bakera, prethodnica banke Citigroup.²¹

Zakonom o ponovnom uvođenju zlatnog standarda bilo je utvrđeno da se, do 1. siječnja 1879. godine, svi zelembaći mogu zamijeniti za zlato. Taj je Zakon bio velik korak na putu preda-

20 Carey, Henry C., *The Finance Minister, the Currency and the Public*, Washington, D.C., 1868., str. 13. - 14.

21 Unger, Irwin, "Business Men and Specie Resumption", *Political Science Quarterly*, 74. svezak, ožujak 1959., br. 1, str. 68, bilješka br. 95.

je američkoga gospodarstva u ruke londonskih i newyorških međunarodnih banaka, budući da su one posjedovale lavovski dio monetarnog zlata.

No to nije bilo dostatno za ono što su vlasnici tih banaka zacrtali u svojim dugoročnim planovima - potpuno preuzimanje kontrole nad izdavanjem novca u Sjedinjenim Američkim Državama.²²

Taj je cilj bio zadaća Povjerenstva za monetarnu reformu Nelsona Aldricha iz 1908., osnovanog nakon što je "novčani trust" organizirao Paniku iz 1907. godine.

22 Ibid., str. 46. - 70.

JOHN P. MORGAN - PRVI AMERIČKI "BOG NOVCA"

*Prava i interesi radnika bit će zaštićeni i zbrinuti,
ne od radničkih huškača, nego od kršćana kojima je
Bog, u svojoj beskrajnoj mudrosti, dao kontrolu nad
vlasničkim interesima zemlje"*

Riječi Georgea Baera, zvanog
"Božji zakon",
direktora Morganove željezničke
kompanije, iz 1902. godine.

Kako je golemo Britansko Carstvo krenulo prema dugotrajnom i, naizgled, nepovratnom propadanju, poslije financijske krize iz 1873., s druge strane Atlantika počela se pojavljivati opasnost. Moćne američke industrijske i bankarske obitelji, okupljene oko Johna Pierponta Morgana i Johna Davisona Rockefellera, u svojim su rukama koncentrirale bogatstvo i kontrolu nad američkom industrijom.

U svome usponu do moći neviđene u povijesti svijeta, obitelji Morgan i Rockefeller služile su se prijevarom, obmanom, nasiljem, podmićivanjem i režiranjem financijskih kriza. Svaka financijska kriza koju su izazvali svojom sračunatom kontrolom nad financijskim tržištima i bankarskim kreditima omogućila je njima i njihovim najbližim suradnicima učvršćivanje još više moći u rukama sve manjeg broja ljudi. Bio je to rast moći ne-

količine bogatih elitnih obitelji, koje su izronile kao američka plutokracija ili, točnije, američka oligarhija.

Aristotel se terminom oligarhija koristio kako bi opisao vladavinu najbogatijih, gdje je glasačka moć u državi bila povezana s veličinom obiteljskoga bogatstva. Bilo da se ta vladavina bogate "klase" zvala oligarhija bilo plutokracija, prava moć spektakularnog uspona američkoga stoljeća potkraj 19. stoljeća nije bila u demokratskim rukama većine građana. Nije bila ni u rukama širokog i rastućeg obrazovanog srednjeg sloja građana. Moć i buduća kontrola nad tom moći bila je beskrupulozno i na potpuno jednak način centralizirana kao u doba Rimskoga Carstva.

Što se moć više centralizirala u rukama bogate aristokracije, to ju je ta aristokracija sve više retorički umotavala u odjeću američke "demokracije". Ipak, u jednom je pogledu, i samo po tome, ta nova američka aristokracija ili, točnije, oligarhija, bila demokratska, jer ulazak u krug te nove oligarhije nije bio uvjetovan plemenitim podrijetlom ni krvnom vezom kao kod dekadentnog plemstva staroga Rima ili Francuske prije Revolucije.

Američki je Ustav zabranio postojanje aristokracije na temelju naslijeđenih plemićkih titula. Ali, on nije zabranio postojanje aristokracije bogatstva nastale bilo nasljeđivanjem bilo stvaranjem bogatstva. Slično kao u Engleskoj u doba osnivanja privatne Engleske banke¹ iz 1694., ta će aristokracija "otvorenog pristupa" biti skrivena tajna dinamičnosti nastajućeg "američkog carstva" - "američkoga stoljeća", kako će kasnije to razdoblje nazvati američki izdavač Henry Luce.

U posljednjim desetljećima 19. stoljeća svatko dovoljno pametan, bezobziran i odlučan da preživi i pobijedi, prema teoriji Charlesa Darwina o preživljavanju najjačih, da nagomila veliko bogatstvo i da to bogatstvo zadrži, bio je pogodan za članstvo,

1 Nazive središnjih nacionalnih banaka u knjizi navodimo u prijevodu radi lakšeg snalaženja. - nap. prev.

gotovo potpuno neovisno o klasi, religiji ili nacionalnom podrijetlu. Ipak, rasa je u Americi ostala prepreka ulasku u više krugove moći još gotovo cijelo jedno stoljeće.

Pripadnici te nove oligarhije koristili su se svojom golemom ekonomskom moći, često djelujući koordinirano i u tajnosti, kako bi režirali događaje kojima su poticali valove stečaja i ozbiljnih ekonomskih kriza, čak i panika. Osim toga, cinički su pridobivali zakonodavnu vlast i guvernera američkih saveznih država, kongresnike, suce, urednike novina, čak i predsjednike, kako bi služili njihovim privatnim interesima. Tim interesima služili su i ratovi, čijem su pokretanju pomagali mediji, zarobljeni od američke oligarhije, ratovi na kojima je ta oligarhija zgrtala profite, bez obzira na to koliko je mladih Amerikanaca ginulo nemajući pojma o pravim uzrocima tih ratova.

Suprotno uvriježenim mitovima o tome kako je iskonska demokracija američkih doseljenika bila duh i pokretač neviđenog američkog gospodarskog rasta poslije Građanskoga rata kasnih sedamdesetih godina 19. stoljeća, poslije donošenja Zakona o ponovnom uvođenju kovanog novca iz 1873., koji je stupio na snagu 1879., i praktički doveo Ameriku na london-ski zlatni standard,² nije bilo mnogo država čija je financijska i gospodarska moć bila toliko koncentrirana u rukama šačice ljudi kao u Sjedinjenim Američkim Državama.

Osamdesetih godina 19. stoljeća iz kruga najbogatijih američkih obitelji izdvojile su se dvije kolosalne obitelji. Ispočetka su bile ogorčeni i omraženi suparnici. Na kraju su postale saveznici, ne iz ljubavi, nego iz interesa, čime je stvorena jedna od najvećih akumulacija financijske i industrijske moći u povijesti svijeta. Te dvije obitelji, Rockefeller i Morgan, tvorile su tako snažan utjecaj na gospodarski i financijski život Sjedinjenih

2 Zlatni standard jest sustav fiksnog deviznog tečaja u kojemu je vrijednost valute fiksirana prema vrijednosti zlata, a zlato se koristilo kao međunarodna rezerva (*Osnove međunarodne ekonomije*, predavanje br. 15, pristupljeno na <http://web.efzg.hr/dok/ETE/lskuflic//osnove/Predavanja/P-15%20osnove%20me%C4%91unarodne%20ekonomije%20-%20Dodatak.pdf>). - nap. prev.

Američkih Država na početku 20. stoljeća da su ih njihovi kritičari iz američkoga Kongresa nazvali "novčani trust".

Izrežirana Kriza iz 1893. godine

Kako bi Morganova skupina izronila kao odlučujuća monetarna sila Sjedinjenih Američkih Država trebalo je nekoliko godina tajnovitih i obično korumpiranih makinacija. Kriza iz 1893., koja je u Americi prouzročila ozbiljnu četverogodišnju ekonomsku krizu, pokazuje koliko je "novčani trust", koji se razvijao oko Johna P. Morgana, bio ustrajan u postizanju svoga cilja - koncentraciji financijske moći u vlastitim rukama.

Od Američkoga građanskog rata pa sve do kraja toga stoljeća američko je Ministarstvo financija priznavalo i zlato i srebro kao monetarno pokriće. Bio je to stvarni bimetalni sustav. Srebra je u zapadnim državama SAD-a doista bilo u izobilju pa su se poljoprivrednici, kao i vlasnici malih dućana, zalagali da i srebro bude podloga za dobivanje jeftinih kredita kako bi se omogućio rast gospodarstva. To je imalo smisla ako je širenje monetarne osnove preko saveznih vlasti bilo dobro vođeno.

No, stajalište utjecajne mafije newyorških banaka, kojima je potkraj 19. stoljeća na čelu bila banka zvana House of Morgan, bilo je upravo suprotno. Oni su u zlatu, osobito zbog svojih posebnih veza s vodećim bankama londonskoga Cityja, vidjeli svoj najbolji put ka preuzimanju vlasti nad američkim novcem. Opskrbu monetarnim zlatom kontrolirali su šaćica newyorških banaka i financijski moćnici londonskoga Cityja, prije svega bankarska grupacija lorda Rothschilda.

Srebro u tržišnom natjecanju nije newyorške bankare nimalo zanimalo. Njihovi bankarski saveznici iz londonskoga Cityja, srca svjetskog zlatnog standarda toga doba, željeli su Ameriku s ekskluzivnim zlatnim standardom, pri čemu bi njihov utjecaj bio neizmjerljivo veći. Londonski bankarski saveznici iz New Yorka, John P. Morgan i zastupnik banke lorda Rothschilda u

Americi August Belmont, kao i neki ljudi iz newyorškog financijskog kruga lukavo su iskoristili potporu svojih londonskih bankarskih saveznika za preuzimanje kontrole nad američkim tržištem kredita, u svrhu vlastite koristi i na očitu štetu većine američkoga stanovništva. To nije bila lagana zadaća, ali su oni po pitanju zlatnog standarda bili jedinstveni.

Sramotnu krizu iz 1893. zapravo je manipulacijom izazvao interesni krug Johna P. Morgana, u tajnoj sprezi s Augustom Belmontom, kako bi okončao ulogu srebra, a zlato nacije učvrstio u rukama privatnih newyorških banaka. Režiranjem nekoliko financijskih panika oni su također stekli do tada neviđenu kontrolu nad nacionalnim željezom i željeznicama - srcem gospodarstva.

Krizu iz 1893., koja je bila izravna posljedica bankovne panike iz iste godine, namjerno su izmanipulirali]. P. Morgan i drugi newyorški bankari u sprezi sa svojim saveznicima - londonskim bankarima, kako bi učvrstili svoju kontrolu nad novcem i gospodarstvom.

Središnji čovjek za Johna P. Morgana i njegovu kompaniju bio je John Griffin Carlisle, ministar financija u Vladi demokratskog predsjednika Grovera Clevelanda. Predsjednik Cleveland bio je prosječan lokalni političar iz New Yorka prije no što je od Johna P. Morgana i njegovih prijatelja dobio financijsku potporu kako bi postao predsjednik, a za vrijeme svoga mandata bio je intiman s dvojicom ljudi koji su bili njegovi česti privatni gosti u Bijeloj kući.

Bili su to upravo John Pierpont Morgan i August Belmont mlađi, sin službenog zastupnika londonskog bankara lorda Rotschilda u Sjedinjenim Američkim Državama. U londonskim društvenim krugovima šušalo se da je August Belmont stariji, zapravo, nezakoniti sin baruna Karla Meyera Rothschilda, koji je, u svakom slučaju, usvojio mladog Belmonta kao da mu je sin, odaslavši ga da upravlja američkim poslovnim interesima obitelji Rothschild pod manje kontroverznim imenom Belmont.³

Ruka ruku nije...

John P. Morgan preuzeo je američke zlatne rezerve početkom 1893. godine. Hajka na zlatne rezerve započela je rane 1893., poslije druge inauguracije predsjednika Clevelanda, a tajno su je potaknuli upravo John P. Morgan i August Belmont. S njima povezane londonske banke krenule su u akciju u točno planiranom trenutku, prema instrukcijama Morgana i Belmonta, i prodale milijune američkih obveznica, koje su bile u njihovu posjedu, a isplatu su zatražili u zlatu.

U to je vrijeme američko Ministarstvo financija, po zakonu, moglo te obveznice otkupiti zlatom ili srebrom. Moćni srebrni lobi tražio je da Ministarstvo obveznice plati srebrom, a ne zlatom.

³ Mc Elroy, Robert, *Grover Cleveland*, Harper & Bros., New York, 1923., II, 21, 999.

No, zakon je odluku o tome hoće li isplata biti u zlatu ili srebru prepustio ministru financija. A ministra financija Carlislea tajno su savjetovali Morgan i Belmont. Ministar Carlisle odbio je otkupiti obveznice srebrom, što bi zaustavilo paniku nagomilavanja zlata. Umjesto toga, vrijednosne papire otkupio je isključivo zlatom, čime je potaknuo još veću paniku, jer su se državne zlatne rezerve ubrzano topile.

Do travnja 1893. zlatne su se rezerve istopile na manje od 100 milijuna dolara, prvi put od ponovnog uvođenja plaćanja kovanim novcem iz 1879. godine. Zamka je bila postavljena.

John P. Morgan i August Belmont mlađi uvjerali su predsjednika Clevelanda da svome ministru financija Johnu Carli-sleu naloži izdavanje državnih obveznica ekskluzivno za njih dvojicu. Zauzvrat su ti privatni bankari Ministarstvu financija te obveznice platili zlatom, koje je Vladi bilo žurno potrebno za devizne pričuve. Uobičajena praksa bila je da američko Ministarstvo financija ima pričuve od najmanje 100 milijuna dolara, dok je sve ispod toga bio temelj za uzbunu po pitanju stabilnosti dolara.

Ministarstvo financija predsjednika Clevelanda prodalo je obveznice privatnom Morganovom udruženju banaka, po nevjerojatnom popustu, i to po cijeni koja je i za njega i za njegovu banku bila vrlo povoljna. Odmah poslije toga ti su bankari po znatno višim cijenama preprodali te iste obveznice državnim, manjim regionalnim bankama, osiguravajućim društvima i drugima te tako zgrnuli golemu zaradu na poslu koji je bio zlorporaba povlaštenih informacija u prometu vrijednosnim papirima. Kako bi zaokružili krug korupcije, bivši odvjetnički partner predsjednika Clevelanda Francis Lynde Stetson preuzeo je banku J. P. Morgan & Co. kao klijenta i u njezino ime vodio pregovore s Ministarstvom financija u svezi s izdavanjem obveznica. Nazvati taj aranžman sukobom interesa i povredom javnog povjerenja bilo bi previše blago.

Predsjednik Cleveland prodao je omamljujućih 162 milijuna dolara takvih obveznica Morganovim privatnim bankama po vrlo povoljnoj cijeni prije negoli je antikorupcijski *World*, newyorške novine čiji je vlasnik bio novinar Joseph Pulitzer, otkrio taj tajni posao i time prisilio tu visoko profitabilnu operaciju na okončanje.⁴

U svibnju je nastala sveopća panika. Nekoliko tjedana poslije toga vlada Indije, tada britanske kolonije, objavila je da za kovanje novca više ne prima srebro. Indija je, velikim dijelom kao rezultat ranijih makinacija britanskih opijumskih ratova u Kini, postala najveći svjetski repozitorij⁵ srebra.

Taj čin britanske kolonije Indije bio je glazura zavjere londonskih i newyorških banaka, isplanirane kako bi jednom i zauvijek uništile monetarnu ulogu srebra u Americi. Ona je prouzročila katastrofalan pad međunarodne cijene srebra od 50%, što je uključivalo i Sjedinjene Američke Države. Oni društveni krugovi u Americi koji su bili pogođeni tom novčanom panikom bili su uvjereni da je indijska Vlada, taj dragulj u britanskoj Kruni, na taj čin bila potaknuta od nekih londonskih i newyorških bankarskih kuća, koje su na toj zlatnoj panici zgrnule golemu zaradu.⁶

Početak 1895. zlatni trezori američkoga Ministarstva financija opet su ostali bez zlata, i to zlata koje je američka država malo prije toga kupila od privatnih banaka s bankom J. P. Morgan & Co. na čelu po zelenaškoj cijeni. Kamo je to zlato nestalo? Dokumenti o količinama zlata u posjedu privatnih newyorških banaka pokazuju da je, u siječnju 1895., dvadeset i šest newyorških banaka u svojim trezorima držalo golemih

4 Myers, Gustavus, *Hystory of the Great American Fortunes*, The Modern Library, New York, 1936., str. 578. - 581.

5 Repozitorij, repozitorijum, *lat.* (repositorium *od* reponere - natrag stavljati) spremnica, spremište, čuvalište, magazin (Bratoljub Klaić, Rječnik stranih riječi, Nakladni zavod MH, Zagreb 1978.). - nap. prev.

6 Studenski, Paul i Kross, Herman E., *Financial History of the United States*, McGraw-HillBook Co., New York, 1963., str. 217. - 221.

65 milijuna dolara zlata. U to je vrijeme zakonski minimum američkih zlatnih pričuva bio 100 milijuna dolara, ispod koje se razine stanje pričuva držalo opasnim za financijsku stabilnost SAD-a. Predsjednik Cleveland navodno je zavapio: "Banke su uhvatile zemlju za vrat." No, bio je vrlo oprezan da neupućenom građanstvu ne otkrije svoj doprinos u ostvarivanju toga plana.

U tome kritičnom trenutku pojavila se mafijaška skupina bankara, predvođena bankama J. P. Morgan & Company i August Belmont & Company, zastupnicom londonske grane obitelji Rothschild, te James Speyer, predstavnik banke obitelji Rockefeller National City. Ta je skupina velikodušno ponudila prodati svoje privatno zlato Ministarstvu financija - po visokoj cijeni.

Najveća ekonomska kriza u povijesti SAD-a

Rezultat Zlatne panike iz 1893. bilo je smanjenje bankarskih kredita diljem Amerike, što je potaknulo najveću ekonomsku krizu u povijesti SAD-a. Po zakonu, vlasnici papirnateg novca mogli su taj novac zamijeniti za državno zlato. Kao rezultat panike, većina se banaka bojala davati kredite.

Od svibnja do listopada 1893. bankarski krediti u cijeloj zemlji smanjili su se na alarmantnih 318 milijuna dolara. Budući da su banke i privatne osobe mijenjale papirnati novac za zlato, stopa te zamjene dosegla je 70%. Odljev zlata iz Sjedinjenih Američkih Država u London, gdje je najveća skupina banaka bila ona baruna Nathana Rothschilda, bio je najveći u američkoj povijesti, zato što su londonske banke tražile zlato kao osiguranje kredita koje su odobrili Americi. Ta je zlatna panika ozbiljno sasjekla američki proračun, tj. prihod od poreza, i povećala državni deficit, prisiljavajući američku Vladu da svoje dragocjene i sve manje zlatne pričuve troši na plaćanje tekućih troškova, što je bio daljnji udarac na zlatne pričuve.

Kriza kredita prouzročila je val stečajeva diljem Amerike, od istoka do zapada, zato što su banke zahtijevale otplatu svojih kredita. Poljoprivrednici i vlasnici rudnika srebra sa zapada okrivljavali su "istočne" banke zlata, za koje su vjerovali da su potajno radile na obezvrjeđenju srebra. I, doista su ga obezvrijedile.

Kao naručeno, u kolovozu 1893. predsjednik Cleveland, po savjetu Johna P. Morgana i Augusta Belmonta, sazvaio je posebnu sjednicu Kongresa kako bi opozvao Shermanov zakon o srebru, na temelju kojega je Ministarstvo financija otkupljivalo papirnati novac srebrom, koje su njegovi vlasnici zatim mogli zamijeniti za zlato.

Shermanov zakon izvorno je usvojen pod pritiskom poljoprivrednika i malih poduzetnika suočenih s propašću zbog prisilnog prelaska na zlato kao jedinu podlogu dolara.⁷ Predsjednik Cleveland uspio je uvjeriti Kongres da će država, ukidanjem srebra kao podloge za dolar, izbjeći financijsku propast. Dogodilo se upravo suprotno, kao što se moglo i predvidjeti, s obzirom na to da srebro, kojega je bilo u izobilju, više nije bilo praktična alternativa zlatu.

Shermanov zakon bio je odmah opozvan, unatoč prosvjedima poljoprivrednika i malih poduzetnika sa zapada i juga Amerike. Pobjedu su odnijele newyorške banke, prije svega mafijaške banke Johna P. Morgana i Augusta Belmonta. Doista, dogodilo se ono što je predsjednički kandidat William Jennings Bryan kasnije nazvao "raspećem na Križ od zlata".⁸

Pobjeda Johna P. Morgana, Augusta Belmonta i njihovih jataka s Wall Streeta pretvorena je u zakon. U siječnju 1897. godine osnovano je Monetarno povjerenstvo. Zakon o zlatnom standardu, predstavljen Zastupničkom domu u prosincu 1899.,

7 Mayers, Gustavus, op.cit., str.558. - 559.

8 Studenski, Paul et al., op.cit., str.219. - 220.

usvojen je u ožujku 1900. Tim je zakonom potvrđen zlatni dolar kao standard vrijednosti, a srebro kao pomoćni kovani novac.⁹

Predsjednik Cleveland pomogao je Johnu P. Morganu stvoriti na Wall Streetu privatnu bankarsku mafijašku skupinu, koja je američkom Ministarstvu financija osigurala 65 milijuna dolara u zlatu, od čega je polovica potjecala iz Europe, kako bi ono moglo izdati obveznice kojima je umjetno nadoknađena razlika do 100 milijuna dolara. Te državne obveznice prodane su po najnižoj mogućoj cijeni ekskluzivno bankarskoj mafiji Johna P. Morgana, a ne široj javnosti. Zatim je Morgan te iste obveznice preprodao regionalnim manjim bankama i osiguravajućim društvima po visokoj cijeni i time zgrnuo znatnu zaradu na račun ekonomskog zdravlja nacije.

Za vrijeme velike krize, koja je bila rezultat navedenih spleta, a trajala je pune četiri godine, propala su ulaganja u kapitalna dobra, profit je potonuo, a kriza je pogodila sve gradove. Tijekom te krize propalo je 15.000 tvrtki, 600 banaka i 74 željezničke kompanije. Došlo je do ozbiljne nezaposlenosti i prosvjeda velikih razmjera, od kojih su neki bili vrlo nasilni. Na vrhuncu nezaposlenosti, koja je proistekla iz te krize, do tada neviđenih 14,5% aktivne radne snage bilo je bez posla. Neke procjene govore o broju nezaposlenosti od čak 25%.

Ta je bankarska oligarhija također odlučila preuzeti vlast i nad željezničkim kompanijama u zemlji. Prvi korak u ostvarivanju toga plana bio je bankrot željezničke kompanije Philadelphia and Reading Railroads. John P. Morgan organizirao je bojkot kredita za željeznice i velik pad njihovih dionica, pa je potihom kupio kontrolni paket tih dionica, prodanih u bescjenje. Željeznica je povezana s nepreglednim ležištima antracita u Pennsylvaniji.¹⁰

9 Chown, John, *A History of Money*, Routledge, London, 1996., str. 264.

10 *Testimony before the House Committee in Interstate Commerce* (Svjedočenje pred Odborom za međunarodnu trgovinu Predstavničkoga doma Kongresa), US House of Representatives Reports, Fifty-second Congress, 2nd Session, 1892. - 1893., sv. i.

Dana 15. svibnja 1893. cijene dionica na Newyorškoj burzi dosegnule su do tada neviđeno niske razine. Mnoge velike željezničke kompanije, poput Union-Pacifica, Northern-Pacifica i Santa Fea, bile su prisiljene proglasiti stečaj. Lanac stečajeva velikih željezničkih kompanija diljem Amerike pružio je "zlatnu priliku" visoko solventnim bankama bankarskog mafijaškog lobija J. P. Morgana i Augusta Belmonta, kako bi te banke stegnule svoj obruč oko željezničke mreže SAD-a, u to doba krvotoka američkoga gospodarskog napretka.

Američka oligarhija od šezdeset obitelji

Novi američki tajkuni, koji su izronili iz ekonomskog procvata poslije Građanskoga rata od 1861. do 1865. i poslije Zakona o ponovnoj uspostavi kovanog novca iz 1879., zgrnuli su golemo bogatstvo, većinom prijevarom, potkupljivanjem državnih dužnosnika i Kongresa, korupcijom i sličnim "uglednim" radnjama.

Američke su željeznice bile krvotok gospodarskog rasta, koji je poticao ekspanziju velike industrije čelika. I, dok su se željeznički pragovi širili od istoka prema zapadu, telegrafski je sustav zahtijevao golemu tonažu bakra za ožičenje diljem zemlje.

Većina velikih željezničkih linija nije bila izgrađena novcem Johna P. Morgana, nego novcem iz državnih fondova i na darovanoj javnoj zemlji. John P. Morgan obrušio se na željeznice i ščepao ih u svoje ruke, a s njima i kontrolu nad cjelokupnim američkim gospodarstvom. Do 1901. godine Morganova je interesna skupina preuzela kontrolu nad željezničkim kompanijama Southern Railway, Mobile & Ohio Railroad, Queen & Crescent, Georgia Central, Georgia Southern & Florida, Macon & Birmingham, Philadelphia & Reeding, Erie, Central of New Jersey i Atlantic Coast Line, neki procjenjuju s ukupno

gotovo 90.000 kilometara čeličnih željezničkih tračnica. Te su željezničke kompanije imale kontrolu nad pravima prolaza željezničkih pruga, nad nalazištima ugljena, kolodvorima, konkurentskim željezničkim linijama i parobrodskim vezama.

Ta kasta novih američkih plutokrata i oligarha bila je zadovoljena u plašt američke demokracije i promicala je mit o "neustrašivu individualizmu", kako bi opravdala svoju golemu zaradu i sakrila istinu o stvarnom podrijetlu svoga bogatstva.

Potkraj 19. stoljeća John P. Morgan i John D. Rockefeller postali su divovi sve moćnijeg "novčanog trusta", koji je kontrolirao američku industriju i državnu politiku. U njihovu svijetu nije bilo mjesta lijepim idejama, poput "demokracije". Moć je bila roba kojom su trgovali. Bilo je to stvaranje američke aristokracije krvi i novca, u svakome pogledu elitne i isključive poput britanskog, njemačkog i francuskog plemstva, nešto što je američkim Ustavom zabranjeno. Bila je to, u svakome smislu riječi, oligarhija, plutokracija - vladavina najbogatijih u interesu najbogatijih.

Šezdesetak obitelji - imena poput Rockefeller, Morgan, Dodge, Mellon, Pratt, Herkness, Whitney, Duke, Harriman, Vanderbilt, DuPont, Guggenheim, Astor, Lehman, Warburg, Taft, Huntington, Baruch i Rosenwald - tvorilo je zatvorenu mrežu plutokratskog bogatstva, koja je početkom 20. stoljeća oblikovala, podmićivala i nasiljem krčila put prema preuzimanju kontrole nad sudbinom Amerike. Šezdeset ekstremno bogatih obitelji, povezanih dinastijskim međusobnim ženidbama i međusobnom razmjenom dionica, do početka 20. stoljeća preuzelo je kontrolu nad industrijom i bankarskim institucijama "američkoga stoljeća" u nastajanju.¹¹

Jedan od najbogatijih novopečenih američkih oligarha bio je i Cornelius Vanderbilt, koji je bogatstvo stekao podmićivanjem članova parlamenata saveznih država kako bi zažmirili

¹¹ Lundberg, Ferdinand, *America's 60 Families*, The Vanguard Press, New York, 1937., str. 26. - 27.

na zakon kojim su zabranjene povoljnije vozarine povlaštenim strankama. U to je doba Cornelius Vanderbilt kontrolirao sve željezničke linije koje su vodile iz New Yorka. Kako bi se okoristio većim maržama profita koje ostvaruju velika poduzeća i istisnuo ona manja, koristio se raznim taktikama. Jedna od njegovih mjera bilo je i uvođenje 50% poreza poljoprivrednicima na mlijeko koje su prevozili njegovom željeznicom. Poljoprivrednici nisu bili povlaštene stranke, ali nove velike poljoprivredno-prehrambene grupacije jesu. Kasnije je Cornelius Vanderbilt postao sastavni dio kruga oko Johna P. Morgana.

Još jedno bogatstvo preko noći, izgrađeno na prijeveri i podmićivanju, bilo je ono obitelji Phelps i Dodge i njihove kompanije Phelps Dodge, uvoznika metala poput kositra, bakra i olova, potrebnih za opskrbu američkoga građevinskog procvata iz osamdesetih godina 19. stoljeća i kasnije.

Ta kompanija, koju su 1834. osnovali Anson Greene Phelps i William Earle Dodge, uvelike se potrudila njegovati predodžbu o tome da se na njezinu čelu nalaze bogobojazni kršćanski biznismeni, koji su davali donacije Udruženju mladih kršćana (Young Men's Christian Association, YMCA), kao i u druge filantropske svrhe. U stvarnosti, kako je to i utvrđeno sudskim procesom američke Vlade iz 1873., bogatstvo obitelji Phelps i Dodge također je izgrađeno na brdu prijevera, protuzakonitih radnja i podmićivanja. Sudac Okružnog suda iz New Yorka kaznio je tu kompaniju tada golemom novčanom kaznom od milijun dolara za lažno prikazivanje vrijednosti njezina bakra iz Perua i Čilea u carinskim deklaracijama. Kako bi omogućila tu prijeveru, kompanija je podmitila američke carinske službenike i time prevarila državu za znatan prihod od carina.¹²

Popis američkih bogataša nastalih na takvim prijeverama, korupciji i podmićivanju državnih dužnosnika bio je dugačak. Na njemu je bila većina imena najuglednijih obitelji, ljudi koji su davali donacije muzejima, najboljim sveučilištima, poput

Princetona, Yalea i Harvarda, koji su svojim katedrama i fakultetima davali imena svojih donatora. Tako su o sebi stvarali sliku filantropa i "dobročinitelja", dok je stvarnost bila posve drukčija.

Na tome popisu bio je i željeznički magnat Edward Henry Harriman, otac Averella Harrimana, američkoga diplomata, špijuna i savjetnika od povjerenja predsjednika Franklina Delana Roosevelta. Edward Henry Harriman koristio se nezakonitim sredstvima kako bi stekao kontrolu nad transkontinentalnom željezničkom mrežom Union Pacific, uz to što je sam posjedovao željezničku kompaniju Southern Pacific Company. Razvodnjavanjem dionica i knjigovodstvenim trikovima, na kojima bi mu pozavidjeli i revizori kompanije Enron, Edward Henry Harriman izgradio je carstvo koje je kontroliralo ni više ni manje nego 17 velikih američkih željezničkih kompanija. U izvješću američke Vlade iz 1907. stoji kako je njegov cilj u stjecanju toliko mnogo željezničkih linija bio "ukloniti među njima tržišno natjecanje u transkontinentalnom poslovanju". Monopolističko ograničenje konkurencije bilo je kršenje i saveznih i državnih zakona.¹³

Shermanov Zakon protiv trustova bio je protiv radnika

Takve su zlouporabe postale predmet novinarskih istraživanja i razlog prosvjeda javnosti, što je dovelo do usvajanja Shermanova Zakona protiv trustova u Kongresu 1904. godine, koji je trebao spriječiti uočene zlouporabe trustova poput Standard Oila, US Steela, trusta proizvođača šećera i drugih.

Ti su trustovi stvoreni kako bi velike korporacije, udružujući se sa sebi suparničkim korporacijama radi utvrđivanja cijena i kontrole nad proizvodnjom, štatile svoju zaradu. Prvi takav

trust, osnovan 1882. godine, bila je kompanija Standard Oil, u vlasništvu obitelji Rockefeller. Ubrzo su slična udruženja ili trustovi stvoreni unutar duhanske, mesno-prerađivačke, alkoholne, rudarske, čelične i šećerne industrije, kao i unutar drugih industrijskih grana. Izvana se činilo da Zakon protiv trustova ima cilj napasti korumpirane monopolističke nasilnike poput Morgana, Rockefellera ili Harrimana. No, stvarnost je bila potpuno suprotna.

Još 1895. Vrhovni je sud razvodnio učinak Shermanova zakona svojom odlukom u predmetu *Sjedinjene Američke Države protiv E. C. Knight*, prema kojoj se proizvodnja nije držala "trgovinom između saveznih država", čak i ako se takvom robom trgovalo diljem Amerike. Takvom su odlukom ključne industrijske grane učinkovito ostale izvan američke državne kontrole. Val spajanja kompanija s kraja 19. stoljeća obuhvatio je većinu američke proizvodnje, što je rezultiralo time da je nekoliko stotina golemih korporacija vladalo proizvodnjom SAD-a. Najveći takav trust bila je korporacija Northern Securities iz New Jerseyja, koja je obuhvaćala 112 korporacija, vrijednih 22 milijarde dolara, koje su predvodili i nadzirali John P. Morgan i John D. Rockefeller.

U prividnom napadu na taj konkretan trust, odlukom Vrhovnoga suda, u predmetu *Northern Securities protiv Sjedinjenih Američkih Država* iz 1904. godine proglašene su protuzakonitima "sve kombinacije kojima se ograničava trgovina". I, dok je tom odlukom slomljen jedan željeznički trust, drugi su se vidljivo njome okoristili, a posebno Edward Henry Harriman.

Shermanov Zakon protiv trustova nije ni malo ograničio djelovanje Edwarda H. Harrimana kao ni drugih korporacijskih divova. Bila je to politička prijevara, organizirana kako bi se ublažilo bijes javnosti. Utjecajni Edward Harriman i njegovi prijatelji ostali su izuzeti iz progona trustova, dok su mnogi vlasnici malih tvrtki po tome istome zakonu poslani u zatvor.

Nečuveno, Shermanov protutrustovski zakon također je pretvoren u oružje kojim se spriječilo širenje sindikata u SAD-u,

budući da je Vrhovni sud donio odluku da je štrajk sindikata "kombinacija koja ograničava trgovinu".

Ozračje koje su promicali John P. Morgan i njegovi oligarhijski jataci protiv bilo kakva pokušaja njihovih radnika da steknu bolje uvjete rada ili bolje plaće, pa čak da organiziraju sindikate, bilo je, blago rečeno, represivno. Vrhovni je sud djelovao kao utvrda za zaštitu oligarhijskog konzervativizma. Godine 1905., u procesu *Lochner protiv države New York*, donesena je presuda da savezne države ne smiju ograničavati radno vrijeme u privatnim poduzećima, a tri godine kasnije, u slučaju *Danbury Hatters* iz 1908., donio je presudu kojom se sindikatima zabranjuje bojkot radi ostvarivanja većih nadnica i boljih uvjeta rada.

Godine 1902., što pokazuje prevladavajuće ozračje, George Baer, čovjeka kojega je John P. Morgan postavio na čelo svoje željezničke kompanije Philadelphia and Reading Railway, pennsylvanijski su trgovci ugljenom imenovali voditeljem pregovora s rudarima koji su bili u štrajku. Tvrtka Philadelphia and Reading Railway dopremala je antracit u američke gradove. U vrijeme prije dominacije nafte ugljen je bio osnovni izvor energije - za grijanje kućanstava, kuhanje, rad tvornica i proizvodnju električne energije.

Rudari su tražili osmosatni radni dan, povećanje plaće od 10% i priznavanje sindikata kao njihova budućeg zastupnika u pregovorima s upravom, te su pribjegli jedinom oružju koje su imali - obustavili su rad kao pritisak za dobivanje olakšica.

George Baer zaradio je nadimak George "Božjeg zakona" Baer kada je, na početku pregovora s rudarima, poslao otvoreno pismo novinama, u kojemu je napisao: "Prava i interesi radnika bit će zaštićeni i zbrinuti, ne od radničkih huškača, nego od kršćana kojima je Bog, u svojoj beskrajnoj mudrosti, dao kontrolu nad vlasničkim interesima zemlje."¹⁴

Sam George Baer, kao i John P. Morgan, John D. Rockefeller, Andrew Carnegie i većina ljudi njihova položaja u to doba, bili su uvjereni darvinisti, koji su vjerovali da ih je Bog izabrao, budući da su se očigledno dokazali kao superiorni svojim radnicima činjenicom da provode kontrolu nad svojim kompanijama. U pregovorima s predsjednikom Theodoreom Rooseveltom, koji je pozvan da pronađe rješenje, George Baer rekao je Predsjedniku da se "nema o čemu pregovarati". John P. Morgan, zajedno s politički mudrim predsjednikom Rooseveltom, intervenirao je tek kada je tvrdoglavost Georgea Baera zaprijetila zastojem cijeloga gospodarstva i ponudio radnicima nagodbu, u kojoj je popustio po pitanju radnih sati i plaća, ali je odbio priznati sindikat.

Štrajk rudara i presude Vrhovnoga suda upozorile su na krajnje jednostranu prirodu odnosa radnika i uprave na početku "američkoga stoljeća". Bila je to oligarhija koja je vladala podmićivanjem i prijetnjama. Još je samo trebala naučiti suptilnu vještinu kooptiranja¹⁵ i liberalne reforme kojima će održavati okove svoje moći. S naklonošću javnosti uvelike na strani rudara, predsjednik Roosevelt objavio je svoj program odnosa između uprave i radnika, zvan "Square Deal" ("častan dogovor"), ovim riječima:

*Neka parole svih naših ljudi budu stare poznate parole čestitosti, doličnosti, poštena poslovanja i zdrava razuma ... Moramo se prema svakome čovjeku odnositi u skladu s njegovom vrijednosti i zaslugama kao čovjeka. Moramo osigurati da svakome bude omogućen častan dogovor - ako nema pravo na više, ne smije dobiti ni manje.*¹⁶

Programom Square Deal uvedeno je načelo predsjedničkog interveniranja u neke štrajkove i pomoglo je stvaranju dobre slike u tisku, dok je Roosevelt, taj "surovi jahač", nastavio svoje

15 Kooptacija (lat. cooptatio - dopunski izbor), uvođenje novih članova i kandidata u sastav nekoga izbornog tijela odlukom toga tijela, a bez izbora od birača, Bratoljub Klaić, Rječnik stranih riječi, Nakladni zavod MH, Zagreb 1978.

16 Roosevelt, Theodore, govor, Sajam savezne države New York, Syracuse, 7. rujna 1903., citirano na <http://www.theodoreroosevelt.org/life/quotes.htm>.

poslove iz pozadine s Morganom i njegovom kompanijom. TR, kako su ga popularno zvali, bio je samonapuhani "junak" iz bitke kod San Juan Hilla u Španjolsko-američkom ratu iz 1898., očigledno imperijalističkog rata koji ga je i pretvorio u popularnog predsjedničkog kandidata.

Tim je taktičkim pomakom prema ostvarivanju barem nekih od zahtjeva rudara republikanac Roosevelt zadobio većinsku potporu plavih ovratnika,¹⁷ čiji su glasovi postajali sve važniji. Ali Teddy Roosevelt nije ni u jednom pogledu prestao biti odan moći krupnoga kapitala. On je naprosto bio pronicljiv političar, koji je osjetio kojim smjerom pušu vjetrovi promjena u zemlji i koji ih je majstorski iskoristio kako bi zadržao kontrolu republikanaca nad izvršnom vlasti.

Da bi se zavelo javnost, to će se razdoblje proglasiti početkom "progresivnog doba" američke politike. U stvarnosti, oligarhijske obitelji, koje su kontrolirale bogatstvo nacije, postajale su sve sofisticiranije po pitanju projiciranja svoga imidža. U to doba nitko u tome nije bio toliko prepreden kao John P. Morgan. Nijedan američki poslovni div toga doba nije mogao ni držati skute tome najvećemu prevarantu u američkoj financijskoj povijesti - Johnu Pierpontu Morganu.

17 Plavi ovratnici (engl. Blue collar) - sinonim za tradicionalnu radničku klasu u Americi, koja je taj naziv dobila prema plavoj boji njihove radne odjeće (*poslovni-stil.info*). - nap. prev.

BANKARI DRŽAVNIM UDAROM STVARAJU SUSTAV BANAKA ZA SAVEZNE PRIČUVE

Cijena raznih proizvoda na tržištu mijenja se iz dana u dan, nekada i po nekoliko puta na dan. To se događa kada u omjeru ponude i prirodne potražnje ne postoji temeljna razlika. Iz te činjenice možemo izvući dokaz o tome da postojećim sustavom upravljaju manipulatori i da je on, zapravo, iz temelja pogriješan. Predložio sam plan kojim bi, kada bi ga Kongres usvojio, ljudi u svijetu preuzeli vlast iz ruku sadašnjega vladara - novčanog trusta.

Riječi kongresnika Charlesa A. Lindbergha iz 1913.

J. P. Morgan izranja kao "kralj"

John P. Morgan, zahvaljujući svojim makinacijama s Augustom Belmontom za vrijeme krize iz 1893., izronio je potkraj 19. stoljeća kao jedan od najmoćnijih bankara svijeta. Svoju je poslovnu karijeru započeo u 24. godini života prijevarom kojom je američkoj Vladi za potrebe Građanskoga rata prodao višak zastarjelih pušaka, koje je prije toga jeftino kupio, preko lažnih predstavnika, od skladišta Američke vojske u New Yorku.

Njegovi su zastupnici u tajnosti kupili 5.000 pušaka po cijeni od 3,50 dolara po komadu, a potom su te neispravne puške, lažno ih predstavljajući kao nove i u savršenu stanju, prodali Glavnom stožeru vojske St. Louisa, po cijeni od 22 dolara po pušci. Tako je krenula njegova spektakularna karijera prijevare, obmane i korupcije.¹

U vrijeme kada je sin John Pierpont Morgan bio zaokupljen varanjem američke Vlade u svezi s puškama za borbu u Građanskome ratu, otac Spencer Morgan, partner u banci Morgan, Peabody & Co., preselio se u London kako bi se priključio američkom bankaru Geogreu Peabodyju u ulozi financijskog predstavnika američke Vlade u Engleskoj.

George Peabody, u doba kada mu se Morgan priključio kao partner, bio je predstavnik Vlade Abrahama Lincolna u Londonu, koja se borila za pobjedu unionističkih ciljeva u Građanskome ratu protiv južnjačkih konfederativnih država. Unatoč tome što su javno predstavljali Lincolnovu Vladu, njih su dvojicu u Engleskoj, pa čak i Americi, uvelike držali pristašama Konfederacije.

Cijenjene massachusettske novine *Springfield Republican* izvijestile su u listopadu 1866. da George Peabody i Junius Spencer Morgan: "...ne daju nam vjeru niti nam pomažu u našoj borbi za nacionalni opstanak. Oni su potpuno sudjelovali u općem engleskom nepovjerenju u našu stvar i naš uspjeh, te govorili i radili prije za Jug, negoli za naciju." Vodeće novine *The New York Times* dodale su, u svezi s londonskim djelovanjem gore navedenih osoba:

Nema osoba koje su toliko pridonijele preplavlivanju naših novčanih tržišta dokazima o našim dugovima u Europi te uništavanju tržišnih cijena i slabljenju financijskog povjerenja u našu naciju kao što su to George Peabody & Co., i pritom nitko nije zaradio više od njih.

1 Ibid., str. 552.

Prema američkome Ustavu, londonske aktivnosti Georgea Peabodyja i Juniusa Spencera Morgana bile su očita izdaja².

Poput oca, sin John Pierpont Morgan izgradio je kolosalno bankarsko i industrijsko carstvo u Americi na prijevari, izdaji i obmani, cijelim putem pazeći da ga novine portretiraju kao filantropa i pravog kršćanina.

Njegova je banka izronila na početku 20. stoljeća kao najmoćnija financijska institucija u Americi, a upravo je on stajao iza osnivanja Banke za savezne pričuve 1913. godine. Osim toga, ta je ista banka stajala iza stvaranja newyorškoga Vijeća za inozemne odnose - privatnog trusta mozгова koji je oblikovao američku vanjsku politiku sve do kraja "američkoga stoljeća". On je stajao i iza Dawesova plana otplate njemačkih ratnih odšteta, dogovorenog na mirovnoj konferenciji u Versaillesu, pod uvjetima koji su nedvojbeno stvorili plodno tlo za dolazak Hitlera na vlast i za početak Drugoga svjetskoga rata.

No, da ne brzamo.

Uloga Johna P. Morgana u krizi iz 1907. godine bila je odlučan korak prema svemu što je slijedilo, od pojave američke oligarhije, preko vođenja dva svjetska rata, pa do poraza Njemačke kao opasnog industrijskog suparnika, kako bi iz pepela rata oblikovali novo "američko carstvo" kao nasljednika bankrotiranoga Britanskog Carstva.

Morgan i Rockefeller režiraju "Paniku iz 1907."

John P. Morgan, zajedno s Jamesom Stillmanom, tada čelnom osobom banke National City Bank iz New Yorka - banke trusta obitelji Rockefeller, zvanog Standard Oil Trust - i šačica brokerskih kuća, predvođena Augustom Belmontom i bankom Kuhn Loeb & Co., izronili su kao pobjednici iz Panike iz 1893.

godine, krize koja je pokrenuta radi zlata i koju su oni sami izrežirali.

John P. Morgan iskoristio je tu krizu kako bi stekao kontrolu nad strateški važnim čelikom i nad željezničkom industrijom Sjedinjenih Američkih Država. Ubrzo je stekao kontrolu nad korporacijom U. S. Steel, koju je osnovao 1901. godine spajanjem kompanije Carnegie Steel i nekih drugih kompanija, čime je stvorio najveću svjetsku tvornicu čelika. U stvaranju korporacije U. S. Steel izdavao je "razvodnjene" dionice u nominalnoj vrijednosti od zapanjujućih 1 milijardu i 402 milijuna dolara za svoj novi čelični trust, prvu svjetsku korporaciju vrijednu milijardu dolara.

U jednoj istrazi Američkoga ureda za korporacije utvrđeno je da je u toj kapitalizaciji dionicama prodanim građanima više od polovice, odnosno 727 milijuna dolara dionica, bilo izdano bez pokrića u imovini, što je, zapravo, bila kapitalizirana buduća dobit, uglavnom isto ono što će ozloglašene kompanije poput Enrona ili Worldcoma učiniti za vrijeme burzovne manije kasnih devedesetih godina 20. stoljeća. Osim toga, John P. Morgan stvorio je i goleme kompanije General Electric Company, International Harvester, kao i bezbroj drugih velikih industrijskih skupina, iznad kojih je stajala banka J. P. Morgan & Co.

U isto je vrijeme banka Jamesa Stillmana, National City Bank (Citigroup), čiji je klijent bila kompanija Johna D. Rockefellera Standard Oil Trust, izronila kao najveća banka u Sjedinjenim Američkim Državama. Epizoda spašavanja, koju su poslije 1893. poduzeli John P. Morgan i James Stillman, spasila je američko Ministarstvo financija, ali je ozbiljno pogodila predsjednika Clevelenda i agrarno krilo njegove Demokratske stranke. Ta je epizoda postala bitno pitanje u vrijeme izbora iz 1896., kada su banke došle pod udar zagovaratelja srebra Williama Jenningsa Bryana.

Magnat trusta Standard Oil John D. Rockefeller, kao i John P. Morgan i njihovi kolege bankari s Wall Streeta davali su ve-

like donacije republikancu Williamu McKinleyju, koji je 1896. izabran za predsjednika porazivši zagovaratelja srebra Williama Jenningsa Bryana.

Predsjednik McKinley bio je podrijetlom iz savezne države Ohio, sjedišta trusta Standard Oil, a njegovu je karijeru stvorio Mark Hanna, školski prijatelj Johna D. Rockefellera i, kasnije, njegov poslovni suradnik. Izbor Williama McKinleyja za predsjednika, 1896., bio je rezultat tajnog sastanka frakcija obitelji Rockefeller i obitelji Morgan s Wall Streeta, na kojemu je obitelj Rockefeller predstavljao upravo Mark Hanna, dok je željezničar James Jerome Hill zastupao interese obitelji Morgan. S Williamom McKinleyjem predsjedništvo je bilo u sigurnim rukama, barem glede interesa gore spomenutih obitelji.

William McKinley ponovno je izabran za predsjednika 1900., na temelju političkog programa zlatnog standarda. Bi-metalna srebrna frakcija bila je uništena, a za Johna P. Morgana i uski krug newyorških i londonskih banaka to je značilo da je put ka preuzimanju financija nacije očišćen.

Godine 1907. financijske grupacije obitelji Morgan i Rockefeller bile su spremne za pokretanje sljedećeg financijskog napada na gospodarstvo zemlje, odnosno, krize koju će se poslije zvati "Panika iz 1907. godine". To je trebao biti nužan posljednji korak prema njihovoj najvećoj od svih pobjeda do tada - usvajanju Zakona o savezним pričuvama iz 1913., kojim su većinom naivni kongresnici predali svoju ovlast tiskanja novca konzorciju privatnih banaka.

U pozadini događaja iz 1907. godine bila je newyorška banka srednje veličine zvana Knickerbocker Trust Co., na čijemu je čelubio agresivni poslovni mešetar po imenu Charles Tracy Barney. On i njegov poslovni partner Frederick Augustus Heinze nakanili su monopolizirati dionice kompanije United Copper, velikog proizvođača bakra, metala za kojim je potražnja u to doba bila vrlo velika. Pritom je naletio na interese moćne grupacije obitelji Rockefeller, koja je kontrolirala veliku tvrtku

Amalgamated Copper Company i nije se previše zanimala za skorojevičkog suparnika iz Montane Fredericka Augustusa Heinzea.

Frederick Augustus Heinze stvorio je vlastitu banku u New Yorku, Mercantile National Bank, i njezinim se sredstvima koristio za monopoliziranje tržišta bakra, kojim je dominirao John D. Rockefeller. Dana 14. listopada 1907. dionice kompanije United Copper porasle su na više od 62 dolara. Dva dana poslije toga pale su na 15 dolara, a Frederick Augustus Heinze već je duboko zagazio na put financijske propasti. John D. Rockefeller na tržište je dopremio milijune kilograma bakra i tako prouzročio pad cijene bakra, a time i cijene dionica kompanije United Copper.

Frederick Augustus Heinze imao je jednu neprikrivenu manu - nije bio pripadnik kartela plutokrata, nego agresivan kockar, koji nije obraćao pozornost na moć obitelji Morgan i Rockefeller sve dok nije bilo prekasno.

Osim toga, pokazalo se da je Frederick Augustus Heinze, preko jednog od direktora svoje banke, Charlesa F. Morsea, bio povezan sa šest drugih newyorških banaka srednje veličine. Vijest o njegovim vezama s tim bankama procurila je u newyorški tisak, što je potaknulo navalu štediša na svih šest banaka, kao i na banku Mercantile National.

No, potpunu paniku pokrenula je vijest da je predsjednik uprave treće po veličini štedne banke u New Yorku, Knickerbocker Trust Company, poslovno povezan s direktorom banke Mercantile National, Charlesom F. Morseom. Ta je vijest pokrenula trenutačnu navalu na veliki Knickerbocker Trust.³

Posljedice su za banku Knickerbocker Trust nastupile odmah. Ta je banka bila prisiljena obratiti se Udruženju klirinških

3 Cahill, Kevin J., "The U.S. Bank Panic of 1907 and the Mexican Depression of 1908-1909", *The Historian*, sv. 60., 1998.

banaka⁴ i moliti za kredit. Predsjednik Udruženja klirinških banaka nije bio nitko drugi doli John Pierpont Morgan.

Prije sporazuma oko bilo kakva mogućeg kredita ili spašavanja John P. Morgan zatražio je reviziju poslovnih knjiga banke Knickerbocker Trust Company. Na čelu revizorske skupine bio je stari jatak i zaposlenik Johna P. Morgana Benjamin Strong, čovjek koji će kasnije postati prvi guverner Banke za savezne pričuve. Rezultat te revizije bilo je odbijanje Johna P. Morgana da odobri izvanredni kredit kojim bi se zaustavilo navalu na Banku, dok su se glasine o nelikvidnosti Banke širile. Uslijedio je val navala na druge trustovske banke.

Širenje panike, kako je kasnije otkriveno u kongresnoj istrazi iz 1911. godine, bilo je pomno podgrijavano namjernim širenjem lažnih glasina, koje su jataci Johna P. Morgana plasirali u novinama koje su kontrolirali, uključujući i newyorške novine *Evening Sun* Morganova savjetnika Williama Laffana i novine *The New York Times* Adolfa Ochsa. Te su novine donosile izvješća o navalama na odabrane trustovske banke, poput banke Trust Company of America, koje su John P. Morgan i John D. Rockefeller htjeli maknuti s puta.

Navale na banku Trust Company of Amerika nije bilo sve dok se nisu pojavila ta novinska izvješća. U biti, banka je bila likvidna, ali je također držala velik paket dionica kompanije Tennessee Coal and Iron, s velikim nalazištima ruda, koje je John P. Morgan priželjkivao za svoju novoosnovanu korporaciju U. S. Steel. John P. Morgan pobrinuo se da banka Trust Company of America dobije sredstva potrebna za likvidnost od njegova mafijaškog bankarskog kruga, ali pod uvjetom da stavi na tržište sve dionice kompanije Tennessee Coal and Iron koje su bile

4 Klirinška banka (kuća) jest pravna osoba koja može poslovati samostalno ili u sklopu burze. Glavna joj je zadaća djelovati kao jamac u kupoprodajnim odnosima na modernim financijskim i robnim burzama. Naime, ona se javlja kao posrednik između kupca i prodavatelja, pri čemu kupcu jamči dostavu ugovorenog predmeta, a prodavatelju naplatu potraživanja. To je oblik podizanja sigurnosti prometovanja na burzama.

u vlasništvu te banke, jer je ta kompanija posjedovala jedno od najvećih nalazišta ruda u Sjedinjenim Američkim Državama.

Da zapečati taj posao, poslao je i dvojicu svojih zamjenika, Henryja Claya Fricka i Elberta Garyja iz kompanije U. S. Steel, da se sastanu s predsjednikom Rooseveltom, kako bi osigurali njegovu suglasnost za ukidanje Zakona protiv trustova. U javnost je plasirana priča o tome kako je sve to učinjeno za "spas zemlje". No to je samo omogućilo korporaciji U. S. Steel da proguta kompaniju Tennessee Coal and Iron, čime je prekršen Shermanov Zakon protiv trustova.

Predsjednik Roosevelt, koji je u predsjedničkoj kampanji predstavljen kao crveni "uništavatelj trustova", u stvarnosti je iza scene bio duboko uključen u događaje povezane s "novčanim trustom", a posebno s interesima Johna P. Morgana.⁵

Kao predsjednik, republikanac Roosevelt uveo je praksu da svoje veće izjave u javnosti uvijek prethodno provjerava s ključnim ljudima iz Rockefellerove ili Morganove grupacije ili s predstavnicima obiju grupacija. Nacrt svoga Trećeg izvješća o stanju nacije podnio je svome bankaru Jamesu Stillmanu iz banke National City Bank, poslije čega je obećao da će izmijeniti dio u kojemu se govori o pitanju valute tako da odgovara Stillmanu, bude li to potrebno. U listopadu 1903. predsjednik Roosevelt pozvao je Johna P. Morgana u Bijelu kuću na privatni razgovor, a u tajnosti se dopisivao i sa željezničkim magnatom Edwardom Henryjem Harrimanom u svezi s imenovanjem političkih dužnosnika i donacijama za kampanju.⁶

Psihološki uništen, mjesec dana poslije toga Charles Tracy Barney počinio je samoubojstvo. Newyorška se burza srušila, zato što su trustovske banke, u očajničkom pokušaju da na-

5 Lundberg, Ferdinand, op. cit., str. 90 - 95.

6 Odbor za povlastice i izbore američkoga Senata, *Hearings of the Subcommittee on Campaign Contributions*, 62nd Congress, 3rd Session, 1913., str. 453 ff. Pozadina o kontaktima predsjednika Roosevelta s Jamesom Stillmanom i Johnom Pierpontom Morganom, u Henry Pringle, *Theodore Roosevelt*, Harcourt, Brace & Co., New York, 1931., str. 350.

maknu novac, prodavale svoje dionice. Zemlja je gurnuta u još jednu tešku ekonomsku krizu, koja je ovoga puta trajala 13 mjeseci.

Diljem zemlje regionalne su banke odbijale mijenjati novac za zlato, što su po zakonu bile dužne činiti, bojeći se gubitka "čvrstog novca". Po nekim pitanjima ta je kriza bila slična slomu međubankovnog povjerenja, koje se dogodilo sto godina kasnije, 2007. godine. Samo što 1907. godine nije bilo državnog proračuna kao "posljednjeg kreditnog pribježišta" ni središnje banke koja bi priskočila u pomoć.

Panika se gotovo čudom slegla nakon što je predsjednik Roosevelt najavio ukidanje Zakona protiv trustova. Morgan je dobio svoje žarko željene rudnike i postrojenja kompanije Tennessee Coal and Iron. Rockefeller, njegov bankar James Stillman i John D. Rockefeller uklonili su Heinzea kao suparnika iz industrije bakra. Čim se Morgan dočepao dionica kompanije Tennessee Coal od banke Trust Company of America, novine su prestale objavljivati glasine, a Banka je opet počela normalno poslovati.

A lakovjernoj je javnosti rečeno kako je velikodušni John P. Morgan "junački i hrabro spasio" nacionalni bankarski sustav. Jedan od rijetkih ljudi koji nisu povjerovali u altruističke motive Morgana, Rockefellera i njihovih jataka s Wall Streeta bio je kongresnik iz Demokratske stranke William Jennings Bryan, koji se zauzimao za srebro i koji je u jednoj izjavi naveo: "Optužite beskrupulozne financijere koji su zgrnuli besramno bogatstvo i koji cijelu naciju iskorištavaju kao poligon za svoje velike financijske transakcije."⁷

Nepoželjan prijedlog Ministarstva financija

No, ono što se rijetko spominjalo u raspravama o čestim bankovnim panikama bila je činjenica da je Vlada Sjedinjenih

⁷ Citirano u *The Federal Reserve Bank of Boston, The Panic of 1907.*, str. 8.

Američkih Država, preko svoga Ministarstva financija, uvijek imala moć kreditom priskočiti u pomoć bankama. Da je Kongres osnovao i odobrio sredstva za izvanredni pričuveni fond, kojim bi raspolagao ministar financija, to je Ministarstvo moglo bez problema odigrati ulogu kreditora u nuždi i zadržati proces kreditiranja pod nadzorom Vlade i javnosti, za što je Kongres izrijeком ovlašten u 1. članku američkoga Ustava.

U Izvješću Ministarstva financija iz 1906., godinu dana prije Panike iz 1907., ministar financija Leslie Mortimer Shaw, velik zagovornik veće primjene ovlasti Vlade u svrhu nadziranja kriza na novčanom tržištu, napisao je:

*Kada bi ministar financija dobio 100 milijuna dolara, koje bi on ulagao u banke ili povlačio iz banaka onako kako bi on to držao potrebnim, i kada bi uz to imao ovlast nad pričuvama nekih banaka i ovlast da, po vlastitoj odluci, smanji optjecaj novca u bankama, ne bi se, po mome sudu, dogodila nikakva kriza ni industrijska stagnacija, ni u Americi ni u Europi, koju on ne bi mogao spriječiti. Nijedna središnja ni državna banka na svijetu ne može tako djelotvorno utjecati na financijsko stanje diljem svijeta kao što to može ministar financija po ovlastima koje sada ima.*⁸

Prijedlog američkoga ministra financija o tome da Ministarstvo financija postane kreditor u nuždi u slučaju nelikvidnosti banaka, nije bio neostvariva tlapnja. Godine 1899., na samom prijelazu u novo stoljeće, pričuve zlata američkoga Ministarstva financija bile su veće od pričuva bilo koje središnje banke na svijetu, uključujući i englesku i francusku središnju banku. Američki je dolar bio jedna od najjačih svjetskih valuta, a upravljanje zlatnim standardom bilo je pod izravnim nadzorom

8 Ministarstvo financija SAD-a, Godišnje financijsko izvješće, 1906., Washington D.C., str. 49. Ovlasti toga ministarstva u svezi s upravljanjem državnim dugom tada su se, prema riječima Milтона Friedmana, "mogle usporediti s ovlastima Sustava banaka za savezne pričuve da provode operacije na otvorenom tržištu". Vidi Milton Friedman & Anna J. Schwartz, *A Monetary History of the United States 1867 - 1960*, Princeton University Press, Princeton.

Ministarstva financija, a ne privatnih banaka, kao u Engleskoj i drugim europskim zemljama.

No, Morgana, Rockefellera i elitni interesni krug iza "novčanog trusta" toga doba nije zanimalo rješenje koje bi dala Vlada i koje oni ne bi mogli usmjeriti u svoju korist. Oni su odlučili iskoristiti bankarsku paniku i ozračje krize kako bi pokrenuli svoj najsmioniji plan - preuzeti od američke vlade i Kongresa njihovu ovlast izdavanja novca i kontrolu nad tim novcem. Njihov je projekt bio stvoriti "narodnu banku" koja će biti potpuno u rukama privatnih banaka Johna P. Morgana, Johna D. Rockefellera i njihovih prijatelja.

Ministar financija Shaw, što im je i odgovaralo, otišao je u mirovinu u ožujku 1907., nekoliko mjeseci prije negoli su oni pokrenuli ono što će kasnije biti poznato kao Panika iz 1907. godine. Na njegovo je mjesto došao George Bruce Cortelyou, blizak prijatelj Johna P. Morgana. S njime na položaju ministra, John P. Morgan i njegovi prijatelji nisu se imali čega bojati.

Sam John P. Morgan izronio je iz krize proglašen od njemu sklonog financijskog tiska spasiteljem zato što je, u prikladnom trenutku, kada su cijene bile krajnje privlačne, objavio svoju "vjeru" u tržište tako što je kupio dionice velikih korporacija kako bi povećao svoje nepregledno industrijsko carstvo.

Već je ranije postao najmoćniji čovjek, s kontrolom nad američkim željeznicama, kao što je prije spomenuto. Godine 1889. sazvaio je, u sjedištu banke J. P. Morgan & Co. u New Yorku, tajni sastanak direktora svih većih željezničkih kompanija, kako bi skovao protuzakonit kartel sa svrhom fiksiranja cijena, tj. znatno viših vozarina. Prema zapisniku s toga tajnog sastanka, koji je procurio u javnost, Morgan je taj kartel stvorio tako što je zaprijetio da će zamrznuti sve kredite onim željezničkim kompanijama koje ne budu surađivale. Time je nagovijestio metode koje će desetljećima kasnije, za vrijeme kriza državnog duga iz osamdesetih i devedesetih godina 20. stoljeća, primijeniti newyorške banke, uz pomoć Međunarodnog monetarnog

fonda i Svjetske banke, čije je sjedište u Washingtonu: "Igraj prema našim pravilima ili nestani..."⁹

U bankovnoj panici iz 1907. godine banke su opozvale kredite kompanijama i za kupnju nekretnina. Velika kompanija Washington Electric Co. zatražila je zaštitu od stečaja. Godine 1908. senator iz Wisconsinu Robert La Follette iznio je optužbe o tome kako je "skupina financijera, koji uskraćuju i dijele blagostanje, namjerno prouzročila nedavnu paniku" radi vlastitog bogaćenja. John Pierpont Morgan je šutio.

On je bio jedan od upravljača krizom iz 1907. godine. Poslije kasnonoćnog sastanka s Morganovim partnerom Georgeom Perkinsom u Morganovu uredu u New Yorku ministar financija George Bruce Cortelyou objavio je formalnu potporu Johnu P. Morganu tako što je Kući Morgan odobrio za ono doba golemu količinu novca, 25 milijuna dolara, kao dodatnu pomoć za likvidnost u vrijeme krize. On je tada izjavio: "Ne samo što me se duboko dojmila stabilnost poslovnih institucija, nego i velika hrabrost i predanost općem dobru mnogih istaknutih ljudi u poslovnom životu ovoga grada". Kada je George Bruce Cortelyou otišao s dužnosti u Ministarstvu financija, za nagradu je imenovan predsjednikom uprave kompanije Consolidated Gas iz New Yorka, koja je bila u rukama Johna P. Morgana i Johna D. Rockefellera.¹⁰

Kovčezi zlata i vreće novčanica iz državnih trezora newyorškog ureda Ministarstva financija predane su odabranim bankama, uz odobrenje ministra Cortelyoua. John D. Rockefeller stariji, osnivač kompanije Standard Oil Trust, uvjerio je Johna

P. Morgana u svoju spremnost da pomogne. Položio je 10 milijuna dolara u Morganovu banku Union Trust Company i obećao položiti još 40 milijuna dolara, bude li potrebno.

John P. Morgan uspješno je vodio pokušaj banaka s Wall Streeta u sprječavanju općeg financijskog sloma poslije burzov-

9 Mayers, Gustavus, op. cit., str. 586. - 572.

10 Lundberg, Ferdinand, op. cit., str. 92.

ne panike iz 1907., sloma koji je on sam namjerno pokrenuo. Stao je na čelo skupine bankara koji su preuzeli velike količine državnog novca i sam je donosio odluke o tome kako će se taj novac koristiti za ublažavanje financijske krize. Nagrađivao je prijatelje i kažnjavao neprijatelje.¹¹

U jednoj istrazi Kongresnog odbora iz 1911. godine o kontroli "novčanog trusta" nad gospodarstvom države utvrđeno je da vlasnici banke J. P. Morgan & Co. drže čak 72 direktorska mjesta u 47 velikih korporacija, ukupno vrijednih 2 milijarde i 104 milijuna dolara, što je za ono doba bio zapanjujući iznos.¹²

Morganovo i Rockefellerovo Nacionalno monetarno povjerenstvo

Rezultat krize iz 1907. i 1908., povrh golemog povećanja financijske i političke moći Johna P. Morgana, bilo je osnivanje Nacionalnog monetarnog povjerenstva, čija je zadaća bila istraživati i davati preporuke Kongresu o načinu sprječavanja slične panike i bankovne krize u budućnosti. Predsjednik Theodore Roosevelt potpisao je Aldrich-Vreelandov zakon, po kojemu je 1908. godine osnovano povjerenstvo sa zadaćom da izradi

11 Pojediniosti o stvarnim učincima Panike iz 1907. godine bile su zatajene u kasnijim obračunima sklonim Johnu P. Morganu. Korisna u opisivanju stvarnih događaja u tome odlučnom trenutku nastajanja Sustava banaka za savezne pričuve iz 1913. godine, kao stupa "američkoga stoljeća", osim naprijed navedenoga rada Gustavusa Myersa, jest i knjiga Jamesa Granta, *Money of the Mind: borrowing and lending in America from the Civil War to Michael Milkin*, Farrar Straus Giroux, New York, 1992. Također, Milton Friedman & Anna J. Schwartz, *A Monetary History of the United States 1867-1960.*, Princeton University Press, Princeton.

12 Izvješće kongresnog Odbora za bankarstvo i valute, pod nazivom *To Investigate Concentration of Control of Money and Credit*, Washington D.C., 1913., str. 56. - 91., citirano u Gustavus Myers, op. cit., str. 634. To je tzv. "Pujovodbor", predvođen zastupnikom Demokratske stranke iz savezne države Louisiane Arseneom Pujoom, čiji je glavni savjetnik, Samuel Unermyer, 1911. skovao izraz "novčani trust" (Money Trust) kako bi opisao moć skupine okupljene oko Johna P. Morgana i Johna D. Rockefellera.

plan kojim bi se spriječilo takve buduće novčane panike na financijskim tržištima.

Povjerenstvo je od samoga početka bilo montirano. Predsjednik toga povjerenstva bio je senator Nelson Aldrich, koji je također bio predsjednik utjecajnog Senatskog odbora za financije i po kojemu je guverner Nelson Aldrich Rockefeller dobio ime, jer je bio tast Johna D. Rockefellera mlađeg, sina osnivača kompanije Standard Oil. Senator Aldrich bio je poznat i kao "Morganov broker u Senatu."¹³

Senatoru Aldrichu ni korupcija nije bila strana. U jednom članku iz 1905. godine časopis *McClure's* otkrio je kako on kontrolira korumpirani politički stroj Rhode Islanda i kako je taj stroj potkupio većinu senatora te savezne države. Aldrich je 1881. prestao raditi u obiteljskoj tvrtki koja se bavila trgovinom mješovitom robom i otpočeo kampanju za ulazak u američki Senat. Prijavio je imovinu u vrijednosti od 50.000 dolara. Kada je umro, poslije trideset godina u politici, od kojih je većinu proveo u američkom Senatu, njegova je imovina vrijedila golemih 12 milijuna dolara, što jamačno nije uštedio od bijedne senatorske plaće.¹⁴

Morgan i Rockefeller vjerojatno nisu mogli pronaći boljeg čovjeka koji će njihovu omiljenu "monetarnu reformu" progurati kroz skeptični američki Kongres. Senator Aldrich bit će odgovoran za probijanje puta najpogubnijem političkom državnom udaru u Američkoj povijesti - donošenju Zakona o savezним pričuvama iz 1913. godine. Malo je onih koji će ikada saznati tko je iza njega stajao i kako su taj udar izveli.

13 Pringle, Henry, op. cit., str. 244.

14 Davenport, Walter, "Power & Glory", *Collier's magazine*, 7. veljače 1931.

Bankarski državni udar

Malo više od godinu dana nakon što je, 1908., osnovano Nacionalno monetarno povjerenstvo, na čelu sa senatorom Nelsonom Aldrichom, najmoćniji američki bankari u najvećoj su tajnosti izradili plan onoga što će postati najveći politički državni udar u povijesti Sjedinjenih Američkih Država. Cilj toga plana bio je oduzeti američkome Kongresu njegovu Ustavom zajamčenu ovlast izdavanja i kontroliranja novca, i usmjeriti je u služenje privatnim interesima, na štetu općega dobra američkoga naroda.

Ljudi koji su napravili plan za preuzimanje kontrole nad američkim novcem nisu biti obični bankari. Bio je to poseban soj unutar američkoga bankarskog svijeta.

Po uzoru na svoje jatake iz Londona, John P. Morgan, nje-mački emigrant Paul Warburg, vlasnik newyorške banke Kuhn, Loeb & Co., vlasnici banaka August Belmont & Co., J. & W. Seligman & Co., Lee, Higginson & Co. i još nekih banaka koji su na kraju organizirali taj novčani državni udar bili su ponaj-prije međunarodni bankari. Vlasnici međunarodnih banaka iz Londona nazivali su svoje banke komercijalnim bankarima. Onima iz New Yorka više se svidio naziv "investicijska banka". Obje su te skupine djelovale u istom smjeru.

Po prirodi posla, međunarodni bankari nisu odani nijednoj državi. Njihov je svijet ondje gdje njihov utjecaj može promijeniti i usmjeriti događaje u njihovu korist. Stoga je tajnost bila i ostala najvažniji čimbenik njihova uspjeha i ključan čimbenik stjecanja prednosti nad suparnicima. Tijekom stoljeća, još od doba Mletačkoga Carstva, otkrili su da je davanje kredita vladama ili monarsima znatno unosnije od davanja kredita Privatnim osobama, ne samo zato što je kredit u tome slučaju bio osiguran ovlašću države da oporezivanjem svojih građana jamči otplatu kredita.

Novac je uvijek bio iznimno djelotvorno sredstvo za dobivanje ulaska u dvorane moći. Odobravanje kredita - ili uskraćivanje kredita, što su prije Drugoga svjetskoga rata učinile londonske i pariške banke Osmanskome Carstvu - može se primijeniti kao sredstvo za kontrolu cijelih država ili regija. Novac ili, točnije, kontrola nad novcem, bio je njihov strateški cilj. Kontrola nad nekom državom pomoću kontrole nad njezinom središnjom ili narodnom bankom bila je presudna za povećanje njihove moći. Naposljetku, kao što će to sedamdesetih godina 20. stoljeća reći Henry Kissinger, elitna klika međunarodnih bankara nije željela ništa manje doli kontrolu nad cijelim svijetom: "Kontroliraj novac i kontrolirat ćeš cijeli svijet."

Vlasnici međunarodnih banaka, s imenima poput Baring, Rothschild, Schroeder, Morgan, Warburg, Schiff, Mallet ili Seligman, usmjerili su svoje snage na stvaranje bliskih, povjerljivih veza s vladama njihovih i stranih zemalja, koje izdaju obveznice. Davali su državama kredite, a kao jamstvo uzimali državne obveznice, za koje jamči država, i to uz visoke kamate.

Sve su to radili u najvećoj tajnosti, kako običan svijet ne bi shvatio na koji način njihov novac manipulira političkim odlukama iza scene, uključujući i odluke o pokretanju ratova ili održavanju mira. Djelovanje u najvećoj tajnosti, kao tradicionalno omiljen način rada međunarodnih bankara, postalo je zaštitni znak njihova poslovanja i samo po sebi pogodovalo intrigama, političkim manipulacijama, kupovanju političara i sudaca, financiranju državnih udara radi uklanjanja nekooperativnih suverena ili državnih čelnika, kako bi račistili put onima koji će biti poslušniji prema diktatima bankara.

Za vrijeme Građanskoga rata, 1863. godine, Kongres je donio Državni zakon o bankarstvu, a zatim i Državni zakon o valuti. Većinom ih je izradio ministar financija Salmon Portland Chase. Posljedica tih novih zakona bila je da su neka bankarska središta diljem zemlje označena kao "pričuvni gradovi", u kojima su regionalne banke mogle držati dio svoga obveznog

minimuma pričuva od 25% u obliku depozita i novčanica, u narodnim bankama u regionalnim pričuvnim gradovima poput Chicaga, St. Louisa ili Bostona.

Takve narodne banke u New Yorku imale su poseban status. Od njih se zahtijevalo da drže 25% svojih pričuva u obliku kakav je zahtijevao zakon - u obliku zlatnih i srebrnih kovanica ili poluga. Po tome novom zakonu o bankarstvu grad New York utvrđenje kao jedini "središnji pričuveni grad", čime je priznato da je taj grad već postao novčarsko središte nacije i čime je nagoviještena uloga koju će taj grad imati prema Zakonu o savezним pričuvama, koji će biti donesen 1913. godine.¹⁵

Budući da su lokalne i regionalne banke dobivale kamate na novac uložen u newyorške banke, kapital se sve do početka 20. stoljeća prelijevao iz regionalnih banaka u New York. To je rezultiralo golemim rastom newyorških narodnih banaka. Osim toga, po spomenutim su zakonima dvije newyorške banke, First National Bank of New York i kasnije banka Chase National Bank of the City of New York, dobile savezne bankarske povelje. Ova druga banka, koja je kasnije postala banka kompanije Standard Oil, tj. carstva obitelji Rockefeller, nazvana je upravo prema ministru financija.

Nasuprot tome, postojala je mala, ali vrlo moćna skupina privatnih banaka, odnosno međunarodnih banaka, koje, zato što svoje dionice nisu prodavale građanima, nisu bile ograničene na lokalno bankovno poslovanje. Njima za poslovanje nisu trebale nikakve državne povelje, tj. odobrenja, pa su iskoristile rupe u državnim i savezним bankarskim zakonima.

Tim "neuključenim bankama" nije bilo dopušteno izdavanje novca, za što su odobrenje imale komercijalne banke. Ali zbog toga su većinom bile neregulirane i mogle su slobodno poslovati gdje god im se pružila prilika.

15 Born, Karl Erich, *Geld und Banken im 19. und 20. Jahrhundert*, Alfred Kroener Verlag, Stuttgart, 1977., str. 173. - 175.

Desetljećima prije kraja 20. stoljeća te su financijske institucije, koje su postale međunarodne banke, poput banaka J. P. Morgan & Co., Kuhn, Loeb & Co., Lazard Freres & Co., Drexel & Co. i još nekoliko banaka, slobodno organizirale golema ulaganja u izgradnju nacionalnih željeznica i u širenje velikih kompanija izvan državnih granica.

Zato što nisu bile regulirane ni ograničene na poslovanje unutar državnih granica te su banke svoje bogatstvo stekle organiziranjem kapitala, većinom iz londonskih i pariških banaka, za financiranje velikih projekata izgradnje američkih željeznica. To su bile američke međunarodne banke.¹⁶

U tom elitnom svijetu međunarodnih financija, potkraj prvog desetljeća 20. stoljeća, iznad sve ostale međunarodne bankarske elite stajala su dva diva, jedan britanski i jedan američki - banka N. M. Rothschild & Co. lorda Nathaniela Rotschilda i banka J. P. Morgan & Co. Johna P. Morgana.

One nipošto nisu uvijek bile u prijateljskim odnosima. U početku su blisko surađivale tako što je Morgan diskretno predstavljao interese obitelji Rothschild u Sjedinjenim Američkim Državama. Tada je, kako se prvo desetljeće 20. stoljeća bližilo kraju, a približavao se i rat u Europi, započelo neizbježno suparništvo, budući da je postalo jasno da su britanska industrija i Britansko Carstvo u definitivnom propadanju i da John P. Morgan, koji je u početku blisko surađivao s lordom Rothscildom, teži izgradnji vlastitog neovisnog financijskog carstva.

Stvaranje onoga što će se kasnije zvati Sustav banaka za savezne pričuve bilo je osmišljeno sa svrhom da privatne banke preuzmu kontrolu nad novčanim sustavom Sjedinjenih Američkih Država, a vlasnici tih banaka bili su John P. Morgan i malen krug umreženih međunarodnih banaka iz New Yorka. To je učinjeno vrlo pomno i uz velike pripreme. Više od stotinu godina, od vremena neposredno nakon što je

ratifikacijom američkoga Ustava ovlast nad izdavanjem novca predana u ruke američkome Kongresu, privatni su se bankarski krugovi bezuspješno borili kako bi dobili pristanak naroda za stvaranje središnje banke. Situacija u svezi s time promijenila se početkom 20. stoljeća.

"Lov na patke" na otoku u Georgiji

Ta skupina međunarodnih bankara, koja je izradila prijedlog Zakona o saveznom pričuvcama, donesen 1913., bila je prisiljena djelovati u gotovo potpunoj tajnosti i obmani, kako se njihova uloga u stvaranju nove središnje banke ne bi razotkrila kao "zavjera bankara".

U studenome 1910., senator Republikanske stranke Nelson Aldrich, čovjek kojega je predsjednik Theodore Roosevelt godine 1908. imenovao predsjednikom Nacionalnog monetarnog povjerenstva, osnovanog poslije Panike iz 1907., koju su izrežirali John P. Morgan i John D. Rockefeller, putovao je u zatvorenom vagonu, zajedno sa skupinom vodećih američkih financijera, na privatno imanje na otoku Jekyll nedaleko od obale Georgije, u vlasništvu upravo Johna P. Morgana.¹⁷

Za slučaj da kakav znatiželjan novinar otkrije okupljanje vlasnika najmoćnijih banaka u zemlji, njihov je izgovor bio da idu u lov na patke. Zaboravili su napomenuti kakve patke idu loviti.

U toj je tajnovitoj skupini, osim senatora Aldricha, bio Frank Vanderlip, predsjednik banke National City Bank of New York, kao i Henry R Davidson, stariji partner u banci J. P. Morgan & Co., Charles Dyer Norton, predsjednik banke First National Bank of New York, čiji je većinski vlasnik bio John P. Morgan, kao i Morganov vrlo blizak suradnik Benjamin Strong,

¹⁷ Mullins, Eustace, *The Secrets of the Federal Reserve*, Bankers Research Institute, Staunton, Virginia, 1983., str. 1.

Hotel Club na otoku Jekyll, u vlasništvu J. P. Morgana, u kojemu se potajno sastala bankarska kabala radi izrade nacrtu Zakona o sustavu banaka za savezne pričuve, donesenog 1913. godine, koji je Americi omogućio financiranje Prvoga svjetskog rata.

potpredsjednik kompanije Bankers Trust iz New Yorka, koju je također kontrolirao Morgan. Ondje je bio i Paul Warburg, doseljenik iz Njemačke i stariji partner u newyorškoj bankarskoj kući Kuhn, Loeb & Co. S njima je bio i Abram Piatt Andrew mlađi, pomoćnik ministra financija.

Moćna je frakcija obitelji Rockefeller toga studenoga imala dva utjecajna predstavnika na otoku Jekyll. Njezin posredni zastupnik bio je Paul Warburg iz banke Kuhn, Loeb & Co., druge po veličini privatne investicijske banke, odmah poslije banke J. P. Morgan & Co. Banka Kuhn, Loeb & Co. u to je doba bila vodeća investicijska banka za Johna D. Rockefellera i Edwarda H. Harrimana iz željezničke kompanije Union Pacific.¹⁸ Drugi predstavnik frakcije obitelji Rockefeller na otoku Jekyll bio je predsjednik banke National City Bank of New York Frank Vanderlip.

Odmah poslije osnivanja Sustava banaka za savezne pričuve Frank Vanderlip ovim je riječima opisao svoje viđenje toga sastanka: "Naravno, i ja sam bio tajanstven i djelovao iz pozadine poput svakog drugog zavjerenika... Nije se smjelo dogoditi da išta procuri u javnost ili bi sve to vrijeme i sav taj trud bili naprosto uzaludni. Da je javnost saznala za taj sastanak, na kojemu je naša posebna skupina ljudi izradila Zakon o savezним pričuvama, Kongres ga nikada ne bi usvojio."

Tajna otoka Jekyll

Godine 1916., nakon što je Zakon o savezним pričuvama postao stvarnost, Bertie Charles Forbes, osnivač istoimenog financijskog časopisa, pišući o tajnom sastajanju na otoku Jekyll, napisao je: "Prvi put objavljujem cijelome svijetu istinitu priču o tome kako je napisano poznato izvješće Nelsona

¹⁸ Chernow, Ron, *Titan: The Life of John D. Rockefeller, Sr.*, Warner Books, London, 1998., str. 373. i 377.

Aldricha o valuti, temelju našega novog valutnog sustava... Sve je bilo prekriveno najstrožom tajnom. Javnost nije smjela ni naslutiti što će se dogoditi."

Navodeći samo imena sudionika, Forbes je nastavio: "Nelson (Aldrich, nap. aut.) se povjerio Henryju, Franku, Paulu i Piattu da je njegova dužnost držati ih pod ključem na otoku Jekyll, daleko od svijeta, sve dok ne osmisle i ne izrade znanstveni valutni sustav za Sjedinjene Američke Države, kada je stvoren današnji sustav banaka za savezne pričuve, plan skovan na otoku Jekyll... Warburg je karika koja povezuje Aldrichov sustav s današnjim postojećim sustavom (saveznih pričuva, nap. aut.). On je, više od bilo kojeg drugog čovjeka, omogućio da taj sustav postane operativna stvarnost."¹⁹

Ironija je bila u tome što je čovjek koji je igrao toliko odlučujuću ulogu U osmišljavanju modela banke za savezne pričuve, Paul Warburg, bio Nijemac. Kasnije, 1914. godine, imenovan je članom prvog Upravnog odbora te banke, a zatim potpredsjednikom, i na tome je položaju ostao do 1918. godine. Ironija nije u činjenici da je Paul Warburg bio Nijemac, nego u činjenici da je njegova Banka za savezne pričuve postala instrument financiranja koji je omogućio potpun poraz Njemačkoga Carstva 1918. godine.

Na tajnom sastanku na otoku Jekyll 1910. Paul Warburg iz banke Kuhn, Loeb & Co. predložio je jednu obmanu kako bi se u Kongresu omogućilo usvajanje Zakona o osnivanju nove središnje banke. Inzistirao je na tome da se ne spominje naziv narodna ni središnja banka, nego manje opasan naziv - "udruženje banaka za savezne pričuve". Tu će zamisao potkrijepiti argumentom da će američki model tih banaka, za razliku od Engleske banke ili središnjih banaka drugih europskih zemalja, biti decentraliziran i tako omogućiti maksimalnu regionalnu kontrolu bankarskog i monetarnog poslovanja. Tom će smica-

19 Forbes, Bertie Charles, *Current Opinion*, prosinac 1916., str. 382., citirano u Eustace Mullins, op. cit., str. 2.

licom prikriti i činjenicu da će banke članice Sustava banaka za savezne pričuve biti privatne banke.

Dominantan utjecaj najvećeg bankarskog i novčanog središta u zemlji, New Yorka, trebalo je prikriti maskom osnivanja dvanaest neovisnih regionalnih banaka, od San Francisca preko Kansas Cityja, Minneapolisa i Atlante te od Bostona do New Yorka. Svaka je regionalna banka trebala biti u privatnom vlasništvu, i to u vlasništvu najmoćnijih banaka i korporacija u svojoj regiji, omogućavajući ono što je philadelphijski banakar Lesli Shaw, na kongresnom saslušanju o planu Nelsona Aldricha iz 1913. godine, izrazio ovako: "Kada imate lokalnu organizaciju, osigurana je središnja kontrola... Kada imate udružene banke, onda one imaju veći utjecaj od bilo čega u ovoj zemlji, osim novina."²⁰

U izdanju od 11. siječnja 1911., časopis *The Nation*, pišući o Aldrichovu i Warburgovu planu osnivanja središnje banke, skovanom na otoku Jekyll, napomenuo je: "Naziv središnja banka pažljivo je izbjegnuto, ali su nazivu 'Udruženje banaka za savezne pričuve', dane moći i ovlasti kakve imaju središnje banke europskih zemalja."²¹

Warburg je svojim planom predložio da vlasnički udjeli u dvanaest banaka članica Udruženja banaka za savezne pričuve, kako ga je on nazvao, budu u privatnom vlasništvu. Vlasnici bi mogli koristiti državne zajmove za vlastiti profit. Banke bi imale kontrolu nad novcem i kreditima u cijeloj zemlji, bile bi to banke za izdavanje novca, što znači da bi prema vlastitoj ocjeni mogle stvarati valutu ili novac, i bile bi banke koje će kreditima financirati državu u vrijeme rata. Senator Aldrich kasnije je u jednom novinskom članku priznao: "Prije donošenja ovoga zakona newyorške su banke mogle imati kontrolu samo nad newyorškim pričuvama. Sada možemo imati kontrolu nad bankovnim pričuvama cijele zemlje."

20 Citirano u Eustace Mullins, op. cit., str. 14.

21 Ibid., str. 12.

Paul Warburg, jedini među nazočnima na otoku Jekyll koji je imao neposrednog iskustva s poslovanjem različitih europskih središnjih banaka, osmislio je svoj sustav banaka za pričuve po uzoru na Englesku banku, koja je bila u privatnom vlasništvu. U poglavlju o Engleskoj banci, napisanom 1943., *Encyclopedia Americana* donosi: "Njezina slabost jest slabost vlastita sustava koji je stvoren uz najmanju količinu zakonodavne kontrole... Njezin je kapital u privatnim rukama, a njezinu upravu ni na koji način, ni posredno ni neposredno, ne kontrolira država."

U tome se opisu zatim navodi glavna karakteristika i Engleske banke i njezina potomka - Banke za savezne pričuve: "S druge strane, tijekom cijelog svoga postojanja, bila je više ili manje pod zaštitom države; njezin je razvoj označen sukcesivnim davanjem kredita državi, u zamjenu za produljenje njezinih povlastica... Engleskom bankom upravljaju guverner, zamjenik guvernera i dvadeset četiri direktora, koje biraju vlasnici (tj. privatni dioničari, nap. aut.) na prijedlog postojeće uprave..."²²

Engleska je banka 1694. godine dobila povelju od kralja Williama III., kojom se ovlašćuje za reguliranje financija monarhije. Shemu je izumio škotski financijaš i gusar William Paterson, kako bi stvorio banku s "novcem koji će stalno donositi zaradu".

Tako je nastao stroj za neprestano stvaranje novca za britansku Vladu. Tako je nastao i neprestani državni dug. Engleska će banka iz londonskog Cityja financirati nastajuće englesko carstvo. Nikada više neće nedostatak novaca ni likvidnosti stajati na putu Britanskome Carstvu, u normalnim ekonomskim uvjetima.

Bankarstvo djelomične rezerve, još jedan financijski mehanizam koji je usađen u Sustav banaka za savezne pričuve, stvoreno je po uzoru na Amsterdamsku banku (Bank of Am-

22 *Encyclopedia Americana*, "The Bank of England", 13. svezak, izdanje 1943., citirano u E. C. Knuth, *The Empire of "The City"*, The Noontide Press, Milwaukee, 1946., str. 27.

sterdam), zajedno s radikalnom monetarnom koncepcijom "monopolističke" banke, koja će stvarati novac za zajmove koji nikada neće biti vraćeni.²³

Prljava tajna bankarstva djelomične rezerve

Bankarstvo djelomične rezerve prvi je put uvedeno u Amsterdamskoj banci sredinom sedamnaestoga stoljeća, u strogoj tajnosti, kako se ne bi dogodila panika ulagača, koja se naposljetku i dogodila. No, ta je obmana bila uspješna više od sto pedeset godina.

Amsterdamska je banka osnovana 1609. godine pod zaštitom grada Amsterdama u vrlo posebnu svrhu. Kako je zlatne i srebrne kovanice bilo nespretno prevoziti i lako opljačkati, trgovci su osnovali banku koja će prihvaćati i strane i domaće kovanice po njihovoj stvarnoj vrijednosti. Banka je uzimala malu naknadu za novac i vođenje knjiga, a za ostatak je u svojim knjigama kreditirala klijente. Taj je kredit bio poznat kao bankovni novac.

Bivajući uvijek u skladu sa standardima kovanica, i uvijek iste vrijednosti, bankovni je novac vrijedio više od stvarnih kovanica, koje su s godinama gubile na vrijednosti, jer se zlato i srebro ljuštilo. Istodobno je uveden zakon po kojemu se sve račune izdane u Amsterdamu u vrijednosti od više od 600 guldena moralo plaćati bankovnim novcem. Tim je zakonom uklonjena svaka nesigurnost s bankovnih računa i svi su trgovci bili prisiljeni otvoriti račun u Amsterdamskoj banci. To je prouzročilo potražnju za novcem te banke.

No, amsterdamski su bankari ubrzo shvatili da obično samo malen dio ulagača povlači svoj novac pa su u tajnosti odlučili utvrditi najmanji prosječni depozit, a ostali novac davati u

²³ Knuth, E. C., *The Empire of "The City"*, The Noontide Press, Milwaukee, 1946., str. 27.

obliku kredita i tako zarađivati na tuđem novcu. U početku su tako plasirali malen dio uloga, a zatim su, kako im se činilo da to funkcionira, povećali tu količinu do više od 50% uloga. Da je šira javnost saznala da je samo 50% njihova zlata deponirano na sigurnom u toj banci, nastala bi panika, što se i dogodilo 1791. godine i što je dokrajčilo tu banku.

Zlouporaba povjerenja ulagača bila je moguća zato što Banka nije bila dužna davati javnosti nikakve podatke o svome poslovanju. Bio je to početak načela modernog bankarstva, prema kojemu, u skladu sa sustavom davanja kredita s djelomičnim pokrićem depozita, vrijednost banke ili cijeloga bankarskog sustava počiva na neopipljivoj vrijednosti - povjerenju ulagača. Bit bankarstva djelomične rezerve potiče banke da posuđuju do maksimuma, kako bi do maksimuma povećale svoju zaradu, sve dok prevelika količina kredita ne prouzroči slom tržišta. Zato što banka posuđuje novac koji, zapravo, ne posjeduje, kreditni mehanizam vodi stvaranju novca *ex nihilo* - iz ničega - pomoću jednostavnih knjigovodstvenih transakcija.

Takva je bila povijest čestih režiranih bankovnih panika za vrijeme stoljeća prije osnivanja Banke za savezne pričuve. John P. Morgan i elitni bankari iz njegova kruga priželjkivali su središnju banku kojom će trajno upravljati ljudi po njihovu izboru, dakle, instituciju koja će djelovati kao nadzorni upravitelj kreditnog sustava i glavni policajac koji će pojedinačne banke održavati usklađenima s interesima bankarskog sustava u cjelini.

Da bi se kontroliralo takav sustav, odnosno, povećanje ili smanjivanje količine kredita, bilo je potrebno mijenjanje razine bankovnih pričuva. Moć koju je taj sustav omogućio newyorškim bankama "novčanog trusta", u obliku kvazi-monopola nad kreditnim sustavom zemlje, pokazat će se zastrašujućom.

Ta je skupina na otoku Jekyll postigla dogovor u svezi s planom koji su, prema njegovu tvorcu, oni sami među sobom

nazivali Warburgov plan. No, taj su plan, zbog političkih razloga, preimenovali u Aldrichov plan kako bi ostavili dojam da ga je osmislio senator iz Republikanske stranke Nelson Aldrich.

No, prije nego što su krenuli u ostvarivanje toga plana za preuzimanje kontrole nad novcem zemlje, morali su se prvo suočiti sa sve većim otporom u javnosti prema koncentraciji novčane moći.

Kongresnici iz Demokratske stranke istražuju "novčani trust"

Godine 1912., nekoliko mjeseci poslije tajnoga sastanka na otoku Jekyll, kongresnik iz savezne države Minnesote Charles Lindbergh stariji u Kongresu je objavio odluku o pokretanju istrage o moći Wall Streeta. Kongresnika Lindbergha, žestokog i vrlo točnog kritičara djelovanja "novčanog trusta", kako je on nazivao tu skupinu, u pokušaju provedbe neovisne istrage spriječili su bankari i njihovi saveznici iz samog Kongresa.

Umjesto toga, prema osobnim zapisima Charles Lindbergha iz 1913. godine, utjecajni bankari iz "novčanog trusta" preko svojih veza su u Kongresu preusmjerili istragu kongresniku iz savezne države Louisiane Arseneu Pujou, za kojega se znalo da je blizak bankarskim stajalištima. On je, kako bi proveo bezopasnu kvazi-istragu, kao glavnog istražitelja imenovao odvjetnika s Wall Streeta Samuela Utermjera. Ciničan rezultat tih saslušanja bio je toliko dobro izrežiran da je samo pripomogao ostvarenju nauma koji je "novčani trust" osmislio u Aldrichovom planu, odnosno, stvaranju središnje banke u privatnom vlasništvu, koja će biti pod sigurnom kontrolom toga newyorškog "novčanog trusta".

Saslušanja u Odboru za bankarstvo i valutu, poznatom kao Pujov odbor, po njegovu predsjedatelju, zastupniku Demokratske stranke iz Louisiane Arseneu Pujou, započela su

početkom svibnja 1913. godine. Zadaća toga odbora bila je, tobože, istražiti stanje bankarstva i valute u zemlji.

Odbor je odaslao službeni poziv za svjedočenje Johnu Pierpontu Morganu, zatim suosnivaču banke First National City Bank Georgeu Fisheru Bakeru, Jamesu Jeromeu Hillu i Williamu Rockefelleru, bratu Johna D. Rockefellera iz kompanije Standard Oil Trust, koji se, sa suosnivačem banke National City Bank Georgeom Fisherom Bakerom, sakrio na svoje imanje u saveznoj državi New York i odbio preuzeti taj zakoniti poziv na sud. Na kraju je izjavio da ne može svjedočiti budući da ima "problema s grlom". John P. Morgan i ostali iz "novčanog trusta" pojavili su se pred tim odborom, ali nisu željeli reći ništa bitno.

Unatoč nedostatku suradnje bankara, Odbor je u toj istrazi zaključio da ta klika financijaša zlorabi povjerenje javnosti kako bi učvrstila svoju kontrolu nad mnogim industrijskim granama. Potvrdio je da doista postoji povećana kontrola nad novcem i u zajmovima u zemlji, postignuta koncentracijom vlasništva nad bankama u rukama malog broja ljudi, kao i pomoću pomno odabranih ljudi koje su te banke imenovale u upravne odbore korporacija industrijskih trustova ili skupina kompanija koje te banke i financiraju i u kojima posjeduju velike udjele.

Odbor je podastro dokaze o tome kako "novčani trust", koji se sastojao od najvećih banaka, kontrolira većinu važnih čeličnih, željezničkih, komunalnih, naftnih i rafinerijskih, te drugih važnih industrijskih grupacija. Koncentracija je dovršena preuzimanjem kontrole nad glavnim medijima diljem zemlje, radi širenja propagande u interesu same grupacije, odnosno "novčanog trusta". Bio je to sustav isprepletenih uprava, koje su u srži bile pod kontrolom onoga što je Odbor imenovao kao šest privatnih bankarskih kuća. Bile su to banke J. P. Morgan & Co., First National Bank of New York, National City Bank of New York, Kuhn, Loeb & Co., Kidder Peabody & Co. of New York i Lee Higginson & Co. of Boston.

U Izvješću toga odbora potanko je opisano kako na vrhu te nepregledne piramide ekonomske, političke i financijske moći nad Sjedinjenim Američkim Državama 1913. stoji privatna investicijska banka J. P. Morgan & Co. U Pujovu je izvješću dokumentirana činjenica da John P. Morgan, pomoću vlasničkih udjela i ljudi u upravnim odborima, drži kontrolni položaj u najvećim američkim korporacijama, uključujući i kompanije United States Steel, American Telephone & Telegraph, Western Union, General Electric, International Harvester, banke Bankers Trust, Guaranty Trust i National City iz New Yorka, te željeznice New York Central, Northern Pacific, Great Northern i Baltimore & Ohio. Ukupno, Pujov je odbor dokumentirao da postoji 112 takvih kompanija koje su pod stvarnom kontrolom grupacije Johna P. Morgana 1913. godine.

U Izvješću je istaknuto da John P. Morgan ima brojne veze u inozemstvu, kao suvlasnik londonske banke J. P. Morgan & Co., kasnije nazvane Morgan Grenfell, i pariške banke Morgan, Harjes & Co. On je pozvan svjedočiti, ali je odbio reći išta bitno. Sebe je držao zasebnom silom, silom koja ne podliježe čudnim zakonima i zahtjevima američke republikanske vlasti.

Morganova vlast unutar šest gore spomenutih financijskih institucija nije se zadržavala samo na njegovoj banci, nego je on imao velik interes i u Rockefellerovoj banci National City Bank, a imao je kontrolu i nad sljedećom bankom po veličini, Bankers' Guaranty Trust. Te su četiri banke, u kojima je John P. Morgan imao potpunu ili djelomičnu kontrolu, kontrolirale preko svojih ljudi u upravama kompanija i preko svojih udjela korporacije u vrijednosti od zapanjujuće 22 milijarde dolara.

Pujova su otkrića bila sve osim iskrenog i ozbiljnog pokušaja da se dovede u pitanje moć "novčanog trusta", moć koja po Ustavu pripada Kongresu. Bila je to sračunata predstava održana uz potporu "novčanog trusta", koja je dala populistički kredibilitet novoizabranom Kongresu s većinom iz Demokrat-

ske stranke, kako bi se poguralo verziju zakona te stranke o središnjoj banci - Owen-Glassov zakon o savezним pričuvama iz 1913. godine.

Suprotno želji Charlesa Lindbergha starijeg, istraga Pujova odbora bila je sračunata smicalica "novčanog trusta" sa svrhom preuzimanja kontrole nad novcem, što je postignuto kada je demokratski Kongres usvojio spomenuti Zakon. Isti je taj "novčani trust" često potihio financirao kampanje zastupnika iz Demokratske stranke.

Saslušanja Pujova odbora iskorištena su kako bi se u javnosti dobila potpora za usvajanje sudbonosnog 16. amandmana Ustava, prema kojemu je američka Vlada dobila ovlast da ubire neposredan porez na dohodak, suprotno izvornim ustavnim odredbama, što će se kasnije pokazati odlučujućim za financiranje američke uloge u Drugom svjetskom ratu i drugih državnih projekata.

Naposljetku, ta su saslušanja i njihovo medijsko praćenje, prema diktatu "novčanog trusta" koji ih je kontrolirao, također iskorištena kako bi se, tobože, pokrenula rasprava koja je dovela do toga da je Kongres, gotovo od riječi do riječi, usvojio privatni plan bankara smišljen na otoku Jekyll.

Kako bi ta obmana bila što stvarnija, glavnom je istražitelju Pujova odbora, kojega su prijateljski naklonjeni mediji prozvali "prijateljem malih ljudi" i protivnikom trustova, 1913. godine dana zadaća izrade teksta Zakona o savezним pričuvama. Taj je zakon prošao kroz Kongres zaogrnut u janjeće ruho kao odgovor demokrata na bankarski plan Republikanske stranke nazvan Aldrichov zakon. Vukovi s Wall Streeta zgrabili su svoj plijen.

Jezgru Owen-Glassova zakona u glavnim je crtama izradio pripadnik Demokratske stranke odvjetnik Samuel Untermyer, čovjek koji je bio glavni istražitelj u Pujovu odboru. Plan republikanca Nelsona Aldricha bio je žestoko napadan u tisku, koji je bio u rukama Johna P. Morgana, a Owen-Glassov zakon o savezним pričuvama bio je hvaljen kao poštena demokratska

alternativa, kao dobar nadzor nad moćnim newyorškim "novčanim trustom."²⁴

Stvarnost je bila potpuno drukčija.

Republikanski bankari kupuju demokrata da provede udar

Godine 1910. John P. Morgan i "novčani trust" odlučili su kako je nužno stvoriti vlastitu verziju te igre povjerenja kakvu je vodila privatna banka zvana Amsterdamska banka, igru koju nije potpisivao grad Amsterdam, nego povjerenje i snaga Savezne vlade Sjedinjenih Američkih Država.

S obzirom na veliko nepovjerenje javnosti prema "novčanom trustu" diljem zemlje i u Kongresu, posebno među demokratima poput Charlesa Lindbergha i naprednim republikancima poput Roberta La Follettea, bilo je potrebno osmisliti obmanu kojom bi se proguralo Warburgov plan o osnivanju središnje banke, pod krinkom napada na Nacionalno monetarno povjerenstvo senatora Aldricha i njegov tzv. Aldrichov plan, javno ga optuživši kao plan koji "stavlja glasačku kontrolu u ruke velikih banaka."²⁵

I, dok je optuživao Aldrichov plan kao "plan za središnju banku", upravo je njegov Zakon o saveznom pričuvcama potpuno ispunio ulogu osnivanja takve središnje banke u privatnom vlasništvu "novčanog trusta", po planu što ga je na otoku Jekyll 1910. iscrtao Paul Warburg. Warburgov i Aldrichov plan u osnovi su bili identični. Ne čudi da je Paul Warburg na kraju dobio zadaću sastaviti tekst "alternativnog" zakona za

24 Odbor za bankarstvo i valutu Zastupničkog doma američkoga Kongresa, Izvješće Odbora Zastupničkog doma (Pujovog odbora), imenovanog da istraži koncentraciju novca i kontrolu nad novcem i zajmovima, Washington D. C., 1913: 64.

25 Mullins, Eustace, op. cit., str. 14.-15.

kongresnika Glassa i za Bijelu kuću predsjednika Woodrowa Wilsona, što je on i učinio uz pomoć odvjetnika Untermeyera.²⁶

Dionice Banke bit će u vlasništvu privatnih dioničara, koji će se potom koristiti ukupnom poreznom snagom američke Vlade za svoj privatni profit. Banka za savezne pričuve, koju je predložio kongresnik Glass, kontrolirat će novac i kreditiranje cijele zemlje, čime je izravno prekršen članak 1. Ustava Sjedinjenih Američkih Država, po kojemu ta ovlast izrijeком pripada najrepublikanskijem od svih tijela vlasti, Kongresu SAD-a.

Nadalje, Banka za savezne pričuve, onakva kakvu je predložio Carter Glass, bit će "emisijaska banka", koja će moći izdavati novac "iz ničega", i koja će moći financirati Vladu mobiliziranjem kredita "u vrijeme rata". U biti, savezni sustav vlasti prenio je pravo izdavanja novca na organizaciju koja je u osnovi bila legalizirani kartel privatnih banaka, povezanih s bankama londonskoga Cityja, prije svega bankama N. M. Rothschilds & Co., preko zastupništva obitelji Rockefeller, te s bankom Kuhn, Loeb & Co. i J. P. Morgan & Co.²⁷

Sve u svemu, zakonom Cartera Glassa dan je kliki privatnih bankara, kojima je u to doba na čelu stajala Kuća Morgan, potpun monopol nad izdavanjem novčanica, koje su u gospodarstvu djelovale kao zakonito sredstvo plaćanja, odnosno, novac.

Mnogo se toga može zaključiti i iz činjenice da je Owen-Glassov Zakon o savezним pričuvama iz 1913. godine naišao i na toplo odobravanje Američkog udruženja bankara, činjenice koja u popularnom tisku nije isticana.

Godine 1910. republikanci su izgubili većinu u Zastupničkom domu, a na izborima iz 1912. izgubili su i većinu u Senatu, kao i u Bijeloj kući. Sve su pobjede odnijeli demokrati. Izbor Woodrowa Wilsona 1912. za predsjednika bio je djelo male

26 Lundberg, Ferdinand, *America's Sixty Families*, The Vanguard Press, New York, 1937., str. 122.

27 Mullins, Eustace, op. cit., str. 15.

skupine ljudi koji su organizirali podjelu u Republikanskoj stranci, financirajući treću, tzv. Progresivnu stranku, nazvanu nadimkom "Bull Moose" (los), po njezinom predsjedničkom kandidatu, prijašnjem republikanskom predsjedniku Theodoreanu Rooseveltu.²⁸

Godine 1912. "reformiranog" demokrata Wilsona u Bijelu je kuću doveo Morganov i Rockefellerov novac. Njega je, još od vremena kada je postao rektor Sveučilišta Princeton, 1898. godine, promicala moćna skupina bankara, predvođena čovjekom s Princetona Clevelandom Dodgeom iz bakarnog kombinata Phelps Dodge, koji je bio na položaju predsjednika banke National City Bank, u vlasništvu obitelji Morgan i Rockefeller. Woodrow Wilson bio je toliko prisan s Clevelandom Dodgeom da mu je pisao pisma naslovljena samo s "Dragi Cleve".²⁹

Kada je skupina oko Johna P. Morgana odlučila da je Woodrow Wilson politički bolji izbor, jer je bilo vjerojatnije da će on, a ne neki republikanski predsjednik, progurati u biti republikanski zakon o središnjoj banci, počela je s organizacijom sveopće medijske kampanje u novinama, koje je potajno kontrolirala skupina Johna P. Morgana. U toj se kampanji Woodrowa Wilsona, tada guvernera savezne države New Jersey, veličalo kao "liberalnog reformatorskog" kandidata. Njegova je nominacija u osnovi kupljena novcem koji su organizirali Cleveland Dodge iz banke National City Bank, suradnik Johna P. Morgana Cyrus McCormac iz kompanije International Harvester Co. i Jacob Schiff, stariji partner u investicijskoj banci

28 Pojediniosti o stvaranju treće stranke, tzv. Stranke Bull Moose, čime je kandidatu Republikanske stranke Howardu Taftu onemogućena pobjeda na Predsjedničkim izborima, u korist pokornijeg Woodrowa Wilsona, potanko je opisao Ferdinand Lundberg, u *America's Sixty Families: "The Politics of Aggrandizement: 1912 - 1920"*, str. 106. - 120. Godine 1912., poslije uspješne pobjede Woodrowa Wilsona, čovjeka po izboru bankara, potpuno umjetna

Progresivna stranka se raspala, a Theodore Roosevelt se tiho ponovno pridružio Republikanskoj stranci.

29 Lundberg, Ferdinand, op. cit., str. 109-121.

Paula Warburga Kuhn, Loeb & Co.³⁰ Wilson je bio čovjek kojega je kupila klika s otoka Jekyll.

On neće razočarati svoje pokrovitelje.

Dana 23. prosinca 1913., dan prije Badnjaka, Kongres je usvojio Zakon o saveznom pričuvcu, poznat i kao Glass-Owenov zakon, gotovo bez ikakve rasprave. Senat, u kojemu su većinu imali republikanci, progurao je taj zakon u vrijeme kada su mnogi kongresnici bili kod kuće za božićne blagdane. Demokratski predsjednik Woodrow Wilson potpisao je taj zakon samo jedan sat nakon što je prošao u Kongresu.

Sustav banaka za savezne pričuvcu osnovan je kao neovisna središnja banka. Iako je predsjednik Sjedinjenih Američkih Država imenovao predsjednika i guvernera banaka za savezne pričuvcu, a njegovo je imenovanje odobravao Senat, predsjednici dvanaest privatnih banaka za savezne pričuvcu bili su moć toga sustava, a najmoćniji među njima bio je predsjednik Newyorške banke za savezne pričuvcu, prvi među jednakima.

Odluke Banke za savezne pričuvcu nisu podlijegale ratifikaciji američkoga predsjednika niti ikoga drugoga u izvršnoj grani američke vlasti ni u Kongresu. U tome je zakonu bila podmetnuta odredba o tome da privatna Newyorška banka za savezne pričuvcu i njezini direktori, zapravo najmoćnije osobe "novčanog trusta" s Wall Streeta, imaju potpunu moć nad monetarnom politikom svih američkih banaka.

Dionice koje nisu bile u vlasništvu banaka članica toga sustava nisu imale pravo glasa. Tom je klauzulom bilo zajamčeno da nikakav autsajder neće poželjeti kupiti dionice Banke za savezne pričuvcu. Bio je to strogo zatvoren krug insajdera ili "starih jataka" iz "novčanog trusta."³¹

Nekoliko mjeseci poslije usvajanja Zakona o saveznom pričuvcu iz 1913. godine novoimenovani predsjednik Newyorške

30 Ibid., str. 109.

31 Krautkammer, Wayne N., *The Federal Reserve - Its Origins, History & Current Strategy*, 15. rujna 2004., u news.goldseek.com/GoldSeek/1095269452.php.

banke za savezne pričuve, čovjek Johna P. Morgana Benjamin Strong, zajedno s jednim od direktora te banke i autora Zakona, Paulom Warburgom, otišao je u Bijelu kuću i u Kongres, gdje je dobio pristanak na usvajanje jednog amandmana tome zakonu, kojim je ta novoosnovana središnja banka ovlaštena i za uništavanje, a ne samo za stvaranje novca. Time je očišćen put Banci za savezne pričuve i njezinim vlasnicima, koji su provodili njezinu politiku stvaranja ekonomskog procvata, mobilizacije privrede radi ratova i stvaranja recesije i depresije, što su činili uz nasilje koje je prelazilo sve što su bankari "novčanog trusta" ikada uspjeli ostvariti u stoljeću prije stvaranja svoga privatnog sustava banaka za savezne pričuve. Procesu kojim su stvarali gospodarske procvate i krize dali su pseudo-znanstveni naziv "poslovni ciklusi", kao da je taj proces na neki način neizbježan. To nikako nije bilo točno.

Ipak, najveća uporabna vrijednost te nove banke za savezne pričuve bila je činjenica da je taj sustav omogućivao privatnim bankama, posebno Kući Morgan i njezinim saveznicima, ulazak u rizike kakve do tada nisu mogli ni zamisliti. Iza njihovih poslovnih pothvata, koliko god rizični bili, sada je stajala "ukupna porezna snaga" američke Vlade i njezinih naivnih poreznih obveznika. Prvi ispit beskrajne novostečene moći te treće američke središnje banke od 1787. godine nije trebalo dugo čekati. Engleska i Francuska ubrzo će zatražiti velike kredite od Sjedinjenih Američkih Država kako bi, 1914., financirale svoj rat radi uništenja Njemačkoga i Austro-Ugarskoga Carstva, tj. proces koji je kasnije prozvan Veliki rat ili Prvi svjetski rat.

JOHN P. MORGAN I BANKE ZA SAVEZNE PRIČUVE FINANCIRAJU PRVI SVJETSKI RAT

*Ovo je rat koji se vodi kako bi svijet bio siguran za
demokraciju.*

Odbor za javno informiranje
predsjednika Woodrowa Wilsona, 1918.

Prenapregnuto Britansko Carstvo

Godine 1914., uoči Prvoga svjetskoga rata, ni na koji način nije bilo vidljivo, barem površinski, da je moćna i kolosalna Pax Britannica, carstvo u kojemu sunce nikada ne zalazi, iznutra trulo i da je u završnoj fazi ekonomskog propadanja.

Godine 1899. Velika je Britanija, uz pomoć Cecila Rhodesa, krajnje ekscentričnog britanskog rudarskog magnata, krenula u rat protiv burskih naseljenika u Africi kako bi se dokopala nepreglednih nalazišta zlata u pokrajini Transvaal u Južnoj Africi. Južnoafričko je zlato dalo londonskome Cityju nov zamah. Iste je godine kraljica Viktorija slavila svoj dijamantni jubilej - pola stoljeća na čelu najmoćnijega carstva na svijetu. Britansko je Carstvo bilo samo prividno u zenitu moći i prestiža.

Visoki povjerenik britanske kolonije Cape u Južnoj Africi Alfred Milner, blizak prijatelj lorda Rothschilda, koji je, kao i povjerenik Milner, bio član tajnog društva koje je sebe nazvalo

Društvo izabраниh, poput Cecila Rhodesa, Arthura Balfoura i Alberta Greya.

Milnerova se skupina željela dokopati moći zlatnih rudnika u nizozemskim burskim republikama Transvaal i Orange. Također je željela stvoriti konfederaciju britanskih kolonija od Capea do Kaira, koja bi vladala afričkim kontinentom.¹ Oni su mislili kako je upravo Afrika ključ za nastavak britanske prevlasti i u budućnosti.

Banka N. M. Rotschild & Co. iz Londona potajno je podupirala Cecila Rhodesa, Alfreda Milnera i sam rat u Južnoj Africi. Vizija i plan Cecila Rhodesa bio je dobiti kraljičinu potporu za osnivanje Britanske južnoafričke kompanije, po uzoru na Britansku istočno-indijsku kompaniju. Bio je uvjeren kako će zlatna i mineralna bogatstva Južne Afrike biti dostatna da se još desetljećima osigura uloga londonskog Cityja kao neospornog financijskog središta svijeta.

Godine 1910. Cecil Rhodes, Alfred Milner i drugi pripadnici elitnoga kruga stratega Britanskoga Carstva, od kojih je većina studirala na Fakultetu All Souls Sveučilišta u Oxfordu, osnovali su tajno društvo, s namjerom oživljavanja oslabjelog imperijalnog duha. To će društvo usmjeravati stratešku politiku Britanskoga Carstva sve do završetka Drugoga svjetskoga rata, u tajnosti i s nevjerojatnim utjecajem. Svoju su skupinu nazvali Okrugli stol (The Round Table), što je upućivalo na srednjovjekovnu sagu o kralju Arturu, a istim su imenom nazvali i svoj časopis.²

Britanci su dobili Burski rat, ali su u događajima što su uslijedili izgubili svoje carstvo.

Rat nije bio brz ni lagan, kako su to ispočetka predviđali u Londonu. Posljednji rat koji je Engleska vodila s nekim neprijateljem iz Europe bio je Krimski rat iz 1853. protiv Rusije.

1 Quingley, Carroll, *The Anglo-American Establishment: From Rhodes to Cliveden*, Books in Focus, New York, 1981., str. 38. - 39.

2 Ibid., str. 33. - 34.

Velika je Britanija, od 1899. do 1902., vodila rat protiv slabo naoružanih burskih zemljoradnika kako bi preuzela kontrolu nad južnoafričkim zlatom, i taj je krvavi rat gotovo izgubila. To je zlato bilo ključ budućnosti londonskoga Cityja kao svjetskog financijskog središta.

Od toga se doba Engleska vojska četrdeset godina borila protiv slabo naoružanih i slabo uvježbanih domorodačkih skupina diljem svijeta, koje za Engleze nisu predstavljale gotovo nikakvu opasnost. Donekle slično početnom hvalisanju američkih generala poslije brze pobjede u Operaciji Shock and Awe ("Šokiraj i ulij strahopoštovanje"), provedenoj radi okupacije Iraka gotovo sto godina kasnije, na Burski se rat 1899. u Londonu

gledalo kao na još jedan "sjajan mali rat", za koji je većina u Londonu vjerovala da će završiti za samo nekoliko tjedana.

Naposljetku, taj je rat za Veliku Britaniju bio jednako razoran kao i rat protiv Iraka za Sjedinjene Američke Države. Nizozemski naseljenici Buri junački su se borili, primjenjujući taktiku neredovitog ili asimetričnog ratovanja protiv znatno nadmoćnijeg neprijatelja. Engleska je, prema svome običaju, dovela vojne snage iz svojih kolonija da biju njezin rat. Buri su, kao gerilska vojska, bili brzi i vrlo pokretljivi, s novim bezdimnim nabojem u puškama Muster njemačke proizvodnje, zbog kojih su uspijevali prikriti svoje položaje. Primjenjivali su taktiku "udri i bježi" (hit-and-run), koja je ne samo prouzročila gubitke koje Britanci nisu mogli sebi priuštiti, nego je i temeljito uzdrmala britansko poimanje "poštene borbe", tj. džentlmenskog vođenja rata. Buri nisu bili "džentlmeni". Oni su branili svoju zemlju i svoje domove.

Taj se rat razvukao na tri gorke godine, a nominalna pobjeda Engleske bila je, zapravo, Pirova pobjeda, koja je cijelome svijetu pokazala da najmoćnije carstvo na zemlji ne može pobijediti malu, inferiornu borbenu silu, odlučnu u obrani svoje domovine. Bila je to lekcija koju će američka elita gorko naučiti u Vijetnamu sedamdesetih godina 20. stoljeća.

Troškovi i broj poginulih u Burskome ratu neprekidno su rasli, a generali Njezinog Veličanstva stalno su tvrdili da je kraj blizu. Britanska je javnost bila ogorčena. Zbog britanske nesposobnosti i zanemarivanja, 25 tisuća burskih civila (uglavnom žena i djece) i 14 tisuća urođenika umrlo je u britanskim "koncentracijskim logorima". Taj se izraz prvi put u povijesti pojavio upravo u Burskome ratu. Taj je rat bio prekretnica s kojom je počelo dugo slabljenje potpore imperijalnoj ideji u Engleskoj.³

3 Konstantin, Phil, "The Boer War South Africa, 1899 - 1902", The History Ring, San Diego, pristupljeno 25. srpnja 2008. na www.geocities.com/Athens/Acropolis/8141/boerwar.html.

Dva suparnika u borbi za preuzimanje svjetske uloge Engleske

U vrijeme kada je Engleska pokazivala znakove nepovratnog propadanja pojavila su se dva potencijalna kandidata, ispočetka neprimjetno, kao izazivači koji bi mogli preuzeti ulogu Britanskoga Carstva. Jedan kandidat bilo je Njemačko Carstvo. Dok je među njemačkom elitom malo tko razmišljao o tome da bi Njemačka mogla nadvisiti Veliku Britaniju, Engleska je već 1900. godine znatno zaostajala za industrijskim razvojem Njemačke, njezinim obrazovnim sustavom i njezinim znanstvenim dostignućima. Ostala je samo uloga londonskog Cityja kao središta koje kontrolira uvjete svjetske trgovine.

Kao drugi izazivač za preuzimanje uloge Velike Britanije kao najmoćnijeg svjetskog carstva pojavile su se Sjedinjene Američke Države, koje su upravo 1898. i 1899. izborile svoj prvi osvajački rat protiv Španjolske, kako bi osvojile Filipine i Kubu. Neobjavljeno geopolitičko natjecanje između Velike Britanije, Njemačke i Sjedinjenih Američkih Država trajat će trideset godina i prouzročiti dva svjetska rata, poslije čega će to pitanje biti napokon riješeno.⁴

U Sjedinjenim Američkim Državama elita koja je kontrolirala "novčani trust" i velike industrijske trustove oko Johna P. Morgana, Johna D. Rockefellera, Edwarda Henryja Harrimana, Jacoba Schiffa i drugih počela je shvaćati mogućnost stjecanja stvarne svjetske moći.

Godine 1902. Brooks Adams, unuk predsjednika Johna Quincyja Adamsa i jedan od najgorljivijih i najutjecajnijih zagovornika američkoga carstva, napisao je: "U posljednjem

4 Zanimljiv geopolitički pregled toga suparništva za svjetsku prevlast može se naći u: Taylor, Peter J., *Britain and the Cold War: 1945 as Geopolitical Transition*, Pinter Publishers, London, 1990., str. 17: "Sa svijesti o okolnostima, a svjetska rata možemo tumačiti kao natjecanje između Njemačke i SAD-a nasljednika Velike Britanije. O ishodu toga natjecanja odlučeno je tek na kraju Drugoga svjetskoga rata, bezuvjetnom predajom Njemačke."

desetljeću svijet je prošao kroz jednu od onih periodičnih kriza koje prate promjene društvene ravnoteže. Energetsko sjedište preselilo se iz Europe u Ameriku... Američku nadmoć omogućila je samo primijenjena znanost... Nikada se ništa nije, u gospodarstvu i energiji, izjednačilo s vođenjem velikih američkih korporacija."

Brooks Adams očito je na umu imao korporacije U. S. Steel Johna P. Morgana, Standard Oil Johna D. Rockefellera, te željeznice i druge korporacije koje su oni kontrolirali. On zatim nastavlja: "Unija (Sjedinjene Američke Države, nap. aut.) oblikuje divovsko i rastuće carstvo koje se proteže polovicom zemaljske kugle, carstvo koje posjeduje najveću količinu akumuliranog bogatstva, najsavršenija prijevozna sredstva te najdelikatniji i istodobno moćan industrijski sustav u povijesti svijeta."⁵

U geografskom opisu, koji nagovještuje povijesni govor Halforda Mackindera iz 1904. godine pod nazivom *Geografski stožer povijesti* (*The Geographical Pivot of History*), Adams nastavlja: "Sjedinjene Američke Države danas zauzimaju položaj iznimne snage. Jednako obdarene geografskim položajem, ležištima minerala, klimom i karakterom svojih ljudi, one ne trebaju strahovati ni od rata ni od mira, a ni od suparnika, pod uvjetom da trenje, stvoreno doseljavanjem masa, kojima se država treba baviti, ne neutralizira njezinu energiju.". Dalje objašnjava: "Mase preuzimaju oblik korporacija, a ljudi koji su se uzdigli do položaja da ih kontroliraju, na taj su se položaj uzdigli zato što su najsposobniji. Taj proces jest prirodan odabir."⁶

Očita sudbina

Riječi Brooksa Adamsa bile su odjek ideja Fredericka Jacksona Turnera, teoretičara onoga što je poznato kao američka

5 Adams, Brooks *The New Empire*, Macmillan, New York, 1902., str. xi-xxxiii.

6 Ibid., str. xxxiii.

"očita sudbina". Turner je zagovarao tezu prema kojoj je jedinstvenost Amerike rezultat njezine granice, koja se stalno širi. On je povijesno postojanje Amerike definirao kao neprekidno geopolitičko širenje prema zapadu: "Postojanje područja slobodne zemlje i njegovo stalno smanjivanje zbog neprestanog naseljavanja zapada objašnjavaju američki razvoj", ustvrdio je Turner, i dodao: "Univerzalno određenje Amerikanaca, kao ljudi koji se šire, jest da povećavaju svoj posjed." Ta je teorija bila preteča kasnijeg njemačkog pojma *Lebensraum* ("životni prostor"), ali i prožeta mesijanskom religioznom fasadom bogomdanog poslanja Amerike.

Turner je tvrdio da stalno geopolitičko širenje jest "rezultat ekspanzijske moći koja je Amerikancima prirođena". Za njega američka povijest jest povijest "stalnog pomicanja granice... američka će energija stalno zahtijevati sve šire područje za svoje djelovanje".⁷

Turnerove i Adamsove knjige pružile su elitnim američkim obiteljima moralno opravdanje za njihov projekt svjetske ekspanzije od devedesetih godina 19. stoljeća nadalje. Američka "očita sudbina", kako su to vidjeli elitni krugovi oko Morgana i Rockefellera na početku Prvoga svjetskoga rata u Europi, 1914., značila je popunjavanje praznog prostora na svjetskoj razini, koji je nastao propadanjem Britanskoga Carstva. U svojoj knjizi *The New Empire (Novo Carstvo)*, napisanoj na prekretnici stoljeća, Adams je predvidio nastanak američkog svjetskog carstva i osvajanje cijelog euroazijskog geopolitičkog prostora.⁸

I Adams i Turner bili su socijalni darvinisti kao i Rockefeller, Carnegie, Morgan i većina američke plutokratske elite. Oni su izražavali rastuću svijest o tome da američka "očita sudbina" 19. stoljeća o 'bogomdanom širenju' diljem američkoga kontinenta mora ubrzo prerasti u dominaciju nad cijelim svijetom,

7 Turner, Frederick Jackson, *The Significance of the Frontier in American History*, Henry Holt and Co., New York, 1995. str. 1., 33. i 59.

8 Adams, Brooks, op. cit.

budući da je dekadentno i kruto Britansko Carstvo bilo na svome zalazu.

U tome Turnerovu širenju granice koja bi uključila cijeli svijet Adams je otvoreno zastupao protunjemačko i probritansko stajalište. Govorio je da jedini suparnik Americi kao nasljednici Velike Britanije jest Njemačko Carstvo. Pritom je predložio američko savezništvo sa slabijom od dviju suparnica Velike Britanije, protiv jače, Njemačke, kao strategiju za uspon američke moći na ruševinama jednog velikog rata u Europi. No, to se nije dogodilo odjednom.

*Casus belli*⁹

Nesretna pogrješna računica britanskog vojnog i diplomatskog vodstva, koja je Veliku Britaniju odvela u rat u kolovozu 1914., opisana je prilično detaljno u knjizi *Stoljeće rata: anglo-američka naftna politika i novi svjetski poredak*.¹⁰ Taj rat nije bio reakcija na kršenje važnih međunarodnih sporazuma poslije ubojstva nadvojvode Franje Ferdinanda u Sarajevu. Bio je to rezultat strateških odluka, donesenih mnogo prije toga u sjedištu britanske Vlade u Londonu, prvo sporazumom Entente Cordiale, koji je Engleska potpisala s Francuskom 1904. godine, a zatim sporazumom s carskom Rusijom iz 1907. godine. Cilj toga novog trojnog saveza bilo je vojno zaokruživanje i izolacija njihova zajedničkog neprijatelja - Njemačke.

Na vodeće britanske političke krugove u to su doba utjecale dvije glavne frakcije. Jedna je bila okupljena oko skupine lorda Roberta Cecila, tvorca nacrtu poslijeratne Lige naroda. Druga

9 *Casus belli* (lat.), formalni povod za objavu rata (obično nema ništa zajedničko sa stvarnim uzrocima rata), Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*. Nakladni zavod MH, Zagreb, 1978., str. 213. - nap. prev.

10 Engdahl, F. William, *Stoljeće rata: anglo-američka naftna politika i novi svjetski poredak*, ACM, Zagreb, 1999.: III. izdanje: *Detecta*, Zagreb, 2008., 4. poglavlje.

i još moćnija ratna frakcija bila je okupljena oko predstavnika organizacije Okrugli stol Alfreda Milnera. Koristeći se kontrolom nad uredništvom londonskoga lista *Times*, Okrugli je stol već ranije donio odluku o tome da je Njemačko Carstvo, zbog svoga dinamičnog napretka i samog postojanja, smrtna opasnost za održanje britanske dominacije na moru i kontrole nad svjetskom trgovinom i financijskim tijekovima. Tvrdili su da je potreban preventivan rat kako bi se zaustavio neizbježan njemački pohod prema preuzimanju dominacije nad svijetom na zgarištu Britanskoga Carstva.

Postojala su, u biti, dva neposredna povoda za rat. Prvi, i možda najvažniji, bila je odluka njemačkog bankarskog i političkog vodstva da dovrši željezničku prugu od Berlina do Bagdada u Mezopotamiji, dijelu tadašnjeg Osmanskoga Carstva, koja je opasnost za britanska nalazišta nafte u Perziji i za britansku kontrolu nad prolazom prema "dragulju u britanskoj Kruni" - njezinoj koloniji Indiji. U očima istaknutih britanskih vojnih mislilaca, uključujući i mladog ministra Ratne mornarice Winstona Churchilla, ta je prijetnja pooštrena još jednim razlogom za rat - odlukom Njemačkoga Carstva da, prema savjetu admirala Von Tirpitz, otpočne izgradnju mornarice specijalizirane za duboke vode, u fazama, od 1898. do 1912., koja bi barem mogla braniti njemačke trgovačke rute od britanske kontrole nad morima.

Srž britanske imperijalne strategije još od Napoleonskih ratova bila je dominacija i kontrola nad strateškim morskim putovima i rutama svjetske trgovine.¹¹ Odluka o kretanju u rat protiv Njemačke i Austro-Ugarske, a kasnije i Osmanskoga Carstva, nije donesena zbog snage Britanskoga Carstva, nego zbog svijesti o njegovim temeljnim slabostima. Bila je to računica po kojoj je bilo bolje tu opasnost što prije dokrajčiti negoli

11 Engdahl, F. William, "Oil and the Origins of the Great War", *History Compass*, 5/6, 2007., Blackwells Publishing Ltd., Oxford, str. 2041. - 2060., dostupan kao nacrt na www.engdahl.oilgeopolitics.net.

čekati još nekoliko godina kad će za Englesku biti mnogo teže uništiti rastuću prevlast Njemačke. Ta će odluka naposljetku dovesti do sloma britanske vladavine. No, trebat će još nekoliko godina i još jedan svjetski rat da britanska elita napokon nerado prizna tu gorku stvarnost.

Neutralna Amerika: "On nas drži podalje od rata ..."

Na početku Prvoga svjetskoga rata više od trećine američkog stanovništva bili su doseljenici, većinom iz Njemačke, Irske i Italije. U Americi je živjelo osam milijuna njemačkih doseljenika. Osim male bankarske i poslovne elite, uglavnom smještene na istočnoj obali, koja je poslovala s Londonom ili Francuskom, pretežita većina Amerikanaca nije imala nikakva interesa uključiti se u ono što je očito bio europski rat, koji nije bio nikakva opasnost za Sjedinjene Američke Države.

Godine 1916. predsjednik Woodrow Wilson, onaj isti predsjednik koji je bio u tajnom sporazumu s "novčanim trustom" u vrijeme stvaranja Banke za savezne pričuve 1913., ponovno je izabran najmanjom mogućom razlikom, i to ponovno uz pomoć Progresivne stranke zvane "Bull Moose". Godine 1915., u kući Elberta Garyja iz korporacije U. S. Steel, sastala se krema "novčanog trusta" (August Belmont, Jacob Schiff, George Fisher Baker, Cornelius Vanderbilt) kako bi organizirala ponovni izbor Wilsona za predsjednika. Na sastanku su bili i bivši predsjednik i čelnik Progresivne stranke Theodore Roosevelt te George Walbridge Perkins, nekadašnji partner Johna P. Morgana, koji je služio kao "torbar" za dostavu političkih mita.¹² Kompanija US Steel, kojoj je za vrijeme rata posao cvjetao, bila je u vlasništvu upravo Johna P. Morgana.

¹² Lundbergh, Ferdinand, *America's Sixty Families*, Vanguard Press, New York, 1937., str. 130.

Predsjednika Wilsona diskretno su poduprli neprijavljenim novcem za kampanju, novcem koji su donirali krugovi okupljeni oko Morgana. Uza sve to, Wilson je jedva izborio pobjedu, i to uz sumnjivo prebacivanje kalifornijskih glasova Progresivne stranke u njegovu korist, dan poslije izbora.

U siječnju 1916. ponovno izabrani predsjednik održao je konferenciju za tisak. Isključivi slogan njegove kampanje — "On nas drži podalje od rata" — bio je sračunata propaganda, koju je osmislio njegov savjetnik iz sjene pukovnik Edward Mandell House. Woodrow Wilson hrabro je izjavio: "Koliko se sjećam, ovo je vlast naroda, a ovaj narod neće odabrati rat." Samo godinu dana poslije toga američki narod nije bio odabrao rat, ali predsjednik Wilson, na nagovor "novčanog trusta", jest.

Morgan preuzima vrlo unosan posao

Na samom početku rata, u kolovozu 1914., financijsko stanje Velike Britanije bilo je u rasulu. Gospodarstvo je bilo u krizi, a zlatne su se pričuve Engleske banke smanjile na za-brinjavajuće nisku razinu. Engleska industrija nije bila kadra proizvoditi dostatne količine ratne opreme i strjeljiva, potrebne za sveobuhvatan rat.¹³

U listopadu 1914. britanska je Vlada poslala izaslanstvo iz Ministarstva rata u Washington, sa zadaćom da osigura vojnu opremu od privatnih američkih kompanija. Sjedinjene Američke Države službeno su bile strogo neutralne. Britanski su dobavljači ubrzo odlučili kao svog isključivog zastupnika za nabavu ovlastiti jednu privatnu investicijsku banku iz New Yorka - banku J. P. Morgan & Co. Naizgled, bilo je iznimno rizično angažirati jednu privatnu banku u jednoj neutralnoj zemlji kao svoga službenog zastupnika za nabavu.

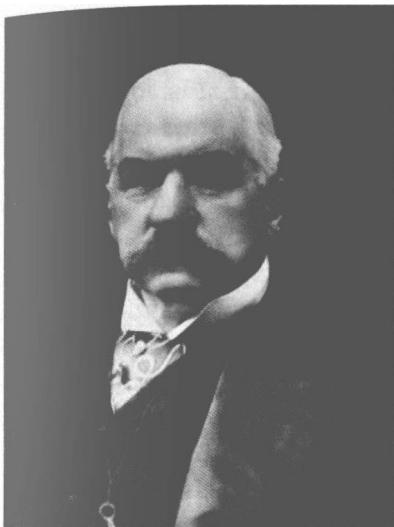
13 Engdahl, F. William, *Stoljeće rata*, op. cit.

Zgodno za Morgana. Stvaranje Banke za savezne pričuve, koja je svoja vrata otvorila 1914., omogućilo je bolje upravljanje rizicima, zbog kontrole koju je "novčani trust" imao nad budućim američkim državnim dugom i nad ponudom novca te zemlje. Edwin W. Kemmerer, poznati profesor ekonomije na Sveučilištu Princeton i savjetnik na Wall Streetu tijekom i poslije rata, kaže: "Kao financijski zastupnici američke Vlade, banke za savezne pričuve neizrecivo su mnogo tijekom rata koristile državi. Izuzetno su pomogle u očuvanju naših pričuva zlata, u regulaciji deviznih razmjena i u centralizaciji financija i izvora energije. Stresem se od pomisli što se moglo dogoditi da nas je rat zatekao s prijašnjim decentraliziranim i zastarjelim bankarskim sustavom."¹⁴

Vrlo povoljno za Morgana, Rockefellera, Carnegieja i vrlo bogate moćnike koji su početkom rata započeli zgrtati zaradu u milijardama dolara, 1913., iste godine kada je Wilson potpisao Zakon o saveznom pričuvcama, usvojen je takozvani 16. amandman američkoga Ustava. Tako su bogataši izbjegli plaćanje većeg dijela poreza štiteći svoje bogatstvo pomoću novoosnovanih, "dobrotvornih" zaklada poput Zaklade Rockefeller, koja je osnovana iste godine kada je uveden i porez na dohodak. Uvođenje poreza na dohodak, temeljenog na širokoj osnovici, omogućit će Wall Streetu da rat financira pomoću obveznica američkoga Ministarstva financija, zvanih "obveznice za slobodu" ("Liberty Bonds"), čiju će otplatu osiguravati porezni obveznici, dakle, obični ljudi koji su također bili pozvani u borbu i smrt u rovovima Francuske u ratu koji se "vodi kako bi svijet postao siguran za demokraciju", ili, bolje rečeno, siguran za Kuću Morgan.

Morgan je trebao djelovati kao posrednik britanske Vlade za kupnju strjeljiva, oružja, uniforma, kemikalija, ukratko, svega što će biti potrebno za vođenje modernog rata 1914. godine.

¹⁴ Citirano u Mullins, Eustace, *The Secrets of the Federal Reserve*, Bankarski institut za istraživanje, Staunton, 1983., str. 85.

Junius Pierpont Morgan, najmoćniji bankar prije Prvoga svjetskoga rata, odgovoran je za osnivanje Sustava banaka za savezne pričuve, u privatnim rukama, što se dogodilo 1913. i što je omogućilo ulazak Amerike u Prvi svjetski rat kako bi spasila Morganove kredite dane Velikoj Britaniji i Francuskoj.

Povrh toga britanska je Vlada imenovala istu tu banku, J. P. Morgan & Co., svojim financijskim zastupnikom. Time je ta banka stekla zavidan položaj - organizaciju kupnje ratne opreme i odlučivanja o tome koje će kompanije biti dobavljači, kao i cijena po kojima će se oprema nabavljati. Stoga ne čudi da su korporacije koje su pripadale izravno grupaciji kompanija obitelji Morgan i Rockefeller bile glavni korisnici toga lukavog posla.¹⁵

Britansko Ministarstvo rata priupitalo je novog predsjednika banke J. P. Morgan & Co., Johna P. Morgana mlađeg, koji je 1913. naslijedio svoga preminulog oca, kakva bi mogla biti reakcija predsjednika Wilsona na tako očito svrstavanje najprestižnije američke banke na britansku stranu. Morgan je navodno odgovorio da to jamačno neće dovesti u nelagodu iskazanu neutralnost američke Vlade, zato što je njegov posao

¹⁵ Nyeovo povjerenstvo, *Report of the Special Committee on Investigation of the Munitions Industry* (The Nye Report), američki Kongres, Senat, 74. Kongres, 2. zasjedanje, 24. veljače 1936.

s britanskim Ministarstvom rata, a kasnije i s francuskom Vladom, trgovački dogovor radi povećanja trgovine, a ne politički ni diplomatski aranžman. U siječnju 1915. sastao se s predsjednikom Wilsonom u Bijeloj kući da raspravi pitanje svoje suradnje s Velikom Britanijom, a predsjednik mu je rekao kako nema nikakvih zamjerki ni na kakve poslove njegove ni drugih grupacija koje služe "napretku trgovine."¹⁶

I, trgovina je napredovala kao nikada prije.

Godine 1915., na početku Prvoga svjetskoga rata, kompanija E. I. DuPont de Nemours & Co. iz savezne države Delaware dobila je od Velike Britanije golemih 100 milijuna dolara preko banke J. P. Morgan u svrhu proširenja kapaciteta Odjela za proizvodnju eksplozivnih sredstava. Za samo nekoliko mjeseci ta je kompanija od slabo poznate tvrtke prerasla u kompaniju nacionalnih razmjera. Kompanije Hercules Powder i Monsanto Chemical jednako su narasle. Procvjetala je industrija željeza i čelika. Cijena sirovog željeza, koja je 1914. bila 13 dolara po toni, narasla je na 42 dolara po toni do ulaska SAD-a u rat, 1917., dakle, za oko 300%. Knjige narudžaba kompanija Bethlehem Steel, U. S. Steel, Westinghouse Electric Co., Remington Arms i Colt Firearms bile su prepune, a vrijednost tih narudžaba bila je, na kraju 1915. godine, 175 milijuna dolara. Samo u kompaniji U. S. Steel zarada se od 1914. do 1917. povećala s 23 milijuna dolara na 224 milijuna dolara. Neto dobit kompanije Williama Rockefellera Anaconda Copper Co. narasla je od 1914. do 1917. godine s 9 milijuna dolara na 25 milijuna dolara. Imovina tvrtke Phelps Dodge & Co., koja je bila povezana s Clevelandom Dodgeom, čovjekom koji je doveo

16 [Britanski veleposlanik u Washingtonu sir Cecil] Spring Rice [ministru za vanjske poslove Edwardu] Grayu, 20. siječnja 1915., f. 60, FO 800/85, citirano u Kathleen Burk, *Britain, America and the Sinews of War 1914 - 1918*, George, Allen & Unwin, London, 1985., str. 21. Veleposlanik Spring-Rice bio je vjenčani kum Johna P. Morgana mlađeg i član elitnog wallstreetskog i londonskog Društva hodočasnika.

Woodrowa Wilsona za predsjednika, narasla je oko 400%, s 59 milijuna dolara u 1914. na 241 milijun dolara u 1918. godini.¹⁷

Samo 1916. američka je industrija, unatoč tome što je Amerika službeno bila neutralna, izvezla zapanjujućih milijardu i 290 milijuna dolara vrijednosti strjeljiva u Englesku i Francusku. Do ulaska Amerike u rat banka J. P. Morgan & Co. organizirala je izvoz ratnog materijala u vrijednosti od oko 5 milijarda dolara, u Englesku i Francusku, a kasnije i u Italiju. Sav je taj materijal kupljen na kredit, koji je organizirala ista ta banka. Nijedna privatna bankarska skupina nije nikada prije ostvarila takvu zaradu, koja, pretvorena u današnju vrijednost, iznosi oko 90 milijarda dolara.

To je dostatno da prouzroči veliku bankarsku krizu, ako zemlje dužnice odluče ne vratiti te kredite ili kasniti s njihovom otplatom.

U travnju 1915., dvije godine prije ulaska Amerike u rat, Thomas William Lamont, partner u banci J. P. Morgan & Co. i, poput većine visokih dužnosnika Kuće Morgan, član odabranog Društva hodočasnika, održao je dojmljiv i medijski slabo popraćen govor u Američkoj akademiji političkih i društvenih znanosti u Philadelphiji. Svojoj je publici, većinom sveučilišnim profesorima, govorio o golemim profitima što ih američka industrija izvlači iz financiranja i nabave strjeljiva i ratnog materijala za Veliku Britaniju i savezničke snage iz Europe. Jasno je rekao da će John P. Morgan mladi i njegova klika s Wall Streeta fino zaraditi ako se rat odulji.

Tada je rekao i ovo: " ...Mi od dužnika postajemo vjerovnici... Gomilamo izvanrednu vanjskotrgovinsku bilancu..." Jedva susprežući svoje oduševljenje, nastavio je: "Mnoge naše tvornice i trgovinske kuće izvrsno posluju proizvodima vezanim uz rat. Ratne narudžbe, koje su narasle na stotine milijuna dolara, toliko su goleme da se njihov učinak sada počinje ši-

17 Nyeovo povjerenstvo, op. cit.

riti na ukupno poslovanje zemlje..." Taj je Morganov bankar s neskrivenim zadovoljstvom dodao: "Kao vrhunac sveg tog napretka, Amerika postaje vrlo važan čimbenik na svjetskom kreditnom tržištu."

Davanje kredita stranim državama bilo je Morganovo omiljeno područje poslovanja, koje će on i njegova klika pretvoriti u vrlo moćno geopolitičko oružje u razdoblju poslije Prvoga svjetskoga rata. Govoreći o budućnosti, Lamont je rekao: "No, što će biti u budućnosti? Čini se da mnogi vjeruju kako će New York preteći London kao novčano središte svijeta. Kako bismo postali novčano središte svijeta", istaknuo je, "moramo, naravno, postati tržišno središte svijeta. To je u svakom slučaju mogućnost..."

Objašnjavajući kako se takav slijed događaja može dogoditi i koju državu suparnicu banku J. P. Morgan & Co. vidi kao glavnu opasnost za prevlast Amerike na svijetu, rekao je: "Ovo pitanje trgovine i financijske prevlasti mora se odrediti uz pomoć nekoliko čimbenika, od kojih je glavni trajanje rata. Ako... bi rat završio u bliskoj budućnosti... Njemačka, čiji je izvoz sada gotovo potpuno odsječen, vjerojatno će se vrlo brzo vratiti u oštro tržišno natjecanje."

Nadalje je posebno objasnio financijske implikacije rata: "Treći čimbenik, koji također ovisi o trajanju rata, jest pitanje trebamo li postati kreditor stranih zemalja u velikim razmjerima... Hoćemo li tim stranim zemljama davati doista zapanjujuće iznose kredita?... Ako ovaj rat potraje dostatno dugo da nas potakne na preuzimanje takva položaja, onda ćemo nužno postati država kreditor, umjesto dužničke države, a takav će razvoj događaja, prije ili poslije, dovesti do toga da dolar, umjesto funte sterlinga, postane temelj međunarodne razmjene."¹⁸

18 Lamont, Thomas W., *The Effect of the War on America's Financial Position*, Anali Američke akademije političkih i društvenih znanosti, 1915., 60; str. 106.-112.

U tome neobičnom govoru, koji su svi mediji u zemlji poslušno prešutjeli, Morganov partner Lamont skicirao je strategiju banke J. P. Morgan & Co. ne samo za vrijeme rata nego i za poslijeratno razdoblje, sve do početka Drugoga svjetskoga rata.

Rat je iznimno pogodovao poslovanju banke J. P. Morgan & Co. i njezinim odabranim kompanijama vojne industrije. Godine 1934., dvadeset godina poslije početka Prvoga svjetskoga rata, senator Gerald Nye, progresivni republikanac iz Sjeverne Dakote i blizak prijatelj Roberta LaFollettea, održao je saslušanje o ulozi vojne industrije i financija u uvlačenju Sjedinjenih Američkih Država u Prvi svjetski rat.

Senator Nye nazvao je kompanije vojne industrije "trgovcima smrti". Posebno je kritičan bio prema korporaciji DuPont, te drugim velikim tvornicama kemijskih proizvoda i vojne opreme, tvrdeći da su bile spremne žrtvovati američke vojnike u ratu kako bi ostvarile velike profite. U njegovu završnom izvješću iz 1936. stoji: "Američke kompanije za proizvodnju vojne opreme koje su pod istragom s vremena na vrijeme pribjegavaju takvim neobičnim pristupima, upitnim uslugama i provizijama, te metodama 'činjenja onoga što je potrebno' poput organiziranja, u praksi, jednog oblika podmićivanja stranih državnih dužnosnika ili njihovih bliskih prijatelja radi osiguranja posla."¹⁹

Rat koji se vodi kako bi "svijet bio siguran" za banku J. P. Morgan & Co.

S točke gledišta Thomasa Williama Lamonta i njegovih Prijatelja, njihovi "neuobičajeni pristupi" za vrijeme rata bili su vrlo unosni. Zatim, potkraj 1916. i početkom 1917., budućnost je najednom izgledala katastrofalna. U veljači 1917.

ruski je car abdicirao, nakon što je vojska izvela državni udar u Petrogradu. Vodstvo Ruske vojske nije bilo kadro ugušiti tu pobunu. Ako ruske snage napuste rat, Njemačka više neće morati voditi uništavajući rat na dvije fronte pa će sve svoje snage moći usmjeriti na Zapadnu frontu.

S više od milijardu i 500 milijuna dolara u kreditima, organiziranim za Veliku Britaniju, Francusku, Rusiju i Italiju, te preuzetim rizikom za oko 5 milijarda dolara vojne opreme za zaraćene europske zemlje, banka J. P. Morgan & Co. počela se bojati da bi se moglo dogoditi nezamislivo, tj. da bi Njemačka poslije svega mogla pobijediti.

Ruska se fronta urušila pred Njemačkim Reichom, a boljševički režim, s Lenjinom na čelu, prijetio je preuzimanjem moći i povlačenjem Rusije iz rata. U odvažnom kockanju koje je financirao njemački Glavni stožer, Nijemci su se odlučili upustiti u velik rizik time što su boljševičko vodstvo, koje je bilo u egzilu u Švicarskoj, zapečatili u poseban željeznički vagon, zajedno s dostatno zlatnih poluga da provede revoluciju protiv cara, kako bi na vlast postavili režim koji je neprijateljski prema englesko-francuskim interesima i koji će pristati zatražiti zaseban mirovni sporazum s Njemačkom. U tome su i uspjeli, ali cijena je bila previsoka.

Francuska je već bila iscrpljena, a Velika je Britanija odbila molbu Francuske da pošalje pojačanje, a imala je milijun vojnika pod britanskom zastavom na Bliskom istoku, jer se pripremala dokopati do tada netaknutih nalazišta nafte u Mezopotamiji. S prestankom borba na ruskoj fronti njemačka će se vojska moći prestrukturirati za konačan prodor linije Maginot i zauzimanje Francuske.²⁰

Veleposlanik predsjednika Wilsona u Londonu u to je doba bio Walter Hines Page. On je bio blisko povezan s Rockefellerovom grupacijom, s obzirom na to da je, prije imenovanja

veleposlanikom u Velikoj Britaniji, bio prokurator Rockefellerova Općeg odbora za obrazovanje. Dana 5. travnja 1917. veleposlanik Page poslao je tajnu obavijest predsjedniku Wilsonu, u kojoj je naveo:

Mislim da je pritisak ove nadolazeće krize prešao mogućnosti pružanja usluga financijske agencije Kuće Morgan za vlade Velike Britanije i Francuske. Potrebe postaju prevelike i previše žurne da bi ih zadovoljila jedna privatna agencija...

Dodao je da su izgledi u Europi "uznemirujući" za američke industrijske i financijske interese. "Ako krenemo u rat protiv Njemačke, najveća pomoć koju bismo mogli pružiti saveznicima bio bi jedan takav kredit. U tome bi slučaju naša Vlada mogla, ako bi htjela, znatno uložiti u francusko-britanski zajam ili jamčiti za takav zajam..."

Zatim, kako bi bio potpuno siguran da predsjednik Woodrow Wilson nije nešto pogriješno razumio, zaključio je: "Ako ne krenemo u rat protiv Njemačke, naša Vlada, naravno, ne može dati jamstvo za takvo izravno odobrenje kredita..." Dodao je da je alternativa ratu slom američke ekonomske i financijske strukture.²¹

Četiri tjedna poslije toga pisma predsjednik Wilson, koji je 1916. ponovno izabran za predsjednika kao mirovni kandidat, uveo je Sjedinjene Američke Države, u travnju 1917., u Prvi svjetski rat. Pojavio se pred Kongresom kako bi zatražio službenu objavu rata Njemačkoj, navodeći kao razlog ponovne neograničene njemačke podmorničke napade na američke brodove i na brodove drugih neutralnih zemalja koji plove u engleske i francuske luke. Kongres je velikom većinom odobrio njegov zahtjev, uz protivljenje samo šačice principijelnih

21 Walter Hines Page za predsjednika Woodrowa Wilsona, 5. travnja 1917., citirano u Ferdinand Lundberg, op. cit., str. 141.

neutralaca, među kojima je bio i senator LaFollete iz savezne države Wisconsin.²²

Američko Ministarstvo financija, uz pomoć novostvorenog Sustava banaka za savezne pričuve, s Morganovim čovjekom Benjaminom Strongom na čelu najjače banke toga sustava - Newyorške banke za savezne pričuve, počelo je ubirati do tada neviđene količine novca od stanovništva prodajući mu takozvane "zajmove za slobodu" (Liberty Loans). Od prvog takvog ubiranja Ministarstvo je banci J. P. Morgan & Co. platilo 400 milijuna dolara na ime duga koji je prema njoj imala Velika Britanija. Tako su predsjednik Wilson i američki porezni obveznici izvadili veliko Morganovo kestenje iz vatre.

Od vremena službenog ulaska Amerike u Prvi svjetski rat, u travnju 1917., pa sve do potpisivanja primirja s Njemačkom 11. studenoga 1917., američka je Vlada pozajmila europskim savezničkim silama ono što je Morganov čovjek, Thomas William Lamont, u govoru iz 1915., nazvao "doista izvanrednim" iznosom - 9.386.311.178 dolara, s time da je Velika Britanija od toga dobila lavovski dio od 4 milijarde i 136 milijuna dolara, a Francuska 2 milijarde i 293 milijuna dolara.

Potpuna porezna snaga Sjedinjenih Američkih Država, uz pomoć Banke za savezne pričuve, mobilizirana je u svrhu potpunog poraza Njemačke. No, tih 9 milijarda dolara nije otišlo u London i Pariz, da oni to upotrebe kako sami žele, nego je taj novac otišao izravno američkim kompanijama, od kojih je većina bila povezana s grupacijom obitelji Morgan, bankom Kuhn, Loeb & Co. i obitelji Rockefeller, za plaćanje ratne opreme za saveznike.²³ Morgan nije ništa prepuštao slučaju.

Kako bi svoju politiku okrenula za 180 stupnjeva i mobilizirala skeptični američki narod za rat protiv Njemačke,

22 Wilson, Woodrow, "Govor u Kongresu", 2. travnja 1917., u Source Records of the Great War, V. svezak, ur. Charles F. Home, National Alumni, 1923., na www.firstworldwar.com/source/usawardeclaration.htm, pristupljeno 4. kolovoza 2008.

23 Page, Walter Hines, op. cit., str. 141.

Wilsonova je Vlada osnovala najveći odjel za propagandu u povijesti svijeta.

Propaganda kao oružje

Dana 13. travnja 1917. predsjednik Woodrow Wilson osnovao je Odbor za javno informiranje (Committee on Public Information, CPI), čija je zadaća bila promicati rat u zemlji i obznanjivati američke ratne ciljeve u inozemstvu. Pod vodstvom starog Wilsonova prijatelja, novinara Georgea Creela, taj je odbor ujedinio reklamne tehnike i sofisticirano razumijevanje ljudske psihologije. Bio je to prvi slučaj u kojemu je Vlada širila propagandu tako velikih razmjera. Bio je to u svakom smislu uvod u svijet iz Orwellove knjige 1984.

Creelu se u tome odboru pridružio jedan od najlukavijih propagandista u američkoj povijesti, Edward Bernays, mladi naturalizirani Amerikanac rođen u Beču. Sa sobom je donio dobro poznavanje tada nove znanstvene grane o ljudskoj psihologiji, koja u to vrijeme još nije bila prevedena na engleski. Osim toga, on je bio nećak i književni zastupnik austrijskog psihoanalitičara Sigmunda Freuda u Americi.

S istraživačkim novinarstvom Georgea Creela i primjenom Freudove psihologije Edwarda Bernaysa, te njezine analize nesvjesnih ljudskih potreba i nagona, Vladin je Odbor za javno informiranje trebao bombardirati naivni američki narod sračunatim lažima o stravičnim slikama njemačkih vojnika koji bajunetama probadaju belgijsku djecu i drugim izmišljenim opaćinama kako bi u američkome narodu potaknuo ogorčenost prema Njemačkome Reichu, koji ni na koji način nije bio opasnost za Ameriku.

Taj je odbor postao *de facto* sredstvo za cenzuru medija u ratnom razdoblju. Ističući opasnost od njemačke propagande, izdavao je "dragovoljne smjernice" medijima koji su objavljivali

vijesti i odigrao je ključnu ulogu time što je, svojom protunje-
mačkom propagandom, usmjerio Kongres da, 1917., donese
Zakon o špijunaži, a 1918. Zakon o pobuni. Radikalne novine,
poput socijalistički usmjerenog lista *Appeal to Reason* (Poziv
na razum), bile su *de facto* ušutkane ratnim ograničenjima na
izražavanje drukčijeg mišljenja.

Creelu i Bernaysu u tome se odboru pridružio anglofilski
novinar i blizak savjetnik predsjednika Wilsona Walter Lipp-
mann. Kao mladog čovjeka s diplomom Harvardskoga sve-
učilišta, Lippmanna su još ranije uposlili kao vezu između
interesnih krugova s Wall Streeta, okupljenih oko Morgana,
i britanskoga tajnog društva Okrugli stol, koje je od svoga
osnutka, 1909., imalo golem utjecaj na pripremu engleske
javnosti na rat protiv Njemačke.²⁴

Pomoću kolumne koju je svakog drugog tjedna objavljivao
newyorški list *Herald Tribune*, a preuzimale stotine lokalnih
novina diljem zemlje, postao je jedan od najutjecajnijih pro-
britanskih novinara u Americi. Njegove su kolumne bile pre-
sudne za pridobivanje obrazovanog srednjeg sloja, koji bi, u
protivnom, većinom bio neutralan ili protiv rata.

No, Edward Bernays je posjedovao poseban perverzan genij
za spajanje psihologije mase i psihološke manipulacije raznim
ljudskim emocijama, koji je stekao radeći sa svojim ujakom
Sigmundom Freudom.

Primjenjujući to svoje znanje na razini masa, Odbor za
javno informiranje postao je tako djelotvoran da je za samo
nekoliko mjeseci uspio zaludjeti mase u korist rata. S njego-
vim genijem u punoj snazi, u stilu kakve reklamne agencije s
Avenije Madison, taj je odbor istraživao različite kanale kojima
su informacije tekle prema narodu i zapljuskivao je te kanale
pro-ratnim materijalom.

24 Quingley, Carroll, *Tragedy and Hope, A History of the World in Our Time*,
Macmillan Co., New York, 1966., str. 539.

Odjel toga odbora koji se bavio Amerikom imao je 19 pododjela, od kojih se svaki bavio određenom vrstom propagande. Odjel za vijesti distribuirao je na tisuće priopćenja za tisak kao glavni kanal za informacije vezane uz rat. Hvalili su se da je tjedno više od 20.000 novinskih kolumni ispunjeno materijalom preuzetim s njihovih priopćenja za tisak; naravno, ne spominjući svojim čitateljima izvor. Osnovali su i Odjel za izdavaštvo, koji je upošljavao vodeće romanopisce, pisce kratkih priča i esejiste. Njihov je posao bio dočarati običnim ljudima rat u lako razumljivim slikama. Njihova su izdanja svakoga mjeseca dopirala do oko 12 milijuna ljudi.²⁵

U svoj Odjel za suradnju s građanskim društvom i obrazovnim institucijama uposlili su sveučilišne profesore anglofile, koji su izbacivali pamflete s naslovima poput *Njemački šapat*, *Njemačka ratna praksa* i *Osvajanje i kultura*. Bila je to gola propaganda. Ugledniji mislitelji, poput Johna Deweya i Waltera Lippmanna, bili su usmjereni na sofisticiraniju publiku. Svaki je sloj stanovništva bio zapljusnut pomno osmišljenom ratnom propagandom.²⁶

U Odjelu za slikovnu promidžbu radili su najdarovitiji ilustratori i karikaturisti toga doba. Novine i časopisi spremno su davali reklamni prostor i bilo je gotovo nemoguće uzeti bilo kakav časopis a da ne naiđete na neki materijal toga odbora. Snažni plakati, u domoljubnim bojama, vrištali su s plakatnih mjesta diljem zemlje. Snažnim animiranim slikama promicali su prodaju "obveznica za slobodu" (Liberty Bonds) ili su mlađićima poručivali: "Ujak Sam²⁷ vas želi!".

Odjel za film brinuo se o tome da se rat promiče i u kinima. Odbor je osnovao nacionalni korpus dragovoljaca nazvan Četverominutni ljudi (Four Minute Men), koji je narastao na

25 Delwiche, Aaron, "Propaganda: Wartime Propaganda: World War I, The Committee on Public Information", pristupljeno na www.propagandacritic.com/articles/ww1.cpi.html.

26 Ibid.

27 Uncle Sam (Ujak Sam) = SAD - nap. prev.

broj od 75.000 gorljivih dragovoljaca, čija je zadaća bila da, kao ovlašteni predstavnici toga državnog odbora, dolaze na premijeru svakoga filma i da održe četverominutni govor u kojemu će podržati rat, kupnju "obveznica za slobodu" i slična pitanja. To je bilo fenomenalno učinkovito.²⁸

U jednom uvodniku iz 1917. časopis *The Motion Picture News* objavio je da "svaka osoba koja radi u ovoj (filmskoj, nap. ur.) industriji želi dati svoj obol" i obećao da će, "pomoću dijapozitiva, filmskih uvoda i završetaka, plakata i novinskog publiciteta širiti tu propagandu, toliko potrebnu za trenutačnu mobilizaciju velikih bogatstava ove zemlje". Filmovi s naslovima poput *The Keiser: The Beast of Berlin* (Kaiser: Zvijer iz Berlina), *Wolves of Kultur* (Vukovi kulture), i *Pershing's Crusaders* (Pershingovi križari) preplavili su američka kina. Jedan film, *To Hell With the Kaiser* (Vrag odnio Kaisera), bio je toliko popularan da je pozvana interventna policija savezne države Massachusetts kako bi smirila razjarenu svjetinu koja nije mogla dobiti karte za kino.²⁹

Budući da su propagandisti nakanili "misliti zadruge ljude", više su voljeli posredne poruke nego očite i logične argumente. Odbor za javno informiranje to je za vrijeme rata činio sračunatim djelovanjem na ljudske emocije, sotoniziranjem Njemačke, povezivanjem rata s ciljevima raznih društvenih skupina i, kada je to bilo potrebno, bjelodanim lažima.

Djelovanje na najniže emocije

Odbor je svojom propagandom svjesno djelovao na srce, a ne na um. Ta je propaganda bila pod velikim utjecajem Bernaysove adaptacije Freuda. Emocionalno huškanje bila je omiljena tehnika stratega toga odbora, koji su shvaćali da se

28 Ibid.

29 Ibid.

vještom manipulacijom bilo kakva emocija može "preusmjeriti" u bilo kakvo djelovanje. Časopis *Scientific Monthly* objavio je, neposredno poslije rata, jedan članak o tome kako "detaljno prikazana patnja male djevojčice i njezina mačeta može u nama potaknuti mržnju prema Nijemcima, izazvati suosjećanje s Armencima, gorljivu potporu Crvenom križu ili nas navesti da damo novac za dom za mačke".

Odbor je osmislio ratne slogane, poput "Belgija koja krvari", "Zločinac Kaiser" i "Učinite svijet sigurnim za demokraciju". Na tipičnom propagandnom plakatu moglo se vidjeti ratobornog njemačkog vojnika s bajunetom u ruci, a ispod toga natpis: "Potucite njemačkog vojnika obveznicama za slobodu". Takvom su tehnikom emocije mržnje i straha preusmjeravali prema davanju novca za potrebe rata.

Poslije rata, u jednoj sociološkoj i psihološkoj analizi uloge propagande tijekom rata, Harold Lasswell sa Sveučilišta u Chicagu opazio je da je njemačka propaganda doživjela neuspjeh u Americi zato što je isticala logiku, a ne strast. Njemački diplomat grof Von Bernstorff iznio je sličnu primjedbu iz druge perspektive: "Posebna osobina prosječnog Amerikanca jest prilično velika, iako površna sentimentalnost."³⁰

Njemački je tisak potpuno previdio tu činjenicu. Bernay i Odbor to su iskoristili do krajnjih granica.

Druga propagandna tehnika kojom se koristio taj odbor bilo je sotoniziranje protivnika. "Psihološko opiranje modernih nacija ratu toliko je snažno", napisao je Harold Lasswell, "da se svaki rat mora prikazati kao obrana od opasnog, smrtonosnog agresora. Ne smije biti nikakvih nejasnoća o tome koga javnost mora mrziti."³¹

30 Delwiche, Aaron, *Of Fraud and Force Fast Woven - Domestic Propaganda During the First World War*, na www.firstworldwar.com, 11. kolovoza 2001, Pristupljeno 5. kolovoza 2008.

31 Lasswell, Harold D., *Propaganda Technique in the World War*, New York, 1927., citirano u Aaron Delwiche, op. cit.

Pamfleti toga odbora oslikavali su Nijemce kao izopačene, okrutne agresore. U jednoj publikaciji toga odbora, profesor Vernon Kellogg zapitao se: "Hoće li onda biti čudno ako ljudi svijeta, poslije rata, kada susretnu nekog Nijemca, skrenu u stranu kako ga ne bi dotaknuli dok prolazi ili uzmu kamenje i otjeraju ga s puta?"³²

Posebno djelotvorna strategija sotoniziranja Nijemaca bile su priče o zvjerstvima. "Vrlo korisno pravilo za poticanje mržnje", rekao je Harold Lasswell, "jest, ako otprve nisu razbješnjeni, posluži se zvjerstvima. To je pravilo primjenjivano, uvijek s jednakim uspjehom, u svakome ratu u povijesti svijeta." Nevjerojatne priče o zvjerskom ponašanju Nijemaca u Belgiji i Francuskoj stvorile su mit o jedinstvenom njemačkom divljaštvu. Njemački vojnici, kako je propagandni stroj toga odbora govorio, zabavljali su se odsijecanjem ruku belgijskoj djeci. Jedna često ponavljana priča govorila je o tome kako njemački vojnici režu belgijskim ženama dojke iz čiste zloće.

Godine 1927. Lasswell je napisao studiju veličine knjige, pod naslovom *Propagandne tehnike u Prvom svjetskom ratu* (*Propaganda Technique in the World War*), u kojoj je potanko analizirao rad Georgea Creela, Waltera Lippmanna i Edwarda Bernaysa. Složio se s njima da se od naroda u demokratskom društvu ne može očekivati da će reagirati onako kako to elite žele pa se, ako želimo da se ponaša na određen način, mora njime manipulirati djelovanjem na emocije.

Poslije rata Edward Bernays je priznao da su se njegovi kolege koristili navodnim zvjerstvima kako bi potaknuli ogorčenje javnosti prema Njemačkoj. Neke od priča o zvjerstvima koje su plasirali tijekom toga rata, poput one o kadi punoj izvađenih očiju ili one o sedmogodišnjem dječaku koji se njemačkim vojnicima suprotstavio drvenom puškom, bile su u biti reciklirane priče iz prijašnjih ratova.

U svojoj studiji o ratnoj propagandi Lasswell je ustvrdio da će priče o zvjerstvima uvijek biti popularne zato što narod može osjećati da je s pravom ogorčen prema neprijatelju i, do neke razine, identificirati se s počiniteljima zločina. "Ako neprijatelj siluje mladu ženu", napisao je, "to pruža zadovoljstvo gomili opakih silovatelja koji ne sudjeluju u ratu."³³ Tako izopačen pogled na ljudsku narav imali su i promicali Freud, Bernays, reklamne agencije s Avenije Madison, ratni profiteri, državni Odbor za javno informiranje, kao i Morganov krug s Wall Streeta.

Kako bi učinak propagande bio potpun, taj je državni odbor dao veliku važnost promjeni općepoznatih njemačkih naziva poput hamburgera u "liberty burger" (odrezak slobode), slično kao što je Bushova Vlada desetljećima poslije toga pokušala bojkotirati Francusku zbog njezina protivljenja ratu u Iraku tako što je francuski naziv za prženi krumpir (french fries, pommes frites) nazvala "liberty fries" (prženi krumpir slobode). *Sauerkraut* (kiseli kupus) je u američkoj prehrani postao "liberty cabbage" (kupus slobode), a dobro poznato njemačko čokoladno mlijeko postalo je nizozemsko čokoladno mlijeko. Amerikanci njemačkoga podrijetla u mnogim su krajevima zemlje, iako miroljubivi i američki patrioti, živjeli u strahu od napada svjetine ili organiziranih banda, samo zbog svoga podrijetla.

Iskustvo s izvanrednim tehnikama manipulacije mišljenjem masa za vrijeme Prvoga svjetskoga rata bilo je prvi korak u pretvaranju Amerike u demokraciju samo po vanjskom izgledu, kojom, u biti, pomoću obmana, vlada plutokratska elita u vlastitom interesu.

U vrlo otvorenoj knjizi koju je napisao 1928. godine, pod jednostavnim naslovom *Propaganda*, Bernays je napisao: "Upravo je, naravno, iznenađujući uspjeh propagande za vrijeme rata

otvorio oči inteligentnoj manjini... glede mogućnosti kontrole uma naroda." Pišući o vlastitome doprinosu tome odboru, nastavio je: "Američka je Vlada osmislila tehniku koja je... bila nova... manipulatori domoljubnim osjećajima primijenili su mentalne klišeje i emocionalne navike naroda kako bi potaknuli reakciju masa na navodna zvjerstva, teror i tiraniju neprijatelja. Stoga je bilo sasvim prirodno što su se, po završetku rata, inteligentni ljudi zapitali je li moguće primijeniti sličnu tehniku na mirnodopske probleme."³⁴

Pokazat će se da je to itekako moguće.

Bernays je kasnije osnovao novu profesiju, koju je nazvao odnosima s javnošću. U knjizi koju je uredio poslije Drugoga svjetskoga rata svoj je rad nazvao "proizvodnja pristanka".³⁵ Reklamni uradci agencija s Avenije Madison i njihova sofisticirana tehnika pobuđivanja u kupcu nesvjesne želje da kupi neki proizvod, primjerice, cigarete, skupe ženske cipele ili bilo što drugo, ili čak da dade potporu nekom političaru, bili su djelo upravo Edwarda Bernaysa. On je dobio titulu "otac *spina*", kao aluziju na tehniku manipuliranja stvarnosti radi postizanja željenoga cilja, bilo da treba prodati neku političku odluku bilo sapun marke Ivory.³⁶

S golemim propagandnim strojem Wilsonova Odbora za javno informiranje, koji je američki narod natjerao u ratno ludilo, John P. Morgan mladi i s njim povezani financijski krug s Wall Streeta, koji su stajali iza privatnih banaka što su financirale i opskrbljivale Veliku Britaniju, Francusku i Italiju, mogli su stoga bez problema nastaviti sa svojim unosnim

34 Bernays, Edward L., *Propaganda*, IG Publishers, Brooklyn, NY, 1928., str. 54 - 55.

35 Bernays, Edward L., ur.; *The Engineering of Consent*, University of Oklahoma Press, Norman, 1955., str. 3. - 4. Edward Bernays u ovome je djelu ovako definirao svoje gledište: "Odnosi s javnošću jesu pokušaj da se, pomoću informacija, uvjeravanja i prilagodbe, omogući javnu potporu za aktivnost, razlog, pokret ili ustanovu."

36 Tye, Larry *The Father of Spin: Edward L. Bernays and the Birth of Public Relations*, Henry Holt & Co., New York, 1998., str. 27.-31.

poslom u znatno većem opsegu. Iza toga su posla stajali i za sve jamčili američka Vlada i gotovo neograničene mogućnosti novostvorenog sustava banaka za savezne pričuve, kao jamstvo golemih rizika u koje su ulazili John P. Morgan mlađi i drugi vlasnici privatnih banaka iz "novčanog trusta".

Nevjerojatna cijena rata

Poslije pet užasnih godina rata cijena izražena u ljudskim životima i količini razaranja bila je nemjerljiva. Službena državna statistika procijenila je broj poginulih u neposrednim ratnim djelovanjima, u tome "ratu koji će završiti sve ratove", na 16 milijuna, a onih umrlih od posljedica rata na 29 milijuna, od kojih je više od 7 milijuna bilo vojnika, a više od 10 milijuna civila.

Glavni zapovjednik američkih snaga koje je predsjednik Wilson poslao kao predvodnicu Američkih oružanih snaga u Europu, general John Joseph Pershing, u New Yorku je dočekan s konfetima i šarenim vrpčama, kao Cezar koji se vraća iz pobjedničkog pohoda s golemim plijenom pokorenih država.³⁷ Samo, u ovome slučaju golemi plijen porobljenih europskih država nije otišao generalima, nego Kući Morgan i investicijskim bankama s Wall Streeta, odnosno, njihovim vlasnicima. Oni su u svojim rukama čvrsto držali posao kupnje i prodaje "obveznica za slobodu", koji su obavljale njihove banke za savezne pričuve, i druge kredite kojima je američka Vlada financirala svoj ulazak u Prvi svjetski rat u Europi.

Monetarna cijena rata svih zemalja sudionica dosegla je zapanjujućih 186 milijarda dolara. Od toga je Njemačka potrošila oko 39 milijarda dolara, a Sjedinjene Američke Države

³⁷ Beamish, Richard J. i March, Francis A., *America's Part in the World War: A History of the Full Greatness of Our Country's Achievements*, The John C. Winston Co., Philadelphia, 1919.

i njezine saveznice 123 milijarde dolara. Sjedinjene Američke Države su, od svoga ulaska u taj rat, tj. od travnja 1917., potrošile čak 22 milijarde dolara za samo nešto više od dvije godine aktivnog ratovanja.³⁸

Do potpisivanja Versailleskog sporazuma, 28. lipnja 1919., Velika Britanija i Britansko Carstvo, uključujući Indiju, Kanadu i zemlje Commonwealtha, potrošili su ukupno 11 milijarda funti sterlinga, tj. 54 milijarde dolara, na vođenje rata protiv Njemačke i njoj savezničkih Centralnih sila. Ako napravimo povijesnu usporedbu, Velika je Britanija za šest fiskalnih godina, od 31. ožujka 1914. do 31. ožujka 1920., potrošila više negoli tijekom razdoblja od 250 godina prije 1914.

Više od 36% tih troškova platio je britanski narod u obliku poreza. Preostalih 64% bili su krediti uzeti od Amerike, posredstvom banaka za savezne pričuve. Tako uzeti krediti iznosili su ukupno 7,4 milijarda funta sterlinga, po tadašnjem tečaju od 4,86 dolara za funtu. Neposredno prije početka rata, 1914., državni dug Velike Britanije iznosio je samo 711 milijuna funta sterlinga, tj. manje od 5% ukupnog nacionalnog bogatstva države. Do kraja rata to je naraslo na 8,2 milijarda funta, što znači da se državni dug za šest godina povećao 1.150 puta.

Bio je to kraj Britanskoga Carstva kao bankarske metropole svijeta, u mnogome onako kako je to Lamont predvidio 1915. godine. Engleska je grcala u ratnim dugovima.³⁹ Američki državni dug povećao se za vrijeme rata za oko 2.500% , tj. s 1 milijarde dolara iz 1913. na više od 25 milijarda dolara potkraj 1919. Taj je dug financiran prodajom državnih obveznica posredstvom banaka za savezne pričuve privatnim bankama koje su poslovale obveznicama, predvođenim bankama J. P. Morgan

³⁸ Ibid., str. 24.

³⁹ Fisk, Harvey E., *English Public Finance From the Revolution of 1688*, Bankers Trust Company, New York, 1920., str. 1.-5. Poglavitito je Bankers Trust Company, banka Johna P. Morgana, izradila opširnu studiju o britanskim financijama neposredno poslije Prvoga svjetskoga rata.

& Co., Kuhn, Loeb & Co. i bankama s Wall Streeta, na čemu su te banke zgrnule golem novac.⁴⁰

Problem za Johna Rockefellera i cijeli ustroj s Wall Streeta bio je u tome što američki narod nije još bio spreman zgrabiti plašt globalnoga carstva od Velike Britanije. Za to će biti potrebno još malo rada, dosta jenkijevske domišljatosti i još jedan svjetski rat, kao i propagandni stroj iznimne širine.

Za banku J. P. Morgan & Co. i njezine saveznice iz "novčanoga trasta" s Wall Streeta bila je najvažnija činjenica da je Prvi svjetski rat pretvorio Ameriku iz države dužnice u najveću svjetsku državu kreditora, što je do Prvoga svjetskoga rata bila Engleska, umnogome onako kako je to Thomas Lamont, čovjek koji je radio za obitelj Morgan, i predvidio u svome govoru iz 1915. na Američkoj akademiji političkih i društvenih znanosti u Philadelphiji.

Za vrijeme rata svjetsko tržište bankarskih akcepata preselilo se iz Londona u New York, a bankar i bivši potpredsjednik Odbora banaka za savezne pričuve Paul Warburg, tvorac Zakona o bankama za savezne pričuve, ponovno je radio u banci Kuhn, Loeb & Co. - najmoćnijoj trgovačkoj akceptnoj banci na svijetu. Bankari koji su stajali iza sustava banaka za savezne pričuve uspjeli su ostvariti jedan od svojih glavnih ciljeva - preuzeti mjesto glavnog tržišta novca u svijetu, koje je do tada pripadalo Londonu.

Zlatni standard i dalje je bio temelj deviznog tečaja, a mala skupina međunarodnih banaka, sada predvođena newyorškim bankama, koje su posjedovale zlato, kontrolirala je monetarni sustav svih zapadnih zemalja.

U prosincu 1919. newyorški su bankari progurali u Kongresu jedan amandman na Zakon o savezним pričuvama iz 1913., tzv. "rubni amandman". Po tome malom amandmanu sustav banaka za savezne pričuve dobio je odobrenje za osnivanje

40 *The New York Times*, "World Debts Now \$265,000,000,000: World War Caused Increase of \$221,000,000,000 Says Bank Statistician", 27. lipnja 1920.

posebnih financijskih institucija koje će se baviti "međunarodnim bankarstvom i bankarstvom u stranim zemljama te drugim financijskim operacijama na međunarodnoj razini i u stranim zemljama, uključujući i poslovanje sa zlatom ili zlatnim polugama, te posjedovanje dionica u stranim korporacijama". Komentirajući taj amandman, profesor ekonomije sa Sveučilišta Princeton Edwin Walter Kemmerer rekao je: "Pokazuje se da banke za savezne pričuve imaju velik utjecaj na internacionalizaciju američke trgovine i američkih financija."⁴¹

Profesor Kemmerer, koji je dvadesetih godina odigrao veliku ulogu u toj internacionalizaciji newyorških banaka, znao je o čemu govori. Upravo su se zato bankari Morgan, Warburg, Rockefeller i drugi pripadnici zatvorenog kruga "novčanog trusta" s Wall Streeta toliko trudili da stvore sustav banaka za savezne pričuve u privatnom vlasništvu. Način na koji će te banke određivati svjetsku politiku u desetljeću poslije Prvoga svjetskoga rata, od 1919., pokazat će se izvrsnim.

41 Citirano u Eustace Mullins, op. cit., str. 124.

ZLATO, SUKOBLJENI CILJEVI I SUPARNIČKA CARSTVA

Eksplzivna naprava koja je ležala u temeljima svjetskog ekonomskog sustava sada jasno izlazi na vidjelo... Sada je jasno zašto je europska kriza toliko dugo odgađana. Oni su izdavali mjenice A bez pokrića kako bi platili B i svoj unutarnji deficit. Ne znam jesam li ikada doživio veći šok.

predsjednik Herbert Hoover o krizi iz 1931. godine

Kongres otkriva "novčani trust"

Nemoguće je reći bi li John P. Morgan, da je poživio i bio u snazi do kraja dvadesetih godina 20. stoljeća, dopustio politiku kakvu je vodila Kuća Morgan poslije njegove smrti 1913. godine. Morgan je umro nekoliko mjeseci prije negoli su banke za savezne pričuve otvorile svoja vrata, 1914. godine. Kao Pokazatelj velike osobne moći toga 75-godišnjaka donosimo ulomak iz časopisa *Wall Street Journal* iz veljače 1912. godine:

"Stanje koje je nastalo na Wall Streetu posljednjih petnaest godina u znatnoj je mjeri osobno, a vlast koncentrirana u rukama gospodina Morgana, čovjeka koji ima sedamdeset pet godina, nije nešto što se može prenijeti na njegove nasljednike. Takvi ljudi nemaju nasljednika. Njihov rad ili ostaje nedovršen

poslije njihove smrti ili svijet izmisli druge načine i druge projekte koji će preuzeti njihovo mjesto."

Morgan je umro nekoliko mjeseci nakon što je bio pozvan svjedočiti pred populističkim Pujovim Odbora Zastupničkog doma za bankarstvo u svezi s optužbama o monopolističkom ponašanja banaka. Njegovo svjedočenje o tome da je, za nje- ga, karakter osobe najvažniji pri dodjeli kredita, ismijavali su populistički mediji, koji su ga optuživali da je upravo on vodeći čovjek svemoćnog "novčanog trusta."¹ U toj je optužbi bilo više istine negoli su i Kongres i većina američkoga naroda naslućivali.

Poslije njegove smrti, u ožujku 1913., neposredno prije početka Prvoga svjetskoga rata, bankom J. P. Morgan & Co. rukovodili su partneri nasljednici Henry P. Davison, Willard Straight (koji je umro na mirovnim pregovorima u Versaillesu), Thomas W. Lamont, a kasnije John P. Morgan mlađi.

Ta je banka, pomoću raznih veza iz svijeta financija, nastavila povezivati sudbinu financijskog života Wall Streeta, a s njom i američkih financija i gospodarstva kojima je dominirala, uz budućnost Engleske poslije završetka rata. Činila je to u svrhu stvaranja američkoga financijskog carstva, koje će naposljetku dokrajčiti predratnu ulogu londonskoga Cityja kao svjetske fi- nancijske velesile. Banka J. P. Morgan & Co., financijska skupina obitelji Rockefeller i najveće investicijske banke s Wall Streeta, poput banaka Kuhn, Loeb & Co. te Dillon, Read & Co. bile su vodeći igrači u toj igri.

Priroda tih stranih veza Kuće Morgan poslije Prvoga svjet- skoga rata i njihova kontrola nad novostvorenim sustavom banaka za savezne pričuve bile su vrlo problematične za Sje- dinjene Američke Države, a i za cijeli svijet.

1 Sjedinjene Američke Države, Kongres, Zastupnički dom, Odbor za ban- karstvo i valutu, *Money trust investigation: Investigation of financial and monetary conditions in the United States under House resolutions nos. 429 and 504*, Subcommittee of the Committee on Banking and Currency, Washington, Government Printing Office, 1913. <http://fraser.stlouisfed.org/publications/montru/>.

Na način nevjerojatno sličan svjetskoj financijskoj krizi iz 2007. i 2008., svjetski je sustav kreditiranja, poslije 1919. godine, bio sazdan u obliku piramide dvojbenih kredita, s Kućom Morgan i bankama s Wall Streeta na vrhu. Većina europskih zemalja i znatan broj zemalja u razvoju, od Bolivije do Poljske, bile su povezane s kreditnom piramidom Wall Streeta. Zbog domino efekta propalih kredita danih europskim i drugim zemljama, koje je potaknuo Morgan, slom američke burze iz 1929. godine, koji je bio rješiv problem, pretvorio se, od 1929. do 1931., u najveću deflacijsku krizu u američkoj povijesti i prouzročio svjetsku ekonomsku krizu.

Ono što se slabo razumjelo i o čemu se vrlo malo raspravljalo tada i u desetljećima poslije velike ekonomske krize i europske krize iz 1931. jest pitanje što je bio glavni razlog toga sloma svjetskoga gospodarstva. Pravi razlog velike ekonomske krize, koja je trajala od 1931. do 1938. godine, nisu bili precijenjena newyorška burza ni njezin slom, koji je uslijedio. Temeljni uzrok te svjetske ekonomske i bankarske krize, kao i pokretač pretjeranog napuhivanja burzovnog balona bila je pogriješno osmišljena koncepcija Kuće Morgan i ustroja s Wall Streeta da preuzmu predratnu ulogu londonskog Cityja, svjetskog financijskog središta, i presele ga u New York. U tome će odlučujuću ulogu odigrati zlato.

Postojala su različita mišljenja unutar newyorškoga "novčanog trusta" o tome kako najbolje ostvariti taj *de facto* monetarni puč. No, glede toga da New York postane svjetsko financijsko središte i u tome procesu istisne London bili su jedinstveni.

Morganova frakcija, koja je u Americi od sedamdesetih godina 19. stoljeća postala toliko moćna zahvaljujući bliskim vezama s vodećim londonskim financijskim skupinama, osobito s Kućom Rothschild, bila je sklona strategiji savezništva, tj. posebnih odnosa" između oslabljenog londonskog Cityja i sve moćnijeg Wall Streeta kao putu prema "američkom stoljeću". Morganove veze s londonskim Cityjem i britanskim Ministar-

stvom financija bile su toliko snažne da je njegova newyorška banka bila službeni financijski zastupnik britanske Vlade u Sjedinjenim Američkim Državama sve do rujna 1931., kada je Engleska napustila zlatni standard suprotno volji Morganove banke. Utjecajni guverner Newyorške banke za savezne pričuve Benjamin Strong čvrsto je podupirao Morganovo stajalište.²

Neki drugi na Wall Streetu, posebice banka Dillon, Read & Co. i njihov utjecajni savjetnik Edwin Kemmerer, koji je tijekom dvadesetih godina odigrao ključnu ulogu u preustrojanju svijeta na novi zlatni standard, kojim dominira SAD, imali su drukčije gledište. Oni su držali da će neformalno američko carstvo, temeljeno na ulozi američkih pričuva zlata i banaka s Wall Streeta, naposljetku ipak preuzeti ulogu Velike Britanije kao vodeće svjetske financijske sile. No, Kemmerer i neki drugi u tome krugu nisu držali potrebnim da prema londonskom Cityju ili Velikoj Britaniji budu toliko nježni kao Kuća Morgan. Kemmerer je mislio kako je banka J. P. Morgan i njezina londonska utjecajna podružnica, Morgan Grenfell, svojim čvrstim vezama s Engleskom bankom bila možda preblisko povezana uz interese Londona da bi slijedila iskonski američku strategiju.³

Ipak, sve velike frakcije s Wall Streeta bile su složne u tome da njihova budućnost leži u davanju što više vrlo unosnih kredita europskim zemljama, zemljama Latinske Amerike, Japanu i ostalim zemljama svijeta, tj. zemljama koje su više od pola stoljeća pripadale sferi bankara iz londonskoga Cityja. Na tim kreditima, a posebno na prodaji obveznica, newyorške su banke imale vrlo privlačne devizne zarade od kamata koje su se kretale od 5 do čak 8 posto. Za njihove obveznice i kredite morale su jamčiti vlade tih zemalja, koje su prethodno pristale

2 Burk, Kathleen, *Finance, Foreign Policy and the Anglo-American bank: the House of Morgan, 1900 - 1931*, Historical Research, sv. LXI, br. 145, lipanj 1988., str. 210.

3 Metzler, Mark, *Lever of Empire: The International Gold Standard and the Crisis of Liberalism in Prewar Japan*, University of California Press, 2006., str. 170. - 171.

"stabilizirati" svoju poslijeratnu valutu na zlatnom standardu, koji će postaviti SAD. Taj sustav stabilizacije bio je tek sirova, *ad hoc* sklepana, verzija onoga što će newyorške banke kasnije institucionalno učvrstiti u obliku Međunarodnog monetarnog fonda i Svjetske banke, kao srca "sustava dolara" poslije Drugoga svjetskoga rata.

Još u veljači 1922., u ranoj fazi davanja velikih kredita stranim zemljama, predsjednik Warren Harding sazvaio je u Bijeloj kući posebnu konferenciju, na nagovor tadašnjega ministra trgovine Herberta Hoovera, koji je bio uznemiren činjenicom da su velike američke banke znatno povećale svoje kredite stranim zemljama i rizikom zbog tih kredita. Sastanku su nazočili predsjednik, ministar financija Andrew Mellon, ministar vanjskih poslova Charles Evans Hughes, ministar Hoover i predstavnici vodećih banaka s Wall Streeta koje su izdavale obveznice, uključujući i banke J. P. Morgan, Dillon, Read, te Kuhn, Loeb i druge. Cilj je bio raspraviti potencijalne opasnosti takvih velikih kredita za američko gospodarstvo, posebno ondje gdje rizici nisu bili poznati. Na tome je sastanku dogovoreno da će svi prijedlozi za nove kredite stranim zemljama biti podneseni Ministarstvu vanjskih poslova radi dobivanja mišljenja, poslije čega će Ministarstvo dostaviti svoje mišljenje ministru trgovine i ministru financija, koji će dati svoje primjedbe. Ministarstvo vanjskih poslova dat će svoj savjet glede političkih posljedica predloženih novih kredita za Sjedinjene Američke Države.⁴

Za manje od mjesec dana moćni newyorški bankari organizirali su protuudar. Nagovorili su guvernera Newyorške banke za savezne pričuve Benjamina Stronga da uloži snažan Prosvjed Ministarstvu vanjskih poslova, sa zahtjevom da Vlada "makne svoje prste" s unosnih deviznih kredita Wall Streeta. "Novčani trust" odnio je pobjedu. Predsjednik Harding i ministar financija Andrew Mellon, moćan anglofil i bankar čije se

4 Hoover, Herbert, *The Memoirs of Herbert Hoover, Volume Two: The Cabinet and the Presidency 1920 - 1933*, The Macmillan Co., New York, 1952., str. 85.

bogatstvo moglo mjeriti s onime obitelji Rockefeller, iznudili su povlačenje Vlade pa je dogovor propao. Davanje kredita stranim zemljama stalno se povećavalo, sve do sloma iz 1929. do 1931. godine.⁵

Po svojim glavnim osobinama taj balon od deviznih obveznica, koji je dvadesetih godina stvorio Wall Street, bio je u relativnim omjerima jednak riziku i katastrofi koje je Wall Street prouzročio svojim balonom osiguravanja hipotekarnih kredita sagrađenim poslije 1999., koji je 2007. godine, kada je puknuo, prouzročio najveću financijsku propast u povijesti svijeta.

Za vrijeme stvaranja velikog financijskog balona iz dvadesetih godina, bankari s Wall Streeta bili su u čvrstom savezništvu s ministrom financija Andrewom Mellonom. Kao ministar financija s najduljim stažem na tome položaju, nadzirao je cijeli taj proces za vrijeme mandata nekoliko predsjednika, od početka balona, 1921. godine, pa do trenutka kada ga je otpustio novoizabrani predsjednik Hoover, 1932. godine. Trojka sastavljena od Ministarstva financija, Newyorške banke za savezne pričuve i Wall Streeta bit će srce američke financijske moći sve do početka 21. stoljeća.

Vrijednost deviznih obveznica što ih je Wall Street izdao tijekom deset godina prije sloma tržišta iz 1929. bila je oko 7 milijarda dolara, što je bio relativno velik iznos, koji je odgovarao iznosu od gotovo 10% ukupnog bruto nacionalnog proizvoda.⁶ Od kredita danih ratom razorenim europskim zemljama, više od 90% otišlo je na kupnju američkih proizvoda, što je za velike američke korporacije, navedene na Newyorškoj burzi, bila prava blagodät, ali koja će, kada europske zemlje, poslije 1929. godine, prestanu kupovati američku robu, postati čimbenik koji će znatno povećati američku industrijsku krizu.

5 Ibid., str. 86. - 88.

6 Ibid., str. 90.

Newyorška banka za savezne pričuve preuzima kontrolu

Poslije 1914. godine, pod vodstvom Morganova čovjeka Benjamina Stronga, moćnog prvoga guvernera Newyorške banke za savezne pričuve, američku monetarnu politiku i tijekove kapitala, u kritičnim godinama do 1929., usmjeravale su potrebe banaka s Wall Streeta, s Morganom na čelu, s namjerom da sruše London kao bankarsko središte svijeta. Pod utjecajem guvernera Stronga, kao ključan dio toga procesa, preostalih jedanaest regionalnih banaka za savezne pričuve usmjeravalo je svoja sredstva u Newyoršku banku za savezne pričuve. Guverner Strong bio je i potpredsjednik newyorškoga Bankarskog trusta, koji je kontrolirala Kuća Morgan, i osobni izaslanik Johna P. Morgana na tajnom sastanku održanom 1910. na otoku Jekyll u Georgiji, na kojemu je izrađen nacrt za ono što je kasnije, 1913. godine, postalo sustav banaka za savezne pričuve. Nije preuveličano nazvati Benjamina Stronga Morganovim čovjekom. Morgan je pomoću svoga utjecaja na guvernera Stronga u osnovi vodio politiku i poteze Wall Streeta u kritičnom razdoblju.

Od 1920. do 1929. banke sa sjedištem u New Yorku kanalizirale su na strana kreditna tržišta, preko Wall Streeta, bogatstvo stvoreno američkom industrijom i poljoprivredom. S ovlastima koje je imao guverner Newyorške banke za savezne pričuve Benjamin Strong, kao jedne od dvanaest banaka toga sustava, ali moćnije od ostalih, ta se banka usmjerila na davanje kredita stranim zemljama i na stvaranje međunarodnog zlatnog standarda, pod vodstvom SAD-a. Ono novca što se dvadesetih godina nije moglo usmjeriti u prekomorske zemlje - u Njemačku i na druga unosna tržišta - odlazilo je na Newyoršku burzu, i to sve više poslije 1925. godine. Ostalih jedanaest regionalnih banaka za savezne pričuve trebalo se baviti samo svojim lokalnim ili regionalnim ekonomskim pitanjima.

Jedna od posljedica razornoga rata u Europi, od 1914. do 1918., bilo je do tada neviđeno slijevanje zaliha zlata središnjih banaka europskih zemalja u trezore američke Banke za savezne pričuve, budući da su zaraćene europske zemlje, od Engleske preko Francuske do Italije i dalje, zbog velike zaduženosti, bile prisiljene zlatom plaćati robu kupljenu u Americi za svoje ratne potrebe.

Po završetku mirovnih pregovora u Versaillesu, Sjedinjene Američke Države posjedovale su nepregledne količine svjetskog monetarnog zlata, 400% više nego prije toga rata. Zlato je bilo roba koja je do 1914. i početka rata bila temelj međunarodnog monetarnog sustava, sustava kojemu je, još od Napoleonskih ratova, sjedište bilo u londonskom Cityju.

Godine 1920. američke banke za savezne pričuve posjedovale su ukupno 40% svjetskog monetarnog zlata. To su zlato zgrnule tako što su mogle plaćati do tada najvišu svjetsku cijenu monetarnog zlata, u doba kada su Velika Britanija i zemlje kontinentalne Europe grcale pod teretom američkih ratnih reparacija i otplate ratnih kredita, ugovorenih na mirovnim pregovorima u Versaillesu.⁷

Benjamin Strong je, sa svoga položaja guvernera Newyorške banke za savezne pričuve, oblikovao politiku cijeloga sustava banaka za savezne pričuve, s jasnim prioritetom ponovne uspostave međunarodnog zlatnog standarda iz vremena prije 1914., ali je glavna osobina njegove i wallstreetske vizije bila da poslijeratnu gospodarsku obnovu Europe financiraju Sjedinjene Američke Države pomoću kredita newyorških banaka, koje su na kamatama i obveznicama ostvarivale lijepu zaradu. Mislili su, ako Velika Britanija prihvati zlatni standard, kojim dominira New York, da će takav zlatni standard biti vjerodostojan temelj svjetskoga gospodarstva, financija i trgovine.

7 Crabbe, Leland, "The International Gold Standard and U.S. monetary policy from World War I to the New Deal", *Federal Reserve Bulletin*, lipanj 1989.

Newyorški "novčani trust", pa čak i Benjamin Strong, vidjeli su ulogu Velike Britanije i Engleske banke kao podređen dio svoga sustava, čije je središte u New Yorku, što londonski City i britanski ustroj neće lako prihvatiti.

Zahtjev američkoga Ministarstva financija na mirovnim pregovorima u Versaillesu 1919. da zemlje saveznice, ponajprije Velika Britanija, vrate sve svoje ratne kredite, koji su iznosili milijarde dolara, bio je potvrda da se američka elita više ne zadovoljava sporednom ulogom. I, doista, cijela povijest britanske geopolitike prema europskim kontinentalnim zemljama i ostalim zemljama svijeta do 1939., tj. do izbijanja Drugoga svjetskoga rata, bila je skriven i očajnički pokušaj Velike Britanije da izbjegne tu podređenu ulogu i da održi svoju imperijalnu svjetsku hegemoniju.⁸

Ekonomska i politička moć Britanskoga Carstva bila je ozbiljno uzdrmana ratom i velikim državnim dugom nastalim zbog potreba rata, ali je Britansko Carstvo i dalje bilo bitan dio svjetskog financijskog sustava, ključan za novi zlatni standard, čak i onaj kojim dominira New York.

Strong je bio anglofil. Ljetni je godišnji odmor, tijekom dvadesetih godina, sve do svoje smrti 1928., provodio u Engleskoj i južnoj Francuskoj s Montaguom Normanom. Kako je to opisao pokojni Carroll Quigly, nekada pripadnik američkoga ustroja, u svom monumentalnom djelu *Tragedy and Hope* (Tragedija i nada), Strong se potpuno slagao s guvernerom Engleske banke Normanom da "svijetom treba upravljati svjetski sustav financijske kontrole koji je u privatnim rukama, koji je sposoban gospodariti političkim sustavom svake države i svjetskim gospodarstvom u cjelini".⁹

8 Za pozadinu englesko-američkog suparništva u razdoblju između dva rata vidi, F. William Engdahl, *Stoljeće rata: anglo-američka naftna politika i novi svjetski poredak*, Zagreb, Detecta, 2009., Poglavlje 5.

9 Quigley, Carroll, *Tragedy and Hope: A History of the World in Our Time*, The MacMillan Company, New York, 1966., str. 324.

Carroll Quigley bio je prvo profesor na sveučilištima Princeton i Harvard, a poslije je, šezdesetih godina, predavao Billu Clintonu na elitnom washingtonskom sveučilištu Georgetown. Navodno je pedesetih godina dobio povlasticu pristupa povjerljivim dokumentima i arhivima newyorškoga Vijeća za inozemne odnose radi istraživanja za knjigu koju je pisao, pod uvjetom da u njoj ne spomene središnju ulogu Rockefellerove frakcije u tome vijeću. On je taj uvjet poštovao pa se, umjesto na Rockefellera, usredotočio na razotkrivanje uloge tada oslabjele Morganove frakcije, koja više nikada nije povratila moć što ju je imala prije velike ekonomske krize.¹⁰

Profesor Quigley ovako je opisao koncepciju koja je stajala iza povratka na zlatni standard iz 1914. i koju su isplanirali John P. Morgan i guverneri Strong i Norman: "Taj su sustav trebale kontrolirati središnje banke svih zemalja svijeta na feudalni način, koje će djelovati složeno, temeljem tajnih sporazuma postignutih na čestim tajnim sastancima i konferencijama... U svakoj državi moć središnje banke počiva uglavnom na njezinoj kontroli nad kreditima i novcem. U svijetu kao cjelini, moć središnjih banaka najviše leži u njihovoj kontroli nad kreditima i trgovini zlatom."¹¹

Srž toga sustava dvadesetih godina 20. stoljeća bila je Newyorška banka za savezne pričuve, pod guvernerom Benjaminom Strongom.

U svojim memoarima, koji su objavljeni kasnije, nesretni predsjednik Herbert Hoover snažno je napao guvernera Stronga za većinu štete koju je prouzročila velika ekonomska kriza. Godine 1941. ogorčeni predsjednik Hoover, pišući o Strongovoj politici Banke za savezne pričuve, napisao je: "Postoje zločini

10 Prema prvom izvješću koje je autor ove knjige dobio od bivšeg Quigleyjevog studenta sa Sveučilišta Georgetown, Quigley je živio i umro u strahu za svoj život zato što je, možda, u svojoj knjizi otkrio previše unutarnjih motiva i djelovanja ustroja moći, bez obzira na činjenicu, začuđujuće, da se u cijeloj knjizi od 1300 stranica jedva spominje središnja uloga Rockefellera.

11 Ibid.

koji su mnogo gori od ubojstva i zbog kojih ljudi trebaju biti osuđeni i kažnjeni." Guvernera Stronga nazvao je "mentalnim priljepkom Europe", čime je aludirao na njegovu vezu s Montaguom Normanom.¹² Ranih dvadesetih godina Hoover je bio blizak prijatelj guvernera Stronga, ali se kasnije s njim razišao upravo zbog Strongove potpore davanju neograničenih količina kredita europskim zemljama.

Napadi predsjednika Hoovera na guvernera Stronga bili su ispravni, ali im je bio pogrešan razlog. Hoover je ili ignorirao ili nije shvatio domet geopolitičkog projekta koji su poduzeli guverner Strong i Wall Street kako bi New York pretvorili u središte svjetskih financijskih tokova.

Osim toga, Hoover je optužio Stronga da je poslije 1925. godine kamatne stope Banke za savezne pričuve utvrđivao tako da olakša povratak Velike Britanije na zlatni standard i time umjetno snižavao kamatne stope u Americi, u vrijeme kada je, 1927., groznica burzovnih špekulacija izmicala kontroli, čime je dodavao ulje na vatru koja je dovela do spektakularnog sloma iz 1929. godine.

Guverner Strong sluša Europu, a ne "Main Street"

Guverner Engleske banke Montagu Norman, guverner Reichsbanke Hjalmar Schacht i guverner Francuske banke Charles Rist doputovali su 1925. godine u New York s namjerom da nagovore guvernera Stronga da smanji diskontne stope kako bi se olakšalo povratak Velike Britanije na zlatni standard i Potaknulo gospodarski oporavak kontinentalnih europskih zemalja. (U to su vrijeme američke kamatne stope određivale razinu kamatnih stopa u cijeloj Europi.)

12 Hoover, Herbert, Op. cit., str 86.

Oporavak Europe bio je nužan za ispunjenje Dawesova plana njemačkog plaćanja ratnih šteta Francuskoj, Velikoj Britaniji i Italiji, a istodobno su Francuskoj, Velikoj Britaniji i Italiji trebali američki krediti za otplatu ratnoga duga Americi.¹³ Cijelo zdanje od dolarskih kredita koji su pridržavali piramidu duga europskih zemalja tijekom dvadesetih godina počivalo je na kreditima koje su europskim zemljama odobrile newyorške banke, ponajprije banka J. P. Morgan & Co., radi refinanciranja njihovih kratkoročnih kredita. Godine 1919., na mirovnim pregovorima u Versaillesu, američka je Vlada inzistirala da Velika Britanija, Francuska i Italija otplate svoje ratne kredite u dolarima. Saveznici su bezuspješno podnosili molbe za ukidanje tih ratnih kredita. Njihov dug prema Americi bio je gotovo potpuno jednak iznosu ratne odštete koju su Velika Britanija, Francuska i Italija zajedno, prema nacrtu iz Versaillesa, nametnule poraženoj Njemačkoj. Stoga su Saveznici od Njemačke tražili i to da ratnu odštetu plaća u dolarima. Cijelo je to zdanje svjetskog financijskog sustava tijekom burnih dvadesetih počivalo na krhkoj Ponzijevoj piramidi međunarodnih kredita i međunarodnog duga.¹⁴

U to je vrijeme u Americi donesen cijeli niz carinskih zakona, od Fordney-McCumberova zakona iz 1922. do sramotnoga Smoot-Hawleyeva zakona iz 1930., kojima je carina na uvozne proizvode povećana na najvišu razinu u povijesti Amerike, zbog čega je europskim zemljama bilo teško ako ne i nemoguće otplaćivati ratne kredite i plaćati ratnu odštetu, osim novim kreditima od američkih banaka. Pokazalo se da je europskim zemljama tijekom dvadesetih bilo gotovo nemoguće otplaćivati ratne kredite ili odštetu na tradicionalan način - stvaranjem trgovinskih viškova u dolarima pomoću izvoza proizvoda u SAD.

Smoot-Hawleyev zakon o carinama iz 1930., suprotno današnjoj mitologiji o slobodnoj trgovini, nije prouzročio svjetsku

13 Ibid., *The Great Depression: 1929 - 1941*, str. 6. - 7.

14 Hoover, Herbert, *The Great Depression: 1929 - 1941*, str. 6. - 7.

ekonomsku krizu iz tridesetih godina. On je bio samo malen otegotan čimbenik u sustavu koji je poslije 1919. stvoren na trulim temeljima. Cjelokupno poslijeratno financijsko zdanje SAD-a bilo je izgrađeno na temeljima od živog pijeska. Sve dok je novac tekao, bilo je lako ignorirati tu osnovnu činjenicu.¹⁵

Tijekom Prvoga svjetskoga rata Benjamin Strong, kao guverner Newyorške banke za savezne pričuve, nekoliko je puta posjetio London i sastao se s vodećim ljudima iz Engleske banke i londonskoga Cityja. Kao moćni guverner najmoćnije banke za savezne pričuve, progurao je na Upravnom odboru te banke sudbonosni presedan, i to unatoč oštrim prigovorima nekih članova Upravnoga odbora, poput Paula Warburga i Adolpha Millera. Strongu, kao Morganovu čovjeku, još 1915. godine bilo je povjereno financiranje opskrbe savezničkih zemalja oružjem, unatoč tome što je Amerika u tome ratu bila neutralna. Kao što je prije spomenuto, banka Johna P. Morgana bila je banka britanske i, poslije, francuske Vlade, a uloga Benjamina Stronga i Newyorške banke za savezne pričuve u diskontiranju njihovih akceptata omogućila je da rat traje sve do ulaska Amerike u taj rat, 1917. godine.

Uloga koju je preuzeo guverner Strong, uz Morganovu potporu, postavila je presedan prema kojemu će Newyorška banka za savezne pričuve preuzeti vodstvo na području cjelokupnog međunarodnog financijskog poslovanja sustava banaka za savezne pričuve. Do usvajanja Zakona o bankarstvu iz 1935., Newyorška banka za savezne pričuve izravno je kontrolirala, i to samostalno, američku međunarodnu i bankarsku politiku. Tijekom dvadesetih godina 20. stoljeća bilo je očito da je na djelu provedba sheme koju su Morgan i ostali skovali na otoku Jekyll, a instrument za tu provedbu bio je sustav banaka za savezne pričuve. Stoga je guverner Newyorške banke za savezne

15 Gusmorino, Paul Alexander III, *Main Causes of the Great Depression*, Gusmorino World, 13. svibnja, 1996., pristupljeno na www.gusmorino.com/Pag3/greatdepression/.

pričuve bio, zapravo, vlast za sebe. Kriza iz tridesetih godina iznudila je samo kozmetičku promjenu te moći.

Strategija Engleske banke po pitanju zlatnog standarda

Povratak Engleske na zlatni standard tijekom dvadesetih godina imao je presudnu važnost u poslijeratnoj ekonomskoj strategiji ponovnog pretvaranja londonskoga Cityja u svjetsko financijsko središte. On je bio i srž cijele međunarodne kreditne piramide, koja se gradila od 1925. pa sve do njezina katastrofalnog sloma od 1929. do 1931. godine. Više nego njemačka otplata ratnih šteta i otplata kredita savezničkih zemalja, glavni uzroci najveće ekonomske deflacije u povijesti svijeta bili su vrlo loš poslijeratni zlatni tečajni standard, predvođen SAD-om, i nesiguran položaj Engleske banke u tome standardu.

Engleska je, dvadesetak godina prije toga, vodila težak rat protiv Bura kako bi Engleskoj banci priskrbila kontrolu nad najvećim tada poznatim svjetskim nalazištem zlata u južnoafričkoj pokrajini Witwatersrand. Potom, poslije dugotrajnog rata u Europi, to je zlato, uz pomoć banke J. P. Morgan i američke Vlade, tijekom rata bilo potrošeno za kupnju vitalnog ratnog materijala od Amerike. S pričuvmama zlata otišla je i kontrola londonskoga Cityja nad svjetskim kreditima, koja je bila okosnica britanske geopolitičke moći.

Godine 1919., na početku poslijeratnih bitaka oko ratnih dugova savezničkih zemalja, njemačkog plaćanja ratnih šteta i drugih pitanja, na mirovnim pregovorima u Versaillesu britanska je Vlada bila prisiljena maknuti funtu sa zlatnog standarda i ukinuti prijeratni tečaj dolara od 4,86 dolara za funtu, budući da je Washington inzistirao na tome da Velika Britanija vrati milijarde dolara svojih kredita koje je preuzela

od američkih banaka, prije svega od banke J. P. Morgan, te poslije od američke Vlade.

Britanski je politički ustroj naivno mislio da će, jednom kada zajednička englesko-američko-francusko-talijanska fronta pobijedi u ratu, njegovi američki "rođaci" zaboraviti otplatu engleskih kredita. Te su im se iluzije ubrzo raspršile, jer američka Vlada, pod pritiskom J. P. Morgana i Wall Streeta, nije ni za milimetar promijenila svoje stajalište. Budući da joj je većina trgovine s Amerikom bila u kroničnom deficitu, Velika Britanija više nije mogla sebi priuštiti ni iluziju o tome da je kadra održati svoju prijeratnu ulogu središta svjetskog zlatnog standarda.

Godine 1919. bilo je jasno da najveću ekonomsku moć nema više Britansko Carstvo, nego Sjedinjene Američke Države, koje su iz toga rata izišle kao najmoćnija sila, kao kreditor svih europskih zemalja. Američke zlatne pričuve povećale su se tijekom rata četiri puta, što znači da je Amerika imala najveće zalihe monetarnog zlata na svijetu.¹⁶ Taj se proces nastavio sve do velikoga sloma Burze iz 1929. godine.¹⁷ Suprotno tome, Velika je Britanija imala golem inozemni dug, većinom prema Sjedinjenim Američkim Državama. Njezina je valuta znatno devalvirala, a njezine zalihe zlata smanjile su se na opasno nisku razinu.

Poslije rata ljudi iz Engleske banke i vodećih krugova londonskoga Cityja strahovali su da će New York preuzeti ulogu londonskoga Cityja kao središta svjetskog financijskog života. U toj se situaciji ulogu zlata držalo odlučujućim čimbenikom. Godine 1919. Sjedinjene Američke Države ponovno su utvrdile cijenu dolara u zlatu, što je bilo ukinuto 1917., kada je Amerika ušla u rat. Za razliku od Velike Britanije, Amerika nije

16 Ally, Russell, *Gold and Empire: The Bank of England and South Africa's Gold Producers 1886 - 1926*, Witwatersrand University Press, 1994., str. 42.

17 Noyes, C. Reinold, *The Gold Inflation in the United States, 1921 - 1929*, *The American Economic Review*, sv. xx, br. 2, lipanj 1930., str. 181. - 198.

imala problema s povratkom na zlatni standard, jer je uspjela prikupiti goleme pričuve. Ona je imala odlučujući položaj u stvaranju novog zlatnog standarda zbog tih golemih pričuva zlata, ali i zbog svoje nove uloge na svjetskom tržištu zlata.

Južna Afrika prijeti samostalnošću

Nova moguća opasnost, barem sa stajališta Velike Britanije, bila je u tome da će Južna Afrika, kao najveći svjetski proizvođač zlata, zlato iz svojih rudnika početi slati brodovima izravno u New York, a ne preko londonskog Cityja, i time omogućiti da New York, a ne London, postane najveće svjetsko tržište zlata. To bi Englesku banku lišilo njezina najjačeg oružja - kontrole nad svjetskim kretanjima zlata. Financijsko središte svijeta definitivno bi se preselilo iz londonskog Cityja u New York, s razornim posljedicama za utjecaj Engleske na svjetske događaje.

U jednom pismu iz ožujka 1919., koje je tadašnjemu guverneru Engleske banke lordu Cunliffeu, odmah nakon što je Engleska ukinula prijeratni fiksni tečaj od 4,86 dolara za funtu, poslao londonski Odbor proizvođača zlata, tj. britanska skupina koja je kontrolirala kovanje novca iz južnoafričkog i drugog zlata, stoji:

"Zbog našeg nesretnog industrijskog položaja, američki će tečaj ostati ispod zlatnog pariteta¹⁸ (sa sterlingom) nekoliko godina i teško je zamisliti da će se dogoditi bilo kakva okolnost koja bi taj tečaj postavila iznad pariteta zlata. S obzirom na takvo stanje, nezamislivo je da južnoafrički proizvođači zlata neće poduzeti trenutačne korake i dogovoriti prijevoz svoga

18 Zlatni paritet novčane jedinice - izjednačavanje vrijednosti novčane jedinice s vrijednošću određene količine zlata koju ta jedinica sadrži u sebi. (Novac i funkcije novca, pristupljeno na http://www.skriptologija.com/files/skripte/Skripta_iz_MonEko.doc. - nap. prev.

zлата u New York, koji je već nekoliko godina najbolje tržište, ili da im južnoafrička Vlada neće pružiti svaku moguću pomoć da to učine. Ako se zlato iz Južne Afrike jednom preusmjeri prema New Yorku neće ga biti lako kasnije ponovno usmjeriti prema Londonu, jer, ako New York, postane najbolje i najslobodnije tržište zlatnim polugama, to će snažno utjecati na pretvaranje New Yorka u glavno novčano tržište svijeta."¹⁹

Kako bi spriječili takav razoran ishod događaja, Engleska banka i financijski ustroj londonskog Cityja poduzeli su goleme napore kako bi stekli kontrolu nad politikom južnoafričke Vlade. Engleska je banka prisilila engleske brodare da odobre popust na vozarinu između Južne Afrike i Londona, kako bi prijevoz zlata u New York postao preskup. Osim toga, organizirala je pomno praćenje mogućeg povećanja američkih brodarskih veza s Južnom Afrikom.

No, najoštrija kontrola ostvarena je izravnom intervencijom Engleske banke, uz pomoć Engleskoj naklonjene južnoafričke Vlade. Godine 1919. premijer Južne Afrike Jan Smuts bio je član britanskoga tajnog društva Okrugli stol. Premijer Smuts ratne je godine proveo u Londonu kao član Imperijalne ratne Vlade Lloydja Georgea, dok je istodobno držao svoj položaj u južnoafričkoj Vladi. Bio je gorljiv branitelj interesa Britanskoga Carstva i jedan od glavnih arhitekata koncepcije Lige naroda u Versaillesu,²⁰ ukratko, čovjek u kojega se moglo imati povjerenja da će i u najtežim uvjetima braniti engleske interese.

¹⁹ Ally, Russell, op. cit., str. 43.

²⁰ Sljedeće pojedinosti, koje se odnose na Jana Smutsa, London i borbe za kontrolu nad tijekovima južnoafričkog zlata oslanjaju se na neprocjenjivo istraživanje profesora Allyja, čija je knjiga napisana na temelju arhiva Južnoafričke banke za pričuve i drugih državnih dokumenata koji osvjetljavaju intenzivnu trostranu političku borbu između New Yorka, Londona i Pretorije za kontrolu nad monetarnim zlatom svijeta tijekom dvadesetih godina. Osim toga, autoru su uvelike koristile brojne rasprave koje je o tajnovitom djelovanju zlatnog standarda i međunarodnom djelovanju središnjih banaka niz godina vodio s dr. Diederikom Goedhuysom, nekadašnjim savjetnikom te banke.

Jan Smuts postao je premijer Južne Afrike u kolovozu 1919., neposredno nakon što je Velika Britanija ukinula fiksni tečaj između funte i dolara i zlata.

U travnju 1919. Engleska je banka izradila ugovor s vlasnicima rudnika zlata iz Južne Afrike, kojim je osigurala da se sve zlato proizvedeno u Južnoj Africi, osim onog potrebnog za lokalnu valutu, prodaje uz njezino posredovanje. K tome je Britanski parlament 1920. donio zakon, nazvan Zakon o kontroli izvoza, kojim je zabranio slobodan izvoz zlata iz Velike Britanije.

Ta dvojna kontrola nad tokovima zlata, onim u London i onim iz Londona, išla je u korist londonskih banaka, među njima i banci obitelji Rothschild, koja je bila i najveći kreditor južnoafričkih kompanija koje su posjedovale rudnike zlata. Sposobnost Londona da ostane izvan zlatnog standarda i istodobno spriječi kontrolu New Yorka nad najvećim svjetskim nalazištima zlata bila je cilj od najviše strateške važnosti za budućnost Britanskoga Carstva.

Činilo se da je taj ugovor između Engleske banke i Rudarske komore Južne Afrike, potpisan u lipnju 1919., dao londonskom Cityju ono što mu je bilo prijeko potrebno - daljnju isključivu kontrolu nad proizvodnjom zlata u Južnoj Africi i mogućnost sprječavanja prijevoza zlata izravno iz Južne Afrike u New York.

Južna Afrika, uz snažnu potporu predsjednika Smutsa i vođe Okruglog stola lorda Milnera iz Londona, omogućila je londonskom Cityju da ponovno, u nekom budućem vremenu, preuzme svoju prijeratnu ulogu financijske Meke svijeta.

Glavna osoba u ponovnom povezivanju Južne Afrike i njezina zlata s Londonom bio je sir Henry Strakosch, koji je bio savjetnik Engleske banke, te blizak prijatelj guvernera Montagua Normana i lorda Rothschilda. Sir Strakosch, istaknuti zagovornik bankarskih interesa londonskog Cityja, bio je i direktor korporacije Union Corporation, vodeće rudarske kompanije s velikim ulaganjem u proizvodnju zlata u Južnoj

Africi. Premijer Smuts pozvao je Strakoscha da bude savjetnik južnoafričke Vlade za pitanje odnosa Južne Afrike i britanske funte.

Sir Strakosch, koji će tridesetih godina, iz sjene, igrati ključnu ulogu kao financijski pokrovitelj Winstona Churchilla, putovao je ranih dvadesetih amo-tamo na relaciji između premijera Smutsa u Pretoriji i Montagua Normana u Londonu, radeći na čvrstom očuvanju Južne Afrike i njezinih financija unutar imperijalnog sustava.²¹ Kako je to sir Strakosch rekao, njegov je cilj bio držati Južnu Afriku "što je više moguće ukorak s Velikom Britanijom na putu prema učinkovitom zlatnom standardu".²²

Taj je put naglo prekinut 1924. godine. On je Južnoj Africi bio nametnut uz veliku cijenu za njezino gospodarstvo. Vežanjem randa²³ uz funtu i nametanjem embarga na prodaju južnoafričkoga zlata drugim bankama, osim Engleskoj banci, taj najveći izvozni proizvod Južne Afrike, zlato, pretrpio je velike gubitke. Mnogi su rudnici postali neprofitabilni. Zbog povezanosti randa i funte rasla je inflacija, jer se poslije rata u Engleskoj drastično povećala, a životni se standard južnoafričkoga naroda znatno smanjio u doba napuštanja zlatnog standarda. Štrajkovi rudara koji su zahtijevali veće plaće postali su učestali.

Rane 1922. godine, kako su životni troškovi rasli, a cijena zlata padala, vlasnici rudnika zaprijetili su da će rudare bijelce zamijeniti crncima, koji će raditi i za niže plaće. Rudari, koji su Pretežito bili bijelci, proglasili su opći štrajk diljem pokrajine Witwatersrand, regije bogate zlatom. Premijer Smuts proglasio je prijeku sud i zapovjedio brutalno vojno gušenje štrajka, što je završilo smrću 700 rudara bijelaca, zbog čega je sam Smuts

21 Charmley, John, *Churchill - The End of Glory*, Sceptre, London, 1993., str. 336.

22 Ally, Russell, op.cit.

23 Južnoafrička valuta. - nap. str. rec.

dobio nadimak "krvavi čovjek". Uspješno sukobivši crnce i bijelce, sustav apartheida postao je čvrsto ukorijenjena politika južnoafričke Vlade, iako je protivljenje vezanju južnoafričkoga zlata uz britansku funtu u Južnoj Africi postalo vruće političko pitanje i dovelo do poraza premijera Smutsa na ponovnim izborima.

Pod sve većim pritiskom, rudnici Južne Afrike pristali su držati se dogovora s Engleskom bankom o embargu na slobodan izvoz zlata samo do 30. lipnja 1925., čime je Engleska dovedena u ozbiljan vremenski tjesnac glede priprema za povratak funte na zlatni standard.

Povratak na zlatni standard prema prijeratnom paritetu od 4,86 dolara za funtu značio je 1925. godine udar na britansko gospodarstvo, politički eksplozivan čin s porastom nezaposlenosti i neizbježnim štrajkovima i drugim posljedicama. Tečaj funte tada je bio 30% niži od onoga utvrđenog prijeratnim paritetom, tj. oko 3,50 dolara za funtu. Odgađanje povratka na zlatni standard bila je taktika kojom je Velika Britanija nastojala držati Južnu Afriku na uzdi dok britansko gospodarstvo ne ojača i ne postane sposobno za povratak na prijeratni zlatni standard. Velika je Britanija postavila svoj krajnji rok za ukidanje restrikcija na slobodnu trgovinu zlatom po Zakonu o kontroli izvoza, i to za 1931. godinu. Pretpostavljala je da joj taj rok daje dostatno vremena za pripremu toga koraka. Ironično, upravo 1931. godine Engleska će ponovno napustiti zlatni standard koji je previše žurno prihvatila 1925. godine.

Pod probritanskom vladavinom premijera Smutsa engleska taktika odugovlačenja nije bila odviše teška. No, poslije izbora u Južnoj Africi, u lipnju 1924., to se naglo promijenilo. Prolondonska Vlada premijera Smutsa doživjela je poraz, a pobijedila je koalicija Laburističke i Narodne stranke, kojoj je na čelu bio burski nacionalistički borac, general James Barry Munnik Hertzog. Hertzog je svoju predizbornu kampanju temeljio na borbi protiv gubitka državne kontrole nad nacionalnim gos-

podarstvomi štete koju je politika potpore funti premijera Smutsa nanijela južnoafričkome gospodarstvu.

Nakon što je Hertzog preuzeo vlast, jedan od njegovih prvih poteza bilo je osnivanje povjerenstva koje će njegovu Vladu savjetovati o tome treba li Južna Afrika ukinuti svoju povezanost s funtom i ponovno uvesti južnoafričku funtu s neovisnom zlatnom podlogom. Bio je to prvi put da se Južna Afrika prije donošenja neke važne odluke o svome zlatu, nije savetovala s Engleskom bankom i gospodinom Strakoschom. London je još više uznemirila činjenica da na čelo toga povjerenstva, na inzistiranje nove Vlade, nije postavljen neki Englez, nego Amerikanac, i to jedan od vodećih američkih stručnjaka za zlato i monetarna pitanja, profesor sa Sveučilišta Princeton Edwin Kemmerer.²⁴

"Doktor novca" i zlatna zamisao Wall Streeta

Profesor Kemmerer bio je u svijetu poznat zagovornik zlatnog standarda, koji je radio kao profesor na ekonomskom fakultetu elitnog američkoga Sveučilišta Princeton. Zbog svoje uloge kojom je u ime Wall Streeta i američke Vlade doveo Filipine pod zlatni standard 1903., dobio je u međunarodnim financijskim krugovima epitet "doktor novca". Potajno je radio i kao savjetnik utjecajne investicijske banke s Wall Streeta Dillon Read & Co.

Profesor Kemmerer bio je tvorac plana Wall Streeta i Newyorške banke za savezne pričuve o prevođenju jedne pojedine zemlje s prijašnjega britanskoga zlatnog standarda na novi zlatni tečajni standard, kojim je dominirala Amerika. Misleći na svoju ulogu savjetnika raznih zemalja po pitanju stabilizacije njihove valute u poslijeratnom razdoblju, profesor Kemmerer

jednom je priznao: "Država koja imenuje američke financijske savjetnike i sluša njihove savjete za reorganiziranje svojih financija, na crti koju američki ulagači drže najuspješnijom modernom crtom, ima veću mogućnost obratiti se američkim ulagačima i od njih dobiti kapital po povoljnim uvjetima."²⁵

Taj Kemmererov stabilizacijski plan, uz korištenje američkoga kapitala "po povoljnim uvjetima", bio je kamen temeljac projekta Wall Streeta iz vremena poslije Prvoga svjetskoga rata, uz čvrstu potporu američke Vlade, da tijekom dvadesetih godina preuzme kontrolu nad svjetskim financijskim sustavom i prijeratnu ulogu londonskog Cityja. Bio je to smion projekt, ali i dvadeset godina preuranjen. On je bio i glavni pokretač monetarne politike sustava banaka za savezne pričuve, koja je prouzročila slom burze 1929. i domino efekt nemogućnosti otplate cijele strukture kredita koje su banke s Wall Streeta dale mnogim stranim zemljama diljem svijeta, što je rezultiralo svjetskom ekonomskom krizom.

Profesor Kemmerer svojim je radom već bio uspješno doveo Francusku, Italiju i Belgiju na novi zlatni standard, sve tri uz potporu velikih zajmova banaka s Wall Streeta, a najviše banke J. P. Morgan. Godine 1924. otišao je u Njemačku kao član Dawesova odbora kako bi izradio nacrt reorganizacije njemačke Reichsbanke i stabilizacije njemačke marke prema novom zlatnom standardu, koji je podupirao SAD. Povrh toga, Kemmerer je bio ključna osoba u proširenju novoga američkoga zlatnog standarda na Kolumbiju i Čile, 1925., kao dijela strategije New Yorka i Washingtona, koju je predvodila Kuća Morgan, za što lakše preuzimanje britanske hegemonije nad financijskim i gospodarskim razvojem zemalja Latinske Amerike.

U svakoj je zemlji upravo plan profesora Kemmerera, "doktora novca", bio primijenjen za stabilizaciju valute. On je to

25 Drake, Paul W., *The Money Doctor in the Andes - The Kemmerer Missions, 1923 - 1933*, Duke University Press, Durham, 1989., str. 250.

činio vrlo jednostavno - pomoću svojih izvrsnih veza s Wall Streetom obećao bi priskrbiti velike kredite za "stabilizaciju" valute u danoj državi. Zauzvrat, ta će država prihvatiti uvjete da njezina novostabilizirana valuta prijeđe na zlatni standard. Prirodno, Sjedinjene Američke Države, kao posjednik najvećih količina zlatnih pričuva u središnjoj banci, bile su glavna sila te nove zlatne diplomacije.²⁶

Savjet profesora Kemmerera Južnoj Africi

Nije čudo što su se zvona za uzbunu oglasila ne samo Engleskoj banci nego i diljem britanskoga ustroja. Neočekivana opasnost za strateške interese Britanskoga Carstva došla je iz Južne Afrike, gdje je profesor Kemmerer, u sporazumu s nekim vrlo moćnim krugovima iz Sjedinjenih Američkih Država, igrao najveću prateću ulogu. U svom završnom izvješću Vladi premijera Hertzoga Kemmerer je jasno naznačio problem: "Treba li Južna Afrika odlučiti definitivno se vezati za funtu, u nadi da će se funta ubrzo vratiti zlatnom standardu, i biti spremna slijediti funtu kamo god ona išla? Ili treba odlučiti definitivno prijeći na zlatni standard?"²⁷

Odgovor profesora Kemmerera na to pitanje bila je preporuka da se Južna Afrika vrati na zlatni standard do 1. lipnja 1925., s Velikom Britanijom ili bez nje. Zapravo, to bi značilo povratak bez Velike Britanije budući da ona nikako nije bila dostatno gospodarski jaka da bi se vratila na prijeratni zlatni standard.

To bi *de facto* označilo zlatni standard kojim dominira Amerika. Kemmerer je ustvrdio da bi povratak na zlatni standard Povećao strana ulaganja u gospodarstvo Južne Afrike, suzbio

26 Metzler, Mark, op.cit., str. 170. - 171.

27 Ally, Russel, op.cit., str. 128.

galopirajuću inflaciju i donio boljitak važnoj rudarskoj industriji, što je sve bilo točno, kako je to London i predobro znao.

U siječnju 1925. Narodna vlada generala Hertzoga objavila je da će u cijelosti provesti preporuke profesora Kemmerera. London je to doživio kao *de facto* povod za rat, kao nešto što su izveli laktaški Amerikanci i što ima najozbiljnije posljedice za moć Velike Britanije u budućnosti. Jedini problem bio je u tome da Velika Britanija nije bila kadra zaratiti ni s kim, a kamoli sa Sjedinjenim Američkim Državama.

Više od sto godina do tada, sposobnost londonskog Cityja da se postavi kao središte međunarodnih financija ovisilo je o njegovoj kontroli nad fizičkom svjetskom trgovinom zlatom preko Londona. Londonska banka N. M. Rothschild's & Sons utvrđivala je svjetsku dnevnu cijenu zlata, a Engleska je banka držala veliku većinu svjetskog monetarnog zlata. Pravi razlog zbog kojega se londonski zlatni standard iz razdoblja do 1914. činio toliko uspješnim bila je sposobnost Londona da se prvi dokopa najvećeg broja kalifornijskih i australskih nalazišta zlata, poslije 1850. godine, te da se kasnije, Burskim ratom, dokopa golemih nalazišta zlata u južnoafričkoj pokrajini Witwatersrand.

Britansko je gospodarstvo već bilo prošlo kroz 23-godišnju ekonomsku krizu, zabilježenu u engleskoj ekonomskoj povijesti kao "velika ekonomska kriza", od 1873. do oko 1895., zbog nedostatka zlata u rukama Engleske banke. Ta je kriza završila tek kada je otkriven zlatni potencijal Južne Afrike. Do 1925. južnoafrički su rudnici zlata proizvodili ukupno 50% svjetskog zlata godišnje, a taj se iznos iz godine u godinu rapidno povećavao.

Jedina mogućnost da Velika Britanija i Engleska banka ponovno steknu odlučujuću moć u svijetu poslije 1920., kako je to vidio britanski ustroj, bila je ta da Velika Britanija zauzme svoju prijašnju ulogu svjetskog kreditora, temeljenu na njezinoj manipulaciji opskrbom svjetskim zlatnim polugama

u njezinu korist. Kao i u svojoj igri zvanoj kriket, Britanci su i u poslovanju zlatom, preko londonskih banaka i Engleske banke, "varali na rubovima". Vodeći engleski ekonomist Paul Einzig, pišući za časopis *The Economic Journal* Kraljevskog ekonomskog društva u ožujku 1931., dobro je opisao tu igru: "Sve dok se zlato i stvarno dovozi u London prije njegove prodaje, Engleska je banka u prednosti u pred drugim potencijalnim kupcima, zato što, u pribavljanju zlata, ovi drugi moraju platiti troškove prijevoza, itd. od Londona do odredišta, dok Engleska banka ima besplatnu dostavu. Zato, dok je funta *al pari* (zlatu), postoje svi izgledi da će zlato naći put do Engleske banke... strani se kupci možda neće biti kadri natjecati s Engleskom bankom... Zahvaljujući toj prednosti, zalihe zlata Engleske banke u normalnim se uvjetima dopunjuju novoprodučenim zlatom iz pokrajine Witwatersrand, tako da nema potrebe u tu svrhu visokim kamatnim stopama podizati tečaj iznad točke uvoza zlata. Zato bi bilo poželjno spriječiti promjenu sustava prijevoza južnoafričkoga zlata..."²⁸

Veći dio povijesti Britanskoga Carstva i britanske vanjske politike, posebno u razdoblju "novog imperijalizma" od pedesetih godina 19. stoljeća pa sve do dvadesetih godina 20. stoljeća, temeljio se na toj suptilnoj, slabo uočenoj i objavljuvanoj manipulaciji fizičkim tokovima novoprodučenoga zlata do Londona i od londonskoga tržišta zlatom do drugih odredišta, čime je London sebi priskrbio status vodećeg stručnjaka i ulogu vodećeg svjetskog tržišta zlata.

Prijevoz zlata izravno iz Južne Afrike u New York zadao bi smrtonosni udarac planovima londonskog Cityja i britanskih financijskih institucija o ponovnom zauzimanju dominantnog Položaja poslije mirovnih pregovora u Versaillesu. Američka intervencija u Južnoj Africi nije samo zadala udarac Velikoj

28 Einzig, Paul, *Recent Changes in the London Gold Market*, *The Economic Journal of the Royal Society*, ožujak 1931., str. 62.

Britaniji, nego je i zaprijetila preoblikovanjem cijelog svjetskog kreditnog sustava pod uvjetima zadanim s Wall Streeta.

Winston Churchill pokušava preduhitriti američki zlatni standard

Reakcija Londona na makinacije Wall Streeta u Južnoj Africi bila je brza. Potkraj siječnja 1925. britanski ministar financija Winston Churchill, čija je karijera započela u Južnoj Africi za vrijeme Burskoga rata, izdao je memorandum u kojemu je preporučio brz povratak Engleske na zlatni standard, kako bi se preduhitriло američki monetarni udar, kojega su se svi bojali. Guverner Engleske banke Montagu Norman složio se s time.

Osjećaj žurnosti u Engleskoj pojačavala je i činjenica da su, nekoliko mjeseci prije toga, američki bankari, na čelu s Morganovim suradnikom Charlesom Dawesom, kojemu je pomagao profesor Kemmerer, uspjeli stabilizirati njemačku valutu poslije razorne weimarske hiperinflacije iz 1922. i 1923. godine. Prema Dawesovu planu, Njemačka se vratila na američki zlatni standard uz pomoć 100 milijuna dolara kredita od banke J.P. Morgan & Co. koji je podupro novu reichsmarku.²⁹ Tako su i Sjedinjene Američke Države i Njemačka bile povezane uz isti zlatni standard, a ubrzo im se trebao pridružiti i najveći svjetski proizvođač zlata, Južna Afrika.

Velika Britanija ostala je potpuno izvan toga kruga.

Ako Južna Afrika prihvati američki zlatni standard, Velika će Britanija biti suočena s činjenicom da će rastuća svjetska trgovina, osobito ako Njemačka oživi trgovinu zemalja kontinentalne Europe, zaobići londonski City i nepovratno pretvoriti Englesku u bivšu silu. Time bi New York postao neosporno središte svjetske financijske moći. Bila je to promjena koju britanski ustroj još nije bio spreman prihvatiti.

²⁹ Reichsmark, marka Trećega Reicha, njemačka valuta od 1924. do 1948., "carska" marka. - nap. prev.

Dana 28. travnja 1925. Winston Churchill, kao ministar financija, izašao je pred Donji dom Britanskoga parlamenta kako bi objavio odluku britanske Vlade o povratku na zlatni standard, uz punu potporu Engleske banke. Osim toga, Vlada je odlučila da će funta biti fiksirana na istoj razini na kojoj je bila neposredno prije Prvoga svjetskoga rata, 1914., odnosno, na tečaju od 4,86 dolara za funtu.

Odluka o tome tečaju donesena je unatoč očitom padu produktivnosti britanske industrije tijekom deset godina, počevši s 1914. I to unatoč činjenici da je zbog predratnoga pariteta britanski izvoz bio toliko skup u dolarima da su cijene britanskih proizvoda bile previsoke za izvozna tržišta koja su vapila za tim proizvodima. Osim toga, ta je odluka donesena unatoč golemom povećanju britanskoga javnog duga, inflacije, trgovinskog deficita, uglavnom s Amerikom, te svega drugog što bi trebalo utvrđivati pravu vrijednost valute neke države. Bila je to čisto politička, točnije, geopolitička odluka. Njezin je uspjeh ovisio o mogućnostima guvernera Normana da manipulira guvernerom Newyorške banke za savezne pričuve Benjaminom Strongom i njegovim prijateljima iz bankarskih krugova New Yorka, te guvernerima središnjih banaka velikih europskih zemalja u korist Engleske.

Ministar Churchill i Montagu Norman fiksirali su funtu na toj napuhnutoj stopi i vezali je za zlato. Njihova je namjera bila povratiti ulogu londonskog Cityja kao središta svjetskog financijskog sustava, bez obzira na to koliku će cijenu platiti britanska industrija i britanski narod. Komentirajući te svoje poteze, Churchill je rekao: "Da nismo poduzeli te korake, svi ostali dijelovi Britanskoga Carstva poduzeli bi ih bez nas i prihvatili bi zlatni standard, ne na temelju funte, nego dolara."³⁰

³⁰ Churchill, Winston, April 1925, Izvješće Parlamentu o proračunu, iz travnja 1925., citirano u Ed Balls, Govor glavnog ekonomskog savjetnika Ministarstva financija, na www.HM-Treasury.gov.uk/ed_balls_at_2002_cairn-cross_lecture.

Fatalna pogriješka Benjamina Stronga

Ono što je guverner Strong 1925. propustio uzeti u obzir kada je odlučio udovoljiti molbi Montagua Normana i nagoovoriti Morgana i druge newyorške bankare da daju potporu povratku funte na zlatni standard, bilo je pitanje koliko će uspješno guverner Norman i londonske banke provoditi vlastite planove, a predstavljati se kao najveći prijatelji i podupiratelji Sjedinjenih Američkih Država i guvernera Newyorške banke za savezne pričuve. U srži tih novih engleskih poteza bio je plan Engleske banke i Ministarstva financija da preoblikuju taj novi zlatni standard koji se pojavio poslije 1925. godine.

Prije izbijanja Prvoga svjetskoga rata, u kolovozu 1914., svjetski se trgovinski sustav temeljio na međunarodnom zlatnom standardu koji se manje-više sam korigirao i koji je u međunarodnoj trgovini počivao na načelu ponude i potražnje, dok se neravnoteža rješavala zlatom. Bio je to tehnički sustav, koji je, barem teoretski, odvajao novac od države.

Kako je Engleska bila vodeće financijsko središte toga doba, London je dominirao tim tržištem. Po tome predratnom monetarnom sustavu Engleska je banka djelovala kao "bankar svijeta". Druge velike zemlje, uključujući Njemačku, Francusku, Italiju, sve britanske kolonije, pa čak i Sjedinjene Američke Države, držale su prije rata velike pričuve u funtama u Engleskoj banci, koja je tada držala lavovski dio svjetskog monetarnog zlata. Mnogi britanski dominioni i kolonije uopće nisu imali svoju valutu, nego su poslovale u funtama, koje je držao London.

Bio je to sustav kakav su Montagu Norman i ministar Churchill, zajedno s vodećim bankarima londonskog Cityja, namjeravali ponovno stvoriti. Godine 1922. u Genovi, na velikoj poslijeratnoj međunarodnoj ekonomskoj konferenciji, guverner Engleske banke Montagu Norman uspio je izvesti diplomatski puč. Unatoč prosvjedu guvernera središnjih

banaka većine zemalja sudionica, uključujući tu i guvernera

Newyorške banke za savezne pričuve Benjamina Stronga, guvernera Reichsbanke Hjalmara Schachta, Emilea Moreaua i Leonarda Rista iz Francuske banke i Bonalda Stringhera iz Središnje banke Italije, Montagu Norman uspio je, zahvaljujući svom međunarodnom statusu kao gotovo svetišta središnjeg bankarstva i jedinstvenom predratnom iskustvu Engleske banke s londonskim zlatnim standardom, dobiti suglasnost sudionika te konferencije sa svojim konceptom novog zlatno-deviznog standarda.³¹

Prema predratnom zlatnom standardu, za funtu se govorilo da je "dobra kao zlato". Međunarodno je tržište bilo regulirano dotokom i otjecanjem privatnih i državnih zlatnih pričuva zemlje, a ne manipulacijom deviznim pričuvama. Zemlja s kroničnom inflacijom imat će sve manje zlata, što će ju prisiliti na povećanje kamatnih stopa kako bi zadržala svoje pričuve zlata, što je rezultiralo smanjenjem kredita na domaćem tržištu. Vlasnici papirnato novca te zemlje mogli su svoj novac, na vlastiti zahtjev, uvijek zamijeniti za zlato. Taj je korektiv bio manje-više automatski.

No, godine 1925. Velika se Britanija nije mogla vratiti niti se vratila na striktan predratni britanski zlatni standard. Engleska banka više nije posjedovala većinu svjetskoga zlata. Guverner Norman i britansko Ministarstvo financija uveli su nešto što je na lukav način sličilo tome standardu i što je, kako se činilo, zadovoljavalo strateške ciljeve manje iskusnih bankara koji su dominirali newyorškim financijama, a posebno guvernera Benjamina Stronga. Taj novi standard Englezi su nazvali zlatno-devizni standard (Gold Exchange Standard).

Prema tome standardu, Sjedinjene Američke Države će, *de facto*, djelovati kao krajnja potpora valutama pogođenim inflacijom, i to valuti Velike Britanije, ostalih europskih zemalja

31 Meyer, Richard Hemmig, *Banker's Diplomacy: Monetary Stabilization in the Twenties*, Columbia University Press, New York, 1970., str. 6.

Direktor Morganove banke Be. njamin Strong postao je moćni predsjednik Newyorške banke za savezne pričuve i ostao na tome položaju do svoje smrti. 1928. godine. Svojom politikom "lakog novca" napuhao je, 1929. godine, burzovni balon, kao popratni potez Morganova plana o stvaranju zlatnog deviznog standarda, čije će središte biti New York.

i cijeloga svijeta. Velika Britanija neće imati pričuve u zlatu, kao što je radila prije 1914., nego uglavnom u dolarima, dok će zemlje kontinentalne Europe, još uvijek pritisnute posljedicama rata, svoje pričuve imati, ne u zlatu, nego u funtama.

Po tome novom planu Velika će Britanija, u stvarnosti, svoju valutu, funtu, pogođenu inflacijom, kao i njezinu kreditnu sposobnost, temeljiti na dolarima, a države ovisne o Velikoj Britaniji temeljit će svoju valutu na funtama. To je zapravo značilo da će, od 1925. godine, samo Sjedinjene Američke Države ostati na striktnom zlatnom standardu, a sve druge zemlje na svome papirnatom novcu.³² To je Velikoj Britaniji omogućilo da obnovi svoju dominantnu ulogu u Europi i na široj međunarodnoj razini kao bankar svijeta, kojeg izričito ili prešutno podupiru dolar i američko zlato. Bilo je to sudbonosno loše sazdano zdanje.

Objašnjenje guvernera Normana bilo je da se samo američka i britanska središnja banka trebaju zamarati držanjem monetarnog zlata, dok središnje banke drugih zemalja, poput Francuske, trebaju biti zadovoljne držanjem funte ili dolara, koji imaju podlogu u zlatu. Stoga nije čudno što guverner Francuske banke Emile Moreau, snažan zagovornik zlatnog standarda, nije bio zadovoljan stajalištem guvernera Normana, po kojemu je svijet zlata trebao pripasti Engleskoj i Americi. Godine 1926. guverner Moreau vratio je bilancu Francuske banke i njezinih zlatnih pričuva na razinu višu od one koju je imala Engleska banka. Ta francuska pozicija glede njezina zlata odigrat će kasnije sudbonosnu ulogu³³.

Liga naroda kao ključ britanskih zlatnih planova

U srži britanskoga projekta za ponovno stjecanje nekadašnje uloge financijskoga diva bila je premoć Britanaca u birokraciji Lige naroda. Engleska je imala glavnu riječ u moćnom Financijskom odboru Lige. Montagu Norman u biti je kontrolirao taj odbor pomoću svojih dvaju bliskih suradnika, sir Henryja Strakoscha i sir Otta Niemeyera. Britanski ekonomist i dužnosnik u britanskom Ministarstvu financija sir Ralph Hawtrey također je odigrao ključnu ulogu tako što je zatražio da sve europske zemlje prihvate taj novi tečaj zlatnog standarda.

Guverner Norman i drugi Britanci koristili su se Ligom naroda kako bi pritisluli europske države, članice te lige, da njihove središnje banke počnu surađivati s Engleskom bankom, ne na temelju klasičnog zlatnog standarda, kako je naznačeno, nego novog - zlatno-deviznog standarda, što bi tim zemljama omogućilo da i dalje imaju inflaciju i povećavaju svoj deficit,

³³ Grant, James, *Money of the Mind: Borrowing and Lending in America from the Civil War to Michael Milken*, Farrar Straus, Giroux, New York, 1992., str. 189. - 190.

a zadrže fasadu monetarne stabilnosti. Osim toga, europske su države bile prisiljene prihvatiti taj zlatni standard prema znatno precijenjenom paritetu, kako njihov izvoz ne bi doveo u opasnost britanski izvoz. Sve te zemlje nisu svoje devizne pričuve držale u zlatu, osim nešto malo zlata, nego u funtama na računima u Engleskoj banci. Cijelo to zdanje bila je opsje-na, temeljena na povjerenju u, prije svega, vještinu Montagua Normana da osigura svjetski ili, u najmanju ruku, europski monetarni sklad.

Koristeći se obećanjima o dobivanju kredita od SAD-a i političkim pritiskom pomoću kontrole nad Financijskim odborom Lige naroda u Ženevi, London je osmislio sustav vrlo sličan sustavu Međunarodnog monetarnog fonda od početka devedesetih 20. stoljeća. Emile Moreau, guverner Francuske banke i žestok protivnik guvernera Normana, u svome je dnevniku iz 1928. taj sustav opisao ovako:

"Engleska, kao prva europska zemlja koja je ponovno uspostavila stabilan i siguran novac, iskoristila je tu prednost kako bi izgradila temelj za stavljanje Europe pod svoju financijsku dominaciju. Instrument te politike bio je Financijski odbor (Lige naroda) u Ženevi. Ta se metoda sastoji od toga da svaka država pogođena monetarnim teškoćama biva prisiljena podvrgnuti se Financijskom odboru u Ženevi, koji je pod kontrolom Britanaca. Lijekovi koje taj odbor preporučuje uvijek uključuju postavljanje stranog nadzornika u vašoj središnjoj banci, koji je ili Britanac ili netko drugi koga imenuje Engleska banka, te deponiranje dijela pričuva vaše središnje banke u Englesku banku, što služi jačanju funte i učvršćivanju britanske moći.

Kao jamstvo za slučaj nelikvidnosti, vrlo pomno priskrbliju suradnju Newyorške banke za savezne pričuve. Nadalje, na Ameriku prenose zadaću davanja kredita nekim stranim zemljama, ako im se ti krediti čine preteškima, uvijek zadržavajući političku prednost u tim operacijama. Engleska je tako potpuno ili djelomično učvršćena u Austriji, Mađarskoj, Belgiji,

Norveškoj i Italiji. Osim toga, u procesu je utvrđivanja u Grčkoj i Portugalu. Nastoji se učvrstiti u Jugoslaviji i... Rumunjskoj. Valute će biti podijeljene na dvije klase. Na one prve klase, dolar i funtu, temeljene na zlatu, i one druge klase, temeljene na funti i dolaru, s time da dio njihovih zlatnih pričuva drže Engleska banka i Newyorška banka za savezne pričuve."³⁴

Na poticaj Benamina Stronga banka J. P. Morgan & Co. dala je Velikoj Britaniji prijeko potreban dolarski kredit kako bi se ova, 1925. godine, mogla vratiti na sada novi zlatni standard. Ta je banka potom davala slične kredite drugim zemljama, ali uvijek na preporuku Montagua Normana i ženevskoga Financijskog odbora, kojim je on dominirao, i uvijek uz odobrenje Benamina Stronga iz Newyorške banke za savezne pričuve. Američka Vlada praktički nije imala nikakvu ulogu u tome procesu. Ta je politika bila potpuno u rukama bankara s Wall Streeta. Kao rezultat toga, Belgija, zatim Poljska, pod vojnom diktaturom ratnog heroja generala Jozefa Pilsudskog, te fašistička Italija Benita Mussolinija vratile su se na zlato prema precijenjenim paritetima. Newyorškim i londonskim bankarima sve su privlačniji bili diktatori čvrste ruke, jer su ih držali sposobnima kontrolirati pobune sindikata i jamčiti sigurnu otplatu njihovih kredita.

Ubrzo nakon što se Engleska vratila na zlato, po napuhanom tečaju od 4,86 dolara, Engleska je banka pokušala znatno smanjiti cijenu svojih proizvoda i plaće radnika kako bi održala konkurentnost izvoza, unatoč precijenjenoj funti. Kao reakcija na smanjenje plaća, godine 1926. izbio je opći štrajk, rast je bio usporen, izvoz industrijskih proizvoda ostao je nizak, a nezaposlenost je narasla na gotovo 10%. Godine 1931., kada je Velika Britanija napokon napustila zlatni standard, nezaposlenost je dosegla 22%.

34 Citirano u Kevin Dowd, R. H. Timberlake, *Money and the Nation State*, Transaction Books, Edison N. J., 1997., str. 135.

Sindikalni prosvjedi i opći štrajk jasno su pokazali da će Velika Britanija zadržati tu novu vrijednost zlata od 4,86 dolara samo uz pomoć Sjedinjenih Američkih Država. Guverner Strong, koji se rijetko konzultirao s Odborom Saveznih pričuva u Washingtonu, a kamoli s predsjednicima drugih, regionalnih banaka za savezne pričuve, potaknuo je dvadesetih godina znatnu monetarnu inflaciju u Americi i povećao broj kredita Velikoj Britaniji kako bi podupro funtu prema precijenjenom paritetu, a time i britansku monetarnu ulogu u Europi, i održao klimav novi zlatni standard. No, labavljenje monetarnih uvjeta u SAD-u stvorilo je zametke prenapuhanih cijena dionica na burzi i cijena nekretnina.

Montagu Norman uvjerio je svoga prijatelja Benjamina Stronga da oporavak europskih zemalja, a slijedom toga i snaga američkoga izvoza, ovise o tome da Banka za savezne pričuve umjetno održava niske kamatne stope kako bi poticala kupnju zlata za funte, gdje su kamatne stope bile više. Guverner Norman tvrdio je da će to osigurati temelje za potporu zlatnog sustava svih zemalja kontinentalne Europe i kolonija, a s time i većine svjetske trgovine. Umjetno niske kamatne stope, banke za savezne pričuve poticale su uzimanje kredita za kupnju vrijednosnih papira, što je pokrenulo do tada neviđen rast cijena dionica Wall Streeta kasnih dvadesetih godina. Osim toga, niske kamatne stope u Americi, u usporedbi s vrlo privlačnim stopama od obično 6 do 8 posto u europskim zemljama, potaknule su američke banke da, poslije 1925., daju sve više kratkoročnih kredita europskim i drugim zemljama koje su prihvatile taj novi zlatni standard.

Guverner Strong daje tržištu "malo viskija"

U lipnju 1927., kao dio onoga što će postati sudbonosni pomak u američkoj monetarnoj politici, na zahtjev Montagua

Normana guverner Strong sazvao je na Long Islandu tajnu konferenciju guvernera središnjih banaka zapadnih zemalja. Na toj je konferenciji pristao znatno povećati kredite američkih banaka pomoću rezanja stopa, unatoč tome što je itekako znao da će lak novac trenutačno pokrenuti val domaćih kredita u to vrijeme već opasnog procvata potrošnje.

Guverner Strong je, unatoč protivljenju guvernera njemačke i francuske središnje banke, odlučio poslušati Normanov savjet i srezati američke kamatne stope kako bi se pomoglo funti i zaustavilo odljev zlatnih pričuva Velike Britanije.

Banka za savezne pričuve iz Chicaga, koja, za razliku od guvernera Stronga, nije bila povezana s Montaguom Normanom ni s davanjem kredita europskim zemljama, snažno se usprotivila smanjenju kamatnih stopa banaka za savezne pričuve i odbila je smanjiti svoje stope, a novine *Chicago Tribune* zatražile su ostavku guvernera Stronga. Strong je uzvratio izjavom da njegov potez olakšavanja dobivanja kredita ima svrhu pomoći farmerima američkog Srednjeg zapada pa je na kraju u tome sukobu i pobijedio. Poslije je svojim prijateljima u povjerenju govorio da će nenamjeravani sporedan učinak njegova smanjenja kamatnih stopa dati burzi "malo viskija". Bilo je to znatno više od malo viskija. Na Wall Streetu viski je počeo teći potocima.³⁵

Kao rezultat smanjenja kamatnih stopa iz 1927., koje je provela Newyorška banka za savezne pričuve pod vodstvom guvernera Stronga, zaustavljen je odljev britanskoga zlata, a kriza funte je ublažena. Londonski časopis *Banker* kasnije je veličao Stronga zbog njegove "energije i vještine koje je stavio u službu Engleske".³⁶

35 Grant, James, op. cit., str. 192. i Hoover, Herbert, *The Great Depression: 1929-1941*, str. 10. - 11.

36 Citirano u Murray N. Rothbard and Joseph T. Salerno, *A History of Money and Banking in the United States*, 2005., Ludwig v. Mises Institute, str. 416.

U zdanju zlatnog standarda guvernera Normana Sjedinjene Američke Države bile su jedina veza svih tih zemalja sa zlatom i tzv. "čvrstim novcem". Ako inflacija zahvati i dolar, kao što se i dogodilo pod guvernerom Strongom poslije 1925., i dolar će postati nepouzdana valuta pa će se cijela ta piramida svjetskih kredita naposljetku urušiti.

Ta Ahilova peta britanske monetarne piramide ležala je u činjenici da je to cijelo zdanje počivalo na američkome dolaru, što će postati vidljivo 1929., kada su svi krediti obustavljeni. Do tada su mnogi ljudi iz američkoga bankarstva i biznisa slavili ono što je guverner Strong nazvao "novom erom" trajnog prosperiteta i stabilizacije cijena, što sablasno podsjeća na izjavu Alana Greensberga iz 1999. o "novoj ekonomiji", koja više neće doživljavati cikličke recesije.

Stvarnost je bila nešto posve drugo, a Banka za savezne pričuve bila je prisiljena pribjeći inflacijskom povećanju kredita kako bi, kasnih dvadesetih godina, pokušala zaustaviti pad cijena u europskim zemljama.

Rijetko se tko usprotivio politici guvernera Stronga kada se činilo da ona potiče neograničen prosperitet, veću dobit, porast cijena dionica i ekonomski rast. Među tim rijetkim kritičarima međunarodne kreditne politike guvernera Stronga, osim ministra trgovine Hoovera, bili su Barton Hepburn, predsjednik s Rockefellerom povezane banke Chase National Bank, i Henry Parker Willis, urednik časopisa *Journal of Commerce* i bivši pomoćnik senatora Cartera Glassa. Njima se pridružilo nekoliko članova Odbora Banke za savezne pričuve, ali oni su bili u manjini. Banka J. P. Morgan & Co., Benjamin Strong i ministar financija Andrew Mellon, zajedno s predsjednikom Calvinom Coolidgeom, kontrolirali su politiku.

Prvih nekoliko godina novog zlatnog standarda, sve do početka 1927. godine, pukotina nije bila toliko vidljiva. Činilo se da se gospodarstvo europskih zemalja napokon oporavlja i da zlatni standard ima presudnu ulogu u tome oporavku.

Prema novom zlatnom standardu, poslije 1925. krediti su otjecali iz New Yorka u London i u druge europske zemlje gladne dolara. Kuća Morgan, zatim banke Kuhn, Loeb & Co., National City Bank i druge banke s Wall Streeta počele su otkupljivati obveznice raznih europskih zemalja koje su prihvatile novi zlatni standard. Potom su te iste banke te obveznice prodavale, često po kamatnim stopama i do 3% većima od kamata na američke obveznice, američkim obiteljima koje su na taj način nastojale steći financijsku dobit i sigurnost. Za newyorške banke bio je to stroj za pravljenje čistoga zlata.

Velik dio kredita newyorških banaka otjecao je u Njemačku nakon što je po Dawesovu planu, 1924., stabilizirana njemačka valuta. U roku od šest godina razne njemačke općine, privatne tvrtke, savezne države, luke i druge organizacije izdale su obveznice u zapanjujućoj vrijednosti od više od 2,5 milijarde dolara, koje su potpisale newyorške banke i zatim ih prodavale američkim ulagačima. Njemačka je u tome razdoblju uzela ukupno gotovo 4 milijarde dolara inozemnih kredita za svoju obnovu, a onda je, za vrijeme bankovne krize iz 1931. godine, bila prisiljena objaviti svoju *de facto* nesposobnost otplate kredita.

U razdoblju od 1924. do 1931. godine u europske se zemlje prelilo američkih kredita u iznosu od gotovo 6 milijarda dolara. Ako tome dodamo ratne kredite, koje je europskim zemljama dalo američko Ministarstvo financija, i troškove Prvoga svjetskoga rata, ukupno je u Europu otišlo 40 milijarda dolara američkoga novca za manje od 15 godina, gotovo petina ukupnoga američkoga BDP-a iz 1914. godine.

Cijelo to zdanje bilo je stabilno kao i njegova najslabija karika prema novom zlatnom standardu poslije 1925., a izgradili su ga Montagu Norman i britansko Ministarstvo financija.

Potkraj 1927. godine, dva mjeseca nakon što se zauzeo za stabilizaciju funte i time dolio ulje na vatru rastućeg balona Wall Streeta, guverner Strong počeo je pokazivati ozbiljne

dvojbe glede cijeloga toga zdanja, za koje su ga samo tri godine prije toga Montagu Norman i Engleska banka uvjerili da je u interesu oživljavanja svjetske trgovine i osiguranja monetarne stabilnosti.

Kratko prije svoje smrti od tuberkuloze, 1928. godine, guverner Strong napisao je nekoliko pisama svome prijatelju Montagu Normanu i nekim ljudima iz Newyorške banke za savezne pričuve, u kojima je izražavao sve veću dvojbu glede toga je li novi zlatni standard, koji je on snažno podupirao na nagovor svoga dragog prijatelja guvernera Normana, bio ispravna politika za svjetsku monetarnu stabilizaciju. Jedno pismo, napisano u rujnu 1927., poslije njegove odluke da podupre funtu i spriječi odljev britanskoga zlata, otkriva njegovo sve veće razumijevanje prirode američkih poslijeratnih monetarnih zapleta:

"Danas samo američka banka za izdavanje novca (središnja banka, nap. aut.) drži račune i bilance koji prelaze 1 milijardu dolara, da ne spominjemo gotovo jednak iznos koji danas drži Engleska banka, te znatne iznose u drugim zemljama zlatnog standarda. U biti, kao što sam ti pisao, sklon sam mišljenju da je taj proces dosegnuo točku na kojoj bi, umjesto da služi učvršćivanju zlatnog standarda, zapravo mogao potkopati zlatni standard zbog udvostručenja kreditne strukture u raznim dijelovima svijeta, koja počiva na maloj akumulaciji zlata u rukama nekoliko zemalja čije su valute čvrsto vezane za zlato, poput Engleske i Sjedinjenih Američkih Država."³⁷

"Sve se srušilo..."

Kao i puknuće balona sekuritizacije američkih drugorazrednih hipotekarnih kredita, 2007. godine, pad Newyorške burze u listopadu 1929. bio je samo simptom znatno ozbiljnije bolesti u

37 Benjamin Strong za Montagua Normana, citirano u James Grant, op. cit.

temeljima sustava svjetskih financija. Guverner Engleske banke Montagu Norman nagovarao je guvernera Stronga da smanjuje kamatne stope, zato što su te stope utjecale na kamatne stope u Velikoj Britaniji i u svim zemljama kontinentalne Europe, s kojima je bila povezana ukupna financijska stabilnost Velike Britanije u vrijeme poslije rata i što je pomagalo Velikoj Britaniji u obrani od recesije. Niske su kamatne stope poticale rast Newyorške burze, jer su povoljni krediti poticali porast potrošnje u Americi, upravo zbog tada novih uvjeta kredita uz obročnu otplatu.

Američka napadna potrošnja u "burnim dvadesetim godinama" bila je, za većinu njezinih građana, iluzija o povećanju bogatstva obitelji, no ta vrlo loša raspodjela bogatstva nacije postat će Ahilova peta gospodarstva 1929. godine. U Americi je do tada čak 60% automobila i 80% kućnih radija bilo kupljeno na kredit. Ljudi su kupovali na kredit zato što je većina zaposlenih tijekom dvadesetih godina imala relativno mala primanja.

Nizom smanjenja poreza što ih je ozakonila republikanska Vlada predsjednika Coolidgea, a osmislio njegov vrlo bogati ministar financija Andrew Mellon, još se više novca počelo slijevati u džepove šačice vlasnika velikih kompanija i onih s naslijeđenim bogatstvom, pa se lavovski dio rastućeg nacionalnog prihoda koncentrirao u rukama najbogatijih ljudi koji su činili samo deset posto od jedan posto vrlo bogatih Amerikanaca. Oni koji su do tada na milijun dolara godišnjeg prihoda plaćali 600.000 dolara poreza, po novom su zakonu, tijekom dvadesetih godina, plaćali samo 200.000 dolara poreza, dok su pripadnici srednjeg i siromašnijeg sloja plaćali veći porez.

Do godine 1929., dok su se divovske korporacije, poput korporacija U. S. Steel, General Electric i RCA Corporation, još više povećavale, oko dvije trećine industrijskih kompanija prešlo je iz ruka privatnih vlasnika u ruke velikih korporacija, koje je financirala država. Na vrhu te piramidalne kontrole nad

kompanijama stajale su velike banke s Wall Streeta i iz New Yorka, poput banaka J. P. Morgan, Chase Bank, Kuhn, Loeb, zatim Mellon Bank i sličnih. Američki Vrhovni sud, sastavljen od konzervativaca, povećao je 1923. godine tu nejednakost kada je, u slučaju *Adkins vs. Children's Hospital*, presudio da su zakoni o minimalnoj plaći neustavni.³⁸

"Bogataši postadoše bogatiji, a siromasi siromašniji", kako kaže pjesma *Ain't We Got Fun (Nije li nam zabavno)* popularnog Tin Pan Alleyja iz dvadesetih godina 20. stoljeća.

Zarada gornje desetine od onih jedan posto bogatih Amerikanaca bila je 1929. jednaka zaradi najnižih 42% stanovništva. Prevedeno u broj obitelji, zarada 24.500 bogatih obitelji bila je jednaka zaradi više od 11 milijuna siromašnih građana ili građana srednjega staleža. Taj bogati sloj posjedovao je 34% ukupne štednje, dok 80% Amerikanaca nije imalo nikakve štednje. Iza fasade američkoga prosperiteta iz dvadesetih godina bilo je zdanje sagrađeno na kreditima i iluzijama o trajnom prosperitetu i rastu cijena dionica. Jednom kada je vrtuljak potrošačkih kredita stao, u razdoblju od 1929. do 1931., potrošnja se urušila, budući da većina Amerikanaca jednostavno više nije mogla sebi priuštiti kupnju na kredit.³⁹

Rast cijena dionica privlačio je kupce, koji su u bankama dizali "margin" kredite i tako kupovali dionice, odnosno, uz plaćanje samo 10% stvarne cijene, a ostalo na kredit. U posljednjoj fazi burzovne manije na Wall Streetu dionice su se uglavnom kupovale na kredit, budući da su banke slobodno dijelile kredite burzovnim mešetarima i drugim sličnim špekulantima, očekujući njihovu otplatu zbog cijena dionica koje su stalno rasle.

Kada je 1929. cijela ta kreditna piramida stala, nakon što je uspaničena Banka za savezne pričuve prekasno povećala ka-

38 McElvaine, Robert S., *The Great Depression: America, 1929-1941*, Times Book, New York, 1984., str. 37 - 41.

39 Ibid., str. 38. - 40.

matnu stopu u neuspješnom pokušaju da zaustavi prenapuhani burzovni balon, srušilo se i cijelo zdanje potrošačkih kredita, a ubrzo i proizvodno gospodarstvo.⁴⁰

Do listopada 1929. kupci dionica na Newyorškoj burzi uzeli su kredita u rekordnom iznosu od 8 milijarda dolara, koje je trebalo likvidirati, a od kojih je većina bila za kupnju dionica na otplatu. Takvu su kupnju dionica na kredit, barem dok je glazba još svirala, poticale upravo velike banke s Wall Streeta, budući da su njihove zarade na tim kreditima bile goleme.

Slom Newyorške burze iz listopada dogodio se u sedmom mjesecu mandata predsjednika Herberta Hoovera. Nijedan predsjednik do tada nije intervenirao u situacije urušavanja tržišta, a konvencionalno stajalište bilo je da takve stvari treba ostaviti da se same isprave, bez upletanja države.

Unatoč protivljenju ministra financija Andrewa Mellona, predsjednik Hoover je potkraj 1929. najavio akcijski plan od deset točaka, kojim je, među ostalim, htio izbjeći bankovnu paniku, spriječiti stečaj mnogih kompanija te nemogućnost otplate stanova i kuća, pomoći poljoprivredi, poboljšati očajno stanje nezaposlenih i sačuvati snagu dolara. Pokrenuti su mnogi državni projekti kako bi se stvorilo više radnih mjesta. Predsjednik Hoover, vjeran svojim konzervativnim republikanskim korijenima, bio je naklonjeniji pružanju državne potpore privatnom poduzetništvu nego izravnom državnom preuzimanju kompanija, koje je povezivao s talijanskim državnim poduzetništvom Benita Mussolinija. Početkom 1931. godine gospodarska je recesija pokazivala neke znakove stabilizacije. No, bila je to samo stanka na putu nizbrdo.

I dok su se temelji krhkog europskog zlatnog standarda Montagua Normana počeli urušavati, stvarao se nov i razoran financijski šok koji će uništiti svijet. Potaknula ga je Francuska

svojom političkom odlukom da intervenira u Beču kako bi "Nijemce naučila lekciju".

Francuska ruši zlatni standard

U proljeće 1931. u Europi je oluja prelila branu. Čudan oblik francuske "isključivosti" odigrao je odlučujuću ulogu u nehotičnom rušenju svjetskog monetarnog sustava i time gurnuo svjetsko gospodarstvo u duboku krizu.

U ožujku 1931., Austrija, malen ostatak predratnog Austro-ugarskog Carstva, sa 6 milijuna stanovnika, objavila je kako je, zbog opasnosti od krize, otpočela pregovore s Njemačkom o osnivanju carinske unije radi poticanja tržišta. Takva bi unija bila, tehnički, kršenje Versailleskog ugovora, ali ne bi bila nikakva opasnost za sigurnost.

Francuska je Vlada na to odmah reagirala i zatražila neodgodivu otplatu oko 300 milijuna dolara kratkoročnih kredita koje su Njemačka i Austrija dugovale Središnjoj banci Francuske i drugim francuskim bankama, kako bi pritislula obje države da odustanu od svoje carinske unije. Tim je zahtjevom pokrenuta panična navala na uzdrmanu austrijsku valutu. Najslabija karika u austrijskom financijskom sustavu bila je bečka banka Credit Anstalt Bank.

Ta najveća austrijska banka, s kreditima u Mađarskoj i diljem podunavskoga područja, kao banka s najvećim brojem kredita austrijskim tvrtkama i za kupnju nekretnina, i kao banka od koje je država uzela više od 50 posto svojih kredita, urušila se u svibnju 1931. zbog navale štediša koji su povlačili svoj novac. Panični pokušaji Montagua Normana i novoosnovane Banke za međunarodna poravnanja (Bank for International Settlements) iz Basela da omoguće žurne zajmove radi stabilizacije banke Credit Anstalt nisu uspjeli.

Francuska je Vlada inzistirala na tome da preduvjet za njezin dio zajma toj banci bude odustajanje Njemačke i Austrije od carinske unije, koja pravno nije bila nikakvo kršenje Versailleskog sporazuma, jer je njime bio izrijeком zabranjen samo *Anschluss*, odnosno, aneksija Austrije od Njemačke.⁴¹

Ta se kriza poput stepskoga požara proširila diljem Austrije i zahvatila s njom povezani njemački bankovni sustav.

Slom banke Credit Anstalt potaknuo je paničnu navalu ulagača na banke Darmstaedterbank i Nationalbank ili Danat-Bank u Njemačkoj i krizu valute za Vladu kancelara Brüninga. Tada su se sastali guverneri Engleske banke, Banke za savezne pričuve, Reichsbanke i Francuske središnje banke radi razgovora o žurnom davanju kredita Njemačkoj i Austriji kako bi pokušali zaustaviti daljnju navalu na banke.

Predsjednik Hoover izborio je jednogodišnji moratorij na njemačku otplatu ratnih šteta kako bi pokušao smanjiti pritisak na Njemačku. To je na snagu stupilo 30. lipnja 1931. Tim je potezom, za koji se mislilo da je preslab i da je došao prekasno, samo potaknut paničan bijeg stranih banaka iz njemačke aktive, u strahu od onoga što će tek doći. I njemački su građani prebacivali svoj kapital iz maraka u dolare, funte, franke ili zlato. Guverner Reichsbanke Hans Luther u lipnju je otputovao u Pariz, Basel i London kako bi guvernera tamošnjih središnjih banaka upozorio da je Reichsbanci žurno potreban kredit od 500 milijarda dolara kako bi izbjegla bankrot. Ta je vijest potaknula još veću paniku. Cijelo poslijeratno međunarodno financijsko zdanje počelo se urušavati.⁴²

U tome su trenutku aduti bili u rukama francuske Vlade. Francuska je prošla vlastitu krizu valute ranih dvadesetih godina i gotovo hiperinflaciju. Godine 1926. vlast je preuzela vlada

41 Kindleberger, Charles P., *The World in Depression: 1929-1939*, Allen Lane, 1973., str. 148. - 151.

42 James, Harold, *The German Slump: Politics and Economics 1924-1936*, Oxford Clarendon Press, 1986., str. 283. - 285.

desnog krila Raymonda Poincare'a, koja je odmah stupila u akciju te je, uz potporu guvernera Francuske banke Emilea Moreaua, nametnula strogo kresanje proračuna, povećanje poreza i druge mjere kako bi zaustavila odljev kapitala i stabilizirala franak, tada još izvan zlatnog standarda. Također je najavila plan povratka na zlatni standard u najkraćem mogućem roku, da dodatno ulije povjerenje. Kao rezultat povratka premijera Poincaréa na vlast, 1926., vrijednost franka porasla je za 40% za samo nekoliko tjedana.

Godine 1928., poslije dvogodišnjeg stvaranja svojih zlatnih pričuva, Vlada premijera Poincaréa i Francuska banka s guvernerom Emileom Moreauom na čelu najavili su da će Francuska donijeti tzv. Stabilizacijski zakon, kojim će olakšati povratak franka na zlatni standard. No, Pariz nije planirao igrati prema pravilima Montagua Normana i ostaviti Engleskoj banci na volju da uspostavi takva međunarodna pravila zlatnog standarda koja će pogodovati upravo Velikoj Britaniji.

Za razliku od Velike Britanije, koja je, radi ostvarenja međunarodne moći londonskog Cityja, žrtvovala konkurentnost svoga izvoza tako što je prihvatila prijeratni paritet od 4,86 dolara, Francuska se banka vratila na zlatni standard prema paritetu koji je iznosio 20% njegove prijeratne vrijednosti.

To je potaknulo velik oporavak francuskog izvoza, povećanje zaposlenosti, širenje industrijske proizvodnje i stvaranje velikih trgovinskih viškova, a time i pričuva stranih valuta u stranim središnjim bankama, prije svega u Engleskoj banci. No, ono što je u tome slučaju bilo dobro za Francusku, zahvaljujući strukturi međunarodnoga duga koji se temeljio na zlatnom standardu, bilo je loše za ostatak svijeta. Zlato je iz Londona i glavnih gradova zemalja kontinentalne Europe teklo u Francusku banku.

Godine 1927. Francuska je banka pokušala zamijeniti 30 milijuna funta za zlato kako bi stvorila zlatne pričuve radi pridruživanja zlatnom standardu. Francuska akumulacija zlata

potaknula je Englesku banku da se obrati Benjaminu Strongu za pomoć oko stabilizacije funte.

Francuska je banka, u strahu od ponovne inflacije u bude li svoje pričuve držala u stranom papirnatu novcu, koji je bio slobodno i proizvoljno podložen inflaciji, odlučila svoje pričuve držati samo u zlatu, i to po zlatnom standardu iz vremena prije 1914., a ne u nepouzdanu papirnatom novcu vezanu na zlato, tj. na standardu koji je 1925. osmislila Velika Britanija, a prihvatile druge zemlje.⁴³

Tako je Francuska glede politike središnje banke opet bila crna ovca. Guverner Moreau, kao konzervativan bankar, s pravom je imao dubok osjećaj da je novi zlatni standard Engleske banke Montagua Normana opasno pogriješan. Ubrzo će cijelome svijetu postati jasno koliko je imao pravo.

Bio je odlučan Francusku, poslije mnogih godina kaosa i nestabilnosti, vratiti na politiku čvrstog novca i fiskalne mudrosti. Jedini problem bio je u tome što je tadašnjim svjetskim monetarnim sustavom vladao zlatno-devizni standard Montagua Normana i Benjamina Stronga. Taj je sustav, kao i s njim povezana gospodarstva zaduženih europskih zemalja, bio truo do srži.

Standard zlatnog tečaja izgrađen je na strukturi sazdanj od međunarodnih kredita, od kojih su glavni bili upravo krediti koje su odobrile newyorške banke i koji su se temeljili na mogućnosti najvećih europskih zemalja da stalno uzimaju nove kredite po neuobičajeno niskim kamatnim stopama kako bi financirale svoj gospodarski rast. Jednom kada su se te kamatne stope, koje je utvrđivala Newyorška banka za sa-vezne pričuve, pravo srce te kreditne piramide, preokrenule, cijelo se zdanje tih jeftinih kredita počelo otpetljivati u obliku prestanka otplate i bankrota koji su slijedili jedni za drugim poput domina, prvo u najslabijim europskim zemljama, a na

kraju, kako se urušavalo povjerenje, i u samim Sjedinjenim Američkim Državama.

Francuski potezi u svezi sa zlatom bili su mješavina političkih strahova od ponovnog jačanja Njemačke, strahova od ponovnog izbijanja ekonomskog kaosa, štrajkova i recesije u samoj Francuskoj, te mogućeg ponovnog lakog dobivanja kredita, što je francusku Vladu i Francusku banku natjeralo na samostalno djelovanje.

Ponovno stabiliziranje franka iz 1926. i njegovo čvrsto vezivanje za zlato po stopi od 20% prijeratnog pariteta iz 1928. potaknulo je povratak odbjeglog francuskog kapitala u Francusku i dotok stranog kapitala, kako je gospodarstvo napredovalo. Godine 1931. u Francuskoj je dostignuta potpuna zaposlenost, dok su sve druge zemlje svijeta zapale u krizu. Francuska je počela osjećati svoju neovisnu ulogu u europskim poslovima.

Kao rezultat politike pretvaranja novčanih sredstava u stranoj valuti u zlato za pričuve Francuske banke, Francuska je 1931. postala drugi najveći svjetski posjednik monetarnog zlata, odmah iza američke Banke za savezne pričuve. U kratkom razdoblju od 5 godina količina zlata u posjedu Francuske banke povećala se za deset puta. Dvije središnje banke, američka Banka za savezne pričuve i Francuska banka, posjedovale su u svibnju 1931. ukupno 75% svjetskih pričuva monetarnog zlata. Banka za savezne pričuve imala je stroga zakonska ograničenja glede korištenja svojih pričuva. Ta je ograničenja ugradio Kongres u Zakon o saveznim pričuvama, 1913. godine, a uklonjena su tek u razdoblju između 1933. i 1935., znatno poslije početka krize.

Tako su Francuska i Francuska banka stekle vrlo snažan položaj u vrijeme kada je u Europi izbila kriza, kriza koju je, u svakom slučaju, pokrenula Francuska svojim političkim i financijskim zahtjevima prema Njemačkoj i Austriji.

U lipnju 1931., nakon što je Njemačka od Londona, Pariza i New Yorka molila žuran zajam od 500 milijuna dolara za svoju

središnju banku, Francuska je bila odlučujući akter. Ona je tu priliku iskoristila kako bi najavila svoju spremnost da sudjeluje u još jednom spašavanju Njemačke, ali pod uvjetom da njemačka vlast raspusti svoje kvazi-vojne snage, takozvane čelične kacige, da zaustavi daljnju gradnju "džepnih bojnih brodova", što je Versailleskim ugovorom Njemačkoj bilo dopušteno, i da odustane od carinske unije s Austrijom. Njemačka Vlada kancelara Heinricha Brüninga odbila je te francuske uvjete, označivši ih ponižavajućim pokušajem Francuske da Njemačku svede na ekonomsko ropstvo.

Predsjednik Hoover pokušava podići branu

Kriza je bila potpuno usredotočena na njemački dug, onaj od građanstva i onaj od države, koji se od stabilizacije marke iz 1924. godine, provedene po Dawesovu planu, znatno povećao. Većina američkih banaka dvadesetih je godina, uključujući i banku J. P. Morgan & Co. i Benjamina Stronga, naginjala tome da Njemačku promatra kao bilo kojeg drugog zajmoprimca, iako s nešto većim rizikom, ali neznatno drukčije od davanja kredita američkim željezničkim kompanijama ili prodaje obveznica s promjenjivom kamatom američkim tvrtkama. Mislili su da će ih potpora najjače svjetske središnje banke i njezina zlata osigurati od svih potencijalnih rizika koje bi mogla izazvati njemačka Weimarska Republika, zaboravljajući da je ona suverena država s vlastitim idejama u svezi s plaćanjem ratne odštete.

Za razliku od američkih bankara, francuski su bankari na svaki njemački kredit gledali kao na politički korak kojim njemačke institucije nastoje poništiti Versailleski ugovor i povratiti prijeratni njemački integritet. Francusko je gledište bilo znatno bliže stvarnosti, što još više ističe smrtonosno pogrešnu odluku Benjamina Stronga, gotovo jednostranu, o povezivanju financijske i kreditne strukture Sjedinjenih

Američkih Država s monetarnom strukturom Europe poslije 1917. godine.

Do lipnja 1931. zlatne pričuve Njemačke, Austrije, Mađarske i većine zemalja Istočne Europe bile su iscrpljene, a većina je banaka bila zatvorena.

Predsjednik Hoover osobno je pozvao ministra financija i Banku za savezne pričuve da utvrde koliko su američke banke izložene opasnosti zbog kredita danih europskim zemljama, kako bi se utvrdili koraci koje SAD treba poduzeti. Jedan blizak prijatelj predsjednika Hoovera iz jedne velike kalifornijske banke upozorio ga je na raširenu praksu američkih banaka u izdavanju bankovnih akcepata,⁴⁴ oblika kratkoročnih kredita, njemačkim bankama i bankama drugih europskih zemalja. Akcepti su vrijednosni papiri koji su obično vrijedili od 60 do 90 dana i koji su bili osigurani samo teretnicama koje su pokrivale otpremljenu, ali još nedostavljenu robu. Predsjednik Hoover zatražio je od Banke za savezne pričuve i Ministarstva financija procjenu iznosa neosiguranih kredita europskim bankama.⁴⁵

Banka za savezne pričuve dala je predsjedniku svoju procjenu - najviše 500 milijuna dolara, uz mišljenje da to nije nikakva opasnost za američke banke. Bojeći se najgorega, predsjednik Hoover zatražio je neovisnu procjenu svoga Ureda za kontrolu valute. Oni su taj iznos procijenili na uznemiravajućih 1,7 milijarda dolara ili čak više, prema podacima koji su procurili u javnost, a taj je iznos mogao prouzročiti slom slabo kapitaliziranog bankovnog sustava.

Kada je Benjamin Strong, u lipnju 1927., smanjio kamatne stope Newyorške banke za savezne pričuve, kako bi Engleskoj banci pomogao da izdrži odljev francuskog novca za kupnju

44 Bankovni akcept jest ročna mjenica vučena na banku. Prihvatom mjenice banka daje bezuvjetno obećanje plaćanja mjenične svote određenog dana svakom zakonitom korisniku mjenice. - nap. str. rec. (Masmedijin poslovni rječnik, Masmedia, Zagreb, 1991.).

45 Hoover, Herber, *The Great Depression*, op. cit.

zlata, broj kredita europskim zemljama naglo se povećao jer su europske banke bile spremne platiti visoke kamate, čak do 7% ili više, za očajnički potrebne dolarske kredite. Kontrolor valute izvijestio je predsjednika Hoovera da europske banke do 1931. kasne s plaćanjem velikog broja bankovnih akceptata, o čemu su američke banke namjeravale šutjeti da izbjegnu daljnju paniku.⁴⁶

Predsjednik Hoover poslao je u London Ogdena Millsa, pomoćnika ministra financija da se diskretno kod svojih veza u Engleskoj banci raspita koliko su takvih neosiguranih bankovnih akceptata izdale britanske banke. Engleska banka nije imala taj podatak, ali je za dva dana dala okvirnu procjenu, još alarmantniju za stabilnost novog zlatnog standarda. Engleske su banke, zajedno s nizozemskim i skandinavskim bankama, bile izdale takvih akceptata u vrijednosti većoj od 2 milijarde dolara.

Predsjednik Hoover procijenio je da samo njemačke, austrijske i mađarske banke duguju gotovo 5 milijarda takvih kratkoročnih kredita - sve s dospeljećem od najkasnije 60 do 90 dana, što je bio zapanjujući iznos o kojemu nitko nije do tada imao ni pojam.

Banke su davale kredite pojedinačnim zajmoprimcima, uvjerene da su ti krediti naposljetku ipak osigurani dostavom fizičke robe. Kako se trgovina, u proljeće 1931., počela urušavati diljem Njemačke, Austrije i Mađarske, s njom se počela urušavati i dostava robe, pa su i vjerovnice temeljene na toj robi postale bezvrijedne, vrlo slično urušavanju kredita vrijednih nekoliko tisuća milijarda dolara osiguranih obveznicama iz 2007. i 2008. godine nakon što je sve više ljudi u Americi prestalo otplaćivati svoje drugorazredne i druge hipotekarne kredite, kojima su kupili stan ili kuću.

Kratkoročni krediti iznosili su više od 5 milijarda dolara dugoročnih kredita, odobrenih njemačkim kompanijama, općinama i državi.

U svojim memoarima predsjednik Hoover opisao je svoju reakciju na spoznaju o razmjerima europske dužničke piramide:

"Eksplzivna mina što je ležala u temeljima svjetskog ekonomskog sustava jasno je izišla na vidjelo. Sada je jasno zašto je europska kriza toliko dugo odgađana. Oni su ispostavljali mjenice A bez pokrića kako bi podmirili mjenice B i svoj unutarnji deficit. Ne znam jesam li ikada doživio veći šok. Zbog sablasne činjenice da bi ta golema količina kredita mogla biti nenaplaćena i zbog činjenice da američkom narodu ne kažem ni riječi o uzrocima i opasnostima, da time ne potaknem navalu na naše banke, nisam mogao spavati. Više nije bila riječ o pomaganju stranim zemljama na dobrobit svih. U tom je času to bilo pitanje spašavanja nas samih."⁴⁷

Nažalost, za to je bilo malo prekasno. U tome je trenutku predsjednik Hoover, unatoč snažnom protivljenju ministra financija Andrewa Mellona, izdao javni poziv na "obustavu kredita" ili sporazum o moratoriju između svih privatnih banaka koje su posjedovale obveznice njemačkih banaka i banaka drugih srednjoeuropskih zemalja. Ministar Mellon, koji je s ministrom vanjskih poslova Henryjem Stimsonom bio u Londonu na konferenciji sazvanoj radi raspravljanja o sve gorećem stanju u europskim zemljama, nagovarao je predsjednika Hoovera da odobri njemački zahtjev za kreditom od još 500 milijuna dolara, kojime bi se održalo postojeće stanje. Predsjednik je odgovorio da će to samo pomoći privatnim bankama u prikrivanju svojih glupih pogriješaka, ali ne i riješiti veći problem.

Predsjednik Hoover bio je odlučan, rekavši: "Bankari moraju podnijeti teret rješenja, a ne naši porezni obveznici". Unatoč energičnom protivljenju ministra Mellona, ministra Stimsona

i Engleske banke, Hoover je ustrajao na objavljivanju svoga javnog poziva bankama da sklope dragovoljni "sporazum o obustavi kredita". Londonska je konferencija u tome trenutku potvrdila sada javni moratorij predsjednika Hoovera, a to je učinila i novoosnovana Banka za međunarodna poravnanja iz Basela, koju je predsjednik Hoover zamolio da nadzire taj dragovoljni plan. Jedna skupina newyorških bankara rekla je predsjedniku Hooveru da odbija njegov zahtjev i naposljetku ga prisilila da odobri novi američki državni kredit Njemačkoj.

Banka za međunarodna poravnanja, prilikom izdavanja svoga konačnog izvješća za 1932. godinu, objavila je da je "ukupan iznos međunarodnih kratkoročnih (privatnih) kredita početkom 1931. godine narastao na više od 10 milijarda dolara". Bilo je to dvostruko više od iznosa koji je procijenio predsjednik Hoover.

Mirovanje je smirilo stanje samo nakratko, do 21. rujna 1931., kada je Engleska banka prestala otplaćivati svoje inozemne kredite.

Francuska je banka 24. lipnja 1931. počela povlačiti znatne količine svoga zlata deponiranog u Engleskoj banci, kao i onoga deponiranog u Newyorškoj banci za savezne pričuve. To je povlačenje pokrenulo krizu povjerenja u funtu.

I londonske su banke imale znatne iznose sada nesolventnih kratkoročnih kredita danih bankama zemalja Istočne Europe i Njemačke. U kolovozu 1931., kako bi pokušala zaustaviti navalu na funtu, Engleska je banka povećala kamatne stope. To je samo pogoršalo stanje jer se panika proširila.

Britanska je Vlada uzela oko 650 milijuna dolara kredita od američkih banaka kako bi pokušala zaustaviti paniku, čime je opet samo pogoršala stanje. Dana 14. rujna pobunili su se britanski mornari, a tjedan kasnije, 21. rujna 1931., Engleska je banka službeno napustila zlatni standard, čime je prisilila na zatvaranje većinu tržišta vrijednosnim papirima i robom diljem Europe.

S katastrofalnim posljedicama za svoje stanovništvo, Banka za savezne pričuve održala je svoj zlatni "eskontni šalter" otvorenim, dopuštajući time odljev pričuva zlata iz Banke za savezne pričuve i dovodeći američko gospodarstvo u ozbiljno kreditno zagušenje. U tome se procesu srušio cijeli potrošački lumperaj burnih dvadesetih godina, sazdan na kreditima, odnosno, na novoj praksi "kupovanja s otplatom na rate".

Umjesto da ulaže novac u domaće gospodarstvo, kako bi spriječila sve veće slabljenje gospodarstva, Newyorška banka za savezne pričuve, sada, poslije smrti Benjamina Stronga, pod guvernerom Georgeom Harrisonom, u prosincu 1928., povlačila je novac iz gospodarstva u neuspješnom pokušaju da se održi na zlatnom standardu, povećavajući eskontne stope s 1 na 3% u listopadu 1931. godine.

Taj očajnički pokušaj Wall Streeta i Newyorške banke za savezne pričuve da spase svoj zlatni standard, a s njime i svoje snove o američkom neformalnom financijskom carstvu, propao je iako su oni odbijali prihvatiti tu činjenicu. Banka za savezne pričuve svojim je povećanjem kamata gurnula američko gospodarstvo u duboku krizu i deflaciju.

Banka za savezne pričuve nije toliko dugo ustrajavala na fiksnom standardu zbog ekonomske ortodoksnosti, nego zato što su moćne sile koje su vodile Wall Street i "novčani trust" odlučile da se neće odreći svoga cilja - stjecanja svjetske novčane moći pod kontrolom SAD-a pomoću novog zlatnog standarda koji su banke J. P. Morgan & Co., Dillon, Read & Co., te Benjamin Strong, Edwin Kemmerer i američka financijska elita izgradili na žarištu Prvoga svjetskoga rata. Nije ih previše smetala činjenica da time američko gospodarstvo guraju u najveću krizu u američkoj povijesti, u svome, naposljetku, neuspješnom pokušaju da preuzmu svjetsku financijsku vlast od Engleske.

Suprotno stanju u Sjedinjenim Američkim Državama, tečaj funte je od 1931. godine plutao jer funta nije bila vezana na

zlatu, pa je devalvacija funte od oko 40% pokrenula britanski izvoz i ublažila posljedice sloma svjetskog financijskog sustava. Europske su zemlje vrlo brzo, jedna za drugom, napuštale zlatni standard, sve osim Francuske. Sjedinjene Američke Države držale su se precijenjenog zlatnog pariteta do travnja 1933. godine.

Splet tih kriza prouzročio je golemo povećanje utjecaja američke Vlade na američki ekonomski život. To se očitovalo u projektu nazvanom New Deal predsjednika Franklina Roosevelta, kao prvog predsjednika iz Demokratske stranke od Prvoga svjetskoga rata, koji je dužnost preuzeo 4. ožujka 1933. godine. Većina programa obnove predsjednika Roosevelta bila je, u biti, nastavak mnogih infrastrukturnih projekata pokrenutih za mandata nesretnog predsjednika Hoovera.

Od početka velike ekonomske krize u 1931. do trenutka najvećih ratnih izdataka 1944. američki se državni dug povećao s 29% na više od 130% bruto društvenog proizvoda (BDP-a). Kao jednako važno, udio javne potrošnje u ukupnom nacionalnom gospodarstvu povećao se s 12%, koliko je iznosio 1931. godine, na više od 45% u 1944. godini.

Krah velebnog projekta Benjamina Stronga da od New Yorka stvori bankarsko središte Europe i svijeta do temelja je izobličio strukturu svjetskog financijskog sustava, svjetske trgovine i gospodarskog napretka.

Trebat će šest godina domaće gospodarske krize, restrukturiranja gospodarstva i priprema za još jedan veliki rat u Europi da se ispravi šteta koju je Wall Street prouzročio svojim pokušajem da zauzme položaj Britanskoga Carstva kao vodeće svjetske sile. Za to će biti potrebno jednom zauvijek uništiti napredno Njemačko Carstvo kao budućeg suparnika američkoj prevlasti u svijetu.

Taj će proces dobiti ime Drugi svjetski rat. U biti, bio je to nastavak nerazriješenih geopolitičkih pitanja iz Prvoga svjetskoga rata, divovske i tragične bitke između dvije sile, Njemač-

ke i Sjedinjenih Američkih Država, oko toga tko će naslijediti oslabjelo Britansko Carstvo i postati vodeća svjetska sila. Barem je to tako vidjela vodeća elita američkoga ustroja. Dvojbeno je jesu li njemački elitni krugovi ikada ozbiljno razmišljali o ideji svjetskoga carstva. Do 1914. godine svakako nisu, a prema svim dokazima nisu ni tijekom tridesetih godina 20. stoljeća. A što se tiče Hitlera, on je imao previše strahopoštovanja prema moći Britanskoga Carstva.⁴⁸

No, nema nikakve dvojbe da je američki "novčani trust" gajio zamisli o globalnom carstvu, neformalnom carstvu financija, pod zaštitom najjače vojske svijeta. Kako bi ostvario taj cilj, trebao mu je još jedan svjetski rat. I Banka za savezne pričuve odigrat će u tome odlučujuću ulogu. Prvi takav pokušaj moćnih newyorških banaka, uz potporu njihove privatne Newyorške banke za savezne pričuve, pokazao se kao katastrofalan neuspjeh, koji je Sjedinjene Američke Države gurnuo u najveću financijsku krizu, u lančane stečajeve banaka i u najveću ekonomsku krizu u američkoj povijesti. Za manje od deset godina Wall Street i moćne obitelji koje su iza njega stajale bili su spremni krenuti u svoj drugi i konačni pokušaj preuzimanja prevlasti nad svijetom.

48 Hesse, Fritz., *Das Spiel um Deutschland*, Paul List Verlag, München, 1955., str. 240. - 241. Fritz Hesse, viši savjetnik ministra vanjskih poslova Ribbentropa za vrijeme Trećega Reicha, u svojim je memoarima napao njemačkoga ministra vanjskih poslova i Hitlera što nisu čvrsto zgrabili osnovnu geopolitiku Britanca Halforda Mackingera. Kako je to Fritz Hesse postavio: "Za Anglosaksonce bilo je potpuno nevažno tko vlada Njemačkom. Jednostavna činjenica da je Njemačka postala najveća kontinentalna sila bila je dostatna da Anglosaksonci i Francuzi krenu u rat." (str. 240.)

NEW DEAL I EKONOMSKA KRIZA - OBITELJ ROCKEFELLER IZLANJA KAO DOMINANTNA SNAGA

Zar to nije obična krađa, gospodine Predsjedniče?

Riječi senatora Thomasa Gorea
upućene predsjedniku Rooseveltu
u svezi s njegovom odlukom iz 1933.
da opozove otplatu kredita u zlatu.

Pad Kuće Morgan

Prvi pokušaj pretvaranja New Yorka u svjetsko financijsko središte na temelju novoga zlatnog standarda pod dominacijom Amerike urušio se u rujnu 1931. kada je Velika Britanija, zajedno s mnogim drugim europskim zemljama, napustila zlatni standard. Taj se slom morao dogoditi i bio je potpuno predvidiv, s obzirom na krhak međunarodni sustav bankovnih kredita i obveznica, koji je, poslije Versailleske mirovne konferencije iz 1919. godine, stvorila banka J. P. Morgan & Co.

Godine 1930., kako je poljoprivredna kriza u Americi dosegla vrhunac, propalo je 1.345 banaka, većinom malih ruralnih farmerskih banaka. Zbog povlačenja uloga iz preostalih banaka i sve veće ekonomske krize, banke su se jedna za drugom zatvarale, one koje su još radile davale su sve manje

kredita, a kriza se stalno povećavala, pa su i te banke počele propadati.

Godine 1931. broj zatvorenih banaka bio je gotovo dvostruko veći od onoga iz prethodne godine, 2.294. A 1932. propale su još 1.453 banke. Do te godine, 1932., godine predsjedničkih izbora, kriza se s banaka prelila na cijele savezne države. Guverneri saveznih država počeli su proglašavati "bankovne praznike" u cijeloj državi kako bi zaustavili navalu na banke, što se prvo dogodilo u saveznoj državi Nevadi, a ubrzo se proširilo do industrijske države Michigana.

Strahujući da će Amerika neizbježno devalvirati dolar u odnosu na zlato kako bi potaknula izvoz svojih industrijskih proizvoda i usporila rastuću plimu nezaposlenosti, središnje banke stranih zemalja i drugi vlasnici dolara počeli su mijenjati svoje dolare za zlato. To je pridonijelo mišljenju da će sigurno doći do potpune krize i učvrstilo odluku Banke za savezne pričuve da se drži zlatnog pariteta bez obzira na cijenu za domaće gospodarstvo.

Kako bi spriječila "odljev zlata i zahtjeve za valutom", prema pravilima tadašnjega zlatnog standarda, Banka za savezne pričuve podigla je diskontnu stopu s 1,5%, koliko je iznosila u listopadu 1931., na 3,5% samo tjedan poslije toga, što je bio golem porast koji je više nego udvostručio troškove kapitala.

Ta visoka stopa uništila je svaku mogućnost oporavka domaćih banaka i još više produbila krizu u Americi. To je, pak, pokrenulo novu navalu ulagača u banke. Od kolovoza do studenoga količina novca na američkom tržištu, uključujući i valutu u optjecaju i bankovne depozite, smanjila se za 8%, što je bilo bez presedana u kratkoj povijesti Banke za savezne pričuve. Istodobno, zalihe zlata te banke, koje su se teoretski trebale povećati, s obzirom na privlačne više kamatne stope, smanjile su se za alarmantnih 11%.

Od sloma burze iz listopada 1929. do kraja 1932., neposredno prije inauguracije predsjednika Roosevelta iz ožujka 1933.,

nacionalno je bogatstvo isparilo u razmjerima kakve nitko prije nije mogao ni zamisliti. Nacionalni dohodak ili BDP smanjio se do kraja 1932. godine s oko 88 milijarda dolara na manje od pola toga iznosa, odnosno na 42 milijarde dolara.¹

Tijekom teškog razdoblja od 1929. do 1933., kada se Newyorška burza topila, a tisuće manjih regionalnih banaka diljem Amerike propadalo, unutar najmoćnijih bankarskih krugova New Yorka vodila se divovska borba oko toga tko će iz te krize izroniti kao najsnažniji.

Prvi put u povijesti Sjedinjenih Američkih Država, ne računajući razdoblje Građanskoga rata od 1861. do 1865., američki je državni dug zavladao američkim tržištem kapitala. Godine 1930., nekoliko tjedana poslije sloma Newyorške burze iz listopada 1929., državni je dug bio samo malo veći od 6 milijarda dolara, odnosno, samo 22% nacionalnog dohotka. Na završetku Drugoga svjetskoga rata, u siječnju 1946., taj je dug iznosio 278 milijarda dolara, odnosno 170% nacionalnog dohotka. To znači da se državni dug nominalno povećao za više od 1.700% za samo šesnaest godina.²

Bankarsko poslovanje SAD-a dramatično se prenijelo od financiranja kupnje dionica po povoljnim uvjetima i davanja kredita stranim zemljama do financiranja sve veće američke državne potrošnje. Banke su, u biti, postale trgovine državnim obveznicama, a ne banke za davanje komercijalnih kredita. Burza će svoj vrhunac iz 1929. dosegnuti tek za četrdeset godina.

Posljedice politike Rooseveltove ere bile su dramatičan pomak od moći međunarodnog privatnog bankarstva, posebno investicijskog bankarstva, kojim su se bavile banke J. P. Morgan & Co., Kuhn, Loeb & Co., Dillon Read & Co. i druge. Njihova mogućnost zgrtanja novca na izdavanju obveznica u Europi

1 Studenski, Paul i Kross, H. E.: *Financial History of the United States*, McGraw-Hill Book Co., New York, 1963., str. 353.

2 Hansen, Morris H., *Statistical Abstract of the United States*, Ministarstvo trgovine SAD-a, US Government Printing Office, Washington, D.C., 1946., str. 355.

ili Latinskoj Americi propala je u rujnu 1931. kada je Velika Britanija napustila zlatni standard.

Bez zlatnog standarda i njegova psihološkog djelovanja kao podloge za velike i rizične međunarodne kredite, banke su bile prisiljene pobliže provjeriti stvaran kreditni rizik svojih dužnika. Ono što su pritom vidjele, užasnulo ih je. Kao posljedica toga, međunarodni su krediti gotovo preko noći presušili. Banke su, strahujući od neplaćanja, zatražile otplatu postojećih kredita. Zajedničko djelovanje svih tih čimbenika pridonijelo je zatvaranju kruga neplaćanja i deflacije diljem svijeta.

Banka J. P. Morgan & Co. nikada više nije povratila svoju nekadašnju moć u New Yorku i u međunarodnim financijama. Od vremena kada je, tijekom Prvoga svjetskoga rata, bila isključiva banka za financiranje Velike Britanije, do intimnog prijateljstva iz dvadesetih godina između štićenika Kuće Morgan Benjamina Stronga i guvernera Engleske banke Montagua Normana, Kuća Morgan postigla je golem međunarodni utjecaj produbljivanjem svojih veza s oslabjelim londonskim Cityjem.

Guverner Engleske banke Montagu Norman očajnički je i neuspješno, u ljeto 1931., nastojao Veliku Britaniju održati na zlatnom standardu. Guverner Newyorške banke za savezne pričuve Benjamin Strong rekao je tada guverneru Normanu da će britanska Vlada morati razraditi paket za spas s bankom J. P. Morgan & Co., koja je tada još uvijek bila financijski zastupnik Velike Britanije u Americi, što je bio vrlo unosan položaj, kao što je već rečeno, koji je ta banka držala od početka Prvoga svjetskoga rata iz 1914. godine.

Britanska laburistička Vlada premijera Ramsaya MacDonalda pala je zbog toga što je većina ministara odbila prihvatiti veliko smanjenje socijalnih davanja za nezaposlene, koje je zahtijevala banka J. P. Morgan & Co., kao preduvjet za njezin kredit, o čemu su izvijestile londonske novine *Daily Herald*. Morgan se bio obvezao da će okupiti newyorške banke kako bi

skupile znatnu količinu od 200 milijuna dolara radi spašavanja funte, a s njome i zlatnog standarda Kuće Morgan.³

Na kraju su zakasnili. Dana 19. rujna 1931. Vlada premijera MacDonalda objavila je kako Velika Britanija napušta zlatni standard. Taj je događaj označio krah Morganove strategije da uključi Veliku Britaniju i banke londonskog Cityja u izgradnju financijskog carstva sa središtem u New Yorku.

Od toga se trenutka Velika Britanija nikada više neće koristiti uslugama banke J. P. Morgan & Co. kao svoga isključivog financijskog zastupnika u Sjedinjenim Američkim Državama, što je ta banka bila još od 1914. i što joj je donijelo golemu prednost.⁴ To je označilo i jasan pad međunarodne moći Kuće Morgan unutar američkoga ustroja. Grabežljivci vrlo brzo nanjuše krv, posebno onu svojih suparnika.

Drugi i razoran udarac na primat Kuće Morgan u newyorškim financijama dogodio se u lipnju 1933. godine, kada je Kongres usvojio Glass-Steagallova zakon, službeno nazvan Zakon o bankarstvu iz 1933. Kao mjeru smanjenja budućih špekulativnih burzovnih i financijskih balona, tim je zakonom bankovnim holdinzima zabranjeno imati u vlasništvu druge financijske tvrtke, uključujući i osiguravajuće kuće i investicijske banke. Osim toga, tim je zakonom, radi osiguranja bankovnih depozita, osnovana Savezna korporacija za osiguranje depozita (Federal Deposit Insurance Corporation, FDIC).

Jedina velika newyorška banka koja je poticala Kongres da donese Glass-Steagallova zakon bila je Chase Bank obitelji Rockefeller. Predsjednik te banke Winthrop Aldrich bio je sin senatora Nelsona Aldricha, autora takozvanog Aldrichova plana, temeljem kojega je 1913. godine donesen Zakon o saveznom pričuvcima.

3 Burk, Kathleen, *Finance, Foreign Policy and the Anglo-American Bank: The House of Morgan, 900-31*, Historical Research, LXI. izdanje, br. 45., lipanj 1988., str. 208. - 210.

4 Ibid., str. 209. - 210.

Godine 1933. predsjednik Roosevelt potpisao je Glass-Steagallov zakon kojim su bankovni ulozi postali osigurani, ali su osiguranje, komercijalno bankarstvo i trgovina na burzi razdvojeni radi sprječavanja koncentracije financijske moći.

On je rane mjesece 1933. proveo u Washingtonu, lobirajući da Kongres usvoji Glass-Steagallov zakon, unatoč snažnom protivljenju Johna P. Morgana i vlasnika drugih newyorških banaka. Za razliku od banke J. P. Morgan, banka Chase postala je najveća svjetska depozitna banka na temelju tradicionalnih kredita danih krugu Rockefellerovih kompanija, poput Standard Oila, pa je bila manje ovisna o potpisivanju međunarodnih obveznica ili spekulacijama u kupnji i prodaji dionica, kao što je to bila banka J. P. Morgan.⁵

⁵ Collier, Peter i Horowitz, David, *The Rockefellers: An American Dynasty*, Holt, Rinehart and Winston, 1976., str. 160. - 161.

Obitelj Rockefeller zabila je nož u leđa svojim suparnicima Morganima u vrijeme kada su bili najslabiji. Banka Chase izašla je na kraju kongresnih istraga o nepriličnim radnjama banaka, koje je proveo senatski Odbor za bankarstvo, neokaljana i čvrsto profilirana kao "prijatelj" New Deal-a, što je bila rijetkost za milje Wall Streeta, koji je predsjednika Roosevelta prijezirno nazivao "izdajicom svoje klase", budući da je u govorima napadao pohlepu i korupciju Wall Streeta i tamošnje bankare nazivao "ekonomskim rojalistima". Rooseveltove mjere, poput one o osnivanju Uprave za nacionalni oporavak (National Recovery Administration), tradicionalni konzervativni bankari s Wall Streeta držali su divovskim korakom prema boljševizmu.⁶

Banka J. P. Morgan & Co. bila je prisiljena rascijepiti se na dvije banke - banku J. P. Morgan i investicijsku banku Morgan Stanley za kupnju, prodaju i preuzimanje korporativnih vrijednosnih papira. Glass-Steagallovim zakonom, usvojenim usred nacionalne bankovne panike u prvim danima mandata predsjednika Roosevelta, zadan je razoran udarac nekada svemoćnoj Kući Morgan, udarac od kojega se više nikada nije potpuno oporavila.⁷

Kriza zlata i pad vrijednosti dolara

U siječnju 1934. štetno djelovanje zlatnog standarda, kojim se upravljalo iz SAD-a, te javno otkriće o tome za koje američke banke američka Vlada misli da su u opasnosti i da im je potrebna državna pomoć potaknuli su novu paničnu navalu ulagača na tisuće manjih slabo kapitaliziranih banaka.

Dva dana poslije svoje inauguracije za predsjednika, 6. ožujka 1933., Franklin Roosevelt izdao je zapovijed o četve-rodnevnom nacionalnom bankovnom prazniku. Glavni je cilj

⁶ Ibid., str. 161. - 162.

⁷ Burk, Kathleen, op.cit., str. 210.

bilo spriječiti svakoga tko bi nagomilavao ili izvezio zlato ili srebro.⁸ Zatvorene su sve banke u Sjedinjenim Američkim Državama. Onemogućeno je i ulaganje i podizanje uloga. Predsjednik je pokazao prijezir prema formalnoj pravnoj proceduri i jednostavno se pozvao na Zakon o trgovanju s neprijateljem iz 1917. kao zakonski temelj za tu odluku. Tobaže, "neprijatelji" su bili strani vlasnici američkih dolara koje se moglo zamijeniti za zlato.

U roku od tri dana Kongres je donio Interventni zakon o bankarstvu (Emergency Banking Act), kojim je potvrđena predsjednikova odluka i kojim su predsjedniku dane gotovo neograničene ovlasti za daljnje postupanje. Dana 5. travnja 1933. predsjednik Roosevelt potpisao je Uredbu kojom je posjedovanje zlatnih kovanica, poluga ili potvrda o zlatu kod američkih građana postalo nezakonito.⁹ Prekršaj se kažnjavao novčanom kaznom od 10.000 dolara ili kaznom od deset godina zatvora, odnosno, posjedovanje zlata postalo je kazneno djelo.

Tako je savezna Vlada konfiscirala zlato vlastitih građana. Budući da se zlato općenito držalo krajnjim sredstvom očuvanja vrijednosti valute ili otplate dugovanja, bila je to golema prisilna konfiskacija koju je počinila država nad privatnom imovinom svojih građana, u zamjenu za obično papirnato obećanje otplate. Građani nisu imali nikakvu moć djelovanja. Mogli su se samo nadati boljim vremenima u toj sve dubljoj krizi. Malo je ljudi razumjelo složeno djelovanje zlata. Konfiskacijom zlata u vlasništvu američkih građana, američka Vlada nije samo napunila zlatom svoje trezore na štetu svojih građana, nego im je, i to usred najveće ekonomske krize u povijesti Amerike, odsjekla svaku mogućnost da u obliku zlata dugoročno očuvaju vrijednost svoje imovine.

8 Ministarstvo financija SAD-a, *History of the Treasury: Chronology of Events 1900 through 2003*, pristupio na www.ustreas.gov/education/history/events/1900-present.shtml.

9 Ibid.

U ožujku 1933. godine predsjednik Roosevelt zatvorio je sve banke proglasom za spas zemlje i promijenio temelj zlatnog pariteta.

Osim toga, Vlada je obustavila zamjenu svojih dolara za zlato. Dana 5. lipnja 1933. Kongres je i formalno napustio zlatni standard te objavio da su tradicionalni ugovori s klauzulom o zlatu ništavni. Oko 100 milijarda dolara iz takvih ugovora time su postali nenaplativi - od hipotekarnih kredita preko polica životnog osiguranja do željezničkih obveznica. Klauzula o zlatu bila je osiguranje od inflacije i jamstvo otplate zdravim novcem. Vjerovnik je pod takvim uvjetima ugovora mogao zatražiti isplatu ili u valuti ili u zlatu.¹⁰

Ali ne više. Vjerovnici nisu više mogli zahtijevati isplatu privatnih dugovanja u zlatnim kovanicama. Senator Thomas

¹⁰ Grant, James, *Money of the Mind*, op. cit., str. 227. - 230.

Gore iz savezne države Oklahome, kada su ga pitali za mišljenje o kongresnom opozivu Klauzule o zlatu, kao jednoj od mnogih interventnih stabilizacijskih mjera predsjednika Roosevelta, uzvratio je: "Zar to nije obična krađa, gospodine Predsjedniče?" Objavu američkoga Ministarstva financija o tome kako za svoja dugovanja više neće jamčiti zlatom, London je nazvao "američkom ogluhom".¹¹

Dok drugi gube, Bernard Baruch dobiva

Jedan je čovjek iz te financijske krize izišao znatno moćniji i bogatiji. Bio je to jedan od politički najutjecajnijih ljudi "novčanoga trusta" Wall Streeta, Bernard Baruch, financijaš, politički "pobornik" Wall Streeta u Kongresu i savjetnik predsjednicima, od Woodrowa Wilsona preko Herberta Hoovera do Franklina Roosevelta, kao i britanskom premijeru Winstonu Churchillu. Njegovo je bogatstvo na Wall Streetu bilo povezano uz željezničkog milijunaša Edwarda H. Harrimana i uz obitelj Rockefeller.¹²

Jedan od najutjecajnijih glasova koji su u ono doba zahtijevali strogo pridržavanje zlatnog standarda, Bernard Baruch, stekao je bogatstvo prije i za vrijeme Prvoga svjetskoga rata kao promotor dionica za američki bakreni trust, na čelu kojega je bila obitelj Guggenheim.

Godine 1916., prije ulaska Amerike u Prvi svjetski rat, predsjednik Wilson imenovao ga je predsjednikom Savjetodavnog povjerenstva Vijeća za nacionalnu obranu, koje je kasnije postalo Odbor za vojnu industriju (War Industry Board, WIB). On je, u biti, bio vladar američke industrije za vrijeme rata.

¹¹ Ibid., str. 230.

¹² Baruch, Bernard M., *My Own Story*, Henry Holt & Co., New York, 1957.. str. 138. - 139. Baruch je to spomenuo ovim riječima: "Naša je kompanija za gospodina Harrimana odradila velik posao..."

Na tome položaju, kako je kasnije u kongresnim istragama dokumentirano, Bernard Baruch je kartelizirao velike sektore američke industrije i pomogao organizirati goleme trustove za fiksiranje cijena u industriji bakra i u drugim industrijskim granama, koje su na proizvodnji vojne opreme zgrnule golem profit.¹³

Bernard Baruch iskoristio je svoj povlašten položaj čovjeka u vlasti i informacije koje su mu bile dostupne u Vijeću za nacionalnu obranu. U jednom dokumentiranom slučaju, kako bi upozorio svoje poslovne prijatelje u kartelu proizvođača bakra, savjetovao im je da prodaju goleme količine bakra, vitalne za ratnu proizvodnju, Vladi SAD-a, po znatno većoj cijeni, dva tjedna prije negoli je predsjednik Wilson objavio rat, 2. travnja 1917.¹⁴ Sve se to dogodilo u vrijeme kada je Bernard Baruch bio na osjetljivu položaju od javnog povjerenja.

Nakon što je Amerika u travnju 1917. ušla u Prvi svjetski rat, kada je sukob interesa Bernarda Barucha postao toliko očit i bestidan da su ga počeli napadati mediji, on je imenovao, Eugenea Meyera mlađeg svoga starog ortaka s Wall Streeta i poslovnog partnera, za nadzornika državnog otkupa bakra. Eugene Meyer u to je doba bio predsjednik Državne korporacije za financiranje rata. Trgovanje među ljudima kojima su bile dostupne informacije iz prve ruke i sukob interesa za Barucha nisu nikada bili prepreka. On će se kasnije pobrinuti da njegov prijatelj Meyer postane vlasnik politički utjecajnih novina *Washington Post*, najvjerojatnije iz zahvalnosti.

Tijekom mandata predsjednika iz Republikanske stranke, tijekom dvadesetih godina, Bernard Baruch izgradio je svoju moć uglavnom tako što je davao velike donacije utjecajnim kongresnicima iz Demokratske stranke. On je tada imao najveću moć utjecati na izbore i bio je naširoko poznat po tome što je

13 Schwartz, Jordan A., *The Speculator: Bernard M. Baruch in Washington, 1917-1965*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1981.

14 Ibid., str. 271.

Pripadnik uskoga kruga "novčanog trusta" s Wall Streeta, Bernard Baruch (desno) pomogao je Winstonu Churchillu prodati dionice i zgrnuti velik novac na Newyorškoj burzi malo prije njezinoga kraha iz 1929. godine.

kontrolirao glasove oko 60 senatora i zastupnika u Kongresu, pomoću svoga novca i utjecaja.

U vrijeme sloma burze Bernarda Barucha držalo se najutjecajnijim demokratom u Vladi predsjednika Hoovera, a u Kongresu pod sve većom kontrolom demokrata ranih tridesetih godina to je bio položaj od golema utjecaja.

Poslije 1930. godine Bernardu Baruchu sve se više obraćao republikanski predsjednik Herbert Hoover, tražeći od njega savjete o djelovanju i o tome što bi demokratski Kongres mogao poduzeti u suočavanju s ekonomskom krizom koja se širila zemljom.

Bernard Baruch nije skrivao činjenicu da je zgrnuo cijelo bogatstvo na burzi tako što je sve svoje dionice prodao nekoliko

tjedana prije sloma burze iz listopada 1929., želeći tako svojim izjavama u javnosti dati težinu delfijskoga proročanstva u stanju kakvo je vladalo ranih tridesetih godina. No, nije rekao kako je njegov blizak prijatelj Winston Churchill to isto učinio na njegov savjet. Začudo, i Bernard Baruch i Winston Churchill uspjeli su izbjeći krah burze, i to neposredno prije negoli je Engleska banka pokrenula događaje koji su doveli do sloma londonske burze u rujnu 1929. U nekim je krugovima vladalo mišljenje da su i jedan i drugi dobro iskoristili svoj položaj jer su znali što će se dogoditi.

U kritičnim mjesecima 1931. i 1932. godine Bernard Baruch koji je dominirao u donošenju zakona i u političkim raspravama, uspio je postići konsenzus demokrata i republikanaca u Kongresu. Ranih tridesetih godina utjecajni predsjednik Senatskog odbora za financije i drugi moćni kongresnici često su bili gosti u lovu na imanju Bernarda Barucha u Južnoj Karolini.

Baruch je tijekom tih kritičnih prvih nekoliko godina krize imao položaj s toliko moći i utjecaja nad ekonomskom politikom Washingtona kao nitko drugi. Ono što je tim utjecajem činio pokazat će se odlučujućim za daljnji tijek događaja.

Nagovorio je demokrate iz Senata da ne traže put koji bi bio alternativa tada paraliziranoj Bijeloj kući, nego da postignu konsenzus s republikancima predsjednika Hoovera. "Zemlja je u vrlo uzburkanom stanju", rekao je svojim prijateljima iz Senata. "Sada joj treba odmor, a ne daljnje promjene. Nemojmo sada pokušavati ispravljati previše toga."¹⁵

Umjesto izvorne demokratske alternative katastrofalnoj politici *laissez faire*¹⁶ predsjednika Hoovera, zbog jedinstvenog utjecaja Bernarda Barucha svaka je moguća alternativa u tim kritičnim mjesecima bila blokirana. Taj izostanak alternativa kongresnika iz Demokratske stranke politici *laissez faire* pred-

15 Ibid., str. 270. - 276.

16 Politika po kojoj se vlada minimalno upliće u ekonomske poslove i ekonomske odluke prepušta tržištu. - nap. str. rec.

sjednika Hoovera sličio je muku demokrata u Kongresu više od osamdeset godina poslije toga - za vrijeme kongresne rasprave iz 2008. godine u svezi sa 700 milijarda dolara kojima su republikanci htjeli spasiti Wall Street od financijskih teškoća, što je bilo bez presedana u američkoj povijesti.

Baruch je tvrdio kako je cijena robe dosegla dno u listopadu 1930. godine i kako je to "pokrenulo prirodne sile ispravljanja. Ne vjerujem da Vlada može učiniti išta kako bi pomogla. Kad god se država uplete, stvari postaju još gore."¹⁷

Jednoj skupini ekonomskih stručnjaka iz Demokratske stranke u to je doba rekao: "Posao mora proći kroz cjedilo i poslije toga se ponovno sam pokrenuti." Kao da je nacionalno gospodarstvo nekakav velik stroj za pranje rublja. Kada se jedan od nazočnih ekonomista tome usprotivio, rekavši da takvim *laissez faire* pristupom država riskira pobunu na ulicama, on mu je odbrusio: "Za to se uvijek može pobrinuti suzavac."

Svojim se utjecajem koristio kako bi se snažno suprotstavio bilo kakvim prijedlozima o pokretanju javnih projekata državnim sredstvima radi smanjenja nezaposlenosti, koju je prijezirno nazvao "inflacijom radnih mjesta". Naslovom na naslovnici izdanja od 12. studenog 1931. list *New York Times* navijestio je optimizam bez ikakva temelja: "Baruch vidi kako se nacija izdiže iz krize". Uz taj naslov bio je članak o 67.000 nezaposlenih koji čekaju u redu kako bi što prije dobili bilo kakav posao u gradu New Yorku. Pozvao je i na povećanje poreza, kako bi se u toj krizi očuvao "uravnotežen i zdrav" državni proračun, tvrdeći kako će bilo kakva velika državna potrošnja prouzročiti inflaciju dolara. U njegovim je očima bilo zlato, a ne dobrobit naroda.

Svojim utjecajem nad demokratima u Kongresu uspio ih je pridobiti za istu destruktivnu fiskalnu deflaciju kao i republikance predsjednika Hoovera, čime je uspješno paralizirao svaku

mogućnost znatne političke inicijative, dok je zemlja tonula sve dublje u ekonomsku moru. Tijekom prvih godina krize uporno je zagovarao daljnju deflaciju kao nacionalnu politiku.

Srž njegove strategije bila je spriječiti svaki pokušaj Kongresa da promijeni Sustav banaka za savezne pričuve i inzistirati na tome da se SAD, pod svaku cijenu, strogo drže zlatnog standarda, čak i nakon što su Velika Britanija i još 24 zemlje u rujnu 1931. napustile zlatni standard. Svom bliskom prijatelju senatoru Jimmyju Byrnesu napisao je: "Ova zemlja ne može odustati od zlatne podloge".¹⁸

Pravio je pritisak i na Kongres i na Vladu predsjednika Hoovera da ne odustaju od zlatnog standarda. Tijekom cijelog tog razdoblja pomoćnik ministra financija u Vladi predsjednika Hoovera, Ogden Mills mlađi, bio je Baruchov poslovni partner u rudnicima zlata na Aljaski, kao i Baruchov stari ortak, Eugen Meyer mlađi, kojega je malo prije toga predsjednik Hoover imenovao u Upravni odbor Banke za savezne pričuve.¹⁹

Do veljače 1932., u godini predsjedničkih izbora, američke zlatne pričuve smanjile su se na zabrinjavajuće nisku razinu. Više od milijardu dolara monetarnog zlata bilo je otišlo u strane zemlje i u privatno vlasništvo američkih građana zbog porasta krize američkoga bankarstva, a Banka za savezne pričuve morala je po zakonu pronaći još 1,5 milijardu dolara zlatnih pričuva. Količina "slobodnog zlata" Banke za savezne pričuve u to se doba smanjila na 433 milijuna dolara i nastavila se smanjivati za 150 milijuna dolara tjedno, a Bernard Baruch dvostrukim je žarom, javno i privatno, pozivao i inzistirao na tome da Amerika, pod svaku cijenu, ostane na zlatnom standardu.

Predsjednik Hoover tvrdoglavo je objavio da neće učiniti ništa čime bi se "miješao" u automatsko djelovanje zlatnog standarda. Zlato je i dalje odlazilo iz trezora Banke za savezne pričuve, a banke su sve većom brzinom propadale.

18 Ibid., str. 270. - 276.

19 Ibid., str. 296.

U jednom uvodniku lista *Philadelphia Record*, iz svibnja 1932., uznemirenost u zemlji ovako je opisana:

Sjedinjene Američke Države moraju u roku od tri mjeseca obustaviti isplatu u zlatu. Ako Vlada čeka dok na to ne bude prisiljena, ona time priziva katastrofu. Ako se Vlada odluči djelovati sada, mogla bi zaustaviti deflaciju i krizu, te ponovno krenuti prema prosperitetu... Prema stopi kojom zlato istječe iz Sustava saveznih pričuva, banke za savezne pričuve morat će obustaviti svoje transakcije na otvorenom tržištu u roku od šest tjedana. Na to će ih odjednom prisiliti odljev zlatnih pričuva — taj zlatni lanac kojim je okovano svako moguće djelovanje kojim bi se moglo izliječiti krizu...

Zašto se ne možemo boriti protiv krize kao što smo se borili u ratu kada smo proglasili embargo na zlato 1917. godine i nitko se zbog toga nije zabrinjavao?... Predsjednik Hoover proglasio je moratorij na dug savezničkih zemalja, a građanima tih dužničkih zemalja (primjerice, Francuskoj i Velikoj Britaniji, nap. aut.) dopušta da odnose naše zlato i guraju nas u propast. Jesmo li mi u okovima neke čudne opsesije, zbog koje djelujemo iracionalno kad god se spomene taj dragocjeni metal?

Kada je postalo jasno da će na predsjedničkim izborima, u studenom 1932., pobijediti kandidat Demokratske stranke Franklin Delano Roosevelt, Baruch je lukavo postao njegov saveznik, iako se njegovoj nominaciji ranije protivio.

Istodobno je počeo nagomilavati svoje zlatne poluge u trezorima newyorških banaka, kupujući zlato od europskih dobavljača i dopremajući zlato vlastite tvrtke Alaska Juneau Gold Mining Company. Do veljače 1933., mjesec dana prije inauguracije predsjednika Roosevelta, kada je naglo prestao kupovati zlato, njegovo je bogatstvo u zlatu doseglo golemih šezdeset šest zlatnih poluga. Iz privatnih je izvora, od članova "trusta mozgov" budućeg predsjednika Roosevelta, u kojemu je i sam bio jedan od pet izabranih članova, doznao za Rooseveltovu politiku glede zlatnog standarda.

Dana 5. travnja 1933. predsjednik Roosevelt izdao je proglas kojim je zatražio da se sve zlato u privatnom posjedu preda

Ministarstvu financija. U to se vrijeme za Bernarda Barucha govorilo da je "najveći pojedinačni imatelj zlatnih poluga". U prvoj godini Rooseveltova mandata njegova je Vlada najavila da otkupljuje sve novoiskopano zlato po cijeni većoj od tržišne, što je bio pogriješno usmjeren pokušaj oživljavanja cijene robe, od čega je najviše koristi imao upravo Bernard Baruch. Baruch je svoga prijatelja Winstona Churchilla pravodobno izvješćivao o svim tim događajima.

Konvertibilnost dolara i zlata održat će se sve dok novi predsjednik, Franklin Delano Roosevelt, jednim od svojih prvih službenih poteza s predsjedničkog položaja, 19. travnja 1933., ne objavi da su Sjedinjene Američke Države obustavile konvertibilnost dolara prema zlatnom standardu.

Rooseveltov povratak na zlatni standard iz siječnja 1934., prema Zakonu o zlatnim pričuvama koji je donio Kongres, bio je prva službena devalvacija dolara u odnosu na zlato od 1900. godine, kada je predsjednik McKinley potpisao Zakon o zlatnom standardu, kojim je vrijednost dolara fiksirao na 25,8 graina²⁰ zlata za jedan dolar.

Zakonom o zlatnim pričuvama iz 1934. Sjedinjene Američke Države obustavile su otkup dolara za zlato na domaćem tržištu. Novim su zakonom Banke za savezne pričuve bile dužne svoje zlato dostaviti Ministarstvu financija, čime je nacionalizirano sve zlato u državi. Zauzvrat, banke su dobile takozvane "potvrde o zlatu", koje su im služile kao pričuve za depozite i novčanice Banke za savezne pričuve. Zakon je također ovlastio predsjednika da devalvira zlatni dolar na najviše 60% postojeće vrijednosti, što je bila velika devalvacija i golem gubitak za inozemne kreditore.

Predsjednik Roosevelt iskoristio je svoje zakonske ovlasti i proglasio devalvaciju dolara od 59%, na vrijednost od 35 dolara za uncu zlata. Dolar će i ostati na toj vrijednosti od

20 Angloamerička jedinica za masu. 1 grain (gr) = 0,064799 g. - nap. prev.

35 dolara za čistu uncu zlata sve do sudbonosne krize dolara iz ranih sedamdesetih godina, što će obilježiti početak kraja "američkoga stoljeća".

Rockefeller izranja kao pobjednik

Sudbonosna posljedica pada Kuće Morgan unutar američkoga ustroja bio je uspon moći obitelji Rockefeller i njezina dominacija nad američkim gospodarstvom i politikom, neviđena u povijesti Sjedinjenih Američkih Država.

Grupacija obitelji Rockefeller dvadesetih je godina stajala u pozadini glede nastojanja Kuće Morgan na izgradnji svoje svjetske moći temeljene na dolaru. Ta se grupacija usredotočila na izgradnju moći svoje kompanije Standard Oil na Bliskom istoku, zatim u Latinskoj Americi, Europi i drugdje, te na izgradnju međunarodne kemijske i vojne industrije, prethodnika američkoga vojno-industrijskog kompleksa iz vremena hladnoga rata.²¹

Krajem tridesetih godina moćnom dinastijom Rockefeller upravljala su četvorica braće, sinovi Johna D. Rockefellera mlađeg - David, Nelson, John D. III. i Laurance Rockefeller. Peti brat, Winthrop Rockefeller, imao je razmjerno sporednu ulogu u političkim aktivnostima obiteljskoga carstva. Ostala četvorica organizirala su rastuću moć svoje frakcije unutar najviših krugova američkoga ustroja moći oko banke njihove kompanije naftnoga carstva Standard Oil, nazvane New York's First National Bank. Na njezinu je čelu bio James Stillman, a u Upravnom odboru i William Rockefeller, brat Johna D. Rockefellera mlađeg, te oko banke Chase Bank, kućne banke kompanije Standard Oil, koja je 1933. godine bila najveća banka na svijetu, tada pod kontrolom obitelji Rockefeller, poslije

21 Engdahl, F. William, *Stoljeće rata: Anglo-američka naftna politika i novi svjetski poredak*, op. cit., posebno vidi 5. poglavlje.

spajanja s bankom Equitable Trust, koja je bila u vlasništvu obitelji Rockefeller.

Dok je većina Wall Streeta na New Deal predsjednika Roosevelta u početku gledala kao na anatemu i velik korak Sjedinenih Američkih Država prema ekonomskom boljševizmu, braća Rockefeller shvatila su da gospodarsku krizu i sve veću ulogu države u gospodarstvu mogu iskoristiti na vlastitu korist u svrhu izgradnje svoga carstva. Nisu se imali razloga bojati nikakvih političkih mjera izvan Vlade predsjednika Roosevelta. Njihovi su ljudi dominirali Rooseveltovim slavnim "trustom mozgov", koji je u početku bio sastavljen od pet ljudi koji su usmjeravali predsjednikove političke odluke, iako nisu imali nikakva službena položaja. To su, uz Bernarda Barucha, bili Adolf A. Berle, zatim James Warburg, bankar s Wall Streeta i sin tvorca Banke za savezne pričuve Paula Warburga, profesor Rexford Guy Tugwell i Raymond Moley.

Čovjek obitelji Rockefeller bio je prvi čovjek uz predsjednika Roosevelta, njegov pouzdanik i bivši zaposlenik obitelji Rockefeller Harry Hopkins, koji se brinuo o tome da predsjednik Roosevelt čini ono što je korisno za široke interese obitelji Rockefeller. Njega je, više od deset godina, financirala Zaklada Rockefeller, dok je bio na čelu organizacije zvane Organizirana socijalna služba, koju je financirala obitelj Rockefeller. Harry Hopkins postat će *alter ego* Franklina Delanoa Roosevelta, čak toliko da je stanovao u Bijeloj kući. On je u ratnim godinama bio druga najmoćnija osoba u Americi, toliko moćna da su ga mediji nazvali "zamjenikom predsjednika".

Osim toga, obitelj Rockefeller bila je blisko povezana s jednim utjecajnim članom Rooseveltova "trusta mozgov" - profesorom sa Sveučilišta Columbia Adolfom Augustusom Berleom mladim, koji će kasnije, poslije rata, raditi za njihove interese kao obiteljski savjetnik za Latinsku Ameriku i biti suautor autobiografije Nelsona Rockefellera. Profesor Berle

bio je, kao poznati newyorški odvjetnik, od ranih dvadesetih godina u bliskim odnosima s obitelji Rockefeller.²²

Godine 1937., ubrzo poslije njegova ponovnog izbora za predsjednika, Roosevelt, poznat po slabom razumijevanju ekonomije, prihvatio je mišljenje svoga ministra financija Henryja Morgenthaua o tome da se kriza bliži kraju i da je najveća opasnost potencijalna inflacija od prevelike državne potrošnje.

Stoga je Roosevelt smanjio državnu potrošnju i drastično skesao izdvajanje iz proračuna za sve državne agencije New Deal, poput Uprave za projekte napretka (Works Progress Administration). Banka za savezne pričuve uredno je smanjila ponudu novca i time zakočila potrošnju stanovništva. Burza je doživjela najveći pad u povijesti SAD-a, a dva milijuna ljudi ostalo je bez posla. Mediji su to prozvali "Rooseveltovom krizom". Nedugo poslije drugog pada u krizu Roosevelt se iznova obratio ljudima poput Adolfa A. Berlea i interesnom krugu braće Rockefeller radi osmišljavanja strategije koja će Ameriku izvući iz te druge krize. Braća Rockefeller bila su i više nego spremna pomoći.²³

U tome ozračju krize Burze dobila je obitelj Rockefeller mogućnost znatno proširiti svoju nepreglednu mrežu isprepletenih industrijskih kompanija i financijskih kuća tako što je ključne kompanije uvlačila u svoje neizmjereno industrijsko carstvo. Suprotno od odnosa prema većini malih i srednjih industrijskih poduzeća, New Deal je bio nježan prema kompanijama braće Rockefeller, kao i prema većini korporacija s popisa "500 najvećih", koje su s njima bile blisko povezane.²⁴

Novinar istražitelj Walter Winchell u to je doba izvijestio o tome kako je Harry Hopkins, nakon što je imenovan ministrom

22 Colby, Gerard i Dennett, Charlotte, *Thy Will Be Done: The Conquest of the Amazon - Nelson Rockefeller and Evangelism in the Age of Oil*, Harper Collins, New York, 1955., str. 89.

23 Ibid., str. 88. - 89.

24 Sutton, Anthony, *Roosevelt und die internationale Hochfinanz*, Grabert-Verlag, Tübingen, 1990., str. 149. - 154.

trgovine, obznanio svoj dug prema obitelji Rockefeller tako što je ponudio Nelsonu Rockefelleru, sinu Johna D. Rockefellera mlađeg, položaj pomoćnika ministra trgovine.

Prema jednom izvješću lista *Los Angeles Herald-Examiner* od 7. rujna 1975. Harry Hopkins uveo je tridesetih godina Nelsona Rockefellera u unutarnji krug New Deala. Ubrzo poslije imenovanja, Nelson Rockefeller, tada u svojim tridesetim godinama, postao je intiman prijatelj predsjednika Roosevelta, s kojim je potajno provodio praznike na predsjednikovu ladanjskom imanju Shangri-La, sada Camp Davidu.²⁵

Adolf A. Berle mladi postao je 1938. godine zamjenik ministra vanjskih poslova zadužen za Latinsku Ameriku. Bio je to položaj s kojega je mogao pribavljati neizmjernu korist naftnim i drugim poslovnim interesima obitelji Rockefeller, od Venezuele do Brazila i šire.

Bernard Baruch, obitelj Rockefeller i velike kompanije podupiru Mussolinijev model

Interesi obitelji Rockefeller s Wall Streeta, Bernard Baruch i moćni krug čelnih ljudi velikih kompanija toga doba bili su odlučni reorganizirati američko gospodarstvo po uzoru na centralizirano gospodarstvo tadašnje Mussolinijeve fašističke Italije. Naravno, ti su ljudi bili dovoljno politički lukavi da tako nešto ne zagovaraju preglasno u javnosti.

Bernard Baruch i njegov blizak prijatelj Bernard Swope, koji je bio jedan od direktora kompanije General Electric Co. i jedan od direktora banke National City Bank, nametali su 1931. godine predsjedniku Hooveru interventni program za "stabilizaciju industrije". Bit toga programa bila je osloboditi velike kompanije od ograničenja ugrađenih u Shermanov zakon

protiv trustova i time otvoriti vrata stvaranju golemih i moćnih korporacija u vrijeme krize, kada su niske cijene dionica omogućavale jeftino preuzimanje mnogih kompanija onima poput grupacije Rockefeller, koja je plivala u novcu.²⁶

Predsjednik Hoover, koji se ideološki protivio državnom intervencionizmu, odbio je Swopeov plan i ideje Bernarda Barucha. Kada je postalo jasno da će Hooverov protukandidat na izborima iz 1932. biti demokrat Franklin Delano Roosevelt, Baruch i njegovi prijatelji s Wall Streeta hitro su mu se dodvorili i ušli u uski krug oko njega, podmazujući taj ulazak velikim svežnjevima dolara.²⁷

Suprotno od pomno plasirane propagande u medijima, koji su Roosevelta prikazivali kao "junaka malih ljudi", koji je spreman istjerati "pozajmljivače novca iz hrama", on je, kao izdanak bogate obitelji s Istočne obale, daljnji rod predsjednika Theodorea Roosevelta, bio u svakom pogledu čovjek u službi Wall Streeta, posebno Bernarda Barucha, obitelji Rockefeller i kruga oko njih.²⁸ Frances Perkins, ministar rada u Rooseveltovoj Vladi, izjavio je:

"Na prvi sastanak Vlade, odmah poslije inauguracije predsjednika, 1933., došli su financijaš i Rooseveltov savjetnik Bernard Baruch i njegov prijatelj general Hugh Samuel Johnson, koji će kasnije postati direktor Uprave za nacionalni oporavak. Svakome su ministru uručili po jedan primjerak knjige Giovannija Gentilea, teoretičara talijanskog fašizma, i svi smo je s velikom pozornošću pročitali."²⁹

Onaj isti plan reorganizacije gospodarstva pod kontrolom države koji su Bernard Baruch i Gerard Swope 1931. godine

26 Sutton, Antony C., *Roosevelt und die internationale Hochfinanz*, Grabett-Verlag, Tübingen, 1990., str. 149. - 154.

27 Ibid., str. 142.

28 Ibid., str. 142. - 145.

29 Perkins, Frances, *The Roosevelt I Knew*; New York, 1946, str. 206., citirano u Anthony C. Sutton, Op. cit., str. 199.

neuspješno pokušali nametnuti predsjedniku Hooveru prihvatio je predsjednik Roosevelt.

U svibnju 1933., u prvim danima mandata, Roosevelt je predložio Kongresu osnivanje Uprave za nacionalni oporavak (National Recovery Administration, NRA). U tadašnjem ozračju duboke krize taj je prijedlog prihvaćen uz minimalnu raspravu. Prvi direktor te institucije bio je Hugh Samuel Johnson, suradnik i savjetnik Bernarda Barucha.

Svoju koncepciju Uprave za nacionalni oporavak uvelike su preuzeli od projekta mobilizacije industrije u vojne svrhe, na čijemu su čelu obojica bili za vrijeme Prvoga svjetskoga rata. Velike kompanije i Wall Street od tada su stalno bili opijeni željom da ponovno zadobiju takvu moć nad američkim gospodarstvom. Velika kriza bit će njihova druga prilika, a Hugh Johnson njihov čovjek za taj projekt. On u krugovima američke Vlade nije nimalo skrivao činjenicu da Mussolinijev korporativizam vidi kao model za Ameriku.³⁰

Uprava za nacionalni oporavak, pod njegovim vodstvom, organizirala je tisuće poslova po pravilima koje su sastavile trgovačke udruge i velike kompanije, s time da su kompanije, prihvaćene od spomenute Uprave, dobile pravo isticati simbol Uprave - "plavog orla".

Njegovu politiku u Upravi usmjeravala je trojka sastavljena od tri industrijska magnata, od kojih su sva trojica bila vrlo moćna - Walter Clark Teagle, predsjednik kompanije Standard Oil iz New Jerseyja, u vlasništvu obitelji Rockefeller, Gerard Swope, autor ranije spomenutog Swopeova plana i predsjednik kompanije General Electric, i Louis Kirstein, potpredsjednik lanca robnih kuća Filene's & Sons iz Bostona.³¹

Preko Teaglea grupacija obitelji Rockefeller iskoristila je svoj utjecaj na Upravu Hugh Johnsona kako bi recentralizirala

30 Payne, Stanley G., *A History of Fascism, 1914-1945*, University of Wisconsin Press, 1995., str. 230, bilješka br. 65.

31 Sutton, Anthony C., op. cit., str. 153.

trideset tri kompanije koje su nekada pripadale trustu Standard Oil, koji je slijedom presude Vrhovnog suda iz 1911. godine temeljem Shermanova zakona protiv trustova, bio prisiljen razdijeliti se na više kompanija.³² Bio je to samo jedan od niza poteza obitelji Rockefeller u njezinu učvršćivanju odlučujućeg političkog položaja nad unutarnjom i vanjskom politikom Sjedinjenih Američkih Država za vrijeme krize i mandata predsjednika Roosevelta.

Godine 1930., kada se većina banaka borila za opstanak, banka obitelji Rockefeller Chase National Bank cvjetala je. Na čelu te banke bio je Winthrop Aldrich, sin senatora Nelsona Aldricha, jednog od autora tajnog prijedloga o osnivanju sustava banaka za savezne pričuve, skovanog na otoku Jekyll 1910. godine, i šurjak Johna D. Rockefellera mlađeg. Najvrjednija imovina koju je Chase Bank stekla tijekom prvih mjeseci finansijske krize iz 1930. bila je banka Equitable Trust iz New Yorka, čiji je najveći dioničar bio upravo John D. Rockefeller mlađi. Tako je njihova banka Chase Bank postala najveća banka u Americi, a time, naravno, i na svijetu.³³

Kao rezultat njihova dominantnog položaja, koji je uslijedio poslije pada Kuće Morgan za vrijeme krize, grupacija obitelji Rockefeller, povrh kontrole nad bankama Chase Bank of New York i First City Bank of New York, kontrolirala je velike američke naftne kompanije - Standard Oil iz New Yorka (Mobil), Standard Oil iz New Jerseyja (ESSO/Exxon), Standard iz Kalifornije (Chevron) i Texaco (The Texas Company).

Osim toga, grupacija Rockefeller stekla je odlučujuću kontrolu nad najvećim kompanijama za kemijsku industriju i nad kompanijama povezanim s vojnom industrijom, uključujući i kompanije Allied Chemical, Anaconda Copper, DuPont, Monsanto Chemicals, Olin Mathison, Shell, Gulf Oil, Union

32 Ibid., str. 167.

33 Rockefeller, David, *Memoirs*, Random House, New York, 2002, str. 124. - 125.

Oil, Dow Chemicals, Celanese, Pittsburgh Plate Class, Cities Service, Stauffer Chemical, Continental Oil, Union Carbide, American Cyanamid, American Motors, Bendix Electric, Chrysler.³⁴ Obitelj Rockefeller također je započela s kupnjom velikih udjela u kompanijama General Motors i General Electric, koje je stvorio John P. Morgan, te u tada novoj tvrtki IBM.

Do kraja tridesetih godina grupacija industrijskih holdinga i banaka u vlasništvu obitelji Rockefeller stekla je jedinstven položaj da na bilo kakvu budućem ratu zgrne golemu zaradu. Nisu trebali dugo čekati.

34 Allen, Gary, The Rockefeller File, 3. poglavlje, pristupljeno na http://www.mega.nu:8080/ampp/gary_allen_rocker/chl-4.html#ch3.

SEDMO POGLAVLJE:

PLANOVI ZA "AMERIČKO STOLJEĆE" - STUDIJE O RATU I MIRU

Ako se utvrđeni ratni ciljevi odnose isključivo na englesko-američke imperijalističke ciljeve, oni ljudima u ostalim dijelovima svijeta neće biti važni. Treba ISTICATI i njihove interese pa će tako propaganda biti mnogo djelotvornija

Memorandum Vijeća za inozemne odnose
upućen Ministarstvu vanjskih poslova SAD-a,
Studije o ratu i miru, 1941.

"Diskretan pothvat" braće Rockefeller

John P. Morgan nikada nije našao ni vremena ni volje da svoje nepregledno bogatstvo organizira u obliku zaklada koje su oslobođene od poreza i da tako proširi svoj utjecaj daleko izvan granica svojih banaka i kompanija. No, John D. Rockefeller je, poslije štrajka rudara iz savezne države Colorado, kada su njegovi privatni zaštitari pucali u nenaoružane radnike zbog čega je bio na udaru medija i popraćen vrlo lošim publicitetom, bio uvjeren kako bi takav potez uvelike unaprijedio njegove odnose s javnošću.

Njegov glavni poslovni savjetnik Frederick T. Gates uvjerio ga je poslije 1913. da svoje bogatstvo organizira u zaklade koje su oslobođene od poreza, te da, s pomoću toga neoporezivanog

novca, proširi moć i utjecaj obitelji slično kao što je to činila i firentinska obitelj Medici, doduše, bez njezine kulturne profinjnosti, ali pod plaštem mita o "filantropiji".

Zaklada Rockefeller, osnovana 1913. u saveznoj državi New York, na čelu s Frederickom Gatesom, kojega je John D. Rockefeller nazvao najvećim biznismenom na kojega je ikada naišao, usmjeravat će svoje djelatnosti na one programe koji će korjenito utjecati i na bogatstvo i, prije svega, na političku i društvenu moć obitelji Rockefeller.

Ono što je pritom iznimno važno znati, a što je malo ljudi doista i razumjelo, jest činjenica da će, počevši u drugoj polovici tridesetih godina, Zaklada Rockefeller, pod krinkom filantropije, preoblikovati kartu cijeloga svijeta.

Godine 1939., uz veliku novčanu subvenciju Zaklade Rockefeller, newyorško je Vijeće za inozemne odnose (Council of Foreign Relations), u suradnji s Ministarstvom vanjskih poslova, započelo izrađivati niz strogo povjerljivih dugoročnih studija.

Taj projekt, koji se odvijao tijekom idućih 5 godina, odnosno do 1944. godine, dobio je naziv Studije o ratu i miru. Vodio ga je profesor geografije Isaiah Bowman, direktor već spomenutog Vijeća za inozemne odnose i jedan od prvih i najutjecajnijih članova tajne studijske skupine predsjednika Wilsona, zvane The Inquiry, koja je bila osnovana sa zadaćom da razradi strategiju za mirovne pregovore na završetku Prvoga svjetskoga rata. Profesor Bowman bio je i rektor Sveučilišta John Hopkins, a sebe je nazivao američkim Karlom Haushoferom, misleći pritom na njemačkoga geopolitičara čiji je rad uvelike utjecao na Adolfa Hitlera.¹

Mnogo prije pobjede Sjedinjenih Američkih Država u Drugome svjetskome ratu braći Rockefeller i drugim ljudima na čelu najvećih američkih kompanija i banaka postalo je jasno da je američko tržište premaleno za njihove goleme ambicije. Nji-

1 Smith, Neil, *American Empire: Roosevelt's Geographer and the Prelude to Globalization*, University of California Press, Berkeley, 2003., str. 325. - 326.

Osnivač Vijeća za inozemne odnose (Council for Foreign Relations, CFR) i geopolitički strateg Isaiah Bowman bio je direktor tajnog projekta Zaklade Rockefeller iz vremena rata, nazvanog Studije o ratu i miru, unutar Vijeća za inozemne odnose. Časopis Time, u vlasništvu tvorca "američkoga stoljeća" Henryja Lucea, potrudio se stvoriti Bowmanu ugled i slavu.

hova vizija "očite sudbine" Amerike, odnosno neograničenog širenja njezine moći, trebala je prerasti u posao na svjetskoj razini. Tome su pridonijeli naizgled laka pobjeda u Prvome svjetskome ratu i dobitci u Europi koje je Amerika ostvarila Versailleskim ugovorom, od čega su njihovi apetiti samo još više porasli.

Pred kraj tridesetih godina, samo nekoliko tjedana poslije njemačke invazije na Poljsku i pune dvije godine prije japanskoga napada na Pearl Harbor, koji će Ameriku izravno uvesti u Drugi svjetski rat, obitelj Rockefeller u tajnosti je stvorila jednu vrlo utjecajnu političku skupinu.

Zadaća te tajne skupine bila je oblikovati američke poslijeratne ekonomske i političke ciljeve pod pretpostavkom da će se svjetski rat sigurno dogoditi i da će Sjedinjene Američke Države sa zgarišta rata izići kao vodeća svjetska sila.

Studije o ratu i miru, koje je financiralo newyorško Vijeće za inozemne odnose, za američko su Ministarstvo vanjskih poslova, koje nije imalo dostatno svog osoblja, izradile sve važnije planove za poslijeratno razdoblje. Poslije 1942. godine većina je članova Studija potihom stavljena izravno na platnu listu Ministarstva vanjskih poslova kako bi s viših položaja unutar države nastavili s provedbom projekta.

U razdoblju od studenoga 1939. pa do kraja 1942. godine Zaklada Rockefeller donirala je Studijama o ratu i miru najmanje 350.000 dolara za izradu plana poslijeratne gospodarske prevlasti Amerike. Bio je to ulog koji se, poput mnogih "filantropskih" uloga obitelji Rockefeller, kasnije tisućostruko vratio. Osim toga, taj je ulog imao i presudnu ulogu u određenju poslijeratnog svjetskog američkog poslovnog carstva, tako da je "američko stoljeće", koje su spomenute Studije oblikovale u svojim planovima, umnogome bilo carstvo obitelji Rockefeller, iako je većina Amerikanaca bila blaženo nesvjesna te činjenice.²

U službeno odobrenoj povijesti Vijeća za inozemne odnose, objavljenoj desetcima godina kasnije, Vijeće je, začudo, prilično iskreno opisalo zadaću koju su Studije o ratu i miru trebale ostvariti:

Više od dvije godine prije japanskoga napada na Pearl Harbor istraživačko osoblje Vijeća za inozemne odnose započelo je s planira-

2 Grose. Peter, *Continuing the Inquiry: The Council on Foreign Relations from 1921 to 1996*, Council on Foreign Relations Press, New York, 1996., str. 23.
- 26.

njem pothvata koji će usmjeravati život institucije u idućih nekoliko vrlo zahtjevnih godina. Ulogu Vijeća u oblikovanju nacionalne politike zamislili su po uzoru na studijsku skupinu za strategiju predsjednika Wilsona zvanu *The Inquiry*.

Dana 12. rujna 1939. godine, odmah poslije nacističke invazije na Poljsku, članovi Vijeća za inozemne odnose Hamilton Fish Armstrong i Walter Mallory ukrkali su se u vlak za Washington kako bi se sastali sa zamjenikom ministra vanjskih poslova Georgeom Messersmithom. U to doba Ministarstvo vanjskih poslova nije moglo odvojiti mnogo sredstava za studije i istraživanje ni za planiranje politike i inicijative. Po tome pitanju diplomati s početka Drugoga svjetskoga rata nisu bili u gotovo nimalo boljem položaju od svojih prethodnika iz vremena kada je Amerika ulazila u Prvi svjetski rat.

Članovi Vijeća predložili su diskretan pothvat koji je podsjećao na studijsku skupinu predsjednika Wilsona zvanu *The Inquiry*. Taj je pothvat zamišljen kao program nezavisnih analiza i studija koji će u nadolazećim godinama rata i poslijeratnom novom svijetu punom izazova usmjeravati američku vanjsku politiku. Program je kasnije postao poznat pod nazivom Studije o ratu i miru.

U svezi s time Isaiah Bowman je napisao: 'To je strogo povjerljivo pitanje zato što će, ako javnost sazna da Ministarstvo vanjskih poslova radi u suradnji s bilo kakvom vanjskom skupinom, biti potrebno 'odbaciti cijeli plan'. Zaklada Rockefeller složila se da će financirati taj projekt, ispočetka nevoljko, ali je, jednom kada se uvjerila u njegovu važnost, uložila gotovo 350.000 dolara. Tijekom idućih 5 godina gotovo je stotinu ljudi sudjelovalo u Studijama, a bili su podijeljeni u četiri funkcionalne tematske skupine: skupinu za gospodarstvo i financije, skupinu za sigurnost i naoružanje, teritorijalnu te političku skupinu. Te su se tematske skupine sastale više od 250 puta, i to obično u New Yorku na večerama koje su trajale do kasno u noć. Za Ministarstvo vanjskih poslova izradile su 682 dokumenta, a ono ih je označilo povjerljivima, te s njima upoznalo samo odgovarajuće državne odjele.³

Cilj tajnoga projekta Vijeća za inozemne odnose bio je postaviti čvrste i trajne temelje kako bi Sjedinjene Američke Države naposljetku preuzele ulogu koju je do 1914. godine držalo Britansko Carstvo - da postanu carstvo u kojemu sunce nikada ne zalazi, takozvana *Pax Americana* (Američki mir), neupitni nasljednik *Pax Britannice* (Britanskoga mira), odnosno Britanskoga Carstva.

Osobe koje su u Studijama o ratu i miru oblikovale tu novu i neslužbenu američku politiku bile su odabrane iz elitnoga kruga članova newyorškoga Vijeća za inozemne odnose, u kojemu su, pak, sve više prevladavali ljudi po izboru obitelji Rockefeller.

Njihova se vizija američke prevlasti u svijetu temeljila na gospodarskim ciljevima, a ne, kao u slučaju Britanskoga Carstva, na vojnim osvajanjima i stvaranju kolonijalnog carstva. Bila je to briljantna prerada britanskoga modela, koja je divovskim američkim kompanijama omogućila da svoje interese sakriju iza vela demokracije i ljudskih prava za "potlačene ljude iz kolonija", te iza potpore "slobodnom poduzetništvu" i "otvorenom tržištu".

To se jasno može vidjeti iz sadržaja tajnog dokumenta koji su 1941. godine Studije o ratu i miru, u sklopu Vijeća za inozemne odnose, poslale američkome Ministarstvu vanjskih poslova:

*Ako se utvrđeni ratni ciljevi odnose isključivo na englesko-američke imperijalističke ciljeve, oni ljudima u ostalim dijelovima svijeta neće biti važni. Treba isticati i njihove interese pa će tako propaganda biti mnogo djelotvornija.*⁴

Interesi te radne skupine Vijeća za inozemne odnose bili su sve, samo ne demokratski. Bili su to interesi elitne šačice američkih banaka, velikih industrijskih kompanija i njihovih

4 Council on Foreign Relations (Vijeće za inozemne odnose), New York, Memorandum Vijeća za vanjsku politiku Ministarstvu vanjskih poslova SAD-a. Studije o ratu i miru, 1941, pristupljeno na www.worldproutassembly.org/ai%20chives/2008/11/the_nature_of_e.html.

odvjetničkih tvrtki, koje su težile poslovanju na svjetskoj razini. Vijeće je predstavljalo poslovne ljude koji su bili soj za sebe, drukčiji od ostalih Amerikanaca, oligarhija za sebe, aristokracija moći i novca.

Zapisnici Pododbora za zaštitu Studija o ratu i miru postavili su parametre američke poslijeratne vanjske politike: "...Britansko Carstvo kakvo je postojalo nekada neće se više obnoviti... Sjedinjene Američke Države mogle bi se naći u situaciji da preuzmu njegovo mjesto...", tako da bi Amerika "trebala njegovati mentalno gledište k onakvom poslijeratnom svjetskom razrješenju koje će nam pružiti mogućnost da nametnemo svoje uvjete, uvjete kojima bi Amerika mogla prerasti u... *Pax Americana*."

U tim se zapisnicima isticalo da će Amerika svoju vitalnost moći zadržati samo politikom neograničenog širenja svoga interesnog područja. Godine 1942. direktor Vijeća za inozemne odnose Isaiah Bowman napisao je: "Mjera naše pobjede bit će mjera naše svjetske vlasti poslije pobjede... (SAD mora osigurati područja) koja su strateški nužna za kontrolu nad svijetom."⁵

U jednom drugom dokumentu te tajne skupine, zvanom Memorandum E-B19, navedeni su nužni uvjeti za američku poslijeratnu vanjsku politiku, i to nabrojanjem "elemenata ujedinjenih politikom koja će Sjedinjene Američke Države dovesti do ostvarenja vojne i gospodarske prevlasti..." Nadalje, u tome se dokumentu, kao jedan od bitnih čimbenika te politike, ističe poslijeratno "usklađivanje i suradnju s drugim zemljama, koje će provoditi upravo Amerika i tako ograničiti svaki suverenitet tih stranih zemalja kojim bi one mogle zaprijetiti onom interesnom području koje je nužno potrebno

5 Bowman, Isaiah, citirano u Michio Kaku and Daniel Axelrod, *To Win a Nuclear War: The Pentagon's Secret War Plans*, South end Press, Boston, 1987., str. 63, 64.

za sigurnost i gospodarski napredak Sjedinjenih Američkih Država i zapadne hemisfere".

U jednom dokumentu Ministarstva vanjskih poslova iz travnja 1944. razjašnjena je filozofija koja je stajala u pozadini koncepcije o "adutima i resursima" zapadne hemisfere, koju je razradio Pododbor za zaštitu Studija o ratu i miru. U tome se kontekstu "prevlast" Amerike može opisati kao:

"Očuvanje trenutačno ostvarenog apsolutnog položaja, te stoga i budna zaštita postojećih povlastica Sjedinjenih Američkih Država, povezanih s ustrajavanjem na načelu otvorenih vrata glede jednakih mogućnosti za sve američke kompanije na novim područjima."⁶

Skupina za gospodarstvo i financije unutar Studija o ratu i miru svojim je istraživanjima pokazala koliko bi opasna za Ameriku mogla biti jedinstvena Europa, bez obzira na to prevlada li u europskim zemljama nacizam ili ne. Ta skupina, koja je djelovala unutar Ministarstva vanjskih poslova SAD-a, utvrdila je tijekom rata da je za novo "američko veliko područje", u najmanju ruku, kao manevarski prostor, potrebna većina nenjemačkoga svijeta.

Hamilton Fish Armstrong iz Vijeća za inozemne odnose istaknuo je sredinom lipnja 1941. godine da se razvojni tijek koji vodi ujedinjavanju Europe ne smije dopustiti, zato što bi tako Europa bila prejaka i mogla ozbiljno ugroziti "američko veliko područje" (American Grand Area). Europu, organiziranu kao jedinstveno tijelo, držali su "iz temelja neprikladnom za američki gospodarski sustav".⁷

U svome krajnjem izdanju, američki su planovi za poslijeratno "veliko područje", koje se sastojalo od Zapadne Europe, Dalekog istoka, nekadašnjeg Britanskoga Carstva (koje je bilo

6 Smith, Neil, op. cit.

7 Armstrong, Hamilton Fish, citiran u Laurence H. Shoup, William Minter, *Imperial Brain Trust: The Council on Foreign Relations and United States Foreign Policy*, Monthly Review Press, New York, 1977., str. 137.

rastavljeno na dijelove), neusporedivih energetske izvora Bliskog istoka (koji su u to doba upravo bili prelazili u američke ruke, jer su njihovi suparnici, Francuska i Engleska, bili potisnuti), ostatka "trećega svijeta", te, ako je ikako moguće, cijeloga planeta. Osim toga, taj je plan uključivao i cijelu Kinu.

U tome njihovu nacrtu carstva nije bilo mjesta skromnosti. Jedino pitanje koje je u glavama stratega vanjske politike "američkoga stoljeća" ostalo otvoreno bilo je hoće li Josif Staljin biti voljan razorenu Rusiju i Sovjetski Savez učiniti dijelom toga "američkoga stoljeća" ili ne.

"Američko stoljeće"

Početkom 1941. godine, oko deset mjeseci prije japanskoga bombardiranja američke luke Pearl Harbor, Henry Luce, izdavač listova *Time* i *Life*, te član dobro povezanog elitnog kruga s Istočne obale, napisao je uvodnik za izdanje lista *Life* od 17. veljače, pod naslovom: "Američko stoljeće".

U tom ključnom eseju on je opisao dogovor što ga je iznjedrilo ustroj obitelji Rockefeller, okupljen oko Vijeća za inozemne odnose i Studija o ratu i miru. Tada je napisao: "Tiranije mogu zahtijevati velik životni prostor, ali sloboda zahtijeva i zahtijevat će daleko veći životni prostor od tiranije." Pritom je otvoreno pozvao Amerikance da prihvate novu ulogu vodeće sile svijeta, unatoč činjenici da Sjedinjene Američke Države još uopće nisu bile ušle u Drugi svjetski rat. Još je dodao:

"Lijek je da svim srcem prihvatimo našu dužnost i priliku da, kao najmoćnija i najvitalnija zemlja na svijetu, isti taj svijet pogodimo silovitim udarcem našeg utjecaja, zbog onih razloga i onim sredstvima koje mi vidimo prikladnima."⁸

Bio je to poziv za američko carstvo, iako taj izraz nije uporabljjen. Henry Luce to je carstvo obukao u idealistički ogrtač demokracije, umnogome poput Studija o ratu i miru, rekavši:

"Kroz cijelo 17., 18. i 19. stoljeće ovaj je kontinent radio raznovrsne projekte i smjerao veličanstvenim ciljevima. Iznad svega toga, zajedno ih uplećući u priču koja za cijeli svijet i kroz cjelokupnu povijest predstavlja jednu od najuzbudljivijih priča, stoji pobjedonosni cilj ostvarenja slobode". U tome je uvodniku s uzbudljivom retorikom zaključio: "U tome smo duhu svi mi pozvani da, svatko prema svojim mogućnostima i prema najširim vidicima svojih gledišta, sagradimo prvo veliko "američko stoljeće".⁹

Henry Luce, izdanak elitnog Sveučilišta Yale, čije je izdavačko carstvo bilo smješteno u zgradi Time-Life koja se nalazila u novoizgrađenom Rockefellerovu centru u New Yorku, odražavao je mišljenje koje se razvijalo u krugu međunarodno orijentiranog američkog poslovnog i bankarskog ustroja, okupljenog oko obitelji Rockefeller. Njima je poslije rata trebao nesputan pristup svjetskim bogatstvima i tržištima i, u doba kada su sve suparničke sile bile razorene ratom, kao što su to i predvidjeli, oni su vidjeli priliku kojom će to i ostvariti.

Američkim divovskim bankama i industrijskim kompanijama trebala su nova tržišta i više prostora, odnosno teritorij koji su Studije o ratu i miru nazvale "veliko područje". Može se opaziti kako je ta ideja koncepcijski bila vrlo slična pojmu *Lebensraum* ("životni prostor"), koji je skovao njemački geopolitičar Karl Haushofer i kojim su se, kao povodom za svoja osvajanja, služili nacisti u Njemačkoj. Za ostvarenje tih ideja Skupina za gospodarstvo i financije u sklopu Studija o ratu i miru izradila je potkraj tridesetih godina pregled svjetske trgovine. Predloženo je da se zapadna hemisfera i Tihi ocean povežu u jedan blok, u kojemu će prevlast imati upravo Amerika na temelju

svoje "vojne i gospodarske nadmoći".¹⁰ Taj je blok uključivao i ono područje koje je tada još uvijek bilo u posjedu Britanskoga Carstva. "Američko veliko područje" trebalo je obuhvatiti većinu planeta izvan sfere Staljinova Sovjetskog Saveza, koji je, iritantno, i dalje ostajao na korak do onih područja koje je osvojio američki kapital.

Studije o ratu i miru, koje je financirala obitelj Rockefeller, još su prije ulaska SAD-a u Drugi svjetski rat, kojim će ostvariti "američko stoljeće", utvrdile cilj koji bi Amerika trebala postići u poslijeratnom svijetu, cilj koji nije bio ni najmanje sentimentaln. U dokumentu E-B19, koji je njihova Skupina za gospodarstvo i financije izradila za Vijeće za inozemne odnose i Ministarstvo vanjskih poslova, piše:

"Prvi i glavni zahtjev Sjedinjenih Američkih Država u svijetu u kojemu one za sebe predlažu položaj neupitne moći, brza je provedba programa potpunog razoružanja... kako bi se ograničio bilo kakav izraz suvereniteta stranih nacija, koji predstavlja opasnost za i najmanje područje svijeta nužno za sigurnost i gospodarski napredak Sjedinjenih Američkih Država."

Više od šezdeset godina poslije toga, u rujnu 2002., Vlada predsjednika Busha je, gotovo istim riječima, iste te ciljeve prikazala kao politiku nacionalne sigurnosti SAD-a.

Jedan od osnivača Vijeća za inozemne odnose i predsjednik Studija o ratu i miru Isaiah Bowman bio je za vrijeme Drugoga svjetskoga rata poznat pod nazivom "američki geopolitičar". On je za "veliko područje" skovao drukčiji termin. Pozivajući se na Hitlerov geografski termin koji je služio kao ekonomsko opravdanje njemačke ekspanzije, on je "veliko područje" zvao "američki ekonomski *Lebensraum*".¹¹ Taj je termin poslije napušten, iz očitih razloga, te su za opis vizije poslijeratnog američ-

10 Handbook, The New York Council on Foreign Relations, *Studies of American Interests in the War and the Peace*, New York, 1939. - 1942., citirano u Neil Smith, *American Empire: Roosevelt's Geographer and the Prelude to Globalization*, University of California Press, Berkeley, 2003., str. 325. - 328.

11 Smith, Neil, op. cit., str. 287.

kog imperijalizma, nastale unutar Rockefellerova kruga, počeli rabiti izraz "američko stoljeće", koji zvuči mnogo neutralnije.

Kao što su to Isaiah Bowman i drugi iz Vijeća za inozemne odnose predvidjeli, prvaci nove američke ekonomske geografije predstavljat će sebe kao nesebične zagovaratelje slobode kolonijalnih naroda i neprijatelje imperijalizma. Oni će zagovarati svjetski mir pomoću kontrole koju će zajednički provoditi razne zemlje. Još od vremena kada je, potkraj Prvoga svjetskoga rata, radio za *The Inquiry*, strogo tajnu stratešku studijsku skupinu predsjednika Wilsona koja je već opisana, Isaiah Bowman bio je zaokupljen time kako američke imperijalističke ambicije zaodjenuti u liberalni plašt koji zvuči dobronamjerno.

Amerika će svoju prevlast nad svijetom poslije 1945. ostvariti djelovanjem nove organizacije koju su osmislili, "dragulja u kruni američkoga *Lebensrauma*" - Organizacije Ujedinjenih naroda (Organization of United Nations, OUN), koja će uključivati nove institucije, stvorene na konferenciji u Bretton Woodsu, tj. Međunarodni monetarni fond (International Monetary Fund) i Svjetsku banku (World Bank), kao i Opći sporazum o carinama i trgovini (General Agreement on Tariffs and Trade, GATT), koji će biti potpisan naknadno.¹²

Tajna skupina nazvana Studije o ratu i miru, s Isaiahom Bowmanom na čelu, izradila je za predsjednika Roosevelta osnovni nacrt UN-a i uvjerila ga da toj ideji dade svoju svesrdnu potporu. Pod parolom "slobodne trgovine" i otvaranja zatvorenih tržišta diljem svijeta tim će se planom poslije rata okoristiti američke divovske kompanije, prisiljavajući nova, još neotvorena tržišta jeftinih sirovina na otvaranje, kao i nova tržišta za prodaju američkih proizvoda.

Bowmanova je skupina za Ministarstvo vanjskih poslova i predsjednika izradila više od 600 dokumenata o vanjskoj

politici,¹³ kojima je pokrila svaki mogući dio planeta, od kontinenata pa sve do najmanjih otoka. Sve se to temeljilo na pretpostavci o američkoj pobjedi u ratu u kojemu Sjedinjene Američke Države još službeno nisu ni sudjelovale.

Nelson Aldrich Rockefeller trebao je u oblikovanju tih privatnih globalnih interesa obitelji Rockefeller odigrati odlučujuću ulogu, ali diskretno i iz sjene. Osim toga, on je imao ulogu preoblikovati te privatne interese tako da izgledaju kao "američki nacionalni interesi". Zapravo, bio je to Mussolinijev "korporativizam", kojemu je na čelu bila obitelj Rockefeller.

Kosturi Trećega Reicha u ormaru obitelji Rockefeller

Europski modeli upravljanja državom, poput Mussolinijeva fašizma ili čak njemačkoga nacizma, privlačili su ljude iz američkog ustroja vlasti okupljene oko obitelji Rockefeller i mnoge s njima povezane ljude na čelu velikih kompanija, od Henryja Forda do obitelji DuPont. Krugovi s Wall Streeta i vodeći američki industrijski krugovi bili su tradicionalno u sukobu s radničkom klasom i teške ruke u pogledu davanja ustupaka širim slojevima naroda. Bili su vidljivo očarani sposobnošću kancelara Hitlera i premijera Mussolinija da u ranim tridesetim godinama discipliniraju organiziranu radničku klasu, razbiju sindikate i njihove političke stranke, neovisno o tome je li riječ o socijalno-demokratskim ili komunističkim strankama.

Uz tu tradicionalnu suprotstavljenost radništvu postojali su i širi geopolitički razlozi za njihove predratne simpatije prema fašizmu. Oni su, kao i njihovi rođaci iz krugova britanskog Okruglog stola, željeli rat na širem planu, koji će se

13 Dokument o vanjskoj politici (engl. policy paper), strateški dokument koji identificira probleme danog područja predmeta politike, podciljeve te politike, kao i načine i sredstva za njihovo određivanje i ostvarivanje (Regio Glossary, preuzeto na <http://www.regio-hr.com/dokumenti/Regiopojmovnik.xls>).

voditi između njihova dva zastrašujuća potencijalna europska suparnika za prevlast nad svijetom, Rusije i Njemačke, i u kojemu će te dvije velike sile, Staljinov Sovjetski Savez i Hitlerov Treći Reich, "iskrvariti jedna drugu do smrti", prema riječima jednog upućenog Britanca.¹⁴ Američka elita nije gajila nikakve ideološke ni romantične tlapnje o nadmoći arijske rase, iako je, do 1939. godine, velikodušno financirala istraživanja eugenike i pokuse na živim ljudima koje je provodio Hitlerov Treći Reich. Ona je samo na zgarištu Europe željela izgraditi svoje "američko stoljeće", radi čega je trebalo desetkovati i Njemačku i Sovjetski Savez.¹⁵

Godine 1941., u osvit ulaska Amerike u rat, kompanija Standard Oil iz New Jerseyja, koja je kasnije preimenovana u Exxon, u tome je času bila najveća naftna kompanija na svijetu s kontrolom nad 84% američkoga tržišta nafte. Financijsko poslovanje kompanije Standard Oil vodila je banka Chase, a kontrolu nad većinskim udjelom dionica imale su obitelji Rockefeller i njezine zaklade oslobođene plaćanja poreza. Drugi po redu suvlasnik kompanije Standard Oil bila je kompanija I. G. Farben (Interessen-Gemeinschaft Farbenindustrie AG), njemački divovski naftni trust, koji je u to doba imao vitalnu važnost za njemačku vojnu industriju. Poslovanje obitelji Rockefeller s kompanijom I. G. Farben započelo je još 1927. godine, po prilici istodobno kada je Zaklada Rockefeller počela značajno financirati njemačka istraživanja eugenike na Institutu Keiser Wilhelm.¹⁶

I, dok se Nelson Rockefeller, kao predsjednik američkog Ureda za koordinaciju međuameričkih poslova, tobože borio protiv nacističkih gospodarskih interesa u Latinskoj Americi,

14 Stirling, sir David, u privatnim napomenama citiranim u F. William Engdahl, *A Century of War*, Op. cit.

15 Engdahl, F. William, *Sjeme uništenja: Geopolitika genetski modificirane hrane i globalno carstvo*, Detecta, Zagreb, 2005.

16 Higham, Charles, *Trading with the Enemy: An Expose of the Nazi-American Money Plot, 1933-1947*, Delacorte, New York, 1983., str. 53. - 54.

kompanija Standard Oil, u vlasništvu njegove obitelji, slala je njemačkim zračnim snagama zvanim Luftwaffe pošiljke za njih vitalnog benzina s tetra-etilnim olovom. Slanje tih pošiljaka u kompaniji Standard Oil organizirali su njezin potpredsjednik Walter Clark Teagle i predsjednik William Stamps Farish. Walter C. Teagle, kao i Henry Ford i sir Henry Deterding iz kompanije Royal Dutch Shell, prije rata otvoreno su zagovarali Treći Reich.¹⁷

Ubrzo poslije Hitlerova preuzimanja vlasti iz 1933. godine Walter C. Teagle sredio je da osobni "stručnjak za manipulaciju" odnosa s javnošću obitelji Rockefeller Ivy Lee izvesti kompaniju I. G. Farben i nacističku Vladu u Berlinu o tome kakve su američke reakcije na njemačko ponovno naoružavanje, o odnosu Trećeg Reicha prema Crkvi, i o organizaciji Gestapo. Njegova je zadaća u to doba bila, unutar Sjedinjenih Američkih Država, provesti pronjemačku propagandnu kampanju i pridobiti simpatije za Treći Reich. Bio je plaćen u gotovini, a isplata njegove plaće provodila se preko računa otvorenog u Banci za međunarodna poravnanja (Bank for International Settlements), nad kojom je kontrolu imala Njemačka. Ironično, ta je institucija osnovana 1930. godine Owensovim planom kako bi provodila nadzor nad isplatama njemačke ratne odštete poslije Prvoga svjetskoga rata. U doba kada se pomoću te banke isplaćivao honorar Ivyju Leeju, njezin je predsjednik bio Amerikanac Gates McGarrah, koji je prije toga radio u New Yorku u banci obitelji Rockefeller Chase i u Banci za savezne pričuve.¹⁸

17 Dana 25. travnja 1942. general Thruman Arnold, zamjenik državnog tužitelja SAD-a, objavio je da se William Stamps Farish iz tvrtke Standard Oil zalaže za osudu zločinačke zavjere s nacistima "bez prigovora". Kada je George Herbert Walker Bush 1980. godine izabran za potpredsjednika SAD-a, njegovo je osobno bogatstvo predano "slijepom povjerenju", a njime je upravljao William Stamps Farish III., unuk čelnika kompanije Standard Oil. Kao predsjednik, Bush je staroga obiteljskog prijatelja Douglasa Dillona iz banke Dillon Read imenovao svojim ministrom financija.

18 Higham, Charles, op. cit., str. 53. - 55.

Banka obitelji Rockefeller, Chase, odigrala je presudnu ulogu u organizaciji financiranja raznih obiteljskih poslovnih pothvata u Njemačkoj. Godine 1936., nakon što je Hitler okupirao pokrajinu Rheinland, banka Schroeder iz New Yorka i obitelj Rockefeller zajednički su osnovale investicijsku banku Schroeder, Rockefeller & Co. Upravo je tu banku u ono vrijeme list *Time* nazvao "ekonomskim generatorom osovine Rim-Berlin".¹⁹

Zanimljivo je da su partneri u toj banci bili nećak Johna D. Rockefellera Avery Rockefeller, koji je u banci bio predstavnik obitelji, zatim barun Bruno von Schroeder iz Londona i njegov nećak barun Kurt von Schroeder, vlasnik banke J. H. Stein iz Kolna i direktor u Banci za međunarodna poravnanja u Baselu. Upravo je njegova banka J. H. Stein još 1931. godine odigrala ključnu ulogu u ranom financiranju Hitlera, a poslije je služila kao Hitlerova veza s njemačkom "velikom industrijom" (*Die Wirtschaft*), posredstvom političke organizacije nazvane Harzburger fronta (njem. Harzburger front), u kojoj su djelovali svi vodeći ljudi toga doba, primjerice, Hjalmar Schacht, Fritz Thyssen, general-pukovnik von Seeckt i mnogi drugi ljudi koji su se tijekom rane faze ekonomske krize okrenuli ka Hitleru kao prema potencijalnom spasitelju njihove moći.²⁰

Osim toga, newyorški odvjetnici koji su organizirali pravne poslove oko osnivanja banke u vlasništvu baruna Schroedera i obitelji Rockefeller bili su dva partnera iz pravne tvrtke Sullivan & Cromwell koja je također bila u vlasništvu obitelji Rockefeller, poimence braća John Foster i Allen Dulles. Allen Dulles bio je član Upravnog odbora te novoosnovane banke. Važno je napomenuti da je odvjetnik Dulles za vrijeme rata radio u američkom Uredu za strateške usluge, organizaciji iz koje će se razviti američka Središnja obavještajna agencija (*Central Intelligence Agency*), poznata kao CIA, te je rat proveo vodeći

¹⁹ Ibid., str. 43.

²⁰ Pool, James, E. & Suzanne, *Hitlers Wegbereiter zur Macht*, Scherz Verlag, Bern, 1979., str. 250. - 252.

obavještajne operacije iz Berna u Švicarskoj, tobože protiv te iste nacističke Njemačke s kojom je, s druge strane, poslovaio.²¹

Transakcije newyorške banke baruna Schroedera i obitelji Rockefeller provodile su se posredstvom pariške podružnice banke Chase, koja je tijekom cijeloga rata uredno poslovala, unatoč činjenici da je Pariz za vrijeme Vichyjeva režima bio pod nacističkom okupacijom. Pariška podružnica banke Chase bila je veza za financijsko poslovanje ne samo s bankom Schroeder iz New Yorka nego i s pronacističkom francuskom bankom Worms, a posredstvom te banke svoje poslovne operacije u Francuskoj provodila je i kompanija obitelji Rockefeller Standard Oil. Direktori kompanije Standard Oil u Francuskoj bili su članovi Upravnoga odbora Vichyjeve Pariške i nizozemske banke (Banque de Paris et des Pays-Bas), koja je služila kao veza između banke Chase i raznih njemačkih moćnih krugova.²² Ta je banka vodila i osobne bankovne poslove Otta Abetza, njemačkog veleposlanika u Parizu.

Poslije japanskoga napada na Pearl Harbor iz prosinca 1941. godine preostale otvorene pariške podružnice američkih banaka zatvorene su zbog mogućeg neprijateljskog djelovanja. Jedina banka koja je cijelo to vrijeme rata ostala otvorena bila je banka Chase, u vlasništvu obitelji Rockefeller. Obitelj Rockefeller i njemačka Vlada vrlo su blisko surađivali.²³

Obitelj Rockefeller nije jedini primjer financijskog i industrijskog poslovanja s Trećim Reichom prije i tijekom Drugoga svjetskoga rata. Treći Reich surađivao je i s drugim vodećim ljudima iz američkog ustroja moći, od kojih su najznačajnije bile obitelj DuPont, vlasnici velike američke kemijske kompanije, i obitelj Bush, koju je u ono doba predstavljao Samuel P.

21 Ibid., str. 43.

22 Ibid., str. 43.

23 Ibid., str. 46. - 47.

Bush, otac kasnijeg predsjednika Georgea Herberta Walkera Busha i djed predsjednika Georgea Walkera Busha.

Projektu se pridružuju obitelji DuPont i Bush

I dok su njemačke zračne snage bombardirale London britanska je Vlada prosvjedovala protiv pošiljaka tetra-etilnog olova, koje je kompanija Standard Oil slala nacističkoj Njemačkoj. Tetra-etilno olovo bilo je sastojak bez kojega Njemačka ne bi mogla proizvoditi visokooktansko gorivo za letove svojih zrakoplova nad Engleskom. Kompanije Standard Oil, DuPont i General Motors imale su svjetska patentna prava na etilne aditive, a Walter Teagle, na tajnom sastanku s predsjednikom kompanije I. G. Farben Hermannom Schmitzom u Londonu, 1938. godine, organizirao je da kompanija Standard Oil "pozajmi" kompaniji I. G. Farben više tona tetra-etilnog olova. Sličan je posao u svezi s tim kemijskim dodatkom sklopio i s japanskim zračnim snagama.

U tajnim dogovorima kompanije obitelji Rockefeller Standard Oil i kompanije I. G. Farben tijekom rata sudjelovala je i kompanija DuPont, kemijski div sa sjedištem u saveznoj državi Delaware. Raznim petrokemijskim ugovorima kompanija Standard Oil kupila je kompaniju DuPont i uključila je u orbitu kompanija u vlasništvu obitelji Rockefeller, čime je u poslovanje obitelji uključila i ugovor o proizvodnji tetra-etilnog olova kao dodatka benzinu za automobile, koji je umanjivao buku benzinskog motora. Taj je ugovor kompanija DuPont zaključila s kompanijom Ethyl, koju su osnovali Standard Oil General Motors i DuPont.²⁴

Još 1919. izvršni direktori kompanije DuPont svoja su bojila ponudili Carlu Boschu, izumitelju sintetičkog amonijaka

²⁴ Winkler, John K., *The DuPont Dynasty*, Kessinger Publishing, 2005., str. 275. - 277.

i budućem osnivaču kompanije I. G. Farben, koji je u to doba bio predsjednik Upravnog odbora kompanije Badische Anilin i kompanije Soda Fabrik. Carl Bosch je tu ponudu odbio jer u razmjeni njemačkoga tehničkog znanja s Amerikancima nije vidio previše koristi.

No, kompanija DuPont nije se dala pokolebati. Ustrajala je u svojim pokušajima da od Njemačke iskamči tehnološko znanje te su, godinu dana poslije osnutka kompanije I. G. Farben iz 1925. godine, dužnosnici kompanije DuPont s dvije filijale kompanije I. G. Farben - Dynamit Aktien Gesellschaft i Köln Rottweiler, koje su bile veliki proizvođači eksploziva, potpisali tajni "džentlmenški ugovor", kojim je svaka strana dobila prvenstvo prilikom razmjene tehnološkog znanja o novim procesima i proizvodima, poput crnog praha ili osigurača i detonatora u prahu.

Kompanija DuPont je tijekom dvadesetih godina 20. stoljeća u njemačku vojnu industriju uložila više od 3 milijuna dolara, čime je za sebe ostvarila veliku prednost pred svojim konkurentima u Americi. Godine 1933., u doba kada je Adolf Hitler već bio preuzeo vlast u Njemačkoj, službenici kompanije DuPont usuglasili su se da Trećem Reichu prodaju "vojno gorivo i vojne eksplozive", kršeći tako Versailleski, kao i mirovni ugovor, sklopljen između Sjedinjenih Američkih Država i Njemačke. To je provedeno unatoč upozorenju rukovoditelja kompanije DuPont iz Njemačke o tome kako je "opće poznato" da kompanija I. G. Farben financira naciste.²⁵

Javnost je za tajne ugovore kompanije DuPont s kartelom I. G. Farben i drugim europskim kompanijama saznala iz izvješća izrađenog poslije saslušanja o strjeljivu koje je 1934. godine proveo američki Senat. Ispitani dužnosnici koje je u svojim kompanijama zapošljavala obitelj DuPont - Lamont, Felix, Pierre i Irene - nijekali su postojanje bilo kakva takvog

25 Dippel, John V. H., *Two against Hitler: Stealing the Nazis' Best-kept Secrets*, Praeger Publishers, New York, 1992., str. 80. - 86.

ugovora sve dok, kao dokaz, nisu uvedeni dokumenti iz kojih se jasno vidjelo da su kompanija DuPont i razne kompanije iz Njemačke zaključile ugovor o stvaranju kartela.

Unatoč tim sramotnim otkrićima, obitelj DuPont njegovala je veze s kompanijom I. G. Farben i tijekom nacističke vlasti u Njemačkoj i za to joj vrijeme omogućila dobivanje licenci na akrilate i dušične proizvode. Poslije toga, 1938. godine, toj njemačkoj kemijskoj kompaniji dali su tehnološko znanje o procesu nužnom za proizvodnju nitratne gume, važnog i novog sintetičkog sastojka koji se koristio u proizvodnji automobilskih guma.

Razmjenu strateški važne industrijske tehnologije nastavili su unatoč tome što su time kršili zakon o američkoj neutralnosti, pa čak i nakon što je američki veleposlanik u Berlinu William Dodd na to upozorio predsjednika Roosevelta. Kompanija DuPont poslovala je s kompanijom I. G. Farben sve do 1941., kada je njezin odbor napokon glasovao da dionice te kompanije prodaju I. G. Farbenu i tako "suspendiraju" razmjenu patenata dok "ne prođe trenutačna opasnost". U tome trenutku "trenutačna opasnost" na koju se kompanija DuPont pozivala bila je američka objava rata nacističkoj Njemačkoj i Silama osovine.²⁶

I kompanija Standard Oil u vlasništvu obitelji Rockefeller razvijala je nova tehnološka znanja. Otkrila je tajnu proizvodnje sintetičke gume za ono doba tehnološki nadmoćnim postupkom proizvodnje kloroprena iz acetilena, kao i vlastite metode za proizvodnju sintetičkog benzina. Ti su postupci proizvodnje benzina dvije i pol godine održavali Luftwaffe u zraku i Hitleru omogućili da u pokretu održi svoju divovsku motoriziranu vojsku.²⁷

²⁶ Ibid., str. 86.

²⁷ Higham, Charles, op. cit., str. 55. Vidi i Art Preis, "America's Sixty Families and the Nazis: The Role of the US-Nazi Cartel Agreements", *Fourth International*, sv. 3., br. 6., lipanj 1942., str. 165. - 170.

Sve do ulaska njemačkih tenkova Panzer u Francusku i zemlje Beneluxa britanski su krugovi, okupljeni oko Nevillea Chamberlaina, kao i elitni krugovi s Wall Streeta, okupljeni oko obitelji Rockefeller, bili uvjereni da će se Treći Reich, osiguravajući svoj *Lebensraum*, okrenuti na Istok, a ne na Zapad. Diplomacija "popuštanja", kojom je premijer Chamberlain progledao kroz prste njemačkom zahtjevu za pokrajinom Sudeti u Češkoj, imala je cilj usmjeriti širenje njemačkoga *Lebensrauma* na Istok, prema Staljinovu Sovjetskom Savezu, pokazujući tako u javnosti da Veliku Britaniju to pitanje uopće ne zanima.

Neville Chamberlain svoja je geopolitička usmjerenja preuzeo od moćnoga kruga unutar britanskog ustroja pod nazivom Okrugli stol. Tu je skupinu osnovao lord Milner i ona je, prije 1914. godine, odigrala ulogu provodnika za promicanje rata protiv Njemačke. Do kraja tridesetih godina ta je skupina promicala rat protiv Njemačkog Reicha, ovoga puta člancima u listu *London Times*, nad kojim je imala kontrolu, ili u vlastitom listu *The Round Table*. U tim su člancima, primjerice, upozoravali na ponovnu njemačku mobilizaciju pokrajine Porajnje ili su spominjali neinterveniranje u Španjolskom građanskom ratu, u kojemu je Njemačka oružjem i logistikom pomagala snagama generala Franca.

Lord Lothian, koji će kasnije postati veleposlanik Velike Britanije u Sjedinjenim Američkim Državama, sastao se s kancelarom Hitlerom u siječnju 1935. godine. Hitler mu je, navodno, predložio savezništvo između Engleske, Njemačke i Sjedinjenih Američkih Država, koje bi Njemačkoj odvezalo ruke za pohod na Istok, u Rusiju. Izgleda da mu je kancelar Hitler zauzvrat obećao da Njemačku neće učiniti "svjetskom silom" niti pokušati preuzimati kontrolu koju je nad morem imala Britanska mornarica.²⁸

28 Quigley, Carroll, *The Anglo-American Establishment: From Rhodes to Cliveden*, Books in Focus, New York, 1981., str. 270. - 271.

U politici britanskog Okruglog stola i njegovih glavnih saveznika u krugovima newyorškoga Vijeća za inozemne odnose prema Njemačkoj ponekad su se događali potpuni preokreti, ovisno o razdoblju, a te, potpuno različite i suprotstavljene politike možemo razumjeti samo ako razumijemo britansku geopolitiku.

Kako je još 1919. godine, za vrijeme mirovnih pregovora u Versaillesu, objasnio sir Halford Mackinder, cilj britanske geopolitike ravnoteže moći uvijek je bilo savezništvo sa slabijim od dva suparnika na euroazijskom kontinentu, protiv onoga jačega. Tijekom razdoblja do početka Prvoga svjetskoga rata, tj. kolovoza 1914. godine, od dva britanska kontinentalna suparnika, Francuska je bila slabija, a Njemačka jača. Tijekom tridesetih godina pa sve do ulaska njemačke vojske u zemlje Beneluxa Francuska je bila jača.

Obje su strane došle do pogrješnih strateških izračuna. Kancelar Hitler i njegov unutarnji krug nisu bili dostatno svjesni te temeljne britanske geopolitičke strategije, ali ni krugovi oko britanskog Okruglog stola nisu bili svjesni koliko su dobro njemačka vojska i nacističko vodstvo zapamtili lekcije iz Prvoga svjetskoga rata da više nikada ne dovedu Njemačku u situaciju ratovanja na dvije fronte.²⁹

29 Rowse, A. L., *Appeasement: A Study in Political Decline*, W. W. Norton & Co., New York, 1961., str. 30. - 75. Značajna je dokumentacija iz koje se vidi kako su potpuno isti članovi britanskog Okruglog stola, okupljeni oko lorda Lothiana, ratnog veleposlanika Velike Britanije u Americi, koji je 1914. poveo pohod za rat protiv Njemačke, 1938. godine djelovali na isti način, ali podupirući njemačka vojna osvajanja. Obje te akcije bile su samo dio šire geopolitike uništavanja britanskih suparnika na europskome kontinentu. Grupacija obitelji Rockefeller iz Amerike radi svojih je interesa usko surađivala s Okruglim stolom. Vidi i, Carroll Quigley, op. cit., str. 628. - 629, za raspravu o strateškom sagledavanju politike popuštanja u Nevillea Chamberlaina u Münchenu 1938., koja je imala cilj potaknuti Njemačku na "pohod na istok".

U Rockefellerovu krugu nema pogriješaka

Ako je elita iz britanskog Okruglog stola, kao i Hitler, pogriješno izračunala svoje relativne računice moći, krugovi moći koji su izronili oko braće Rockefeller i njihovih Studija o ratu i miru unutar Vijeća za inozemne odnose u tome izračunu nisu pogriješili. Njima je bilo jasno da ako Engleska na bilo koji način iziđe netaknuta i kao "pobjednik", tada bi nova američka hegemonija bila zaustavljena možda i desetak ili više godina. Jasno je bilo da su takav razvoj situacije željeli izbjeći. Osim toga, znali su da i Njemačku treba ukloniti kao poslijeratnog suparnika za prevlast u svijetu.

Jedan od načina postizanja toga cilja bio je osigurati dostatne količine goriva za njemačke ratne potrebe, barem ispočetka. U tome nisu bili važni zarada korporacije Standard Oil ni Rockefellerovi bankarski interesi. Bila je to jednostavna računica ravnoteže moći i razumijevanje geopolitičkih lekcija, kako ih je vidio američki ustroj.

Isaiah Bowman iz radne skupine Vijeća za inozemne odnose vrlo je dobro razumio poteškoće na koje bi naišla svaka europska kopnena vojska koja bi pokušala prodrijeti na područje "središnje zemlje" - Rusije. Kako bi Njemačka i Rusija mogle jedna protiv druge zaratiti i tako se međusobno iscrpiti, trebalo je u najmanju ruku osigurati da njemačke zračne snage i njezini tenkovi imaju dostatno goriva za taj pothvat.³⁰

Neke od tih veza još su 1938. pokrenule razna pitanja. Kada je u veljači 1938. godine američko Povjerenstvo za burzu i vrijednosnice pokrenulo istragu o kartelskom "braku" kompanija Standard Oil i American IG, koja je bila zajednički projekt američkih financijskih krugova i njemačke kompanije I. G. Farben, Walter Teagle, tada predsjednik Upravnog odbora kompanije Standard Oil, lagao je tvrdeći kako nema nikakvih

30 Smith, Neil, op. cit., str. 420.

saznanja o takvim podacima. Na kraju je kompanija Standard Oil vlastima objavila da je promijenila svoju politiku, što također nije bilo točno.

Promjena je bila samo kozmetičke prirode. Njemački su brodovi i dalje prevozili naftu na Tenerife u Kanarskom otočju, te uz obalu Maroka i Španjolske Sahare u sjeverozapadnoj Africi, gdje su tu naftu i gorivo sifonima punili u njemačke tankere koji su ih dalje prevozili u Hamburg. Zapravo, kompanija Standard Oil promijenila je samo registarsku oznaku svoje flote, koja je po novome bila registrirana u Panami, kako bi izbjegla britansku pretragu ili preuzimanje.³¹

Kompanija I. G. Farben svoj je položaj na unosnom američkom tržištu održavala većinskim vlasničkim udjelom u kompaniji American IG, kasnije preimenovanoj u General Aniline and Film Corporation, sa sjedištem u New Yorku. Ta je krovna kompanija kontrolirala 11,5 milijuna dolara imovine u raznim američkim kompanijama, uključujući i kompanije Standard Oil i DuPont.

Te su vijesti izazvale komešanje i u medijima i u državnim krugovima, što je 1943. godine dovelo do zapljene imovine kompanije General Aniline, prema Zakonu o trgovanju s neprijateljem, i do pokretanja kaznenoga postupka protiv kompanije DuPont i još dvije druge američke kompanije zbog sudjelovanja u svjetskoj zavjeri, radi kontrole strateški važnih metala. Kompanija DuPont naposljetku je i osuđena.

U siječnju 1944. ta je kompanija ponovno izvedena pred sud pod optužbom za sudjelovanje u kartelskoj zavjeri radi kontrole nad eksplozivima. U Njemačkoj su za tu suradnju znali samo članovi Nadzornog odbora kompanije I. G. Farben, dakle, tri ili četiri dužnosnika na najvišim položajima, te povjerljivi financijski savjetnik Erwin Respondek, koji je pomogao u sastavljanju sporazuma o kartelu.³²

31 Higham, Charles, op. cit., str. 56. - 57.

32 Ibid., str. 85.

Američka objava rata Njemačkoj iz prosinca 1941. godine na taj savez nije imala nikakva utjecaja. Kako je to poslije rata objasnio Erwin Respondeck, kompanija I. G. Farben "još je prije rata, ali i tijekom njemačko-američkog sukoba, pa sve do početka 1945., preko sigurne veze u Baselu opskrbljivala kompaniju DuPont detaljnim informacijama". Tajni dokumenti iz dopisivanja kompanija I. G. Farben i DuPont čuvali su se "zaključani u posebnom sefu, a pristup su imala samo tri ili četiri direktora s posebnim odobrenjima."³³

Te su dvije kompanije bile u velikoj mjeri uključene u iznimno osjetljiva istraživanja i tehnološki razvoj, povezane uz rat. Za vrijeme Prvoga svjetskoga rata njemački je kemičar po imenu Walter Heidt usavršio otrovni plin poznat kao ciklon B, koji se koristio kao sredstvo protiv ušiju. Za vrijeme Drugoga svjetskoga rata kontrolu nad proizvodnjom toga plina imala je njemačka kompanija Deutsche Gesellschaft für Schaedlungs-Bekaempfung (DEGESH), čijih je 42,5% dionica bilo u vlasništvu kompanije I. G. Farben. Kada su nacisti 1942., postavljajući plinske komore, počeli provoditi svoje "konačno rješenje", upravo je kompanija DEGESCH osigurala plin ciklon B.

Tijekom rata, 1942. godine, američki je senator Harry Truman u jednoj istrazi Senata dao izjavu da se odnos između obitelji Rockefeller i kompanije I. G. Farben "približava izdaji".³⁴ Ratni dopisnik za televizijski i radijski program *CBS News* Paul Manning izvijestio je o tome kako su, 10. kolovoza 1944., partneri obitelj Rockefeller i kompanija I. G. Farben, preko povezanih američkih, njemačkih, francuskih, britanskih i švicarskih banaka, premjestili svoj kapital. Pod zaštitom Bijele kuće predsjednika Roosevelta ništa, osim manjih globa, nije poduzeto u svezi s poslovima kojima su obitelji Rockefeller i DuPont kršile Zakon o trgovanju s neprijateljem.

33 Ibid., str. 85. - 86.

34 Ibid., str. 67. - 69.

Još je jedna osoba iz američkog ustroja pomagala Trećem Reichu i pritom se zalagala za budući njemački rat protiv Sovjetskog Saveza, koji su priželjkivali krugovi s Wall Streeta okupljeni oko obitelji Rockefeller. Bio je to otac predsjednika Georgea Herberta Walkera Busha, Samuel Prescott Bush, koji je, poput svoga sina i unuka Georgea Walkera Busha, bio član tajnoga društva studenata Sveučilišta Yale pod nazivom Skull & Bones (Lubanja i kosti).

Thyssen Funds Found in U.S.

NEW YORK—(INS)—Existence of a \$3,000,000 fund established here by Fritz Thyssen, German industrialist and original backer of Adolf Hitler was disclosed today in a news story in the New York Journal American.

The story added:

Whether the money is for Thyssen personally, or, perhaps, for some of his high-placed Nazi friends in the event of an "emergency" compelling them to leave Germany, no one knows.

However, it will do neither Thyssen nor any of his Nazi friends any good now, as it has been "frozen" along with the \$4,500,000,000 Axis assets now held in this country.

The money exists in funds of the Union Banking corporation, an investment company incorporated and licensed under New York state laws in August, 1924.

Money for its \$400,000 capital stock came from Thyssen's bank Voor Handel En Scheepvaart in Rotterdam.

Among members of its board of directors are E. B. Harriman, Ray Morris and Prescott S. Bush, partners in the firm of Brown Brothers Harriman and company, of which W. Averell Harriman is now American minister plenipotentiary to England.

Also a director is H. D. Pennington, Brown Brothers Harriman and Co. manager.

On Jan. 14, 1941, Knight Wooley, another partner in the Harriman company, wrote to State Banking Superintendent William R. White in behalf of Harriman, Morris, Bush and Pennington:

"Should the United States enter the war, they felt they might be under some embarrassment because of their connection with the bank, even though we have no financial interest in the Union Banking corporation, nor do we participate in its earnings."

Američki su mediji izvjećivali o skandalu iz Drugoga svjetskoga rata - o tome kako su Prescott Bush, Averell Harriman i još neki ljudi iz kruga obitelji Rockefeller, u srpnju 1942., pomagali Thyssenu i Njemačkoj u svrhu rata.

Obitelj Bush blisko je surađivala s moćnim krugom oko obitelji Rockefeller desetljećima prije početka Drugoga svjetskoga rata. Obje su obitelji svoj novac stekle na naftnoj i vojnoj industriji.

George Herbert Walker i Samuel Prescott Bush, djedovi predsjednika Georgea H. W. Busha, bili su osnivači dinastije i svoja su carstva stvarali tijekom i poslije Prvoga svjetskoga rata. George H. Walker, bankar iz St. Louisa, svoje je bogatstvo stekao na ratnim ugovorima. Godine 1919. zaposlio ga je željeznički magnat William Averell Harriman na položaju predsjednika njegove investicijske banke W. A. Harriman Co., sa sjedištem na Wall Streetu, koja se tijekom dvadesetih godina bavila ulaganjima u naftu, brodarstvo, zrakoplovstvo i mangan, dijelom u Rusiji i Njemačkoj.

Samuel P. Bush vodio je kompaniju iz savezne države Ohio, Buckeye Steel Castings, koja je proizvodila oružje. Godine 1917. otišao je u Washington na položaj direktora Odjela za ručno oružje, streljivo i topništvo saveznog Odbora za ratnu industriju, na čijem je čelu bio Bernard Baruch.³⁵ I George H. Walker i Samuel R. Bush sudjelovali su u stvaranju američkoga vojno-industrijskog kompleksa.

Samuel P. Bush svoje je bogatstvo stekao, pak, kao direktor kompanija koje su tijekom Drugoga svjetskoga rata bile uključene u američku vojnu proizvodnju. Jedna od njegovih kompanija, Dresser Industries of Texas, proizvela je zapaljive bombe bačene na Tokio i plinovite difuzijske pumpe za projekt izrade atomske bombe. Istodobno su neke od tih kompanija, preko njegovih veza s njemačkom obitelji Thyssen, bile strateški uključene u tajno naoružavanje i financiranje Trećeg Reicha.

Obitelj Bush, povrh dugotrajnih veza s utjecajnom obitelji Harriman koja je posjedovala banke i željezničke kompanije,

35 Phillips, Kevin, "Bush Family Values: War, Wealth, Oil", *The Los Angeles Times*, 8. veljače, 2004.

bila je blisko povezana i s obitelji Rockefeller, s kojom je kontrolirala američku industriju nafte.

Njihove veze s Johnom D. Rockefellerom i kompanijom Standard Oil bile su žive već stotinu godina kada je John D. Rockefeller, od željezničke kompanije koja je prevozila naftu kompanije Standard Oil i koja je dijelom bila u vlasništvu obitelji Harriman, ishodio ugovor o kupnji teške opreme od kompanije Buckeye Steel Castings, čiji je predsjednik u ono doba bio Samuel R Bush. Time je kompanija Buckeye Steel Castings postala iznimno uspješna. George H. Walker pomogao je tijekom dvadesetih godina i u obnovi sovjetske industrije nafte, a Samuel R Bush svoje je znanje o međunarodnom poslovanju naftom stekao kao direktor kompanije Dresser Industries of Texas, koja je dijelom bila u vlasništvu bankarske obitelji Harriman i blisko povezana uz naftno poslovanje obitelji Rockefeller. Kompanija Dresser Industries of Texas kasnije je postala dijelom korporacije Halliburton, koju je ubrzo poslije toga osramotio njezin glavni direktor Dick Cheney.³⁶

Slijedom reorganizacije moći na Wall Streetu, poslije sloma Burze iz 1929. godine, investicijska banka Averella Harrimana W. A. Harriman & Co. spojila se, 1931. godine, s britansko-američkom investicijskom bankom Brown Brothers, čime je stvorena investicijska banka Brown Brothers Harriman & Co. Stariji partneri bili su Averell Harriman i njegov brat te Samuel R Bush i Thatcher Brown. Londonska je podružnica nastavila s radom kao banka Brown, Shipley & Co., u kojoj je stariji partner, prije negoli je došao na čelo Engleske banke, bio i Montagu Norman.³⁷

Tijekom dvadesetih godina banka Averella Harrimana postala je newyorška banka njemačkoga čeličnog magnata Fritza Thyssena. Godine 1934., samo godinu dana poslije uspostave

36 Ibid.

37 Clay, sir Henry, *Lord Norman*, MacMillan & Co., London, 1975., str. 18., 57., 70. i 71.

Trećeg Reicha, Samuel P. Bush, stariji partner u banci Brown Brothers Harriman & Co., bio je i direktor korporacije Union Banking, pod kontrolom Njemačkoga trusta čelika. Njemački je trust čelika, u ime Fritza Thyssena, osnovao 1926. godine blizak prijatelj Samuela P. Busha i utjecajni investicijski banakar s Wall Streeta Clarence Dillon iz banke Dillon Read, koji je imao dva člana u Upravnom odboru toga, tada novoga, čeličnoga trusta.³⁸

Banka Union Banking Corporation službeno je osnovana 1924. godine u uredima banke W. A. Harriman & Co. na Manhattanu, a njezin je vlasnik bila nizozemska banka Fritza Thyssena Bank voor Handel en Scheepvaart. Njome su se koristili za novčani promet preko Atlantika između njemačkih i američkih kompanija Fritza Thyssena, koji je tekao preko njezine matične nizozemske banke. Operacije Fritza Thyssena izvan Njemačke vodili su banka Brown Brothers Harriman & Co. i njezini partneri Samuel P. Bush i Averell Harriman.

Godine 1942. državni zaštitnik strane imovine (Alien Property Custodian) Leo Crowley potpisao je Nalog o prijenosu br. 248, kojim je zaplijenio imovinu Samuela P. Busha na temelju Zakona o trgovanju s neprijateljem. Taj je nalog nejasno objavljen u državnom službenom listu i pomno čuvan od medija. U njemu je rečeno samo to da su optuženi banku Union Banking Corporation vodili u ime "obitelji Thyssen iz Njemačke i/ili Mađarske... nacionalističke obitelji... iz imenovane neprijateljske zemlje".³⁹

38 Sobel, Robert, *The Life and Times of Dillon Read*, Dutton-Penguin, New York, 1991., str. 92. - 111.

39 Ured zaštitnika strane imovine, *Uredba o prijenosu br. 248.*, potpisao Leo Crowley, zaštitnik strane imovine, provedeno 20. listopada 1942., F.R. Doc. 42-11568, uvedeno 6. studenoga 1942., 7 Fed. Reg. 9097 (7. studenoga, 1942.). Popis direktora grada New Yorka iz tridesetih i četrdesetih godina 20. stoljeća navodi Samuela P. Busha kao direktora banke Union Banking Corporation, od 1934. do 1943. godine.

Nakon što je rat završio istražitelji američkoga Kongresa ispitivali su poslove obitelji Thyssen, banku Union Banking Corporation i s njima povezane nacističke organizacije i pritom su izvijestili da je kompanija Vereinigte Stahlwerke ukupno za Treći Reich proizvela 50,6% sirovog željeza, 41,4% univerzalnog lima, 36,0% teškog lima, 38,5% pocinčanog lima, 45,5% cijevi, 22,1% žice i 35,0% eksploziva.⁴⁰ Njihova je uloga u ratnom naoružavanju nacističke Njemačke bila doista velika.

Obitelji Rockefeller, Harriman i Bush bile su duboko povezane s moćnim njemačkim krugovima i za vojnu su izgradnju Trećega Reicha omogućile vitalna strateška sredstva i znanje, ne zato što su im se, možda, filozofski sviđale metode kojima je Hitlerova Njemačka kontrolirala radničku klasu i njegovo državno upravljanje gospodarstvom. U krajnjoj analizi potpora koju su dali Trećem Reichu bila je integralni dio daleko ambicioznijega plana. Njihov cilj nije bio pomoći Njemačkoj u njezinoj pobjedi, nego stvoriti svjetski rat iz kojega će, poslije 1945. godine, izroniti "američko stoljeće" ili, bolje rečeno, stoljeće obitelji Rockefeller.

Obitelji Bush, Rockefeller, Harriman, DuPont i Dillon omogućile su Trećemu Reichu presudno važnu pomoć uglavnom u godinama prije i početkom rata, što je bio dio njihova velikoga geopolitičkoga plana uništenja velikih europskih sila, posebno Njemačke i Rusije, koje su, prema tome planu, trebale uništiti jedna drugu, "iskrvariti jedna drugu do smrti", kako je to sročio jedan britanski strateg, čime bi se otvorila vrata za prevlast "američkoga stoljeća". To je bila i stvarna zadaća Studija o ratu i miru, koje je financirala obitelj Rockefeller.

40 Senat Sjedinjenih Američkih Država, *Elimination of German Resources for War*, "Hearings Before a Subcommittee of the Committee on Military Affairs", 79. zasjedanje Kongresa; 5. dio, Iskaz Ministarstva financija od 2. srpnja 1945. str. 507.; Thyssenove organizacije uključujući i banku Union Banking Corporation, str. 727. - 731.

Izgovor za rat: "Pearl Harbor" predsjednika Roosevelta

Nakon što je predsjednik Roosevelt 1940. godine treći put pobijedio na predsjedničkim izborima, što se do tada u američkoj povijesti nije nikada dogodilo, mjesecima se u tajnosti pripremao na konačni rat protiv Njemačke. Te se njegove pripreme nisu odnosile samo na Pomoć u zajmu i najmu, koju je omogućio Winstonu Churchill i kojom je prekršio službeno obećanje neutralnosti SAD-a, nego i na aktivnu ulogu koju je preuzeo u oblikovanju događaja koji su doveli Japan do odluke da pokuša uništiti Tihooceansku mornaričku flotu SAD-a u Pearl Harboru u prosincu 1941. godine.

Otvaranje tajnih kongresnih zapisa i drugih dokumenata poslije rata i smrti predsjednika Roosevelta nedvojbeno je pokazalo da su predsjednik i njegov ministar rata Henry Stimson namjerno izazvali Japance u rat embargom na japanske zalihe nafte i pripremom američke vojne akcije na Tihom oceanu protiv širenja Japana. Ti su dokumenti pokazali da je predsjednik Roosevelt danima prije bombardiranja Pearl Harbora bio potanko obaviješten o japanskom pomorskom napredovanju, čak toliko da je imao podatak o točnom vremenu planiranoga napada, te da je poduzeo upravo one korake kojima će potaknuti japanski napad.

Godine 1946., po završetku Drugoga svjetskoga rata, Zajednički odbor za istragu o napadu na Pearl Harbor američkoga Kongresa, čiji je predsjednik bio senator Alben Barkley iz savezne države Kentucky, saslušao je izvješće Odbora za Pearl Harbor Američke vojske. To je izvješće bilo svrstano među "strogo tajne" dokumente, a ta je oznaka s njega skinuta tek poslije nekoliko desetljeća.⁴¹ Izvješće je zapravo nedvojbeno

41 Barkley, Alben W., senator, et al, "Investigation of the Pearl Harbor Attack", *Report of the Joint Committee on the Investigation of the Pearl Harbor Attack*, 79. Kongres, 2. zasjedanje, Senat SAD-a, Dokument br. 244, US Government Printing Office, lipanj 1946.

optuživalo Vladu predsjednika Roosevelta, samoga predsjednika i ministra rata Henryja Stimsona.

Američki admirali Robert Richardson i Husband Kimmel u pismu koje su zajednički pripremili i, 25. siječnja 1941. godine, gotovo jedanaest mjeseci prije samoga događaja, poslali američkome zapovjedniku pomorskih operacija, upozorili su na mogući japanski napad na Pearl Harbor. U tome pismu piše: "Japan bi mogao napasti bez upozorenja, a ti bi napadi mogli biti koje vrste... Mogu se očekivati japanski napadi na brodovlje, vanjske položaje ili pomorske postrojbe. Mogući su i iznenadni napadi na Pearl Harbor ili pokušaji blokiranja kanala."

Kako je kasnije otkriveno u dokumentima, predsjednik Roosevelt namjerno je izazvao japanski napad na Pearl Harbor, u prosincu 1941., kako bi uveo Ameriku u rat, ne protiv Japana, nego protiv Njemačke.

U njemu se napominje da je u pozadini japanske odluke o bombardiranju Pearl Harbora stajala Uredba predsjednika Roosevelta, "izdana 26. lipnja 1941. godine, kojom je zamrznuta sva japanska imovina u Sjedinjenim Američkim Državama". Tom su uredbom sve financijske transakcije te transakcije od uvoza i izvoza u koje su bili uključeni japanski interesi stavljene pod kontrolu američke Vlade. Posljedica toga bio je stvaran prekid trgovine između Sjedinjenih Američkih Država i Japana".⁴² U Tokiju se to tumačilo kao ratni čin protiv Japana.

Dana 19. lipnja, pet mjeseci prije napada na Pearl Harbor, glavni zapovjednik američke Tihooceanske flote, admiral Kimmel, dobio je preporuku o postupanju po pitanju obavijesti iz japanske pošiljke koju je presrela njegova flota i koju je američka obavještajna služba dekodirala pomoću svoga kriptografskog programa nazvanog Magic. Ta je poruka bila poslana iz Cantona u Tokio i jednim je dijelom glasila:

*Nedavna zapovijed o općoj mobilizaciji izražava neopozivu odlučnost Japana da prekine englesko-američku potporu ometanju japanskoga prirodnog širenja... Najbliži cilj bit će pokušaj mirne okupacije francuske Indokine, ali i uništavanje mogućeg otpora te uspostavljanje prijekog suda... Naš sljedeći korak jest slanje ultimatumu nizozemskoj Indoneziji. U osvajanju Singapura Mornarica će imati glavnu ulogu... s flotom podmornica na Mandatima, Hainanu i u Indokini razorit ćemo britansko-američku vojnu moć i mogućnost da pripomognu u shemama koje su usmjerene protiv nas.*⁴³

Tako su, punih pet mjeseci prije napada na Pearl Harbor, najviše razine vlasti Sjedinjenih Američkih Država, na temelju strogo tajnih otkrića iz japanskih poruka koje je presrela američka obavještajna služba i čiju je mornaričku i diplomatsku kriptografsku šifru probila sustavom Magic, znale da im prijeti rat s Japanom. Dana 7. studenoga, mjesec dana prije napada,

42 Ibid., str. 19.

43 Ibid., str. 92. - 93.

glavni zapovjednik Tihooceanske flote admiral Kimmel primio je iz Washingtona, od admirala Starka, ovu poruku:

"Izgleda da se situacija sustavno kreće prema krizi na Tihom oceanu. Ali nitko ne može reći točno kada će ona izbiti. Moja osnovna reakcija na sve jest ona o kojoj sam ti i prije pisao... U ovome mjesecu moći ćemo, doslovno, vidjeti svašta."⁴⁴

Tada je, dana 28. studenoga 1941. godine, admiral Kimmel od admirala Starka iz Washingtona dobio ažuriranu poruku koja u jednom dijelu glasi:

"Čini se da su svi korisni pregovori s Japanom dovršeni... Buduće japanske poteze nije moguće predvidjeti, ali u svakom je trenutku moguće očekivati neprijateljsku akciju. Ako se prilika da Japan napadne nas, ne može lako ponoviti, ne trebaju izbjegavati. Sjedinjene Američke Države žele da Japan počini prvi javni neprijateljski čin."⁴⁵

Nakon što je primio to upozorenje, admiral Kimmel dobio je iz Washingtona zapovijed da iz Pearl Harbora ne provodi izviđanje dalekog dometa zbog mogućih zračnih napada.⁴⁶ Slijedeći upute Ministarstva rata, s Henryjem Stimsonom na čelu, u razdoblju od 28. studenoga do 5. prosinca 1941. godine, admiral Kimmel zapovjedio je da dva američka nosača aviona, USS Enterprise i USS Lexington, zajedno sa šest teških krstarica i četrnaest razarača, napuste Pearl Harbor i krenu prema otočjima Midway i Wake, što je značilo da su tada najmoderniji strateški brodovi Tihooceanske flote bili prikladno udaljeni od mjesta japanskoga napada na dan 7. prosinca. Washington je admiralu Kimmelu namjerno oduzeo vitalnu snagu, što je danima prije samoga napada dalo nagovijestiti da je japanski cilj upravo luka Pearl Harbor. No, admiralu Kimmelu se, zbog zapovijedi da velik dio njegove flote napusti luku, činilo očitim da će vjerojatna meta biti Filipini ili otočje u blizini Havaja.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Ibid., str. 97.

⁴⁶ Ibid., str. 105.

Nadalje, gore spomenuti istražni odbor Senata u svom izvješću donosi:

"Admiralu Newtonu nisu bile dane nikakve obavijesti u svezi sa sve većom krizom u našim odnosima s Japanom. Nisu mu dane nikakve posebne zapovijedi, a glede njegova odlaska s Havaja, činilo se da je u pitanju misija bez neke posebne važnosti, osim da proslijedi prema otočju Midway kako bi s Lexingtona mogla poletjeti eskadrila zrakoplova i tako učvrstiti položaje na otoku. Slijedom toga, nisu dane ni neke posebne zapovijedi za naoružavanje zrakoplova ni pripremu za rat, osim uobičajenih rutinskih obveza... Postrojbe u luci (Pearl Harbor, nap. aut.) ostale su na istom stupnju pripravnosti, izuzmemo li Obalnu gardu koja je krenula iz Pearl Harbora i započela s pročešljanjem kanala i pristupa luci." U izvješću je zabilježeno i daljnje smanjenje obrane Pearl Harbora: "Eskadrili izviđačkih zrakoplova koja je bila stacionirana u Pearl Harboru zapovjedbno je da zamijeni eskadrilu poslanu s otočja Midway na otočje Wake. Ta je eskadrila izviđačkih zrakoplova Pearl Harbor napustila 30. studenoga."⁴⁷

Time je, dakle, dodatno ugrožena obrana Pearl Harbora. Senatski odbor za službenu istragu u svome izvješću o napadu na Pearl Harbor zaključuje: "Ali nisu poduzete nikakve vojne akcije kojima bi se na vrijeme uočio dolazak neprijateljskih snaga, nije nadziran ni sektor sjever-sjeverozapad, za koji se znalo da je najopasniji sektor i iz kojega su neprijateljske snage, naposljetku, i stigle. Istraga će se usmjeriti upravo na pitanje zašto su izostale potrebne vojne akcije."⁴⁸

Odbor je zaključio da je Vlada bila dužna dati admiralu Kimmelu svoju najbolju procjenu neprijateljske strategije i smjera iz kojega je najvjerojatnije očekivati glavni neprijateljski prodor. Dužnost, pak, admirala Kimmela, kao vrhovnoga zapovjednika Tihooceanske flote, bila je pripremiti se na najgori

47 Ibid., str. 105. - 106.

48 Ibid., str. 107.

mogući scenarij i, "poslije upozorenja o ratu i zapovijedi da krene s razvijanjem obrambene formacije, biti svjestan visoko rizičnoga stanja na Havajima".⁴⁹

Povrh toga, namjerno su poduzeti koraci da, u slučaju takvog japanskog napada, Pearl Harbor ostane bespomoćan. Kako je to razotkrila istraga Odbora za Pearl Harbor Američke vojske:

Stanje dana 7. prosinca može se opisati ovako: Ratna mornarica nije poduzela nikakvo udaljeno izviđanje, uobičajenih četiri ili pet zrakoplova PBY bilo je izvan toga područja, a protuzračno topništvo nije izvedeno na svoje uobičajene nedjeljne manevre sa zračnim oružjem Flote. Pomorski nosači sa svojim avionima te su nedjelje bili na udaljenosti od otoka Oahu, dok su i kopnene i mornaričke zračne snage bile prizemljene, parkirane i blisko priljubljene jedna uz drugu. Flota je bila u luci, uz iznimku Radnih snaga 9 i 12, koje su uključivale nešto krstarica, razarača te dva nosača - Lexington i Enterprise.

*Streljivo za vojsku, uz iznimku onoga blizu učvršćenih protuzračnih pušaka, bilo je u skladištima za teško topništvo, a dvije borbene divizije, kao i protuzračno topništvo, bili su u svojim stalnim prostorijama, a ne na borbenim položajima. Sve je bilo koncentrirano unutar uskih granica zbog Uzbune br. 1 za slučaj sabotaže. To ih je pretvorilo u lake mete za bilo kakav zračni napad. Ukratko, sve što je poduzeto učinilo je da stanje bude savršeno za zračni napad, iz čega su Japanci izvukli potpunu prednost.*⁵⁰

Japanski napad na Pearl Harbor i flotu bombardera Američkoga ratnoga zrakoplovstva 1941. godine završio je s brojem od 2.403 poginula i 1.178 ranjenih Amerikanca, te izgubljenih 18 bojnih brodova i 188 zrakoplova. Već 26. studenoga iste godine, samo dva tjedna prije napada, Winston Churchill žurno je kontaktirao s predsjednikom Rooseveltom i osobno ga izvijestio o predstojećem napadu na Pearl Harbor. Predsjednik Roosevelt odgovorio je opozivanjem zračne obrane s flote

49 Ibid., str. 108, 114.

50 Ibid., str. 75., bilješka 3.

u Pearl Harboru, odnosno mjerom koja je trebala zajamčiti japanski uspjeh.⁵¹

U svezi s ovim može se spomenuti još i poruka Winstona Churchilla poslana predsjedniku Rooseveltu 26. studenoga 1941., koja je do danas jedini dokument iz njihove korespondencije koja još uvijek nije objavljena zbog "nacionalne sigurnosti". U toj je poruci premijer Churchill, navodno, upozorio predsjednika Roosevelta o neodgodivu napadu na Pearl Harbor.

Predsjednik Roosevelt i njegovi savjetnici potaknuli su japanski napad na mornaričku bazu Sjedinjenih Američkih Država na Havajima, kako bi naivne američke građane pridobili za rat u svrhu stvaranja "američkoga stoljeća". Taj će rat biti sredstvo ostvarenja poslijeratnog plana Studija o ratu i miru, izrađenog pod pokroviteljstvom obitelji Rockefeller, a povjesničari će ga nazvati Drugi svjetski rat.

Washingtonska crna magija

Kako je u Izvješću Senatskog odbora za istragu o napadu na Pearl Harbor detaljno opisano, američko Ministarstvo rata i Ministarstvo mornarice u tajnosti su probili japanske diplomatske lozinke. Programom Magic dekodirali su poruke Japana i japanskih diplomatskih misija pa je američka Vlada imala obilje podataka o japanskim namjerama. Obavještajni program Magic uglavnom se držao tajnim i strogo ograničenim za sve osim nekoliko ljudi, koji su čuvali podatak o tome da je Amerika probila japanski kriptografski kod.

Predsjednik Roosevelt nije izvijestio ni Winstona Churchilla, čije su obavještajne službe u Cheltenhamu također probile japanski kod svojim strogo tajnim projektima pod lozinkom Ultra. Naravno, ni premijer Churchill nije predsjednika Ro-

osevelta izvijestio o svojoj "Ultra" tajni, iako ga je, doduše, pokušao upozoriti na planirani japanski napad.

Sadržaj prevedenih japanskih poruka bio je dostupan samo ministru rata Henryju Stimsonu, načelniku Glavnog stožera, načelniku Odjela za ratno planiranje i načelniku Odjela vojne obavještajne službe. Unutar Ratne mornarice poruke su bile dostupne samo ministru mornarice, načelniku pomorskih operacija, načelniku Odjela za ratno planiranje i direktoru Obavještajne službe Ratne mornarice. Nadalje, za to su znali i neki dužnosnici Ministarstva vanjskih poslova, te predsjednikov pomoćnik za Ratnu mornaricu zadužen za tajni posao prenošenja tih informacija neposredno predsjedniku Rooseveltu.⁵²

Dana 6. prosinca 1941. godine, između 9.30 i 10 sati ujutro, poruke koje je obavještajna služba presrela i dekodirala programom Magic prevedene su i poslane u Ministarstvo rata i Bijelu kuću, gdje je prijevod predan pomoćniku predsjednika za Ratnu mornaricu admiralu Beardallu Schultzu sa zapovijedi da ih se, u što je moguće kraćem roku, dostavi predsjedniku Rooseveltu. Schultz ih je dostavio predsjedniku, koji ih je pročitao zajedno s Harryjem Hopkinsom. Poslije toga poruke su pročitali i ministar Knox te admiral Wilkinson.

Te su poruke sadržavale komunikaciju između Tokija i japanskoga veleposlanika u Americi. U njima je pisalo da je japanska vojna akcija planirana za dan 7. prosinca u 13 sati po washingtonskom vremenu, tj. u zoru po vremenu na Havajima. Bila je riječ o japanskom bombardiranju američke pomorske flote usidrene u Pearl Harboru.

U svome svjedočenju pred gore spomenutim istražnim odborom admiral Kimmel je izjavio:

"Da sam znao te vitalne činjenice i značenje tih "brodova u luci" od dana 28. studenoga, danas vjerujem da bih odbio pri-

jedlog Ministarstva pomorstva da nosače zrakoplova pošaljem iz luke Pearl Harbor na otočja Midway i Wake. Zapovjedio bih da se treći nosač, Saratoga, vrati sa zapadne obale u luku. Osim toga, s flotom bih izišao na otvoreno more i nastojao presresti neprijatelja na moru. To bi omogućilo da raspoložem udarnim postrojbama flote, koje bi bile kadre suočiti se s napadom na području Havaja."⁵³

Umjesto toga, admiral Kimmel pretvoren je u žrtvenog jarca, te je, zato što je "dopustio" napad na luku Pearl Harbor, bio prisiljen na ostavku.

Razoran napad na luku Pearl Harbor dao je predsjedniku Rooseveltu toliko žurno potrebit izgovor za objavu rata koji će stvoriti temelje američkoga carstva, odnosno "američkoga stoljeća", kako je to carstvo nazvao publicist Henry Luce.

Čak i nakon što je Kongres, u prosincu 1941., objavio rat Silama osovine, moćni krugovi unutar Vlade predsjednika Roosevelta i unutar američkog industrijskog ustroja okupljenog oko obitelji Rockefeller u tajnosti su ilegalno nastavili poslovati s vodećim kompanijama njemačke vojne industrije, a ta priča o izdaji vrlo je pomno zakopana u poslijeratnim povijesnim zapisima.

Istodobno, uz obiteljske aktivnosti u Njemačkoj i drugim europskim zemljama tijekom rata, Nelson Rockefeller igrao je i stratešku ulogu kojom je svojoj obitelji priskrbio neizmjereno bogatstvo u Latinskoj Americi i političke saveze s tamošnjim zemljama, potrebne za izgradnju američkog poslijeratnog carstva.

Obitelj Rockefeller i drugi dalekovidni članovi američkoga ustroja, koji su oblikovali američku politiku, mislili su da se poslije Drugoga svjetskoga rata svjetska moć više neće mjeriti u terminima vojne kontrole nad kolonijalnim teritorijem. Bri-

tansko i druga europska carstva dokazala su da je taj sustav preskup i vrlo nedjelotvoran. Umjesto toga, moć Amerike definirat će se neposredno ekonomskim terminima i uglavnom će se temeljiti na takozvanoj "mekoj sili", kako je kasnije takav pristup nazvao Joseph Nye, pristaša te ideje sa Sveučilišta Harvard. Zapravo, u ovom je slučaju to bila meka sila koju su podržavali najmoćniji vojni stroj i vodeća financijska sila na svijetu.⁵⁴

Braća Rockefeller grade svoje latinskoameričko poslovno carstvo

Kako se rat 1945. godine privodio kraju, nijedna skupina nije toliko usvojila globalno gledište prema krupnom američkom poslovanju kao obitelj Rockefeller, čije je bogatstvo bilo izgrađeno na svjetskom carstvu nafte i bankarstva. Obitelj Rockefeller, prije svega braća Nelson, John D. III., Laurance i David, čija je zaklada financirala Studije o ratu i miru u sklopu Vijeća za inozemne odnose, vidjela je pobjedu u Drugom svjetskom ratu kao do tada neviđenu zlatnu priliku za prevlast u svjetskoj politici koja će izravno koristiti upravo njima.

Ubrzo je postalo jasno što su Isaiah Bowman i njegovi kolege iz Studija o ratu i miru, kao pripadnici elitnog američkog ustroja, zamislili ostvariti svojom idejom o "velikom području" i o stvaranju slobodnog tržišta. Nelson Rockefeller, jedan od glavnih financijera Studija o ratu i miru Vijeća za inozemne

54 Nye, Joseph S. Jr, "Propaganda Isn't the Way: Soft Power", *The International Herald Tribune*, 10. siječnja 2003. Joseph Nye definira ono što je skovao u termin "meka sila": "meka sila jest mogućnost dobiti što želite privlačenjem i uvjeravanjem ljudi da prihvate vaše ciljeve. Ona se razlikuje od tvrde sile po sposobnosti da se okoristi politikom mrkve i batine, ekonomske i vojne moći, kako bi natjerala druge da se pokore njezinoj volji. Važne su i meka i tvrda sila... ali je meka sila privlačenja znatno jeftinija od prisile što je prednost koju treba njegovati".

odnose, nije gubio vrijeme za iskorištavanje novih ekonomskih mogućnosti koje je Drugi svjetski rat otvorio razvoju poslovanja njegove obitelji u Latinskoj Americi.

Čak i tijekom Drugoga svjetskoga rata Nelson je sa svoga visokog obavještajnog položaja u Uredu za koordinaciju međuameričkih poslova (Co-ordinator of Inter-American Affairs, CIAA) u Vladi SAD-a promicao široke interese obitelji Rockefeller diljem Latinske Amerike, teoretski u ime Bijele kuće predsjednika Roosevelta. S toga se strateškoga položaja mogao, pod krinkom borbe protiv nacističkog ubacivanja u Latinsku Ameriku i promicanja "američke demokracije", koristiti državnom potporom za ostvarivanje interesa svoje obitelji. On je pomno postavljao temelje za poslijeratno američko poslovno širenje, prije svega ono koje je bilo u njegovu interesu i u interesu njegove obitelji.⁵⁵

Predsjednik Roosevelt ga je u kolovozu 1940. imenovao direktorom Ureda za koordinaciju međuameričkih poslova, što je bilo očito kršenje američke službene neutralnosti. Kako bi prikrili taj delikatan detalj, Ured je dobio zaštitnu fasadu kao organizacija za promicanje "američke kulture" u Latinskoj Americi.

Nelsonova je zadaća u Latinskoj Americi tijekom Drugoga svjetskoga rata bila koordinacija američkih obavještajnih služba i tajnih operacija u danima prije stvaranja Središnje obavještajne službe, CIA-e. On je bio izravna veza između predsjednika Roosevelta i sir Williama Stephensona, stvarnog voditelja obavještajne službe britanskoga premijera Winstona Churchilla, koji je upravljao krovnom kompanijom pod nazivom Koordinacija britanske sigurnosti (British Security Coordination).

Zanimljivo je da je tajno sjedište sir Williama Stephensona bilo u sobi br. 3603 u Rockefellerovu centru u New York Cityju, nedaleko od ureda Nelsona Rockefellera. To nije bila

55 Kramer, Paul, "Nelson Rockefeller and British Security Coordination", *Journal of Contemporary History*, sv. 16., 1981., str. 77. - 81.

slučajnost. Nelson Rockefeller i William Stephenson blisko su surađivali na zajedničkim obavještajnim operacijama, koje su vođene u Srednjoj i Južnoj Americi. U isto je vrijeme Nelson Rockefeller organizirao preuzimanje odabrane britanske imovine u toj regiji.⁵⁶

Nelson Rockefeller sa sobom je u New York doveo tim ljudi koje je odabrao iz obiteljskog poslovnog kruga, uključujući Josepha Ravenskog iz banke Chase i Willa Claytona, teksaskog pamučnog magnata iz poljoprivredne kompanije Andersona Claytona.⁵⁷ Njegov pomoćnik John McClintock poslije rata upravljao je nepreglednim plantažama kompanije United Fruit koje su se prostirale diljem Srednje Amerike i u čiju je korist kasnije, 1954. godine, CIA prikladno organizirala državni udar u Gvatemali.

Tijekom rata Nelson Rockefeller svojim je djelovanjem u Latinskoj Americi položio temelje za nepregledno širenje obiteljskih poslova tijekom pedesetih godina. On je oblikovao koncepciju obrane SAD-Latinska Amerika, koja će tijekom Hladnoga rata povezati latinskoameričku vojnu elitu uz politiku Sjedinjenih Američkih Država, često u suradnji s nemilosrdnim diktatorima koji su, podupirući obitelj Rockefeller i osiguravajući povlašteni položaj njezinim poslovnim interesima, dobili zaštitu SAD-a. Nelson Rockefeller je latinskoameričke vojne diktatore koji su bili voljni surađivati nazvao "novom vojskom". Ta će politika nekoliko godina poslije toga postati model za stvaranje organizacije NATO.⁵⁸

56 Stevenson, William, *A Man Called Intrepid*, Ballantine Books, New York, 1976., str. 308. - 311.

57 Colby, Gerard i Dennett, Charlotte, *Thy Will Be Done: The Conquest of the Amazon-Nelson Rockefeller and Evangelism in the Age of Oil*, Harper Collins, New York, 1995., str. 115. i 116.

58 O'Brien, Thomas, *Making the Americas: U.S. Business People and Latin Americans from the Age of Revolutions to the Era of Globalization*, History Compass 2, LA 067, 2004., str. 14. i 15.

Nelson Rockefeller bio je vodeća osoba američke industrije u Latinskoj Americi još od tridesetih godina kada je bio direktor kompanije Creole Petroleum, podružnice kompanije Standard Oil u Venezueli. Godine 1938. pokušao je, bez uspjeha, s predsjednikom Meksika Lazarom Cardenasom dogovoriti osnivanje podružnice kompanije Standard Oil u Meksiku. Podružnica je osnovana, ali ju je predsjednik Cardenas nacionalizirao, što je dovelo do trpkih odnosa između Meksika i SAD-a.⁵⁹

Četrdesetih je godina osnovao Meksičko-američku korporaciju za razvoj (Mexican American Development Corporation), a poslije rata je i osobno ulagao u meksičku industriju. I svoga je brata Davida ohrabrivao da osnuje latinskoameričku podružnicu banke Chase.⁶⁰

Tijekom Drugoga svjetskoga rata djelovao je kao predsjednik Ureda za koordinaciju međuameričkih poslova predsjednika Roosevelta te je diljem Latinske Amerike organizirao mrežu novinara i većih vlasnika novina. Tu je mrežu organizirao tako što je neutralnim izdavačima novina iz Latinske Amerike prijetio prekidom dotoka novinskog papira iz Kanade, koji su prevozili upravo američki brodovi. Ubrzo se hvalio kako je tom metodom uspio ostvariti kontrolu nad 1.200 novinskih izdavača.⁶¹ Poslije toga njegovo medijsko osoblje Latinsku je Ameriku zasipalo podmetnutim pričama koje su simpatizirale Sjedinjene Američke Države, a posebno poslovne interese obitelji Rockefeller u regiji.

I sve to vrijeme dok je Nelson Rockefeller kao glavni koordinator američke obavještajne službe za Latinsku Ameriku služio u Vladi SAD-a, obiteljske banke i kompanija Standard Oil aktivno su opskrbljivale Treći Reich vitalnim sirovinama i financijama. Sve do američke objave rata Silama osovine iz

59 Colby, Gerard, op. cit., str. 116.

60 *Los Angeles Times*, "Mexico 75 Years Later, Today's Zapatistas Still Fight the Rockefeller Legacy", 14. svibnja 1995.

61 Stevenson, William, op. cit., str. 309.

prosinca 1941. godine kompanija Standard Oil radila je preko-
vremeno kako bi Njemačku vojsku opskrblila vitalno potrebnom
naftom. Kada je Velika Britanija blokadom atlantskog obalnog
pojasa zaustavila ilegalne tankere kompanije Standard Oil
koji su plovili prema Europi, predsjednik kompanije William
Stamps Farish organizirao je pošiljke nafte za Rusiju, odakle
se ona Trans-sibirskom željeznicom prevozila dalje u Berlin,
te u sjevernu Afriku, tada pod francuskom Vichyjevom vlašću,
gdje se najčešće dovozila u luku Casablancu.⁶²

Nafta s obiteljskih južnoameričkih naftnih polja nadomje-
štena je dogovorom između kompanija I. G. Farben i Standard
Oil, prema kojemu je kompanija Standard Oil njemačkom
industrijskom trustu I. G. Farben iznajmila svoja naftna polja
u Ploesti u Rumunjskoj.

Sa svoje je strane kompanija I. G. Farben financirala stvara-
nje rumunjske Željezne garde generala Iana Antonescu, čija
je zadaća bila zaštita dotoka nafte. Kako bi osigurao dostavu
južnoameričke nafte obitelji Rockefeller silama osovine, uklju-
čujući i Mussolinijevu Italiju, predsjednik Farish promijenio
je registraciju svojih tankera iz američke u panamsku, te je od
pomoćnika ministra Ratne mornarice Jamesa Forrestala, koji
je bio odani pobornik obitelji Rockefeller i potpredsjednik
Upravnog odbora kompanije General Analine and Film, ishodio
imunitet od pljenidbe.⁶³

Pošiljke nafte, koje su išle preko predstraža obitelji Rockefel-
ler u Brazilu, kao i s Tenerifa te Kanarskih otoka, nastavile su
se odvijati ilegalno i u tajnosti sve do poslije napada na Pearl
Harbor, iako je predsjednik Farish državnim agencijama obećao
da će se taj posao obustaviti. Istodobno je predsjednik Farish
bio i član američkog Ratnog odbora za naftu.⁶⁴

62 Higham, Charles, op. cit., str. 58. - 59.

63 Ibid., str. 58. - 59.

64 Ibid., str. 67. - 69.

I dok je obitelj Rockefeller, djelovanjem spomenutog ureda Nelsona Rockefellera, aktivno osiguravala svoj poslijeratni latinskoamerički životni prostor, njihovi su njemački industrijski partneri bili zauzeti svojom inačicom toga ekonomskog životnog prostora (*Lebensraum*).

RAT I SUKOBLJENI GEOPOLITIČKI PLANOVI

Tko vlada istočnom Europom, vlada "središnjom zemljom"; tko vlada "središnjom zemljom", vlada "najvećim svjetskim kopnom;"¹ tko vlada "najvećim svjetskim kopnom", vlada cijelim svijetom.

sir Halford Mackinder, 1919.²

Zanemarene lekcije iz britanske geopolitike

Paradoks u djelovanju vodećih krugova newyorškoga Vijeća za inozemne odnose i onih internacionalističkih krugova okupljenih oko obitelji Rockefeller bio je u postojanju dviju prividno proturječnih politika kojima su, s jedne strane, financirali i davali osoblje za Studije o ratu i miru, sa zadaćom da izrade plan za američku prevlast u svijetu poslije rata, odnosno takozvano "američko stoljeće", dok su, s druge strane, istodobno Njemačku opskrbljivali strateškim sirovinama i proizvodima za vođenje rata. Obitelj Rockefeller i njezina kompanija Standard Oil, te kompanije poput Dow Chemicals i DuPont ozbiljno su se potrudile ostaviti dojam kako podupiru Hitlerov vojni stroj.

1 World Island, svjetski otok, naziv za Euroaziju i Afriku, kao jedan kontinent. - nap. prev.

2 Mackinder, Halford J., *Democratic Ideals and Reality*, Henry Hold & Co., 1919., str. 150.

Rješenje toga paradoksa leži u razumijevanju američke geopolitičke strategije, onako kako su je shvaćali ljudi poput Isaiaha Bowmana iz već spomenutog Vijeća i Nicholasa Spykmana sa Sveučilišta Yale. Oni su osmislili neobičnu američku sintezu čimbenika britanske geopolitike Halforda Mackindera, tj. utvrdili su one države koje su najvitalnije, odnosno, ključne za postizanje američke poslijeratne prevlasti u svijetu, odnosno, američko carstvo.

Za američke elitne krugove okupljene oko Vijeća za inozemne odnose rat je bio samo sredstvo te njihove politike sa zadaćom da u poslijeratnom svijetu proširi njihovo finansijsko carstvo. Rat je bio sredstvo kojim će stvoriti američki *Lebensraum* i kojim će SAD preuzeti ulogu ne samo Britanskoga Carstva nego i Njemačkoga Reicha ili bilo koje druge potencijalne sile na europskome kontinentu. Oni su dobro razumjeli koncepciju koju je objasnio Nicholas Spykman i po kojoj su, u stalno potrebnom procesu širenja teritorija američkoga *Lebensrauma*, posljedice njihovih ratova osvajanje i pokoravanje novih tržišta, dok je svjetski mir samo "privremeno primirje" koje traje dok mogućnost pljačke danog područja ne dosegne svoja relativna ograničenja i dok ne postane nužno pokrenuti novi osvajački rat.³

S velikom geopolitičkom vidovitošću Nicholas Spykman je, 1938. godine, napisao:

*Osim u slučaju da se ostvare snovi o europskoj konfederaciji, moglo bi se dogoditi da pedeset godina od danas kvadrumvirat svjetskih sila bude Kina, Indija, Sjedinjene Američke Države i SSSR.*⁴

Tako su međunarodnu politiku vidjeli i Isaiah Bowman i vodeći krugovi oko dinastije Rockefeller. Zapisnici Pododbora za zaštitu Savjetodavnog odbora za poslijeratnu vanjsku politiku Studija o ratu i miru postavili su parametre američke posli-

3 Spykman, Nicholas J., "Geography and Foreign Policy", u *The American Political Science Review*, XXXII iz., br. 1, veljača 1938, str. 28. - 50.

4 Ibid., str. 39.

jeratne vanjske politike daleko prije negoli je Amerika uopće ušla u rat: "...Britansko Carstvo, kakvo je postojalo nekada, neće se više obnoviti... Sjedinjene Američke Države mogle bi se naći u situaciji da preuzmu njegovo mjesto...", tako da bi Amerika "trebala njegovati mentalno gledište k onakvu poslijeratnom svjetskom razrješenju koje će nam pružiti mogućnost da nametnemo svoje uvjete, uvjete kojima bi Amerika mogla prerasti u... *Pax Americana*."⁵ Urednik lista *Time* Henry Luce tome će carstvu dati ime "američko stoljeće".

Glede mnogih pitanja ondašnji vodeći članovi utjecajnog britanskog Okruglog stola nisu dostatno uzeli u obzir temeljne njemačke geopolitičke zahtjeve, ali su i Nijemci, a posebno Hitler, iz kojih god razloga, pogriješno shvaćali temeljnu britansku geopolitiku.

Suprotstavljene geopolitičke strategije

Drugi svjetski rat bio je, zapravo, tragičan divovski sraz međusobno oprečnih geopolitičkih strategija za prevlast nad svijetom.

Velika se Britanija držala svoje tradicionalne geopolitičke strategije podjele zemalja kontinentalne Europe i kontrole nad morem. Odluka premijera Churchilla da Veliku Britaniju poveže sa Sjedinjenim Američkim Državama, dakle, s jačim od dvaju glavnih britanskih suparnika, protiv slabije Njemačke, bila je bez presedana u britanskoj povijesti i temeljila se na računici da je to jedini mogući način da Britansko Carstvo ostane vodeća sila na svijetu.

Time je, prvi put u povijesti njezine diplomacije "ravnoteže moći", Velika Britanija zatražila savezništvo s jačim neprijateljem protiv slabijeg. Bio je to vrlo rizičan potez. No, premijer

5 Citirano u Michio Kaku i Daniel Axelrod, *To Win a Nuclear War: The Pentagon's Secret War Plans*, South end Press, Boston, 1987., str. 63. - 64.

Churchill i njegovi saveznici iz Okruglog stola i oko njega imali su realističan pogled na stanje stvari. Oni su uvidjeli goru istinu da je Britansko Carstvo kao takvo na izdisaju i da bi svoju moć moglo usmjeravati jedino neizravno, preko svoga "posebnog odnosa" s Amerikom.

No, novonastali "poseban odnos" između premijera Churchilla i predsjednika Roosevelta bio je mnogo složeniji zbog činjenice da bi SAD mogle iz rata izroniti kao prevladavajuća sila u poslijeratnome svijetu.

Američki vodeći krugovi, okupljeni oko obitelji Rockefeller i Wall Streeta, među sobom su odlučili da se svi potencijalni suparnici u borbi za moć moraju u međusobnom klanju uništiti prije negoli "američko stoljeće" iz toga klanja izroni kao najjača sila na svijetu, kako se, prije svega, Treći Reich ne bi mogao učvrstiti na strateški važnim položajima na području Srednje Europe, koji su poslije sloma Francuske i njezinih saveznika ostali nebranjeni.

Predsjednik Roosevelt iz Washingtona je, mnogo prije američkog ulaska u rat iz prosinca 1941., vodio tajnu korespondenciju s premijerom Churchillom. Premijer Churchill je, pak, sa svoje strane, kao mudar i potpuno besprincipijelan zaštitnik britanskih imperijalnih interesa, pokušao igrati na kartu svojih američkih odnosa s predsjednikom Rooseveltom kako bi za Veliku Britaniju tijekom rata ostvario što veću moguću prednost.

Hitlerova oporba unutar njemačkog ustroja krupne industrije i financija i vodeći krugovi u vojnom zapovjedništvu imali su svoje geopolitičke planove za gospodarski, a ne vojni imperijalizam, odnosno, za takozvani "miran prodor" na istok Europe, *Drang nach Osten* (prodor na istok, nap. prev.), koji su u neko doba trebali uključiti i moguće mirnodopsko savezništvo sa Sovjetskim Savezom. S druge strane, Hitlerova strategija za ostvarenje njemačkoga *Lebensrauma* pozivala je na okrutno vojno pokoravanje slavenskih zemalja i nije odgovarala nastojanjima krupne njemačke industrije da taj teritorij osvoji

gospodarskim sredstvima, a ne ratom.⁶ Na kraju krajeva, planovi i jedne i druge njemačke frakcije imali su istu posljedicu - njemačku prevlast nad Euroazijom, odnosno, ostvarenje njezina *Lebensrauma*.

Sjedinjene Američke Države, ponajviše internacionalistički krugovi okupljeni oko predsjednika Roosevelta, obitelji Rockefeller, Samuela P. Busha i Vijeća za inozemne odnose, u međuvremenu su razradili buduću američku ratnu strategiju. Njihov je geopolitički plan, poprilično drukčiji od onoga Velike Britanije, bio plan "potpore" kancelaru Hitleru i iskorištavanja Trećega Reicha da pokrene rat koji će uništiti Njemačku i jednom zauvijek onemogućiti ponovni njemački izazov američkome *Lebensraumu*.

Cilj tih američkih krugova bio je, na pepelu ratom poharane Njemačke, Velike Britanije i Staljinove Rusije, ostvariti američku prevlast u svijetu. Obitelj Rockefeller i njihova klika nisu bili nimalo više "pronjemački" negoli su bili "probritanski".

Oni su bili za "američko stoljeće", a prije svega za obitelj Rockefeller, i to u gotovo monarhijskom smislu.

Taktičko savezništvo s nacističkom Njemačkom u jednom trenutku, a s Rusijom i Velikom Britanijom u drugom, za njih je bilo upravo to - taktika kojom su slijedili vlastitu strategiju i cilj - prevlast Amerike u svijetu, njihovu "očitu sudbinu" kao Amerikanaca, njihov *Lebensraum* ili "veliko područje".

Hitlerova vojna "pogrješka"

Fritz Hesse, savjetnik njemačkog ministra vanjskih poslova Joachima von Ribbentropa za odnose s Velikom Britanijom, držao je kako je temeljna strateška pogrješka kancelara Hitle-

6 Sohn-Rethel, Alfred, *Industrie und Nationalsozialismus: Aufzeichnungen aus dem "Mitteleuropäischen Wirtschaftstag*, Verlag Klaus Wagenbach, Berlin, 1992., str. 102. - 110.

ra u vođenju rata njegovo sudbonosno pogriješno shvaćanje temljenih pretpostavka britanske geopolitike. Pritom treba istaknuti kako je on bio u neuobičajeno dobrom položaju za razumijevanje razmišljanja britanskih, kao i njemačkih elita. Godinama je živio u Engleskoj, gdje je radio kao ataše za tisak u Njemačkom veleposlanstvu, od 1935. do 1939. godine. Poslije 1939. pozvan je natrag u Njemačku, gdje je do završetka rata bio na položaju posebnog savjetnika Hitlerova stožera za odnose s Velikom Britanijom.

U svojim memoarima, koje je objavio poslije rata, Hesse je napisao kako njemački Führer nije shvaćao zašto je premijer Churchill odbio čak i razmisliti o njihovu dogovoru o podjeli svijeta. I to u doba kada nije bilo posve sigurno hoće li Velika Britanija uopće preživjeti rat. Takav "dogovor", koji je godinama prije toga opisan u Hitlerovoj knjizi *Mein Kampf* (Moja borba),⁷ omogućio bi da Britansko Carstvo i Treći Reich podijele svijet, bez sudjelovanja Amerike.

No, ono što kancelar Hitler i unutarnji krug njegovih savjetnika nisu shvatili jest činjenica da, bez obzira na to tko je u Njemačkoj na vlasti, sve dok ona prijeti ostvarenjem prevlasti na euroazijskom kopnu ona predstavlja opasnost po britansku nadmoć i zato je, s britanskoga stajališta, treba potpuno uništiti.

Hitlerova odluka iz svibnja 1940. godine o obustavi vatre upravo u trenutku kada su njegove oružane snage okupirale udružene britanske, kanadske, poljske i francuske snage na obali kod Dunkirka u Francuskoj, jednako je iznenadila i nje-

7 Hitler, Adolf, *Mein Kampf*, Reynal & Hitchcock, New York, 1941. (njemački izvornik 1923.), str. 182. - 183. U svojim zapisima iz 1923., tijekom boravka u zatvoru, Hitler je napisao: "Želimo li za sebe osigurati zemlju, odnosno područje u Europi, tada ćemo to morati, u najvećoj mjeri, učiniti na štetu Rusije, te će 'novi Reich' morati krenuti putovima viteških redova iz prošlosti kako bi njemačkim mačem za svoj narod osigurao obradivu zemlju i kruh svagdašnji. Za takvu politiku Njemačka u Europi ima samo jednog saveznika - Englesku."

mačko vojno zapovjedništvo i premijera Churchilla.⁸ Savjetnik Hesse tvrdi da je Hitler to učinio zato što je želio dogovoriti savezništvo s Velikom Britanijom prije negoli njemački ratni stroj pokrene svoj sudbonosan ratni pohod na Sovjetski Savez. Bio je to loše zamišljen pokušaj izbjegavanja još jednog rata na dvije bojišnice, poput onoga iz 1914. godine.

Tom vrlo neobičnom gestom, Hitler je dopustio bijeg 338.000 savezničkih vojnika u Englesku preko kanala La Manche. Britanska je propaganda taj događaj prozvala "čudo kod Dunkirka", ali, u stvarnosti, to nije bilo nikakvo čudo.

I njemački geopolitički stratezi i njemački visoki krugovi oporbe kancelaru Hitleru bili su jednako naivni. Fritz Hesse bio je blisko upoznat s većinom vodećih protuhitlerovskih frakcija, pošto su se, u pokušaju da uspostave veze s Engleskom, obraćali upravo njemu.

Fritz Hesse znao je da je oporba Hitleru unutar njemačkog ustroja, dakle, ljudi iz njemačkoga Ministarstva vanjskih poslova, Glavnog stožera njemačkih Oružanih snaga, te vodećih krugova njemačkoga bankarstva i industrije, potpuno nesposobna shvatiti važnost britanskih geopolitičkih postavka.⁹ Velika Britanija nije mogla dopustiti postojanje snažne i gospodarski dinamične Njemačke, a posebno ne s vodstvom koje bi cijeli svijet držao "uglednijim" od kancelara Hitlera. Neuspjeh protuhitlerovske oporbe da u obzir uzme tu jednostavnu činjenicu osudio je na propast sve njihove napore da

8 B. H. Liddel Hart, *History of the Second World War*, G. P. Putnam, New York, 1970., str. 46.

9 Hesse, Fritz, *Das Spiel um Deutschland*, Paul List Verlag, Munich, 1953., str. 240. U bilješci koja se odnosi na Mackinderov rad iz 1919. Hesse je naznačio: "Prvobitne britanske i američke ideje posebno su dobro objašnjene u knjizi sir Halforda Mackindera *Democratic Ideals and Reality* (Demokratski ideali i stvarnost). Ono što se u tome djelu govori o 'središnjoj zemlji', kao i o admiralu Mahanu, kontinentalne su sile potpuno pogriješno shvatile, bez čega nije moguće razumjeti političku strategiju Engleske ni Amerike. Upravo su zbog tih razloga Anglosaksonci, štiteći svoju sigurnost, morali uništiti Njemačku." (bilješka na str. 240.)

zavladaju politikom Trećeg Reicha budući da su pretpostavili da će Velika Britanija poduprijeti njihov pokušaj. Ipak, stvarnost je bila potpuno suprotna.

Premijeru Chamberlainu je odzvonilo

Neslavni sporazum "popustljive politike" britanskoga premijera Nevillea Chamberlaina, dogovoren na konferenciji četiriju sila u Münchenu u rujnu 1938., bio je posljednji sračunati pokušaj Engleske da zavede Njemačku na rat prema istoku, a ne prema zapadu. Ta konferencija, kojoj su nazočili njemački kancelar Hitler, britanski premijer Chamberlain, francuski premijer Daladier i talijanski premijer Mussolini, navodno je održana kako bi se donijela odluka o sudbini češke pokrajine Sudeti, koja je graničila s Njemačkom i u kojoj su Nijemci činili većinu, zbog čega je kancelar Hitler prijetio da će je pripojiti Njemačkoj, ako treba i silom. Na pregovorima nisu bile ni Čehoslovačka ni Sovjetski Savez, te je stoga bilo moguće dogovoriti takav "sporazum".

Britanski premijer Chamberlain i francuski Edouard Daladier složili su se s njemačkim pripajanjem pokrajine Sudeti. Zauzvrat im je Hitler obećao da neće postavljati daljnje zahtjeve za teritorijem u Europi, te je tako potpisan taj neslavan Münchenski sporazum, kojim je pokrajina Sudeti predana Njemačkoj.

Kada je čehoslovački predsjednik Edvard Beneš provjedovao protiv toga sporazuma, Neville Chamberlain odgovorio mu je kako Velika Britanija nije voljna ući u rat zbog pitanja Sudeta. U samoj Velikoj Britaniji Münchenski je sporazum bio prilično popularan, jer se činilo da je njime spriječen rat s Njemačkom.

Tada su, u ožujku 1939., njemačke oružane snage okupirale Čehoslovačku. I upravo se tada, na najvišim razinama, britanska politika premjestila s "politike popuštanja" na pripremanje

za rat protiv Njemačke, s Winstonom Churchillom kao "protunjemačkim" premijerom, koji je odabran djelomično zato što je imao mogućnosti negovati svoje veze s Amerikom.

U vrijeme kada je, u svibnju 1940. godine, Churchill postao britanski premijer, njemačke su oružane snage okupirale Poljsku te većinu Čehoslovačke, Austrije, Danske, Norveške, Belgije, Nizozemske, Luksemburga i Francuske. Uz to, Hitler je sklopio i strateški vojni savez s Italijom, te surađivao je i s neutralnom Španjolskom pod diktaturom generala Franca.

Povrh toga, Njemačka je i sa Staljinovim Sovjetskim Savezom strateški imala dogovor o podjeli ostatka kontinentalne Europe, tj. Pakt Ribbentrop-Molotov o nenapadanju između Njemačke i SSSR-a iz kolovoza 1939., takozvani pakt Hitler-Staljin. Time je Njemačka zaštitila svoj istočni bok, barem privremeno, i omogućila njemačkoj vojsci da pokrene napad na Veliku Britaniju. Njemački je Glavni stožer bio odlučan u namjeri da nikada više ne dopusti rat na dvije bojišnice, kao 1914. godine.

Što se tiče Hitlera, pakt sa Staljinom dogovoren je samo kako bi se dobilo na vremenu prije konačnog ratnog pohoda na Sovjetski Savez. I Staljin je tim paktom jednako cinično i pragmatično kupovao vrijeme da obnovi naoružanje i pripremi Rusiju za rat koji je bio na pomolu. Velika je Britanija, pak, na to gledala kao na, makar privremenu, geopolitičku smetnju.

Velika se Britanija našla potpuno izolirana i odsječena od bilo kojega svoga saveznika na europskome kontinentu koji bi mogao preuzeti teret borbe. Nijedna kontinentalna zemlja nije bila kadra ratovati protiv Njemačke kao britanski saveznik, kao što je to u Prvom svjetskom ratu činila Francuska. Premijer Churchill dobro je znao i da Sjedinjene Američke Države još nisu spremne obvezati svoje mladiće na pogibiju u jednom europskom ratu.

Zašto onda Churchill, nakon što je u svibnju 1939. postao premijer, nije poduzeo ništa kako bi podržao njemačku oporbu

Hitleru? Naposljetku, on je u Velikoj Britaniji bio najotvoreniji protivnik "politike popuštanja" Nevillea Chamberlaina.

Takva potpora novog britanskoga premijera dana na samom početku rata u Europi oporbi, koja se u to doba radala protiv kancelara Hitlera u Njemačkoj, odlučno bi oslabila, ako ne i potpuno uklonila Hitlerovu vojnu opasnost za Zapadnu Europu, a ponajprije samu Englesku, jer bi Njemački Reich bio zauzet štetnim unutarnjim previranjima.

Premijer Churchill vrlo je dobro znao koliko je njemačka oporba Hitleru važna. Još prije negoli je, u rujnu 1939., došao u ratnu Vladu Nevillea Chamberlaina, kao ministar Ratne mornarice, bio je svjestan da ta oporba ima mnogo pripadnika visokih krugova i ozbiljnu namjeru da izbjegne rat. Da je agresivno ili u tajnosti pokušao potaknuti oporbu Hitleru, mogao je ozbiljno oslabjeti neodgodiv napad na Englesku. No, njegova je politika bila upravo suprotna.

Čak se s nekima od najozbiljnijih predstavnika te oporbe i susreo, primjerice, s Ewaltom von Kleist-Schmenzinom, plemićem iz Pomeranije, koji je bio bratić i suradnik generala Erwina von Kleista.

Premijer Churchill je u ljeto 1938. godine pozvao Ewalta von Kleista na svoje imanje Chartwell kako bi tamo raspravili njemačku situaciju. Godinu dana poslije toga, u kolovozu 1939., uoči njemačke invazije na Poljsku, sastao se u Londonu s Fabianom von Schlabrendorffom, bliskim prijateljem Ewalta von Kleista, s kojim je zajednički djelovao unutar oporbe kancelaru Hitleru, a sastanak je organizirao voditelj Njemačke protuobavještajne službe admiral Wilhelm Canaris. Premijer Churchill dobro je znao koliko je organizirana oporba kancelaru Hitleru bila ozbiljna i utjecajna.¹⁰

10 Rasprave između čelnika njemačke oporbe i premijera Churchilla dokumentirane su, između ostaloga, u Schlabrendorff, Fabian von, *The Secret War Against Hitler*, Westview Press, Boulder, 1994.

Churchillova hladna računica

Zašto je britanski premijer odbio podržati ili barem ohrabriti tu protuhitlerovsku oporbu ostaje jedan od najvećih paradoksa rata.

No, to je paradoks samo za one koji nisu upoznati s temeljnom strateškom postavkom. Oporba Hitleru unutar vojske, birokracije, civilne službe i industrije bila je opasna za britanske geopolitičke interese jednako, ako ne i više, od samog kancelara Hitlera. Churchill je držao da se Njemačka pod vlašću oporbe ne bi upuštala u razoran rat pa bi tako postala glavna gospodarska sila na europskome kontinentu.

Savjetnik ministra Ribbentropa za odnose s Velikom Britanijom Fritz Hesse prilično se dobro izrazio kada je rekao da je Njemačka, sve dok je postojala mogućnost da stekne prevlast nad euroazijskim kopnom, za britanske geopolitičare ostala prvi strateški protivnik. Onemogućiti da bilo koja od kontinentalnih sila ostvari prevlast nad Euroazijom, bilo vojnim bilo gospodarskim sredstvima, bila je temelj britanske geopolitičke doktrine o ravnoteži moći još mnogo prije negoli je sir Halford Mackinder, 1904., predstavio svoju tezu o "središnjoj zemlji".¹¹

Premijer Churchill i britansko Vrhovno zapovjedništvo držali su da oporba Hitleru unutar njemačkih oružanih snaga i krupne industrije, poput obitelji Krupp i Thyssen, te njemačkih banaka predvođenih bankom Deutsche Bank, za Englesku znači samo blažu inačicu iste geopolitičke stvarnosti - njemačke prevlasti nad srednjoeuropskim *Lebensraumom* pomoću njezina gospodarskog "mirnog prodora".

Prema gledištu britanskih krugova oko Churchilla, "dobra" Njemačka koja vlada euroazijskim gospodarskim prostorom bila je znatno veća opasnost za britansku imperijalnu moć od nacističke Njemačke. Britanski geopolitičari nikada nisu

¹¹ Ibid., str. 240.

sebi dopuštali preveliku osjećajnost. Lord Palmerston je, prije više od sto godina, to izrazio u britanskom Parlamentu ovim riječima: "Velika Britanija nema vječnih saveznika ni trajnih neprijatelja. Vječni i trajni jesu samo britanski interesi, a naša je dužnost slijediti ih. Velika Britanija nema prijatelja, samo interese."¹²

Fritz Hesse poznao je geopolitičke ideje Halforda Mackindera, te ga je čak i citirao kako bi podupro svoje argumente. Razumio je motive koji su pokretali anglosaksonsku, kao i američku geopolitiku, kako ju je ocrtao sir Halford Mackinder, i istaknuo je kako je upravo manjak razumijevanja tih motiva unutar vodećih krugova zemalja kontinentalne Europe, a prije svega Njemačke, tijekom protekloga stoljeća dovodio do ratova zbog pogrješnog geopolitičkog izračuna, budući da ni Velika Britanija, kao ni kasnije Amerika, nije smjela nijednoj kontinentalnoj sili dopustiti da neometano vlada euroazijskim kontinentom. Točka.

Kako je to Halford Mackinder napisao u svom eseju iz 1919. godine:

*Tko vlada istočnom Europom, vlada "središnjom zemljom"; tko vlada "središnjom zemljom", vlada "najvećim svjetskim kopnom"; tko vlada "najvećim svjetskim kopnom", vlada cijelim svijetom."*¹³

Britanska politika koja je smjerala onemogućiti Njemačku da izgradnjom željeznice Bagdad - Berlin, u suradnji s Osman-skim Carstvom, ostvari prevlast nad euroazijskom "središnjom zemljom", odredila je ulazak Velike Britanije u Prvi svjetski rat, u kolovozu 1914. Godine 1939. ta ista politika, ocrтана osnovnim Mackinderovim geopolitičkim načelima, bila je temelj sudbonosne engleske odluke o pokretanju rata protiv Hitlerove Njemačke.

12 Temple, Henry, 3. viskont Palmerston, govor u Zastupničkom domu od 1. ožujka 1848., Hansard.

13 Hesse, Fritz, op. cit.

Veliki srednjoeuropski prostor Trećega Reicha

Ključne osobe unutar oporbe Adolfu Hitleru iz kasnijeg razdoblja rata potjecale su iz najviših slojeva istih konzervativnih obitelji i institucija koje su mu u siječnju 1933. ponudile mjesto kancelara. Tada su ga podržale kao jedinu osobu za koju su mislile da bi mogla ostvariti njihove planove o povratku gubitaka iz Versaillesa i Njemačku pretvoriti u središte njihova plana o novom europskom poretku.

Sve u njemačkoj vanjskoj, vojnoj i gospodarskoj politici bilo je još od Versaillesa usmjereno prema tome osnovnom cilju oživljavanja njemačke moći. Poslije 1930. strategija za ostvarenje toga cilja usmjerila se na ostvarenje prevlasti u srednjoj Europi, odnosno, *Mitteleuropi*, od Poljske i Čehoslovačke do Rumunjske, Bugarske, Balkana, Grčke i Turske.

Poslije razornog poraza Njemačke iz 1918. u Prvom svjetskom ratu, vodeći njemački krugovi iz stožera Narodne obrane i utjecajnog pruskog Junker¹⁴ plemstva, koje je posjedovalo goleme posjede, te utjecajni mandarinii njemačke državne službe i ključni industrijalci i bankari, odnosno svi ključni stupovi moći njemačke države, odlučili su se za dugoročnu, skrivenu strategiju. Odlučili su da Njemačka ponovno ostvari svoju sudbinsku ulogu gospodarske i političke velesile u svjetskim razmjerima.

Njemački je predsjednik von Hindenburg prilikom jedne audijencije Njemačke mladeži tijekom dvadesetih godina to vrlo sažeto objasnio: "Ono što je jednom bilo njemačko, mora ponovno biti njemačko".

14 Junker - u bivšoj Pruskoj plemić zemljoposjednik, vlasnik polufeudalnog tipa, nešto slično kao u nas "šljivar" (Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1978., str. 291.). - nap. prev.

Srednjoeuropsko gospodarsko vijeće i "mirni prodor"

Carl Duisberg iz kompanije I. G. Farben, zapravo, kemijskoga kartela koji je uživao strateške dogovore s kompanijom obitelji Rockefeller Standard Oil, kompanijom DuPont i drugim vodećim američkim kompanijama, ocrtao je 1931. godine strateške gospodarske ciljeve njemačkih industrijskih elita, dakle, pune dvije godine prije negoli je Adolf Hitler postao kancelar.

Pritom je izjavio kako Njemačka mora stvoriti "zatvoren i samodostatan gospodarski blok od Bordeauxa do Odesse, koji bi imao ulogu europske kralježnice". Pritom nije govorio samo kao direktor kemijskoga trusta I. G. Farben, nego i kao predsjednik moćnog Udruženja njemačke industrije (Reichsverband der Deutschen Industrie).

Duisbergov bi gospodarski blok od Bordeauxa do Odesse bio područje pod njemačkom vladavinom koje bi se prostiralo središnjim dijelom Europe. Propaganda njemačke nacističke stranke taj je prostor nazivala njemačkim životnim prostorom (*Lebensraum*). Takvo je gospodarsko područje bilo nužno ako je Njemačka željela konkurirati drugim suparničkim svjetskim silama, posebno Velikoj Britaniji, Francuskoj i, naposljetku, najstrašnjoj gospodarskoj sili na svijetu - Sjedinjenim Američkim Državama.

Za lobiranje u svrhu stvaranja toga srednjoeuropskoga gospodarskoga područja istočno i jugoistočno od Njemačke vodeće su osobe u njemačkoj industriji djelovale pomoću privatne organizacije pod nazivom Srednjoeuropsko gospodarsko vijeće (Mitteleuropaeischen Wirtschaftstag, MWT). To su vijeće financijski potpomagale mnoge kompanije iz kruga vodeće njemačke velike industrije. Osim kompanije Krupp i kartela čelika, tu se našla i kompanija Carla Duisberga I. G. Farben, zatim Sindikat rudnika uglja iz Ruhra, kartel proizvođača pepeljike (kalijeva sulfata), veliki istočnopruski poljoprivredni interesi

junkerske aristokracije, Njemačko udruženje strojogradnje te moćno Udruženje njemačke industrije. Direktor odbora u banci Dresdner Carl Goetz i Hermann Abs iz banke Deutsche Bank također su bili na važnim položajima u Vijeću.

Posredstvom Srednjoeuropskoga gospodarskoga vijeća kompanije poput Krupp, I. G. Farben i druge odigrale su odlučujuću ulogu u izgradnji njemačkoga vojnoga gospodarstva, posebno poslije 1934. godine.¹⁵ Njihovi tajni aranžmani s Rockefellerovom kompanijom Standard Oil, bankom Chase te obitelji DuPont, kao i drugim glavnim američkim industrijskim krugovima, omogućili su Njemačkoj da za svoj nadolazeći rat proizvode vlastitu sintetičku gumu i sintetički benzin. Tako-zvana "ekonomska autarkija" bila je vitalno važna za njihove planove.

Kompanija I. G. Farben i Treći Reich potrošit će goleme količine novca na izgradnju posebnog tvorničkog postrojenja za proizvodnju sintetičkoga benzina, nazvanog *Leunawerk*, koje je u ono doba bilo najveća kemijska tvornica u Europi.¹⁶

Tijekom nacističkih tridesetih godina, dok je bio na položaju ministra gospodarstva i predsjednik Reichsbanke, Hjalmar Schacht blisko je surađivao sa Srednjoeuropskim gospodarskim vijećem kako bi pomogao ubrzanje planova o srednjoeuropskom gospodarskom širenju. Bio je to dobro podmazan stroj.

U listopadu 1932. godine, nekoliko mjeseci prije negoli je Adolf Hitler postao kancelar, Srednjoeuropsko gospodarsko vijeće, u projektu stvorenom u suradnji s njemačkim Ministarstvom vanjskih poslova i Narodnom obranom, u tajnosti je poslalo svoje predstavnike u Rim kako bi se susreli s talijanskim fašističkim diktatorom Benitom Mussolinijem. Svrha toga posjeta bilo je predstavljanje tajnog dokumenta u kojemu su Vijeće i njegova moćna potpora iz krugova njemačkog ustroja predložili zajedničko talijansko-njemačko djelovanje sa svrhom

15 Ibid., str. 105.

16 Ibid., str. 86. - 87.

da gospodarskim prodorom stvore takozvanu *Mittleuropu*, koja bi se prostirala gotovo cijelom Srednjom Europom.

Prema tome neslužbenom dokumentu Srednjoeuropskoga gospodarskoga vijeća, talijanska je sfera gospodarskog interesa bila smještena u jugoistočnoj Europi, čime je Njemačka Mussoliniju ustupila većinu Rumunjske, Srbije, Bugarske, Albanije i Grčke. Njemačka bi kao svoju primarnu interesnu sferu preuzela Poljsku i Čehoslovačku, dok bi istodobno ponovno uspostavila i proširila carinsku uniju s Austrijom iz 1931. godine, koju je Austrija, pod velikim pritiskom Francuske, bila primorana poništiti. To bi joj omogućilo izravan pristup mađarskome gospodarstvu.¹⁷

Prema tome planu Srednjoeuropskoga gospodarskoga vijeća, Mađarska, Hrvatska, Slovenija te Transilvanija u Rumunjskoj trebale su ući u detaljno opisan carinski i trgovinski sporazum s Njemačkom i Italijom koje bi time ostvarile povlašten pristup prirodnim bogatstvima toga područja. Osim toga, Jugoslavija bi se razdvojila pomoću njemačkoga novca, s time da bi Slovenija i Hrvatska pripale njemačkom gospodarskom području, a Srbija Mussoliniju.

Unutar samoga Srednjoeuropskoga gospodarskoga vijeća svima je bilo posve jasno da bi tim predloženim savezništvom u podjeli srednjoeuropskoga prostora kasnije potpuno vladala Njemačka. Njemački su industrijalci predviđali da će sposobnije njemačke kompanije postupno u pozadinu potisnuti gospodarski i vojno slabije Talijane.

Njemačka industrija zavodi Francusku

Ta podjela, koju je Mussoliniju predložilo Srednjoeuropsko gospodarsko vijeće, bila je izravan izazov za Francusku, koja je, u nastojanju da spriječi bilo kakvu njemačku ekspanziju-

stičku opasnost, podržavala savez Čehoslovačke, Jugoslavije i Rumunjske, nazvan "Mala antanta".

U jednom internom dokumentu s početka tridesetih godina, koji je izradio predstavnik banke Deutsche Bank u Srednjoeuropskom gospodarskom vijeću, navodi se da je cilj toga vijeća "razvijanje i čuvanje odnosa s podunavskim zemljama, prekidanje gospodarske ovisnosti tih zemalja o Francuskoj te njihovo vezivanje uz Njemačku pomoću praktičnog, isključivo gospodarskog određenja njihovih problema". Osim toga, u tome se dokumentu ističe kako će to biti moguće samo ako Njemačka, uz gospodarski utjecaj, ostvari i politički utjecaj nad Srednjom Europom.¹⁸

Od 1921. godine Francuska je, djelujući preko Lige naroda, pomoću kredita i subvencija banke zvane Banque de l'Union Parisienne, u vlasništvu velike francuske industrije čelika, gradila takve vanjskoekonomske veze s Čehoslovačkom, Rumunjskom i Jugoslavijom u kojima se ona nametala kao snažniji partner.

U ranim tridesetim godinama ekonomski cilj Srednjoeuropskoga gospodarskoga vijeća smjerao je poticanju balkanskih i susjednih država Srednje Europe na punu gospodarsku ovisnost o Njemačkoj. Unutar Njemačke politika Vijeća imala je u Parlamentu politički važnu potporu velikih zemljoposjednika iz takozvane junker aristokracije, budući da je Vijeće visokom carinom na uvoz žita zaštitilo njihove interese u zamjenu za njihovu političku potporu planu industrijskoga projekta Srednje Europe.¹⁹ Prema planu Srednjoeuropskoga gospodarskoga

18 Memorandum Deutsche Banke o ciljevima MWT-a može se pronaći u ZStA, Potsdam, Deutsche Bank AG, br. 21 838. Bl. 131. (cf. DDR Lexikon zur Parteigeschichte, Band 3, str. 370., Leipzig, 1985.).

19 "Feudalizacija industrije" u Njemačkoj u kasnom 19. stoljeću opisana je u Helmut Boehme, *Deutschlands Weg zur Grossmacht*, Kiepenhheuer & Witsch, Cologne, 1972. Također, Otto-Ernst Schueddekopf, *Die deutsche Innenpolitik im letzten Jahrhundert und der konservative Gedanke*, Verlag Albert Limbach, Braunschweig, 1951. Klaus Epstein, *Vom Kaiserreich zum Dritten Reich*, Ullstein Verlag, Berlin, 1972. Detaljan zapis simbioze Junkera i industrije na prelasku stoljeća nalazi se u Kurt Gossweiler, *Grossbanken, Industriemonopole, Staat*, Deutscher Verlag der Wissenschaft, Berlin, 1971.

vijeća, male je njemačke obiteljske poljoprivrednike trebalo žrtvovati u zamjenu za zaštitnu carinu i potporu u subvencijama danu moćnom junker plemstvu koje je proizvodilo žito.

Do 1935. godine kompanije Krupp i I. G. Farben otkupile su većinske pakete dionica odabranih rudnika bakra, cinka i boksita u Jugoslaviji, a njihov se identitet skrivao iza belgijske fiktivne kompanije za izradu poštanskih sandučića. K tome je Glavni strožer Njemačkih oružanih snaga zamolio kompaniju I. G. Farben da u Rumunjskoj, Bugarskoj i Mađarskoj organizira velike poljoprivredne kombinatne za široko rasprostranjen uzgoj stočne hrane, potrebne u slučaju rata.

Kompaniji I. G. Farben povjeren je i posao u suradnji s bankom Dresdner na osiguranju velikih naftnih polja u Rumunjskoj, kojima je u to doba upravljala Rockefellerova kompanija Standard Oil i koja su bila nužna za budući rat, budući da je Njemačka potpuno ovisila o uvozu nafte.²⁰

U isto vrijeme kada je njemački gospodarski prodor na prostor zemalja francuske Male antante mijenjao postojeći položaj Francuske u istočnoj Europi, interesi kartela čelika i ugljena iz Ruhrske pokrajine, koji su bili zastupljeni u Srednjoeuropskom gospodarskom vijeću, u svom su odnosu s francuskom industrijom željeza i čelika slijedili politiku "racionalnosti", koja je dosegla vrhunac politički važnim nizom trgovačkih sporazuma o suradnji.

Najvažniji takav sporazum bio je francusko-njemački sporazum iz lipnja 1937. godine, koji je, kao ministar gospodarstva, u ime Trećeg Reicha potpisao Hjalmar Schacht i kojim je njemački koksirani ugljen postao glavni ugljen za francusku industriju čelika. Zauzvrat, kompanije iz francuskoga kartela proizvođača čelika *Comité des Forges* sporazumjele su se da svoju željeznu rudaču izvoze njemačkim kompanijama proizvođačima čelika, povezujući tako, zapravo, sudbinu francuske i njemačke teške industrije.

Francuski čelični kartel *Comité des Forges* postao je okosnica moćne pronjemačke industrijske frakcije unutar Francuske i svojim je djelovanjem sve više potiskivao protuhitlerovsku industrijsku grupaciju *Paribas*, koja se, u nastojanju da suzbije Njemačku, zalagala za bliže veze sa Sovjetskim Savezom. André François-Poncet, francuski veleposlanik u Njemačkoj do 1938. godine, s osobnim vezama u francuskoj industriji čelika, otvoreno je zastupao interese kartela *Comité des Forges* tražeći veću gospodarsku suradnju s njemačkom industrijom čelika. Zato je veleposlanik François-Poncet u Berlinu bio poznat kao omiljeni veleposlanik kancelara Hitlera.

Daljnji kartelski sporazumi o utvrđivanju cijena između francuske i njemačke industrije čelika pomogli su u stabilizaciji francuske industrije čelika za vrijeme svjetske ekonomske krize. Slični sporazumi dogovoreni su i između kompanije I. G. Farben i francuskih kemijskih kompanija, a kasnije su i prošireni.

Već je u rujnu 1931. godine francuski premijer Pierre Laval, zajedno sa svojim poslovnim partnerom, kemijskim industrijalcem Albertom Buissonom, pozvan u Berlin. Ondje su njih dvojica s kompanijom I. G. Farben pregovarali o kartelskom dogovoru, a osnovali su i Francusko-njemački odbor (*Comité Franco-Allemand*), odnosno, savez vodećih francuskih i njemačkih industrijalaca, čija je zadaća bila potaknuti francuska ulaganja u njemačku industriju, u zamjenu za njemačka patentna prava.

Tako je, tijekom kritičnog predratnog razdoblja od 1936. do 1939. godine, francuska industrija, malo-pomalo, prihvaćala politiku "ekonomske kolaboracije" sa svojim suparnicima iz njemačke industrije. Isto je tako, malo-pomalo, pred kraj tridesetih godina, unutar francuskih industrijskih krugova, nastala moćna os naklonjena Njemačkoj i zajedničkim interesima.

Do početka 1939. francuski je ministar vanjskih poslova Georges Bonnet, uz potporu francuske krupne industrije, učvrstio tu suradnju francuske i njemačke industrije kao služ-

benu vanjsku politiku industrijske suradnje s Njemačkom, za razliku od prethodne politike vojnog obuzdavanja, što je bila i jedna od posljedica Münchenskoga sporazuma i francuske politike popuštanja. U vlasništvu francuske industrije bila su i četiri velika pariška dnevna lista, dok je daljnjih deset novina primalo od njih veliku novčanu potporu, tako da su francuski industrijalci bili prilično utjecajni u oblikovanju javnog mišljenja u korist njemačke gospodarske strategije.²¹

Poslije 1936. razvoj francuskog ogranka Srednjoeuropskoga gospodarskoga vijeća i Duisbergova "gospodarskoga prostora" od Bordeauxa do Odesse u svim se važnim pitanjima odvijao prema planu. I, doista, široko rasprostranjena francuska industrijska suradnja s Njemačkom odigrala je potkraj tridesetih godina u Francuskoj odlučujuću ulogu u izgradnji velike stranke oko Pierrea Lavala i Philippea Petaina, koja je, svojom

21 Uloga koju su glavni njemački industrijski i bankarski krugovi iz udruženja *Langnamverein* i *Reichsverband der Deutschen Industrie* ostvarivali preko Srednjoeuropskoga gospodarskog vijeća može se naći u memoarima bivšeg direktora Vijeća i predstavnika kompanije Krupp Tila Freiherra von Wilmowskog, *Rueckblickend moechte ich sagen...* Gerhard Stalling Verlag, Oldenburg, 1961. Također, koristan je zapis jednog od ljudi koji su s Tilom von Wilmowskim i Fritzom Hesseom radili u udruženju *Deutsche Orient Verein*, u sklopu Vijeća, odnosno, djelo Alfreda Sohn-Rethela, *Industrie und Nationalsozialismus: Aufzeichnungen aus dem "Mitteleuropaeischen Wirtschaftstag*, Verlag Klaus Wagenbach, Berlin 1992. Objavljena doktorska dizertacija Axela Schildta, *Militaerdiktatur mmit Massenbasis?: Die Querfrontkonzeption der Reichswehrfuehrung um General von Schleicher am Ende der Weimarer Republik*, Campus Verlag, Frankfurt am Main, 1981., također prikazuje detalje o odnosima industrijske grupacije Srednjoeuropskoga gospodarskog vijeća iz ranih tridesetih godina 20. stoljeća.

John R. Gillingham, u knjizi *Industry & Politics in the Third Reich*, Columbia University Press, New York, 1985., potanko opisuje ulogu industrije ugljena i čelika iz Ruhrske pokrajine te njihovih sporazuma s francuskom industrijom. Dokument američke vlade koji više nije tajan, *Report on the Banque Nationale pour le Commerce et l'Industrie: Laval's Bank*, koji je napisao Alexander Sacks iz Protutrustovskog odjela u Ministarstvu pravosuđa, 225 Broadway, New York, za viteza Fowlera Hamiltona, načelnika Ogranka za neprijatelje u sklopu OEWA-e i Odbora za gospodarsko ratovanje, Washington, D.C., datiran 21. travnja 1943., sadrži pojedinosti o ulozi koju su Pierre Laval i Albert Buisson iz kompanije Rhone-Poulenc odigrali, 1931., surađujući s kompanijom I. G. Farben i njemačkom industrijom.

politikom popuštanja i opiranja bilo kakvoj "borbi do kraja" s Njemačkom, u svibnju 1940. preuzela vlast.

Gospodarska strategija Srednjoeuropskoga gospodarskoga vijeća, takozvana strategija *pénétration pacifique* (miran prodor, nap. prev.) Karla Duisberga i obitelji Krupp, nije napredovala samo na području odnosa sa Staljinovim Sovjetskim Savezom, koji je sredinom tridesetih godina nacističku Njemačku vidio kao svoju glavnu stratešku opasnost.

To će se Staljinovo gledište pokazati opravdanim. Unatoč radu Srednjoeuropskoga gospodarskoga vijeća i politike "mirnog prodora", Njemački se Reich još od 1935. godine u tajnosti pripremao za nužno ratno osvajanje Sovjetskog Saveza.²²

Euroazijski gospodarski prostor

Unatoč napretku na glavnim bojišnicama, za Srednjoeuropsko gospodarsko vijeće najveća je prepreka u učvršćivanju njegove politike mirnoga gospodarskoga prodora u istočnu i jugoistočnu Europu bio upravo Führer. Adolf Hitler, čovjek kojega su industrijski i bankarski krugovi ispočetka podržali i postavili na mjesto kancelara, s idejom da ostvari njihov plan vraćanje gubitaka iz Prvoga svjetskoga rata, postao je opsjednut ratom do uništenja radi zatiranja boljševizma i "inferiorne slavenske rase", što je i izjavio više od deset godina prije izdavanja svoje knjige *Mein Kampf*.

Već u listopadu 1935., mjesecima prije negoli su njemačke snage ušle u Rajnsku pokrajinu, Adolf Hitler sazvao je svoj takozvani unutarnji kabinet, kako bi raspravili pripreme potrebne za pokretanje rata protiv Rusije u proljeće 1939. godine. Bilo je

22 Sohn-Rethel, Alfred, *Industrie und Nationalsozialismus: Aufzeichnungen aus dem 'Mitteleuropäischen Wirtschaftstag*, Verlag Klaus Wagenbach, Berlin, 1992., str. 103. - 110.

to cijelu godinu dana prije negoli je, u planu iz veljače 1936 utanačio da rat protiv Rusije treba započeti 1940. godine.

Nazočni na tome sastanku iz listopada i na sljedećim sastancima vezanim uz ratna planiranja bili su, uz Adolfa Hitlera, njegov zamjenik Rudolf Hess, admiral Erich Raeder iz Mornarice, ministar rata general Werner von Blomberg, Hermann Goering iz Zračnih snaga, Konstantin von Neurath kao ministar vanjskih poslova, grof Schwerin von Krosigk kao ministar financija, te Hjalmar Schacht u novoj dvojnoj ulozi ne samo predsjednika Njemačke banke nego i ministra gospodarstva Trećega Reicha.

Hjalmar Schacht se na tim raspravama Hitlerove Vlade trebao zalagati za planove njemačkih bankarskih i industrijskih krugova, utjelovljene u politici mirnoga prodora koju je provodilo Srednjoeuropsko gospodarsko vijeće. Žestoko se protiveći izravnoj vojnoj okupaciji srednje i istočne Europe, on je pokušao kancelara Hitlera uvjeriti da njemačko gospodarstvo nije dostatno spremno za sveobuhvatan rat kojim bi Francuska i sile Antante vjerojatno postale njemački protivnici. I zapovjednik Glavnog stožera general Ludwig Beck obrazlagao je Hitleru kako se vojska još nije dostatno spremila za rat.

Hjalmar Schacht sukobio se sa zahtjevima Hermanna Göringa i, naposljetku, samoga kancelara, koji su željeli financirati vojnu potrošnju velikim deficitom, ističući kako time Njemačkoj prijeti nova inflacija, te da se tako ozbiljno narušava stabilnost cijeloga gospodarstva.

Iznad svega Hjalmar Schacht i pripadnici industrijskih krugova iz Srednjoeuropskoga gospodarskoga vijeća, koji su ga podupirali, znali su da najveća mogućnost za njihovu strategiju gospodarske prevlasti nad područjem srednje Europe i istočnih europskih zemalja jest u tome da Njemačka slijedi Duisbergovu izvornu strategiju mirnoga prodora i da tako u susjednim zemljama ostvari gospodarsku prevlast bez vojne okupacije osvojenih područja.

Kada je Hitler, u studenome 1935., zatražio da se Njemačka do 1939. godine pripremi za pokretanje sveobuhvatnog rata protiv Rusije, general Beck i njegov Glavni stožer, u sporazumu s industrijskim krugovima predstavljenim u Vijeću, sastavili su popis na kojemu su bila navedena četiri preduvjeta nužna za uspjeh takvoga rata.²³

Njemačka u prvome redu mora postići čvrstu gospodarsku prevlast nad područjem srednje Europe. To se ne smije postići vojnim osvajanjem i okupacijom, jer bi to prouzročilo preveliko širenje njemačke vojske. Umjesto toga bolje je to ostvariti gospodarskom, političkom i inom kontrolom, koja bi osiguravala potrebne sirovine, poljoprivredne proizvode, energiju, prijevoz, te poštansku i administrativnu infrastrukturu diljem srednje Europe, koje su potrebne kao potpora za takav veliki rat protiv Sovjetskog Saveza. U biti, prema tome bi se popisu plan Srednjoeuropskoga gospodarskoga vijeća za prostor srednje Europe trebao pretvoriti u državnu politiku Trećega Reicha. U tome je Glavni stožer imao potporu kompanija Krupp i I. G. Farben, te udruženja *Langnamverein*.

Drugi preduvjet s popisa Glavnog stožera, nužan za uspjeh sveobuhvatnog rata protiv Sovjetskog Saveza, bio je da se Poljska vojska podigne na njemački borbeni standard i stegu, budući da bi se nju, kao njemačkog saveznika, trebalo iskoristiti za prodor na istok, u Rusiju. Glavni je stožer predlagao da se to učini pomoću Sporazuma o međusobnoj zaštiti između Njemačke i Poljske, koji je Njemačka potkraj 1934. godine predložila Poljskoj, a Poljska u to doba odbila.

Treći preduvjet bilo je uspostavljanje saveza s Japanom protiv Rusije, u kojemu bi se Japan suglasio da, istodobno s njemačkim prodorom u Rusiju sa zapada, pokrene na ruskom Dalekom istoku invaziju na Sibir.

I, naposljetku, Glavni je stožer zahtijevao da se, u bilo kakvom njemačkom prodoru na istok, očuva stroga neutralnost Engleske kako bi se izbjeglo ponovni razoran rat na dvije bojišnice, što je Njemačka skupo platila u Prvome svjetskome ratu.

Zahtjevi su bili pomno formulirani kako bi se njima očuvala ključna strategija za stvaranje srednjoeuropskoga gospodarskoga prostora, a general Beck, ministar Schacht i drugi trudili su se kancelara Hitlera usmjeriti prema ostvarenju njegovih zahtjeva u Austriji, Sudetima, te kasnije Poljskoj, prijetnjom vojnom silom, ali bez stvarnoga rata.

Od kraja 1936. godine kancelar Hitler imenovao je Hermannu Göringa upraviteljem novoga četverogodišnjega plana pripreme Njemačke za rat, izgradnjom gospodarske samodostatnosti po pitanju goriva, gume i drugih potrepština.

Neočekivana promjena geopolitičke strategije

Nakon što je kancelar Hitler izgubio strpljenje u pregovorima s poljskim ministrom vanjskih poslova Josefom Beckom, odlučio je prihvatiti mudar prijedlog Josifa Staljina. Dana 23. kolovoza 1939. godine u Moskvi je potpisan Pakt Ribbentrop-Molotov o međusobnom nenapadanju, koji je završio vojnom okupacijom i podjelom Poljske.

Taj je njemačko-sovjetski pakt o međusobnom nenapadanju bio popraćen dalekosežnim njemačko-sovjetskim Sporazumom o trgovini i kreditiranju. Uvjeti toga sporazuma Sovjetskom su Savezu omogućili žuran kredit za kupnju do 200 milijuna maraka njemačke industrijske robe, u zamjenu za vitalno potrebnu naftu i industrijske sirovine iz Rusije.

Taj je Sporazum izričito nalagao "izgradnju tvornica, te dostavu svih vrsta strojeva i strojarских alata, opreme za izgradnju naftne, kemijske i elektrotehničke industrije, brodova, prijevoznih sredstava, transportne opreme, mjernih instru-

menata, laboratorijske opreme..." Spomenutih 200 milijuna maraka kredita kojima bi Rusija kupila industrijsku opremu od Njemačke omogućila bi banka Deutsche Golddiskontbank, skraćeno zvana "Dego".

Sporazum o trgovini i kreditiranju ugovoren s Josifom Staljinom otvorio je, u najmanju ruku teoretski, mogućnosti za dalekosežan miran gospodarski prodor Njemačke u nepregledan Sovjetski Savez. U Ministarstvu vanjskih poslova, na čelu s barunom von Weizsaeckerom, vladalo je pobjedonosno ozračje u svezi s gospodarskim sporazumima s Moskvom. Sam je ministar Von Weizsaecker u dokumentu Joachimu von Ribbentropu, kancelaru Hitleru i njemačkoj Vladi napisao:

Obje će se države gospodarski obogatiti na najprirodniji način. Sovjetski Savez, zemlja neiscrpna bogatstva u sirovinama i velikih dugoročnih planova ulaganja, imat će sve do u daleku budućnost potrebu za proizvodima najbolje kvalitete. Njemačka, pak, kao zemlja s najkvalitetnijom specijaliziranom industrijom, može Sovjetskome Savezu dostaviti potrebne tvornice i industrijsku opremu, s obzirom na to da je industrija u toj zemlji samo djelomično razvijena. Osim toga, Njemačka može neograničeno uvesti i tu sovjetsku proizvodnju...²⁴

Do ljeta 1940. izgledalo je da se cilj mnogih njemačkih organizacija i njemačke države o gospodarskoj prevlasti nad nepreglednom euroazijskom kopnenom masom najednom našao nadohvat ruke. Velika Britanija to nije željela, a posebno to nije bilo u interesu moćnih krugova američkoga ustroja, okupljenih oko predsjednika Roosevelta i obitelji Rockefeller.

24 Memorandum njemačkoga Ministarstva vanjskih poslova od 20. kolovoza 1939-. dano je u cijelosti u Hass, Gerhard, 23. August 1939: *Der Hitler-Stalin pakt, Dokumentation*, Dietz Verlag, Berlin, 1990.

"Novi europski poredak"

Prema ekonomskim uvjetima iz Pakta Hitler-Staljin Rusija je postala izvor za sirovine i tržište za industrijski izvoz njemačkoga gospodarstva. Srednjoeuropsko gospodarsko vijeće i Hermann Abs iz Deutsche Banke intenzivno su zajednički radili na izradi nacрта europskoga "novoga poretka" (Neue Ordnung), koji je predložio sam Adolf Hitler, odnosno Europe kojom od Bordeauxa do Odesse, a ako je moguće i dalje, vlada Njemačka.

Dana 25. lipnja 1940. ministar Funk taj je plan objavio pod nazivom "Novi europski poredak", time obećavajući kraj ekonomske krize, nezaposlenosti i socijalnog kaosa za zemlje koje su tada bile unutar sfere Hitlerova Trećega Reicha. To je obećanje bilo sračunata suprotnost ekonomskom kaosu i krizi liberalnoga gospodarstva.

Godine 1941., uoči invazije na Rusiju, Hermann Göring imenovao je Karla Blessinga članom upravnog odbora državne kompanije Kontinentale Oel, gdje se pridružio ministru Funku, Hermannu Absu iz banke Deutsche Bank i Carlu Krauchu iz kompanije I. G. Farben. Kompanija Kontinentale Oel bila je jedna od brojnih kompanija koje su u tajnosti poslovale s kompanijom obitelji Rockefeller Standard Öl kako bi za njemačke vojne potrebe osigurali vitalnu opskrbu naftom, posebno iz Rumunjske.²⁵

Hitlerov je novi poredak trebao postati jedinstveno europsko ekonomsko područje, odnosno, jedinstveno europsko tržište od "Bordeauxa do Odesse" i šire. Gospodarski odnosi između Njemačke i zemalja istočne Europe, kao i s nekim zemljama zapadne Europe, kojima je u to doba vladao Hitlerov Treći Reich, trebali su se učvrstiti u nacionalnim valutama,

25 Hampe, Peter i Ritschl, Albrecht, *Neue Ergebnisse zum NS-Aufschwung: Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte*, Akademie Verlag, 2003., str. 196.

čiju je vrijednost trebalo odrediti u markama, što je uvelike sličilo poslijeratnom brettonwoodskom sustavu i ulozi koju je u tome sustavu imao dolar.

Berlin je trebao postati financijsko središte "novog europskog poretka". Na kraju bi devizni tečaj svake nacionalne valute "nove Europe" bio određen u odnosu na marku, a održavala bi ih stroga kontrola cijena koju bi provodile vlade tih zemalja. Ukinuo bi se zlatni standard, a europske bi se valute vezale za marku, što je bilo vrlo slično američkoj politici napuštanja zlatnog standarda iz kolovoza 1971. godine.

Objašnjavajući valutni sustav "novog europskog poretka", ministar Funk je izjavio:

*Nikada nećemo slijediti valutnu politiku koja bi nas na bilo koji način učinila ovisnima o zlatu, zato što ne možemo sebi dopustiti da se vežemo uz ono sredstvo razmjene čiju vrijednost ne možemo određivati.*²⁶

Na kraju, tim je planom predviđen savez četiriju sila - Njemačke, Mussolinijeve Italije, Japana i Rusije, koji bi zajednički uspostavio gospodarsku kontrolu nad cijelom euroazijskom kopnenom masom, od Atlantskog do Tihog oceana.

Takva usklađena koncentracija moći nad Euroazijom bila je upravo ono na što je sir Halford Mackinder upozoravao britanske elite da, pod svaku cijenu, spriječi i upravo ono što njihovi američki rođaci, okupljeni oko Vijeća za inozemne odnose, koje je financirala obitelj Rockefeller, neće dopustiti. Britanske tajne službe i britanska diplomacija počeli su se snažno dodvoravati Staljinu, nadajući se da će ga odvratiti od toga Hitlerova plana. Taj pokušaj nije imao mnogo veze s nekim prosovjetskim osjećajima. Premijer Churchill osobno je mnogo više simpatizirao Nijemce. Bila je to samo britanska računica

26 Funk, Walter, citirano u Harvey, Patricia, "The Economic Structure of Hitler's Europe: The Planning of the New Order in 1940", u *Survey of International Affairs 1939 - 1946, Hitler's Europe*, Royal Institute of International Affairs, Oxford, 1954.

"ravnoteže moći", prema kojoj je Velika Britanija željela savez sa slabijom od svojih dviju europskih suparnica, Rusijom, i pokušavala ju je iskoristiti protiv svoje jače suparnice. Taj će se sukob poslije zvati Drugi svjetski rat.

Za izgradnju novog europskog poretka ključna je bila uloga velikih berlinskih banaka Trećega Reicha, ponajviše Deutsche banke i Dresdner banke. U Upravnom odboru Deutsche banke, tada najmoćnije njemačke banke, Hermann Abs bio je osoba odgovorna za sva devizna pitanja, a u taj je odbor došao 1937. na preporuku ministra Schachta.

Prema "novom europskom poretku" njemački je bankarski model, s vlasništvom nad ključnim industrijskim grupacijama, trebao biti izvezen u okupirane dijelove "nove Europe", posebno na istok. Deutsche banka je, kupnjom banke Boehmische Union-Bank, stekla kontrolu nad bankama u okupiranoj Čehoslovačkoj, a preuzimanjem velike banke Vienna Creitanstalt-Bankvereinte ostvarila je i kontrolu nad austrijskim bankama i industrijom. Dresdner banka preuzela je banku Landerbank Wien iz Beča i važnu banku Boemische Escompte iz Praga.

Kontrola koju su njemačke banke ostvarile nad najvećim austrijskim i čehoslovačkim bankama dala je odlučujući političaj strategiji ekonomskog razvoja i trgovine s jugoistočnom Europom koju je poticalo Srednjoeuropsko gospodarsko vijeće. Pomoću banke Creditanstalt, Deutsche banka ostvarila je svoje bankarske interese u dijelovima bivšega Habsburškoga Carstva, poimence u Zagrebu, Budimpešti, Lavovu, kao i u Beogradu. Kontrolom nad praškim bankama njemačke su banke kontrolirale ili zadobile važna uporišta u Bratislavi, Beogradu, Sofiji i Bukureštu. U tim su državama, dakle, Jugoslaviji, Mađarskoj, Čehoslovačkoj, Bugarskoj, Rumunjskoj i Poljskoj, banke kontrolirale većinu važnih poljoprivrednih i industrijskih kompanija tih regija. Obrazlažući njemačku politiku bankarskog učvršćivanja na istoku, Ministarstvo gospodarstva Trećeg

Reicha izjavilo je kako je to "nužno radi osiguranja izvora sirovina, koje su toliko potrebne za naš gospodarski napredak".²⁷

Započinje Operacija "Barbarossa"

Taj vrlo opsežan gospodarski rast, koji su u izgradnji "novog europskog poretka" provodili velike berlinske banke, krupna industrija i Srednjoeuropsko gospodarsko vijeće, počeo je naglo izmicati iz ruku Trećega Reicha poslije posjeta ministra vanjskih poslova Sovjetskog Saveza Vjačeslava Mihajloviča Molotova Berlinu, 12. studenoga 1940. godine. On se žestoko usprotivio kancelaru Hitleru, optuživši ga za kršenje Pakta Ribbentrop-Molotov iz 1939. godine, posebno u Finskoj i Rumunjskoj.

U listopadu, samo nekoliko dana prije njegova posjeta Berlinu, rumunjski je diktator Ion Antonescu dopustio Njemačkim oružanim snagama da okupiraju njegovu državu kako bi za Treći Reich osigurali neprocjenjive strateške izvore nafte iz kompleksa naftnih rafinerija u blizini rumunjskoga grada Ploesti. To se nije svidjelo Staljinu, koji je taj potez protumačio kao izravnu prijetnju.

U berlinskim pregovorima s kancelarom Hitlerom Vjačeslav Molotov ponovno je silovito izložio sovjetske zahtjeve, prema kojima su područja u Finskoj i na Balkanu, a posebno u Rumunjskoj, pripadala sovjetskoj interesnoj sferi. Osim toga, Staljin je zahtijevao kontrolu nad tjesnacem Dardanele, što je prijetilo njemačkom savezu s Mussolinijevom Italijom.

Ubrzo poslije toga sukoba iz studenoga 1940. kancelar Hitler odlučio je isključiti Sovjetski Savez iz planiranog saveza četiriju sila, u koji su, uz Sovjetski Savez, trebale ući Italija i

²⁷ Citirano u internom memorandumu Odbora guvernera banaka za savezne pričuve pod nazivom *German Banking Penetration in Continental Europe*, Washington, rujan 1944.

Japan. Dana 18. prosinca 1940. zapovjedio je svome vojnom zapovjedništvu da se pripremi za sveopći rat protiv Sovjetskog Saveza, pod šifrom Operacija "Barbarossa", oživljavajući tako planove iz 1935. godine.²⁸

Rooseveltova geopolitička igra

U tome su trenutku predsjednik Roosevelt i krugovi okupljeni oko Studija o ratu i miru i obitelji Rockefeller znali da će iz najskupljeg rata u povijesti izići kao pobjednici pa su pažljivo započeli s propagandnom kampanjom kako bi javnost pripremili na ulazak u rat s Hitlerovom Njemačkom. Razlog za ulazak Amerike u taj rat, barem sa stajališta obitelji Rockefeller, njihovih saveznika s Wall Streeta i krupnih industrijalaca, nije imao nikakve veze s Hitlerovom politikom "konačnog rješenja" prema Židovima ni s drugim ogavnostima Trećega Reicha.

28 Tekst Sporazuma o kreditu između Njemačkoga Reicha i Sovjetskoga Saveza, s nadnevkom 19. kolovoza 1939., može se pronaći u *Akten zur Deutschen Auswaertigen Politik 1918 - 1945., aus dem Archiv des deutschen Auswaertigen Amtes*, Imprimerie Nationale, Baden-Baden, 1956. Dokument njemačkoga Ministarstva vanjskih poslova od 20. kolovoza 1939. reproduciran je u cijelosti u Hass, Gerhard, 23. August 1939: *Der Hitler-Stalin Pakt, Dokumentation*, Dietz Verlag, Berlin, 1990.

O ulozi Absove Deutsche Banke, kao i drugih velikih berlinskih banaka, u širenju njemačkoga utjecaja na Balkan i u istočnu Europu u razdoblju poslije 1936. otkriveni interni memorandum za Odbor guvernera Sustava banaka za savezne pričuve u Washingtonu, pod nazivom *German Banking Penetration in Continental Europe*, Washington, September 1944., sadrži vrijedne podatke, posebno u svezi s važnosti stečevina Deutsche Banke u Čehoslovačkoj i Austriji poslije 1938. godine. Harvey, Patricia, op. cit., daje pojedinosti Funkovih govora o "novom poretku". Gall, Lothar, et al., *Die Deutsche Bank: 1870-1995*, Verlag C.H. Beck, München, 1995., daje pojedinosti o Absovoj središnjoj ulozi u pokušaju stvaranja gospodarskog i bankarskog okvira za "novi poredak" poslije 1940. godine.

Sudbonosni sraz Vjačeslava Molotova i Adolfa Hitlera u studenome 1940. potanko je opisan u mnogim izvorima, iako korisno izvješće svjedoka jest ono ministra financija Trećega Reicha Lutza von Krosigka, grofa Schwerina, dano u njegovoj knjizi *Memoiren*, Seewald Verlag, Stuttgart, 1977.

Ispravnije je reći kako je sve veća propagandna kampanja kojom je američki narod trebalo pridobiti za još jedan rat u Europi bila usmjerena na uništenje najopasnijeg suparnika poslijeratnog "američkoga stoljeća" - Njemačkoga Reicha.

Amerika je planirala, kao što se Staljin i pribojavao, s pokretanjem englesko-američke bojišnice protiv Hitlera odugovlačiti dostatno dugo da Rusija i Njemačka imaju vremena jedna drugu iskrvariti do smrti. Operacija "Barbarossa" započela je u lipnju 1941. i trajala je do prosinca te godine, tijekom užasno hladne zime. Za tu je invaziju na Sovjetski Savez mobiliziran zastrašujuće velik broj ljudi, više od 4,5 milijuna njemačkih vojnika i vojnika osovinskih sila. Operacija "Barbarossa" do danas je najveća vojna operacija u ljudskoj povijesti, mjerimo li u terminima ljudskih snaga, prijeđenog područja i ljudskih žrtava.

U tome su se trenutku srušili i cijela strategija i utjecaj Srednjoeuropskoga gospodarskoga vijeća, na čelu s barunom von Wilmowskim. Mreža koju je Vijeće ispreplelo unutar industrije i institucija Trećega Reicha promijenila je cilj djelovanja i postala njemački pokret otpora (Der Widerstand).

Čudne oseke i plime njihova aktivnog protivljenja ratnim planovima kancelara Hitlera od 1939. godine pa sve do atentata koji je pukovnik Claus von Stauffenberg pokušao na kancelara 20. lipnja 1944. godine, mogu se, možda, razumjeti samo iz perspektive usporednih oseka i plima u planovima o srednjoj Europi i Euroaziji, koje su pokušavali provesti organizirani njemački krugovi okupljeni oko Hjalmara Schachta, obitelji Krupp, generala Thomasa i Srednjoeuropskoga gospodarskoga vijeća s Wilmowskim na čelu.

Kako je to britanski premijer Winston Churchill vidio iz ledeno hladne britanske geopolitičke perspektive, organizirani otpor kancelaru Hitleru unutar same Njemačke bio je za Veliku Britaniju još opasniji protivnik.

Premijer Churchill pročitao je zapise o planovima za gospodarski imperijalizam Srednjoeuropskoga gospodarskoga vijeća,

koje je napisao Alfred Sohn-Rethel, koji je 1936., nakon što je Gestapo počeo sve više sumnjati u njegove aktivnosti, napustio Njemačku. U egzilu u Francuskoj on je pisao detaljna izvješća o iskustvima koja je stekao u krugu njemačkih industrijalaca okupljenih u Srednjoeuropskom gospodarskom vijeću i slao ih Wickhamu Steedu, utjecajnom vanjskom uredniku lista *London Times* u vlasništvu skupine Okrugli stol i intimnom prijatelju Winstona Churchilla.²⁹

Sile Osovine, Njemačka, Japan i Italija, pobijeđene su u rujnu 1945. godine. Cijena te pobjede, izbrojena u ljudskim žrtvama, bila je zapanjujuća. U taj je rat mobilizirano više od 100 milijuna vojnog osoblja, po čemu je to bio najrašireniji rat u povijesti svijeta. U stanju "potpunog rata" velike su države svoje cjelokupne gospodarske, industrijske i znanstvene mogućnosti stavile u službu rata, zamagljujući tako razliku između civilnih i vojnih resursa. Ubijeno je više od 70 milijuna ljudi, od kojih su većina bili civili, po čemu je Drugi svjetski rat bio najsmrtonosniji rat u ljudskoj povijesti.

Sjedinjene Američke Države, zbog netaknutog kopna i infrastrukture, stekle su na kraju rata položaj najjače sile na svijetu. Njihova je industrija poslije rata obnovljena na zasada-ma tada najnaprednije dostupne tehnologije novcem poreznih obveznika, danim za vojnu proizvodnju zrakoplova, tenkova, streljiva, bomba i drugih eksplozivnih sredstava.

"Novi dogovor" (New Deal) predsjednika Roosevelta i njegovi golemi projekti javne infrastrukture, od brana Hoover i Colorado do korporacije Tennessee Valley Authority, omogućili su obilje jeftine struje za američka postrojenja za proizvodnju aluminija i za druga ratna postrojenja. Američka kemijska industrija, od kompanije DuPont do kompanija Dow Chemicals i Hercules Powder, prerasla je u divovske korporacije. No, iz svega toga jedna je grupacija izronila na vrh američke moći.

Do 1945. godine, braća Rockefeller bili su u srži nastajućega svjetskog diva pod nazivom "američko stoljeće".

Najbogatiji i najmoćniji američki krugovi, okupljeni oko Vijeća za inozemne odnose i Wall Streeta, stvorili su svoja nova svjetska "otvorena vrata" ili, riječima Isaiaha Bowmana, "veliko američko područje". Sada su, kao pobjednici u složenoj geopolitičkoj igri, bili spremni umarširati u to područje, kako bi otpočeli s oblikovanjem "američkoga stoljeća" obitelji Rockefeller i njezinih prijatelja, kao i njezinih brojnih industrijskih saveznika.

Ironično, iste osobe koje su u tajnosti aktivno potpomagale pripremu Trećega Reicha za rat, poslije rata postale su vodeći predstavnici američke politike "širenja demokracije" i američkoga "sustava slobodnog poduzetništva" i prenosile su ih diljem svijeta. To ne treba shvaćati osobno. Bio je to samo posao obavljen na način koji je za njih bio uobičajen. Bilo je to rođenje "američkoga stoljeća".

KRAJ *PAX BRITANNICAE*

"Diktatura" može zahtijevati veliku količinu životnoga prostora, ali "sloboda" zahtijeva i zahtijevat će daleko veći životni prostor od "diktature".

Riječi iz članka "Američko stoljeće"

Henryja Lucea, 1941.¹

Tvrdim da u Sjedinjenim Američkim Državama ne možemo postići punu zaposlenost ni prosperitet bez stranih tržišta.

Dean Acheson, studeni 1944.²

Stavljanje Britanskoga Carstva na pravo mjesto

Najvažnija promjena poslije 1945. godine i završetka Drugoga svjetskoga rata bio je zapažen pad političke moći Velike Britanije, koja je do tada, gotovo sto pedeset godina, vladala svijetom. Kako je to širim geopolitičkim terminima objasnio jedan britanski geopolitički povjesničar, razdoblje dvaju svjetskih ratova, od 1914. pa do završetka Drugoga svjetskoga rata, 1945., najbolje se može razumjeti kao "njemačko-američka borba za nasljednika Velike Britanije". Ta je borba dovršena tek

1 Luce, Henry, "The American Century", *Life*, 7. veljače, 1941. Ponovno tiskano u *The Ambiguous Legacy*, M. J. Hogan, ur., Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

2 Acheson, Dean, citirano u William Appleman Williams, *The Tragedy of American Diplomacy*, Delta Books, New York, 1972., str. 202. - 203.

završetkom Drugoga svjetskoga rata i bezuvjetnom predajom Njemačke."³

Američki ustroj i njihovi saveznici iz Vlade nisu gubili vrijeme da pokažu tko je pobijedio u toj imperijalnoj borbi. Čak i prije negoli je rat završio Sjedinjene su Američke Države premijeru Churchillu jasno dale do znanja da se tradicionalne sfere utjecaja u poslijeratnom svijetu više neće poštovati, posebno po pitanju prevlasti u naftnoj politici Bliskog istoka, koja je do tada tradicionalno pripadala Velikoj Britaniji. To su učinili čuvanjem tajne o razvoju atomske bombe i ukidanjem neograničene Pomoći u zajmu i najmu (Lend-Lease aid). Zapravo, Harry Truman, čim je izabran za predsjednika, prisilio je Britance da, u zamjenu za poslijeratnu američku financijsku pomoć, sklope nekoliko vrlo oštih nagodbi.

Tijekom tridesetih godina Velika je Britanija stvorila svoj gospodarski blok, takozvano Sterlinško područje, uz trgovački sustav pod nazivom Carska povlastica, koji je zemljama u sastavu Britanskoga Carstva davao razne pogodnosti u poslovanju. Velika Britanija je, poslije napuštanja zlatnoga standarda iz 1931. godine, stvorila svoje Sterlinško područje, koje se sastojalo od njezinih kolonija i zemalja članica Britanske zajednice naroda, uključujući Kanadu, Australiju i Južnu Afriku, i koje je štitilo britansko gospodarstvo od najgorih krajnosti koje donosi ekonomska kriza.⁴ Premijer Churchill nije se namjeravao lišiti te zaštite poslije rata. Na pregovorima o usvajanju Atlantske povelje Churchill je predsjednika Roosevelta zapravo prisilio da umanjí snagu dijela Povelje u kojemu se govori o "slobodnom pristupu". Bez toga nije želio dati svoj pristanak.

No, Amerika je na Carsku povlasticu i Sterlinško područje gledala kao na britanski pokušaj isključivanja američke

3 Taylor, Peter J., *Britain and the Cold War: 1945 as Geopolitical Transition*, Pinter Publishers, London, 1990., str. 17.

4 Kirby, M. W., *The Decline of British Economic Power Since 1870*, Allen & Unwin, London, 1981., str. 91. - 94.

robe s toga tržišta. Sa svoje su strane moćni krugovi s Wall Streeta i iz američkih korporacija odlučili da, u poslijeratnom brettonwoodskom svijetu, ako treba i silom, iznude otvoren pristup zaštićenom tržištu Britanskoga Carstva. U to je doba ukupna britanska i američka trgovina činila znatno više od 50% cjelokupne robne trgovine cijeloga svijeta. Da pojednostavimo, za američku je Vladu "otvaranje" svjetskoga tržišta doslovno značilo razbijanje britanskoga Sterlinškog područja, kojim god sredstvima. Sve moćniji članovi newyorškoga Vijeća za inozemne odnose i njihovi pomagači iz državne službe zamislili su poslijeratni svijet kao "američko stoljeće", istovjetno prošlom "britanskom stoljeću", *Pax Britannici*.⁵

Američkom je stoljeću granulo sunce...

Američke naftne kompanije tijekom Drugoga svjetskoga rata znatno su ojačale. Tome je najviše pridonijela slabost ratom opustošenih britanskih i francuskih naftnih suparnika. Amerikanci nisu oklijevali iskoristiti tu situaciju.

Poslije rata carstvo banaka i velikih kompanija obitelji Rockefeller imalo je prevlast nad izvorima energije svoga novostvorenog američkoga carstva. Njihovi su pomno probrani ljudi bili zaposleni na projektima Studija o ratu i miru i upravo su oni vodili politiku američkoga Ministarstva vanjskih poslova. U međuvremenu je banka Chase, na čelu s Davidom Rockefellerom, preko svoje podružnice u Parizu, koja je neometano poslovala tijekom cijeloga razdoblja pronjemačkoga Vichyjeva režima i nacističke okupacije, provodila financijske transakcije za kompaniju I. G. Farben i druge klijente iz Trećega Reicha. Nelson Rockefeller čvrsto je kontrolirao politiku predsjednika

5 Lundestad, Geir, "Empire by Invitation? The United States and Western Europe, 1945-1952", *Journal of Peace Research*, sv. 23., br. 3, rujan 1986., str. 263. - 277.

Roosevelta prema Latinskoj Americi, nazvanu "dobrosusjedska politika", što je, zapravo, bila inačica osnovne američke Monroeove doktrine o sferi američkog utjecaja u Sjevernoj i Južnoj Americi, sa svrhom otvaranja nepreglednih novih tržišta za obiteljske naftne i rudarske kompanije i druge obiteljske poslove.

Uvećavajući taj već zastrašujuće velik monopol, do tada neviđen u povijesti svijeta, predsjednik Roosevelt će carstvu obitelji Rockefeller za kraj darovati još jednu povlasticu - isključiva prava na zapanjujuća naftna bogatstva Kraljevstva Saudijske Arabije. Bio je to sudbonosan čin, koji će odrediti cijeli tijek poslijeratne američke politike na Bliskom istoku, čije se posljedice mogu osjetiti i dandanas.

Godine 1941., kada je Amerika još službeno bila neutralna, Kongres je usvojio Zakon o zajmu i najmu. Po tome zakonu, Amerika će davati pomoć onim zemljama koje je predsjednik držao vitalnima za obranu Amerike, zbog "nacionalne sigurnosti". Unatoč tome što 1943. godine Saudijska Arabija ni na koji način nije bila od presudne važnosti za američku nacionalnu sigurnost, pravila su zaobiđena kako bi se velikim naftnim kompanijama obitelji Rockefeller podmazao put za preuzimanje nepreglednih i netaknutih naftnih bogatstava toga pustinjačkog kraljevstva.

U ugovaranju toga posla posredovao je Harold LeClair Ickes. I ministar Ickes bio je osoba iz unutarnjeg kruga okupljenog oko predsjednika Roosevelta, a istodobno je bio i blizak prijatelj obitelji Rockefeller. Još od tridesetih godina bio je stalan gost na zatvorenom imanju obitelji Rockefeller u Pocantico Hillsu, u saveznoj državi New York, što je bila rijetka povlastica, sačuvana samo za malen broj ljudi.⁶

Harold LeClair Ickes bio je trinaest godina na položaju ministra unutarnjih poslova u Vladi predsjednika Roosevelta, a

6 Collier, Peter i Horowitz, David, *The Rockefellers: An American Dynasty*, Holt, Reinhart & Winston, New York, 1976., str. 156. - 157.

od 1941. godine djelovao je i kao koordinator Narodne obrane za naftu. (Za mandata predsjednika Roosevelta radio i je kao moćni direktor Uprave za javne radove u okviru programa nazvanog New Deal, kada je, u doba krize, prebacivao milijarde dolara iz džepova poreznih obveznika na račune privatnih kompanija.)

Industrijska grupacija obitelji Rockefeller, Standard Oil i njihova naftna korporacija ARAMCO, dobile su 1943. godine, posredovanjem ministra Ickesa, odobrenje predsjednika Roosevelta za plan kojim bi SAD Saudijskoj Arabiji omogućio velikodušnu Pomoć u zajmu i najmu (Lend-Lease Aid) i time, prvi put, suradnju između tih dviju država.

Tim je dogovorom američka država stvorila štit za privatne poslovne interese korporacije ARAMCO, Arapsko-američke naftne kompanije (Arabian-American Oil Company), zapravo, konzorcija najvećih naftnih kompanija u vlasništvu obitelji Rockefeller, predvođenih kompanijom Standard Oil iz Kalifornije (Chevron), koji se, još od početka tridesetih godina, borio za uporište na saudijskom području koje je obilovalo naftom.⁷

U prosincu 1942. godine američko je Ministarstvo vanjskih poslova, u jednom dokumentu za Bijelu kuću, napisalo: "Čvrsto vjerujemo da razvoj naftnih mogućnosti Saudijske Arabije treba sagledati u svjetlu širokih nacionalnih interesa."⁸ Taj su "nacionalni interes" za predsjednika Roosevelta očito odredili obitelj Rockefeller i njihov čovjek ministar Ickes, budući da im je predsjednik dao isključivo pravo na naftno bogatstvo Saudijske Arabije, koje je isključivalo čak i njihove britanske suparnike.

U veljači 1943., kada je objavio da je Amerika Saudijskoj Arabiji odobrila Pomoć u zajmu i najmu, predsjednik Roosevelt je pritom Saudijsku Arabiju proglasio "vitalno potrebnom za

7 Lacey, Robert, *The Kingdom: Arabia and the House of Saud*, Avon Books, New York, 1981., str. 262. - 263.

8 Lacey, Robert, op. cit., str. 263.

obranu Sjedinjenih Američkih Država". No, nije se potrudio pobliže objasniti tu tvrdnju. Pomoć u zajmu i najmu bila je prvi korak kojim je korporacija ARAMCO prigrabila isključiva prava na saudijsku naftu.

Britanska je Vlada zbog te odluke, kojom je predsjednik Roosevelt u Kraljevinu Saudijsku Arabiju upumpao milijune dolara američke pomoći, bila bijesna, ali Velika Britanija u tome trenutku nije financijski bila kadra konkurirati svojim saveznicima iz Amerike. Naposljetku, i samo je britansko gospodarstvo prilično ovisilo o američkoj Pomoći u zajmu i najmu.⁹

Američko je Ministarstvo vanjskih poslova prilično kasno uspostavilo međunarodne odnose sa Saudijskom Arabijom. To je područje britanska Vlada, još od Prvoga svjetskoga rata, dok je na njemu djelovao britanski agent Thomas Edward Lawrence, poznatiji kao "Lawrence od Arabije", podrazumijevala dijelom Bliskog istoka pod britanskom kontrolom. Amerika je tek 1942. u Rijadu otvorila malo izaslanstvo, čak ni veleposlanstvo.

Vraćajući se s Konferencije triju sila, održane 1945. na Jalti, predsjednik Roosevelt je na predsjedničkom brodu s kraljem Saudijske Arabije Abdulom Azizom organizirao tajni sastanak. U veljači 1945. razarač USS Murphy pristao je u saudijsku luku Džedu, čime je prvi put jedan američki brod ušao na teritorij Saudijske Arabije. Kralj Abdul Aziz i njegova pratnja ukrcali su se na brod i otplovili prema Velikom gorkom jezeru u Sueskom kanalu, gdje su se ukrcali na brod USS Quincy, kako bi se, 14. veljače, sastali s predsjednikom Sjedinjenih Američkih Država, što je ujedno bio i prvi sastanak kralja Abdula Aziza s nekim od vođa stranih zemalja.¹⁰

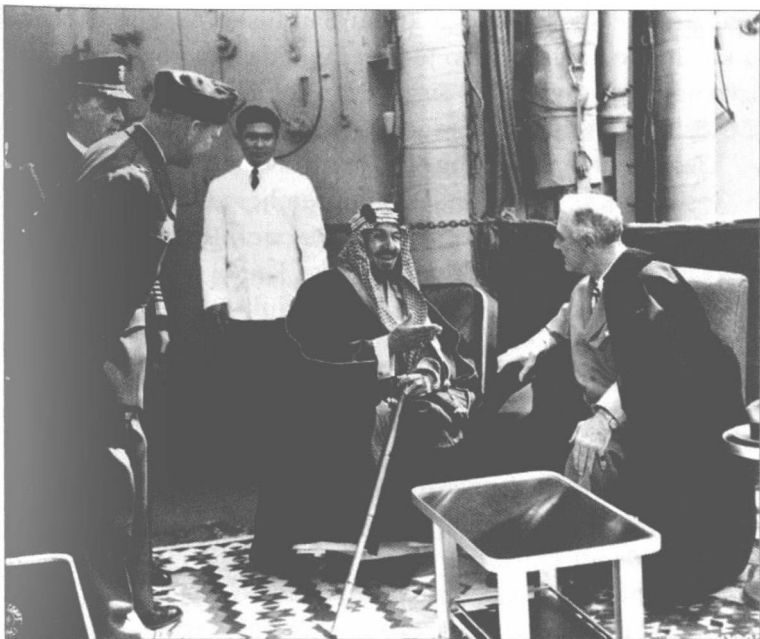
Na tome sastanku predsjednik Roosevelt, iz opreza, nije pušio ni pio u nazočnosti saudijskoga monarha, kako ne bi uvrijedio njegove stroge religiozne osjećaje.

9 Ibid., str. 266. - 267.

10 Ibid., str. 262. - 271.

Tijekom razgovora kralj je izrazio zabrinutost zbog mogućnosti dolaska velikog broja židovskih izbjeglica iz Europe u Palestinu, koja je tada još uvijek bila teritorij pod britanskim mandatom. Roosevelt mu je obećao da ni na koji način neće pomagati Zidovima protiv Arapa niti će protiv Arapa pokrenuti neprijateljsku akciju.

Navodno je Abdul Aziz poslije razgovora bio oduševljen zbog "razumijevanja" koje je američki predsjednik pokazao prema arapskome gledištu na osjetljivo palestinsko pitanje. Pri tom je predsjednik Roosevelt njihovo "prijateljstvo" zapečatio tako što mu je darovao jednaka invalidska kolica kakvima se

Godine 1945., malo prije svoje smrti, predsjednik Roosevelt uspio je pridobiti saudijskog kralja Abdula Aziza (ibn Sauda) i preoteti Velikoj Britaniji saudijsku naftu.

sam služio i zrakoplov DC3, čime je kralj Abdul Aziz navodno bio oduševljen.¹¹

Tri dana poslije, premijer Churchill, bijesan zbog toga diplomatskog poteza predsjednika Roosevelta, zatražio je sličan sastanak sa saudijskim monarhom. Britanski premijer, legendarni uživatelj pića i cigareta, prije negoli su uopće počeli pregovarati, rekao je Njegovu Veličanstvu kako je u svijetu premijera Churchilla pušenje i pijenje alkohola "sveti obred". Čini se da to kralja baš i nije zabavilo. Osim toga Churchill nije bio voljan nimalo popustiti po pitanju arapskoga gledišta na Palestinu, te je kralju, od kojega je dobio skupocjene darove posute draguljima, darovao jeftinu kutiju s mirisima.

Dana 5. travnja 1945. godine predsjednik Roosevelt formalizirao je svoju prisegu kralju Saudijske Arabije u pismu u kojemu je napisao kako je "obećanja dao kao osoba na čelu izvršnog organa vlasti"¹². Time je za američki konzorcij ARAMCO osigurao isključiva prava na saudijsku naftu.

Tjedan dana poslije toga bio je mrtav.

Josif Staljin, koji baš nije volio premijera Churchilla, u tajnosti je pisao udovici predsjednika Eleonori Roosevelt, nudeći da će joj poslati svog osobnog liječnika, koji bi proveo neovisnu autopsiju, jer je sumnjao da je predsjednik Roosevelt otrovan po nalogu premijera Churchilla. Ona je tu ponudu odbila.

Franklin Delano Roosevelt živio je upravo onoliko koliko je bilo potrebno da osigura najveću nagradu koju je svjetsko naftno carstvo obitelji Rockefeller ikada osvojilo - isključiva prava na sva saudijska naftna bogatstva za partnere u njihovu konzorciju ARAMCO. Ta će nagrada sljedećih šezdeset godina određivati američku vanjsku politiku. Time je prvi put američka nacionalna sigurnost službeno povezana uz sudbinu pustinjskog kraljevstva na obalama Perzijskoga zaljeva. No,

¹¹ Ibid., str. 272.

¹² Ibid., str. 274.

"nacionalni interesi" američke vanjske politike vezat će se uz zalihe nafte na Bliskom istoku još mnogo puta.

Taj potez, kojim je Amerika četrdesetih godina u sferu svojih interesa uključila naftno bogatstvo Saudijske Arabije, još je važniji uzmemo li u obzir da su Sjedinjene Američke Države tada bile potpuno samodostatne po pitanju opskrbe naftom i nisu je trebale uvoziti. Kada je 1948. u Saudijskoj Arabiji otkriveno najveće naftno polje na svijetu, Gavar, američka naftna prevlast u svijetu dobila je važno uporište.

Nafta je u poslijeratnome svijetu bila sve važnija za gospodarski rast i osnovni izvor energije. Najveće američke naftne kompanije u vlasništvu obitelji Rockefeller u poslijeratnom će svijetu "američkoga stoljeća" tu moć čvrsto držati u svojim rukama.

Nad Britanskim Carstvom zalazi sunce...

Rat koji je trajao šest godina i obuhvatio cijeli svijet završio je 1945. i za sobom ostavio više od 55 milijuna mrtvih. Ni jedna država nije izgubila toliko građana kao Staljinov Sovjetski Savez, gdje je nestalo najmanje 22 milijuna ljudi.

Američka je Vlada dobro znala tko je što izgubio. Oni su bili pobjednici i brinuli su se prije svega o tome kako upravljati novonastalim američkim carstvom. Godine 1945. američki se politički ustroj, pod zastavom "slobode" i "demokracije", "oslobođenja od kolonijalne vlasti" i "američkog slobodnog poduzetništva", preustrojio kako bi preuzeo vlast nad svjetskim zbivanjima do razine koju nije doseglo ni Britansko Carstvo.

Godine 1919., poslije mirovne konferencije u Versaillesu, Britansko je Carstvo ostvarilo svoje najveće teritorijalno proširenje i pretvorilo se u dominion koji je pokrivao jednu četvrtinu cijele površine svijeta, carstvo "u kojemu sunce nikada ne zalazi". Samo trideset godina poslije toga, 1949., Britansko je

Carstvo pucalo po svim šavovima, budući da su se u kolonijama počeli širiti zahtjevi za oslobođanjem od ovisnosti o izrabljivačkoj matičnoj državi. Britansko je Carstvo bilo na mukama u možda najvećem preokretu koji se ikada u povijesti svijeta dogodio jednome carstvu.

Američka je vanjska politika ohrabrivala težnje kolonijalnih zemalja Britanskoga Carstva za slobodom i neovisnošću, ali je, kada su te zemlje stekle svoju neovisnost, prestala podupirati proces dekolonizacije tih zemalja.

Poslije pobune u Indijskoj kraljevskoj mornarici, iz veljače 1946., poslijeratna britanska Vlada premijera Clementa Atleea iz Laburističke stranke imenovala je grofa Mountbattena od Burme posljednjim potkraljem Indije, sa zadaćom organizacije povlačenja britanskih kolonijalnih oružanih snaga i državne administracije. Čudna Mountbattenova podjela golemog Indijskoga potkontinenta na pokrajine nazvane Istočni i Zapadni Pakistan, s pretežito muslimanskim stanovništvom, i pokrajinu Indiju, koja ih je razdvajala i u kojoj su prevladavali hindusi, dovršena je 15. kolovoza 1947., pet mjeseci nakon što je Louis Mountbattena stigao u Indiju.

U razdoblju od samo nekoliko godina, Velika je Britanija u velikom dijelu svoga carstva u Africi, na Tihom oceanu i na Sredozemlju i formalno prepustila kontrolu kolonijalnim narodima. To nije učinila iz dobrih namjera ni bilo kakve nagle simpatije prema načelu samoodređenja potlačenih kolonijalnih naroda. Na to ju je natjerala nužda, što zbog financijskog rasula u kojemu je bila, što zbog ozbiljnih zahtjeva američke Vlade, koja je, potkraj četrdesetih i početkom pedesetih godina, diktirala preoblikovanje poslijeratnih odnosa moći.

Kako se premijer Churchill i pribojavao, Sjedinjene Američke Države u Drugome su se svjetskome ratu borile za "vodstvo u rastakanju Britanskoga Carstva", jedine sile za koju se potkraj četrdesetih godinama moglo očekivati da bi u budućnosti bila kadra dovesti u pitanje američku prevlast u svijetu. Velika je

Britanija eventualno mogla biti saveznik, ali, onakav kakvog je Henry Adams, filozof američkoga imperijalizma i nasljednik dvojice američkih predsjednika, od kojih je jedan bio utemeljitelj američkoga Ustava, opisao ovim riječima: "Britanija kao dio američkoga sustava."¹³

Drugi svjetski rat uzdrmao je trgovačke mehanizme na kojima se temeljila britanska financijska moć. Nepregledni prekomorski posjedi odavno su prodani radi plaćanja ratnih troškova. Javni se dug Ujedinjenoga Kraljevstva vinuo do neslučenih visina. Domaća engleska postrojenja i oprema bili su oronuli i istrošeni. Opskrba električnom energijom više nije bila pouzdana, stambeni fond bio je porušen, a stanovništvo iscrpljeno. Do završetka rata, britanski se izvoz smanjio na samo 31% vrijednosti iz 1939. godine.

Završni udarac britanskome pokušaju da se pridrži za krhotine svoga globalnoga carstva dogodio se naprasno 2. rujna 1945., manje od četiri tjedna otkako je predsjednik Truman, na završetku rata na Tihom oceanu, odobrio bacanje dviju atomskih bomba na Japan, kada je američka Vlada neočekivano otkazala Velikoj Britaniji Pomoć u zajmu i najmu. Od početka toga programa, koji je Kongres odobrio u ožujku 1941., oko devet mjeseci prije negoli je Amerika uopće službeno ušla u rat, SAD su Veliku Britaniju opskrбиле s oko 31 milijardom dolara u ratnome materijalu i drugim nužnim sredstvima. Taj iznos odgovara iznosu od više od 420 milijarda dolara u 2007.

13 Adams, Henry, *The Education of Henry Adams: An Autobiography*, Time Books, New York, 1964., str. 143. Henry Adams, potomak tvorca američkoga Ustava Johna Adamsa i američkoga predsjednika Johna Quincyja Adamsa, te savjetnika predsjednika Teddyja Roosevelta i zagovaratelja američkoga carstva Brooksa Adamsa, o sebi je 1898., u doba kada je Amerika započela prvi imperijalni rat, Španjolsko-američki rat, kojim je dobila Filipine, Kubu i Puerto Rico, napisao: "On je svaku tu scenu, stoljeće i pol prije Zakona o pečatima, nosio prilično živom u svijesti - sve te beskrajno duge rasprave svojih svadljivih predaka, sve do godine 1750. - kao i vlastitu važnost u Gradanskome ratu, svaki korak u kojemu je cilj bio privođenje Engleske u američki sustav" (istaknuo autor).

godini. Sa svoje je strane britanska Vlada očekivala ne samo da će se ta američka pomoć poslije rata nastaviti nego i da će Amerika oprostiti britanski dug i Velikoj Britaniji odobriti velikodušan beskamatni kredit koji će poslijeratnom britanskom gospodarstvu omogućiti da se što prije oporavi.

U trenutku kada je Amerika, naglo i neočekivano, 2. rujna obustavila Pomoć u zajmu i najmu, u Veliku je Britaniju već stigao dio prijeko potrebnih američkih proizvoda, i to u velikoj količini, dok je dio još bio na putu prema Engleskoj. Neposredno poslije rata Velika je Britanija hitno trebala opremu. Umjesto toga, američka je Vlada ponudila uvjetovani kredit od 4 tisuće milijarda dolara, uz 2% kamata. To je, zapravo, dokinulo britansku povlaštenu trgovinu sa zemljama članicama Britanske zajednice naroda, i ozbiljno oslabilo gospodarsku i trgovinsku ulogu Velike Britanije u poslijeratnome svijetu.¹⁴

Velika je Britanija ovisila o poslijeratnoj financijskoj potpori Sjedinjenih Američkih Država i njezinih elitnih financijskih krugova s Wall Streeta. S druge strane, poznato je i da su tvorci američke politike iz ustroja s istočne obale shvatili da, ako žele vladati poslijeratnim svijetom, trebaju golemu svjetsku stručnost i suradnju Londonskoga Cityja. Velikoj će Britaniji poslije 1945. biti dopušteno utjecati na svjetska zbivanja, ali samo posredno, razvojem i produbljivanjem svoga "posebnog odnosa" s Amerikom, kao mlađi partner u sustavu koji su neki promatrači već tada zvali "američko stoljeće" ili *Pax Americana*.

No, financijski i monetarni stup poslijeratne američke prevlasti jednako je ovisio i o američkoj vojnoj nadmoći, koja je jamčila američku prevlast u svijetu poslije 1945. godine. Na posljetku, čime je trebalo spriječiti da druge države stvore nova savezništva i tako dovedu u pitanje "američko stoljeće"? Što bi, primjerice, moglo spriječiti saveznike iz 1945. da postanu smrtonosni neprijatelji u godinama koje dolaze?

14 Crowley, Leo T., *Lend Lease*, u Walter Yust, ur., *10 Eventful Years...*, E. B. Inc., Chicago, 1947., 1:520,2, str. 858. - 860.

Američka je Vlada odgovorila na ta pitanja samo četiri tjedna prije negoli je Velikoj Britaniji obustavila Pomoć u zajmu i najmu. Sjedinjene Američke Države u tajnosti su razvile najstrašnije oružje u povijesti ratovanja. Povrh toga, politička elita Sjedinjenih Američkih Država cijelom će svijetu pokazati da je dostatno luda i da je kadra to strašno oružje uporabiti protiv svojih neprijatelja.

AMERIKA BACA ATOMSKU BOMBU

Čini se da je ta bomba najžasnija stvar koja je ikada otkrivena, ali nju se može i vrlo korisno uporabiti... To je najveća stvar u povijesti.

Riječi predsjednika Trumana iz
naloga kojom je u kolovozu 1945.
odobrio bacanje atomske bombe
na Japan.¹

Novi američki monopol na moć

U ljeto 1945. predsjednik Harry Truman potpisao je uredbu kojom je odobrio da se na japanske gradove baci zastrašujuća nova bomba.

Ni jedan drugi ratni čin nije odaslao toliko okrutno jasnu poruku o novoj poslijeratnoj američkoj nadmoći kao dopuštenje što ga je američka vlada dala za bacanje dviju atomskih bomba na japanske gradove, jednu na Hirošimu, 6. kolovoza, a drugu na Nagasaki, 9. kolovoza. I iako su Sjedinjene Američke Države prije toga, letcima koje su bacali američki zrakoplovi, upozoravali japanske civile na zračne napade na dvanaest japanskih gradova, koji su bombardirani uobičajenim bombama, stanovnici grada Hirošime nisu bili upozoreni o napadu atomskom bombom.

1 Truman, Harry S., citirano u Robert H. Ferrell, *Off the Record: The Private Papers of Harry S. Truman*, Harper and Row, New York, 1980., str. 55. - 56.

Svaka od tih dviju bomba, jedinih koje su SAD tada bile kadre proizvesti iz svojih zaliha obogaćenog fizijskog urana-235 i plutonija-239, bila je razornija od bilo kojih drugih bomba u povijesti ljudskog ratovanja. A u povijesti će biti zapamćene i kao jedine uporabljene atomske bombe.

Bomba bačena na Hirošimu bila je više od dvije tisuće puta razornija od britanske bombe *Grand Slam*, koja je do tada bila najveća uporabljena bomba u povijesti. Samo 8 kilograma plutonija-239 u jednoj bombi, bačenoj na japanski grad Nagasaki, počinilo je ratni pokolj bez presedana. Bombu su namjerno namjestili da eksplodira na visini od oko 600 metara iznad Hirošime kako bi svijet dobio najuvjerljiviji dokaz o zastrašujućoj moći toga novoga oružja. Na udaljenosti od oko 500 metara od nulte točke sve se užarilo od vrućine koja je narasla na više od milijun stupnjeva.

Tim su dvjema bombama, potkraj 1945., ubili 140.000 ljudi u Hirošimi i 80.000 ljudi u Nagasakiju, s time da je oko 50% žrtava ubijeno na dan bombardiranja. Oko 20% poginulo je od ranjavanja ili zajedničkog učinka opekline, traume i opekline prouzročenih radijacijom, čemu su pridonijele i bolesti, slaba prehrana te mučnina zbog radijacije.

Američki su se državni službenici trudili umanjiti i nijekati smrtonosno djelovanje nuklearnog otpada tih atomskih bomba i naknadno umiranje ljudi, bolesti i uništenje prouzročene radijacijom. U stvarnosti, kako je to kasnije potanko opisano u japanskim službenim istraživanjima, nebrojene tisuće Japanaca patile su od deformacije pri rođenju, veće učestalosti raka, gubitka kose, purpurnih kožnih čireva, te leukemije ili raka krvi. Osim tih fizičkih ozljeda i kroničnih bolesti preživjeli su patili i od nezamislive traume.

Američka je okupacijska Vlada u Japanu (US Occupation Authority) namjerno sakrila mnoga izvješća o umrlima i oboljelima od posljedica radijacije. Snimanje u Hirošimi i Nagasakiju bilo je zabranjeno, a "svakome tko je načinio bilo kakvu takvu

snimku zapovjedbno je da je preda američkome Stožeru. Istraga o strateškom američkom bombardiranju Japana sadržavala je i jedan službeni filmski projekt. Snimljene su stotine metara crno-bijelog filma, kako bi se sačuvao zapis o učincima atomske bombe. No, kada je snimka stigla u SAD, istoga je trenutka označena kao "stroga tajna" i zaključana u trezore i nikada nije prikazana američkoj javnosti.²

Kada je predsjednik Roosevelt naglo preminuo, u travnju 1945., naslijedio ga je njegov potpredsjednik Harry Truman, nekada senator iz savezne države Missouri, koji za tu važnu ulogu nije bio odgovarajuće pripremljen. Odobrenje za bombardiranje Japana, koje je dao nakon što su ga njegovi zapovjednici vojnog stožera izvijestili o atomskoj bombi, bilo je jedan od njegovih prvih predsjedničkih poteza.

Zapravo, predsjednik Truman u tajnosti je taj plan i oda-brane gradove odobrio još za vrijeme pregovora oko poraza Njemačke, koji su u srpnju i kolovozu 1945. održani u Potsdamu, gdje se sastao sa Staljinom i Churchillom. Bio je to jedini sastanak predsjednika Trumana i njegova budućeg neprijatelja u takozvanom Hladnom ratu.

Bombardiranje Japana još je od toga doba okruženo kontro-verzama. Predsjednik Truman tvrdio je kako je taj čin odobrio samo zato da prisili Japan na predaju i spriječi daljnji rat i dalj-nju pogibiju američkih vojnika. Za one koji su pozorno pratili ondašnje događaje, to baš i nije bilo jako uvjerljivo objašnjenje.

Hitlerova se Njemačka predala savezničkim snagama već u svibnju 1945., dakle, mjesec dana nakon što je Truman došao na mjesto predsjednika. Japan je tako ostao izoliran, gospodarski na koljenima i *de facto* poražen. Iscrpljeni japanski vojnici ma-sovno su dezertirali. Vojni su stručnjaci mislili da bi djelotvorna pomorska blokada Japana, koju bi proveli američki i saveznički ratni brodovi, bila dostatna da se japanski car preda, čak i pod

2 Lifton, Robert Jay i Mitchell, Greg, *Hiroshima in America: A Half-Century of Denial*, Avon Books, New York, 1995., str. 57. - 58.

strogim uvjetima kakve je zahtijevala američka Vlada, pa su daljnji gubitci života ionako bili nepotrebni.

Zapravo, naknadno otkriveni dokumenti otkrivaju kako su Japanci Amerikance, još prije njihova dolaska u Potsdam, izvijestili o tome kako će se Japan predati, pod uvjetom da im se dopusti da zadrže svoga cara. Ispalo je da je predsjednik Truman znao za tu japansku namjeru. No, znao je i za uspješno testiranje atomske bombe od 16. srpnja, provedeno u saveznoj državi New Mexico.

Uzmemo li u obzir da je japanski car bio glavna osoba japanskoga društva, te da je bio ključan za poslijeratnu američku okupaciju Japana, Trumanovo tvrdoglavo ustrajanje u Potsdamu na bezuvjetnoj predaji Japana tumačeno je kao namjerno osmišljen trik kojim je kupovao vrijeme i tražio opravdanje za bacanje atomske bombe na Japan. Sam trenutak događaja i kasnije otkriveni dokumenti daju ovome gledištu vjerodostojnost. Trumanovo ustrajanje na bezuvjetnoj predaji imalo je svrhu spriječiti japansku predaju i stvoriti dojam kako je atomsko oružje nužno za dovršenje rata.³

Nakon što je Amerika uporabila svoje užasavajuće atomsko oružje, predsjednik Truman uporno je tvrdio kako je djelovao po savjetu vojske da bi "sačuvao živote 100.000 američkih mladića". Zapravo, taj je čin smjerao svijetu, a prije svega Staljinu i Rusiji, dati do znanja koliko je američka moć užasavajuća i nezamisliva. Atomsko bombardiranje Hirošime i Nagasakija nije imalo svrhu na taj strahotan način prisiliti Japan na predaju budući da je Japan već bio gotov. Ta uvjerljiva demonstracija američke vojne moći trebala je preneraziti Sovjetski Savez. Zapravo, bio je to prvi pucanj u suparništvu između Amerike i Sovjetskog Saveza, koji će poslije biti prozvan Hladni rat.

U svom osobnom dnevniku, s nadnevkom iz lipnja 1945. godine, predsjednik je Truman mnogo toga otkrio ovim riječi-

3 Alperovitz, Gar, *The Decision to Use the Atomic Bomb*, Alfred A. Knopf, New York, 1995., str. 232, -248.

ma: "U svakom je slučaju za svijet dobro da tu atomsku bombu nije otkrila Hitlerova ili Staljinova rulja. Čini se da je ta bomba najžasnija stvar koja je ikada otkrivena, ali nju se može i vrlo korisno uporabiti."⁴ No, kada je dobio detaljno vojno izvješće o učincima atomske bombe, Truman se, u privatnosti svoga kabineta, navodno, obradovao kao dječak i povikao: "To je najveća stvar u povijesti." To je doista najčudnija primjedba dana od čovjeka koji je upravo odobrio da se to "najžasnije" oružje uporabi protiv Japana.

U srpnju 1945. američki je ministar vanjskih poslova James Byrnes predsjednika Trumana savjetovao da odbije bilo kakvu uvjetnu predaju japanskoga cara kojom bi se mogao dovršiti rat. Razlog za to bilo je uspješno testiranje atomske bombe, provedeno u Almagordou, u saveznoj državi New Mexico. Japanski zahtjev za pomilovanjem njihova cara dao je predsjedniku Trumanu "izlaz" potreban da bi javnosti opravdao uporabu te zastrašujuće nove bombe.

Stvarni cilj atomskog razaranja Hirošime i Nagasakija bila je Moskva. Kada su ga izvijestili o prvom uspješnom testiranju atomske bombe u Almagordou, američki je ministar rata Henry Lewis Stimson, veselo se koristeći kartaškom terminologijom, napisao u svoj dnevnik kako će zajedničko djelovanje američke poslijeratne gospodarske moći i njezina monopola na atomsku bombu Americi omogućiti da u rukama drži "royal straight flush"⁵ i da "te karte ne smijemo glupo odigrati". U tom stilu mu je i predsjednik Truman odgovorio kako se slaže da su "karte u američkim rukama" i kako ih on, Truman, misli "odigrati kao američke karte".⁶

4 Truman, Harry S., op. cit.

5 Termin koji označava skalu iste boje u kojoj je najjača karta as. - nap. prev.

6 Herken, Gregg, *The Winning Weapon: The Atomic Bomb in the Cold War*, Alfred A. Knopf, New York, 1980. Gregg Herken opširno iznosi pojedinosti o raspravama u pozadini odluke predsjednika Trumana o bombardiranju Hirošime. Jasno je da Japan nije bio primarna meta, nego je to bio Sovjetski Savez, te potreba da se Staljinu demonstrira kako je Amerika spremna preuzeti

Godine 1945. SAD su držale monopol na tehnologiju i resurse potrebne za izradu atomske bombe.

Kako je tu novu političku stvarnost opisao vojni povjesničar Hanson Baldwin, američka je spremnost da uporabi atomsku bombu napokon dokrajčila njezino pravo da bude moralni voda svijeta. Bilo kako bilo, to je otvorilo vrata drugoj vrsti vodstva - sustavu trajnog međunarodnog sukoba nazvanom Hladni rat.

Strogo tajni američki projekt izgradnje atomske bombe zvao se Projekt Manhattan (Manhattan Project), a na čelu mu je bio general Američke vojske Leslie Richard Groves. General Groves je, kao vojna osoba, zbog svoga posebnog položaja na čelu projekta izgradnje toga tajnog i užasavajućeg novog oružja, mogao utjecati na američku vanjsku politiku. I, iako su neki od savjetnika predsjednika Trumana mislili da bi mnoge druge države ubrzo mogle napraviti svoje vlastite bombe i imati vlastite zalihe urana, general Groves tvrdio je da Amerika može godinama održavati monopol na atomsko oružje.

U izvješćima predsjedniku Trumanu general Groves je lažno tvrdio kako bi samo dvije države, Švedska i Rusija, mogle dovesti u pitanje američko-britansku kontrolu nad područjima za koja se držalo da posjeduju 97% svjetskih zaliha rudače visoko kvalitetnog urana, potrebne za proizvodnju atomske bombe. Nadalje, pogrešno je tvrdio da su "ruski izvori sirovine (potrebni za izradu atomske bombe, nap. prev.) znatno manji" od onih pod kontrolom Sjedinjenih Američkih Država. On je nakanio predsjednika Trumana uvjeriti kako će Rusima trebati još gotovo 20 ili više godina za izradu jedne atomske bombe.⁷

prevlast u poslijeratnom svijetu. Staljin je tu poruku posve razumio, no sovjetski su špijuni unutar Sjedinjenih Američkih Država već bili prikupili ključne znanstvene podatke potrebne za proizvodnju prvog sovjetskog nuklearnog oružja, postavljajući tako temelj četrdesetogodišnjemu razdoblju koje će se zvati razdobljem hladnoga rata.

General Groves, tipično vojnom tajanstvenošću i kontrolom kojom je potpuno obavio projekt izrade atomske bombe, namjerno je zatajio američkome predsjedniku peticiju koju je, potkraj lipnja 1945., potpisalo 70 vodećih američkih znanstvenika zaposlenih na Projektu Manhattan, u kojoj su predsjednika molili da ne dopusti bombardiranje Japana atomskom bombom, "osim u slučaju da se uvjeti predaje Japana objave, a Japan se i uz to odbije predati". No, Japan, prije bombardiranja, nije bio obaviješten o zastrašujućoj snazi novoga oružja, a predsjednik Truman je za peticiju svojih vodećih znanstvenika saznao tek danima nakon što su bombe bačene na Japan.

General Groves držao je kako su monopol na atomsko oružje te industrijska i gospodarska prednost Sjedinjenih Američkih Država ključevi američke prevlasti u svijetu poslije 1945. On je otvoreno zagovarao primjenu prijetnje atomskom bombom kao "diplomatske točke u pregovorima koja će dovesti do otvaranja svijeta...", poruke koja je značila "trgujte s nama pod našim uvjetima ili ćemo vas zbrisati s lica zemlje". U jednom dokumentu iz 1946., koji je napisao za američki Kongres, general Groves kaže: "Ako u svijetu treba postojati atomsko oružje, onda mi moramo imati najbolje, najveće i najviše". Bila je to vojna verzija "američkoga stoljeća" ispod klobuka od radioaktivnog oblaka.⁸

Tijekom rasprava Vlade predsjednika Trumana u svezi s posljedicama odluke o upotrebi atomske bombe protiv japanskih civila potpredsjednik Henry Agard Wallace i ministar rata Stimson zagovarali su politiku prijateljske suradnje s Rusijom, kojom bi se osigurao mir, a ne pokrenuo novi rat. S

8 Zapisi Združenog vojnog stožera SAD-a od 24. kolovoza 1945., Serije Zračnih snaga 7-18-45, *Effects of Foreseeable New Developments*". Ovdje general Groves tvrdi kako zna "da će bomba biti izrađena prekasno da se iskoristi protiv Njemačke". Mnogi vjeruju da stvarni razlog zbog kojega je izabran Japan ima veze s činjenicom da predsjednik Truman i američki vojni planeri Japance nisu držali bijelcima. Neki drže da je bilo bitno pokazati Staljinu kako je Amerika sposoban za svaki mogući čin.

druge strane, ministar vanjskih poslova Jimmy Byrnes, direktor Projekta Manhattan general Leslie Groves i ministar pomorstva James Forrestal zagovarali su politiku čuvanja tajne o atomskoj bombi i vojnog monopola na to novo oružje. U svom osobnom dnevniku potpredsjednik Wallace opisao je jednu od tih rasprava, koja se vodila samo nekoliko tjedana nakon što su bombe bačene na Japan:

21. rujan 1945.

Na sjednici Vlade jedina tema o kojoj se raspravljalo bila je atomska bomba i mirnodopski razvoj atomske energije. Predsjednik je ministra Stimsona zamolio da otvori sastanak, što je on učinio neobično dobrom i sveobuhvatnom izjavom. Rekao je kako su svi znanstvenici koji su radili za Ministarstvo rata sigurni da nije moguće sačuvati znanstvene tajne o stvaranju atomske bombe i da, stoga, drže kako treba dozvoliti slobodnu razmjenu znanstvenih informacija između zemalja članica Ujedinjenih naroda.

Rekao je da su mu ti znanstvenici rekli kako su do sada bačene bombe iskoristile samo vrlo malen dio moći atoma i da će buduće bombe biti znatno razornije, a možda i toliko napredovati u odnosu na današnje bombe koliko su današnje bombe naprednije od onih što su postojale prije 1945. Rekao je i kako se neki od njih boje da bi moć tih budućih atomskih bomba mogla biti tolika da zapali atmosferu, što bi potpuno uništilo postojeći svijet. Povrh toga, istaknuo je kako zna da će bilo kakva ideja o razmjeni znanstvenih podataka s drugim zemljama članicama Ujedinjenih naroda na vidjelo izvući pitanje Rusije. Tada se upustio u dugačku obranu Rusije, govoreći kako je tijekom naše povijesti Rusija bila naš prijatelj te kako mi nemamo ništa što bi Rusija željela, a Rusija ništa što bi nama trebalo. Pritom je napomenuo kako se odnos između Rusije i Amerike popravio tijekom posljednjih mjeseci...

Tada je predsjednik pozvao (ministra financija) Freda Vinsona, koji se nije složio s ministrom Stimsonom, te je izrazio veliko nepovjerenje u druge zemlje. Ministar Stimson na to je odgovorio kako je moguće da neke države tajnu atomske bombe nauče u roku od tri godine i bez

naše pomoći, te kako je gotovo sigurno da će se to dogoditi u roku od pet godina. Ministar Vinson nije bio uvjeren u to i držao je da Amerika ne može biti posve sigurna u takav razvoj događaja. Tom Clark zauzeo je stajalište vrlo slično onome ministra Vinsona. Ministar Forrestal zauzeo je, pak, najekstremnije stajalište. Sa sobom je donio i pročitao nam jedan dokument koji su pripremili njegovi admirali. Bio je to izolacionistički i ratnički pristup vrha američke Mornarice...⁹

Nekoliko dana poslije toga predsjednik Truman za medije je izjavio da je iz bilo kakve razmjene atomskih tajni odlučio isključiti i Veliku Britaniju i Rusiju. Vojska i njihovi saveznici unutar krupne američke industrije uspjeli su predsjednika uvjeriti da zauzme takvo stajalište.

Kako bi još više istaknuo nove odnose moći, predsjednik Truman je, u studenome 1945., rekao britanskome premijeru Clementu Atleeu da Amerika Velikoj Britaniji neće odobriti traženih 6 milijarda dolara beskamatnog kredita za obnovu britanskoga ratom istrošenoga gospodarstva. Cilj toga poteza bio je prisilno rastočiti britansko sterlinško povlašteno područje.

Umjesto toga, Amerika će omogućiti kredit od samo 3,75 milijarda dolara, i to po kamatama od 2%. Osim toga, predsjednik Truman dao je jasno do znanja da američka Vlada namjerava ljubomorno čuvati svoj atomski monopol. Budući da je već bio prekršio Quebeški sporazum iz 1945., u kojemu je bila i odredba prema kojoj su se SAD i Velika Britanija trebale prije odluke o uporabi atomske bombe posavjetovati jedna s drugom, Truman se povukao iz ratne suradnje s Kanadom i Velikom Britanijom na području atomske energije. Američka je Vlada svoj monopol na atomsko oružje čuvala i od najbližih saveznika.

U svezi s tim događajima potpredsjednik Wallace privatno je izrazio svoj užas. Predsjedniku Trumanu je pritom napisao proročko upozorenje:

9 Wallace, Henry A., *The Price of Vision: The Diary of Henry A. Wallace, 1942 - 1946* Houghton-Mifflin Co., Boston, 1973.

Priroda znanosti i postojeće stanje znanja u drugim zemljama takvi su da nije moguće spriječiti druge države da ponove ono što smo mi već učinili ili da čak, u roku od pet do šest godina, prestignu ta naša dostignuća... Svijet će u tome slučaju biti podijeljen na dva tabora, a s vremenom će po broju stanovništva, prirodnim bogatstvima i znanstvenom znanju prevladati svijet koji nije anglosaksonski.¹⁰

Potpredsjednik Wallace tada vjerojatno nije razumio da upravo to želi postići.

Unatoč svemu tome, bombardiranje Japana nije u Rusiji izazvalo nikakve znakove straha ni omekšavanja. Staljin je na vrlo visoke položaje unutar američke Vlade postavio mrežu svojih špijuna, koji su rusku Vladu redovito izvješćivali o američkome projektu izgradnje atomske bombe. Osim toga, sovjetskim su znanstvenicima u tajnosti pribavljali nacрте potrebne za proizvodnju atomskog oružja.¹¹

Rusija je šokirala Sjedinjene Američke Države, kao i većinu svijeta, kada je, 1949., samo četiri godine kasnije, provela pokusnu eksploziju vlastite atomske bombe. Time je započeo nuklearni sukob Hladnoga rata.

Poslijeratni američki *Lebensraum*

Sila koja je cijelo vrijeme pokretala Studije o ratu i miru u sklopu Vijeća za inozemne odnose, koje je kontrolirala obitelj Rockefeller, odnosno, motiv radi kojega je predsjednik Roosevelt uopće i uveo Sjedinjene Američke Države u Drugi svjetski rat, kao i cijela ratna mobilizacija i javni dug potrebni za vođenje rata bili su usmjereni prema samo jednom poslije-

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ruthenford, John i Popkin, Jim, "Secret documents released in Rosenberg spy case" (Tajni dokumenti objavljeni u špijunskom slučaju Rosenberg), *NBC News*, 11. rujna 2008., pristupio na <http://deepbackground.msnbc.msn.com/archive/2008/09/111380081.aspx>.

ratnom cilju - osvajanju daleko većeg tržišta ili gospodarske sfere za Ameriku, američkoga *Lebensrauma*, da uporabimo izraz direktora gore spomenutog Vijeća Isaiaha Bowmana, odnosno, pravog "američkoga stoljeća".

Bilo je to carstvo vrlo slično Britanskome Carstvu poslije 1815. godine, ali s jednom važnom razlikom. Amerika će svoj gospodarski imperijalizam zamaskirati pod retoričkom krinkom "širenja slobodnog poduzetništva, nacionalnog samoodređenja i demokracije". Izraz "carstvo" brižno su izbjegavali.

Arhitekti toga carstva u američkome Ministarstvu vanjskih poslova, Bijeloj kući i vanjskopolitičkom ustroju lukavom su varkom gradili sliku o tome kako njihova država nije carstvo, jer ne teži vojnoj okupaciji drugih naroda, odnosno, nepostojanje vojne okupacije u najmanju ruku bio je glavni argument za to. Ipak, ta je država u svakom svome djeliću bila carstvo, iako neformalno, carstvo koje se temeljilo na ulozi Sjedinjenih Američkih Država u međunarodnom financijskom sustavu, na dolaru kao stupu toga poslijeratnog financijskog sustava i na vojnoj nadmoći.

Ta je varka bila iznenađujuće uspješna, dijelom zato što su vodeći krugovi američkoga ustroja shvaćali da je na tržištima koja žele osvojiti potrebno bogatim i često korumpiranim elitama dati dobar dio domaćega plijena. Sustav koji je nastao poslije 1945. bio je sustav u kojemu je jedna prevladavajuća sila na svijetu, Amerika, imala prevlast nad sve većim brojem vazalnih država, čija je vladajuća elita za svoj dolazak na vlast bila na ovaj ili onaj način ovisna o "dobroj volji" američke Vlade i Pentagona. Ta je "dobra volja" obično uključivala tajnu policiju, izvježbanu u Americi, zatim kordone smrti i pravovremene državne udare.

"Američko stoljeće" trebalo je biti neformalno carstvo sazdano od ovisnih "marionetskih država", a ne okupiranih kolonija, koje je američki ustroj vidio kao zastario i nedjelotvoran model vladavine.

Američku su povijest tijekom prošloga stoljeća usmjeravali sve moćniji karteli financijskih elita i veliki industrijski trustovi u vlasništvu tih istih elita, kako je opisano u prethodnim poglavljima. Upravo su njihovi interesi, a ne interesi zemlje i stanovništva u cjelini, određivali strateške prioritete toga moćnoga kartela. Kontrolom koju su imali nad nacionalnim medijima omogućili su svojim propagandnim stručnjacima da njihove interese prikažu kao "interese cijele Amerike". Većina je američkoga naroda, u želji da o svojoj domovini misli samo najbolje, povjerovala toj propagandi.

Filozofi američkog ekspanzionizma, poput Fredericka Jacksona Turnera i Brooksa Adamsa, promicali su tezu o tome da bogomdana "očita sudbina" Amerike jest da stalno širi svoje granice i da je pljačkanje drugih zemalja njezino "božansko pravo".

To je, u svakome slučaju, bio mističan i romantičan pogled na činjenicu da je sve koncentriranijem monopoliziranom gospodarstvu, koje je "novčani trust" stvarao još od svoga postanka poslije šezdesetih godina 19. stoljeća, za preživljavanje stalno trebalo osvajati nova tržišta.

Njihov je gospodarski model bio model koji je izumila Britanska istočnoindijska kompanija, bolje rečeno, bio je to gospodarski model barbarskih gusara koji, kako bi održali vlastito carstvo, pljačkaju i harače regiju za regijom, sve dok ih potpuno ne opljačkaju, ostavljajući za sobom što je manje moguće korisnih prirodnih i drugih bogatstava. Za obitelj Rockefeller i ostale istaknute pristaše ideje o "očitoj sudbini" Amerike u poslijeratnom razdoblju cijeli je svijet bio njihova "granica".¹² Budući da su tu svoju misiju poslije 1948. godine

12 Frederick Jackson Turner najkonkretnije je izrazio tu filozofiju. Njegova glavna koncepcija bila je ona o američkoj jedinstvenosti, koja je proizvod granice što se tijekom povijesti stalno širila. On je američko povijesno postojanje definirao kao neprekidno geopolitičko širenje prema zapadu. "Postojanje područja slobodne zemlje, njegovo trajno smanjenje, te napredovanje američkoga naseljavanja na zapad, objašnjava američki razvoj." "Univerzalno

prikazivali kao Hladni rat, u kojemu se "američka demokracija" bori protiv "bezbožnoga komunizma", napredovanje američkih interesa bilo je zamaskirano u mesijansku religioznu krinku, koja je gotovo pedeset godina bila iznenađujuće djelotvorna.

određenje Amerikanaca kao ljudi koji se šire, jest povećavati svoje područje vlasti." Za njega, američka povijest jest povijest "stalnog pomicanja granične crte... Granica je crta najbrže i najučinkovitije amerikanizacije... Prevladavalo je njezino pokretanje i... američka će energija stalno tražiti sve veće područje za svoje djelovanje."

Kako je to izjavio povjesničar William Appleman Williams, jedinstveni američki imperijalistički *Weltanschauung* (pogled na svijet) bio je sadržan u tezi Brooksa Adamsa o tome da se američka jedinstvenost može sačuvati samo ekspanzionističkom vanjskom politikom. Doprinos Brooksa Adamsa jest u tome što je filozofiju Fredericka Turnera o američkoj prošlosti uspio projicirati na budućnost. "Uzevši zajedno, ideje Fredericka Turnera i Brooksa Adamsa od 1893. do 1953., davale su američkim graditeljima carstva pregled i objašnjenje svijeta, te razumno specifičan program djelovanja." Povjesničar Williams to je objasnio ovim riječima: "Ekspanzija je bila katekizam o američkoj jedinstvenosti i svemoći, koji su ti mladi mesije [Turner] prenosili... Frederick Turner Amerikancima je dao nacionalističko viđenje svijeta, koje je umirilo njihove dvojbe... i opravdalo njihovu agresivnost." On je, gledajući na američku prošlost, vidio konačno osvajanje Zapada, ostvarenje američke "očite sudbine" na zapadnoj polutci zemaljske kugle. Brooks Adams vidio je pojavu nove granice, koja se proširila na cijeli svijet. Potpuno u toj tradiciji, može se zapaziti kako je zamisao vodilja predsjednika Johna Kennedyja glasila "Nova granica" (New Frontier). Globalna vizija Brooksa Adamsa neizbježno je vodila jednom svjetskom carstvu, odnosno, američkom svjetskom carstvu, a ne nekom pluralitetu *Grossräume* ili pan-regijama, kako su to vidjeli Carl Schmitt ili Karl Haushofer. Vidi Frederick J. Turner, *The Significance of the Frontier in American History*, Henry Holt and Co., New York, 1995., i Brooks Adams, *The Law of Civilization and Decay*, The Macmillan Co., New York, 1896. Franklin D. Roosevelt i vodeća elita iz prve polovice 20. stoljeća koračali su stopama tih ideja Fredericka Turnera i Brooksa Adamsa. Fascinantna kulturološka i povijesna raščlamba toga nagona ka novim vanjskim granicama, inherentnog američkim elitama još od vremena Američkoga građanskog rata, može se naći u izvrsnom djelu njemačkog pisca Oswalda Spenglera s kraja 19. i početka 20. stoljeća, *The Decline of the West*, Sv. 1: *Form and Actuality*, George Allen & Unwin, London, 1926., posebno 4. poglavlje, *The Problem of World History: The Idea of Destiny and the Principles of Casualty*. Za Oswalda Spenglera nagon dane kulture za sve većim širenjem svoje "civilizacije", umjesto produbljivanjem svoje kulturalne osnove, tipično je očitovanje carstva u krajnjem opadanju, bez obzira na to govorimo li o Rimu, Velikoj Britaniji ili Americi.

"...ta se tržišta nalaze u inozemstvu"

Godine 1944. zamjenik ministra vanjskih poslova Dean Acheson, u jednoj je od rasprava Kongresnog odbora za poslijeratno gospodarstvo, rekao: "...ni jedna skupina... nije nikada vjerovala da bi naše domaće tržište u postojećem sustavu moglo obuhvatiti cijelu našu proizvodnju. Zbog toga mi moramo tražiti druga tržišta, a ta su tržišta u inozemstvu."¹³ Ta je kratka izjava najbolji prikaz gledišta američkoga poslovnog i bankarskog ustroja, koje je težilo postati najjača gospodarska sila poslijeratnog razdolja.

Zamjenika Achesona neki su nazivali "tvorcem Hladnoga rata".¹⁴ On je izradio nacrt Trumanove doktrine, kao i dokument kojim je stvoren NATO savez, te predsjednika uvjerio da, 1950. godine, uđe u neobjavljeni rat s Korejom. Osim toga, potkraj 1944. godine, odigrao je ključnu ulogu u izradi sporazuma na konferenciji u Bretton Woodsu, uključujući i sporazume o stvaranju Međunarodnog monetarnog fonda (International Monetary Fund, IMF), odnosno MMF-a, i Svjetske banke (World's Bank), koji su Americi omogućili da unaprijedi tu svoju potragu za "tržištima u inozemstvu".

Godine 1945. vanjskopolitički krugovi, okupljeni oko newyorškoga Vijeća za inozemne odnose i Vlade u Washingtonu, mogli su se pohvaliti napretkom svojih planova, budući da su uspjeli priskrbiti sebi sporazum koji im je omogućio širenje diljem svijeta. Oni su svoj jedini problem vidjeli u tome što će, ako žele vladati svjetskim gospodarstvom i tržištem, naposljetku morati uništiti ili ozbiljno unakaziti dva velika područja koja su ostala zatvorena za njihovo gospodarsko širenje, njihovu "očitu sudbinu", a to su bili Sovjetski Savez i malo kasnije Narodna Republika Kina.

13 Tanzer, Michael, *The Sick Society. An economic examination*, Holt Rinehart & Winston, New York, 1971., str. 77.

14 Woods, Randall Bennett, *The Good Shepherd*, *Reviews in American History*, sv. 35., Br. 2, lipanj 2002., str. 284. - 288.

Dok je za obitelj Rockefeller i Vijeće za inozemne odnose na čelu Studija o ratu i miru djelovao Isaiah Bowman, on je ostarjelog "oca britanske geopolitike" sira Halforda Mackindera nagovorio da za list u izdanju gore spomenutog vijeća, pod nazivom *Foreign Affairs* (Vanjski poslovi), napiše jedan strateški članak u kojemu bi otkrio neka svoja razmišljanja u svezi s poslijeratnim geopolitičkim poretom. Taj se esej, pod naslovom *The Round World and the Winning of the Peace* (Okrugli svijet i pobjeda mira), pojavio u izdanju spomenutog lista od srpnja 1943. godine, dakle, gotovo godinu dana prije savezničke invazije na Normandiju.

U tome eseju sir Mackinder ocrtava svoju viziju poslijeratnog poretka, kojim vlada upravo Amerika. Osim toga, ponovio je i definiciju iz 1904., koja ga je proslavila, o "središnjoj zemlji" (heartland) kao najopasnijem protivniku trajne britansko-američke poslijeratne prevlasti. On je tu "središnju zemlju" smjestio na prostor koji je najvećim dijelom bio na području SSSR-a. sir Mackinder posijao je geopolitičko sjeme koje će izrasti u Hladni rat. Tako u eseju piše:

Nameće se neizbježan zaključak da će Sovjetski Savez, ako iz Drugoga svjetskoga rata iziđe kao osvajač Njemačke, biti prisiljen postaviti se kao najveća kopnena sila na svijetu. I ne samo to. Bit će to sila smještena na strateški najjačem obrambenom položaju. "Središnja zemlja" jest, u biti, najveća prirodna utvrda na svijetu.¹⁵

Isaiah Bowman i vodeći američki vanjskopolitički krugovi očito su tu lekciju primili, ali s jednom važnom i ključnom razlikom. Dok je sir Mackinder tada Rusiju vidio kao američko-britanskoga saveznika u poslijeratnom obuzdavanju Njemačke, američke su elite, okupljene oko Bowmana, imale neprijatelja, čije će samo postojanje biti dostatan razlog za postojanje samo jedne sile - Sjedinjenih Američkih Država, uz jezgru zemalja

15 Mackinder, sir Halford J., "The Round World and the Winning of the peace", *Foreign Affairs*, sv. 21, br. 4., srpanj 1943., str. 601.

unutar NATO saveza, dakle, samo jedne sile koja će oblikovati "slobodan svijet", ali pod njezinim uvjetima.

Ubrzo poslije smrti predsjednika Roosevelta američki vanjskopolitički ustroj, u suradnji s britanskim premijerom Churchillom, svoga će ratnog saveznika Sovjetski Savez sve više određivati kao svoga prvog neprijatelja, prikazujući ga kao opasnost za svjetski mir. Kako je to još i prije završetka rata, u klasičnoj britanskoj računici ravnoteže moći, vidio premijer Churchill, Engleska će biti prisiljena Njemačku u nekom trenutku regrutirati kao svoga saveznika protiv sada snažnijeg Staljinova Sovjetskog Saveza. Ta računica nije bila ni u kakvoj svezi s ideologijom. Bila je to čista geopolitička računica moći, prema kojoj je Velika Britanija uvijek ulazila u savez sa slabijom od svoje dvije suparnice za prevlast nad Euroazijom, protiv one jače. Malo je ljudi toga uopće bilo svjesno, a i bilo je poželjno da po tom pitanju žive u neznanju.

Dana 15. travnja 1945., danima poslije pogreba predsjednika Roosevelta i samo nekoliko dana prije njemačke predaje, u Ministarstvu vanjskih poslova u Washingtonu, na zatvorenoj sjednici, sastala se skupina visokih američkih vanjskopolitičkih savjetnika. Među tih petnaest moćnika bili su i John Jay McCloy, tada zamjenik ministra rata, zatim predsjednik kompanije General Motors, nositelj velikih ugovora s Vladom za proizvodnju vojne opreme, te nekoliko drugih dobro probranih ljudi iz američkoga ustroja moći. Raspravljali su o tome kako Ameriku vojno usredotočiti ne više na Njemačku nego na Sovjetski Savez, unatoč tome što u američkome narodu prevladava osjećaj kako je Amerika dobila rat uz pomoć Sovjetskog Saveza, te da će se to odraziti na mirnodopsko vrijeme. Razmatralo se na koji način postići tako veliku promjenu mišljenja američke javnosti prema njihovom ratnom savezniku, Rusiji. Zaključili su da bi se takav dramatičan preokret mogao postići ako bi se

isprovociralo Staljina na neki agresivan čin koji bi izgledao kao kršenje povjerenja i opasnost za mir.¹⁶

Amerika priprema strateški zaokret

Godine 1946., dok je pepeo rata protiv nacističke Njemačke još uvijek tinjao, jedna je frakcija unutar američkoga Ministarstva vanjskih poslova, uključujući i Georgea Frosta Kennana, počela zagovarati oštru politiku prema Rusiji.

U veljači 1946. američko je Ministarstvo financija od Američkoga veleposlanstva u Rusiji zatražilo da pokuša objasniti zašto sovjetska Vlada ne želi podržati nove bretonwoodske organizacije, Međunarodni monetarni fond i Svjetsku banku. Kao odgovor na taj upit, George F. Kennan, veleposlanikov savjetnik, napisao je takozvani "dugi brzoglas", petodjelnu kartu svojih osobnih pogleda na sovjetsku politiku. U tome je brzoglasu tvrdio kako SSSR vidi sebe u trajnom ratu protiv kapitalizma, te da je sovjetska moć, iako neprobojna za logiku i razum, vrlo osjetljiva na logiku sile.

George F. Kennan je, kao savjetnik američkoga veleposlanika u Rusiji, vlasnika investicijske banke Averella Harrimana, u suradnji s ministrom obrane Jamesom Forrestalom i šačicom militaristički nastrojenih američkih visokih političara, radio na promjeni američkoga političkoga gledišta i američkoga javnog mišljenja glede Sovjetskog Saveza. Pritom su trebali promijeniti stvarnu sliku svoga iscrpljenog ratnog saveznika, koji je, da bi pobijedili Njemačku, podnio lavovski udio u ratovanju i broju umrlih, u sliku nepomirljivog neprijatelja koji je odlučan u tome da uništi američki kapitalizam i pokori cijeli svijet.

U rujnu 1946., kao posljedica toga, predsjedniku je predano jedno strogo tajno izvješće, koje je izradio upravo sa-

16 Khan, Mansur, *Die geheime Geschichte der amerikanischen Kriege*, Grabert-Verlag, Tübingen, 2003., str. 237. - 238.

vjetnik Kennan, u suradnji s mješovitom radnom skupinom sastavljenom od stručnjaka iz Ministarstva vanjskih poslova, Ministarstva rata, Ministarstva pravosuđa, Združenog vojnog stožera i CIA-e, pod nazivom *American Relations with the Soviet Union* (Američki odnosi sa Sovjetskim Savezom). Predsjednik Truman je držao kako je to izvješće previše osjetljivo pa je njegovo postojanje ostalo tajnom sve do 1968. godine.

U tome se izvješću prvi put zagovara američka politika "obuzdavanja" Sovjetskoga Saveza, a samo izvješće postat će strateški američki dokument za Hladni rat. To izvješće, prozvano po imenima svojih dvaju glavnih tvoraca Clifford-Elseyjevo izvješće, započinje prikazom oštne slike:

Najveći problem s kojim se danas suočava Amerika njezin je odnos sa Sovjetskim Savezom. Rješenje toga problema moglo bi odrediti hoće li se ili neće dogoditi treći svjetski rat."

U njemu nadalje piše:

Izgleda da sovjetski vođe svoju državu usmjeravaju prema grandioznom planu koji vodi prema sovjetskoj prevlasti u svijetu.¹⁷

Za svakoga tko je u to doba bio u SSSR-u takva procjena nije izgledala previše mogućom. Još od dvadesetih godina svakom je pozornom promatraču Staljinove vanjske politike bilo jasno da njegov najveći prioritet jest sigurnost granica, a ne svjetska revolucija. Predsjednik Staljin je prije rata stalno pokazivao spremnost da uđe u saveze s nekomunističkim zemljama radi osiguranja sigurnosti i nenapadanja. Još je manje bilo vjerojatno da bi se, poslije razaranja u Drugome svjetskom ratu, njegova politika mogla naglo pomaknuti prema pustolovnoj politici svjetske revolucije i prevlasti.

Možda je upravo zbog osjećaja da se događa nagla promjena raspoloženja službene američke Vlade, od ratnog "prijateljstva"

17 Clifford, Clark M., et al, "Draft of Introduction to Clifford-Elsey Report", *Spisi Ureda predsjednika Trumana*, Elsey Papers, pristupio na http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/coldwar/documents/index.php?pagenumber=1&documentdate=0000-00-00&documentid=8-8&studycollectionid=coldwar.

prema novonastaloj neprijateljstvu, sovjetski veleposlanik u Americi toga istoga rujna, 1946., poslao sovjetskoj Vladi brzojav, u kojemu opisuje kako je američka državna politika pod kontrolom moćnih industrijalaca, koji grade američke vojne potencijale "sa svrhom stvaranja uvjeta za ostvarenje prevlasti u svijetu novim ratom."¹⁸

Za razliku od Amerike, Sovjetski je Savez tijekom rata pretrpio goleme štete. Ruska je industrija bila potpuno opustošena, a zbog ratnih gubitaka postojao je ozbiljan manjak radne snage. Predsjednik Staljin čvrsto je odlučio, što je prije moguće, popuniti i obnoviti ratom opustošenu sovjetsku "središnju zemlju", koristeći se pritom zarobljenim njemačkim industrijskim materijalom. On je, sa svoje strane, u cijelosti podržao Morgenthauov plan za okupiranu Njemačku, koji je predložio američki predsjednik Roosevelt, držeći ga ključnim jamstvom za sprječavanje neke buduće invazije sada razoružane Njemačke. Osim toga, njime je Rusiji omogućeno da od okupirane Njemačke uzme ključna postrojenja i industrijsku opremu.

Morgenthauov plan, čiji je tvorac bio ministar financija u Vladi predsjednika Roosevelta Henry Morgenthau, zahtijevao je "preobrazbu Njemačke u zemlju prije svega agrarnog i seoskog karaktera". Glavna njemačka industrijska i rudarska područja bit će proglašena međunarodnim zonama ili će kontrola nad njima biti prepuštena susjednim državama, dok je sva teška industrija trebala biti rastavljena ili uništena na neki drugi način. U jednom članku lista *Life* Henryja Lucea ovako je opisan taj plan: "Njemačka proizvodnja čelika smanjit će se s gotovo 20 milijuna na 5 milijuna i 800 tisuća tona godišnje. Broj postrojenja teške industrije srezat će se na oko polovicu onoga iz 1938. godine. Proizvodnja sintetičkog benzina, gume, kugličnih ležajeva, radioodašiljača, teških alatnih strojeva i

18 Kydd, Andrew, *Trust and Mistrust in International Relations*, Princeton University Press, Princeton, 2005., str. 107.

mnogih drugih proizvoda važnih za vođenje rata bit će potpuno ukinuta. Ali, proizvođači keramike, stakla i bicikala bit će poticani na veću proizvodnju od one iz prethodnih godina. Njemačka neće gladovati, ali će životni standard biti smanjen na onaj iz 1932. godine."¹⁹

Dana 6. rujna 1946. ministar vanjskih poslova i beskompromisan protivnik Sovjeta James Byrnes, u jednom govoru u Njemačkoj, napao je Morgenthauov plan predsjednika Rooseveltai predložio veliki zaokret u američkoj politici prema Njemačkoj.

U tome je govoru upozorio Sovjete na to kako Amerika namjerava u nedogled održavati svoju vojnu nazočnost u Europi.²⁰ Mjesec dana poslije toga priznao je ovo: "Bit našega programa bila je pridobiti povjerenje njemačkoga naroda... bila je to borba za umove između Amerike i Rusije."

U travnju 1946., nekoliko tjedana poslije "dugoga brzog" savjetnika Kennana, bivši britanski premijer Winston Churchill, koji je u tajnosti, barem od 1943. godine, američku Vladu nagovarao da pokrene napad na Sovjetski Savez, održao je u Fultonu, u saveznoj državi Missouri, svoj poznati govor o "željeznoj zavjesi", u kojemu je pozvao na britansko-američko savezništvo protiv Sovjetskoga Saveza i optužio Sovjetski Savez da je svoju "željeznu zavjesu" postavio "od Stettina na Baltiku do Trsta na Jadranu".

Budući da je Churchill pozivao na britansko-američko savezništvo protiv SSSR-a, sovjetska je Vlada taj govor protumačila kao poziv Zapadu na rat protiv SSSR-a.

Politički krugovi unutar državne uprave, okupljeni oko savjetnika Kennana, Clark Clifford, Dean Acheson i James Forrestal, shvatili su da će, stvaranjem neprijateljskog odnosa sa Sovjetskim Savezom, koji se nalazio na istočnim granicama

19 "Germany: Cost of Defeat", *Time*, 8. travanj 1946., pristupio na <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,852764,00.html>.

20 Gaddis, John L., *The Cold War: A New History*, Penguin Press, London, 2005., str. 30.

Zapadne Europe, stvoriti i gospodarski prostor u Zapadnoj Europi, Japanu i velikom dijelu Azije, Afrike i Južne Amerike, kojim bi mogle vladati upravo Sjedinjene Američke Države.

Veliko područje Zapadne Europe postalo bi tako ovisno o američkoj vojsci kao jamcu sigurnosti. Nadalje, budući da im je gospodarstvo bilo uništeno ratom, pod uvjetima brettonwoodskih sporazuma i američkoga zagovaranja "slobodne i otvorene trgovine", zemlje Zapadne Europe, kao i Japan, automatski bi postale izvozna tržišta za američke industrijske proizvode. Time bi se ostvarila strategija za neobjavljeno američko poslijeratno carstvo, oblikovano Studijama o ratu i miru u sklopu newyorškoga Vijeća za inozemne odnose.

Hladni je rat stvoren kako bi podržavao to gospodarsko carstvo, takozvano "američko stoljeće". Brettonwoodski sustav i jedinstvena uloga američkoga dolara kao "ključne valute" postat će temelj toga novostvorenoga američkoga svjetskoga carstva, "američkoga stoljeća". Sve dok se oslabljene zapadnoeuropske države, u dugotrajnom Hladnom ratu protiv Sovjetskog Saveza, a kasnije i Narodne Republike Kine, budu morale oslanjati na američku vojnu zaštitu, američka će Vlada doslovno određivati ključne gospodarske uvjete toga saveza. Upravo je tako Amerika i postupila, a brettonwoodski sustav postao je kamen temeljac te američke gospodarske prevlasti.

STVARANJE BRETTONWOODSKOG DOLARSKOG SUSTAVA

Mi smo, dragi moj Crossman, Grci u američkome carstvu. Može se reći da su Amerikanci u mnogome slični Rimljanima, kako su ih vidjeli Grci - veliki, snažni, vulgarni, užurbani ljudi, temperamentniji i ljeniji od nas, s više neiskvarenih vrlina, ali i korumpiraniji.

Riječi Harolda Macmillana, ratnog savjetnika britanskoga premijera Churchilla, o činjeničnom stanju poslijeratnih britansko-američkih odnosa.¹

Američki dolarski standard

Kako je u rujnu 1939., podjelom Poljske između Hitlera i Staljina, započeo rat u Europi, europsko je zlato u obilnim količinama pritjecalo u Sjedinjene Američke Države. Godine 1935. službene američke pričuve zlata procijenjene su na malo više od 9 milijarda dolara. Do 1940., poslije pokretanja rata u Europi, pričuve zlata narasle su na 20 milijarda dolara. Budući da su očajne europske zemlje pokušavale financirati vođenje rata, njihovo je zlato odlazilo u Ameriku u zamjenu za nužne Potrepštine. Do trenutka kada je, u lipnju 1944., sazvana me-

¹ Macmillan, Harold, citirano u Christopher Hitchens, *Blood, Class and Nostalgia: Anglo-American Ironies*, Farrar, Straus & Giroux, New York, 1990., str. 23.

đunarodna monetarna konferencija u Bretton Woodsu, Sjedinjene Američke Države kontrolirale su ukupno 70% svjetskog monetarnog zlata, što je bila golema prednost za Ameriku.² U tih 70% čak nije bilo uključeno zarobljeno zlato poraženih sila Osovine, Njemačke i Japana, o čemu su točni podatci pokopani pod naslagama obmana i glasina.

Bilo kako bilo, do 1945. godine američke su banke za savezne pričuve kontrolirale veliku većinu svjetskoga monetarnog zlata.

Glavni financijski moćnici s Wall Streeta odlučili su potpuno iskoristiti tu svoju prednost za stvaranju "američkoga stoljeća". Američki je dolar, prema poslijeratnom sustavu, čiji su tvorci bili upravo američka Vlada i banke s Wall Streeta, trebao postati sredstvo američke kontrole nad novcem i kreditima cijeloga svijeta.

Još od 1941., budući da su izračunali kako će Hitlerov pohod na Sovjetski Savez uništiti Njemačku, američki su politički krugovi počeli postavljati temelje za svoju gospodarsku prevlast poslije rata. Prvih dvadeset godina bit će nevjerojatno učinkoviti u održavanju te svoje prevlasti.

Srž američke gospodarske strategije za oblikovanje poslijeratnog svijeta uobličena je u sporazumima iz Bretton Woodsa, koji su promicali američko određenje "slobodne trgovine" i američki dolar kao jedinu valutu te svjetske trgovine.

Drugi je svjetski rat prouzročio golemo uništenje infrastrukture, industrije i stanovništva diljem europskoga kontinenta, od Atlantskog oceana do Vladivostoka. Jedina velika industrijska sila na svijetu koja je ostala netaknuta bila je Amerika, a njezin je položaj, s gospodarskoga gledišta, ratom bio zapravo ojačan.

Kao najveća industrijska sila na svijetu, fizički neoštećena ratom, Sjedinjene su Američke Države, otvaranjem cijeloga svijeta za neograničenu trgovinu, za sebe trebale priskrbiti

2 Cagan, Phillip, *Determinants of Change in the Stock of Money: 1875-1960*, Columbia University Press, New York, 1965., str. 341.

golemu zaradu. Američki bi industrijski sektor svoje proizvode mogao plasirati na svjetsko tržište, a u bivšim kolonijama Velike Britanije, Francuske i drugih europskih zemalja imao bi i neograničen pristup ključnim sirovinama. Stoga ne čudi što je u poslijeratnoj Americi "slobodna trgovina" imala status gotovo religijske dogme.

Taje "slobodna trgovina" uključivala smanjenje carina i drugih vrsta zaštite koju su države pružale gospodarstvu i koja je otežavala tijek posebice izvoza američkih proizvoda na svjetska tržišta ili je Amerika tražila ukidanje prepreka za uvoz jeftinih sirovina iz bivših ili postojećih europskih kolonijalnih zemalja u Aziji i Africi.

Britanci su dobro znali da američka "slobodna trgovina", odnosno njezini "jedinstveni uvjeti poslovanja", jesu borbeni poklič jačeg i naprednijeg gospodarstva, koje želi otvoriti manje razvijena tržišta za ulazak svoje robe. Sto godina prije toga, 1846., ukidanjem Zakona o žitu, Velika je Britanija bila u sličnom položaju i zahtijevala je da ostatak svijeta otvori svoje granice za britansku inačicu "slobodne trgovine". Sada, 1945. godine, karte su se preokrenule. Američka je vizija "slobodne trgovine" značila gospodarsku propast za veći dio preostale britanske industrije.

Gospodarstvo europskih zemalja, razoreno gotovo šestogodišnjim ratom, nije imalo mnogo izbora doli složiti se s tom američkom vizijom poslijeratnog međunarodnog gospodarskog sustava. Čak je i Velika Britanija, koja je sebe za pregovaračkim stolom vidjela u najmanju ruku kao jednakovrijednu Sjedinjenim Američkim Državama, bila prisiljena, pred oštrim američkim zahtjevima, progutati gorku pilulu poniznosti.

Konačni dogovor u svezi s poslijeratnim monetarnim i ekonomskim "novim svjetskim poretom" postignut je poslije nekoliko mjeseci žestoke i bezobzirne borbe između, ponajprije, britanskih i američkih pregovarača. Američki su pregovarači, predvođeni zamjenikom ministra financija Harryjem Dexterom

Whiteom, progurali sustav koji se razlikovao od svih dotadašnjih sustava zlatnog standarda.

Prema britanskome zlatnom standardu iz 19. stoljeća, pa čak i prema newyorškoj inačici toga standarda iz 1919. godine, pa do trenutka kada je Velika Britanija napustila zlatni standard, 1931. godine, svaka je nacionalna valuta imala podlogu u određenoj količini pričuva nacionalnog monetarnog zlata. To bi značilo, teoretski, da će, ako neka država ima neujednačenu vanjsku trgovinu, djelovanje zlatnog standarda to automatski ispraviti, pošto će država gubiti ili stjecati zlato, ovisno o tome posluje li u vanjskoj trgovini s deficitom ili suficitom. Prema novim brettonwoodskim pravilima, Amerika je nametnula sustav u kojemu je samo jedna valuta, američki dolar, imala podlogu u zlatu, dok je vrijednost svih ostalih valuta učvršćena prema dolaru.

Bio je to uspjeh za Sjedinjene Američke Države i banke s Wall Streeta, koje su stajale iza pregovora u Bretton Woodsu. Dolar je postao pričuvna valuta cijeloga svijeta, te se, poslije 1945., od svih država tražilo da trgovinu s drugim državama obavljaju u dolarima. Američki je dolar, a ne zlato, prema brettonwoodskom standardu zlatnog tečaja, postao "svjetska valuta", odnosno, točnije, svjetski novac. Štoviše, kako je istaknuto, američko je Ministarstvo financija imalo neograničenu moć stvaranja dolara, a to je i iskoristilo. Budući da je američka valuta, dolar, imala ulogu pričuvne svjetske valute, svijet je, više ili manje, bio prisiljen prihvaćati napuhane dolare. Ni jedna druga valuta nije imala tako golemu prednost.

Kobno potpisivanje sporazuma u Bretton Woodsu

Konačni sporazum potpisali su predstavnici 29 zemalja, u srpnju 1944. godine, u hotelu Mount Washington u Bretton Woodsu, u saveznoj državi New Hampshire. Za članove Studija o ratu i miru, u sklopu newyorškoga Vijeća za inozemne odnose, to je bio trenutak krunidbe - njihov se san o posli-

jeratnom gospodarskom carstvu ostvario. Institucija koju su osmislili, Međunarodni monetarni fond, imat će mogućnost reorganizirati veći dio svijeta pod vladavinom dolara.

Središnja točka Brettonwoodskog sporazuma bila je američka prevlast u svjetskom financijskom i trgovačkom sustavu. Krična su pitanja bila utvrđena već prije, u nizu zatvorenih pregovora koje su, još od 1941., vodili britanski lord Keynes, savjetnik u britanskom Ministarstvu financija, i Harry Dexter White, zamjenik američkoga ministra financija Morgenthaua.³

3 U čudnovatoj bilješci o povijesti brettonwoodskih sporazuma, koja je uslijedila nakon otvaranja tajnih sovjetskih arhiva poslije 1991., potvrđeno je da je zamjenik ministra financija White, kako su to kasniji američki obavještajni krugovi i sumnjali, bio član sovjetske špijunske skupine unutar američke državne uprave, okupljene oko špijuna Nathana Gregoryja Silvermastera. Poslije izvješća o njegovoj mogućoj sovjetskog ulozi, predsjednik Truman ga je opozvao s položaja glavnog direktora novoosnovanog Međunarodnog monetarnog fonda, i to bez obrazloženja.

Harry White odigrao je ulogu u oblikovanju zloglasnog Morgenthauovog plana deindustrijalizacije poslijeratne Njemačke, plana koji bi više smisla imao da je u pitanju bio sovjetski, a ne američki cilj, iako ga je predsjednik Roosevelt, gorljiv germanofob, zdušno podupirao sve do svoje smrti. Prema tome bi se planu, u kojemu je zamjenik White odigrao vrlo važnu ulogu i koji je bio i loše zamišljen i genocidan, pod vojnom upravom Združenog vojnog stožera 1067 (Joint Chiefs of Staff 1067, JCS), Zapadnim okupacijskim snagama i Sovjetskom Savezu omogućilo rastakanje njemačke industrije i vraćanje te zemlje u stanje "seoskog" opskrbljivača hranom. U ožujku 1945., samo nekoliko dana prije smrti, predsjednik Roosevelt upozoren je na to da JCS nije kadar djelovati, osim ako nije spreman ukloniti 25 milijuna Nijemaca, na što Roosevelt odgovorio: "Neka imaju javne kuhinje! Neka njihovo gospodarstvo potone!" Nakon što su ga upitali želi li da njemački narod gladuje, odgovorio je: "Zašto ne?" Osim toga, predsjednik Roosevelt navodno je Henryju Morgenthauu rekao: "S Njemačkom moramo biti oštri, i time mislim na njemačke ljude, a ne naciste. Ili ih trebamo kastrirati ili im treba zaprijetiti na takav način da ne mogu samo nastaviti reprodukciju ljudi, koji bi htjeli nastaviti na način na koji su to činili u prošlosti." Dana 10. svibnja 1945., poslije smrti predsjednika Roosevelta, predsjednik Truman potpisao je odluku JCS 1067. Ona je ostala na snazi dvije okrutne godine, unatoč sve žešćem prosvjedu Winstona Churchilla i drugih. Vidi Michael R. Beschloss, *The Conquerors: Roosevelt, Truman and the Destruction of Hitler's Germany, 1941 - 1945*, str. 196., za navode predsjednika Roosevelta. Vidi Allen Weinstein & Alexander Vassiliev, *The Haunted Wood*, Random House, New York, 1999., str. 90., za pojedinosti o KGB-ovim operacijama Harryja Whitea otkrivenim u sovjetskim arhivima koji su otvoreni za javnost poslije završetka Hladnoga rata.

Brettonwoodski pregovori, koji su započeli u lipnju 1944. godine, trebali su biti prva institucionalna sastavnica Organizacije ujedinjenih naroda, koja će zamijeniti Ligu naroda, u kojoj su prevlast imali Britanci. Za razliku od Lige naroda, Studije o ratu i miru zamislile su UN kao organizaciju pod kontrolom Sjedinjenih Američkih Država, čiji je cilj bio promicati američke planove u svijetu poslije rata.⁴ Čak su i zemljište za gradnju zgrade UN-a na Manhattanu donirala braća Rockefeller, koja su financirala i već spomenute Studije o ratu i miru. Zbog porasta cijene okolnog zemljišta, koji se dogodio zato što su strani diplomati počeli sve više pristizali na Manhattan, braća Rockefeller višestruko su naplatili tu svoju velikodušnost.

Jedan od razloga zbog kojega je prevladao američki prijedlog Brettonwoodskog sporazuma, umjesto britanskoga, koji je, u ime britanske Vlade, zagovarao John Maynard Keynes, bila je činjenica da su Sjedinjene Američke Države bile naprosto najmoćnija država za pregovaračkim stolom, što im je omogućilo da, na kraju krajeva, ostalim članicama nametnu svoju volju. U to je doba jedan viši dužnosnik Engleske banke dogovor iz Bretton Woodsa nazvao "najvećim udarcem za Veliku Britaniju, osim rata".⁵ Zapravo, taj je dogovor označio dramatičan pomak financijske moći od Ujedinjenog Kraljevstva prema Sjedinjenim Američkim Državama.

Engleska banka, kao i utjecajni članovi organizacije Okrugli stol, poput Lea Ameryja i starog Churchillova saveznika lorda Beaverbrooka, ispravno su protumačili američki prijedlog za osnivanje MMF-a. Oni su MMF vidjeli kao sredstvo koje će dolar učiniti prvom valutom u svjetskim financijama i trgovini, što će prouzročiti promjenu na štetu ključne uloga Londonsko-

4 Smith, Neil, *American Empire: Roosevelt's Geographer and the Prelude to Globalization*, University of California Press, Berkeley, 2003., str. xii.

5 Citirano u Gideon Rachman, "The Bretton Woods Sequel will Flop". *London Financial Times*, 10. studenoga 2008.

ga Cityja te potkopati britansko Sterlinško područje i njihove povlaštene carske trgovačke veze.⁶

No, kako bi bila sigurna da će američki prijedlog Brettonwoodskog sporazuma biti prihvaćen, američkoj su Vladi žurno trebali glasovi zemalja Latinske Amerike. U tome je Nelson Rockefeller, Rooseveltov ratni koordinator obavještajnih agencija za Latinsku Ameriku, koristeći se svojim golemim utjecajem u zemljama Latinske Amerike, odigrao ključnu ulogu tako što je priskrbio glasove tih zemalja raznim poslovnim dogovorima.

Nelson kupuje glasove nekih država članica UN-a

Sporazumom koji su u Jalti 1945. potpisale Amerika, Velika Britanija i Sovjetski Savez bilo je utvrđeno da zemlje osnivači poslijeratne Organizacije ujedinjenih naroda mogu biti samo one države koje su do tada objavile rat silama Osovine. Biti jedna od odabranih zemalja osnivača UN-a značilo je i bolje "mjesto za Velikim stolom" u smislu trgovinskih povlastica, posebno s velikim i procvalim američkim tržištem, što je većina zemalja Latinske Amerike očajnički željela.

Kako bi osigurao dovoljan broj glasova prilikom stvaranja UN-a i prihvaćanje američkoga prijedloga Brettonwoodskog sporazuma, Nelson Rockefeller osobno je organizirao "paket" glasova u korist američkoga plana tako što je priskrbio glasove 14 zemalja Panameričke Unije, od kojih je sedam, uključujući i Argentinu, bilo neutralno za vrijeme rata.

Nelson Rockefeller, kojega je predsjednik bio upravo imenovao zamjenikom ministra vanjskih poslova za Latinsku Ameriku, dao je zemljama Latinske Amerike ultimatum prema kojemu su one morale, u veljači 1945., formalno objaviti rat Silama osovine, jer im u suprotnom ne bi bilo dopušteno

sudjelovati u osnivanju Organizacije ujedinjenih naroda ni sudjelovati u poslijeratnom trgovinskom obilju.

Formalna objava rata tih zemalja silama Osovine bila je nužna kako bi njihovo sudjelovanje u osnivanju UN-a bilo u skladu sa sporazumom triju sila postignutim na Konferenciji u Jalti.

Samo je Argentina još bila postrani, ali je njezin glas bio potreban kako bi Amerika održala prevlast po broju glasova u odnosu na Veliku Britaniju. Nelson Rockefeller uspio je tada već boležljivog predsjednika Roosevelta nagovoriti da potpiše ovlaštenje kojim je Argentina pozvana da sudjeluje u osnivanju UN-a, unatoč tome što je Amerika tim činom prekršila spomenuti sporazum s Velikom Britanijom i Sovjetskim Savezom, po kojemu su osnivači UN-a mogle biti samo zemlje koje su Njemačkoj objavile rat. Objava rata latinskoameričkih zemalja Njemačkoj u vojnom je smislu bila posve beznačajna, budući da je rat bio faktički gotov.

Bio je to trik Nelsona Rockefellera kojim je, za osnivanje UN-a, prikupio dostatan broj glasova protiv Velike Britanije, koja se koristila istom taktikom - glasovima svojih dominiona i zemalja članica Britanske zajednice naroda uvećala je broj glasova koji će biti u njezinu korist. Predsjednika Staljina razbjesnio je taj očit plan američke Vlade da kontrolom glasova država članica stekne prevlast u ključnim tijelima novoosnovane organizacije UN-a.⁷ To je potvrdilo njegove strahove da se američka Vlada planira koristiti UN-om i pridruženim mu novoosnovanim organizacijama MMF-om i Svjetskom bankom kao oruđem za ostvarenje američkog poslijeratnog gospodarskog carstva. Njegovi su strahovi bili itekako opravdani.

7 Collier, Peter i Horowitz, David, *The Rockefellers: An American Dynasty*, Holt Rinehart & Winston, New York, 1976., str. 234. - 235.

Brettonwoodski dolarski sustav

Gospodarski sustav dogovoren na Međunarodnoj monetarnoj konferenciji u Bretton Woodsu trebao je biti izgrađen na tri stupa. Prvi bi stup bio Međunarodni monetarni fond, čije bi države članice svojim novčanim doprinosima stvorile pričuvni fond za slučaj nužde, koji bi zatim bio dostupan u razdobljima kada bude trebalo uravnotežiti otplatu kredita. Drugi bi stup činila Svjetska banka ili Međunarodna banka za obnovu i razvoj, koja bi vladama svojih država članica pozajmljivala novac za velike javne projekte. Treći stup toga gospodarskog sustava bio bi Opći sporazum o carinama i trgovini, koji je usvojen nešto kasnije, a bio je osmišljen tako da se, uz njegovu pomoć, pregovorima između raznih zemalja o smanjenju carina, stvori uređen plan "slobodne trgovine".

Svakoj bi državi članici bile dodijeljene kvote, kojima bi se odredilo koliko treba, u valuti i zlatu, uplatiti u zajednički fond MMF-a. Prema udjelu koji neka država članica ostvaruje u ukupnom broju kvota MMF-a, proporcionalno bi se određivao i udio koji ta zemlja ostvaruje brojem glasova u Odboru guvernera. Od samoga je početka to bila igra u kojoj je Amerika bila glavni igrač. Ona je, kao zemlja s najjačim gospodarstvom i s najvećim pričuvama zlata, na kraju imala oko 28% glasova, dok je Velika Britanija imala samo 13% glasova. Francuska je, u usporedbi s njima, uspjela skupiti jedva 5% glasova. Tako je ta nova organizacija - Međunarodni monetarni fond, postala američki instrument za oblikovanje američke vizije gospodarskog razvoja svijeta poslije rata.⁸

Na kraju je američka Vlada, unatoč britanskim prigovorima, uspjela nametnuti svoju volju po pitanju glasačkih prava, pravila i drugih bitnih aspekata novih institucija nazvanih Međunarodni monetarni fond i Svjetska banka. Američko će

8 Agry, Victor, *The Postwar International Monetary Crisis*, George Allen & Unwin, London, 1981., str. 24.

Ministarstvo financija *de facto* kontrolirati novoosnovani MMF. Glasačka prava neke države članice bila su proporcionalna njezinom financijskom doprinosu u fondove MMF-a. SAD su, kao najjača gospodarska sila među 29 osnivačkih zemalja članica, davale daleko najveći financijski doprinos, čime su ostvarile najveći broj glasova u Odboru guvernera.

Prema podzakonskim aktima MMF-a, Amerika je stekla moć da svojim glasačkim udjelom spriječi donošenje bilo koje odluke kojoj se protivila. Osim toga, zbog svoga velikog udjela glasova, američka će Vlada imati kontrolu nad odlučujućim tijelom MMF-a - Izvršnim odborom, čime će cjelokupnu politiku MMF-a usmjeravati u korist američkoga Ministarstva financija i elita s Wall Streeta. Kako bi svima bilo jasno da Amerika kontrolira pravila te nove poslijeratne monetarne igre, sjedište MMF-a smješteno je u Washington, blizu prostorija američkoga Ministarstva financija. Nije, dakle, čudno što je Staljin, poslije 1945., odlučio da se Sovjetski Savez neće priključiti MMF-u.

Dolarski standard zamjenjuje zlato

Samo je nekoliko ljudi izvan uskog kruga međunarodnih monetarnih stručnjaka uspjelo uočiti koliko su vješto američki pregovarači u Bretton Woodsu uredili institucionalni temelj za poslijeratno carstvo dolara. Brettonwoodski je sustav za Sjedinjene Američke Države bio genijalan napredak u odnosu na raniji zlatni standard, budući da su se sve ostale zemlje članice sporazuma potpisanog na toj konferenciji složile da će vrijednost svojih valuta učvrstiti prema američkome dolaru, a ne prema zlatu. Pritom će, zgodno, upravo američka Vlada, odnosno, američko Ministarstvo financija i Banka za savezne pričuve, određivati uvjete ponude američkoga novca u cijelome svijetu.

Godine 1945. za dolar se tvrdilo, kao sto godina prije toga za britansku funtu, da je "dobar kao zlato". Za dvadeset godina pokazat će se da je taj aksiom bio, zapravo, tragična zablude. No, 1945. godine to je bila stvarnost. Europske su zemlje vapile za dolarskim kreditima, koji su im trebali za obnovu njihove uništene infrastrukture. U to je vrijeme gospodarstvo europskih zemalja bilo uništeno, a njihova valuta nije bila konvertibilna.

Budući da je posjedovala većinu monetarnog zlata zemalja nekomunističkoga dijela svijeta, newyorška Banka za savezne pričuve, u biti privatna banka, koja je još od svoga osnutka iz 1913. godine bila pod kontrolom "novčanoga trusta" s Wall Streeta, bila je srž brettonwoodskog sustava.

Za Ameriku je taj sustav imao jedinstvene prednosti. U praksi, kako je američki dolar bio utvrđen kao pričuvna valuta, druge su države svoje valute morale učvrstiti prema njemu i, jednom kada te iste države ponovno postignu konvertibilnost svoje valute, kupovat će i prodavati te dolare kako bi održale tržišni devizni tečaj unutar plus minus 1% njegove početne vrijednosti iz 1945., u odnosu na dolar, u skladu sa zahtjevima Međunarodnog monetarnog fonda.

Američki je dolar time preuzeo ulogu koju je u prijeratnom međunarodnom financijskom sustavu, prema zlatnome standardu, imalo zlato. U stvarnosti, to je značilo da se svjetska trgovina gotovo isključivo obavljala u dolarima, što je bila odlučujuća prednost za SAD, koje su imale neograničenu vlast nad tiskanjem dolara, a za nove emisije dolara nisu bile obvezne osigurati odgovarajuće pričuve zlata. Velika Britanija ni na vrhuncu svoje financijske moći nije imala takvu vlast nad novcem svijeta kakvu je, poslije 1945., imala Amerika, tj. američka Vlada i elita s Wall Streeta.

Dva stupa američke moći

Ta uloga američkoga dolara kao neosporne svjetske pričuvne valute bila je jedan od dvaju glavnih stupova američke poslijeratne moći. Drugi stup bila je neosporna uloga Sjedinjenih Američkih Država kao jedine vojne velesile, čiju nadmoć nije mogao dovesti u pitanje čak ni Sovjetski Savez tijekom Hladnoga rata. Taj je vojni stup američke moći svima bio očit. Za razliku od toga, dolarski stup američke moći nije poslije Drugoga svjetskoga rata bio toliko očit.

Zapadnoeuropske zemlje, koje su bile uključene u Drugi svjetski rat, bile su, poslije rata, duboko zadužene. Te su države, a posebno Velika Britanija, radi financiranja ratnih izdataka i brojnih vlada u izbjeglištvu, koje su bile u Londonu, bile prisiljene prebaciti velike iznose zlata u Sjedinjene Američke Države, što je pridonijelo prevlasti Amerike poslije 1945. godine kao "vođe slobodnoga svijeta". Točni podatci o prebacivanju zlata vrijednog milijarde dolara iz središnjih banaka stranih zemalja u newyoršku Banku za savezne pričuve tijekom rata do danas su ostali tajna.⁹

Tako su nacionalne valute svih država članica MMF-a, poslije 1945., bile učvršćene prema američkome dolaru, a američki je dolar utvrđen po službenoj stopi od 35 dolara za dobru uncu zlata, stopi koju je utvrdio još predsjednik Roosevelt 1934. godine, u jeku Velike ekonomske krize i znatno prije velike inflacije prouzročene Drugim svjetskim ratom. Tijekom Drugoga svjetskoga rata dogodila se velika inflacija dolara, ali je on i dalje bio utvrđen po stopi od 35 dolara za dobru uncu zlata, stopi koja je dolaru i međunarodnim bankama s Wall Streeta davala veliku prednost. S manje dolara kupljeno je više zlata.

Razlika u odnosu na raniji standard zlatnog tečaja, koji su u razdoblju od 1919. do 1934. godine stvorili J. P. Morgan i

⁹ Stadnichenko, A., *Monetary Crisis of Capitalism*, Progress Publishers, Moskva, 1975., str. 88. - 101.

banke s Wall Streeta, bila je u činjenici da ovoga puta SAD nije imao ni jednog suparnika, ni političkog ni vojnog, koji bi mu se suprotstavio u borbi za prevlast na svijetu. Ovoga je puta Amerika doslovno mogla diktirati uvjete, što je i činila.

I, dok je uloga američkoga dolara kao pričuvne valute u poslijeratnom razdoblju dala američkome kapitalu golemu prednost pred potencijalnim suparnicima, poput britanske funte, njemačke marke ili francuskoga franka, još je važnije to što je američkome Ministarstvu financija i Banci za savezne pričuve dala nekontroliranu ovlast za izdavanje praktično neograničene količine dolara kao svjetske pričuvne valute, neovisno o tome imaju li ti dolari podlogu u zlatu, jer je upravo dolar, a ne zlato, bio svjetska pričuvna roba.

Zahvaljujući toj jedinstvenoj ulozi dolara kao svjetske pričuvne valute, Sjedinjene Američke Države stekle su mogućnost financirati svoje sve veće vojne troškove u inozemstvu, izdavanjem novih dolara, a ne povećavanjem svojih pričuva zlata. U svijetu gdje je većina središnjih banaka tragala za zlatom, zlato nije bilo lako namaknuti. Zato je američko Ministarstvo financija moglo stvarati dolare, više ili manje, prema vlastitoj procjeni.

Američki je dolar kao "pričuvna valuta" svijeta, odnosno, kamen temeljac svjetskih novčanih i trgovačkih tokova, predstavljao, poslije 1945., jedinstvenu prednost za Ameriku. Ako je američka Vlada bila prisiljena deficitom financirati troškove sve veće mreže svojih vojnih baza u stranim zemljama, zapravo, čuvara svoga novostvorenog neformalnog carstva zamaskirane u odoru obrane od širenja komunizma, taj je deficit jednostavno financirala prodajom obveznica.

Središnje banke stranih zemalja, koje su uspjele nagomilati viškove u dolarima, nisu imale mnogo izbora doli te svoje dolare, zarađene trgovinom, uložiti u obveznice američkoga Ministarstva financija, čime su, zapravo, financirale američko vojno širenje diljem svijeta. Kako je američki deficit rastao,

tako je rastao i nerazmjer između dolara u optjecaju i pričuva zlata. Zapravo je Amerika, kao zemlja "ključne valute", stekla mogućnost da svojim trgovinskim partnerima izvozi svoju inflaciju u obliku *de facto* devalviranih dolara.

Prema prethodnim sustavima zlatnog standarda, i prema onome iz razdoblja između dvaju svjetskih ratova i prema britanskome od prije 1914. godine, svaka je zemlja svoju valutu učvršćivala prema zlatu. Zlato je bilo temelj stabilnosti, a ne funta, dolar ni bilo koja druga valuta. Godine 1945., prvi put u povijesti, jedna je država, Sjedinjene Američke Države, zbog svoje moći, postala kadra nametnuti svijetu ne zlato, nego svoju valutu, u obliku takozvanog "dolarskog standarda". Nadalje, količina dolara na tržištu bila je pitanje političke volje, a ne stvarne fizičke ponude, kao u slučaju zlata. Kako su to ispravno napominjali sovjetski ekonomisti, ni jedna druga država nije mogla sebi priuštiti takav luksuz.¹⁰

U početku MMF i Svjetska banka nisu imali neku veću ulogu. No, u travnju 1945. godine, poslije smrti predsjednika Roosevelta, Vlada predsjednika Trumana promijenila je američku geopolitičku strategiju.

Prema prvotnoj zamisli Studija o ratu i miru Isaiaha Bowmana, Amerika se poslije rata trebala udružiti s Rusijom i drugim savezničkim zemljama kako bi spriječile ponovni nastanak snažne Njemačke, ali i s Kinom i Rusijom protiv moguće ponovne moći Japana.

No, predsjednik Truman bio je pod utjecajem bivšega američkoga veleposlanika u Rusiji i bankara s Wall Streeta Averella Harrimana kao i ministra vanjskih poslova Deana Achesona, koji su zagovarali snažnije protivljenje Staljinovim aktivnostima u Istočnoj Europi, čak i ako je predsjednik time kršio dogovore postignute na Konferenciji u Jalti o podjeli

10 Ibid., str. 100. - 103.

poslijeratne Europe na sferu triju glavnih vojnih sila - Rusije, Velike Britanije i Amerike.

U veljači 1945. predsjednik Roosevelt, premijer Churchill i predsjednik Staljin sastali su se na Jalti, na Crnome moru, kako bi raspravili poslijeratnu okupaciju Njemačke. Između ostaloga, u sporazumima koje su ta trojica potpisali bila je i izrijekom priznata činjenica da je sovjetska Crvena armija oslobodila Poljsku, te bi, u novoj poljskoj Vladi, Sovjetski Savez trebao imati ključnu ulogu. Njih su se trojica dogovorila da poljsku istočnu granicu pomaknu prema zapadu, na Curzonovu crtu iz 1919., te da Sovjetski Savez pripoji zapadnu Bjelorusiju i zapadnu Ukrajinu. Njemačku će privremeno podijeliti na tri okupacijske zone, s time da je pozvana i Francuska kao četvrta okupacijska vlast.

Staljin je, sa svoje strane, na toj konferenciji, obećao da će Sovjetski Savez, po završetku rata, ući u rat protiv Japana. Predsjednik Roosevelt i premijer Churchill prihvatili su uvjete pod kojima je Staljin bio spreman ući u taj rat, i to: da se južni dio poluotoka Sahalina i pridruženi mu otoci vrate Sovjetskom Savezu, da prevlaka Darién, na granici Kolumbije i Paname, dođe pod međunarodnu kontrolu, da se luka Port Arthur, na jugu Mandžurije, kao pomorska baza, dade u najam Sovjetskome Savezu, da kinesko-sovjetske kompanije kontroliraju kinesku Istočnu i Južnu mandžurijsku željeznicu i da Mongolija ostane neovisna o Kini, a da se Kurilski otoci predaju Sovjetskom Savezu. Prema tome sporazumu, Kina bi preuzela nadzor nad Mandžurijom.

Predsjednik Roosevelt je za razradu pojedinosti s te konferencije zadužio Averella Harrimana, tada američkoga veleposlanika u Rusiji, a zapravo, čovjeka čija je investicijska banka tijekom rata naveliko poslovala s nacističkom Njemačkom.

Predsjednik Truman odgodio je grandiozne planove koje je za Ujedinjene narode imao predsjednik Roosevelt i kojima se trebao proširiti američki *Lebensraum*. On je, umjesto toga,

zagovarao da američka Vlada iste ciljeve ostvaruje bilateralno. Umjesto da nastavi i unaprjeđuje svoju ratnu suradnju sa Sovjetskim Savezom u porazu nacističke Njemačke, Amerika će se protiv svoga ratnog saveznika udružiti s Velikom Britanijom. Povlačenjem iz gore spomenutog sporazuma, postignutog na Jalti, američka je Vlada bila sigurna da će Staljin agresivno reagirati, ako treba i silom, radi obrane onoga što je držao vitalnim interesima za sigurnost u Istočnoj Europi. Premijer Churchill i, kasnije, američka Vlada, postavili su predsjedniku Staljinu zamku, a on je progutao mamac.

Godine 1946. Winston Churchill, svojim govorom na imanju predsjednika Trumana, u Fultonu, u saveznoj državi Missouri, o "željeznoj zavjesi", objavio je da se upravo događa nova podjela Europe. Još 1943., ako ne i prije, premijer Churchill i bliski mu britanski krugovi, okupljeni oko skupine zvane Okrugli stol, izračunali su da bi trebali isprovocirati jedan novi rat, ovoga puta sa Sovjetskim Savezom, jer bi tako Velika Britanija za neiskusnu američku Vladu postala nezamjenjiva kao "posrednik" između Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Američkih Država.

Još prije njemačke predaje, početkom 1945., premijer Churchill zapovjedio je da se zarobljene njemačke divizije, zajedno s njihovim oružjem, ne diraju, jer bi kasnije mogle poslužiti protiv sovjetske Crvene armije, što je bio, u najmanju ruku, vrlo neobičan potez bez presedana. Na taj su plan general Eisenhower i Bijela kuća stavili veto na vojnim osnovama. To je, pak, otkrilo kako Velika Britanija već priprema temelje za sljedeću fazu svoje politike "ravnoteže snaga".¹¹ Amerika i Velika Britanija potajno su već svome ratnom savezniku, Sovjetskom Savezu, zabile nož u leđa.

Do 1945. premijer Churchill je shvatio da će se Velika Britanija morati žestoko sukobiti s američkom Vladom kako bi

11 Harbutt, Fraser J., *The Iron Curtain: Churchill, America and the Origins of the Cold War*, Oxford, 1986., str. 21. - 26.

održala barem i privid svoje prijeratne moći. Harry Truman to je jasno dao do znanja već u ranoj fazi svoga mandata.

Kada je predsjednik Truman, netom poslije predaje Japana u kolovozu 1945., neočekivano Velikoj Britaniji otkazao Pomoć u zajmu i najmu te od nje zatražio otplatu ratnih kredita, američka je Vlada time označila da je došlo doba za novi svjetski poredak. Do kraja rata britanske su se pričuve zlata i dolara smanjile na manje od 1,5 milijardu dolara, a njezin je kratkoročni dug dosegnuo zapanjujućih 12 milijarda dolara. Engleska je industrija, osim vojne, bila u prilično jadnom stanju. Draistično se smanjila proizvodnja ugljena, a isključenje električne energije postalo je svakodnevna pojava. Osim toga, milijuni vojnika koji su se vraćali s bojišta čekali su na reintegraciju u opustošeno civilno gospodarstvo.

Ako bi premijer Churchill i Velika Britanija uspjeli namamiti predsjednika Trumana u novi rat s Rusijom, to bi Velikoj Britaniji dalo šansu da za američku Vladu postane nezamjenjiva i održi makar i privid svoga prijeratnog položaja velike sile. Barem je britanska Vlada zaključivala s takvom logikom.¹²

Otkazivanje Pomoći u zajmu i najmu bio je potez koji je očito bio jasno namijenjen britanskoj Vladi, budući da je predsjednik Truman istodobno učinio iznimku i nastavio davati istu pomoć Kini.¹³ Otkazivanje američkih kredita i opskrbe Velikoj Britaniji bilo je u skladu sa strategijom newyorškoga Vijeća za inozemne odnose, kojom je trebao održavati oslabljen položaj jedinog potencijalnog gospodarskog suparnika za prevlast u poslijeratnoj eri, Velike Britanije, posebno sporazuma o povlaštenom položaju funte u njezinim dominionima širom svijeta i nepreglednim kolonijama. Tvorci "američkoga stoljeća" nisu

12 Clarke, sir Richard, *Anglo-American Economic Collaboration 1942-1949*, Clarendon Press, Oxford, 1982., str. 21. - 26.

13 Gardner, Richard N., *Sterling-Dollar Diplomacy*, Clarendon Press, Oxford, 1956., str. 184. - 186.

imali namjeru surađivati ni s kim na temelju jednakosti pa ni sa svojom starom saveznicom Velikom Britanijom.

Predsjednik Roosevelt i obitelj Rockefeller očito nisu u rat ušli kako bi spasili Britansko Carstvo. Upravo suprotno, i Roosevelt i Truman znali su da Veliku Britaniju treba baciti na koljena kako bi prihvatila položaj slabijega partnera u englesko-američkim "posebnim odnosima". Britanac Harold Macmillan, ratni izaslanik Winstona Churchilla, oslikavajući tu novu stvarnost istaknutom britanskom socijaldemokratu Richardu Crossmanu, izrazio se ovim riječima:

Mi smo, dragi moj Crossman, Grci u američkome carstvu. Može se reći da su Amerikanci u mnogome slični Rimljanima, kako su ih vidjeli Grci-veliki, snažni, vulgarni, užurbani ljudi, temperamentniji i ljeniji od nas, s više neiskvarenih vrlina, ali i korumpiraniji. Mi bismo glavni stožer savezničkih sila trebali voditi onako kako su grčki robovi vodili operacije za rimskoga cara Klaudija.¹⁴

Churchillov je govor o "željeznoj zavjesi", održan u travnju 1946. u gradu Fultonu, u saveznoj državi Missouri, označio prekretnicu, a američku je Vladu zaljuljao u smjeru britanske politike sukoba sa Staljinom i Sovjetskim Savezom. No, koliko god to britanska Vlada željela, poslijeratni englesko-američki "posebni odnosi" nisu bili brak jednakih. Ipak, barem su još uvijek bili u igri, čak i ako je to bila američka igra.

Ta će se američka "igra" poslužiti vojnom i gospodarskom snagom Sjedinjenih Američkih Država kako bi, koristeći se izmišljenom opasnosti od širenja sovjetskog komunizma, kao nove svjetske opasnosti koja je zamijenila Hitlerovu vojsku, stvorila novo gospodarsko carstvo.

14 Macmillan, Harold, op. cit.

ROĐENA JE DRŽAVA NACIONALNE SIGURNOSTI

Još brža izgradnja političke, gospodarske i vojne moći... jedini je put koji vodi ostvarenju naše temeljne svrhe. Izjalovljeni planovi sovjetske Vlade traže da slobodan svijet razvije uspješan i djelotvoran politički i gospodarski sustav, te snažan politički napad na Sovjetski Savez. Da bi se to ostvarilo, potreban je odgovarajući vojni štit.

Paul Nitze, glavni tvorac Izvješća NSC 68¹

Marshallov plan - svitanje "američkoga stoljeća"

Godine 1947. Amerika je bila spremna uključiti zapadnoeuropske zemlje u svoj gospodarski krug i izolirati Sovjetski Savez, a kao sredstvo te nove strategije za obnovu Europe predložen je bilateralan američki Marshallov plan.

Najmoćnijim osobama američke industrije, odnosno newyorških banaka i međunarodne politike, od kojih je većina bila povezana uz obitelj Rockefeller, bilo je jasno o kakvim je Poslijeratnim planovima riječ.

1 Nitze, Paul et al, "NSC 68: United States Objectives and Programs National Security, A Report to the President Pursuant to the President's Directive of January 31, 1950", 14. travnja 1950., ponovno objavljeno u *Naval War College Review*, sv. XXVII (svibanj-lipanj, 1975.) str. 51. - 108.

Godine 1946. Leo D. Welch, tada blagajnik u kompaniji Standard Oil, pozvao je američku Vladu da: "...izloži političke, vojne, teritorijalne i gospodarske zahtjeve Sjedinjenih Američkih Država kao potencijalnog vođe nenjemačkoga svijeta, koji uključuje i Ujedinjeno Kraljevstvo i zapadnu hemisferu te Daleki Istok."

Leo Welch svoj je govor nastavio američkim poslovnim žargonom:

Kao najveći svjetski izvor kapitala i zemlja koja u svjetski gospodarski mehanizam ulaže najviše novca, mi moramo nametnuti ritam i preuzeti odgovornost većinskog dioničara ove korporacije poznate kao svijet... ovo nije posao koji će se obaviti u samo jednom mandatu. To je trajna obveza.²

Godine 1948. George Frost Kennan u tajnom internom dokumentu Ministarstva vanjskih poslova, vrlo je sažeto ocrtao poslijeratne planove moćnog američkog ustroja. U tome je dokumentu napisao:

...U našem je posjedu oko 50% svjetskoga bogatstva, ali samo 6,3% njegova stanovništva... U toj situaciji ne možemo ne biti objekt zavisti i ljutnje. Naša je zadaća u nadolazećem razdoblju izgraditi takve odnose kakvi će nam omogućiti da održimo taj položaj nejednakosti, a da to ne utječe negativno na našu nacionalnu sigurnost. Kako bismo to učinili, moramo biti spremni odreći se svake sentimentalnosti i sanjarenja, a pozornost moramo posvuda usmjeriti prije svega na naše neposredne nacionalne ciljeve. Ne smijemo se zavaravati da danas možemo sebi priuštiti luksuz altruizma i ulogu svjetskog dobročinitelja.³

George F. Kennan, tvorac hladnoratovske politike "obuzdavanja", ocrtao je stvarnu narav poslijeratne američke politike. Pritom je ledeno iskreno i realistično prikazao stvarne poslijeratne ciljeve američke elite. Bila je to američka prevlast u svijetu

2 Citirano u Michael Tanzer, op. cit., str. 78.

3 Kennan, George, "Policy Planning Study 23 (PPS/23): Review of Current Trends in U.S. Foreign Policy", objavljeno u časopisu *Foreign Relations of the United States*, 1948., sv. I, str. 509. - 529., označeno kao stroga tajna, ali kasnije otkriveno javnosti.

ili, u najmanju ruku, u velikom dijelu toga svijeta, u kojemu je SAD 1948. godine mogao održati prevlast, takozvanom "velikom području", koje je predložilo Vijeće za inozemne odnose.

U lipnju 1947. ministar vanjskih poslova George Marshall objavio je plan gospodarske obnove Europe, osmišljen tako da u poslijeratnoj Europi omogući prevlast američke industrije, posebno naftne industrije, i financijskih institucija. Taj je plan službeno nazvan Europski program obnove (European Recovery Program, ERP), ali je poznatiji pod nazivom Marshallov plan.

Američki autori Marshallova plana pomoći, uključujući i Georgea F. Kennana, namjerno su ponudili američku pomoć za poslijeratnu obnovu Sovjetskog Saveza, ali pod uvjetom da Staljin otvori svoje socijalističko gospodarstvo kapitalističkom Zapadu, te da prema Zapadnoj Europi preusmjeri velik dio ruskih sirovina. Zbog tih i drugih uvjeta Sovjetski je Savez, što se moglo predvidjeti, odbio takvu pomoć, ostavljajući Americi da gospodarski vlada Zapadnom Europom, bez potrebe da pritom surađuje sa Sovjetskim Savezom.⁴

U uvjete američke pomoći iz Marshallova plana sračunato je ugrađen golem izvoz američkih industrijskih proizvoda u Europu, što je bio koristan način prodora na tržišta poslijeratne Zapadne Europe, na razini na kojoj to Amerika nije mogla prije rata. Prije svega, pomoć je uključivala prodaju nafte iz pričuva naftnog carstva Rockefellerove kompanije Standard Oil. Prema jednoj istrazi američkoga Senata najveći dio troškova država koje su primale pomoć iz Marshallova plana odnosio se na kupnju američke nafte, nafte kojom su ih opskrbljivale upravo kompanije obitelji Rockefeller iz grupacije Standard Oil, po pretjerano visokim cijenama, nafte koja se plaćala dolarima.⁵

4 William Appleman Williams, op. cit., str. 208.

5 Odbor američkoga Senata za malu privredu, "ECA and MSA Relations with International Oil Companies Concerning Petroleum Prices", 82. Kongres, 2. zasjedanje, 1952.

Do kraja rata američka je naftna industrija, kojom su vladali Rockefellerovi, u svakome pogledu postala međunarodna, poput njezina britanskoga dvojnika. Njezini najveći naftni izvori bili su u Venezueli, na Bliskom istoku i na drugim dalekim područjima svijeta. Grupacija Big Oil, čiji je nadimak bio "pet sestara" i koja se sastojala od pet divovskih naftnih kompanija, i to Standard Oila iz New Jerseyja (Exxon), Socony-Vacuum Oila (Mobil), Standard Oila iz Kalifornije (Chevron), Texacoa i Gulf Oila u vlasništvu obitelji Mellon, brzo je preuzela odlučujuću kontrolu nad poslijeratnim europskim tržištem nafte.

Ratna razaranja nanijela su veliku energetske štetu europskim zemljama, koje su bile ovisne o ugljenu, kao osnovnom izvoru energije. Njemačka je ostala bez rudnika ugljena na istoku zemlje, koji su poslije rata pripali sovjetskoj zoni, a proizvodnja ugljena u ratom opustošenim zemljama Zapadne Europe iznosila je samo 40% od prijeratne proizvodnje. Britanska proizvodnja ugljena bila je 20% ispod one iz 1938. godine. Nafta zemalja Istočne Europe našla se iza takozvane "željezne zavjese", kako je premijer Churchill prozvao granicu koja je razdvajala Istočnu od Zapadne Europe, te je za Zapad bila nedostupna. Zato je, 1947., polovica ukupne zapadnoeuropske nafte dolazila od pet američkih naftnih kompanija.

Američki naftni divovi nisu oklijevali iskoristiti taj izvanredan monopol. Unatoč kongresnoj istrazi i prosvjedu na najvišim razinama državne uprave, zbog očite zlouporabe fondova namijenjenih Marshallovu planu, američki su naftni divovi prisilili europske zemlje da plaćaju vrlo napuhanu cijenu nafte. Primjerice, naftne su kompanije obitelji Rockefeller utvrdile više no dvostruku cijenu od one koju su svojim europskim klijentima naplaćivali u razdoblju od 1945. do 1948. godine, koja se tada kretala od 1,05 do 2,22 dolara po barelu. Iako je nafta stizala iz jeftinih izvora američkih kompanija s Bliskog istoka, gdje su troškovi vađenja obično bili manji od 25 centa po barelu, vozarina se namjerno obračunavala vrlo složenim

formulama, zajedno s vozarinom od Kariba do Europe, što je davalo dojam da je taj trošak znatno veći od stvarnoga.

Čak i unutar europskoga tržišta postojale su goleme razlike u cijeni koju su naplaćivale američke kompanije. Grčka je bila prisiljena plaćati 8,30 dolara za tonu naftnoga goriva, istoga goriva za koje je Velika Britanija plaćala samo 3,95 dolara za tonu. Nadalje, američke kompanije, uz potporu američke Vlade, nisu dopuštale da se dolare, odobrene Marshallovim planom, iskoristi za izgradnju i obnovu postojećih rafinerija nafte u europskim zemljama, te je tako američki konglomerat Big Oil još više stegnuo svoj željezni obruč oko poslijeratne Europe.⁶

Marshallov plan obnove pokrenut je 12. srpnja 1947. godine i trajao je i poslije Korejskoga rata, sve do 1953., a u tome je razdoblju Amerika dala oko 13 milijarda dolara kredita za gospodarsku i tehnološku obnovu europskih zemalja. Pomoć je dana, ali pod vrlo teškim uvjetima, koji su dodirivali čak i industriju zabave. Primjerice, od Francuske se, u zamjenu za američku financijsku pomoć, tražilo da u svojim kinima prikazuje američke filmove, pa makar to prouzročilo gubitke francuskoj filmskoj industriji. Američka je Vlada dobro shvaćala vrijednost Hollywooda kao propagandnog medija, koji će promicati "američki način života" i, u pozadini, američke proizvode.

Marshallov je plan također otvorio vrata i velikim američkim korporacijama, koje su tako mogle ulagati u industriju zemalja Zapadne Europe po iznimno povoljnoj cijeni, budući da je vrijednost europskih valuta, u odnosu na dolar, bila vrlo podcijenjena poslije 1945., pod paritetom prema početnim pravilima MMF-a.

Ispočetka je pomoć omogućena europskim zemljama Marshallovim planom većinom korištena za kupnju američke robe široke potrošnje, poput hrane i goriva, a kasnije za kupnju

6 Painter, David S., "Oil and the Marshall Plan", *Business History Review*, br. 50., jesen 1984., str. 359. - 383.

industrijske robe potrebne za obnovu. Početkom Korejskoga rata, 1950. godine, sve veće količine te pomoći trošile su se na ponovnu izgradnju oružanih snaga zapadnoeuropskih zemalja, u okviru stvaranja nove obrambene organizacije, takozvanog Sjevernoatlantskog saveza, odnosno NATO saveza, i to većinom vojnom opremom proizvedenom u Americi. Izvoz američkoga oružja postat će strateški prioritet američke poslijeratne izvozne politike.

Hladni rat NATO saveza - američki *Lebensraum*

Grčka je postala neočekivana pozornica prvog izravnog sukoba u Hladnome ratu, a taj sukob nije pokrenula Amerika, nego Velika Britanija. Još od 1946., stanje u Grčkoj bilo je obilježeno borbom za vlast između konzervativne Vlade Konstantinosa Tsaldarisa i Grčke komunističke partije KKE. Winston Churchill pokrenuo je pitanje potpore konzervativnoj Vladi, a lukavi je ministar vanjskih poslova predsjednika Trumana, Dean Acheson, nagovarao predsjednika da podupre Veliku Britaniju.

No, prije toga, pod uvjetima dogovorenim između premijera Churchilla i predsjednika Staljina na Moskovskoj konferenciji iz listopada 1944., utvrđena je poslijeratna podjela jugoistočne Europe na sovjetsku i britansku interesnu sferu. Prema tome sporazumu, Sovjetski Savez i Velika Britanija dogovorili su koliki će postotak "utjecaja" imati svaka od njih u Rumunjskoj, Bugarskoj, Grčkoj, Mađarskoj i Jugoslaviji. Ispočetka je Winston Churchill predložio da Sovjetski Savez ima 90% utjecaja u Rumunjskoj, a Velika Britanija 90% utjecaja u Grčkoj, dok je u slučaju Mađarske i Jugoslavije predložio da obje zainteresirane strane imaju po 50% utjecaja.

Britanski i sovjetski ministar vanjskih poslova, Anthony Eden i Vjačeslav Molotov, 10. su i 11. listopada pregovarali o

tim udjelima izraženim u postotcima. Rezultat tih pregovora bila je izmjena postotka sovjetskog utjecaja u Bugarskoj i Mađarskoj, s početnih 90%, odnosno 75%, na 80%. Što je još važnije, osim tih zemalja ni jedna druga država nije spomenuta, čime je Grčka ostavljena unutar interesne sfere Velike Britanije. Staljin je održao obećanje u svezi s Grčkom. Velika je Britanija u Grčkome građanskom ratu pomagala snagama grčke Vlade, a Sovjetski Savez nije pomogao komunističkim partizanima.⁷

Unatoč činjenici da Sovjeti nisu intervenirali u Grčkoj, ministar Acheson je predsjednika Trumana uvjerio kako je žurno potrebno hrabro objaviti da Amerika podupire težnju grčkoga naroda za "slobodom", iako Amerika u to doba nije držala Grčku zemljom od strateškoga prioriteta za američke interese u Europi i iako se Sovjeti nisu uključili niti su prijetili da će se uključiti u događaje u Grčkoj.

Predsjednik Truman, u obraćanju američkome Kongresu od 12. ožujka 1947. godine, u jeku Grčkoga građanskoga rata, objavio je svoju takozvanu Trumanovu doktrinu. Pritom je izjavio: "Vjerujem da Sjedinjene Američke Države moraju njegovati politiku potpore slobodnim narodima koji se opiru pokušaju da ih pokore strane oružane manjine ili da ustuknu pred vanjskim pritiscima". Naravno, pojam "vanjski pritisci" nije objasnio.

Predsjednik Truman ustrajao je na tome da će Grčka i Turska, ako ne dobiju toliko potrebnu pomoć, neizbježno potpasti pod komunističku vladavinu predvođenu Sovjetima, što će imati posljedice za cijelu regiju, a taj će argument Amerika ponoviti dvadeset godina kasnije u Vijetnamu, kada je takva situacija napokon dobila svoje ime, "domino efekt", predviđanje strašnih posljedica, koje se ni u toj regiji nikada nisu ostvarile.

Predsjednika je, na opće iznenađenje, čvrsto podržao utjecajni predsjednik senatskog Odbora za vanjsku politiku,

7 Bell, R. M. H., *The World Since 1945: An International History*, Hodder Arnold, 2001.

senator Arthur Hendrick Vandenberg, koji je prije toga bio vođa izolacionističke struje u Senatu. On je, u travnju 1947. godine, uvjerio Kongres, u kojemu su u ono doba prevlast imali zastupnici iz Republikanske stranke, da, "na nagovor Ujedinjenoga Kraljevstva", objavi Trumanovu doktrinu. Britanska se obavještajna služba potihom dodvorila i pridobila senatora Vandenberg, koji je tradicionalno bio jedan od najgorljivijih i najutjecajnijih protivnika Velike Britanije u Kongresu.⁸

Tako je, za manje od godinu dana od svoga poznatoga govora o "željeznoj zavjesi" pred predsjednikom Trumanom u Fultonu, u saveznoj državi Missouri, premijer Churchill uspješno uvukao Harryja Trumana u svoju strategiju Hladnoga rata protiv Sovjetskog Saveza. Članovi newyorškoga Vijeća za inozemne odnose već su mjesecima zagovarali istu tu politiku, ali su njihovi motivi bili potpuno drukčiji od britanskih. Oni su tu politiku zagovarali kako bi uspostavili svoj američki životni prostor, odnosno *Lebensraum*, jer je postalo očito kako predsjednik Staljin neće otvoriti vrata Sovjetskoga Saveza američkom gospodarskom prodoru.

Trumanova doktrina, koja je vješto služila američkim planovima za ostvarenje njihova *Lebensrauma*, ciljala je tome da Amerika, kao gospodarski i vojni jamac Grčke i Turske, zameni Britansko Carstvo. Bio je to radikalni preokret u vanjskoj politici SAD-a. Jedan je povjesničar ovako opisao tu situaciju: "Prvi put u svojoj povijesti Sjedinjene Američke Države odlučile su intervenirati u razdoblju općeg mira i u svezi sa zemljama izvan Sjeverne i Južne Amerike."⁹

8 Za pojedinosti o britanskim obavještajnim operacijama u kojima su se koristili špijunom Evelyn Peterson kako bi pokolebali utjecajne izolacioniste u Senatu, te o prijateljskom usmjerenju senatora Vandenberg prema Britancima vidi Thomas E. Mahl, *Desperate Deception: British Covert Operations in the United States, 1939-1944*, Brassay's, London, 1998., str. 150. - 154.

9 Ambrose, Stephen, citirano u Reza Zia-Ebrahimi, "Which episode did more to consolidate the Cold War consensus: the Truman Doctrine speech 1947 or the Czech crisis of February-March 1948?", siječanj 2007., pristupio na <http://www.zia-ebrahimi.com/truman.html>.

Intervencionistička Trumanova doktrina temeljila se na senzacionalističkom eseju Vijeća za inozemne odnose objavljenom u njihovu listu *Foreign Affairs*. Pisac toga eseja potpisao se kao "Gospodin X". Taj je članak bio, zapravo, prerada takozvanog "dugog brzojava iz Moskve", koji je napisao George F. Kennan, zamjenik američkoga veleposlanika u Rusiji Averella Harrimana i dužnosnik Američkoga ministarstva vanjskih poslova.

U veljači 1946. američka je Vlada upitala djelatnike Američkoga veleposlanstva u Moskvi zašto Sovjetski Savez ne podržava novostvorene institucije Svjetsku banku i Međunarodni monetarni fond. U odgovoru na to pitanje George Kennan napisao je već spomenuti "dugi brzojav", u kojemu je prikazao svoja razmišljanja i poglede na Sovjete. Taj je brzojav poslao ministru obrane Jamesu Forrestalu, jednom od bliskih saveznika obitelji Rockefeller unutar Vlade predsjednika Trumana, i upravo je on na njega skrenuo pozornost Vijeća za inozemne odnose, prikazujući ga kao sredstvo koje može biti od pomoći u pomicanju politike prema neprijateljskom odnosu sa Sovjetskim Savezom.

George Kennan je, između ostalog, obrazlagao kako je sovjetska moć, iako neprobojna za logiku i razum, vrlo osjetljiva na logiku sile. Istaknuo je kako Sovjetski Savez drži da je svijet podijeljen na nepomirljive suparničke političke ideologije komunizma i kapitalizma. Tako je rođena američka politika "obuzdavanja" Sovjetskog Saveza, a stvoren je i temelj za promicanje te američke politike i Hladnoga rata, koji će trajati više od četrdeset godina. U stvarnosti je obuzdavanje Sovjetskog Saveza bilo itekako korisno za američki ustroj moći i njegovu vojnu industriju, stvarajući trajnu državu nacionalne sigurnosti uz pomoć slike o agresivnom i opasnom Sovjetskom Savezu, što se kasnije pokazalo neistinitim.¹⁰

10 Kennan, George F. ("Mr. X"), "The Sources of Soviet Conduct", *Foreign Affairs*, sv. 25., br. 4., srpanj 1947., str. 566. - 582. Članak je napisao George F. Kennan, zamjenik direktora Američke misije u SSSR-u od 1944. do 1946., kada je veleposlanik bio W. Averell Harriman.

Američka se vanjska politika uvelike udaljila od saveza sa Sovjetskim Savezom, stvorenim protiv njemačke opasnosti, te je postupno počela stvarati savez s poniženom poslijeratnom Njemačkom, protiv sovjetske opasnosti. Bila je to klasična britanska smicalica politike "ravnoteže snaga", samo izvedena u američkome stilu.

No, iako su grčka kriza, sovjetska blokada Berlina, pa čak i sovjetsko preuzimanje vlasti u Čehoslovačkoj iz veljače 1948. potaknule neodlučan američki Kongres da Marshallovim planom odobri novčanu pomoć zemljama Zapadne Europe, te ubrzo i američku potporu Sjevernoatlantskom savezu, to nije bilo dostatno za onakvo restrukturiranje američkoga gospodarstva kakvo je trebalo moćnim bankarskim i industrijskim krugovima. Kako bi se neodlučne američke građane, nesklone ratu, uvjerilo da je za njihovu sigurnost potreban novi, više ili manje trajan, "hladni rat", bio je potreban veći udarac.

Ni pobjeda Komunističke partije Kine pod Mao Ce Tungom u Kineskom građanskom ratu, koji je završio 1949. porazom političke stranke korumpiranog despota Čang Kai-Šeka, zване Kuomintang (KMT), čime je stvorena Narodna Republika Kina, nije bila dostatna da pokrene potporu američke javnosti onakvu vojnom proračunu i potrošnji kakvima su se nadali moćni lobiji vojne industrije.

Za frakciju obitelji Rockefeller i njezine saveznike u američkome financijskom i industrijskom ustroju, sama činjenica da je državni socijalizam u Sovjetskom Savezu i Kini iz njihovih ruka uspješno izbio jednu petinu kopnene mase i neizmjerena prirodna i ostala bogatstva, kao i potencijalna tržišta, bila je dostatna da ih se proglasi "neprijateljima". Njihov je problem bio u tome kako skeptičnim Amerikancima prodati tu priču, odnosno, kako u američkome narodu izazvati toliki strah i tjeskobu koliki bi bio dostatan za opravdanje financiranja trajnog ratnog stanja protiv novog "apsolutnog zla, bezbožnog komunističkog totalitarizma".

Izvjeste NSC 68 i fantomska "slika neprijatelja"

Vodeći krugovi u Vladi predsjednika Trumana i oko nje zaključili su potkraj 1949. da bi američka javnost podržala i žrtvovala se za daleko veću vojnu potrošnju, potrebnu da se osigura novi američki "svjetski" životni prostor, samo u slučaju novoga rata. Pritom bi idealan rat bio onaj kojime se može upravljati i koji za Sjedinjene Američke Države i za još uvijek osjetljive zapadneuropske zemlje ne bi bio nikakva izravna opasnost.

Godine 1948. američko je gospodarstvo bilo suočeno s velikom poslijeratnom recesijom, budući da se prihod od vojne industrije drastično smanjio, a civilna potrošnja nije bila dostatno velika da bi mogla nadoknaditi taj gospodarski deficit. Od 1948. do 1950. godine službeno objavljena stopa nezaposlenosti u Americi povećala se za uznemirujućih 130%. Nacionalni indeks proizvodnje, koji je usred ratne mobilizacije bio na vrhuncu s 212 bodova, smanjio se do 1948. na 170, a u 1949. godini čak na 156 bodova. Kapitalna ulaganja u prvom su se tromjesečju 1950. smanjila na alarmantnih 11% u usporedbi s prethodnom godinom. Počevši s 1947. američki je izvoz bilježio smanjenje koje je u razdoblju od ožujka 1949. do ožujka 1950. godine doseglo oko 25%.

Koreja je, zbog više razloga, odabrana kao idealno mjesto za postavljanje takozvanog ograničenog rata, koji je trebao poslužiti za pridobivanje potpore američkoga naroda trajnoj državi nacionalne sigurnosti. Cilj je bilo golemo povećanje vojne industrije na trajnoj osnovi, što je financijaš i savjetnik predsjednika Trumana Bernard Baruch označio terminom Hladni rat.

Potkraj 1948. godine američka je Vlada najavila plan o osnivanju novog vojnog saveza sa svojim partnerima iz Marshallova plana, u zamjenu za postavljanje trajnih američkih baza u zapadnoeuropskim državama. Sporazum o osnivanju

takozvane Organizacije sjevernoatlantnog ugovora (North Atlantic Treaty Organization, NATO) potpisan je u travnju 1949. između Amerike, Belgije, Luksemburga, Nizozemske, Francuske i Velike Britanije.

U roku od samo nekoliko mjeseci Korejski će rat pokrenuti europske članice toga novoga saveza da prihvate aktivnu vojnu obrambenu organizaciju pod kontrolom Amerike sa sjedištem u Bruxellesu. Ratu nesklone europske zemlje tim su vojnim savezom uvučene u američku strategiju Hladnoga rata, a i Savez, kao i strategija, bit će živi još dugo poslije sloma Sovjetskog Saveza, četrdeset godina kasnije.

Prvi zapovjednik NATO-a, britanski lord Ishmay, objavio je kako je svrha toga saveza "zadržati Ruse izvan, Amerikance unutra, a Nijemce dolje".¹¹ To će se tijekom Korejskoga rata promijeniti, budući da će se, zbog vojne proizvodnje potrebne za rat u Koreji, Amerika okrenuti njemačkoj industriji čelika. Do početka pedesetih godina i Njemačka je uključena u tu novu američku geopolitiku Hladnoga rata. NATO je trebao poslužiti kao glavni vojni stup "američkoga stoljeća".

Godine 1949., samo godinu dana poslije stvaranja gore spomenutoga saveza, jedna strogo tajna radna skupina unutar američkoga Ministarstva vanjskih poslova započela je oblikovati novu američku stratešku politiku. U svom izvješću, pod nazivom *NSC-68: United States Objectives and Programs for National Security* (Izvješće Odbora za nacionalnu sigurnost br. 68: Ciljevi i programi za nacionalnu sigurnost Sjedinjenih Američkih Država), zalagali su se za povećanje američke vojne industrije kako bi se Amerika mogla suočiti s neprijateljem za kojega su tvrdili da je "dručkiji od prethodnih američkih suparnika za prevlast u svijetu... jer ga pokreće nova fanatična vjera koja je suprotna etici naše vjere."

11 Citirano u Reynolds, "The origins of the Cold War in Europe", *International Perspectives*, str. 13.

Taje skupina, kojoj je predsjedao bivši bankar s Wall Streeta Paul Nitze, uvjeravala kako Sovjetski Savez i Sjedinjene Američke Države postoje u polariziranom svijetu, u kojemu Sovjeti žele "ostatku svijeta nametnuti svoju apsolutnu vlast".¹²

U tome strogo tajnom dokumentu govori se kako bi to bio rat ideja u kojemu su "ideja slobode pod vladavinom prava i ideja ropstva pod strašnom oligarhijom sovjetske države" uhvaćene u međusobnu zamku. Amerika, kao "središte moći u slobodnom svijetu", treba izgraditi takvu međunarodnu zajednicu u kojoj će, za vrijeme dok slijedi politiku "obuzdavanja", američko društvo "preživjeti i procvjetati". Taj se dokument umnogome oslanjao na već spomenuto pismo Georgea F. Kennana potpisano s "Gospodin X", ali je isticao vojnu, a ne političku reakciju na navodnu sovjetsku svjetsku opasnost.¹³

U Izvješću NSC 68 prikazana je 1950. godine takva slika sovjetskih vojnih namjera od koje se dizala kosa na glavi i koja je, zapravo, bila prilično nerealna u vrijeme kada je Sovjetski Savez bio još daleko od oporavka zbog razaranja iz Drugoga svjetskoga rata, u kojemu je izgubio 22 milijuna ljudi, a veliki su gradovi bili posve razrušeni. Zapravo, Sovjetski je Savez poslije rata znatno smanjio svoju vojsku jer mu je trebala radna snaga za obnovu zemlje. Stvarna slika uništenog i drastično oslabljenog Sovjetskog Saveza nije bila važna za izvješće spomenute skupine. Ona je jednostavno ustrajala na svojoj uznemirujućoj analizi opasnosti:

Združeni vojni stožer držao je da će, ako 1950. godine izbije veliki rat, Sovjetski Savez i njegove satelitske zemlje biti spremni neodložno poduzeti i provesti sljedeće akcije:

- a) *pregaziti Zapadnu Europu, uz moguću iznimku Iberskog i Skandinavskog poluotoka, krenuti prema naftnim područjima Bliskog i Srednjeg istoka i utvrditi komunističke stečevine na Dalekom istoku;*

12 Nitze, Paul et al., op. cit., str. 51. - 108.

13 Ibid.

- b) pokrenuti zračne napade na britanske otoke, te zračne i pomorske napade na komunikacijske putove zapadnih sila na Atlantskom i Tihom oceanu;
- c) napasti odabrane mete atomskim oružjem, što bi u tome trenutku vjerojatno bile mete na Aljasci, u Kanadi i u Sjedinjenim Američkim Državama; osim toga, prema drugom bi scenariju ta mogućnost, zajedno s drugim potezima koji bi toga trenutka bili mogući za Sovjetski Savez, mogla onemogućiti da Ujedinjeno Kraljevstvo ostane učinkovita baza za operacije savezničkih sila; pritom bi Sovjetski Savez trebao biti kadar spriječiti savezničku amfibijsku operaciju tipa 'Normandija', kojom bi se silom moglo ući na europski kontinent.¹⁴

U tome izvješću Paula Nitzea iz 1950. godine dana je preporuka za jasan tijek akcije kojom bi se spriječilo Sovjetski Savez, osim za nuklearni rat. Zaključak toga izvješća glasi:

*Držimo da je hitrija izgradnja političke, gospodarske i vojne moći i, pomoću nje, izgradnja većeg povjerenja u slobodnom svijetu od postojećega, naš jedini put prema postizanju naše temeljne svrhe. Ograničavanje sovjetskoga plana zahtijeva da slobodni svijet stvori uspješan i djelotvoran politički i gospodarski sustav i intenzivan politički napad na Sovjetski Savez. To će, zauzvrat, zahtijevati odgovarajući vojni štit pod kojim se sve to može stvoriti.*¹⁵

Prvu reakciju na preporuke iz Nitzeova izvješća NSC 68 ne bi se baš moglo nazvati pozitivnom. Predsjednik Truman, zabrinut zbog troškova u proračunu, vratio je taj dokument Odboru radi procjene troškova. Sam Kongres ga je držao nepotrebnom uzbunom. Willard Thorp, pomoćnik ministra vanjskih poslova za gospodarska pitanja u Vladi predsjednika Trumana, nije se slagao s tom alarmantnom slikom sovjetske vojne spremnosti za rat. On je postavio pitanje u svezi s točnošću tvrdnje prema kojoj je "Sovjetski Savez uredno smanjivao razliku između

¹⁴ Ibid., V. Soviet Intentions and Capabilities: C. Military

¹⁵ Ibid., IX. Possible Courses of Action: D. The Remaining Course of Action - A Rapid Buildup of Political, Economic, and Military Strength in the Free World.

svoje ukupne gospodarske snage i ukupne gospodarske snage Sjedinjenih Američkih Država." Pritom je to ovako obrazložio: "Ne izgleda mi da SSSR pokazuje takvo stanje, nego upravo obrnuto... Stvarni se jaz povećava se u našu korist." Osim toga, pomoćnik Thorp izrazio je sumnju u tvrdnju da SSSR izdvaja toliki dio svog BDP-a za vojna ulaganja, ovim riječima : "Izgleda da veći dio sovjetskog ulaganja odlazi na stanovanje."¹⁶

William Schaub iz Ureda za proračun također je bio kritičan prema Nitzeovu izvješću, obrazlažući kako je "na svakome području" - zračnim snagama, kopnenoj vojsci, mornarici, stvaranju zaliha atomskih bomba i gospodarstvu, Amerika znatno moćnija od Sovjetskog Saveza. Čak se ni zamjenik Kennan nije slagao s tim dokumentom, posebno s njegovim pozivom na ponovno golemo naoružavanje. Kao jedan od savjetnika za Nitzeovo izvješće, dodao je: "Američkoj će Vladi trebati pomoć u pridobivanju potpore javnosti za takve državne planove koje želi pokrenuti."¹⁷

Poslije objave Trumanove doktrine, tvorevine ministra vanjskih poslova Deana Achesona, državni je propagandni stroj pokušao pridobiti potporu javnosti za svoj Hladni rat protiv "zlih i bezbožnih" komunista iz Sovjetskoga Saveza. Zagovornici Hladnoga rata vjerovali su da potporu glasača za veliko povećanje državne potrošnje za vojne svrhe mogu pridobiti, kako je jedan od ljudi iz unutarnjeg kruga oko predsjednika Trumana rekao, "dobro prestrašivši Ameriku", a po potrebi i izazivanjem "ratne opasnosti kojom bi obmanuli narod".¹⁸

16 Thorp, Willard, citirano u *NSC Summary*, pristupio na <http://www.bookrags.com/research/nsc-68-aaw-04/>.

17 FRUS, 1950., str. 170. - 172., 191., 225. - 226. Vidi i NSC-68, str. 43. i 54.

18 Vidi John Lewis Gaddis, *The United States and the Origins of the Cold War*, New York; Richard M. Freeland, 1972., *The Truman Doctrine and the Origins of McCarthyism*, 1985., New York; Frank Kofsky, New York, 1985., *Harry S. Truman and the War Scare of 1948*, New York, 1993.

U svojim je memoarima Dean Acheson i priznao kako "zadaca državnih dužnosnika, koji su pokušavali objasniti ili dobiti potporu za takvu temeljnu politiku, nije bila napisati doktorsku tezu. U kretanju prema cilju, kvalifikacija mora ustuknuti pred jednostavnošću izjava, a istančanost i nijanse pred neosjetljivošću, koja graniči s brutalnošću."¹⁹ Ni ministar propagande Trećega Reicha Josef Goebbels ne bi se bolje izrazio.

Krugovi okupljeni oko ministra Achesona, veleposlanika Harrimana, ključnih vojnih osoba iz Pentagona, poput generala Douglasa MacArthura, i obitelj Rockefeller krenuli su stvoriti upravo takvu "stvarnu i trajnu krizu".

Koreja daje povod

Prva je "kriza" započela dva mjeseca nakon što je Nitzeovo izvješće razaslano pomno odabranim članovima državne uprave. Kriza je postavljena u Južnoj Koreji, državi ovisnoj o Americi, pod diktaturom Singmanna Ria, kojega je američka Vlada, nakon što je 33 godine živio u Americi, ponovno postavila na vlast, kako bi imala kontrolu nad južnokorejskom Vladom.

Rat za obranu Južne Koreje bio je privlačan iz mnogo razloga. Prvo, on bi izravno uključio Sovjetski Savez, kao glavnu potporu komunističkom režimu Kim il Sunga u Sjevernoj Koreji. Drugo, braća Rockefeller i braća Dulles, kao i njihovi poslovni suradnici, uložili su u Južnu Koreju goleme količine kapitala. Poslije poraza Japana, SAD i Sovjetski Savez složili su se oko privremene podjele Koreje na 38. paraleli, koja će trajati dok se ne povрати red i mir. Podjela na dvije države od samoga je početka bila proizvoljna i privremena.

Dana 25. lipnja 1950. godine svijet je primio šokantnu vijest iz Južne Koreje o tome kako je vojska Sjeverne Koreje

19 Acheson, Dean, *Present at the Creation: My Years in the State Department*, New York, 1969., str. 374, - 375.

pokrenula veliku invaziju na jug. No, pojavilo se i potpuno drukčije izvješće povjesničara Johna Gunthera, koji je tada putovao Japanom u pratnji Douglasa MacArthura i iz prve ruke čuo adutanta američkoga generala kako uzbuđeno izvješćuje o telefonskom pozivu iz Seula koji je glasio: "Južna Koreja je napala sjever!"²⁰

Američka verzija događaja postaje još sumnjivija kada znamo da je SAD sazvala izvanrednu sjednicu Vijeća sigurnosti UN-a tijekom privremenog protestnog bojkota Sovjetskoga Saveza, što je značilo da Sovjetski Savez nije sudjelovao na toj sjednici i da nije mogao uložiti veto na odluku Vijeća o slanju "mirovnih snaga" UN-a, zapravo, američkih snaga pod zapovjedništvom Douglasa MacArthura, kako bi se "zaustavila sjevernokorejska agresija". Iz službenih je izjava američkog veleposlanstva i Vlade prikladno izostavljena i informacija o tome da su južnokorejske zračne snage više puta bombardirale ciljeve na području Sjeverne Koreje, a južnokorejska je vojska ušla u Sjevernu Koreju i okupirala grad Haeju dva dana prije negoli je Sjeverna Koreja, 25. lipnja, uzvratila vatru.

Suprotno tim činjenicama, cijelo obrazloženje američke Vlade u svezi s intervencijom Ujedinjenih naroda, tehnički nazvanom "policijska akcija Ujedinjenih naroda", sastojalo se od toga da je komunistički sjever pokrenuo golemu i ničime izazvanu invaziju na jug, što će Amerika, u nadolazećim mjesecima i godinama, često ponavljati u svim službenim propagandnim izjavama.

Douglas MacArthur sa svoje je strane zatražio od predsjednika Trumana da američke snage pod njegovim zapovjedništvom iskoriste stanje na Dalekom istoku kao izgovor za pokretanje izravnog vojnog napada na samu Kinu. Ministar obrane SAD-a Johnson također je vjerovao da bi neodložan rat protiv režima Mao Ce Tunga u Kini bio lakši toga trenutka,

20 Gunther, John, *The Riddle of Mac Arthur*, Hamish, London, 1951., str. 150.

Godine 1950. predsjednik Truman i njegovi savjetnici manipulirali su događajima kako bi objavili "policijsku akciju" UN-a u Koreji sa svrhom stvaranja stalnog stanja Hladnoga rata sa Sovjetskim Savezom i Kinom. Mentalno nestabilan general Douglas MacArthur želio je iskoristiti slučaj Koreje i objaviti rat Kini.

prije no što Kinezi stignu utvrditi svoje snage, od situacije koju je nazivao "neizbježnim" ratom koji će izbiti poslije nekog vremena. General MacArthur s time se složio.

On, zatim zapovjednik Združenog vojnog stožera general Omar Bradley, ministar obrane Johnson te odvjetnik obitelji Rockefeller i savjetnik u Ministarstvu vanjskih poslova John Foster Dulles željeli su mogućnost da Koreju iskoriste kao korak prema izravnom ratu ne samo protiv Kine, nego, naposljetku, prema ratu u Aziji protiv samoga Sovjetskog Saveza.²¹

No, nadglasali su ih Averell Harriman, Dean Acheson i neki drugi državni dužnosnici koji su razumjeli da u tome ratu nije bilo bitno "pobijediti", u smislu pokoravanja Kine ili Sovjeta. Korejski rat nije bio ništa doli dio velike geopolitičke strategije kojom je trebalo pomaknuti figure na azijskoj šahovskoj ploči i pokrenuti strah od Hladnoga rata u NATO-u i američkome

narodu, čime bi se omogućio izgovor za oblikovanje SAD-a kao goleme i trajne države nacionalne sigurnosti. Jednom kada je rat započet nije trebalo dugo da američki Kongres prihvati Izvješće NSC 68. Jednom je prilikom, nešto poslije toga, Dean Acheson rekao: "Koreja... je osigurala poticaj za akciju".²² Korejski je rat većinu Amerikanaca doveo do zaključka da je Sovjetski Savez doista namjerio pokoriti svijet. Bio je to katalizator potreban da se opravda ulaganje znatne količine novca u obranu od te opasnosti.

Američka ratna propaganda prikazala je u medijima koliko je Amerika uložila u Koreju, točno izvješćujući da su američke banke i kompanije u Južnu Koreju uložile golem novac, od više od 1.250.000.000 dolara. Banka National City, koju je kontrolirala obitelj Rockefeller, također je bila jedan od velikih američkih ulagača, a obiteljski je odvjetnik John Foster Dulles bio član Upravnoga odbora kompanije New Corea u Seulu, koju je osnovala ista banka.²³

Korejski rat majstorski je poslužio planovima frakcije koja je unutar američke Vlade zagovarala Hladni rat. Dio američkoga proračuna predviđen za obranu povećao se za 400%, s manje od 13 milijarda dolara na početku rata u Koreji, na više od 60 milijarda dolara završetkom rata 1953. godine. Američki marionetski režimi pod Čang Kai-Šekom na Tajvanu i Singmanom Riom u Južnoj Koreji, te američka vojna uprava u Japanu pod Douglasom MacArthurom stvorit će temelje za američku nazočnosti u istočnoj Aziji pod izgovorom Hladnoga rata. Pod MacArthurom okupacijom, uz pomoć mladoga newyorškoga bankara Johna D. Rockefellera III., japanskoj je industriji dopušteno da se preustroji u divovske konglomerate, čime je trebalo stvoriti "utvrdu za obranu od komunizma" u Aziji.

22 Acheson, Dean, citiran na seminarima održanima na Sveučilištu Princeton, 10. kolovoza 1950., 2. svezak, 2. zapis, str. 15., *Acheson Papers*, Truman Library, Independence, Missouri.

23 Ibid., str. 241. - 242.

S godišnjim proračunom od 60 milijarda dolara, američko Ministarstvo obrane postalo institucija koja je sklapala poslovne ugovore s najvećim iznosom na svijetu, izdajući, u ime obrambene "spremnosti", narudžbe vrijedne milijarde dolara američkim, te odabranim europskim i japanskim kompanijama. Osim toga, Njemačkoj je, zbog posljedica rata u Koreji, dopušteno da počne s ponovnom izgradnjom čelične industrije u Ruhurskoj pokrajini. Tijekom pedesetih godina vojni je industrijski kompleks narastao do golemih razmjera. Za Hladni se rat trošilo šakom i kapom, a kompanija Standard Oil postala je veliki dobrotvor, opskrbljujući gorivom zračne snage, tenkove, džipove i druga vozila Pentagona. Što se tiče američkoga domaćega gospodarstva, političari su brzo shvatili da će Kongres usvojiti gotovo svaki njihov program, ako ga zagovaraju na temelju "američke nacionalne sigurnosti" i "obrane od totalitarnog bezbožnog komunizma".

Godine 1953. strah američkoga naroda od rata i bojazan za nacionalnu sigurnost podignut je na takvu grozničavu razinu da je za predsjednika Amerike izabran umirovljeni ratni general Eisenhower. Upravo je obitelj Rockefeller uvjerila generala Eisenhowera da se kandidira i, preko banaka s Wall Streeta, koje su ga podržale kao predsjedničkog kandidata, organizirala novac za financiranje njegove kampanje. Poslije Skupštine Republikanske stranke, održane 1952. godine, ogorčeni izolacionist senator Robert Taft, kojega je obitelj Rockefeller pritom preskočila kao kandidata, izjavio je: "Svakog predsjedničkog kandidata Republikanske stranke imenovala je, još od 1936., banka Chase."²⁴

Stoga ne čudi da su interesi obitelji Rockefeller igrali veliku ulogu u odlukama Vlade predsjednika Eisenhowera. Novi je Predsjednik ravnateljem CIA-e imenovao Allena Dullesa, bivšeg predsjednika Rockefellerova Vijeća za inozemne odno-

se.²⁵ Allen Dulles, kao i njegov brat John Foster Dulles, kako je već spomenuto²⁶, bili su odvjetnici obitelji Rockefeller i za vrijeme Trećega Reicha ključni suradnici u raznim poslovnim dogovorima između kompanije Standard Oil, obiteljske banke Chase i njemačke kompanije I. G. Farben. Allen Dulles je poslije Drugoga svjetskoga rata boravio u Bernu, gdje je radio kao načelnik švicarskog ogranka organizacije koja je, pod nazivom Ured za strateške usluge, djelovala kao prethodnica CIA-e. Načelnik Ureda za strateške usluge William Joseph Donovan svoje je prvo sjedište imao u sobi br. 3603 u zgradi zvanoj Rockefellerov centar.

Povrh prevlasti koju je obitelj Rockefeller, odnosno, Vijeće za inozemne odnose, imalo u timu za vanjsku politiku Hladnoga rata predsjednika Eisenhowera, predsjednik je Johna Fostera Dullesa postavio i na vitalan položaj ministra vanjskih poslova. John Foster Dulles, kao partner u odvjetničkoj tvrtci s Wall Streeta Sullivan & Cromwell, predstavljao je kompaniju obitelji Rockefeller Standard Oil, a radio je i kao upravitelj Zaklade Rockefeller.²⁷

Osim što je imala prevlast u dvije najveće newyorške banke, Chase i National City, obitelj Rockefeller kontrolirala je i najveće naftne kompanije na svijetu, odnosno, grupaciju Standard Oil, kao i brojne strateške vojne, industrijske, kemijske i poljoprivredne kompanije. Uz kontrolu nad Vijećem za inozemne odnose i, sada, preko braće Dulles, nad CIA-om i Ministarstvom vanjskih poslova, sam Nelson Rockefeller, 1954. godine, imenovan je posebnim savjetnikom za strategiju Hladnoga rata predsjednika Eisenhowera, odgovoran izravno predsjedniku za nadzor nad tajnim planovima i operacijama CIA-e, kao i nad stvaranjem raznih strateških političkih položaja.²⁸

25 Vijeće za inozemne odnose, New York, *Officers & Directors*, 1947.

26 Vidi 7. poglavlje.

27 Collier, Peter i Horowitz, David, op. cit., str. 240. - 241.

28 Ibid., str. 272. - 276.

CIA udara na fantomske komuniste

Kao jednu od svojih prvih operacija, Allan Dulles ovlastio je CIA-u da pokrene državni udar protiv izrazito popularnog i demokratski izabranog premijera Irana Mohameda Mosadeha, koji je nacionalizirao urede i postrojenja kompanije British Petroleum (Anglo-Persian Oil Company) kada je ona odbila platiti višu pristojbu za eksploataciju iranske nafte. Nakon što je iranski šah, uz potporu Amerike, ponovno preuzeo vlast, kontrola nad iranskom naftom preusmjerena je s kompanije British Petroleum prema Rockefellerovoj grupaciji Standard Oil.²⁹

Malo poslije toga Dullesova je CIA-a, 1953. godine, brzo svrgnula demokratski izabranu vlast Jacoboa Arbenza Guzmána u Gvatemali, uz tvrdnju da ugrožava američke poslovne interese, te da na nju "utječu komunistička stajališta". Posao je, zapravo, bila kompanija United Fruit, povezana uz obitelji Rockefeller i Dulles. Predsjednik Arbenz bio je nacionalist, koji je pokušao provesti umjerenu reformu zemlje kako bi seljacima dao zemlju oduzetu od velikih plantaža banana, koje su držali stranci.

Za vrijeme rata, 1944., narod u Gvatemali svrgnuo je okrutnog desničarskog diktatora Jorgea Ubicoa pa su u toj zemlji održani prvi pravi izbori, na kojima je pobijedio predsjednik dr. Juan Jose Arevalo Bermej. Donesen je i novi ustav, koji se temeljio upravo na američkom Ustavu. Predsjednik Arevalo bio je prosvjetitelj; u Gvatemali je izgradio više od 6.000 škola te isticao obrazovanje i zdravstvo.

U to je doba Gvatemala bila čvrsto u rukama ekstremno bogatih zemljoposjednika, slikovitije prikazano, 2% stanovništva posjedovalo je više od 70% zemlje. A najmoćniji je zemljoposjednik bila američka kompanija United Fruit. Čak

29 Blum, William, *Killing Hope: US Military and CIA Intervention since World War II*, Common Courage Press, Maine, 2004., str. 64. - 82.

90%, uglavnom indijanskog, stanovništva, bilo je prisiljeno teško preživljavati na samo 10% područja, dok je većina zemlje u posjedu tih velikih latifundija ležala neiskorištena.

Godine 1951., na drugim slobodnim izborima, predsjednika Arevala naslijedio je Jacobo Arbenz, koji je nastavio s reformama svoga prethodnika. On je predložio da se dio te neiskorištene zemlje preraspodijeli i dade na obrađivanje većinskom indijanskom stanovništvu bez zemlje. Najveći dio te neiskorištene zemlje bio je u posjedu kompanije United Fruit, koja je bila vlasnik nevjerojatnih 42% sve zemlje u državi, od čega je oko 95% bilo potpuno neiskorišteno, te za nju nije u Gvatemali plaćala doslovno nikakav porez.

U odgovoru na prijetnju nacionalizacijom, kompanija United Fruit pokrenula je svoje prijatelje u Vladi predsjednika Eisenhowera, pa tako i braću Dulles. Allen Dulles bio je direktor CIA-e, a njegov brat, John Foster Dulles, ministar vanjskih poslova. Braća Dulles pokrenuli su crnu propagandnu kampanju, lažno tvrdeći kako je Gvatemala, pod predsjednikom Arbenzom, postala "sovjetski satelit".³⁰

Američko ministarstvo vanjskih poslova i kompanija United Fruit pokrenuli su, preko svojih odjela za odnose s javnošću, velike kampanje, kako bi američku javnost i ostatak državne uprave uvjerali da je Gvatemala sovjetski "satelit". Veze između braće Dulles i kompanije United Fruit protezale su se još od vremena kada je John Foster Dulles radio u banci Sullivan & Cromwell, koja je dugo predstavljala kompaniju United Fruit. Allen Dulles je, pak, bio član Upravnoga odbora te kompanije. Ed Whitman, najviši dužnosnik Odjela za odnos s javnošću kompanije United Fruit, bio je suprug osobne tajnice predsjednika Eisenhowera Ann Whitman. U sklopu svoje propagande, koja se mogla nadmetati s onom predsjednika Wilsona iz vremena Prvoga svjetskoga rata, Ed Whitman proizveo je

30 Landmeier, P., *Banana Republic: The United Fruit Company*, 1997., pristupio na <http://www.mayaparadise.com/ufcle.htm>.

film pod nazivom *Why the Kremlin Hates Bananas* (Zašto Kremlj mrzi banane), u kojemu je kompaniju United Fruits oslikao kao borca na prvim crtama bojišnice Hladnoga rata. Uspjeh te kompanije u povezivanju nacionalizacije njezine zemlje sa zlom međunarodnog komunizma jedan je dužnosnik kompanije kasnije opisao kao "Disneyjevu inačicu toga razdoblja". Kompanija United fruits platila je sve troškove američkih novinara koji su u Gvatemalu otputovali kako bi vidjeli njezinu stranu priče i uskoro je vodeći list u državi, *New York Times*, objavio komunističku inačicu događaja u Gvatemali, koju im je dao upravo Ed Whitman iz kompanije United Fruits.³¹

Godine 1954. Dullesova je CIA organizirala državni udar pod nazivom Operacija PBSUCCESS, sa snagama od samo 150 ljudi, pod zapovjedništvom Castilla Armase, kojega je američka Vlada postavila kao "svoga" diktatora. Nitko više nije dirao kompaniju United Fruits, a kredibilitet propagande Hladnoga rata znatno je povećan.³²

I autocestama protiv "sovjetske opasnosti"

Čak i na domaćoj sceni interesi obitelji Rockefeller tjerali su klimu Hladnoga rata na vlastiti mlin. Najveći projekt državnog ulaganja u vrijeme predsjednika Eisenhowera bio je Zakon o nacionalnim međudržavnim i obrambenim autocestama (Public Law 84 - 627). Tim je zakonom, koji je donesen 29. lipnja 1956. godine, Kongres odobrio 25 milijarda dolara za gradnju 66.000 km međudržavnih autocesta u razdoblju od 20 godina. Bio je to najveći projekt javnih radova u dotadašnjoj američkoj povijesti. Nacionalna je prometna infrastruktura bila temelj poslijeratnog procvata cestovnog prijevoza robe i putnika. Američkim je građanima, u međuvremenu, rečeno kako je sve

31 Le Feber, Walter, *Inevitable Revolutions: The United States in Central America*, New York, W.W. Norton, 1993., str. 120. - 121.

32 Ibid.

to u njihovu interesu, budući da autoceste, navodno, ubrzavaju izlaz iz gradova u slučaju sovjetskog nuklearnog napada. Kako je to ministar obrane u Vladi predsjednika Eisenhowera i bivši direktor kompanije General Motors Charles Wilson rekao u svojoj poznatoj izjavi iz 1955. godine: "Ono što je dobro za General Motors, dobro je i za Ameriku."

No, do godine 1957., unatoč stvaranju ili, točnije, zbog stvaranja američke države nacionalne sigurnosti i Hladnoga rata, u poslijeratnom američkom dolarskom sustavu, utvrđenom na Međunarodnoj monetarnoj konferenciji održanoj u Bretton Woodsu, počele su se pojavljivati veće pukotine. Američko je gospodarstvo ušlo u ozbiljnu recesiju. Za razliku od SAD-a, gospodarstvo zapadnoeuropskih zemalja počelo je preuzimati ulogu gospodarskog generatora, osobito u Saveznoj Republici Njemačkoj, koja je svoju industriju čelika i druge industrijske grane toliko obnovila da su dosegnule najviši stupanj tehnološkog razvoja.

Za razliku od toga, američke su korporacije počele sve više zanemarivati domaću industriju i kupovati jeftine gotove kompanije u Europi, Latinskoj Americi, Africi i diljem svijeta, pomoću snažnoga dolara. Jednom moćne zalihe zlata, pohranjene u američkim bankama za savezne pričuve, i samo nešto više od deset godina prije toga najveće na svijetu, polako su se topile, budući da su središnje banke drugih zemalja svoju dobit od trgovine u dolarima mijenjale za zlato kako bi povećale vlastite zalihe zlata.

DOLARSKI STANDARD PREUZIMA SVIJET

Sjedinjene Američke Države trebale bi njegovati takvo viđenje svjetskog rješenja poslije ovoga rata koje će nam omogućiti da nametnemo naše uvjete te možda ostvarimo i Pax Americanu (američki mir).

Jedan interni memorandum
američkoga Ministarstva vanjskih poslova, 1942.¹

Novi zlatni standard za novi svjetski poredak

Do početka Korejskoga rata, 1950. godine, novo se američko životno područje (*Lebensraum*) toliko proširilo da je Amerika imala potpunu gospodarsku prevlast nad Havajima, Filipinima, Liberijom, Saudijskom Arabijom, Grčkom, Turskom i Izraelom. Vojnom je okupacijom *de facto* kontrolirala Japan i Zapadnu Njemačku, a u Argentini, Španjolskoj, Egiptu, Tajlandu i Jugoslaviji također je imala znatnu gospodarsku kontrolu, koja je svakim danom bivala sve veća.

U Zapadnoj su Europi, uz pomoć novostvorene Središnje obavještajne agencije (CIA), Sjedinjene Američke Države kontrolirale vlade i ključne industrijske i financijske grupacije u

1 Savjetodavni odbor za poslijeratnu vanjsku politiku, Pododbor za sigurnost, zapisnik S-3 od 6. svibnja 1942., *Notterov spis*, pretinac br. 77., skupina zapisa br. 59, Arhiv Ministarstva vanjskih poslova, Nacionalni arhiv, Washington.

Belgiji, Norveškoj i Italiji. Osim toga, imale su snažan politički utjecaj u Nizozemskoj, Švedskoj i Francuskoj.

Američka je Vlada imala prevlast nad gospodarstvom svoga južnoga susjeda, Meksika, kao i nad gospodarstvom svoga susjeda na sjeveru, Kanade. S Velikom Britanijom je, pak, Amerika održavala takozvane "posebne odnose", te je znatno i sve više bila zastupljena u zemljama Britanske zajednice naroda (Commonwealtha), odnosno Australiji, Novom Zelandu i Južnoj Africi. Povrh toga, Sjedinjene su Američke Države svoj utjecaj širile i na veći dio naftom bogatog Bliskog istoka, te u bivšoj nizozemskoj koloniji Indoneziji.²

Svojom takozvanom Trumanovom doktrinom, koja je formalno ciljala na krizu građanskog rata u Grčkoj i Turskoj, američka je Vlada, zapravo, jednostrano proglasila pravo da intervenira u bilo kojoj državi na svijetu i tako osigura da osobe na vlasti u toj državi budu u skladu s njezinim odabirom.

Malo se koja zemlja, ako je takvih uopće i bilo, mogla tome suprotstaviti. Stvaranje NATO saveza omogućilo je Americi da, pod parolom "borbe protiv sovjetske komunističke opasnosti za slobodni svijet", u mirnodopsko vrijeme, diljem Zapadne Europe izgraditi mrežu stalnih pomorskih i zračnih vojnih baza, od Norveške do Turske, od Grčke do Španjolske. Pod izgovorom strašne opasnosti za "sigurnost", Amerika je svoje vojne baze izgradila i na svim drugim kontinentima, od Afrike do Južne Amerike i Azije. Svijet koji nije bio pod neposrednom političkom kontrolom Sovjetskoga Saveza ili Narodne Republike Kine, postao je, *de facto*, velika američka sfera utjecaja, njezin poslijeratni *Lebensraum*.

Jedan utjecajan geopolitički stručnjak za poslijeratno "američko stoljeće", kojega su ponekad zvali "prvi ratnik Hladnoga rata", bio je James Burnham, čovjek koji je radio u organizaciji koja je prethodila CIA-i, takozvanom Uredu za strateške usluge

2 Perlo, Victor, *American Imperialism*, International Publishers, New York, 1951.

(Office of Strategic Services, OSS), na čijemu je čelu bio William Donovan, zvan Divlji Bill. James Burnham, koji je poslije rata postao jedan od utemeljitelja izrazito konzervativnog lista *National Review*, napisao je 1947. važan hvalospjev novoj američkoj svjetskoj moći, pod skromnim naslovom, *Borba za svijet* (*The Struggle for the World*). Ta je knjiga zapravo bila prilagodba jednog strogo tajnog dokumenta OSS-a o sovjetskoj geopolitičkoj strategiji, koji je 1944. James Burnham pripremio za američko izaslanstvo na Konferenciji na Jalti. On je u najljepšem svjetlu prikazao takozvano "američko carstvo, koje će postati svjetsko carstvo, ako ne doslovno, u formalnim granicama, onda svakako zato što može kontrolirati taj svijet".³ Njegova vizija i preporuke bili su potpuno i iznenađujuće jasni. On u toj knjizi dalje kaže:

*Sjedinjene Američke Države ne mogu, u razdoblju koje im je na raspolaganju, preuzeti vodstvo nad održivim svjetskim političkim poretkom samo pozivanjem na razum... Mora biti demonstracije moći, a ostatak svijeta mora znati da smo je spremni uporabiti, bilo posredno, u obliku blokirajućih ekonomskih sankcija, bilo neposredno, tj. bombardiranjima. Uvijek nam kao krajnja mogućnost u toj demonstraciji moći ostaje monopol nad atomskim oružjem.*⁴

"Američko stoljeće" neće biti "nikakav besmislen" pothvat. Kako je to James Burnham rekao: "Neovisnost i sloboda su, na kraju krajeva, ipak apstraktni pojmovi."⁵

Unutar toga gospodarskoga prostora pod kontrolom Amerike, koji je obuhvaćao više od 560 milijuna ljudi, ležalo je široko potencijalno tržište, veće čak i od golemog prostranstva prijeratnoga Britanskoga Carstva. Sjedinjene su Američke Države, za samo pet poslijeratnih godina, izgradile svoje neformalno gospodarsko carstvo unutar kojega su ostvarivale izvanrednu

3 Burnham, James, *The Struggle for the World*, John Day & Co., New York, 1947., str. 188., 193. - 195.

4 Ibid., str. 193. - 195.

5 Ibid., str. 210.

prevlast nad većinom zemalja svijeta. To su ostvarile korištenjem mehanizama institucija stvorenih na Međunarodnoj monetarnoj konferenciji u Bretton Woodsu, MMF-a i Svjetske banke, zatim kontrolom koju su, pomoću Marshallova plana i Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (Organization for Economic Cooperation and Development, OECD), sa sjedištem u Parizu, ostvarivale nad širokom zapadnoeuropskom gospodarskom politikom, te pomoću dolara u ulozi svjetske pričuvene valute i okosnice svjetskih financija. Ali, prije svega, tu su izvanrednu prevlast ostvarivale uz pomoć glavnih banaka newyorškoga "novčanog trusta" i njihovih saveznika u američkoj državnoj službi.

Rastakanje suparnika - Britanskoga Carstva

Njemačka, bivši ratni suparnik Amerike u gorkom sukobu za preuzimanje uloge Britanskoga Carstva, kao najjače države na svijetu, toga je trenutka bila potpuno bespomoćna država, podijeljena, poslije 1945. godine, na Istočnu i Zapadnu. Budući da više nije predstavljala nikakvu opasnost, glavni poslijeratni cilj američke Vlade i banaka s Wall Streeta bilo je rastakanje Velike Britanije, njihova oslabljenog, ali još uvijek zastrašujućeg potencijalnog suparnika. Taj su posao odradili vrlo temeljito, cijelo vrijeme veličajući američko-britansko "prijateljstvo" i njihove anglosaksonske "posebne odnose".

Politika američke Vlade prema njezinu bliskom ratnom savezniku bila je varijacija mafijaške politike Dona Corleonea "udari ih kad su najslabiji". Godine 1941., prema izjavi očevdca Elliotta Roosevelta, sina predsjednika Roosevelta, za vrijeme sastanka o Atlantskoj povelji između predsjednika Roosevelta i premijera Churchilla, Churchill je, frustriran, naprasno planuo na predsjednika Roosevelta ovim riječima: "Gospodine predsjedniče, čini mi se da pokušavate udaljiti Britansko Carstvo. To

se vidi iz svake vaše ideje u svezi sa strukturom poslijeratnoga svijeta. Ipak, unatoč tome, unatoč tome, mi znamo da ste vi naša jedina nada."⁶ Prema običaju, pritom je točno zahvatio u američku geopolitičku jednadžbu moći.

Amerika je 1945. godine Velikoj Britaniji naglo prekinula slati Pomoć u zajmu i najmu i tako je otvorila put za oštre pregovore s Velikom Britanijom u svezi s odobrenjem kredita koji bi američka Vlada dala za njezin gospodarski oporavak. Velika je Britanija na kraju od Amerike dobila zajam, ali uz vrlo stroge uvjete. U zamjenu za dolare tražila je potpisivanje sporazuma kojim su Velika Britanija i zemlje uključene u njezinu Britansku zajednicu naroda prihvatile da će u svojoj trgovinskoj politici primjenjivati takozvanu "ne-diskriminaciju".

To je značilo da Amerika neće dopustiti Velikoj Britaniji daljnje pokušaje da, u suradnji sa svojim bivšim kolonijama, stvori vlastiti gospodarski prostor od Južne Afrike do Kanade i Australije, takozvani carski trgovinski povlašteni prostor, kojim bi smanjila svoju ovisnost o dolaru.⁷ Američka je Vlada dobro znala gdje je Ahilova peta poslijeratnoga britanskoga gospodarstva i udarila je upravo ondje.

Odnos snaga između Sjedinjenih Američkih Država i Velike Britanije, kao "bankara svijeta", promijenjen je tijekom rata. Pogledamo li privatna ulaganja u inozemstvo, do 1949., ukupna američka ulaganja bila su tri puta veća od britanskih. Sjedinjene Američke Države, točnije, šačica newyorških banaka, postale su "bankar svijeta", tj. tu su ulogu oduzele londonskome Cityju.

Ako tome pridodamo i američka ulaganja u prekomorske zemlje, američka ulaganja u inozemstvu, do 1950., nisu bila samo trostruko veća od britanskih, nego su bila veća i od ukupnih ulaganja u strane zemlje svih drugih industrijskih zemalja

6 Roosevelt, Elliott, *As He Saw It*, Duell, Sloan and Pearce, New York, 1946., str. 41.

7 Dutt, Palme R., *The Crisis of Britain and the British Empire*, Lawrence & Wishart, London, 1953., str. 166.

zajedno. Amerika je nepovratno pretekla Veliku Britaniju. Kao upravitelji poslijeratnog dolarskog standarda, utvrđenog na konferenciji u Bretton Woodsu, newyorške su banke i američka Vlada upravljali njime na način koji je njihovoj novoj financijskoj moći donosio najveći mogući utjecaj. Naprosto, u njihovim je rukama bilo obilje dolara, koje je ostatak svijeta očajnički trebao.

Koristeći se novom Trumanovom doktrinom, Sjedinjene su Američke Države ušle i na područje tradicionalne britanske prevlasti u naftom bogatim zemljama Bliskoga istoka, tako što su ostatak svijeta opskrbljivale oružjem "za obranu" od navodne "opasnosti od komunističkog preuzimanja vlasti".

Pod uvjetima Marshallova plana, odabrane kolonije europskih sila, uglavnom u Africi, trebale su Ameriku opskrbljivati odgovarajućim strateškim sirovinama potrebnim "za obranu". Godine 1949. američka je Vlada iskoristila krizu nestašice dolara u Europi kako bi na Veliku Britaniju napravila pritisak da devalvira funtu, čime joj je još više umanjila mogućnost da iskoristi svoj carski trgovinski povlašteni prostor i izbjegne podvrgavanje svoga gospodarstva diktatu dolara.⁸

NATO otvara nova tržišta

Potpisivanjem Atlantske povelje, kojom je, u travnju 1949., stvoren Sjevernoatlantski savez, poznatiji pod nazivom NATO savez, američka je Vlada stvorila i novo opravdanje za svoja gospodarska ulaganja, koje je zamijenilo opravdanje "europskog oporavka", već iskorišteno u Marshallovu planu. To je Americi omogućilo da, u ime potrebe za "vojnom spremnošću", "strateškim planiranjem" i "ujedinjenjem zapovjedništva", radi

Američki "Marshallov plan" pomoći europskim zemljama bio je instrument američke ekonomske strategije.

vođenja Hladnoga rata, daleko više zadire u poslove svojih europskih NATO "partnera".

Osim toga, Amerika je uvelike ograničila trgovinu s komunističkim svijetom, između zemalja Istočne i Zapadne Europe, što je bitno utjecalo na zapadnoeuropske tradicionalne trgovinske obrasce, dok za trgovinu same Amerike nije imalo veliku važnost. Ta su ograničenja posebno teško pogodila upravo Veliku Britaniju. Osim toga, tijekom Korejskoga rata Amerika

je mnogo uložila u gospodarstvo Zapadne Njemačke, te se ono ponovno naglo izgrađivalo i pretvorilo u još jednog suparnika izvozu britanskih industrijskih proizvoda. Kao posljedica svih tih pritisaka, 1951. godine, deficit dolara u platnoj bilanci Velike Britanije dosegnuo je razinu nove poslijeratne krize.⁹

Isto tako, do 1951., američka kapitalna ulaganja u Kanadu, koja je nominalno bila član Britanske zajednice naroda, narasla su sa 4 milijarde dolara iz 1939., odnosno, na samom početku rata, na više od 9 milijarda dolara, te su bile daleko veće od britanskih ulaganja u Kanadi, koja su se, do 1948. godine, smanjila na 1,6 milijarda dolara.¹⁰ Amerika je slijedila sličan uzorak kapitalnih ulaganja i u drugim britanskim kolonijama ili bivšim kolonijama, uključujući i Indiju, Australiju i Novi Zeland.

No, za Veliku su Britaniju geopolitički najvažniji bili američki upadi u njezinu tradicionalnu sferu utjecaja na naftom bogatom Bliskom istoku. Povrh već spomenutog udarca, koji je 1945. premijeru Churchillu zadao predsjednik Roosevelt, osiguravši tako pristup naftnome bogatstvu Kraljevstva Saudijske Arabije za grupaciju u vlasništvu obitelji Rockefeller, Standard Oil, američka je obavještajna služba bila presretna što može iskoristiti sukob između britanske Anglo-iranske naftne kompanije i iranskoga nacionalističkog premijera Mohameda Mosadeha. Amerika je, na kraju, u Iranu organizirala državni udar, kako bi spriječila iransku nacionalizaciju vlastite nafte, kao i britansku prevlast nad iranskim naftnim poljima.

U listopadu 1951. iranski je premijer Mosadeh na Glavnoj skupštini UN-a izjavio kako naftna bogatstva Irana pripadaju iranskome narodu, te je britanskim naftnim kompanijama naložio da napuste Iran. Tada je i američka obavještajna služba počela planirati državni udar u Iranu, koji će Americi omogućiti ulazak na to područje i preuzimanje nepreglednih naftnih

9 Ibid., str. 168.

10 Ibid., str. 170.

bogatstva, koja su do tada držali Britanci. U studenome 1952. Dwight Eisenhower izabran je za američkoga predsjednika, a taj se plan o državnom udaru počeo ostvarivati.

U međuvremenu, u britanskoj koloniji Sjevernoj Rodeziji, nazvanoj prema utemeljitelju britanske skupine Okrugli stol Cecilu Rhodesu, Amerika je, 1952., stekla kontrolu i nad bogatim rodezijskim pojasom bakra tako što je preuzela kontrolu nad kompanijom Rhodesian American Metal Company.

U Južnoj je Africi obitelj Rockefeller djelovala spajanjem dviju bankarskih grupacija, Lazard Freres i Landenburg, Thalman & Co., koje su preuzele kontrolu nad više od stotinu južnoafričkih industrijskih i rudarskih kompanija. Banka J. P. Morgan & Co. spojila se s moćnom Južnoafričkom englesko-američkom korporacijom (South African Anglo-American Corporation), u vlasništvu obitelji Oppenheimer, kako bi ostvarila prevlast nad rudnicima zlata i drugih metala. List Henryja Lucea *Time magazine* taj je događaj prozvao "prvim velikim mostobranom američkoga kapitala u Južnoj Africi". Newyorška divovska korporacija Kennecott Copper uložila je u dva velika nova južnoafrička rudnika zlata, dok je korporacija Newmont Mining, iz savezne države Delaware, preuzela imovinu rudarskih i željezničkih kompanija u jugozapadnoj Africi, koje su prije toga bile u njemačkom vlasništvu.¹¹

Ipak, možda ni jedan dio afričkoga rudnoga bogatstva nije za razvoj "američkoga velikoga područja", odnosno, američkoga *Lebensrauma* bio vrijedniji od bogatih rudnika urana u Belgij-skome Kongu, gdje je obitelj Rockefeller, odnosno, njihova banka Chase Manhattan, u travnju 1950., otkupila kontrolni manjinski udio dionica u kompaniji Tanganyika Concessions, koja je kontrolirala belgijsku kompaniju Union Minière du Haut Katanga. U to se doba mislilo da na području Katanga, u jugoistočnom Kongu, ima više od polovice svjetski pozna-

11 Ibid., str. 174.

tih zaliha kobalta, te 60% svjetski poznatog urana, strateški vitalnog sastojka potrebnog za izgradnju nuklearnog arsenala Sjedinjenih Američkih Država za Korejski rat, koji se sve više rasplamsavao, i Hladni rat između SAD-a i Sovjetskoga Saveza, koji će uslijediti.¹²

Pukotine na poslijeratnom američkom zdanju

Zlatni dani američke prevlasti nad monetarnim i gospodarskim pitanjima "slobodnoga" svijeta nisu trajali mnogo više od deset godina, a već su se pojavile prve pukotine u loše sagrađenim temeljima zdanja iz Bretton Woodsa. Recesija iz 1957. godine, za vrijeme mandata predsjednika Eisenhowera, bila je prvi znak koji je upozoravao na probleme u svijetu dolara. Zapravo, godine 1957. počeli su se opažati i prvi znaci starenja američke ratne industrije, izgrađene poslije 1938., posebno tvornica čelika i aluminija, industrije strojnih alata i sličnih industrijskih grana, koje su bile izgrađene tijekom rata, dvadesetak godina prije toga.

U međuvremenu je, do kraja pedesetih godina, većina zemalja Zapadne Europe, posebno Zapadna Njemačka i, nešto manje, Francuska i Italija, izronila kao vitalni konkurenti, s modernim postrojenjima i opremom. Ne samo da zemljama Zapadne Europe više nije trebala velika količina američkih industrijskih proizvoda za obnovu svoga gospodarstva, nego su, do 1957., te zemlje ponovno počele izvoziti svoje proizvode i neposredno konkurirati s američkim kompanijama.

Najveće američke industrijske i financijske korporacije okrenule su se prema inozemstvu kako bi pobrale plodove snažnoga

12 Za pozadinu Rockefellerove uloge na putu Konga prema neovisnosti tijekom ranih šezdesetih godina, vidi Paul David Collins, "Conquest by Convergence: The Case Against Elite Convergence", 2003., pristupio na http://www.conspiracyarchive.com/NWO/Elite_Convergence.htm.

dolara, a nisu ulagale u obnovu domaće industrije. Uspješno lansiranje svemirskog satelita Sputnjik, koje je, u listopadu 1957., proveo Sovjetski Savez, prije negoli su Sjedinjene Američke Države išta slično poduzele, napokon je pokazalo da Amerika tehnološki zaostaje za drugim industrijaliziranim zemljama.

Za vrijeme Korejskoga rata Amerika je počela znatno kršiti pravila na kojima je počivao zlatni standard, utvrđen na pregovorima u Breton Woodsu. Kako bi pokrila svoje goleme ratne izdatke, koji su svakim danom sve više rasli, američka se Vlada odlučila za model "oružja i maslaca" ("guns and butter"), pa za svoje sve veće obveze prema stranim državama nije održavala potrebnu podlogu u zlatu, kako su to zahtijevala pravila. Umjesto toga, izdala je posebne novčanice Banke za savezne pričuve i kratkoročne mjenice američkoga Ministarstva financija. Jednom kada je američka Vlada shvatila da svijet prihvaća obveznice Banke za savezne pričuve i da i dalje misli da su "dobre kao zlato", odlučila je nastaviti isporučivati svoje papirnate dolare diljem svijeta, ali u isto vrijeme nije razmjerno povećavala svoje pričuve zlata.¹³ Time je, zapravo, bez ikakvih javnih proglasa, američka Vlada svoju valutu polako srozavala u odnosu na valute svojih trgovinskih partnera, a prije svega onih iz zemalja Zapadne Europe.

Poslije 1961. godine, s predsjednikom Kennedyjem započelo je i doba sve većeg trgovinskog deficita Sjedinjenih Američkih Država. Za središnje banke stranih zemalja to je bio jasan znak da, prije negoli se problemi povećaju, svoje trgovinske suficite u dolarima zamijene za američko zlato iz Banke za savezne pričuve. Američki industrijalci gotovo uopće nisu ulagali neka znatnija sredstva u domaća postrojenja i opremu. Umjesto toga su, za vrijeme dok je dolar još bio jak, a devizni tečaj utvrđen sporazumom iz Bretton Woodsa, svoje dolarske

13 A. Stadnichenko, A., *Monetary Crisis of Capitalism*, Progress Publishers, Moskva, 1975., str. 126. - 127.

suficite ulagali u kupovanje najmodernijih zapadnoeuropskih industrijskih postrojenja.

Predsjednik Kennedy oglašava uzbunu

Godine 1949., na samom početku Korejskoga rata, američke su pričuve zlata bile veće od ukupnih američkih obveza prema stranim državama za golemih 18 milijarda dolara. Do listopada 1960., situacija se korjenito preokrenula. Američke obveze prema stranim zemljama bile su 800 milijuna dolara veće od ukupne vrijednosti njezinih zlatnih pričuva. Tijekom toga razdoblja, do 1960. godine izravna ulaganja i posjedi američkih korporacija u stranim zemljama povećali su se s 27 milijarda dolara, koliko su iznosili 1949., na više od 62 milijarde dolara, odnosno, za gotovo 250%.¹⁴

Bilo je samo pitanje vremena kada će svijet shvatiti da američki dolar više ne vrijedi kao zlato i da je svakoj zemlji koja želi svoj sve veći suficit u dolarima zamijeniti za ikakvo zlato bolje da bude prva u redu kada sve zemlje stanu pred eskontni šalter za zlato u newyorškoj Banci za savezne pričuve. To je značilo da Amerika, zemlja koja je kreditirala cijeli poslijeratni gospodarski sustav, utvrđen u Bretton Woodsu, nije više bila kadra zlatom otplatiti svoje kratkoročne obveze.

Jaz između američkih obveza prema stranim središnjim bankama, prije svega prema središnjoj banci Savezne Republike Njemačke, Bundesbank, te Francuskoj i Japanskoj banci, šezdesetih se godina pretvorio u ponor. Bila je to golema sreća za američke korporacije koje su djelovale u inozemstvu. U svom prvom predsjedničkom Izvješću Kongresu o stanju nacije, iz siječnja 1961., predsjednik Kennedy ovim je riječima priznao da je stanje unutarnjeg američkoga gospodarstva vrlo uznemirujuće:

14 Triffin, Robert, *The Dollar in Crisis*, Yale University Press, New Haven, 1961., str. 228. - 229.

Ured preuzimam svjestan sedmomjesečne recesije, troipolgodišnje mlitavosti, sedmogodišnjeg smanjivanja gospodarskog rasta i devetogodišnjeg smanjivanja prihoda od poljoprivrede...

Nije bilo toliko stečajeva još od doba "velike krize". Od 1951. prihodi od poljoprivrede smanjili su se za 25%. Osim u kratkom razdoblju u 1958. godini, nezaposlenost nikada u povijesti Amerike nije bila veća. Od oko pet i pol milijuna Amerikanaca koji su ostali bez posla, više od milijun posao traži dulje od četiri mjeseca...

Gotovo osmina onih koji su bez posla živi bez nade na gotovo stotinu posebno teško pogođenih i problematičnih područja. Preostalih 20% jesu oni koji su tek diplomirali i nemaju mogućnosti primijeniti svoje talente, zatim poljoprivrednici, koji su prisiljeni odreći se dodatnih poslova kojima su poboljšavali obiteljski proračun, te razni kvalificirani i nekvalificirani radnici koji su bili otpušteni iz važnih industrijskih grana, poput metalne, strojarske, automobilske i tekstilne industrije.¹⁵

Predsjednik Kennedy nastavio je s opisivati sliku alarmantnoga stanja američkog međunarodnog financijskog i monetarnog sustava. Nadalje je rekao:

Od 1958. godine... Cjelokupni se deficit uočljivo na našoj platnoj bilanci povećao za 3 godine za gotovo 11 milijarda dolara, a strani vlasnici dolara tolike su količine dolara pretvorili u zlato da su time prouzročili ukupan odljev od gotovo 5 milijarda dolara zlata iz naših pričuva. Deficit iz 1959. prouzročen je velikim dijelom neuspjehom našega izvoza da prodre na strana tržišta, što je rezultat i ograničenja na uvoz naših proizvoda i naših nekonkurentnih cijena. Deficit iz 1960. godine bio je, s druge strane, više posljedica sve većeg odljeva privatnog kapitala, koji je tražio nove mogućnosti, odnosno, činjenice da je povrat uloženog, odnosno, špekulativne prednosti u inozemstvu, bio znatno veći nego u Americi.¹⁶

15 Kennedy, John F., "Godišnja poruka Kongresu o stanju nacije", 30. siječnja 1961., preuzeto na http://www.jfklink.com/speeches/jfk/publicpapers/1961/jfk11_1961.html.

16 Ibid.

A većina toga američkoga odljeva nije vraćena u domovinu, nego je ostala u inozemstvu, gdje je ponovno investirana.

Kako bi "obranila" dolar, američka je Vlada pozvala Njemačku i druge europske članice Sjevernoatlantskoga saveza da povećaju "svoj financijski udio u teretu obrane". Godine 1962., u nastojanju da smanji trgovinsku neravnotežu, Amerika je povećala pritisak na Zapadnu Europu da ukloni carinska i druga trgovinska ograničenja za američke izvoznike, pri čemu se posebno okomila na Zajedničku poljoprivrednu politiku Europske ekonomske zajednice, srž Ugovora o Europskoj ekonomskoj zajednici, dogovoren između Francuske i Njemačke. Učinak svega toga bio je vrlo slab.

Predsjednik Kennedy zaobilazi Sustav banaka za savezne pričuve

Kao predsjednik, John F. Kennedy u svojim je nekoliko kratkih mjeseci službe stekao mnoge moćne neprijatelje, od predsjednika korporacije U. S. Steel pa do direktora CIA-e Allena Dullesa i Pentagona. No, vjerojatno se nitko predsjedniku Kennedyju nije protivio više od moćnih bankara s Wall Streeta. David Rockefeller, koji je u to doba isplivao kao vođa moćne dinastije Rockefeller zbog svoje uloge direktora banke Chase Manhattan, otvoreno je napao gospodarsku politiku predsjednika Kennedyja u jednom članku lista Henryja Lucea *Life*, iz srpnja 1962. godine. U tome je članku optužio predsjednika da pokušava održati preniske kamatne stope, i pozvao ga na "fiskalnu odgovornost" koja bi se odrazila u višim kamatnim stopama za banke Wall Streeta koje su trgovale državnim obveznicama, poput njegove banke Chase Manhattan. Predsjednik Kennedy bio je potpuno zauzet pokušajem da izvuče gospodarstvo iz sedmogodišnje recesije.¹⁷

17 Gibson, Donald, *Battling Wall Street: The Kennedy Presidency*, Sheridan Square Press, New York, 1994., str. 73. - 75.

Executive Order 11110

AMENDMENT OF EXECUTIVE ORDER NO. 10289 AS AMENDED. RELATING TO THE PERFORMANCE OF CERTAIN FUNCTIONS AFFECTING THE DEPARTMENT OF THE TREASURY

By virtue of the authority vested in me by section 301 of title 3 of the United States Code it is ordered as follows

SECTION 1 Executive Order No 10289 of September 19, 1951. as amended is hereby further amended -

(a) By adding at the end of paragraph 1 thereof the following subparagraph (j)

"(j) The authority vested in the President by paragraph (b) of section 43 of the Act of May 12 1933 as amended (31 U S C 821 (b)) to issue silver certificates against any silver bullion silver or standard silver dollars in the Treasury not then held for redemption of any outstanding silver certificates to prescribe the denominations of such silver certificates and to coin standard silver dollars and subsidiary silver currency for their redemption and

(b) By revoking subparagraphs (b) and (c) of paragraph 2 thereof

SEC 2 The amendment made by this Order shall not affect any act done or any right accruing or accrued or any suit or proceeding had or commenced in any civil or criminal cause prior to the date of this Order but all such liabilities shall continue and may be enforced as if said amendments had not been made

JOHN F. KENNEDY

Provedbena uredba broj 11110

IZMJENA I DOPUNA PROVEDBENE UREDBE BROJ 10289, KAKO JE IZMIJENJENA I DOPUNJENA, U SVEZI S PROVEDBOM NEKIH FUNKCIJA KOJE UTJEČU NA MINISTARSTVO FINANCIJA

Temeljem ovlasti koje su mi povjerene u 301. dijelu 3. poglavlja Općeg kaznenog i građanskog zakonika Sjedinjenih Američkih Država, nalažem sljedeće:

ODJELJAK PRVI: Provedbena uredba br, 10289, od 19. rujna 1951., kako je izmijenjena i dopunjena, ovime se dodatno mijenja i dopunjuje:

(a) Dodavanjem na kraju 1. stavka sljedeće točke (j):

"(j) Ovlast povjerena predsjedniku stavkom (b) odjeljka 43. Zakona, od 12. svibnja 1933., kako je izmijenjen i dopunjen (31 U.S.C. 821 (b)), za izdavanje potvrda o srebrnim polugama, srebru ili standardnim srebrnim dolarima od strane Ministarstva financija, koje se srebrne poluge, srebro ili standardne srebrne dolare potom ne čuva radi naplate bilo kakvih nepodmirenih potvrda o srebru, ovlast za propisivanje denominacija takvih potvrda o srebru i za izdavanje standardnog srebrnog novca u svrhu isplate potvrda", i

(b) Ukidanjem točaka (b) i (c) stavka 2. Zakona:

ODJELJAK DRUGI: Izmjene i dopune nastale temeljem ove uredbe neće utjecati ni na kakvu obavljanu radnju ni na pravo koje je već stečeno ili je u postupku stjecanja ni na sudsku parnicu koja je, u bilo kakvu civilnom ili kazenom postupku, provedena ili je u bila tijeku prije dana donošenja ove uredbe, nego će se sve takve obveze ostati na snazi i mogu biti provedene kao da spomenuta izmjena i dopuna Zakona nije donesena.

JOHN F. KENNEDY

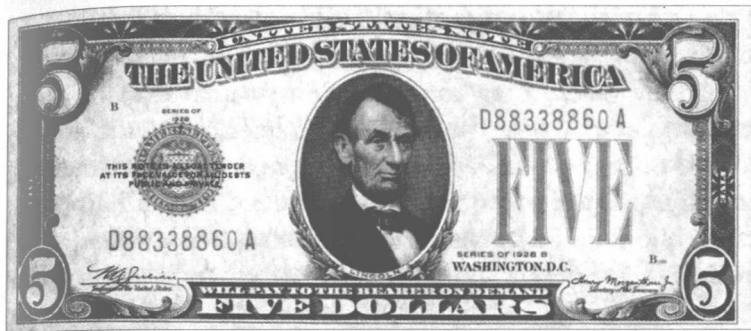
Pet mjeseci prije njegova ubojstva, čiji su počinitelji, desetljećima kasnije, prepoznati kao skupina ubojica koja je djelovala po nalogu CIA-e,¹⁸ predsjednik Kennedy izdao je gotovo nepoznatu objavu, koja ga je možda stajala života.

Vrlo nalik na ono što je učinio Abraham Lincoln kada je, izdavanjem državnih beskamatnih novčanica, takozvanih zemljaća, uspio financirati Američki građanski rat i tako izbjeći ovisnost Amerike o kreditima londonskih banaka, 4. lipnja 1963. godine predsjednik Kennedy izdao je takozvanu Uredbu 11110. Tom je uredbom, za koju nije bilo potrebno odobrenje Kongresa, ovlastio Ministarstvo financija da "izda srebrne vjerodajnice za bilo kakve američke srebrne poluge, srebro ili standardne srebrne dolare iz trezora Ministarstva financija".¹⁹

To je značilo da za svaku uncu srebra iz trezora Ministarstva financija država može pustiti u optjecaj nov novac. Ukupno je predsjednik Kennedy u optjecaj uveo gotovo 4,3 milijarde dolara u državnim zadužnicama, u apoenima od 2 i 5 dolara. Novčanice od 10 i 20 dolara nisu nikada bile u optjecaju, budući da su bile u tisku upravo u vrijeme kada je predsjednik Kennedy ubijen. Još od doba Abrahama Lincolna nije se dogodilo da bi jedan predsjednik izdao beskamatni novac, a nikada se do tada nije dogodilo da jedan predsjednik dovede u pitanje isključivu vlast privatnih banaka za savezne pričuve nad financijama cijele države.

18 Dankbaar, Wim, *Files on JFK: Interviews with confessed assassin James E. Files*, Trafford Publishing, Victoria, BC, Canada, 2005., str. 43. - 108. James Files, koji je bio zatočenik Američkog saveznog zatvora Joliet, Illinois, zabilježio je priznanje o tome kako je bio član "tima ubojica" CIA-e, kojemu je na čelu bio službenik CIA-e David Atlee Phillips, sa zadaćom da naprave atentat na Johna Fitzgeralda Kennedyja i puste da Lee Harvey Oswald preuzme krivnju kao "samostalni atentator".

19 Kennedy, John F., "Izvršna uredba 11110: Izmjena i dopuna Izvršne uredbe br. 10289", kako je izmijenjena i dopunjena, a odnosi se na ispunjenje nekih funkcija koje utječu na Ministarstvo financija, 4. srpnja 1963. Ponovno izdano u Završnom pozivu, sv. 15., br. 6, 17. siječnja 1996., pristupio na <http://www.john-f-kennedy.net/executiveorder11110.htm>.

Predsjednik Kennedy je, malo prije negoli je ubijen, izdao "novčanice Sjedinjenih Američkih Država", beskamatne i neovisne o Sustavu banaka za savezne pričuve. Obratite pozornost na vrh novčanice, gdje piše "United States Note" ("novčanica Sjedinjenih Američkih Država"), a ne "Federal Reserve Note" ("novčanica Saveznih pričuva"). Njegov je nasljednik povukao te novčanice čim je stupio na dužnost.

Za mandata predsjednika Kennedyja guverner banaka za savezne pričuve bio je William McChasney Martin. Kada je, 1970. godine, guverner Martin napustio taj položaj, na kojemu je bio dulje od svih svojih prethodnika, postao je direktor Zaklade braće Rockefeller (Rockefeller Brothers Fund) i njihove Zaklade obitelji Rockefeller (Rockefeller Family Fund).²⁰ Banke za savezne pričuve i Rockefelleri bili su jedna mala i dobro povezana obitelj.

Poslije smrti predsjednika Kennedyja Uredba 11110 privremeno je stavljena izvan snage, izdavanje srebrnih vjerodajnica je obustavljeno, a one već izdane uklonjene su iz optjecaja.²¹ Samo postojanje Uredbe 11110 zakopano je od javnosti, a većina ju je povjesničara ili zaboravila ili zanemarila.

20 Collier, Peter and Horowitz, David, *The Rockefellers: An American Dynasty*, Holt, Rinehart & Winston, New York, 1976., str. 560.

21 Wayne, Anthony, "John F. Kennedy vs the Federal Reserve", pristupljeno na <http://www.john-f-kennedy.net/thefederalreserve.htm>.

Londonske pukotine u zlatnom standardu

Odljev američkoga zlata nastavio se unatoč svim poduzetim mjerama, te je, potkraj 1961., američka Vlada uvjerila Veliku Britaniju i središnje banke drugih europskih zemalja da zajedno pokušaju spriječiti svaku moguću navalu na pričuve zlata bilo koje od zemalja članica pomoću osnivanja jednog posebnog međunarodnog fonda, pod nazivom Zlatni kartel (Gold Pool), čije će sjedište biti u Engleskoj banci. Zahtjeve stranih središnjih banaka da svoj višak dolara zamijene za zlato ubuduće će preuzimati američke banke za savezne pričuve, koje će davati 50% zlata, te Velika Britanija, Savezna Republika Njemačka, Francuska, Italija, Belgija, Nizozemska i Švicarska, koje će udruženo davati preostalih 50% zlata u taj fond. Kao posljedica toga, velike su europske središnje banke smanjile svoje zahtjeve za zlatom, ali taj fond nije nimalo utjecao na smanjenje zahtjeva za zlatom privatnih ulagača.

Do listopada 1962. godine izravna privatna ulaganja u američkim dolarima u inozemstvu bila su veća od 35 milijarda dolara, a većinom su to bila ulaganja u zemlje Zapadne Europe i u Kanadu, te Latinsku Ameriku. Unatoč pokušaju američkoga Kongresa da, uvođenjem Poreza za izjednačavanje zarade iz rujna 1964., uspori taj odljev američkoga kapitala u europske i druge zemlje, izuzećem Kanade u samom je zakonu stvorena rupa koja je omogućila da se odljev dolara u inozemstvo nastavi nesmanjenom žestinom.²² Ti su dolari, u inozemnom vlasništvu, postali temelj sve veće opasnosti za američke pričuve zlata, budući da su njihovi vlasnici računali da bi vrijednost dolara mogla pasti samo u odnosu na zlato, pa su ih krenuli zamijeniti dok su još imali vremena.

22 Johnson, Lyndon B., predsjednik, Izvršna uredba 11198 - Nametanje poreza za izjednačavanje zarade na zajmove nekih komercijalnih banaka, od 10. veljače 1965., pristupio na <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=60529>.

Te su mjere za potporu dolara uspijevale održavati dolar sve do studenoga 1967., kada je pukla najslabija karika u lancu monetarnog sustava, izgrađenog u Bretton Woodsu - britanska funta. Velika je Britanija bila drugi stup poslijeratnog brettonwoodskog sustava zato što su bivše britanske kolonije u Africi, Aziji i drugdje svoje devizne pričuve u funtama prikladno pohranjivale u britanske banke u Londonu.

Unatoč slabosti britanske industrije i njezinoj tehnološkoj zastarjelosti u usporedbi s državama poput Savezne Republike Njemačke ili Francuske, uloga financijskoga posrednika pomogla je da londonski City postane drugo glavno središte kapitala na svijetu, odmah poslije New Yorka, gdje su bile pohranjene pričuve zlata i dolara središnjih banaka mnogih zemalja. Bankari londonskoga Cityja jednostavno su pokušavali ostati na položaju na kojemu je London bio prije rata.

To im baš i nije uspijevalo. Britanske banke, poput njihovih newyorških rođakinja, također su tako radije ulagale u stranim zemljama, čineći time štetu domaćoj britanskoj industriji i tako još više slabeći britansku trgovinu i njezinu platnu bilancu, što je, malo-pomalo, ugrožavalo paritet funte u odnosu na dolar, utvrđen još 1949. godine, prilikom njezine devalvacije. Profit od kapitala uloženog u industriju europskih kontinentalnih zemalja kretao se od 12 do 14% i bio je više nego dvostruko veći od profita na ulaganja u domaću američku i britansku industriju.

Do sredine šezdesetih godina, nakon što je Velika Britanija, u pokušaju stabilizacije funte, bila prisiljena uzeti dva velika kredita MMF-a, strani su vlasnici funta, u strahu od neizbježnog, počeli naveliko podizati svoje funte iz britanskih banaka i mijenjati ih za zlato ili druge valute, čime su još više pogoršali pritisak na funtu. Zato što je privatnim financijskim špekulantima bilo zabranjeno mijenjati funte za zlato, oni su, umjesto toga, njima kupovali dolare i tako stvorili iluziju o snazi dolara. U stvarnosti, funta je bila najslabija karika cijelog

poslijeratnog sustava dolara stvorenog u Bretton Woodsu. U slučaju njezine devalvacije, istoga bi se trenutka pozornost usmjerila na korjenitu slabost američkoga dolara.

Francuska muha u britanskoj juhi

U veljači 1965. godine, nakon što je predsjednik Lyndon Johnson odlučio znatno povećati američki angažman u ratu u Vijetnamu, što je značilo daljnji odljev u platnoj bilanci SAD-a, francuski je predsjednik Charles de Gaulle održao govor u kojemu je iznio oštre primjedbe na postojeći monetarni sustav te osudio američko odbijanje da devalvira dolar u odnosu na zlato i tako tečaj zlata prilagodi, kako bi odražavao stvarno stanje.

On je optužio, potpuno s pravom, tvorce američke politike da, *de facto*, izvoze inflaciju u Europu i tako sebi, jednostavnim tiskanjem veće količine dolara, koja nema podlogu u većoj količini zlata, omogućuju financiranje rata u Vijetnamu i domaćeg programa predsjednika Johnsona, takozvanog "oružja i maslaca". Predsjednik De Gaulle je, uz britanski i američki prosvjed, pozvao na povratak stvarnom zlatnom standardu, koji će natjerati zemlje da svoju gospodarsku politiku točno prilagode sve većem deficitu u svojoj platnoj bilanci.²³

Odljev zlata iz Velike Britanije i SAD-a bivao je sve veći. U ožujku 1965. godine, na pritisak newyorških i drugih financijskih krugova, Kongres je usvojio zakon kojim je opozvan Monetarni zakon iz 1945. i koji je od Sustava banaka za savezne pričuve zahtijevao da održava podlogu u zlatu ili osiguranje od 25% ukupnih pričuva, ne samo za novčanice banaka za savezne pričuve, koje su bile u optjecaju, nego i za depozite njihovih banaka članica Sustava za savezne pričuve. Zalihe zlata banaka za savezne pričuve bile su svedene na gotovo 25%. Položaj

SAD-a kao utvrde poslijeratnog brettonwoodskog zlatnog standarda do sredine šezdesetih godina drastično se pogoršao.

Godine 1949., Sjedinjene Američke Države imale su pričuve zlata od oko 23 milijarde dolara, u odnosu na ukupno 41 milijardu dolara u novčanicama banaka za savezne pričuve, u optjecaju i depozitima, što je značilo podlogu u zlatu od impresivnih 57%. Do početka 1965., te su se pričuve zlata smanjile na 15 milijarda dolara, dok su depoziti i novčanice u optjecaju narasli na 55 milijarda dolara, pa je podloga u zlatu bila jedva 27%.

Jedina muha u monetarnoj juhi, zakuhanoj opozivom zakona iz 1945., koji je nalagao podlogu u zlatu SAD-a od 25%, bila je činjenica da je američki dolar, kako je bio uspostavljen 1944. prema sporazumu iz Bretton Woodsa, bio temelj platnog sustava cijeloga svijeta, a ne samo nacionalna valuta.²⁴ Cijeli je trgovački svijet prihvatio američki dolar umjesto zlata, na temelju uvjerenja da dolar ima čvrstu podlogu u zlatu, u slučaju da se ikada više pojavi potreba za zlatom.

Francuska, Njemačka, Italija, Belgija, Nizozemska i Švicarska svojom su pozitivnom trgovinskom bilancom do kraja šezdesetih godina nakupile velike količine zlata. Francuski poziv na znatnu devalvaciju dolara oštro su napale i banke s Wall Streeta i banke za savezne pričuve, pod izgovorom da zemljama koje gomilaju svoje pričuve zlata daje "neopravdanu prednost". No, nikada se nisu potrudile objasniti kakva je to neopravdana prednost u brettonwoodskom monetarnom sustavu za zemlje koje su od svoje izvozne dobiti nakupile suficit u dolarima, te ga poslije željele otkupiti zlatom, a ne čuvati papirnate novčanice pod inflacijom.

U stvarnosti, devalvacija dolara oslabila bi ulogu dolara, kao i ulogu američkih multinacionalnih banaka i korporacija

24 Sustav banaka za savezne pričuve Sjedinjenih Američkih Država, "Učvršćeni položaj banaka za savezne pričuve", *Bilten Banke za savezne pričuve*, Tablica 15., veljača 1965., str. 230.

u svjetskom gospodarstvu, nešto o čemu "novčani trust" nije želio ni razmišljati. Gospodarski savjetnik francuskoga predsjednika De Gaullea Jacques Rueff 5. je lipnja 1969., u članku objavljenom u listu *Wall Street Journal*, objasnio francusko stajalište. U tome je članku istaknuo: "Cijenu zlata utvrdio je na sadašnjoj razini predsjednik Roosevelt još 1934. godine. Od tada su se sve cijene u Sjedinjenim Američkim Državama više nego udvostručile."²⁵ Savjetnik Rueff je držao da, za ispravljanje te neravnoteže, ekonomska logika traži devaluaciju dolara od 100% u odnosu na zlato.

Do 1967. godine Velika je Britanija bila prisiljena podupirati funtu stranim kreditima, što je značilo da se bliži kraj čvrstog tečaja. Sve veći broj zahtjeva stranih osoba za zamjenom funta i dolara u zlato još se više povećao 1967., prisiljavajući Zlatni kartel Engleske banke na sve više intervencija.

Prema zakonu, koji je, u siječnju 1967., donio francuski Parlament, Francuska je nametnula punu konvertibilnost franka, na temelju njegove 80%-tne podloge u zlato. Bio je to francuski pokušaj da nametne pitanje žurno potrebne međunarodne monetarne reforme. U ljeto 1967. Francuska se povukla iz Zlatnoga kartela, ne želeći više svoje zlato koristiti za očito i uzaludno nastojanje da se održi dolar. Posljedica toga bio je daljnji pad funte i rast cijene privatnoga zlata na tržištu. Navala je počela.

Financijski špekulanti, igrajući se na sigurno, požurili su svoje funte zamijeniti za dolare ili druge valute, koje su zatim iskoristili za kupnju zlata na svim postojećim tržištima, od Frankfurta do Züricha, od Pariza do Pretorije. Budući da je tržišna cijena privatnog zlata rasla u odnosu na cijenu utvrđenu na konferenciji u Bretton Woodsu, stabilnost dolara kao sidra platnog sustava cijeloga svijeta našla se pod pritiskom.

U drami sličnoj krizi funte u odnosu na zlato iz 1931., krediti za žurnu stabilizaciju funte nisu uspjeli obuzdati pritisak na nju. Konzorcij zlatom bogatih švicarskih banaka, predvođenih bankom Union iz Švicarske, odobrio je, u listopadu 1967., Velikoj Britaniji kredit od 105 milijuna dolara. MMF, kao i veće europske zemlje, odbile su dalje podržavati funtu, a Vlada Ujedinjenoga Kraljevstva bila je u pregovorima za daljnjih 1 do 3 milijarde dolara kredita od privatnih švicarskih banaka, kada je, 18. studenoga 1967., premijer laburističke Vlade Harold Wilson objavio devalvaciju funte u odnosu na zlato od 14%, a njezin je novi paritet u odnosu na dolar učvršćen na 2,40 dolara za funtu, znatno manje od 30%-tne devalvacije iz 1949. godine, ali dostatno za promijenjeni svijet s kraja šezdesetih godina i za preusmjeravanje pritiska na okosnicu svjetskog monetarnog sustava - američki dolar.²⁶

Amerika se osvećuje Francuskoj

U odmazdi za ono što je vidjela kao nedopustivo francusko miješanje u američki monetarni poredak, američka je Vlada, uz potporu banaka s Wall Streeta, pokrenula sveopći gospodarski ratnički pohod na Francusku i francuski franak, zato što se Francuska drznula biti glavni pokretač monetarne reforme. Kako bi diskreditirale francusku ideju monetarne reforme, banke s Wall Streeta su, uz potporu američke Vlade, odlučile potkopati monetarnu i financijsku stabilnost Francuske. Početkom 1968. godine to je doseglo razinu sveopćeg valutnog rata. Ništa od toga nije bilo objavljeno u javnosti, nego se sve odvijalo iza scene, ali je svim glavnim tržišnim sudionicima bilo jasno da iza navale na franak i francuskih pričuva zlata stoje američke banke.

26 Hamilton, Aaron, "Beyond the Sterling Devaluation: The Gold Crisis of March 1968", *Contemporary European History*, sv. 17., br. 1, 2008., str. 73. - 95.

Navalu su pokrenule newyorške banke, koje su naglo povukle svoje depozite iz francuskih banaka i umjesto toga kupile njemačke marke, čime su Francuskoj zadale velik udarac. Pritom je američka Vlada pritislula i banke Savezne Republike Njemačke da je u tome slijede, tvrdeći kako postoji opći nedostatak povjerenja u francusku monetarnu politiku, te da nije riječ o američkom financijskom ratovanju. Osim toga, ograničila je uvoz francuskih proizvoda u Ameriku i savjetovala Amerikancima da na godišnji odmor ne putuju u Francusku. Američke kompanije koje su ulagale u Francusku počele su potihlo povlačiti svoj kapital iz Francuske, čineći time dodatni pritisak na franak.²⁷

Tada se, odabirući trenutak koji teško da je bio slučajan, jedna malo poznata radikalna ljevičarska anarhistička skupina, zvana Situacionistička internacionala, počela naglo isticati na novoj francuskoj ljevičarskoj sceni, budući da su je znatno reklamirali britanski i američki središnji mediji, poput london-skoga lista *Economist*. Ta je politička skupina izronila takoreći niotkuda, i preuzela je kontrolu nad studentskom organizacijom Sveučilišta Nanterre, a bila je utjecajna i u studentskom pokretu na pariškom Sveučilištu Sorbonne.

Wall Street i londonski City iskoristili su studentske nemire iz svibnja 1968., o kojima se mnogo izvješćivalo. Unatoč dokazima o raširenosti i političkoj raznolikosti studentskog pokreta oko Sveučilišta Sorbonne, mediji su, preko noći, od mladih radikala, poput situacionističkog čankolisca Daniela Cohn-Bendita, stvorili nove Che Guevare francuske i njemačke ljevice. Daniel Cohn-Bendit bio je član skupine koja je, u studenom 1967., organizirala štrajk 12.000 studenata, koji su prosvjedovali protiv prenapučenosti na sveučilištu. Tijekom prethodnih 10 godina broj studenata povećao se s 170.000 na 514.000. Ukupna se površina sveučilišnih prostorija od 1962.

Američki ekonomski rat protiv De Gaulla iz 1968. godine osigurao je uvjete za svibanjske studentske štrajkove, koji su na kraju, godinu dana poslije toga, prisilili De Gaulla da podnese ostavku.

godine udvostručila, ali se broj studenata gotovo utrostručio. Objekti su bili u očajnom stanju pa je ozbiljan problem predstavljala i prenapučenost. To je bila pozadina događaja ili socijalni fitilj, i nije bilo potrebno mnogo da ga se zapali.²⁸

Ti su događaji oslabili položaj predsjednika de Gaullea i on se godinu dana poslije toga, u travnju 1969., povukao s dužnosti, dok je njegova potpora u javnosti bila ozbiljno uzdrmana financijskom krizom i slabim policijskim nadzorom studentskih nemira iz svibnja 1968., događajima koje su američke

28 Vienet, Rene, "Enragés and Situationists in the Occupations Movement", 1968., u Online arhivu Situacionističke internacionale, pristupio na <http://www.cddc.vt.edu/sionline/si/enrags.html>.

obavještajne službe, djelujući na francuskoj studentskoj sceni, u najmanju ruku ohrabrivale.²⁹

Krugovi koji su predvodili financijski napad na franak znalački su širili glasine o tome kako će njemačka marka u odnosu na franak biti revalvirana, čime su dolijevali ulje na vatru panike u kojoj se francuska valuta prodavala, a francusko zlato topilo. Nakon što su se studentski nemiri raščistili, moglo se jasno vidjeti da su se francuske pričuve otopile i da je propala mogućnost da Francuska financijski zaprijeti dolaru na međunarodnoj razini.

Od ožujka 1968. do ožujka 1969. godine francuske su se devizne pričuve smanjile za 80%, budući da je Francuska banka uzaludno pokušavala obraniti paritet franka prema dolaru. U kolovozu 1969. Francuska je bila prisiljena na devalvaciju svoje valute od 12%. Nešto poslije, u listopadu iste godine, monetarne su vlasti Savezne Republike Njemačke bile prisiljene podići vrijednost njemačke marke za 8%, povećavajući tako, za 20%, jaz između dviju gospodarski najjačih zemalja Europske zajednice.

Njemačka nije bila u položaju poduprijeti francuski zahtjev za novom reformom monetarnog poretka niti se suprotstaviti pritisku američkih banaka i odbiti sudjelovati u njihovom napadu na franak, jer je strahovala od odlaska američkih vojnih snaga ili sličnih nagovještaja američke Vlade. Njemačka je držala kako se nije kadra obraniti od Sovjetskog Saveza bez nazočnosti američkih snaga, kao krajnjeg jamca američkog nuklearnog zaštitnog kišobrana.

Pomoću financijskog napada na Vladu predsjednika De Gaullea, Wall Street i banke za savezne pričuve dobili su kratak predah, prije negoli se pozornost svijeta ponovno ne okrene

29 Vijeće za održavanje okupacije, Izvješće o okupaciji Sveučilišta Sorbonne, Pariz, 19. svibnja 1968., pristupio na stranici s tekstovima Situacionističke internacionale, <http://www.cddc.vt.edu/sionline/si/occupation.html>.

prema ranjivome dolaru. No, nije prošlo dugo i napadaji na dolar su se nastavili.

NIXON NAPUŠTA BRETTONWOODSKI SUSTAV

Pokazali ste kako su Sjedinjene Američke Države potpuno nadišle Veliku Britaniju, kao i svaku drugu državu u povijesti koja je pokušavala izgraditi svoje carstvo. Uspjela nam je najveća pljačka ostvarena u povijesti svijeta.

Izjava Hermana Kahna iz Instituta Hudson iz 1971. godine,
kada su ga izvijestili kako se američki platni deficit
može iskoristiti za izrabljivanje drugih zemalja¹

Godina 1971. - početak kraja igre

Početak sedamdesetih godina označio je prekretnicu u politici američkoga ustroja, budući da je, kako bi i nadalje

1 Hudson, Michael, *Super Imperialism: The Origins and Fundamentals of US World Dominance*. Pluto Press, London, 2003., str. xiii. Zapis Michaela Hudsona dio je njegova briljantnog razotkrivanja poslijeratnih financijskih manipulacija SAD-a, u kojima su korišteni zapanjujuće velik američki državni dug i kronični trgovinski deficiti kako bi se učinilo ono što nijedna druga država nije mogla učiniti, i to zbog činjenice da je dolar bio svjetska pričuvna valuta i da je cijeli svijet ovisio o američkom vojnom osiguranju. Svijet nije imao mnogo izbora, nego je svojim dolarima od trgovinskog suficita kupovao stotine milijarda dolara američkoga državnog duga, zapravo, kako je to Michael Hudson i istaknuo Hermanu Kahnu, te su države, kupnjom američkoga duga, bile prisiljene financirati američke ratove i druge pothvate u američkome interesu, koji su bili štetni po njih. Razdvajanje dolara od zlata, u kolovozu 1971., bio je kritičan korak koji je to i omogućio, iako to, kako je Michael Hudson istaknuo, Politički krugovi u Washingtonu i na Wall Streetu nisu ispočetka ni shvatili. Cijela je knjiga dostupna on-line.

osigurao neometanu prevlast Sjedinjenih Američkih Država kao svjetske gospodarske i financijske velesile, bilo potrebno poduzeti neke drastične mjere. Pritom uopće nije bilo jasno na koji će način Amerika to izvesti. No, ubrzo su snage koje su prevladavale u ustroju Wall Streeta osmislile strategiju za to.

Uz sve žešći rat u Jugoistočnoj Aziji, za mandata predsjednika Lyndona Johnsona, i njegove troškove, strane banke i središnje banke stranih zemalja ubrzale su svoju prodaju dolara i kupovanje zlata. Do 1968. godine, američki državni deficit, koji je rastao zbog nekontroliranih troškova rata, dosegnuo je do tada nečuvenu razinu od 30 milijarda dolara. Pričuve zlata smanjile su se opasno blizu zakonom propisane donje granice za potrebnu podlogu u zlatu od 25%. Povrh toga, politički poremećaj unutar Vlade predsjednika Johnsona, prouzročen ostavkom ministra obrane Roberta McNamara, kojega su mnogi držali tvorcem strategije "rata u kojem nema pobjednika", dodatno je povećao odljev novca iz Amerike.

Ministar obrane McNamara, savjetnik za nacionalnu sigurnost McGeorge Bundy, planeri iz Pentagona i ključni savjetnici predsjednika Johnsona namjerno su osmislili takvu strategiju za Vijetnamski rat, zbog koje je taj rat, od samoga početka, bio "rat u kome nema pobjednika", ali je taj rat bio potreban kako bi se osigurala daljnja izgradnja vojnog sektora američkoga gospodarstva. Američka je Vlada mislila kako će prosječan američki glasač prihvatiti velike troškove toga rata protiv navodnog "nadiranja bezbožnog komunizma" u Vijetnam, sve dok se time, na lokalnoj razini, plaćaju poslovi u postrojenjima vojne industrije, unatoč tome što se tako još više produbljivao deficit u američkom državnom proračunu.

Prema pravilima brettonwoodskog sustava, koja je diktirala Amerika, američka je Vlada, u biti, mogla, pomoću inflacije dolara, koja se dogodila zbog golemog deficita domaće potrošnje, prisiliti europske zemlje, kao i svoje druge trgovinske partnere, da "progutaju" američke ratne troškove u obliku pojeftinjenih dolara. Sve dok su Sjedinjene Američke Države odbijale devalvi-

raci dolar u odnosu na zlato, što bi pokazalo stvarno pogoršanje američke gospodarske proizvodnje od 1944. godine, europske su zemlje morale plaćati cijenu i prihvaćati dolare po tečaju koji je vrijedio oko dvadeset godina prije toga, unatoč tome što se u tome razdoblju u Americi dogodila golema inflacija.

Kako bi financirao golemi deficit svoga programa velikih socijalnih reforma, pod nazivom *Veliko društvo* (Great Society), kao i ulaganja u vojnu industriju potrebnu za rat u Vijetnamu tijekom šezdesetih godina, predsjednik Johnson je, bojeći se povećati poreze da ne bi izgubio glasove, taj deficit financirao jednostavno izdavanjem novih dolara i prodavanjem daljnjih državnih obveznica. Početkom šezdesetih godina deficit u američkom državnom proračunu bio je prosječno oko 3 milijarde dolara godišnje. Godine 1967., zbog porasta ratnih troškova, povećao se na uznemirujućih 9 milijarda dolara, a 1968. je dosegnuo nevjerojatnih 25 milijarda dolara.

Tijekom toga razdoblja središnje su banke europskih zemalja na svojim računima počele gomilati velike količine dolara, koje su koristile kao svoje službene pričuve, odnosno, znatno se povećala količina takozvanih eurodolara u stranim zemljama. Ironično, američka je Vlada, od svojih saveznika - europskih zemalja i Japana, takozvane Skupine deset zemalja - zatražila da ublaže odljev zlata iz američkih pričuva zlata, tj. da svoje pričuve drže u dolarima, umjesto da te dolare zamijene za američko zlato, na što su imale pravo prema uvjetima brettonwoodskog sustava.

Zauzvrat su središnje banke europskih zemalja zarađivale kamate na te dolare i ulagale ih u američke državne obveznice. Neto učinak bio je da su europske središnje banke time, zapravo, "financirale" golemi deficit u američkome proračunu iz šezdesetih godina, stvoren Vijetnamskim ratom, kojemu su se toliko protivile.²

2 Vidi Engdahl, F. William, *Stoljeće rata: Anglo-američka naftna politika i novi svjetski poredak*, Detecta, Zagreb, 2008.

"Vrući novac" s "izvanteritorijalnih" tržišta eurolara

Od kasnih pedesetih godina najveće su newyorške banke, nizom bankovnih spajanja, iznimno povećale svoju moć i utjecaj. Banka obitelji Rockefeller Chase National spojila se s bankom Manhattan i stvorila banku Chase Manhattan, kojom je upravljao odvjetnik obitelji Rockefeller i upravitelj Zaklade Rockefeller, te tadašnji predsjednik newyorškog Vijeća za inozemne odnose John Jay McCloy, koji se nedugo prije toga vratio u New York s položaja visokog povjerenika SAD-a u Njemačkoj. Banka National City iz New Yorka preuzela je banku First National iz New Yorka, čime je stvorena banka City iz New Yorka, kasnije preimenovana u Citibank, na čelu koje je, pak, bio James Stillman Rockefeller.

Druge velike newyorške banke, uključujući i banke Chemical, te Manufacturer's Hanover Trust Company i Banker's Trust, prošle su slična spajanja i reorganizaciju. Prema izvješću američkoga Ministarstva pravosuđa iz 1961., pet najvećih newyorških banaka, u kojima su prevlast imale dvije banke i, preko njih, obitelj Rockefeller, imalo je kontrolu nad 75% svih depozita u najvećem američkom gradu i središtu svjetskih financija.³

Pokazat će se da je ta golema koncentracija novčane moći u tih pet newyorških banaka šezdesetih godina bila presudna u određivanju međunarodnog financijskog i političkog razvoja zemlje tijekom sljedećih četrdeset godina, koje su Ameriku uvele u 21. stoljeće, i u krizu prouzročenu sekuritizacijom iz 2007. godine.

Kako bi pripomogla toj golemoj koncentraciji financijske moći, američka je Vlada izuzela banke iz zakona protiv tru-

3 De Cecco, Marcello, "International Financial Markets and US Domestic Policy Since 1945", *International Affairs*, London, srpanj 1976., str. 381. - 399.

stova, kojima je zabranjena neopravdana koncentracija ili kartelizacija.⁴

Šezdesetih godina 20. stoljeća te su novospojene i vrlo moćne newyorške banke krenule stvoriti novo "izvanteritorijalno" tržište za dolare koji su bili izvan Sjedinjenih Američkih Država, novo tržište takozvanih eurodolara, kako su nazvani dolari koji su se nalazili u Europi.

Potkraj šezdesetih godina newyorške su banke, na čelu s bankama Chase Manhattan i Citibank, već počele stvarati plan ulaganja za milijarde dolara nagomilanih u stranim zemljama, u londonskim bankama i bankama zemalja kontinentalne Europe. Lukavim lobiranjem newyorških banaka, krediti koje su stranim državljanima dale podružnice američkih banaka u stranim zemljama bili su oslobođeni tada novog američkog poreza za izjednačavanje zarade, koji je usvojen 1964. godine i koji je osmišljen upravo radi zauzdavanja kredita američkih banaka stranim zemljama, kao i odljeva dolara povezanog s tim kreditima. Naravno, to je izuzeće značilo da se odljev dolara nastavio nesmanjenom žestinom.

Posljedica svega toga bila je da su američke banke pohitalo otvoriti podružnice u Londonu i u drugim odgovarajućim stranim gradovima. Unatoč slabosti britanskoga gospodarstva, londonski je City još jednom uspio postati središte svjetskih financija i bankarstva, zahvaljujući nastanku nepreglednog novog i nereguliranog bankarskog i kreditnog tržišta dolara, čije je središte bilo upravo u Londonu.⁵

Sve učestaliji potezi američke Vlade, kojima je nagovarala strane vlasnike dolara da svoje dolare ne mijenjaju za zlato, prouzročili su koncentraciju dolara koja je, više ili manje trajno, bila u stranim zemljama, i to većinom u zemljama Zapadne Europe, tj. u Londonu. Londonska zvijezda na zalasku još je jednom zasjala, budući da je londonski City, kao poznata ban-

4 Engdahl, F. William, op. cit.

5 De Cecco, Marcello, op. cit., str. 381. - 399.

karska četvrt, počeo stjecati kontrolu nad tržištem prognanih američkih dolara. U središtu toga sve većeg "izvanteritorijalnog" monetarnog tržišta eurodolara bili su Engleska banka i londonski bankar sir Siegmund Warburg, osnivač utjecajne londonske trgovačke banke S. G. Warburg & Co. Uz pomoć svojih prijatelja u američkoj vlasti, a posebno zamjenika ministra vanjskih poslova Georgea Balla, sir Warburg je lukavo namamio dolare stvarajući tako najveću koncentraciju dolarskih kredita izvan samih Sjedinjenih Američkih Država.

Londonsko tržište eurodolara, izniklo iz toga stanja, bilo je *offshore*, odnosno "izvanteritorijalno" tržište, što znači da je bilo izvan kontrole američkoga zakonodavnog sustava ili nadzora američke središnje banke.

Newyorške banke i brokerske kuće s Wall Streeta otvorile su u Londonu područne urede kako bi, daleko od očiju američkih poreznih vlasti, pomoću njih upravljale tim cvjetajućim eurodolarskim kasinom. Inozemne podružnice velikih newyorških banaka i velike multinacionalne korporacije pokupovale su jeftine fondove na tržištu eurodolara. Američka je Vlada tijekom šezdesetih godina bez pitanja dopustila da vrata za bijeg dolara s američkih obala prema novom "vrućem" monetarnom tržištu eurodolara budu širom otvorena.

Kupci tih novih obveznica u eurodolarima, zvanih euroobveznice, bile su anonimne osobe, koje su londonski, švicarski i newyorški bankari, upravljajući tom novom igrom, cinično zvali "belgijskim zubarima". Te su euroobveznice bile takozvane obveznice na "donositelja", tako da imena kupaca nisu bila nigdje zabilježena, pa su zato takve obveznice bile povoljne za one ulagače koji su tražili način da izbjegnu porez, kao i za velike zvjerkе u trgovini drogom ili druge ljude sumnjiva morala, koji su htjeli oprati svoju nezakonitu zaradu. Ima li boljeg načina za očuvanje tako zarađenog novca u euroobveznicama, uz kamate koje na njih plaćaju kompanije poput General Motorsa ili talijanske korporacije Autostrada? Jedan je pronicljiv analitičar

eurodolarskih procesa ovim riječima iznio svoje primjedbe: "Tržište eurodolara bilo je najvažnija pojava šezdesetih godina, zato što je upravo s toga tržišta stigao financijski potres s početka sedamdesetih godina."⁶

Glavna prekretnica u stajalištu vodećih newyorških banaka prema iznenadnom gomilanju dolara u inozemstvu, takozvanih eurodolara, odigrala se 1966. godine. Poput većine velikih novih preokreta u poslijeratnoj američkoj financijskoj politici, i ova je započela u banci obitelji Rockefeller Chase Manhattan.

Banka Chase udara na Libanon

Dakle, 1966. godine, bankom Chase kružio je tajni interni memorandum o nepogodnostima na koje nailaze američke, odnosno, newyorške banke, u pokušaju da se dočepaju unosnog međunarodnog tržišta za "bijeg kapitala". U tome su memorandumu bile istaknute prednosti švicarskih banaka, koje su imale prevlast nad tim unosnim tržištem, u upravljanju i stjecanju zarade od skrivenog novca diktatora poput Ferdinanda Marcosa s Filipina, saudijskih prinčeva, narko-kraljeva i sličnih sumnjivih osoba. U memorandumu se predlagalo da banka Chase Manhattan otvori banku u inozemstvu, pomoću koje će za sebe prigrabiti velik dio toga cvatućeg, "izvanteritorijalnog" odljeva kapitala ili "vruće love". Banka Citibank već je bila započela s takvom aktivnošću preko osnivača fonda Investor Overseas Services i umjetnika prijekare, Bernieja Cornfelda.⁷

U tome je memorandumu kao model prikazan Bejrut u Libanonu, u kojemu je prevlast imala banka Intra, i uz nju povezan Libanonski kasino, u to doba najveće poduzeće za kockanje i pranje novca, veće čak i od Las Vegasa.

⁶ Ibid., str. 398.

⁷ Naylor, R. T., *Hot Money and the Politics of Debt*, Unwin Paperbacks, London, 1988., str. 33.

Libanonska banka Intra je, 1966., bankrotirala pod sumnjivim okolnostima. U vrijeme kada joj je trebao kredit za pokriće trgovinskih gubitaka u pričuvama i zlatu, kralj Saudijske Arabije, koji je rijetko, bez prethodnog dogovora s američkom Vladom, donosio smione odluke, naglo je povukao svoje velike novčane depozite. Tada je banka Chase Manhattan zamrzнула velike količine novca banke Intra, koji je bio pohranjen u New Yorku, na ime zalogu potrebnog za izvanredne kredite. Dana 14. listopada 1966. godine banka je bila prisiljena obustaviti sve isplate. Njezini su vjerovnici, iz "sigurnosnih razloga", svoj novac premjestili u bejrutsku podružnicu banke Chase Manhattan.

Banka Chase Manhattan tada je, kao svoga posrednika, poslala Rogera Tamraza, ambicioznog čovjeka rođenog u Libanonu, u to doba mlađeg izvršnog direktora banke Kidder, Peabody & Co. s Wall Streeta, koji je uspješno odsukao veliku libanonsku banku. Ta je banka bila osnovana još 1951. u Beirutu i bila je vlasnik bejrutske luke, Srednjoistočne zrakoplovne kompanije i Libanonskog kasina. Njezin je slom doveo libanonsko gospodarstvo u zastoj i odaslao udarne valove diljem Bliskog istoka. Bila je to najveća bankovna katastrofa na svijetu još od Drugoga svjetskog rata.⁸

Pothvat banke Chase Manhattan u libanonskom "izvanteritorijalnom" bankarstvu "vrućeg novca" bio je početak velikog bijega moćnih newyorških banaka u inozemstvo od državnih propisa i poreznih obveza. Zarade su bile nezamislivo visoke, a budući da su bile ostvarene u inozemstvu i da ih je američka Vlada *de facto* "dopuštala", cijela je stvar bila potpuno izvan kontrole.

8 Naharnet, "Roger Tamraz uhićen u Maroku", 29. siječnja 2009., Službene stranice Libanonskih vojnih snaga, pristupio na http://www.lebanese-forces.org/regional/Roger-Tamraz_Arrested-in-Marocco1002728.shtml.

Libanonski Casino du Liban postao je, 1966. godine, meta Rockefellerove banke Chase, tj. njezinog novčanog potencijala izvan američkih granica.

Juriš na izvanteritorijalno bankarstvo označio je važnu promjenu u poslovanju newyorških banaka, koja će, tijekom idućih trideset godina i poslije toga, bivati sve važnija. Banke Chase Manhattan, Citibank i druge velike newyorške ili američke banke oprat će tisuće milijarda dolara nezakonita "vrućeg novca", neovisno o tome je li to bio novac diktatora prijateljski nastrojenih prema Americi, poput Ferdinanda Marcosa s Filipina, iranskoga šaha Reze Pahlavija i Raúla Salinasa de Gortatija iz Meksika, ili novčani transferi narko-kartela Juárez

za Urugvaj i Argentinu, odnosno, razne druge kontroverzne i politički osjetljive transakcije.⁹

Bilo je očito kako je samo pitanje dana kada će puknuti temeljna struktura poslijeratnog brettonwoodskog sustava.

Napokon, ta se pukotina pojavila 15. kolovoza 1971., kada je američki predsjednik Richard Nixon svijetu objavio da je izdao nalog za zatvaranje eskontnog šaltera za zlato u newyorškoj Banci za savezne pričuve. Na taj je način stranim vlasnicima dolara, bez upozorenja, jednostranim činom predsjednika SAD-a, oduzeto njihovo pravo da te dolare zamijene za zlato, a ne treba ni spominjati da je time prekršio ugovornu obvezu Sjedinjenih Američkih Država.

Dolarski puč predsjednika Nixona

Predsjednik Nixon je, u kolovozu 1971., djelovao prema savjetu maloga kruga ljudi povezanih s obitelji Rockefeller, uključujući i ministra vanjskih poslova Henryja Kissingera, te savjetnika za proračun Georgea Shultza, koji je kasnije imenovan ministrom vanjskih poslova i predsjednikom golema građevinskog diva Bechtela. U tome malenome krugu bio je i Jack Bennett iz Ministarstva financija, koji je kasnije postao direktor još jedne kompanije u vlasništvu obitelji Rockefeller, Exxon Oila, i pomoćnik ministra financija za međunarodna monetarna pitanja i bivši direktor banke Chase Manhattan Paul Volcker, doživotni zaštitnik interesa obitelji Rockefeller. Paul Volcker će, osam godina kasnije, na nagovor Davida Roc-

9 Raul Salinas de Gortari [brat bivšeg meksičkog predsjednika Carlosa Salinasa de Gortarija] navodno je, tijekom mandata svoga brata, preko banke Citibank i raznih švicarskih banaka, opraio oko 130 milijuna dolara novca od droge. Kasnije je optužen za ubojstvo i osuđen na zatvor. Vidi *Citibanker for Salinas had been Star U. S. witness*, Money Laundering Alert, travanj 1996., pristupio na <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/mexico/family/citibankaffair.html>.

kefellera, postati kandidat predsjednika Cartera za guvernera Sustava banaka za savezne pričuve.¹⁰

Nixonovu jednostranu odluku u svezi s konvertibilnošću zlata, na međunarodnim pregovorima održanim u prosincu iste godine u Washingtonu, nevoljko su prihvatile i vlade vodećih europskih zemalja, Japan i nekoliko drugih zemalja. One nisu imale mnogo izbora, budući da je dolar bio stup svjetskog financijskog sustava. Pregovori su završili privremenim kompromisom, poznatim kao Smithsonski sporazum (Smithsonian Agreement), za koji je Nixon rekao da predstavljaju "zaključenje najvažnijeg monetarnog sporazuma u povijesti svijeta".

Amerika je formalno devalvirala dolar, ali stopa devalvacije nije bila ni blizu one koju su europske zemlje držale potrebnom za ponovnu uspostavu monetarne ravnoteže u svijetu. Dolar je devalviran za samo 8% u odnosu na zlato, što je značilo da se cijena zlata povećala s 35 dolara, kakva je bila dugo, na 38 dolara za dobru uncu. Osim toga, tim je sporazumom službeno dopušteno da se vrijednost valute može mijenjati u rasponu od 2,25%, umjesto izvornog brettonwoodskog pravila MMF-a kojim je bio dopušten raspon od samo 1%. Francuzi su, pak, tražili cijenu zlata od 70 dolara.

No, objavljujući vlasnicima dolara diljem svijeta kako svoj papirnati novac više ne mogu zamijeniti za zlato, predsjednik Nixon pokrenuo je niz događaja koji će uzdrmati svijet. U roku od samo nekoliko tjedana počelo se urušavati i povjerenje u Smithsonski sporazum.

Zlato, samo za sebe, nema veliku vrijednost. Ima neku industrijsku svrhu i privlačno je kao nakit. No, povijesno gledano, zbog postojanja malih količina, zlato je poslužilo kao prepoznati standard ili očuvanje vrijednosti, prema kojemu su razne zemlje utvrđivale svoje tržišne uvjete, a time i svoju valutu. Odluka predsjednika Nixona da više neće poštivati

američke valutne obveze u zlatu širom je otvorila vrata za svjetski tulum špekulanata, po uzoru na Las Vegas, i to u do tada neviđenim razmjerima.

I tako, umjesto da dugoročna gospodarska pitanja budu postavljena na temelju utvrđenih standarda razmjene, od kolovoza 1971. svjetska je trgovina jednostavno postala još jedna arena za špekulacije o smjeru u kojemu će se razne valute mijenjati. Sjedinjene su Američke Države sada mogle izdavati onoliko dolara koliko su htjele, jer količina izdanih dolara nije više bila ograničena podlogom u zlatu. Sve dok svijet bude htio uzimati papirnate dolare igra će se nastaviti. A svijet je gutao napuhane dolare sve dok je Amerika ostajala glavnom vojnom silom zapadnoga svijeta. Ionako nije, za vrijeme Hladnoga rata, vidio drugu mogućnost. U slučaju da s Amerikom povezane zemlje povremeno zaborave na to, američka bi ih Vlada ili njihovi izaslanici s Wall Streeta na to grubo podsjetili.

Kao posljedica toga, ukupna količina američkih dolara u svjetskom optjecaju bila je tijekom sljedećih dvadeset godina uvelike napuhana. Od relativno stabilne razine iz pedesetih pa do kraja šezdesetih godina količina dolara se, poslije 1971., eksponencijalno povećala, i do kraja devedesetih godina porasla za oko 2.500%. To izdavanje dolara bilo je izvor sve veće inflacije u svijetu. Što se, pak, tiče newyorških bankara, njihova je kontrola nad sve većim tržištem dolara bila izvor neizmjerne moći i golemih zarada.

No, ni opozivom otkupa dolara zlatom ni međunarodnim "plutajućim tečajevima" s početka sedamdesetih godina, koji su bili rezultat toga opoziva, nije bio riješen nijedan temeljni problem američkoga gospodarstva. Samo je kupljeno vrijeme potrebno da američke financijske vlasti odluče o svojim daljnjim koracima. Do 1972. velike količine dolara ponovno su otekale u Europu i Japan, odakle su donosili veće profite. Tada je, 12. veljače 1973., predsjednik Nixon napokon objavio drugu devalvaciju dolara u odnosu na zlato, ovoga puta od 10%, čime

je službeno utvrdio cijenu zlata od 42,22 dolara za uncu, koja je na snazi i danas.

No, ni ta druga devalvacija nije previše zaustavila prodaju dolara. Tada je, u svibnju 1973., najednom otočnom utočištu izvan Stockholma, održan vrlo tajan sastanak koji je dolaru dao nov životni zamah, po cijenu svjetskog industrijskog rasta.

Elita s Wall Streeta i iz američke državne uprave okupljena oko ministra vanjskih poslova Henryja Kissingera odlučila je svjetskome gospodarstvu nanijeti golem šok kako bi spasila dolar, čija je vrijednost sve više padala, kao sredstvo razmjene u svjetskoj trgovini i financijama te stup gospodarske strategije američkoga carstva.

Saltsjoebaden - Bilderberška urota

Plan iza dolarske strategije predsjednika Nixona od 15. kolovoza 1971. proveden je u djelo tek u listopadu 1973. godine, a i tada je samo nekoliko ljudi izvan maloga kruga upućenih, uspjelo pohvatati sve njegove niti. Newyorški financijski ustroj iskoristio je Nixonovu demonetizaciju dolara iz kolovoza 1971. da kupi vrijeme, dok su oni upućeni u političke igre pripremali odvažan novi monetarni plan, odnosno, kako su to neki radije zvali, "promjenu paradigme". Neki moćni glasovi iz američkoga financijskog ustroja osmislili su strategiju kojom bi ponovno ojačali dolar i povećali svoju relativnu političku moć u svijetu, upravo u trenutku kada se činilo da su odlučno poraženi.

U svibnju 1973. godine, dok se vrijednost dolara još uvijek drastično smanjivala, skupina od osamdeset četiri osobe, koje su u financijskim i političkim pitanjima bile najmoćnije osobe svoga doba, sastala se na osamljenom otočnom imanju švedske bankarske obitelji Wallenberg, u Salsjoebadenu, u Švedskoj. Na tome skupu, kasnije prozvanom Bilderberška skupina princa Bernharda, američki je predstavnik iznio glavne

crte "scenarija" za žurno povećanje zarade od 400% u zaradi od nafte Organizacije zemalja izvoznica nafte (Organization of Petroleum Exporting Countries, OPEC). Svrha toga tajnog sastanka u Saltsjoebadenu nije bila spriječiti neko očekivano povećanje cijene nafte, nego prije bi se moglo reći, izrada plana za upravljanje poplavom dolara zarađenih od nafte, poplavom koju su upravo naumili pokrenuti djelovanjem mehanizma koji će američki ministar vanjskih poslova Henry Kissinger kasnije nazvati "recikliranje tijekom petrodolara".¹¹

Bilderberške je godišnje sastanke u najvećoj tajnosti, u svibnju 1954. godine, pokrenula elitna skupina sastavljena od pripadnika ustroja s obiju strana Atlantika, u koju su bili uključeni David Rockefeller, George Ball, dr. Joseph Retiner, nizozemski princ Bernhard i George C. McGhee, tada diplomat u američkom Ministarstvu vanjskih poslova, a poslije viši direktor u kompaniji obitelji Rockefeller Mobil Oilu.

Nazvana prema mjestu svoga prvog sastanka, hotelu Bilderberg, nedaleko od grada Arnheima u Nizozemskoj, Bilderberška je skupina na godišnjim sastancima okupljala najvišu elitu Europe i Amerike radi tajnih razmatranja i rasprava o politici. Dogovor postignut na takvome skupu poslije je "uobličen" i pomno predstavljen javnosti u naknadnim komentarima u tisku i drugim medijima, ali nikada nije povezivan s tajnim razgovorima među članovima Bilderberške skupine. Operacije koje je dogovarala Bilderberška skupina bile su jedno od najdjelotvornijih sredstava poslijeratnog englesko-američkog oblikovanja politike.

Na sastanku iz 1973. američki je govornik bio Walter Levy, savjetnik kompanija iz grupacije Standard Oil, u vlasništvu obitelji Rockefeller. On je izvijestio članove toga skupa o planu

11 Vidi Spiro, David E., *The Hidden Hand of American Hegemony: Petrodollar Recycling and International Markets*, Cornell University Press, Ithaca, 1999., str. 147. ff.

atlantsko-japanske energetske politike, koji treba provesti. Nakon što je prikazao da će buduće svjetske potrebe za naftom zadovoljavati samo malen broj zemalja proizvođača s Bliskog i Srednjeg istoka, Walter Levy je proročki izjavio:

Cijena uvoza nafte strahovito će porasti, što će za platnu bilancu zemalja potrošača imati teške posljedice. Do tada neviđeno gomilanje deviza u zemljama poput Saudijske Arabije i Abu Dabija izazvat će ozbiljne probleme.

Pritom je dodao:

U tijeku je potpuna promjena političkih i strateških odnosa, te odnosa moći između zemalja proizvođača nafte, zemalja uvoznica i zemalja u kojima se nalaze međunarodne naftne kompanije, kao i između nacionalnih naftnih kompanija zemalja proizvođača i zemalja uvoznica nafte.

Tada je predstavio projekciju rasta prihoda od nafte zemalja članica OPEC-a na Bliskom i Srednjem istoku, veća od 400%, što je bila upravo ona razina povećanja cijene nafte koju će ministar vanjskih poslova Kissinger ubrzo zahtijevati od iran-skoga šaha.

U svibnju 1972., godinu dana prije sastanka Bilderberške skupine u Saltsjoebadenu, iranski se šah u Teheranu sastao s ministrom Kissingerom i američkim predsjednikom Nixonom. Oni su šahu obećali da će mu prodati bilo koju američku vojnu opremu iz američkog obrambenog arsenala, osim nuklearnog oružja, i da će mu to biti omogućeno čak i bez pristanka američkoga Kongresa.

Kako bi financirao tu golemu nabavu oružja, šahu su trebali znatno veći prihodi od nafte. Banka Chase Manhattan, naravno, bila je banka države Iran, osobna banka iranskoga šaha, banka Narodne iranske naftne kompanije, banka obitelji Pahlavi, te banka Zaklade Pahlavi. Cijelo financijsko carstvo režima obitelji Pahlavi bilo je, od početka do kraja, operacija obitelji Rockefeller.

Proći će samo godina dana od sastanka iranskoga šaha, predsjednika Nixona i ministra Kissingera prije negoli će Wall Street osmisлити svoju strategiju i izložiti je pred elitnim europskim i američkim moćnicima na Bilderberškom sastanku u Saltsjoebadenu.

Švedska zima u svibnju

Sastanku u Saltsjoebadenu iz svibnja 1973. nazočili su, naravno, David Rockefeller iz banke Chase Manhattan, u to doba priznati "predsjednik odbora" američkoga ustroja, zatim blizak suradnik obitelji Rockefeller Robert Anderson iz korporacije Atlantic Richfield Oil, direktor naftne kompanije British Petroleum lord Greenhill, sir Eric Roll iz banke S. G. Warburg & Co. i jedan od tvoraca euroobveznica, te George Ball iz investicijske banke Lehman Brothers, čovjek koji je desetak godina prije toga, kao zamjenik ministra vanjskih poslova, savjetovao Siegmunda Warburga iz londonske banke S. G. Warburg & Co. da stvori londonsko tržište eurodolara i koji će ubrzo postati savjetnik predsjednika Cartera za nacionalnu sigurnost. Sastanku su još nazočili i Talijan Gianni Agnelli, blizak poslovni suradnik obitelji Rockefeller i čelnik automobilske carstva Fiat, zatim Nijemac Otto Wolff von Amerongen, jedan od najutjecajnijih njemačkih poslovnih ljudi poslije rata i prvi Nijemac koji je imenovan direktorom kompanije obitelji Rockefeller Exxon Oil. Na sastanak je bio pozvan i Henry Kissinger.

Očito je da je moćna i elitna Bilderberška skupina, na sastanku iz svibnja 1973., odlučila pokrenuti kolosalni napad na industrijski rast diljem svijeta kako bi ravnotežu moći ponovno okrenula u korist financijskih interesa s Wall Streeta, a posebno kako bi poduprli oslabjeli dolar, srž njihove svjetske financijske i gospodarske moći. Kako bi to ostvarili, odlučili su iskoristiti svoje najdragocjenije strateško oružje - svoju kontrolu nad svjetskim kretanjima nafte.

Bilderberška je politika zaživjela šest mjeseci kasnije, u listopadu 1973., kada se američka diplomacija preustrojila kako bi pokrenula dostatno šokantan svjetski embargo na naftu da potakne drastično povećanje cijene nafte diljem svijeta. Od 1945. cijena nafte na svjetskom tržištu, prema međunarodnom je običaju određivana u dolarima, budući da su tim tržištem, poslije rata, vladale američke kompanije. Zato je oštar i nagao porast u cijene nafte značio jednako drastičan porast svjetske potražnje za američkim dolarima, jer su svim državama bili potrebni da plate naftu bez koje se nije moglo opstati. Osim što će takav scenarij kompanije Exxon, Mobil Oil i druge kompanije u vlasništvu obitelji Rockefeller pretvoriti u najveće korporacije na svijetu, to će i njihove banke - Chase Manhattan, Citibank i šačicu drugih - pretvoriti u najveće banke na svijetu.

Američki financijski ustroj, kojim je vladala obitelj Rockefeller, odlučio je iskoristiti svoju naftnu moć, kako nitko nije mislio da je moguće. Sama pretjeranost njihove sheme išla je u njihovu korist. Nitko nije mogao ni zamisliti da bi se takvo što uopće moglo namjerno učiniti. Ali jest.¹²

Kissingerov jomkipurski "naftni šok"

Dana 6. listopada 1973. godine Egipat i Sirija napali su Izrael, zapalivši time takozvani "Jomkipurski" rat. Taj rat nije bio jednostavna posljedica pogriješne procjene, neke druge pogriješke ni arapske odluke da pokrenu vojni napad na državu Izrael. Cijeli niz događaja koji su vodili tome ratu u tajnosti su organizirale američka i britanska vlada, uz pomoć moćnih diplomatskih tajnih kanala, koje je osmislio savjetnik za nacionalnu sigurnost u Vladi predsjednika Nixona Henry Kissinger.

12 Lacey, Robert, *The Kingdom: Arabia and the House of Saud*, Avon Books, New York, 1981., str. 398. - 399.

Henry Kissinger vrlo je uspješno nadzirao političku reakciju Izraela pomoću svojih bliskih odnosa s izraelskim veleposlanikom u Americi Simchom Dinitzom. Osim toga, njegovao je i veze s egipatskom i sirijskom stranom. Njegova je metoda bila, jednostavno, svakoj strani lažno predstaviti kritične točke druge strane i takvom politikom osigurati izbijanje rata i arapski naftni embargo.

Kralj Saudijske Arabije Fejsal više je puta objašnjavao savjetniku Kissingeru i američkoj Vladi da će ako Sjedinjene Američke Države nastave dopremati vojnu opremu Izraelu, zemlje članice OPEC-a uvesti embargo na opskrbu Amerike naftom.¹³ Nije to bila malena prijetnja kralja Fejsala njegovim američkim prijateljima.

Izvješća američkih obavještajnih agencija, uključujući i presretanje komunikacije između arapskih dužnosnika, potvrdili su njihove pripreme za rat. Savjetnik Kissinger, koji je do tada bio "car" obavještajnih službi predsjednika Nixona, ta je izvješća zatajio.

Taj rat je prouzročio upravo onakav naftni šok o kakvom se raspravljalo na Bilderberškom sastanku protekloga svibnja u Saltsjoebadenu, oko šest mjeseci prije početka rata.

OPEC i arapske zemlje, proizvođači nafte, postat će žrtveni jarci za nadolazeći bijes svijeta, zbog golemog povećanja cijene nafte, dok su stvarni tvorci, britansko-američki interesi, tiho stajali u pozadini, spremni požeti goleme profite.¹⁴

Sredinom listopada 1973. godine njemačka Vlada kancelara Willyja Brandta izvijestila je američkoga veleposlanika u Njemačkoj da će Njemačka, u sukobu na Bliskom istoku, biti neutralna, te da neće dopustiti da SAD ponovno opskrbljuju Izrael iz vojnih baza NATO saveza u Njemačkoj. Dana 30. li-

13 Golan, Matti, *The Secret Conversations of Henry Kissinger: Step-by-step diplomacy in the Middle East*, Bantam Books Inc., New York, 1976.

14 Kissinger, Henry A., *Years of Upheaval*, Little, Brown & Co., Boston, 1982.

Savjetnik za nacionalnu sigurnost predsjednika Nixona, Kissinger, surađivao je s američkim veleposlanikom u Izraelu Dinitzom (gore lijevo) kako bi, 1973., potaknuo embargo zemalja OPEC-a na naftu, sa svrhom da spasi dolar.

stopada 1973. predsjednik Nixon je kancelaru Brandtu poslao prosvjednu notu punu oštrih riječi, koju je, navodno, sastavio upravo Henry Kissinger i u kojoj piše:

Priznajemo da Europljani više ovise o arapskoj nafti, ali se ne slažemo s time da svoju osjetljivost smanjujete ograđivanjem od nas u tako važnom pitanju... Primijetili ste kako ova kriza nije slučaj za koji je uobičajeno da NATO bude odgovoran, te da se Izrael opskrbljuje oružjem zbog stanja koje nije odgovornost saveznika. Ne vjerujem da možemo povući tako finu crtu...¹⁵

Amerika Njemačkoj neće dopustiti neutralnost u sukobu na Bliskom istoku. No, zanimljivo je da je Velikoj Britaniji bilo

¹⁵ Zapis o ovome neuobičajenom događaju, koji se zblio između njegove ekselencije šeika Zakija Jamanija i iranskoga šaha, prosljeđen je autoru ove knjige u osobnom razgovoru između njega i šeika Jamanija u Londonu, u rujnu 2000. Šeik Jamani je 1974. bio saudijski ministar za naftu i glasnogovornik OPEC-a za vrijeme naftnog embarga.

dopušteno da jasno iskaže svoju neutralnost i time izbjegne udar arapskog naftnog embarga. Britanska je Vlada vješto zaobišla tu svjetsku krizu, u čijem je stvaranju i sama sudje-lovala. Njemačka, kao jedna od najvećih europskih izvoznica industrijskih proizvoda i uvoznica nafte, mogla je poremetiti tu vrlo važnu igru. Zbog toga su predsjednik Nixon i ministar Kissinger kancelaru Brandtu pojasnili tko vlada Njemačkom, a to nije bio njemački kancelar.

U prosincu 1973. godine, kako se prašina od Jomkipurskog rata slijegala, kralj Saudijske Arabije poslao je svog najpovjerljivijeg izaslanika, šeika Zakija Jamanija, iranskome šahu u Teheran, da ga priupita zašto Iran zahtijeva da se, na nadolazećem sastanku ministara zemalja OPEC-a, utvrdi toliko neuobičajeno visoku cijenu nafte. Cijenom koju je šah zahtijevao povećala bi se prosječna cijena nafte zemalja OPEC-a za nevjerojatnih i do tada neviđenih 400% u odnosu na onu od prije rata. Kada je šeik Jamani to priupitao šaha, u ime svoga kralja, on mu je odgovorio: "Recite svome visočanstvu da, ako želi odgovor na to pitanje, ode u Washington i to pitanje postavi Henryju Kissingeru."¹⁶

Povećanje cijene nafte od 400%, i to nafte iz zemalja članica OPEC-a, prouzročilo je još jednu golemu promjenu - riskantna ulaganja kompanija British Petroleum, Royal Dutch Shell i drugih britansko-američkih naftnih koncerna u eksploataciju nafte iz Sjevernog mora, vrijedna stotine milijuna dolara, sada su proizvodila naftu uz profit. To je zanimljivo, ako uzmemo u obzir da profitabilnost tih novih naftnih polja u Sjevernome moru uopće nije bila sigurna sve do Kissingerova naftnog šoka. Da je cijena nafte ostala na razini od prije 1973. godine, projekti u Sjevernome moru doživjeli bi bankrot prije negoli je potekla prva nafta.

Do 16. listopada 1973. godine, poslije sastanka u Beču u svezi s cijenom nafte, Organizacija zemalja izvoznica nafte povećala je svoju cijenu nafte za, tada zapanjujućih, 70%, s 3,01 na 5,11 dolara po barelu. Toga istoga dana arapske su zemlje, članice OPEC-a, pozivajući se na američku potporu Izraelu u ratu na Bliskom istoku, objavile embargo na prodaju nafte Sjedinjenim Američkim Državama i Nizozemskoj, koja je služila kao velika naftna luka u Zapadnoj Europi.

Saudijska Arabija, Kuvajt, Irak, Libija, Abu Dabi, Katar i Alžir 17. su listopada 1973. objavili da će svoju proizvodnju nafte za listopad smanjiti za 5% u odnosu na rujan i da će svakoga slijedećeg mjeseca smanjivati proizvodnju za 5%, "sve dok se ne dovrši povlačenje Izraela s cijeloga arapskoga teritorija, koji je bio pod okupacijom još od lipnja 1967. godine, i dok se ponovno ne uspostave zakonita prava Palestinaca". Time je pokrenut prvi svjetski "naftni šok" ili, kako su ga Japanci nazvali, "naftni šoku". Zanimljivo je da je dobar prijatelj Davida Rockefellera, iranski šah, isključio Iran iz toga embarga zemalja članica OPEC-a. Zapravo, on je, ovisan o američkom oružju i drugim vrstama potpore, pristao "bojkotirati bojkot", te Ameriku i Veliku Britaniju opskrbiti čime god je bilo potrebno.¹⁷

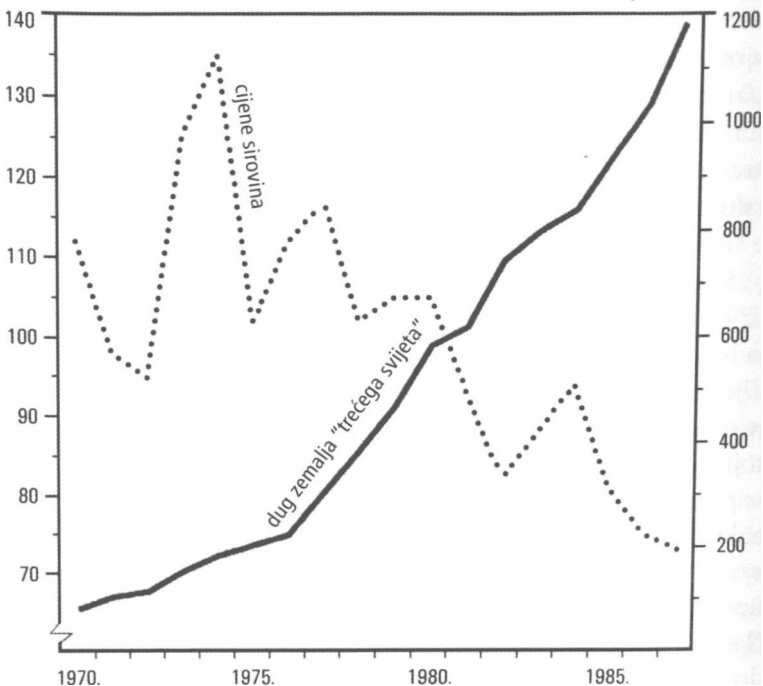
Važno je spomenuti da je ta naftna kriza bila na vrhuncu upravo u vrijeme takozvane afere Watergate, u koju je osobno bio umiješan i predsjednik Nixon i poslije koje je Henry Kissinger postao *de facto* predsjednik Amerike, jer je upravo on, za vrijeme te krize, potkraj 1973. godine, vodio američku vanjsku politiku.

"Dogovor" američkoga Ministarstva financija sa Saudijskom Arabijom, u svezi s utvrđivanjem cijene nafte u dolarima, dovršen je jednim dokumentom iz veljače 1975., koji je za ministra vanjskih poslova Kissingera napisao zamjenik ministra financija za monetarna pitanja Jack F. Bennett. Prema uvjetima toga

17 Bennett, Jack, "Memorandum", reproducirano u časopisu *International Currency Review*, London, sv. 20., br. 6, siječanj 1991., str. 45.

1979. – 1981. = 100

u milijardama dolara

Newyorški petrodolarski krediti zemljama "trećega svijeta" stvorili su balon duga koji je Volcker 1979. godine raspisnuo kako bi zemljama "trećega svijeta" nametnuo uvjete MMF-a kojima su industrijskim zemljama sjevera osigurane jeftine sirovine. Bila je to repriza britanskog financijskog imperijalizma iz osamdesetih godina 19. stoljeća nad Egiptom i osmanskom Turskom.

sporazuma, golemi novostečeni prihodi od prodaje saudijske nafte trebali su se, u znatnim iznosima, pretočiti u financiranje američkoga državnog duga. David Mulford, investicijski bankar s Wall Streeta, poslan je u Saudijsku Arabiju kako bi postao "glavni investicijski savjetnik" SAMA-e, Monetarne agencije Saudijske Arabije, odakle je ulaganja saudijskih petrodolara usmjeravao prema točno određenim bankama, prije svega američkim bankama sa sjedištem u Londonu i New Yorku.

Plan Bilderberške skupine tekao je točno onako kako je bio zacrtan. Tržište eurodolara, izgrađeno tijekom nekoliko prethodnih godina, trebalo je imati glavnu ulogu u strategiji "recikliranja" petrodolara u prekomorskim zemljama.¹⁸ Kasnije je banka obitelji Rockefeller, Chase Manhattan, procijenila da su, od 1974. do kraja 1978. godine, zemlje proizvođači nafte i članice OPEC-a od izvoza nafte zaradile 185 milijarda dolara, od čega je više od tri četvrtine prošlo kroz financijske institucije Zapada, a lavlji dio toga iznosa kroz banku Chase Manhattan i njoj pridružene banke u New Yorku i Londonu, a iz njih u kredite dane zemljama Trećega svijeta.¹⁹ Bile su to goleme količine dolara.

Henry Kissinger, koji je već čvrsto zagospodario tajnim službama, kao svemoćni savjetnik za nacionalnu sigurnost predsjednika Nixona, priskrbio je sebi i vlast nad američkom vanjskom politikom, nagovorivši predsjednika Nixona da ga, 1973., nekoliko tjedana prije početka Jomkipurskog rata, imenuje ministrom vanjskih poslova. Henry Kissinger je istovremeno zadržao obje titule i oba položaja, što nitko u povijesti Amerike, ni prije ni poslije njega, nije učinio. Nitko, tijekom posljednjih mjeseci mandata predsjednika Nixona, nije imao toliku apsolutnu moć kao Henry Kissinger.

Poslije sastanka u Teheranu iz 1. siječnja 1974., dogodilo se drugo povećanje cijene nafte za više od 100%, čime je početna cijena nafte zemalja članica OPEC-a bila 11,65 dolara. Ta je odluka, navodno, donesena na neočekivani zahtjev iranskoga šaha, kojemu je takav nalog u tajnosti dao upravo Henry Kissinger. Šah Reza Pahlavi znao je da svoj povratak na vlast iz 1953. godine može zahvaliti CIA-i i potpori američke Vlade.²⁰ Kako

18 Crittenden, Ann, "Managing OPEC's Money", *The New York Times*, 24. lipnja 1979.

19 Jamani, šaik Zaki, u razgovoru s autorom iz rujna 2000. godine, citirano naprijed.

20 Atkins, James, intervju o njegovom položaju na mjestu direktora Ureda za goriva i energiju američkoga Ministarstva vanjskih poslova, u to doba, kasnije američkog veleposlanika u Saudijskoj Arabiji.

je već rečeno, on je svoju sudbinu zapečatio još 1972. godine tajnim dogovorom s predsjednikom Nixonom o razmjeni oružja za naftu, od kada će iranske državne prihode, kao i one obitelji Pahlavi, voditi banka obitelji Rockefeller Chase Manhattan.²¹ Za te tajne makinacije Henryja Kissingera sa šahom Rezom Pahlavijem nije znalo ni Kissingerovo Ministarstvo vanjskih poslova.²²

Od 1949. do kraja 1970. godine cijena sirove bliskoistočne nafte u prosjeku je bila oko 1,90 dolara po barelu. Ta je cijena, od početka 1973., kada je održan sudbonosni sastanak Bilderberške skupine u Saltsjoebadenu, na kojemu se raspravljalo o žurnom povećanju cijene nafte zemalja OPEC-a od 400%, narasla na 3,01 dolar. U siječnju 1974. godine to je povećanje od 400% bilo gotova stvar.

Nakon što je predsjednik Nixon, u kolovozu 1971., ukinuo zlatni standard, tržište dolara izvan SAD-a, tj. tržište eurodolara toliko je naraslo da se, kao posljedica toga, domaće američko bankarsko tržište počelo smanjivati. Tada je, do sredine sedamdesetih godina, nakon 400%-tnog povećanja cijene nafte zemalja članica OPEC-a, tržište eurodolara, prema procjeni, doseglo ukupno 1.300 milijarda dolara "vrućeg novca". Zanimljivo je da je, potkraj osamdesetih godina, procijenjeno da je svjetska zarada samo od narkotika, koju je trebalo oprati preko takvih izvanteritorijalnih banaka "vrućeg novca", iznosila više od 1.000 milijarda dolara na godinu. Velikim newyorškim i londonskim bankama pripao je lavovski dio toga novca od droge.

Londonsko bankarsko tržište eurodolara postat će središte velike operacije recikliranja petrodolara. Tamošnje su banke, iz depozita zemalja članica OPEC-a od prodaje nafte, pohranjenih u bankama u Londonu, davale kredite Argentini, Brazilu, Polj-

21 Više o osnivanju i članovima Trilateralne komisije vidi Engdahl, F. William, op. cit., Dodatak I.

22 Trilateralna komisija, *An Outline for Remaking World Trade and Finance*, New York University Press, 1975.

skoj, Jugoslaviji, Africi i drugim zemljama uvoznicama nafte, koje su poslije 1974. vapile za dolarima bez kojih više ne bi mogle kupovati sve skuplju OPEC-ovu naftu.

"Novčani trust" pokreće kontrarevoluciju

Kao što je već spomenuto, do početka sedamdesetih godina američko je gospodarstvo bilo sve samo ne više snažno. Američka odluka iz kolovoza 1971., kojom je Amerika jednostrano ukinula Brettonwoodski sporazum i tako dokončala konvertibilnost dolara za zlato, bila je *de facto* početak kraja "američkoga stoljeća", odnosno, sustava koji je, 1944. godine, bio utemeljen na najjačem gospodarstvu i najzdravijoj valuti na svijetu.

Dolarski je sustav, poslije kolovoza 1971. godine, u svom novom obliku kao papirnata ili fiat valuta, prošao kroz nekoliko faza. Prvu fazu, koja je već opisana, možemo nazvati fazom "petrodolarske" valute, u kojoj je snaga dolara počivala na povećanju cijene nafte od 400% na svjetskome tržištu, i bila utvrđena u dolarima, te na vrlo unosnom recikliranju tih petrodolara preko američkih i britanskih te odabrane šačice drugih međunarodnih banaka, čije je sjedište uglavnom bilo u londonskome Cityju, prekomorskom raju za eurodolare. Ta je faza trajala otprilike do kraja sedamdesetih godina.

Druga faza dolarskoga sustava poslije 1971. godine održavane je, od listopada 1979., udarom pomoću kamatnih stopa, koji je proveo Paul Volcker, a trajala je do približno 1989. godine, kada je pad Berlinskoga zida otvorio bankama s Wall Streeta široko novo područje za dolarizaciju i pljačku. To otvaranje novih tržišta, zajedno s kolosalnim gospodarskim rastom Kine, kao članice Svjetske trgovinske organizacije (World Trade Organization, WTO), omogućilo je drastično smanjenje plaća diljem svijeta, što se najviše osjetilo u razvijenim industrijskim zemljama.

Godine 1997. pokrenuta je još jedna faza dolarskoga sustava poslije 1971. godine, i to politički vođenim napadom takozvanih "špekulacijskih fondova" na osjetljive valute brzorastućega gospodarstva zemalja nazvanih "istočnoazijski tigrovi", koji je počeo na Tajlandu, na Filipinima i u Indoneziji, te se proširio na Južnu Koreju. U toj se fazi dogodio golem priljev dolara iz središnjih banaka azijskih zemalja u SAD, radi stvaranja pričuva u dolarima potrebnih za obranu od mogućeg novog špekulativnog napada. Priljev stotina milijarda dolara azijskoga kapitala poslije 1998. godine pokrenuo je, u razdoblju od 1999. do 2002. godine, burzovni balon američke informatičke tehnologije.

Završna faza dolarskoga sustava poslije kolovoza 1971. bio je program Alana Greenspana, nazvan Revolucija u financijama, koju je Greenspan pokrenuo poslije sloma burzovnog balona informatičke tehnologije iz 2001. i 2002. godine. Snažnom potporom revoluciji u financijama te izdavanju novih obveznica osiguranih nekretninama i ostalom imovinom Greenspan je pomogao u stvaranju "revolucije sekuritizacije", koja je 2007. godine završila puknućem balona sekuritizacije kredita osiguranih nekretninama.

Trilateralna shema Davida Rockefellera

No, godina 1973. označila je temeljnu prekretnicu u cjelokupnoj strategiji moćnog američkog ustroja okupljenog oko Davida Rockefellera i njegove braće.

Odluka moćnih krugova oko obitelji Rockefeller te britansko-američkog naftnog kartela i pridruženih mu bankara da, tijekom Jomkipurskoga rata iz listopada 1973., izrežiraju veliki šokantan porast svjetske cijene nafte, dala je dolaru još nekoliko godina života u ulozi temeljne valute svjetskoga gospodarskog i trgovačkog sustava, ali je taj temelj bio vrlo nepouzdan. Kako bi se osigurala prevlast golemih banaka i multinacionalnih

kompanija okupljenih oko newyorškoga Vijeća za inozemne odnose i obitelji Rockefeller, bili su potrebni još hrabriji potezi.

Godine 1973. David Rockefeller, u to doba predsjednik moćnoga Vijeća za inozemne odnose i direktor obiteljske banke Chase Manhattan, držao je kako je nužno proširiti politički temelj za američki utjecaj, i to stvaranjem nove međunarodne organizacije, koja će biti u privatnome vlasništvu i, po uzoru na sastanke njihove Bilderberške skupine, sudjelovanje u toj organizaciji bilo bi moguće samo uz pozivnicu. No, za razliku od Bilderberške skupine, koja se ograničila samo na američke i europske moćnike, ta nova organizacija Davida Rockefellera trebala je imati tri pola, Sjevernu Ameriku, Europu i Japan, i tako pod svoju kontrolu dovesti nepregledno azijsko tržište, koje se sve više razvijalo. Ta je organizacija prikladno nazvana Trilateralna komisija.

Budući da je u to doba Japan izronio kao gospodarsko čudo Azije, pojavila su se razmišljanja o tome kako japansko tržište i ciljeve treba približiti strateškim ciljevima newyorških krugova moći.

Članstvo u elitnoj Trilateralnoj komisiji bilo je manje ili više preuzeto iz Rolodex adresara Davida Rockefellera. Osnivači su uglavnom bili utjecajni poslovni suradnici obitelji Rockefeller povezani s njezinim širokim međunarodnim interesima ili njoj bliski političari poput britanskoga trgovačkoga bankara i tvorca eurolara lorda Rolla od Ipsdena, talijanskog direktora kompanije FIAT Giannija Agnellija i Johna Loudona iz kompanije Royal Dutch Shell. Za prvog izvršnog direktora David Rockefeller izabrao je svog bliskog prijatelja, geopolitičkog stratega Zbigniewa Brzezinskog. Na popisu su bili i bankari s Wall Streeta Alan Greenspan i Paul Volcker iz banke Chase Manhattan te tada još nepoznati guverner savezne države Georgije Jimmy Carter.²³

23 Bergsten, C. Fred, *Interdependence and the Reform of International Institutions*, International Organization, sv. 30., br. 2, proljeće 1976., str. 361. - 372.

Izvrješće Radne skupine Trilateralne komisije, predstavljeno 1975. godine na sastanku u Kiotu, u Japanu, pod nazivom *An Outline for Remaking World Trade and Finance* (Nacrt za preoblikovanje svjetske trgovine i financija), pokazalo je stvarna razmišljanja Komisije. U njemu piše:

*Bliska trilateralna suradnja u očuvanju mira, upravljanju svjetskim gospodarstvom te njegovanju gospodarskog napretka i ublažavanju svjetskog siromaštva povećat će izgleda za glatku i mirnu evoluciju globalnog sustava.*²⁴

U jednom drugom dokumentu te komisije piše:

*Glavni cilj jest učiniti svijet sigurnim za međuovisnost, štiteći mogućnosti koje on daje svakoj od država za borbu protiv vanjskih i unutarnjih opasnosti, koje će se uvijek iznova javljati, radi onih koji su spremni platiti cijenu za veću državnu suverenost. To bi u nekim razdobljima moglo zahtijevati usporavanje napretka te međuovisnosti... No, češće će zahtijevati provjeru do koje mjere vlada pojedine države zadire u međunarodnu razmjenu ekonomskih, kao i neekonomskih dobara, (istaknuo autor).*²⁵

Trilateralni plan u cijelosti je bio plan obitelji Rockefeller i američkoga ustroja, a objavio ga je, te iste godine, brat Davida Rockefellera John D. III. u knjizi pod naslovom *Second American Revolution* (Druga američka revolucija).

Godine 1973. John D. Rockefeller III. objavio je proglas o razmeđu obiteljske politike u knjizi izdanoj u povodu 200. obljetnice Amerike, koja se slavila 1976. godine. U njoj je elita "novčanoga trusta" objavila svoju "drugu američku revoluciju", a prikladno ju je izdala izdavačka kuća Vijeća za inozemne odnose, čiji je predsjednik u to doba bio nitko drugi nego David Rockefeller, brat autora knjige Johna D. Rockefellera III.

24 Rockefeller, John D. III, *The Second American Revolution*, Harper & Row, New York, 1973., str. 103. - 112.

25 Shoup, Lawrence H., "Jimmy Carter and the Trilateralists: Presidential Roots", izvadak iz knjige *Trilateralism*, uredio Holly Sklar, South End Press, Boston, 1980., pristupio na http://www.thirdworldtraveler.com/Trilateralism/JimmyCarter_Trilat.html.

U toj je knjizi John D. Rockefeller javno pozvao na radikalno smanjenje državnih ovlasti i veću "privatizaciju" funkcija koje, već dulje vrijeme, obavlja država, odnosno na "predaju što je više moguće javnih funkcija privatnom sektoru". Bio je to jasan poziv na napuštanje kejnezijskoga programa Novi dogovor (New Deal), prema kojemu se svrha države očituje u ispravljanju neravnoteže u društvenoj raspodjeli poslova i dobiti, programa koji je bio na snazi još od tridesetih godina.²⁶

Poziv Johna D. Rockefellera III. iz 1973. godine poslužio je kao znak za pokretanje propagandne kampanje u nacionalnim medijima protiv neučinkovitosti, nesposobnosti i sporosti države, u kojoj su se koristili neizbježnom birokratskom neučinkovitošću socijalnih službi kao dimnom zavjesom kako bi ukinuli svaki nadzor i regulaciju bankovnih i velikih trgovačkih transakcija. John D. III. pozorno je u knjizi odabrao primjere koje je svaki građanin mogao prepoznati kako bi pridobio potporu za, u osnovi, uništavanje uredne i nužne uloge države u regulaciji trgovine i socijalnih službi, a sve u svrhu čistog i neograničenog povećanja zarade privatnih kompanija i banaka koje financiraju te kompanije. Time je pušten s lanca Darwinov svijet, u kojemu najveći postaju najsposobniji i, naravno, oni koji udaraju svoje suparnike kako bi ih uništili.

"Trilateralni predsjednik"

Do 1976. godine plan obitelji Rockefeller za "drugą američku revoluciju" postigao je znatan napredak, budući da je štićenik Davida Rockefellera u Trilateralnoj komisiji, uzgajivač kikirikija koji je postao guverner savezne države Georgije, Jimmy Carter, pobijedio na nemirnim predsjedničkim izborima, pobijedio tadašnjega vršitelja dužnosti predsjednika Geralda

²⁶ Vance, Cyrus, iz privatnog razgovora koji je, 1975., prenesen autoru u Londonu.

Forda, koji je, po službenoj dužnosti, preuzeo funkciju predsjednika, nakon što je predsjednik Nixon napustio taj položaj zbog afere Watergate. Predsjednik Carter hitro je krenuo popunjavati ključne položaje u svojoj vladi s 26 članova Rockefellerove Trilateralne komisije, uključujući i potpredsjednika Waltera Mondalea, ministra vanjskih poslova Cyrusa Vancea, ministra obrane Harolda Browna i ministra financija Michaela Blumenthala.

Cijela ekipa predsjednika Cartera za vanjsku politiku, kao i većina ljudi iz njegove izborne strategije i dio tima za unutarnju politiku, došao je izravno iz Trilateralne komisije. Tvorac njegove vanjske politike bio je, od 1975. godine, Zbigniew Brzezinski, njegov savjetnik za nacionalnu sigurnost, koji je, kako bi preuzeo taj položaj, dao ostavku na položaj direktora Trilateralne komisije. On je, tijekom kampanje, napisao glavne govore Jimmyja Cartera, te je, uz pomoć drugih članova Trilateralne komisije, Vancea, Browna i Blumenthala, oblikovao njegovu vanjsku politiku. Krilatica vanjske politike predsjednika Cartera od 1975. godine bila je "razjasni to s Brzezinskim", a kada bi mu neki dužnosnik podnio memorandum u svezi s vanjskom politikom, on bi pitao: "Je li Brzezinski ovo vidio...?"²⁷

Prevaga tolikog broja članova Trilateralne komisije u Vladi predsjednika Cartera neke je medije navela da mandatu Jimmyja Cartera daju nadimak "trilateralno predsjedništvo". Ipak, ispravniji naziv bio bi "mandat Davida Rockefellera". Upravo je predsjednik Carter započeo dugačak postupak deregulacije i privatizacije države, koji je planirala skupina oko obitelji Rockefeller, što će njegov nasljednik Ronald Reagan učiniti okosnicom svoga predsjedničkog mandata.

Navodno je tek nakon što je Gerald Ford, prema savjetu svoga mladog načelnika stožera Donalda Rumsfelda, odlučio

27 Duménil, Gérard i Lévy, Dominique, "The Neoliberal (Counter) Revolution", sadržano u *Neoliberalism: A Critical Reader*, uredili Alfredo Saad-Filho i Deborah Johnston, Pluto Press, London, 2004.

na izborima iz 1976. isključiti Nelsona Rockefellera kao potpredsjednika, David Rockefeller upoznao demokrata Jimmyja Cartera sa svojim kolegama iz Trilateralne komisije, na njihovu sastanku u Kiotu, u Japanu, predstavljajući ga kao "sljedećeg predsjednika".²⁸

Ponovno prigrabljivanje povlastica Novog dogovora (New Deala)

Sve dublja gospodarska kriza iz sedamdesetih godina motivirala je Rockefellera i druge moćnike američkoga ustroja da osmisle radikalne nove strategije. Amerika se suočila sa zastojem, pa čak i opadanjem svoje tržišne snage i odgovarajućim smanjenjem zarade, i u svijetu i u Sjedinjenim Američkim Državama, još uvijek najvećim tržištem roba i usluga na svijetu. Do 1975. godine, udio što ga je u ukupnom bogatstvu imalo 1% najbogatijih američkih obitelji smanjio se na najnižu razinu od 1922. godine, mjerimo li ga u terminima ukupnog stambenog i drugog trajnog imetka te imetka u dionicama, gotovini i obveznicama.²⁹

Njihova drastična manipulacija svjetskim cijenama nafte bila je pokretač većine ozbiljnih poslijeratnih svjetskih recesija. Godine 1975. bilo je očito da svjetsko gospodarstvo, uoči pada stope dobiti, ulazi u "strukturnu krizu", kako su to nazvali ekonomisti. Ta je kriza prouzročila smanjenje stope rasta, smanjenje produktivnosti po glavi stanovnika, val nezaposlenosti i sveopću visoku inflaciju.

28 Friedman, Milton, *Free to Choose*, Penguin Books, New York, 1979., str. 271.

29 Međunarodna trgovačka komora, *Policy and Business Practices*, pristupio na službenoj internetskoj stranici Međunarodne trgovačke komore, <http://www.iccwbo.org/policy/trade/>.

Iz te je krize izronila nova vizija društva ili politička filozofija, nazvana "neoliberalizam", koja se prvo pojavila u glavnim industrijskim zemljama, počevši s Ujedinjenim Kraljevstvom i Sjedinjenim Američkim Državama, a potom je postupno izvožena na "periferiju", odnosno na takozvana nova tržišta svijeta u razvoju.

Neoliberalizam nije bio ni po čemu sličan kejnezijanskom "liberalnom" gospodarstvu. Taj su neoliberalizam sredinom sedamdesetih godina, kao jedan od svojih projekata, pokrenuli američki ustroj moći i njegov britanski dvojnik. Bolje rečeno, bila je to izmišljotina braće Rockefeller, temeljena na dogmi o radikalnom slobodnom tržištu Milтона Friedmana, člana iznimno konzervativnog društva zvanog Mont Pelerin i profesora ekonomije na Sveučilištu Chicago, koje je, osamdesetak godina prije toga, osnovano novcem kompanije obitelji Rockefeller, Standard Oil. Takav bi neoliberalizam bilo ispravnije nazvati neofeudalizam.

Kao odjek riječi iz proglasa Johna D. Rockefellera iz 1973. godine, neoliberalizam Milтона Friedmana, sadržan u njegovoj vrlo popularnoj knjizi *Free to Choose* (Slobodan izabrati), zagovarao je neograničenu slobodu tržišta i slobodnu trgovinu, a sindikate je napao nazvavši ih "atavizmom predindustrijskoga doba".³⁰

Neoliberalna revolucija, u osnovi, bila je globalizirana inačica "druge američke revolucije" Johna D. Rockefellera. Međunarodna trgovačka komora iz Pariza ovim je riječima toplo odobrila globalnu zadaću neoliberalizma: "Srušiti zapreke u međunarodnoj trgovini i ulaganju, kako bi sve države imale koristi od povećanja životnog standarda pomoću povećanja trgovinskih i investicijskih tokova."³¹ Bila je to početna faza procesa koji će se dvadesetak godina kasnije zvati "globalizacija".

30 Dumenil, Gérard and Lévy, Dominique, op. cit.

31 Ibid.

Moćni krugovi američkoga financijskog ustroja, okupljeni oko obitelji Rockefeller, izrijeком su zahtijevali restrukturiranje svijeta u njihovu korist, uključujući i ovo:

*Novu disciplinu rada i upravljanja u korist vjerovnika i dioničara, smanjenu intervenciju države u svezi s razvojem i blagostanjem društva, golem rast financijskih institucija, izgradnju novih odnosa između financijskog i nefinancijskog sektora u korist onog prvog, zatim novo pravno uporište u korist spajanja i preuzimanja, jačanje uloge središnjih banaka i usmjeravanje njihovih djelatnosti prema stabilizaciji cijena te novu odlučnost u preusmjeravanju resursa s periferije prema središtu.*³²

Glavna osobina toga novog neoliberalizma nije bila samo njegovo strukturalno uređenje, nego i stvaranje mehanizama kojima će se doseg dolara proširiti na ostatak planeta, globalizacija dolara i američkih financija, koje su stajale iza njega. Razoran proces oslobađanja tržišta proširio se brzinom i učinkovitošću koja će pustošiti sve pred sobom, potpomognut stvaranjem novih multinacionalnih institucija, poput Svjetske trgovinske organizacije, kao i golemim trgovinskim pritiscima američke Vlade i s Amerikom povezanih slobodnih tržišta, posebno onoga Velike Britanije.

Dogma Milтона Friedmana o takozvanom "monetarizmu" bila je teoretski izričaj te nove revolucije, bolje rečeno kontrarevolucije. Odlučujuća je bila 1979. godina, kada je David Rockefeller predsjednika Cartera nagovorio da njegova štićenika Paula Volckera imenuje guvernerom Sustava banaka za savezne pričuve. U listopadu 1979. Paul Volcker nametnuo je najradikalniju monetarnu politiku u povijesti toga sustava, jer je dopustio povećanje kamatnih stopa za više od 300%, tj. na oko 20%, te ih na toj razini držao sve dok ga kriza duga zemalja "trećeg svijeta", kao neizbježan rezultat toga poteza, kolovozu 1982. godine, nije natjerala na promjenu te politike.

Godinu 1979. neki su ekonomisti nazvali "godinom neoliberalnog puča".³³ Obitelj Rockefeller, guverner Volcker i njihovi bogati saveznici iz "novčanog trusta" Wall Streeta napokon su dobili priliku iskoristiti galopirajuću inflaciju, koju je potaknula njihova odluka, sa sastanka Bilderberške skupine iz 1973., o povećanju cijene nafte, kako bi opravdali monetarnu "šok terapiju", koja će, navodno, "istisnuti inflaciju iz sustava", kako je to u riječi uobličio Paul Volcker.

Zapravo, politiku visokih kamata nametnuo je upravo ustroj bogatih, kao dio svoje dugoročne strategije ponovnog osvajanja onih povlastica koje su im bile silom oduzete za vrijeme Velike ekonomske krize, zbog stvaranja kejnezijanske socijalne države blagostanja, socijalnog osiguranja i državne potpore sindikalnim organizacijama.

Postindustrijski svijet Wall Streeta

U situaciji zastoja na domaćem tržištu, smanjenja zarade i potrebe za velikim ulaganjima koja bi američku industriju dovela na svjetski standard, krugovi oko obitelji Rockefeller odlučili su ostaviti tu domaću industrijsku i gospodarsku bazu da se pretvori u ono što su njihovi trustovi mozгова nazvali "postindustrijsko društvo".

Politika kamatnih stopa Paula Volckera navodno je vodila "stvarnome stanju", odnosno, navodno je ispravljala napuhane kamatne stope od 6 do 8%, na kojima su bogati vlasnici obveznica, stvarnog srca financijskoga sustava, ostvarivali golemu zaradu. Osim toga, ta je politika stvorila i recesiju, te s njome povezan rastući val nezaposlenosti u europskim zemljama i Americi, čime će se stvoriti uvjeti za novu disciplinu rada, koju su, početkom osamdesetih godina, nametnuli i Ronald Reagan

33 Ibid., str. 369.

i Margaret Thatcher, i time drastično smanjili mogućnosti sindikata da utječu na visinu plaća.

Sedamdesete su godine, za razvoj "američkoga stoljeća", bile prijelazno razdoblje. Kako sam već istaknuo, do kraja šezdesetih godina u trgovinskoj bilanci Sjedinjenih Američkih Država pojavio se prvi stalan deficit poslije Drugoga svjetskoga rata, što je bilo povezano s činjenicom da su se europske države i Japan trajno oporavili. Višak dolara nakupio se izvan Amerike, a time se povećala opasnost od zamjene tih dolara u rukama stranih vlasnika za zlato. Dolar je trebao devalvirati u odnosu na zlato i druge glavne valute. Godine 1971., Sjedinjene Američke Države, uvodeći plutajuće tečajeve, dokinule su mogućnost zamjene dolara za zlato.

Do 1973. godine trajnost režima plutajućih tečajeva potvrđena je, a američka Vlada i njezini saveznici iz Londona, na konferenciji Bilderberške skupine iz svibnja 1973., odlučili su se na drastično povećanje cijene nafte kako bi time ojačali sve slabiji dolar. Do 1979. godine, pomoću Volckerova udara u Sustavu banaka za savezne pričuve, u vrijeme porasta dolara, stekli su mogućnost zgrnuti goleme profite od obveznica i drugog imetka.

Poslije 1980. godine, kada je Ured predsjednika preuzeo Ronald Reagan iz Republikanske stranke, Amerika je, osvjeđujući se, provela ovu namjernu politiku deficita. Ono što je pokrenuto za vrijeme predsjednika Reagana pretvorilo se u najveći trgovinski i proračunski deficit u povijesti SAD-a.

U izgrađivanju svoga položaja na multinacionalnim pregovorima iz 1973. godine, na kojima su plutajući tečajevi trebali postati trajna činjenica, američka je Vlada dala do znanja da će iskoristiti svoju vojnu prevlast unutar NATO-a i u Aziji kako bi od svojih trgovinskih partnera preuzela što je moguće više povlastica. U bilateralnim pregovorima s Južnom Korejom iz 1973. godine Amerika je u svojim uvjetima zahtijevala da "južnokorejske trgovačke kuće koje su svoje proizvode izvozile

na američko tržište, novcem koji su na taj način zaradile, kupe i uvezu određene količine sirovina iz Sjedinjenih Američkih Država".

Trgovački položaj Amerike u odnosu na njezine glavne saveznike u Zapadnoj Europi i Japan oblikovao se do 1973. godine. Uvjeti "velike pogodbe" bit će gotovo neograničeno otvaranje američkih granica za uvoz japanskih i europskih proizvoda, poput automobila i čelika, te kasnije elektronske opreme. Za uzvrat, te će se strane države obvezati da će kupiti američku vojnu opremu, poljoprivredne proizvode, te zrakoplove i avijacijsku opremu za svoje nacionalne zrakoplovne kompanije.

No, najdalekosežnija posljedica toga novog režima što ga je američka Vlada provela poslije 1973. godine i koji je održavala svaka američka Vlada od tada, bila je ideja prema kojoj će, zbog jedinstvene uloge dolara kao svjetske devizne pričuve, prema režimu plutajućeg tečaja, i zbog činjenice da se dolari nisu više mogli otkupiti zlatom, strane države, koje su, izvozom svojih proizvoda u Sjedinjene Američke Države zaradile suficit u dolarima, posebice Japan i Njemačka, biti prisiljene taj dollarski trgovinski suficit ponovno uložiti u kupnju američkoga državnoga duga, kako bi na taj način zaradile kamate i svoje dolare čuvale na sigurnom.

Amerika je, ništa ne prepuštajući slučaju, u bilateralnim trgovinskim pregovorima sa zemljama poput Japana ili Njemačke, jasno dala do znanja da bi te zemlje svojim trgovinskim suficitom u dolarima trebale kupiti američke državne obveznice ili banknote.

I tako je stvorena perverzna ovisnost svijeta, koji je svoje proizvode izvezio u Ameriku, o Americi kao "uvozniku u krajnjoj nuždi". Sjedinjene Američke Države, predvođene bankama s Wall Streeta, koje su držale monopol na kupnju i prodaju američkoga državnoga duga, tijekom osamdesetih godina izronit će kao najveće tržište kapitala na svijetu, a, kao posljedica te odluke, američki će deficit dosegnuti goleme razmjere, a

njezina domaća industrija krenuti prema malignom zanemarivanju. Zaradu će pokupiti burzovni posrednici obveznicama s Wall Streeta. Isti taj ustroj moći, radi provedbe te "najveće pljačke", odabrao je upravo mandat predsjednika Reagana.

REAGANOVA REVOLUCIJA ZA BOGATAŠE

Oni su američku industriju uništili više od ijedne druge skupine ljudi u povijesti. A ipak, uokolo govore kako je sve super. To je poput Čarobnjaka iz Oza.

Američki naftni magnat
Robert Orville Anderson o politici
Paula Volckera i predsjednika Reagana.¹

Monetarni državni udar Paula Volckera

Ako su naftni šokovi iz 1973. godine pokrenuli raslojavanje društva na sve bogatiji i sve malobrojniji sloj bogatih, i na nepreglednu većinu čiji je životni standard bivao sve gori, onda je monetarna šok terapija, koju je u listopadu 1979. nametnuo guverner Sustava banaka za savezne pričuve, Paul Volcker, ubrzala to raslojavanje i privela ga kraju. To je, zapravo, bio državni udar koji je u Sjedinjenim Američkim Državama provela imućna klasa.

Monetarna šok terapija koju je, počevši sa 6. listopada 1979., u Sjedinjenim Američkim Državama nametnuo guverner Volcker, bila je osmišljena u Velikoj Britaniji, i ondje ju je, nekoliko mjeseci prije toga, primijenila britanska premijerka Margaret Thatcher. Paul Volcker i krug njegovih bliskih newyorških

¹ Anderson, Robert O., citiran u Greider, William, *Secrets of the Temple: How the Federal Reserve runs the country*, Simon & Schuster, New York, 1987., str. 648.

prijatelj bankara s Wall Streeta, uključujući i čelnike kompanije Morgan Guaranty Trust, jednostavno su nametnuli model monetarnog šoka premijerke Thatcher i primijenili ga na uvjete koji su postojali u SAD-u. No, njihov je cilj bio isti. Njihov je cilj bio organizirati raspodjelu bogatstva i dobiti u državi u korist onih pet ili čak manje posto bogataša.

Početak svibnja 1979. Margaret Thatcher pobijedila je na izborima u Velikoj Britaniji na temelju političke kampanje "istiskivanja inflacije iz gospodarstva". Margaret Thatcher i njezin unutarnji krug ideologa "slobodnog tržišta" Adama Smitha zapravo su promicali prijevaru, tvrdeći kako je glavni "uzrok" povećanja cijena od 18% upravo prevelika državna potrošnja, a ne 140%-tno povećanje cijene nafte poslije pada iranskoga šaha.

Prema mišljenju savjetnika premijerke Thatcher, previsoke cijene mogle bi se ponovno smanjiti jednostavnim prekidanjem dotoka "suficitnog novca" u gospodarstvo, što bi prouzročilo gospodarsku recesiju. Budući da je glavni izvor toga "suficitnog novca", po tvrdnjama premijerke, bio u kroničnom manjku u državnom proračunu, kako bi se smanjilo "monetarnu inflaciju" bilo je potrebno znatno smanjiti državne rashode. Istodobno je Engleska banka, politikom visokih kamatnih stopa, ograničila kredite za gospodarstvo, kao svoj obol ozdravljenju bolesnog gospodarstva. To je, u svakome pogledu, bilo identično "drugoj američkoj revoluciji", koju je promicala obitelj Rockefeller, samo što se zvalo "revolucija premijerke Thatcher".

U lipnju 1979. godine, samo mjesec dana nakon što je Margaret Thatcher došla na mjesto premijerke, ministar financija u njezinoj Vladi sir Geoffrey Howe povećao je, za samo dvanaest tjedana, bazne stope za banke za nevjerojatnih pet posto, s 12% na 17%. To je prouzročilo do tada neviđeno povećanje troškova za industrijske i stambene kredite od 42%. Nikada u modernoj povijesti, osim u slučajevima ratne gospodarske užurbanosti, nije se dogodilo da jedna velika industrijalizirana zemlja prođe takav šok u tako malo vremena.

Engleska je banka istodobno počela smanjivati količinu novca na tržištu kako bi osigurala održanje visokih kamatnih stopa. Posljedica monetarne revolucije premijerke Thatcher bilo je to da su mnoge kompanije bankrotirale zato što više nisu mogle otplaćivati svoje kredite, ljudi više nisu mogli riješiti svoju stambenu situaciju, dok su dugoročna ulaganja u energetska postrojenja, podzemne i nadzemne željeznice te drugu infrastrukturu doslovno stala.

Povrh toga, premijerka Thatcher je, slomivši poslije nekoliko okrutnih mjeseci štrajk militantnih britanskih rudara, nametnula politiku kojom je potpuno zaslužila nadimak "željezna dama". Nezaposlenost se u Velikoj Britaniji udvostručila i povećala se sa 1,5 milijuna iz doba kada je premijerka Thatcher došla na vlast na 3 milijuna na kraju prvih osamnaest mjeseci njezina mandata. I to je bio dio bankarske strategije, jer će očajni nezaposleni radnici raditi i za manju plaću ako uspiju i pronaći iole pošten posao. Meta udara premijerke Thatcher bili su sindikati, koje je držala preprekom za uspjeh monetarističke "revolucije" i koje je proglasila prvim i osnovnim uzrokom inflacije.

U međuvremenu je velikim bankama londonskoga Cityja ugodila tako što je uklonila deviznu kontrolu, pa su, umjesto da se kapital ulaže u ponovnu gradnju britanske trule industrijske baze, novčana sredstva otjecala u špekulacije nekretninama u Hong Kongu ili unosne kredite za zemlje Latinske Amerike.²

Udarni valovi radikalnog monetarizama, koji je, najprije, u Veliku Britaniju, uvela Margaret Thatcher, a ubrzo zatim, u Sjedinjene Američke Države, štićenik obitelji Rockefeller Paul Volcker, počeli su se, poslije 1979., širiti iz britansko-američkoga svijeta prema van kao zarazni parazit. Jedna za drugom, ostale su države pokleknule pred zahtjevima za smanjenjem državne potrošnje, smanjenjem poreza, deregulacijom in-

2 Aaronovitch, Sam, *The Road From Thatcherism*, Lawrence & Wishart, London, 1981.

dustrije i slamanjem moći sindikata. Kamatne stope diljem svijeta povećale su se do razine koja je prije bila nezamisliva za mirnodopsko vrijeme.

U Sjedinjenim Američkim Državama, politikom monetarnog šoka Paula Volckera, kamatne su se stope, do početka osamdesetih godina, povećale na nevjerojatnih 20%. Ekonomičnost tih okrutno visokih kamatnih stopa ubrzo je postala jasna. Da bi bilo koje industrijsko ulaganje, s kamatnim stopama od 20%, ili čak 17%, bilo "profitabilno", ono ne smije trajati dulje od četiri ili pet godina. Dulja ulaganja jednostavno nisu više bila moguća. Sami su kamatni troškovi takvoga ulaganja to priječili.

Uništavanje štedionica

Paul Volcker je svoju šok terapiju nametnuo očajnom predsjedniku Carteru, koji je, u ožujku 1980. godine, dragovoljno potpisao jedan vrlo neobičan zakon, takozvani Zakon o deregulaciji i monetarnoj kontroli depozitnih institucija iz 1980.

Donošenje toga zakona bio je prvi u nizu poteza koje će glavne newyorške banke, predvođene bankom Davida Rockefellera Chase Manhattan, nametnuti američkom i svjetskom gospodarstvu u sljedećem razdoblju.

Tim su zakonom Volckerove banke za savezne pričuve dobile ovlast uvesti dodatne zahtjeve za banke, uključujući i štedno-kreditne banke, pa i za one koje nisu bile u Sustavu banaka za savezne pričuve, te tako osigurati da Volckerovo kreditno gušenje dostatno uspješno skreše kreditne tokove. Povrh toga, tim je novim zakonom postupno ukinuo zakonsko ograničenje kamatnih stopa koje su banke mogle klijentima zaračunati prema pravilu što su ga banke za savezne pričuve nazvale Pravilo Q, a ukinuti su i svi vrijedeći državni zakoni koji su ograničavali kamatne stope, takozvani protulihvarski zakoni.³

Pravilom Q, kao dijelom Glass-Steagallova Zakona o bankarstvu iz 1933., bankama je bilo zabranjeno isplaćivati kamate po viđenju na depozite na svojim računima. To je pravilo, zapravo, poticalo štedionice, u kojima su bile dopuštene kamate na dugoročne depozite. Velike newyorške i druge banke - novčana središta, već su dugo zaobilazile to pravilo pomoću fondova na tržištu novca i drugih zamjenskih sredstava. S druge strane, štedno-kreditne banke nisu imale takvu mogućnost, te su se, kod štednih računa, morale pridržavati strogog plafona, što ih je, u očima klijenata, činilo manje privlačnima od konkurentskih fondova koje su na tržištu novca osnivale velike banke. I, iako je zvučalo logično, ukidanjem Pravila Q zapravo je uništena ekonomičnost štedno-kreditnih banaka u Americi i omogućeno velikim komercijalnim bankama da ih preuzmu.

Prema toj novoj dogmi, koju su Britanci nazvali "neoliberalni monetarizam", granica kamatnih stopa bilo je nebo, novac je trebao biti kralj, svijet njegov poslušni sluga, bankari s Wall Streeta bogovi novca.

Udarac Volckerovih visokih kamatnih stopa bio je razoran za cijeli svijet, kako za razvijene industrijske zemlje, tako i za zemlje u razvoju. Do početka osamdesetih godina na cijelome su svijetu skrahirala državna ulaganja u dugoročnu infrastrukturu, kao i kapitalna ulaganja, poput ulaganja u željeznice, autoceste, mostove, kanalizaciju, te izgradnju električnih centrala. Međunarodni institut za željezo i čelik izračunao je da se od vremena prvog naftnog šoka iz 1975. do 1985. godine, ukupan udio svih državnih rashoda utrošen na izgradnji javne infrastrukture u najvećim industrijskim zemljama prepolovio u odnosu na rashode iz sedamdesetih godina. Svjetska proizvodnja čelika, otpremne tonske milje i drugi pokazatelji stvarnih gospodarskih tokova odražavali su katastrofalnu britansko-američku politiku monetarnog šoka. Svjetska industrija čelika prisilno je potonula u krizu kakve nije bilo još od tridesetih godina.⁴

4 Međunarodni institut za željezo i čelik, *Infrastructure: Problems and Prospects for Steel*, Bruxelles, 1985.

Volckerov monetarni šok i gospodarsko pogoršanje koje je uslijedilo u Americi bili su glavni uzroci poraza Jimmyja Cartera na predsjedničkim izborima iz studenoga 1980. godine, uz sabotažu njegovih pregovora u svezi s iranskom talačkom krizom, koju je provela Republikanska stranka.

Uvođenje monetarističkog lijeka

Politički konzervativan novi predsjednik iz Republikanske stranke i nekadašnji hollywoodski glumac Ronald Reagan nije nimalo oklijevao u tome da podupre Volckerovu šok terapiju. Njega je, još kao guvernera savezne države Kalifornije, poučavao guru monetarizma i profesor ekonomije na Sveučilištu Chicago, Milton Friedman, koji je bio i savjetnik britanskoj premijerki Margaret Thatcher.

Jedan od njegovih prvih poteza na položaju predsjednika početkom 1981. godine, nakon što je, u za nekoliko minuta poslije inauguracije za predsjednika, čudesno uspio ishoditi oslobođenje talaca iz Američkoga veleposlanstva u Iranu, bilo je raspuštanje sindikata kontrolora zračnog prometa, takozvanog PACTO-a, što je izveo na temelju svojih predsjedničkih ovlasti. Time je drugim sindikatima dao do znanja da ne pokušavaju od Vlade tražiti oslobođenje od oštih kamatnih stopa. Predsjednika Reagana hipnotizirao je isti ideološki zanos prema "istiskivanju" inflacije koji je prije toga hipnotizirao i njegovu konzervativnu dvojnicu Margaret Thatcher.

Milton Friedman ostao je neslužbeni savjetnik za ekonomsku politiku predsjednika Reagana. Njegova je Vlada bila popunjena učenicima Friedmanova radikalnog monetarizma, kao i sljedbenicima austrijskog zagovaratelja slobodne trgovine ekonomista Ludwiga von Misesa.

Moćni američki bankarski krugovi iz New Yorka bili su odlučni na američko gospodarstvo primijeniti iste radikalne

mjere kakve je profesor Friedman ranije primijenio za slamanje čileanskoga gospodarstva pod diktaturom generala Augustoa Pinocheta. Friedmanovu je politiku, potkraj sedamdesetih i početkom osamdesetih godina, iskoristila i argentinska vojna hunta za slamanje argentinskih sindikata i uništenje srednjega sloja u zemlji.

Taj takozvani "laissez faire" model sada je trebalo primijeniti na domaće američko tržište, s razornim posljedicama za dugoročnu gospodarsku stabilnost zemlje, iako nije odmah bilo vidljivo koliko će te posljedice doista biti ozbiljne.

Američki financijski moćnici dobili su Volckerovom šok terapijom novi životni zamah, upravo kako je i planirano. Nusproizvod te Volckerove oštre politike kamatnih stopa, politike koje će se čvrsto držati sve do listopada 1982. godine, bilo je obnavljanje snage američkoga dolara, budući da je kapital u SAD pritjecao tako što su vlasnici novca kupovali američke državne obveznice i drugu američku državnu imovinu, jer su zarade od visokih kamata bile velike.

Paul Volcker oslobađa dužničku bombu

Kao neposredna posljedica Volckerove šok terapije izbila je dužnička kriza zemalja Latinske Amerike, zlokobno upozorenje na krizu rizičnih hipotekarnih kredita u SAD-u iz 2007. godine. U kolovozu 1982. Meksiko je objavio kako više ne može u dolarima plaćati kamatne stope na svoje goleme kredite. On je, kao i većina zemalja "trećega svijeta", od Argentine i Brazila preko Nigerije i Konga pa do Poljske i Jugoslavije, upao u dužničku zamku, koju su im postavile newyorške banke.

Ta zamka bili su krediti, koje su najveće newyorške i londonske banke, takozvane eurodolarske banke, odobrile očajnim zemljama "trećega svijeta", pozajmljujući im reciklirane OPEC-

ove petrodolare, ispočetka po "plutajućim stopama" koje su bile vezane uz londonske kamatnu stopu LIBOR.⁵

No, kada je kamatna stopa LIBOR, zbog Volckerove šok terapije, za samo nekoliko mjeseci porasla za oko 300%, te dužničke države, koje su od newyorških i londonskih banaka dolare pozajmile po plutajućim stopama, više nisu mogle otplaćivati svoje kredite. Bio je to isti scenarij kakav su te iste newyorške banke ponovile balonom osiguravanja stambenih kredita, poslije 2000. godine, s "primamljivim stopama", hipotekarnim kreditima s promjenjivom kamatnom stopom i drugim trikovima.

Tada su najveće newyorške banke i američko Ministarstvo financija na scenu uvodili MMF, kako bi on dalje vodio igru u dužničkoj državi, odnosno, državi žrtvi. Pokrenuta je najveća pljačkaška zabava u povijesti svijeta, koja je pogrješno prozvana dužnička kriza zemalja "trećega svijeta". Opseg te pljačke, koju su, tijekom osamdesetih godina, provele velike banke, nadišla je samo zarada iz razdoblja od 2000. do 2007., ostvarena prijevarom na sekuritizaciji hipotekarnih kredita.

Tu je krizu pokrenula Volckerova šok terapija, a njome su se, u kratko vrijeme, uvelike okoristile upravo newyorške i londonske banke.

Do 1986. godine, poslije sedam godina politike nemilosrdno visokih kamatnih stopa Volckerovih banaka za savezne pričuve, američko je gospodarstvo bilo u strašnom stanju. Amerika je počela sličiti zemljama "trećega svijeta", sa sve većim brojem sirotinjskih četvrti, dvoznamenkastim postotkom nezaposlenosti, te sve većom stopom kriminala i narkomanije. Studija koju su provele banke za savezne pričuve pokazala je da je 55%

5 LIBOR ili London Interbank Offered Rate (londonska međubankovna ponudbena kamatna stopa) jest stopa prema kojoj banke posuđuju novac među sobom na velikom međunarodnom veleprodajnom tržištu novca u Londonu. To je standardni financijski indeks, koji se koristi na američkim i međunarodnim tržištima kapitala. Kada se taj indeks povećava, povećavaju se i kamatne stope svih povezanih kredita.

Paul Volcker, čovjek kojega je, 1979. godine, Rockefeller odabrao za predsjednika Sustava banaka za savezne pričuve kao osobu koja će kreirati državni udar "novčanoga trusta".

američkih obitelji zaduženo. Manjak u državnom proračunu bio je veći od 200 milijarda dolara godišnje, što je bilo više nego ikada prije.

Zapravo je Paul Volcker, koji je, kao zaposlenik Davida Rockefellera, radio u obiteljskoj banci Rockefellerovih Chase Manhattan, bio poslan u Washington sa samo jednom zadaćom - sačuvati dolar od sloma koji bi prouzročio slobodni pad i koji je prijetio njegovoj ulozi svjetske pričuvne valute, a s time, za imućan gornji sloj američkog elitnog društva, odnosno novčane interese, sačuvati tržišta obveznicama. Bila je to, u biti, kontrarevolucija oligarha protiv povlastica, koje su bili prisiljeni predati "nižim klasama" za vrijeme i poslije Velike ekonomske krize.

Uloga dolara kao pričuvne valute bila je skriveni ključ američke financijske moći.

S američkim kamatnim stopama, koje su prešle sve do tada poznate granice, došlo je do poplave stranih ulagača, koji su stigli na žetvu dobiti od kupovine američkih obveznica. Ob-

veznice, zapravo dug američke države, bile su osnova kontrole koju je Wall Street ostvarivao nad međunarodnim financijskim sustavom. Volckerova šok terapija američkoga gospodarstva newyorškoj je financijskoj zajednici donijela astronomske zarade.

Paul Volcker svoju je zadaću i predobro obavio.

Vrijednost dolara je, od 1979. pa sve do kraja 1985. godine, porasla više no ikada do tada, u odnosu na valutu Njemačke, Japana, Kanade i drugih zemalja. Ali, izvoz američkih proizvoda postao je, zbog tako precijenjenog dolara, neisplativo skup, što je prouzročilo golemo smanjenje izvoza američkih industrijskih proizvoda.

Visoke kamatne stope Volckerova Sustava banaka za savezne pričuve još su u listopadu 1979. godine prouzročile veliko smanjenje domaće izgradnje, konačan krah američke automobilske industrije i, s njome, industrije čelika, budući da su američki proizvođači svoju proizvodnju preselili u inozemstvo, gdje su olakšice na troškove bile veće.

Govoreći o Paulu Volckeru i onima koji su, u Vladi predsjednika Reagana, promicali njegovu koncepciju slobodnog tržišta, čak je i odani zastupnik iz Republikanske stranke i tadašnji predsjednik kompanije Atlantic Richfield Oil Robert Orville Anderson dao ovu primjedbu: "Oni su američku industriju uništili više od ijedne druge skupine ljudi u povijesti. A ipak, uokolo govore kako je sve super. To je poput Čarobnjaka iz Oza."⁶

MMF pomaže u pljački zemalja "trećega svijeta"

Da nije bilo radikalne monetarne politike koju su osamdesetih godina proveli Margaret Thatcher i Paul Volcker, ne bi se dogodila dužnička kriza zemalja "trećega svijeta".

6 Anderson, Robert O., op. cit.

Zbog kamatnog monetarnog šoka, koji je, u lipnju 1979. godine, počela provoditi Vlada premijerke Thatcher, a u listopadu iste godine i Volckerove banke za savezne pričuve, kamate na kredite dane zemljama "trećega svijeta" preko noći su doseglye goleme iznose, jer su se londonske stope LIBOR, do početka 1980., povećale na gotovo 20% s prosječnih 7%, koliko su iznosile na početku 1978. godine.

Poslije 1980., nakon što su kamate na kredite dane zemljama "trećega svijeta" doseglye stratosferu, srušio se i izvoz proizvoda tih zemalja u industrijske zemlje, koji je bio ključan za otplatu njihovih kredita, jer su industrija i gospodarstvo potonuli u najdublju gospodarsku krizu od Velike ekonomske krize iz tridesetih godina. "Liječenje" monetarnim šokom premijerke Thatcher i guvernera Volckera pokrenulo je globalnu lančanu reakciju.

Dužničke zemlje "trećega svijeta" bile su pritisnute opakim uvjetima za prodaju svojih izvoznih proizvoda, pri čemu je zarada bila mnogo manja, te lošim pokazateljima otplate njihova duga. To su američka i britanska Vlada prozvale dužničkom krizom zemalja "trećega svijeta". Ta je kriza izrežirana u Londonu, New Yorku i Washingtonu, a ne u Mexico Cityju, Braziliji, Buenos Airesu, Lagosu ni Varšavi.

Dužničke su zemlje modernim lihvarima iz New Yorka i Londona, te Tokija i Frankfurta nekoliko puta preplatile iznos koji su pozajmile, doslovno s poslovičnom "krvlju". MMF je svojim pritiskom velikim dužničkim zemljama "trećega svijeta" "pritisnuo pištolj na čelo", kako bi s vodećim privatnim bankama, najčešće predvođenim bankama Citicorp ili Chase Manhattan, potpisale tzv. ugovore za "rješavanje duga", što je bio vrlo ublažen naziv za proces koji se zbivao iza njega.

Interesi moćnih privatnih banaka udružili su se poslije zatvorenog sastanka na engleskom imanju Ditchley Park, u jesen 1982. godine, koji je bio sazvan kako bi vodeće banke stvorile kartel kreditora predvođen newyorškim i londonskim

bankama, nazvan Institut za međunarodne financije (Institute for International Finance) ili, neformalno, skupina Ditchly. Oni su tako nametnuli tzv. "bankarski socijalizam", kako je to nazvao jedan od promatrača, u kojemu su privatne banke podijelile rizik za kredite koje su odobravale s običnim građanima, odnosno, s poreznim obveznicima, prisvajajući za sebe svu zaradu, što je bilo slično politici Vlade predsjednika Busha kada je, 2008. godine, iskupila banke.

Nakon što su bankari i njihovi jataci iz Vlade predsjednika Reagana, poput njegova ministra financija Donalda Regana, napravili dostatno snažan pritisak na predsjednika u svezi s tom situacijom, Vlada je pozvala Paula Volckera, banke i MMF da dužničkim zemljama uvedu program strogih "uvjeta".

Ideja da se MMF i njegovi strogi uvjeti stave u središte procesa pregovora vezanih uz dug zemalja "trećega svijeta" bila je američka. U osnovi, ta je politika bila identična politici koju su newyorški bankari nametnuli Njemačkoj i ostalim europskim zemljama poslije 1919. godine uvođenjem zlosretnog Dawesova plana, odnosno, kasnije Youngova plana.⁷

7 Poslije poraza Njemačke u Prvome svjetskom ratu i nekoliko godina njemačke hiperinflacije, koja je trajala do 1923., kontrolu nad plaćanjem njemačke ratne odštete preuzela je Kuća Morgan. Zapravo je J. P. Morgan njemačko gospodarstvo i njemačke financije preuzeo kao stečajni upravitelj. On je, djelujući preko američke Vlade, kao glavnog zastupnika za ratnu odštetu imenovao S. Parkera Gilberta, svoga partnera, koji je postavljen u Berlinu da prikuplja ratnu odštetu za Saveznike. Zastupnik Gilbert imao je ovlast raspisati nove poreze, preuzeti kontrolu nad Njemačkom bankom i osigurati da Njemačka plati ratnu odštetu Velikoj Britaniji, Francuskoj i Italiji. To je Morganu omogućilo da naplati ratne kredite, koje je tijekom rata odobrio Velikoj Britaniji, Francuskoj i Italiji i čiji se iznos, zanimljivo, više ili manje podudarao s iznosom ratne odštete koju su Saveznici odredili Njemačkoj. Ta je ratna odšteta, utvrđena na mirovnim pregovorima u Versaillesu, duboko ogorčila njemački narod i elitu, što je, kasnije, iskoristila Hitlerova Nationalsocijalistička njemačka radnička stranka. Vidi F. William Engdahl, *Stoljeće rata: Anglo-američka naftna politika i novi svjetski poredak*, 6. poglavlje. Kada Njemačka, 1929., više doista nije mogla plaćati tu ratnu odštetu, Morgan je predložio još jednu shemu, takozvani Youngov plan, kojim se tražilo osnivanje nadnacionalne institucije, Banke za međunarodna poravnanja, koja je, radi lakšeg obavljanja te zadaće, smještena odmah s druge strane njemačke granice, u Baselu, u Švicarskoj.

Uvjeti MMF-a i sporazum koji je takva dužnička država trebala potpisati s MMF-om bili su dio programa koji je osmislio jedan tadašnji američki dužnosnik MMF-a, Irving Friedman. On je, kasnije, kao nagradu za svoj rad u MMF-u dobio položaj starijeg partnera u banci Citicorp. MMF je, kako je već prije rečeno, osnovan 1944. godine u Bretton Woodsu sa zadaćom stabilizacije valute i trgovinskih odnosa između industrijskih zemalja. Ali se kasnije okrenuo potpuno novoj zadaći - postao je policajac newyorških banaka za utjerivanje dugova zemalja "trećega svijeta".

Recept MMF-a, odnosno, gore spomenuti "uvjeti", bili su isti za sve države dužnice. Žrtvi, odnosno dužničkoj državi, rečeno je da ako želi ikada više dobiti i lipu kredita od stranih banaka, mora do kosti srezati uvoz, ozbiljno skresati svoj proračun, što je uglavnom značilo smanjenje državne potpore za hranu i druge nužne potrepštine, zatim devalvirati svoju valutu kako bi svoj izvoz učinila "privlačnim" za razvijene industrijske zemlje, što je istodobno značilo da je trošak uvoza industrijske robe iz razvijenih zemalja postao previsok. Dužnosnici MMF-a govorili su da je sve to potrebno kako bi se stvorilo čvrstu valutu i vratilo dug.⁸

Program strukturalne prilagodbe, koji je provodio MMF, bio je za zemlju kandidatkinju samo "prvi korak", kojim bi ona postala pogodna za "drugi korak", odnosno, sporazum s njezinim inozemnim bankama kreditorima u svezi s "restrukturiranjem" plana otplate njezina inozemnog duga ili njegova većeg dijela. U

8 Jedna od najštetnijih posljedica MMF-ovih uvjeta nametnutih dužničkim državama bilo je prisilno ukidanje državnih potpora za hranu i prisilno otvaranje tržišta dužničkih država, tj. država u razvoju, za uvoz poljoprivrednih proizvoda, na poticaj američkog Ministarstva poljoprivrede. Zemlje "trećega svijeta" bile su preplavljene hranom koju su masovno proizvodili američki poljoprivredni kombinati, bananama, dinjama, piletinom, rižom i lukom, a sve su to prije toga proizvodili poljoprivrednici tih zemalja. To je lokalno stanovništvo učinilo ovisnim o uvozu hrane, dok su prije toga po tome pitanju bili samodostatni. U dokumentarnom filmu *Life and Debt in Jamaica* (Život i dug na Jamajci) dan je primjer Jamajke. Na www.livevideo.com.

drugoj fazi banke su, dodavanjem dospjelih i neplaćenih kamata na iznos glavnice duga, dobivale velika prava nad dužničkim državama. To bankari zovu kapitalizacijom kamata.

Krajnja posljedica tih bezbrojnih restrukturiranja dugova poslije 1982. bilo je golemo povećanje količine novca koji su te zemlje dugovale kreditorskim bankama. Prema podacima vodećeg švicarskog osiguravajućeg društva Swiss Re, ukupan inozemni dug svih zemalja u razvoju, kratkoročni i dugoročni, narastao je, u razdoblju od 1982. do 1987. godine, s malo više od 839 milijarda dolara na gotovo 1.300 milijarda dolara. To se povećanje doslovno potpuno sastojalo od "refinanciranja" neplaćenog starog duga, kojemu je dodano buduće gospodarsko opterećenje, dakle, nisu dobili nove kredite.

MMF je postao svjetski financijski "policajac", koji je utje-rivao otplatu lihvarskih kredita nametanjem najdrakonskijih uvjeta u povijesti. Budući da su Amerika i Velika Britanija unutar MMF-a čvrsto kontrolirale ključan blok glasova, ta je institucija postala svjetski provoditelj britansko-američke *de facto* neokolonijalne monetarne i gospodarske diktature, i to diktature koju je nametala nadnacionalna institucija, imuna na bilo koju vrstu demokratske političke kontrole.

Zapravo su američke banke, daleko najveći kreditori zemalja Latinske Amerike, "zaprijetile" svojim dvojnicama u Zapadnoj Europi i Japanu, pa su se one morale ili "solidarizirati" ili suo-čiti s mogućom propasti međunarodnoga bankarskog sustava.

Nakon što su dužničke države, jedna za drugom, bile pri-siljene dogovoriti uvjete s MMF-om i kreditorskim bankama, u kretanjima kapitala dogodio se preokret golemih razmjera. Prema podacima Svjetske banke, od 1980. do 1986. godine, samo kamate skupine od 109 dužničkih zemalja iznosile su ukupno 326 milijarda dolara. Glavnice tih istih kredita iznosile su ukupno daljnjih 332 milijarde dolara, što zajedno daje 658 milijarda dolara duga, koji je izvorno iznosio 430 milijarda dolara.

No, unatoč svom tom trudu, tih je 109 zemalja 1986. godine i dalje kreditorima dugovalo još 882 milijarde dolara. Bio je to dužnički vrtlog, koji nije bilo moguće zaustaviti. Tako su djelovala čudesa zajedničkog djelovanja kamata i plutajućih kamatnih stopa LIBOR.⁹

Dužničke su zemlje bile uhvaćene u dužničku zamku, iz koje je jedini izlaz, ponuđen od kreditorskih banaka iz New Yorka i Londona, bio njihova predaja vlasti nad svojim gospodarstvom, a posebno nad vrijednim prirodnim bogatstvima, poput nafte i drugih vrijednih sirovina.

U jednoj studiji Hansa Kornoea Rasmussena iz danskog UNICEF-a istaknuto je da se od početka osamdesetih godina događa prijenos bogatstva iz zemalja "trećega svijeta", gladnih kapitala, i to prije svega za financiranje deficita Sjedinjenih Američkih Država. Bio je to de facto imperijalizam, ili, kako su ga neki nazvali, neokolonijalizam, prerušen u tehnokraciju Međunarodnog monetarnog fonda.¹⁰

Hans Rasmussen procijenio je da su tijekom osamdesetih godina zemlje u razvoju samo u Sjedinjene Američke Države prenijele ukupno 400 milijarda dolara. To je Vladi predsjednika Reagana omogućilo da financira najveći mirnodopski deficit u povijesti svijeta, istodobno lažno tražeći kredit za "najduže mirnodopsko razdoblje oporavka".¹¹ Uz visoke američke kamatne stope, sve snažniji dolar i sigurnu potporu američke Vlade, 43% rekordno visokog proračunskog manjka SAD-a "financirano" je, tijekom osamdesetih godina, tom pljačkom kapitala dužničkih zemalja - zemalja koje su jednom bile u razvoju. Kao i u slučaju procesa plaćanja ratne odštete poslije

9 Ibid., 1987.

10 Rasmussen, Hans Kornoe, *The Forgotten Generation: a debate book concerning children and the debt crisis*, Danski odbor UNICEF-a, Kopenhagen, 1987.

11 Ibid. Također, kao pozadina, koristan je i Milivojević, Marko, *The Debt Rescheduling Process*, St. Martin's Press, New York, 1985. Korisne podatke sadrže i godišnja izvješća Ujedinjenih naroda i ekonomska istraživanja o Latinskoj Americi.

Prvoga svjetskoga rata, koju su na mirovnim pregovorima u Versaillesu nametnuli britansko-američki bankari, dug je bio samo sredstvo za uspostavljanje *de facto* gospodarske kontrole nad suverenim državama.

No, čak ni pljačka zemalja u razvoju, opterećenih dugom, nije bila dostatna. Strategija Vlade predsjednika Reagana, Paula Volckera i newyorških banaka prema zemljama dužnicama uzele je danak i od domaćega američkoga gospodarstva. U svibnju 1986. godine, u studiji pripremljenoj za Zajednički odbor za gospodarstvo američkoga Kongresa, na temu "Utjecaj krize duga Latinske Amerike na gospodarstvo SAD-a", dokumentirani su razorni gubitci u poslovanju i izvozu SAD-a, budući da su stroge mjere MMF-a prisilile zemlje Latinske Amerike da doslovno zaustave uvoz industrijskih i drugih proizvoda kako bi vratile svoj dug. U tome izvješću piše:

"Sada postaje jasno da je državna politika otišla iznad i preko mjere koja je bila potrebna za zaštitu newyorških središnjih banaka od nelikvidnosti... Vlada predsjednika Reagana je, upravljajući tom krizom, zapravo, nagradila one institucije koje su igrale glavnu ulogu u stvaranju te iste krize, dok je, s druge strane, kaznila one sektore američkoga gospodarstva koji u tome nisu imali nikakvu ulogu."¹²

Institucije koje su pridonijele krizi bile su, naravno, Volckerove banke za savezne pričuve i newyorške banke. To su kongresno izvješće glavni mediji prešutjeli, a odmah poslije toga je sve zataškano.

Kao posljedica te američke dužničke strategije, stanje u afričkim zemljama bilo je još gore nego u drugim dijelovima svijeta. Naftni šokovi i kamatne stope od 20%, koje su uslijedile poslije toga, i urušavanje svjetskog industrijskog rasta iz osamdesetih godina zadali su smrtonosan udarac gotovo

12 Američki Kongres, Zajednički odbor za gospodarstvo, Stručna studija, *Impact of the Latin American Debt Crisis on the US Economy*, Washington D.C., svibanj 1986.

cijelom kontinentu. Do osamdesetih je godina "crna Afrika", za financiranje svoga razvoja, ovisila 90% o izvozu svojih sirovina. S početkom osamdesetih godina svjetska cijena tih sirovina u dolarima - dakle svega, od pamuka do kave ili bakra, željezne rudače i šećera, počela se neprekinuto i nekontrolirano smanjivati.

Do 1987. godine cijena tih sirovina smanjila se na razinu koja nije viđena još od Drugoga svjetskoga rata, odnosno, na razinu iz 1932. godine, kada je svijet bio pogođen dubokom ekonomskom krizom. Taj krah, koji će trajati gotovo dvadeset godina, sve dok ekonomski procvat Kine početkom dvadesetprvog stoljeća ne počne okretati to stanje u drugom smjeru, bila je smišljena politika američkih financijskih krugova, politika pokretanja ekonomskog rasta na temelju sirovina, prodanih u besćenje, u takozvanom "globaliziranom" gospodarstvu.

Da su izvozne cijene tih sirovina ostale, barem približno, na razini na kojoj su bile 1980. godine, idućih bi desetak godina afričke zemlje zaradile još 150 milijarda dolara. No, iako su 1982., na početku "dužničke krize", afričke zemlje američkom, europskim i japanskim bankama dugovale oko 73 milijarde dolara, do kraja osamdesetih godina to se, kroz "restrukturiranje" duga i razne intervencije MMF-a u njihova gospodarstva, više nego udvostručilo i povećalo na 160 milijarda dolara, što je bio gotovo jednak iznos koji bi te države zaradile da je cijena njihovih izvoznih proizvoda ostala stabilna.

Posljedice dolaze na naplatu

Posljedice naftnih udara i monetarnog šoka, prouzročene visokim kamatnim stopama iz sedamdesetih godina, i previše su sličile onima iz dvadesetih godina. Svjetsko ulaganje u proizvodnju, umjesto tereta ratne odštete iz Versaillesa, sada je bilo u rukama Međunarodnog monetarnog fonda i njegova procesa

"restrukturiranja" duga zemalja "trećega svijeta". Nečuvena stopa inflacije, od obično 12% do 17%, diktirala je uvjete za povrat ulaganja tijekom prve polovice osamdesetih godina.

MMF je svojom politikom "strukturnog prilagođavanja", nametnutom poslije listopada 1982., kako bi istjerao milijarde dolara iz zemalja "trećega svijeta", prouzročio veliki priljev novca u američki bankarski sustav. Istodobno je pretjerani zanos Wall Streeta i ministra financija Donalda Regana prema skidanju državnih "okova" s financijskih tržišta rezultirao financijskim rasipništvom. Kada se, potkraj osamdesetih godina, prašina slegla, neki su počeli shvaćati kako je "slobodno tržište" predsjednika Reagana gotovo potpuno uništilo gospodarstvo Sjedinjenih Američkih Država.

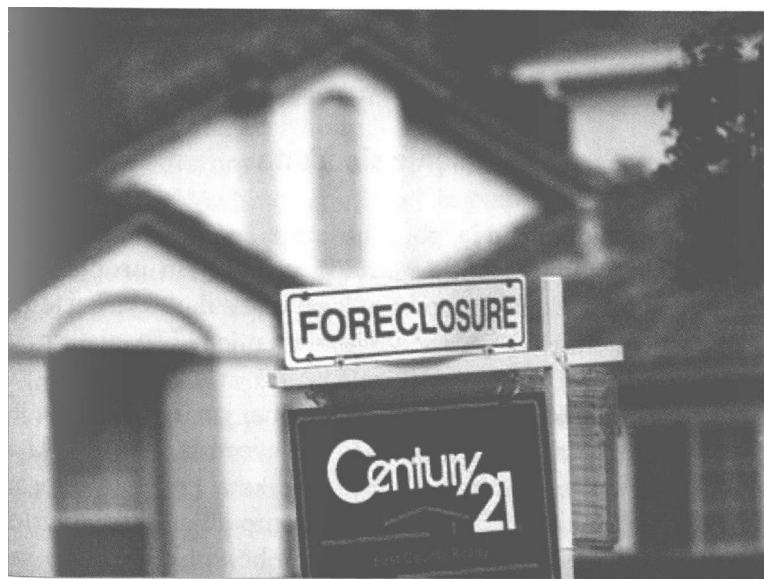
U kolovozu 1981. predsjednik Reagan potpisao je i time doveo na snagu najveće smanjenje poreza u poslijeratnoj povijesti. U tome su zakonu bile sadržane odredbe kojima su nekim špekulativnim oblicima ulaganja u nekretnine, a posebno u nekretnine s komercijalnom svrhom, dane velikodušne porezne olakšice. Također su uklonjena državna ograničenja za preuzimanje poduzeća, a američka je Vlada jasno dala do znanja da "sve ideje mogu proći", sve dok stimuliraju burzovni indeks Dow-Jonesova industrijskog prosjeka.

Do ljeta 1982. godine, nakon što je Reaganova Vlada osigurala da će Paul Volcker i Sustav banaka za savezne pričuve napokon započeti sa stalnim smanjivanjem razina kamatnih stopa, sve je bilo spremno za pokretanje špekulativnog raja.

Stečaj male naftne i hipotekarne banke Penn Square iz savezne države Oklahoma, toga proljeća, zajedno s krizom u Meksiku, napokon je uvjerio Paula Volckera da je došlo vrijeme za popuštanje stiska nad ponudom novca. Da je nastavio s visokim kamatnim stopama, lančani slom bankarskog sustava bio bi neizbježan.

U razdoblju od ljeta do prosinca 1982. eskontna se stopa banaka za savezne pričuve smanjila sedam puta, na razinu

nižu za 4% od one iz prethodnoga kolovoza. Uz te nove i niske kamatne stope, financijska su tržišta podivljala, a obveznice i dionice procvjetale. Strani je kapital nahrupio na newyorško financijsko tržište, željan postati dijelom toga raja, zbog čega je dolar još više rastao.

Kriza američkih štedionica (S&L) iz osamdesetih godina 20. stoljeća, koja je američke porezne obveznike stajala stotine milijarda dolara, bila je preteča balona drugorazrednih kredita.

"Gospodarski oporavak" predsjednika Reagana nije učinio mnogo u smislu poticanja ulaganja u tehnologiju i produktivnost industrije, uz iznimku šačice vojnih i zrakoplovnih kompanija, te kompanija za svemirska istraživanja, koje su s državom sklopile rekordne ugovore za proizvodnju u vojne svrhe. Umjesto toga novac je otišao u špekulacije nekretninama i dionicama, te na naftna polja u savezним državama Texas i Colorado, a sva ta ulaganja bila su, zapravo, "porezni zaklon".

Kako su se Volckerove kamatne stope smanjivale, groznica je bivala sve užarenija. Dug je postao nova moda. Ljudi su raspravljali o tome kako je "jeftinije" posuđivati danas, a plaćati sutra, po nižim kamatnim stopama. No, to baš i nije bilo tako. Kako su američki gradovi nastavili svoje dvadesetogodišnje nazadovanje, propali su mostovi, ceste su popucale zbog nedostatnog održavanja, a posvuda su iznikli novi staklom obloženi trgovački centri, koji su vrlo često zjapili prazni.

Slamanje sindikata

Predsjednik Reagan je, poput premijerke Thatcher, za okosnicu svoje politike označio sindikate kao "dio problema". Između radničke klase i uprave pokrenut je sukob klasa u stilu dvadesetih godina, koji je završio slamanjem organiziranog radničkog pokreta.

Središnji dio Reaganove politike slamanja sindikata bila je deregulacija državne kontrole nad prijevozom. Kamionski i zračni prijevoz je "oslobođen". Bez sindikata, povećao se broj jeftinih zrakoplovnih i kamionskih kompanija, često s vrlo lošim sigurnosnim standardima ili čak bez njih. Povećao se broj nesreća, a plaće su radnika potonule.

I, dok je Reaganov "oporavak", iluzornim pritiskom na računalnu tipku, pretvarao mlade burzovne mešetare u multimilijunaše, istodobno je kvalificirani radnički sloj pretvorio u sloj društva s nižim standardom života. Nikoga u američkoj Vladi to nije previše brinulo. Konzervativna Republikanska stranka predsjednika Reagana tvrdila je kako su sindikati "gotovo poput komunista". Službeno je u američkoj Vladi prevladavala politika "jeftine cijene rada", poput one u Velikoj Britaniji iz 19. stoljeća.

Međunarodno bratstvo vozača kamiona (International Brotherhood of Teamsters), jednom moćan sindikat prijevoznika i

vozača kamiona, zatim sindikat Ujedinjeni radnici autoindustrije (United Auto Workers), Sindikat radnika u naftnoj, kemijskoj i atomskoj industriji, te sindikati industrije čelika, kao i drugi sindikati, odricali su se jedne povlastice za drugom, u očajničkom pokušaju da osiguraju povlastice za starije radnike, koji su trebali ići u mirovinu, ili da sačuvaju postojeća radna mjesta. Stvarni se životni standard za većinu Amerikanaca uredno smanjivao, dok se imetak sićušne manjine povećao kao nikada do tada. Društvo je postajalo krajnje podijeljeno po pitanju razlika u prihodu.

Propovjedi o novoj dogmi zvanoj "postindustrijsko društvo" stizale su iz Washingtona, kao i iz New Yorka i Kalifornije. Gospodarsko blagostanje Amerike više nije bilo povezano s ulaganjem u najmodernije industrijske i proizvodne kapacitete. Čelična je industrija proglašena takozvanim "pojasom hrđe" ili industrijom na "zalasku", budući da su čeličane prepuštene hrđanju, a visoki tvornički dimnjaci doslovno razneseni dinamičkom. Novac je stizao iz trgovačkih centara, gradnje super-kuća, takozvanih McMansiona, sjajnih novih kasina Atlantic Cityja ili Las Vegasa i luksuznih izoliranih hotela.

Spekulativni procvat tijekom mandata predsjednika Reagana financiran je novcem koji je pritjecao iz inozemstva. Do sredine osamdesetih godina Sjedinjene su Američke Države od najvećeg svjetskog kreditora prvi put od 1914. godine postale dužnička zemlja. Dug je bio "jeftin" i rastao je eksponencijalno. Američke su se obitelji rekordno zadužile kako bi kupile kuće, automobile, kućanske aparate, pa čak i fakultetske školarine. Država se zadužila kako bi financirala svoje velike gubitke od poreza i sve veća ulaganja u vojnu industriju predsjednika Reagana.

Do 1983. godine godišnji deficit u državnom proračunu povećao se na nečuvenih 200 milijarda dolara. Zajedno s tim rekordnim manjkom, proširio se i državni dug, a sve je to trgovcima obveznicama s Wall Streeta i njihovim klijenti-

ma omogućivalo rekordnu zaradu na prihodima od kamata. Iznos kamata koje su SAD trebale platiti na ukupan američki državni dug za šest se godina udvostručio, te se, s 52 milijarde dolara iz 1980., do 1986. godine povećao na više od 142 milijarde dolara, što je bilo povećanje od gotovo 300% i bilo jednako petini ukupnog državnog prihoda. Novac je pritjecao iz Njemačke, Velike Britanije, Nizozemske i Japana, jer su se svi željeli okoristi snažnim dolarom i zaraditi na burzovnim i hipotekarnim špekulacijama.

Amerika stvara "obrnuti" naftni šok

Tijekom 1985. godine na američkom gospodarskom obzorju počeli su se nakupljati olujni oblaci, kao prijetnja ambicijama budućeg predsjednika Georgea Herberta Walkera Busha. Nafta će još jednom priteći u pomoć. No, ovoga je puta taktika manipuliranja svjetskom cijenom nafte odigrana potpuno drukčije od taktike naftnih šokova Bilderberške skupine iz sedamdesetih godina. Činilo se kao da američka Vlada razmišlja ovako: "Ako smo kadri povisiti cijenu, zašto je ne bismo mogli sniziti?"

Među razlozima za to bila je sve veća zabrinutost zbog slabosti američkoga gospodarstva, koje bi, u slučaju pada cijena nafte za 30 do 40%, dobilo sračunat poticaj, kako je to zaključeno u strogo tajnoj studiji Ministarstva financija iz listopada 1985. godine. U toj studiji piše: "Niže bi cijene nafte bile dobre za svjetsko gospodarstvo... Naša bi politika trebala biti... odvratiti OPEC i druge proizvođače od 'umjetnog' podupiranja cijena..."¹³ Zapravo, kako su to u govorima i drugim javnim istupima objasnili američki ministar za energiju Donald Hodel i neki drugi dužnosnici, američka se Vlada, uz glasan prosvjed

¹³ McCormack, Richard T., *Information Memorandum on Oil Prices to Secretary of State George Shultz*, Washington D.C., 25. listopada 1984., dokument S001, deklasificiran.

ministra nafte Saudijske Arabije, šeika Jamanija, uključila u tajnu operaciju smanjenja cijene nafte, dok je u javnosti govorila kako je američka politika upravo suprotna.

U ožujku 1985. ministar vanjskih poslova George Shultz Američkom je veleposlanstvu u Velikoj Britaniji poslao tajni interni brzojav, u kojemu, između ostaloga, piše: "Ministar je iznimno zainteresiran za studiju o utjecaju naglog smanjenja cijene nafte, koju bi izradilo Ministarstvo."¹⁴ Kralj Saudijske Arabije Fahd, netom prije toga, 11. veljače, bio je u Washingtonu, kako bi se sastao s predsjednikom Reaganom i raspravio "naftne i gospodarske odnose". Za vrijeme toga njegova putovanja, i njegov je ministar za naftu Jamani imao sastanak, i to s američkim potpredsjednikom Georgeom H. W. Bushom, ministrom financija Jamesom Bakerom i ministrom za energiju Johnom Herringtonom, koji su mu rekli kako bi trebalo dopustiti da "tržište" određuje cijene.

U rujnu 1985. američka je Vlada pritisnula Saudijsku Arabiju da poveća proizvodnju nafte, i to u vrijeme kada se, zbog visokih cijena dionica, cijena nafte u svijetu počela smanjivati. Zamjenik ministra vanjskih poslova Morton Abramowitz u jednom je memorandumu za ministra Shultza napisao: "Porastom proizvodnje i ponudom cijena koje su povezane uz tržište... Saudijci traže reformu OPEC-a... Ako dođe do rata cijena, cijena nafte potonut će na 20 dolara po barelu." Kada je akcija započela cijena nafte bila je 35 dolara. Zamjenik Abramowitz nastavlja: "Većina svijeta, uključujući i SAD, okoristit će se..."¹⁵

Tada je, u travnju 1986.. potpredsjednik George Bush otputovao u Rijad. Prema jednom deklasificiranom zapisu Ministarstva vanjskih poslova o tim pregovorima, potpredsjednik Bush je saudijskome kralju rekao kako će "cijenu nafte

14 Shultz, George, Brzojav, ožujak 1985., #081715, deklasificiran.

15 Abramowitz, Morton I., pomoćnik ministra vanjskih poslova zadužen za obavještajne poslove, *Implication of the Saudi Oil Price Cut*, od 19. rujna 1985., Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a, Washington D.C., deklasificiran 6/4/1992.

i razinu njezine proizvodnje najbolje odrediti sile na tržištu", šifra kojom su pridobili Saudijske da, otvaranjem svoje naftne pipe do kraja, srozaju cijenu nafte u svijetu.¹⁶

Značajno je i to da je, povrh turbo potpore američkome gospodarstvu, koja će zaživjeti baš za vrijeme predviđene predsjedničke kampanje Georgea Busha 1998. godine, zamjenik Abramowitz primijetio kako će, kao posljedicu naglog pada cijene nafte, "Sovjetski Savez osjetiti nepovoljan udarac u sljedećem razdoblju, s obzirom na to da se, za prihode u gotovini, u velikoj mjeri oslanja na izvoz svoje nafte."¹⁷

Istodobno dok je radio na postizanju saudijskog obrnutog šoka cijena nafte, koji je utjecao na gotovinske prihode Sovjetskoga Saveza, zamjenik Abramowitz sudjelovao je i u tajnim pregovorima kojima je Amerika afganistanskim mudžahedinima, čiji je član bio i mladi Saudijski imenom Osama bin Laden, dopremila vrlo djelotvorne projekte Stinger.¹⁸ Morton Abramowitz je, prikladno, poslije odlaska iz Ministarstva vanjskih poslova, postao predsjednik Zaklade Carnegie za mir u svijetu. Drži se da su ti projektili Stinger sovjetskoj vojsci u Afganistanu zadali žestok udarac.

Američka je Vlada kralja Saudijske Arabije, unatoč protivljenju njegova ministra za naftu Jamanija, nagovorila da pokrene "obrnuti naftni šok" i preplavi naftno tržište saudijskom naftom.¹⁹ Do proljeća 1986. cijena nafte zemalja članica OPEC-a pala je na manje od 10 dolara po barelu, s gotovo 26 dolara u

16 Rothschild, Edwin S., *The Reagan-Bush Administration's Role in the 1986 Oil Price Crash*, memorandum koji je autor dobio 1991. godine.

17 Ibid.

18 Johnstone, Diana, *Fool's Crusade*, London, Pluto Press, 2002., str. 9.

19 Rothschild, Edwin S., "An Oil Card Up his Sleeve? How the Saudis could give Bush a \$30 billion tax cut", *Washington Post*, 24. studenog 1991. Rothschild piše: "Godine 1986. Vlada predsjednika Reagana i potpredsjednika Busha nagovorila je kralja Fahda da do kraja otvori slavinu na točionici saudijske nafte kako bi se svjetska cijena nafte smanjila s 29 na 18 dolara po barelu. Zajedno s devalvacijom dolara, koju je proveo tadašnji ministar financija James Baker, ta je cijena nafte potaknula gospodarski rast u Sjedinjenim Američkim Državama".

prosijeku u zimi 1985. godine. Kao u bajci, ekonomisti s Wall Streeta slavili su krajnju "pobjedu" nad inflacijom, dok su, s druge strane, prikladno prešućivali ulogu nafte u stvaranju inflacije iz sedamdesetih ili njezinu smanjivanju osamdesetih godina.

Saudijski ministar nafte šeik Zaki Jamani, koji se otvoreno protivio onome što je nazvao američkom zavjerom oko cijene nafte, postao je žrtveni jarac politike koja je stvorena u SAD-u, a kralj Fahd ga je otpustio iz službe. Cijena nafte prikladno je učvršćena na oko 15 dolara po barelu, na vrijeme da osiguraju dobar poticaj američkome gospodarstvu uoči predsjedničkih izbora koji su se približavali.

Taj je slom cijena iz 1986. godine potaknuo burzovni balon koji bi se mogao usporediti s burzovnim balonom Wall Streeta iz razdoblja od 1927. do 1929. godine. Kamatne stope još su se više smanjile, s obzirom na to da je novac pritjecao zbog "klanja" na newyorškim burzama. Na Wall Streetu postao je pomodan jedan novi financijski instrument, takozvani "otkup uz financijsku polugu", zapravo, otkup zaduživanjem (Leveraged Buyout, LBO).

Uz troškove koji su bili sve manji i rast cijena na burzi, te potporu Reaganove Vlade koja je promicala religiju neograničenog "slobodnog tržišta", sve je bilo dopušteno, uz uvjet da je stvaralo novac. Tako je, primjerice, zdrava stogodišnja tvornica guma, strojeva ili tekstila, s konzervativnom upravom, postala meta novih "osvajачkih" korporacija, kako su nazivali lešinare s Wall Streeta.

Okretne osobe, poput Thomasa Boonea Pickensa, Mikea Milkena ili Ivana Boeskog, postale su preko noći milijarderi na papiru, kao predvodnici takvog otkupljivanja dokapitalizacijom. Kako bi opravdale to ludilo, proslavljene institucije, poput poslovne škole Harvard i škole Wharton sa Sveučilišta u Pennsylvaniji, proglasile su novu filozofiju korporativnog upravljanja "tržišne učinkovitosti".

Tijekom osam godina mandata predsjednika Reagana, gotovo 1.000 milijarda dolara otišlo je na špekulativna ulaganja u nekretnine, što je bio rekordan iznos, gotovo dvostruko veći od onoga iz prethodnih godina. Banke su, želeći osigurati svoju bilancu od problema u Latinskoj Americi, prvi put radije započele neposredno odobravati hipotekarne kredite, umjesto dotadašnjeg tradicionalnog kreditiranja poduzeća.

Banke pljačkaju štedno-kreditne banke

Štedno-kreditne banke, koje su bile osnovane kao posebno regulirane banke za vrijeme kriznih godina, kako bi pružile siguran izvor dugoročnih kredita obiteljima za kupnju kuća i stanova, "deregulirane" su početkom osamdesetih godina, kao dio politike ministra financija Donalda Regana, kojom je proguravao ideju Wall Streeta o "slobodnom tržištu". Tom im je deregulacijom dopušteno da se, po visokoj cijeni, "natječu" za veleprodajne depozite, nazvane "brokerirani depoziti". Kako bi olakšala taj proces, Vlada predsjednika Reagana je, u listopadu 1982., uklonila sva regulatorna ograničenja usvajanjem Garn-St. Germainova zakona, kojim je štedno-kreditnim bankama dopušteno ulagati na bilo kojem željenom području, uz osiguranje od 100.000 dolara po računu koje je Vlada davala štedišama, osiguravajući time njihov rizik u slučaju propasti.

Primijenivši primjer Las Vegasa, predsjednik Reagan je, pun entuzijazma, prilikom usvajanja Garn-St. Germainova zakona, slušateljstvu sastavljenom od pozvanih čelnika štedno-kreditnih banaka, rekao ovo: "Mislim da smo dobili glavni zgoditak." Taj je "glavni zgoditak" bio početak kraha štedno-kreditnog bankarskog sustava, vrijednog 1.300 milijarda dolara, koji su platili porezni obveznici. I prije negoli se prašina slegla, propalo je oko 747 štedno-kreditnih banaka, što je američke porezne obveznike stajalo više od 125 milijarda dolara.

Novim su zakonom, kao nikada do tada, štedno-kreditnim bankama otvorena vrata za veleprodajne financijske zlouporabe i divlje špekulativne rizike. Osim toga, njime su te banke pretvorene u idealno sredstvo za pranje milijarda dolara mafijaškog novca od sve veće trgovine kokainom i narkoticima u Americi tijekom osamdesetih godina. Čak su se i takozvane "renomirane" tvrtke, one na dobru glasu, pridružile toj jagmi. Upravo je švicarska podružnica banke Merrill Lynch, smještena u Luganu, u kojoj je nekada radio Donald Regan, bila umiješana u pranje milijarda dolara mafijaškog novca od heroína u slučaju nazvanom slučaj "Pizza Connection".

Divlja i smušena klima deregulacije stvorila je ozračje u kojemu je broj banaka, koje su bez pitanja primale sumnjiv novac, prešao broj normalnih i uredno vođenih štednih banaka. Te su banke prale novac za tajne operacije CIA-e, kao i za tajne operacije raznih mafijaških obitelji. Sin američkoga potpredsjednika Neil Bush bio je direktor banke Silverado Savings and Loan iz savezne države Colorado, koju je država kasnije optužila za nezakonito poslovanje. On je svoju "ostavku" dao u pravo vrijeme, u tjednu kada je Republikanska stranka objavila kako će na izborima za predsjednika Amerike, 1988., nominirati upravo njegova oca Georgea H. W. Busha.²⁰

Kako bi se natjecao s novodereguliranim bankama i štedno-kreditnim bankama, najkonzervativniji od svih financijskih sektora, osiguravajuća društva, tijekom osamdesetih su godina na velika vrata ušla u posao špekulacija s nekretninama. No, za razliku od banaka i štedno-kreditnih zadruga, i možda upravo zato što su u prošlosti bila toliko konzervativna, osiguravajuća društva nisu nikada bila pod državnim nadzorom ili regulacijom. Nije postojao nacionalni Državni osiguravajući fond, koji bi štitió osiguranike osiguravajućih društava, kao u slučaju banaka. Prema njihovim je knjigama procijenjeno da su

20 Pizzo, Stephen, *Inside Job: The looting of America's Savings & Loans*, McGraw-Hill, New York, 1989.

osiguravajuća društva, do 1989. godine, posjedovala nekretnine u vrijednosti od 260 milijarda dolara, što je bilo mnogo više od oko 100 milijarda dolara, koliko su imale 1980. godine. Ali, do tada je posao s nekretninama već bio zapao u najdublju krizu od tridesetih godina, budući da su uspaničeni vlasnici polica povukli svoje uloge, prisiljavajući, prvi put u poslijeratnoj povijesti, osiguravajuća društva na stečaj.

Konačna cijena propasti štedno-kreditnih banaka iz osamdesetih godina narasla je na više od 160 milijarda dolara. Po nekim procjenama prava cijena po gospodarstvo dosegla je iznos od čak 900 milijarda dolara. Od 1986. do 1991. godine broj novosagrađenih kuća smanjio se s 1,8 milijuna na 1 milijun, što je bila najniža stopa stambene izgradnje od Drugoga svjetskoga rata.

Prava je istina u svemu tome bila činjenica da je financijska moć New Yorka, još od doba naftnih šokova iz sedamdesetih godina, nadvladala sve druge nacionalne interese, tako da se, poslije toga, u američkoj Vladi nije čuo gotovo ni jedan drugi glas. Rast zaduženosti dosegnuo je zastrašujuće iznose. Kada je Ronald Reagan, potkraj 1980., pobijedio na izborima, ukupan privatni i javni dug Sjedinjenih Američkih Država iznosio je 3.873 milijarda dolara. Samo deset godina poslije toga, iznosio je 10.000 milijarda dolara. To je značilo povećanje duga za više od 6.000 milijarda dolara tijekom vrlo kratkog razdoblja.²¹

Uz produktivni rast gospodarstva, koji je nosio taj teret duga, te propadanje američkih industrijskih postrojenja i radne snage, zbrojeni rezultati dvadesetogodišnjeg zanemarivanja počeli su se očitovati u sveopćem propadanju vitalne javne infrastrukture zemlje. Autoceste su, zbog nedostatnog održavanja, popucale, oslabile su strukture mostova i mnogi su se urušili, a na nizinskim su područjima zagađeni vodovodni sustavi. Osim toga, u većini su gradova bolnice i škole oronule, a

21 Zajednički odbor za gospodarstvo američkoga Kongresa, *Economic Indicators*, Washington, 1990.

stambeni se fond za siromašnije građane drastično smanjio. Do 1989. godine, građevinarsko udruženje pod nazivom Američka udruga građevinskih tvrtki (Associated General Contractors of America) procijenilo je kako je, samo za obnovu američke javne infrastrukture, koja je bila u rasulu, i njezinu modernizaciju, žurno potrebno uložiti 3.300 milijarda dolara. Nitko u američkoj Vladi nije na to obraćao pozornost.

Vlada predsjednika Busha je, kao rješenje toga problema, predložila privatnu inicijativu "slobodnoga tržišta". Godine 1990. američka je Vlada bila u proračunskoj krizi. Službeni podatci o broju stanovnika koji su tada živjeli "ispod razine siromaštva" ukazivali su na to da rezultat "oporavka" predsjednika Reagana jest nejednaka raspodjela povlastica.

Godine 1979., kada je Paul Volcker pokrenuo svoj monetarni šok usred druge naftne krize, država je zabilježila da 24 milijuna Amerikanaca živi ispod razine siromaštva, utvrđene granicom od 6.000 dolara prihoda godišnje. Do 1988., taj se broj povećao zavise od 30%, odnosno, na 32 milijuna Amerikanaca. Porezna politika predsjednika Reagana i Busha omogućila je zgrtanje novca u rukama malobrojnih pripadnika elite, kao nikada do tada u povijesti. Od 1980., prema studiji koju je proveo Odbor za stanovanje američkoga Kongresa, realni se dohodak za najbogatijih 20% Amerikanaca povećao za cijelih 32%. Taj će jaz u bogatstvu eksplodirati u doba kada Ured predsjednika preuzme sin Georgea H. W. Busha, George Walker Bush, koji će tijekom svoga mandata progurati najradikalnije smanjenje poreza u američkoj povijesti. On je slijedio scenarij koji je, još 1973. godine, napisao "novčani trust".

Troškovi američke zdravstvene skrbi, koja je odraz čudne kombinacije, privatizacije, slobodnog poduzetništva i državnih subvencija, nikada prije nisu bili viši, a činili su dvostruko veći udio u BNP-u od udjela tih istih troškova u britanskom BNP-u. A ipak, 37 milijuna Amerikanaca nije imalo nikakvo zdravstveno osiguranje, a taj će broj 2009. godine narasti na

više od 50 milijuna Amerikanaca. Razina zdravstvene zaštite u velikim američkim gradovima, s osiromašenim getima nezaposlenih crnaca i Latinoamerikanaca, više je podsjećala na onu u zemljama "trećega svijeta", a ne na onu kakva bi trebala biti najmodernija industrijska zemlja na svijetu.

I Japan stiže u pomoć predsjedniku Bushu

Burzovni balon puknuo je 19. listopada 1987. godine, kada su cijene dionica na Dow-Jonesovom indeksu industrijskog prosjeka, koje su se prodavale na Newyorškoj burzi, doseglyule najnižu razinu u povijesti, tj. smanjenje od čak 508 bodova. To je smanjenje bilo rezultat strategije "oporavka" predsjednika Reagana.

Ali sigurno ne i strategije onog krila američkoga ustroja kojemu su pripadali George Bush i obitelj Rockefeller. Oni su bili čvrsti u odluci da osiguraju sredstva kojima će taj balon održavati na površini, sve dok novi predsjednik, George Herbert Walker Bush, ne bude u mogućnosti nametnuti veliku strategiju za kraj stoljeća.

Slom iz listopada 1987. godine označio je početak kraja deregulirane financijske špekulacije, koja je održavala plutanje "američkoga stoljeća" još od početka sedamdesetih godina.

George Bush, kojemu su u studenome 1988. slijedili predsjednički izbori, angažirao je svoga bivšeg voditelja kampanje i bliskog prijatelja, ministra financija Jamesa Bakera, da, zajedno s moćnom frakcijom američkoga ustroja, osigura daljnji dotok inozemnog kapitala na američka tržišta obveznicama i dionicama, unatoč posljedicama sloma iz listopada 1987., kako bi u glavama birača sačuvao iluziju o tome da je gospodarski oporavak predsjednika Reagana i Busha i dalje živ.

Američka je Vlada apelirala na japansku Vladu premijera Nakasonea, s obrazloženjem da bi američki predsjednik iz

Demokratske stranke naštetio japansko-američkoj trgovini. Premijer Nakasone pritisnuo je Japanu banku i ministra financija da udovolje američkim zahtjevima pa su, poslije listopada 1987., japanske kamatne stope počele tonuti sve dublje, stvarajući tako iluziju o tome da su američke dionice i obveznice, kao i nekretnine, "jeftine" u usporedbi s japanskima.

Milijarde dolara otjecale su iz Tokija i utjecale u Sjedinjene Američke Države. Tijekom 1988. dolar je ostao snažan, a predsjednik Bush uspio je pobijediti svoga protukandidata iz Demokratske stranke. Kako bi osigurao japansku potporu, George Bush je visokim japanskim dužnosnicima dao osobno jamstvo da će njegov mandat "poboljšati" američko-japanske odnose. Rezultat raznih japanskih financijskih ustupaka bilo je stvaranje takvog svjetskog špekulativnog balona od japanskih dionica i nekretnina, kakav nije viđen još od dvadesetih godina.

Nakon što se sve to srušilo, jer je zabrinuta Japanska banka, bojeći se gubitka ekonomske kontrole, 1990. godine počela podizati svoje kamatne stope, Japan je potonuo u desetogodišnju krizu i deflaciju od koje se nikada nije potpuno oporavio.

Stvarni plan nove Vlade predsjednika Busha bio je pritisnuti odabrane američke saveznike, posebno Njemačku i Japan, da u većem omjeru "podijele teret" upravljanja golemim američkim državnim dugom. Predsjednik Bush obrazlagao je kako bi Njemačka, Japan i drugi veliki gospodarski i vojni saveznici Amerike trebali povećati svoju financijsku potporu kojom bi se održavala Amerika kao velesila. Bila je to jedva prikrivena prijetnja.

Unatoč izvanrednim mjerama koje su, tijekom osamdesetih godina, poduzele banke s Wall Streeta i njihovi jataci u američkoj Vladi, deset godina poslije toga izgledi za prevlast Amerike kao velesile nisu nikada bili gori. Američko je domaće gospodarstvo bilo, u osnovi, svedeno na razinu gospodarstva zemalja "trećega svijeta", poslije dvadesetak godina zanemari- vanja, kamatne šok terapije Paula Volckera i odluka američke

poslovne elite da, umjesto u domaću industriju, ulažu u jeftinu radnu snagu zemalja u razvoju, od Meksika do Azije.

Godine 1989. i velike su newyorške banke bile u lošem stanju. Te je godine senator Robert Dole sazvao hitan zatvoreni sastanak u Bijeloj kući, u svezi s tajnim izvješćem Senata, iz kojega se moglo iščitati tehničku nelikvidnost jedanaest najvećih američkih banaka. Najveća od njih bila je banka Citibank, čije je stanje jedan analitičar s Wall Streeta opisao kao "moždanu smrt". "Novčani trust" trebao je poduzeti drastične mjere. Alan Greenspan, koji je imenovan nasljednikom Paula Volckera, tijekom svoga će se mandata pokazati susretljivim za gotovo svaku želju svojih starih prijatelja s Wall Streeta.

GREENSPANOVA "REVOLUCIJA U FINANCIJAMA" ODLAZI KRIVIM SMJEROM

Kako ulazimo u 21. stoljeće, naslijeđe filozofija revizije banaka iz 19. stoljeća pokleknut će... povezivanje s bankama ne treba, u biti, ne bi smjelo, stvoriti uređenje bankovnih podružnica koje je slično bankama.

Alan Greenspan u pozivu
za deregulaciju banaka iz 1999. godine.¹

Dugoročni plan Alana Greenspana

Sedam godina monetarne šok terapije Paula Volckera pokrenulo je krizu plaćanja diljem "trećega svijeta". Mili-jarde dolara, u obliku kredita recikliranih petrodolara, koje su vodeće newyorške i londonske banke odobrile zemljama "trećega svijeta" radi financiranja uvoza nafte poslije porasta cijena nafte iz sedamdesetih godina 20. stoljeća, odjednom su postale nenaplative.

U kolovozu 1987., samo godinu dana prije predsjedničkih izbora iz 1988., na kojima je George H. W. Bush odlučio naslijediti Ronalda Reagana na mjestu predsjednika, on je predsjednika Reagana nagovorio da za novog guvernera Sustava banaka za savezne pričuve imenuje čovjeka koji je mnogo spremniji

¹ Greenspan, Alan, "Izjava pred kongresnim Odborom za bankarske i financijske usluge", 11. veljače 1999.

pokoriti se Wall Streetu. George Bush nije vjerovao da ga guverner Volcker dovoljno podupire pa se i bojao se da će, zbog straha od inflacije, obuzdati ekonomski rast baš u trenutku da mu onemogući pobjedu na izborima. On bi na tome mjestu radije vidio Alana Greenspana.

Alan Greenspan je, u razdoblju od gotovo 18 godina željezne vladavine nad Sustavom banaka za savezne pričuve, rijetko razočarao svoje pokrovitelje s Wall Streeta. Tih 18 godina bit će obilježeno financijskom deregulacijom, uzastopnim špekulativnim balonima i nestabilnošću.

Nakon što su velike newyorške banke opljačkale sve američke štedionice koje su bile iole vrijedne, pozornica je, s guvernerom Greenspanom za kormilom, postavljena za sljedeću fazu plana financijske deregulacije Davida Rockefellera. Ta će faza zahtijevati ništa manje nego revoluciju u samoj prirodi novca - bit će to Greenspanova revolucija pod nazivom "nove financije".

Pomno stvarana medijska propaganda obične je građane navela da vjeruju kako je Alan Greenspan, u osnovi, predan javni dužnosnik, koji jest griješio, ali koji je, izvanrednim potezima upravljanja financijama u doba krize, uvijek na kraju spasio stvar, odnosno, američko gospodarstvo i banke, stekavši time nadimak "Maestro".² Istina je ipak bila ponešto drukčija.

2 Woodward, Bob, *Maestro: Alan Greenspan's Fed and the American Economic Boom*, studeni 2000. Knjiga Boba Woodwarda primjer je blagog načina na koji su glavni mediji tretirali Alana Greenspana. Šefica Boba Woodwarda u novinama *Washington Post*, Catherine Meyer Graham, kći legendarnog investicijskog bankara s Wall Streeta Eugenea Meyera, bila je intimna prijateljica Alana Greenspana. Na ovu knjigu treba gledati kao na smišljeni dio mita koji su oko Alana Greenspana stvarali utjecajni krugovi financijskog ustroja.

Maestro služi "novčanom trustu"

Alan Greenspan je, poput svih ostalih predsjednika Upravnog odbora guvernera Sustava za savezne pričuve, bio brižno odabran i instituciji odan službenik stvarnih vlasnika banaka za savezne pričuve. Da se podsjetimo, banke za savezne pričuve u vlasništvu su mreže privatnih banaka, osiguravajućih društava i investicijskih banaka, koje je, dan prije božićne stanke, u prosincu 1913. godine, gotovo prazni Kongres pretvorio u Sustav banaka za savezne pričuve, kada su po hitnom zakonskom postupku odobrene. U sporu *Lewis protiv Sjedinjenih Američkih Država* Prizivni je sud Sjedinjenih Američkih Država devetog okruga potvrdio tu činjenicu svojom odlukom prema kojoj "banke za savezne pričuve nisu državne institucije..., nego su to neovisne, lokalno kontrolirane korporacije, u privatnom vlasništvu".³

Cijeli mandat Alana Greenspana kao guvernera Sustava banaka za savezne pričuve bio je posvećen promicanju interesa američkih financijskih krugova u svrhu stjecanja prevlasti u zemlji i u svijetu, jer je njihova nacionalna gospodarska osnova, poslije 1971. godine, bila znatno uništena.

Guverner Greenspan dobro je znao tko ga plaća te je, kao guverner Sustava banaka za savezne pričuve, vjerno služio skupini koju je američki Kongres, 1913. godine, govoreći o uroti bankara koja je stajala iza stvaranja Sustava banaka za savezne pričuve iz 1913., prozvao "novčani trust".

Ne treba se, stoga, čuditi, što su mnoge banke koje su imale glavnu ulogu u revoluciji sekuritizacije s kraja 20. i početka 21. stoljeća, poput banaka Citibank i J. P. Morgan, bile i u središtu "novčanog trusta" 1913. godine. Obje te banke suvlasnice su glavne banke za savezne pričuve, one u New Yorku, koja je samo srce toga sustava. Bilo da je riječ o 1913. bilo 1987.

3 Prizivni sud SAD-a za deveti okrug, *Lewis vs United States*, 680 F.2d 1239, Devetiokrug, 1982.

godini, pravi je cilj "novčanog trusta" uvijek bio preuzimanje kontrole nad glavnim dijelovima industrije, gospodarstva i, na kraju, nad gospodarstvom cijeloga svijeta, pomoću takozvane globalizacije financija.

Osim dobro poznatih institucija, poput banaka J. P. Morgan i Citicorp, te osiguravajuće kuće AIG (American International Group, Američka međunarodna grupacija), među vlasnicima newyorške Banke za savezne pričuve bila je i slabo poznata kompanija pod nazivom DTC (Depository Trust Corporation, Depozitarno povjereničko društvo), koja je najveća depozitarna agencija za vrijednosnice na svijetu. Sa sjedištem u New Yorku, DTC se brinuo za više od 2,5 milijuna američkih i stranih imovinskih, korporacijskih i općinskih emisija dužničkih vrijednosnih papira iz više od 100 zemalja procijenjenih na više od 36.000 milijarda dolara. DTC i njegove podružnice upravljali su s više od 1,5 bilijardu dolara transakcija vrijednosnih papira godišnje. Prikažemo li taj iznos brojkom, riječ je o 1.500.000.000.000.000 dolara, što znači veliku odgovornost u rukama kompanije za koju većina ljudi nije nikada čula.

Depozitarno povjereničko društvo u Americi je imalo monopol na poslove deponiranja dužničkih vrijednosnih papira. Zapravo, ta je kompanija postala ured za platni promet financijskog sustava cijeloga svijeta. Sebe je reklamirala kao sigurnu instituciju u kojoj kupci i prodavatelji vrijednosnih papira mogu obavljati svoje transakcije. Osim toga, pružala je i uslugu čuvanja vrijednosnica. DTC je jednostavno otkupio sve druge slične kandidate i u tome je procesu postao nezaobilazna institucija u lancu trajne newyorške prevlasti nad svjetskim financijskim tržištima, i to dugo nakon što je američko gospodarstvo većim dijelom postalo oronula "post-industrijska" pustopoljina.

I, dok su zagovornici slobodnog tržišta i dogmatski sljedbenici nekadašnjeg Greenspanova prijatelja Ayna Randa, guvernera Sustava za savezne pričuve optuživali za aktivni intervencionizam, u stvarnosti se, kroz svaku značajnu financijsku

krizu tijekom njegovih gotovo dvadeset godina na čelu najjače financijske institucije na svijetu, provlačila ista nit. On je, kao guverner Sustava za savezne pričuve, uspio svaku sljedeću financijsku krizu iskoristiti kako bi povećao i učvrstio utjecaj financija, koncentriranih u SAD-u, na svjetsko gospodarstvo, gotovo uvijek na veliku štetu za američko gospodarstvo i blagostanje američkoga naroda.

Guverner Greenspan iskoristio je svaku krizu kako bi ubrzao ostvarivanje plana globalizacije rizika i liberalizacije tržišnih pravila, te tako omogućio neometano djelovanje glavnih financijskih institucija. Bilo da je riječ o padu vrijednosti dionica iz listopada 1987., o azijskoj krizi iz 1997., o ruskoj obustavi otplate kredita iz 1998. ili o slomu špekulacijskog fonda Long Term Capital Management, koji je bio rezultat toga stanja, bilo o njegovu odbijanju da tehnički provede izmjene zahtjeva za burzovne marže, koje su bile pod kontrolom Sustava banaka za savezne pričuve, kako bi smirio dot-com burzovni balon, bilo o poticanju hipotekarnih kredita s promjenjivom kamatnom stopom (kada je znao da su stope na dnu), sve su te njegove manipulacije krizama imale isti cilj. Nadalje, kao što ćemo vidjeti, većina je tih kriza bila prije svega plod njegovih vrlo čitanih komentara i javno objavljene politike stopa, ili su upravo ti njegovi komentari, odnosno njegova politika stopa bili pokretač tih kriza.

Kada je, 1987. godine, došao u Washington, Alan Greenspan bio je čovjek kojega su Wall Street i velike banke pomno odabrale kako bi proveo njihovu "veliku strategiju". Do tada, Greenspan je bio savjetnik s Wall Streeta, među čije se klijente, između ostalih, ubrajala i moćna banka J. P. Morgan. Prije preuzimanja položaja guvernera Sustava banaka za savezne pričuve, bio je i član upravnoga odbora nekih od najmoćnijih američkih korporacija, uključujući i kompanije Mobil Oil, te banke Morgan Guaranty Trust i J. P. Morgan & Co. Od 1982. bio je i direktor newyorškoga Vijeća za inozemne odnose.

Kao guverner Sustava banaka za savezne pričuve, njegov će prvi test biti manipulacija burzama iz listopada 1987. godine, korištenjem tada novih tržišta derivata⁴.

Greenspanova paradigma o derivatima iz 1987. godine

U listopadu 1987. godine Alan Greenspan je, poslije spektakularnog pada burze od 20. listopada, potaknuo oporavak burze ubrizgavanjem velikih količina novca kao potporu dionicama. Istodobno je sudjelovao u manipulaciji tržištem iza scene, pomoću kupnje derivata prema burzovnom indeksu Chicaga, iza kojih je, potihom, stajalo jamstvo u obliku novca Sustava banaka za savezne pričuve. Nikada se prije nije dogodilo da se središnja banka potajno umiješa u manipulaciju burzama, jer bi zakonitost te operacije, da je otkrivena, bila vrlo upitna.

Od toga događaja iz listopada 1987. Banka za savezne pričuve vrlo je jasno glavnim igračima na tržištu dala do znanja da je ona, da se poslužimo žargonom banaka za savezne pričuve, prevelika da bi propala (TBTF - Too Big To Fail). Ne treba se brinuti u slučajevima kada banka riskira desetke milijarda dolara, špekulirajući s dionicama na sniženju Thai baht ili dot-com. Ako likvidnost dođe u pitanje, guverner Greenspan pojasnio je da je on tu kako bi iskupio svoje bankarske prijatelje.

Slom burze iz listopada 1987. obilježen je najoštrijim jednodnevnim padom indeksa Dow-Jonesova industrijskog prosjeka u povijesti, od čak 508 bodova. Taj je jednodnevni pad bio pooštren novim računalnim prodajnim modelima, temeljenim na takozvanoj Black-Scholesovoj teoriji vrjednovanja opcija, prema kojoj su se malo prije toga počele određivati cijene burzovnih dionica derivata, te se njima trgovalo kao što

4 Vrijednosni papiri kojima je vrijednost određena drugim vrijednosnim papirima. - nap. str. rec.

se nekada proricala budućnost iz janjeće lopatice. Bivši trgovac s Wall Streeta i pisac Michael Lewis to je opisao ovim riječima:

Dva profesora s Kalifornijskog sveučilišta Berkeley izumila su novu strategiju poznatu kao osiguranje portfelja, koju su, u velikoj mjeri, prihvatili navodno mudri ulagači. To je osiguranje portfelja nastalo od najmoćnije ideje s Wall Streeta, odnosno, Black-Scholesova modela vrjednovanja opcija. Taj se model temelji na pretpostavci da trgovac može s tržišta isisati sav rizik ako zauzme takozvanu "kratku poziciju", odnosno poziciju prodavatelja, te, kako cijene na tržištu padaju, zauzima dugu poziciju, odnosno, poziciju kupca i tako se štiti od gubitaka, bez obzira na to koliko su ti gubitci veliki.⁵

Taj je Black-Scholesov model nedugo prije sloma burze iz 1987. godine iz sveučilišta ušao u glavne dvorane za trgovanje dionicama na Wall Streetu. Tijekom sedamdesetih godina sveučilišni profesori ekonomije Fischer Black i Myron Scholes osmislili su model za koji se činilo da daje znanstveni temelj za predviđanje cijena opcija u budućnosti, i to na temelju cijene stvarnih ili pozadinskih dionica, valute i druge financijske robe, poput nafte. Ti novi instrumenti prodani su Wall Streetu, a kasnije i kompanijama diljem Amerike, kao oblik jeftinog "financijskog osiguranja" od naglih promjena cijene, a njihova je cijena određivana u odnosu na, bolje rečeno, proizlazila iz proizvoda poput sirove nafte, koji su se nalazili u pozadini, pa su stoga prozvani "derivatima".

Korištenje takvih financijskih derivata može se usporediti s "pokušajem repliciranja politike protupožarnog osiguranja dinamičnim povećavanjem i smanjivanjem vašeg pokrića prema tome kako se mijenjaju uvjeti za izbijanje požara. Jednoga dana - bum, i vaša se kuća zapali, a vi za to tražite veće pokriće?"⁶

5 Lewis, Michael, "Inside Wall Street's Black Hole", Portfolio.com, 19. veljače 2008., pristupio <http://www.portfolio.com/news-markets/national-news/portfolio/2008/02/19/Black-Scholes-Pricing-Modei/?print=true>.

6 Ibid.

Slom iz 1987. godine i uloga financijskih derivata prvi su put dali do znanja da, u slučaju potrebe, na tržištima ne postoji stvarna likvidnost. Svi su upravitelji fondova pokušavali istodobno učiniti isto - brzo prodati derivate, u ovome slučaju ročnice ("futures") burzovnog indeksa, u neuspješnom pokušaju da zaštite svoje stanje na burzi.

No, taj lumperaj prodavanja pokrenuo je automatiziranu trgovinsku spiralu, zapravo, računalno vođeni slobodan pad. Financijski su derivati, u biti, profinjen oblik klađenja na buduće kretanje cijena dionica, nastali na Wall Streetu, i pripomogli su pokretanju najvećeg jednodnevnog pada dionica u povijesti burze. Bio je to klimav početak i nikako posljednja kriza koju će ti egzotični financijski derivati poticati.

Stephen Zarlenga, trgovac na Newyorškoj burzi za vrijeme kriznih dana iz 1987. godine, ovim je riječima, iz prve ruke, opisao gledište trgovca na učinak koji su ti novi derivati imali na cijene dionica:

Na tržištu ročnicama stvorili su veliki popust... Arbitražeri,⁷ koji su, po tome velikom popustu, od njih kupili ročnice, okrenuli su se i prodali dionice u podlozi, rušeći time novčana tržišta, hraneći sam proces i, na kraju, prizemljujući tržište.

Neke od najvećih kompanija s Wall Streeta otkrile su da svoja, prethodno programirana, računala ne mogu zaustaviti od automatskog uključivanja u trgovinu derivatima. Prema riječima nekih ljudi, morali su isključiti ili prerezati kablove ili na neki drugi način isključiti struju (bilo je glasina o uporabi vatrogasnih sjekira iz hodnika), jer se računala nisu dala isključiti, a davala su narudžbe izravno burzi.

U jednom je trenutku, u ponedjeljak ili utorak, Newyorška burza ozbiljno razmišljala o zatvaranju na neko vrijeme, na nekoliko dana ili tjedana, što je i objavila... Upravo je u tome trenutku... Alan Greenspan izašao s jednim neobičnim proglasom. Vrlo je jasno rekao kako će banke za savezne pričuve brokerima, prema potrebi, omogućiti kredit.

7 Ako financijsko tržište dopušta strategiju kojom netko ostvaruje zaradu bez rizika, tu strategiju zovemo arbitražom. - nap. str. rec.

*To je bila točka prekretnice, budući da je njegovo nedavno imenovanje za guvernera Sustava banaka za savezne pričuve, sredinom 1987., bilo jedan od prvih razloga rasprodaje na tržištu.*⁸

Ono što je bilo značajno u svezi s jednodnevniim slomom iz listopada 1987. nije bila veličina pada od 23%. Bila je to činjenica da su se banke za savezne pričuve, preko povjerljivih bankarskih jataka iz New Yorka, Alana Greenspana u banci J. P. Morgan i drugim bankama, 20. listopada umiješale u oporavak burze koristeći se novim financijskim instrumentima, odnosno derivatima, što nije bilo objavljeno javnosti.

Izgledalo je da se vidljivi, odnosno pretpostavljani, uzrok tržišnog oporavka iz listopada 1987. pokazao onda kada su se ročnice prvorazrednih vrijednosnih papira Newyorške burze, temeljene na glavnom tržišnom indeksu Chicaga, sredinom utorka, počele prodavati po cijeni stvarnih dionica u pozadini, u doba kada su, jedna za drugom, Dow-Jonesove dionice bile zatvorene za trgovanje.

Nagli se pad počeo preokretati. Arbitražeri, kockari visoko rizičnim vrijednosnim papirima, pokupovali su ročnice, ponovno ih otvorili i prodali po premiji ročnica glavnog tržišnog indeksa (MMI, Major Market Index). Newyorška se burza, čarobno, i bez nekog stvarnog razloga, počela naglo oporavljati. To je stvoreno u tržišnim prstenima (trading pits) Chicagoške burze ročnica, daleko od očiju javnosti. Alan Greenspan i njegovi financijski jataci iz New Yorka uspješno su izrežirali oporavak burze, koristeći se istim modelima trgovanja derivatima obrnuto, kako bi naglo povišili cijene dionica, isto kao što su, samo nekoliko dana prije toga, natjerali cijene dionica do dna. Bilo je to svitanje ere financijskih derivata, svijeta nezamislivih potencijalnih manipulacija.

Većina svjetskih trgovaca s Wall Streeta postupno je prihvatila financijske derivate kao vrlo unosne nove instrumente,

⁸ Zarlenga, Stephen, *Observations from the TRading Floor During the 1987 Crash*, na <http://www.monetary.org/1987%20crash.html>.

kojima se novac stvara novcem. Nekoliko je mudrih financijskih stručnjaka shvatilo da bi oni koji bi uspjeli ostvariti kontrolu nad tržištem novih financijskih derivata i kontrolu nad njihovom razmjenom stekli mogućnost stvarati ili razarati cijela financijska tržišta. Bio je to početak jednog od najvećih projekata u povijesti financija - revolucije derivata.

Povijesno gledano, barem je tako većina mislila, uloga Sustava banaka za savezne pričuve, koji, između ostalih, ima i uloga kontrolora američke valute, bila je da, kao neovisni nadzornik najvećih banaka, osigura stabilnost bankarskog sustava i spriječi ponavljanje bankovnih panika iz tridesetih godina, i to prije svega svojom ulogom "kreditora u krajnjoj nuždi".

Pod režimom Alana Greenspana, budući da se povećavao krug financijskih institucija koje su bile vrijedne toga da ih spašavaju banke za savezne pričuve, te su banke poslije listopada 1987. sve više postajale "prvi kreditor".

Bilo je to rođenje igre za odabrane, koja je, potkraj osamdesetih godina, javnosti prodana pod nazivom "demokratizacija" kapitala, navodno zato što su milijuni Amerikanaca svoje mirovine ulagali u zajedničke fondove i fondove novčanog tržišta, što bi značilo da, zapravo, "narod" upravlja financijskim tržištima, a ne stari financijski oligarsi, poput J. P. Morgana ili Johna D. Rockefellera. Ništa nije bilo dalje od istine.

Politika *laissez faire* Greenspanovih banaka za savezne pričuve, prema nadzoru i regulaciji banaka, poslije 1987. godine, bila je kritična za provođenje šireg plana deregulacije i financijske sekuritizacije, koji je Alan Greenspan natuknuo u svome prvom iskazu Kongresu iz listopada 1987. godine.

Dana 18. studenoga 1987., samo tri tjedna poslije sloma burze u listopadu, guverner Greenspan je kongresnom Odboru za bankarstvo rekao da će "...ukidanje Glass-Steagallova zakona omogućiti znatne dobrobiti za društvo, koje su u skladu s povećanjem rizika kojim je moguće upravljati".⁹

9 Greenspan, Alana, "Iskaz pred Pododborom za nadzor financijskih institucija", Kongres SAD-a, 8. studenoga 1987.

Alan Greenspan ponavljat će tu mantru sve dok Glass-Steagallov zakon, koji je zahtijevao odvajanje investicijskog i komercijalnog bankarstva, ne bude konačno, 1999. godine, opozvan. Potpora njegovih banaka za savezne pričuve nereguliranom postupanju financijskim derivatima, poslije sloma iz 1987., bila je temelj eksploziji svjetskog trgovanja derivatima. Svjetsko tržište derivatima, u razdoblju od 1987. do kraja 2006. godine, naraslo je za 23,102%, na zapanjujućih 370 tisuća milijarda dolara. Količina toga tržišta bila je nepojmljiva.

Uništavanje obveza iz Glass-Steagallova zakona

Jedan od prvih poteza Alana Greenspana, kao guvernera Sustava banaka za savezne pričuve, bilo je pozivanje na ukidanje Glass-Steagallova zakona, što su njegovi stari prijatelji iz banaka J. P. Morgan i Citibank već dugo vatreno zagovarali.¹⁰ Glass-Steagelovim zakonom, službeno nazvanim Zakon o bankarstvu iz 1933. godine, uvedeno je odvajanje komercijalnih banaka od investicijskih banaka i osiguravanja Wall Streeta. Izvorna namjena toga zakona bila je zauzdati one aktivnosti koje su prouzročile val stečaja banaka i kriza iz tridesetih godina.

Jedan od problema zbog kojih je Glass-Steagallov zakon i osmišljen bila je činjenica da su, prije 1929. godine, banke svoju aktivu ulagale u vrijednosne papire, a posljedica je bila mogući rizik za komercijalne ulagače i štediše u slučaju pada burze. Banke su davale nezdrave kredite kako bi umjetno povećale cijenu odabranih vrijednosnih papira ili financijski položaj kompanija u koje je banka uložila svoja sredstva. Financijski interes banaka u vlasništvu, određivanju cijena ili raspodjeli vrijednosnih papira neodoljivo je mamio čelnike banaka da prave pritisak na svoje bankarske klijente kako bi svoj novac

¹⁰ Hershey, Robert D., Jr., "Greenspan Backs New Bank Roles", *The New York Times*, 6. listopada 1987.

uložili u one vrijednosne papire za koje je sama banka bila pod pritiskom da ih proda. Bio je to divovski sukob interesa, te poziv na prijevaru i zlouporabu. To je razdoblje, u skladu s time, i nazvano "divlje dvadesete", budući da je tržište dionicama podivljalo i doseglo visoko napuhanu razinu.

Banke koje su nudile usluge investicijskog bankarstva, kao i zajedničke fondove, bile su predmetom sukoba interesa i drugih zlouporaba, što je rezultiralo štetom za njihove klijente, uključujući zajmoprimce, ulagače, te druge banke. Namjena Glass-Steagallova zakona bila je upravo spriječiti takve situacije.

Nakon što je, 1999. godine, Glass-Steagallov zakon ukinut, banke su, sada bez ograničenja iz toga zakona, pomoću subjekata posebne namjene (eng. special purpose vehicles), potpuno u njihovu vlasništvu, koje su stvorile kako bi rizik preselile "izvan bankovnih knjiga", nudile sekuritizirane hipotekarne obveze i slične usluge. One su se svjesno izravno udružile u najveću financijsku prijevaru svih vremena, u prijevaru sekuritizacije rizičnih hipotekarnih kredita.

Govoreći o podrijetlu Glass-Steagallova zakona iz tridesetih godina, profesor ekonomije na Sveučilištu Harvard John Kenneth Galbraith kaže:

Kongres je sumnjao da se stanje komercijalnih banaka općenito, a posebno članica Sustava banaka za savezne pričuve, pogoršalo, te da su one burzovnim opadanjem bile oštećene, dijelom i zbog svoga neposrednog i posrednog uključanja u trgovinu i stjecanje špekulativnih vrijednosnih papira.

Zakonodavna povijest Glass-Steagallova zakona pokazuje da je Kongres imao na umu i više se puta usredotočio na suptilnije opasnosti koje nastaju kada komercijalne banke odu izvan poslova opunomoćenika ili zastupnika koji vode poslovanje i ulaze u poslove investicijskog bankarstva, bilo neposredno bilo osnivanjem podružnica koje će držati i prodavati određena ulaganja.

...Tijekom 1929. godine, investicijska kuća Goldman, Sachs & Company organizirala je i prodala gotovo milijardu dolara vrijedne

*vrijednosne papire iz tri međusobno povezana investicijska trusta - Goldman Sachs Trading Corporation, Sheneandoah Corporation i Blue Ridge Corporation. Na kraju, svi ti vrijednosni papiri nisu vrijedili doslovno ništa.*¹¹

Deregulacija znači "prevelik da bi propao"

Od ere predsjednika Reagana iz osamdesetih godina i tijekom devedesetih godina velike su banke i institucije s Wall Streeta učvrstile svoju moć nad Amerikom i njezinim gospodarskim životom, što se prije nije moglo ni zamisliti. Plan o deregulaciji, koji su Rockefelleri predložili 1973. godine, bio je pokretač toga učvršćivanja moći. Tijekom većeg dijela toga razdoblja to je itekako učvršćivanje teklo pod budnim okom Greenspanovih banaka za savezne pričuve.

U Sjedinjenim Američkim Državama, u razdoblju između 1980. i 1994. godine, više od 1600 banaka, koje su bile osigurane kod Savezne korporacije za osiguranje depozita (Federal Deposit Insurance Corporation, FDIC), bilo je zatvoreno ili im je ta ista agencija dala financijsku pomoć. Nikada se još, od pojave saveznog osiguranja depozita iz tridesetih godina 20. stoljeća, nije dogodilo da toliko banaka bude u financijskim teškoćama. Bio je to dio procesa koncentracije banaka u divovske bankarske grupacije, koji će se nastaviti i u sljedećih stotinu godina.

Godine 1984. Americi je zaprijetila najveća bankovna nelikvidnost u povijesti. Banka Continental Illinois National iz Chicaga, sedma banka po veličini u državi i jedna od najvećih banaka na svijetu, našla se na rubu propasti. Kako bi spriječila toliko velik slom, američka se Vlada, preko Savezne korporacije za osiguranje depozita, umiješala kako bi iskupila banku

11 Galbraiht, John Kenneth, citiran u Laird, Michael J., "The Glass-Steagall Banking Act, its Demise", *Managerial Auditing Journal*, 1998., sv. 13., br. 9, str. 509. - 514.

Continental Illinois, objavljujući 100%-no jamstvo depozita, umjesto da ponudi ograničeno jamstvo uz osiguranje Savezne korporacije za osiguranje depozita.

To će kasnije postati doktrina "prevelik da bi propao" ("Too Big to Fail", TBTF). To je obrazloženo time što se nekim, tj. vrlo velikim bankama, upravo zbog njihove veličine, ne može dopustiti da propadnu, zbog bojazni od posljedica lančane reakcije koja bi zahvatila gospodarstvo. Nije trebalo dugo da velike banke shvate da što postaju veće, pomoću spajanja s drugim bankama i preuzimanja drugih banaka, to veća postaje i vjerojatnost da će ući u tu takozvanu "skupinu TBTF" i imati tretman kakav su imale banke iz te skupine. Takozvani "moralni rizik" postao je glavni čimbenik velikih američkih banaka".¹²

Ta će se doktrina, tijekom Greenspanove vladavine nad Sustavom banaka za savezne pričuve, još proširiti i uključiti vrlo velike špekulacijske fondove, poput fonda Long Term Capital Management, zatim vrlo velike burze, poput Newyorške burze, te gotovo sva velika financijska tijela u kojima je financijski ustroj SAD-a imao strateški ulog. Posljedice svega toga bit će razorne. Samo je nekoliko ljudi izvan elitnih krugova najvećih institucija američke financijske zajednice uopće shvatilo da je takva doktrina uspostavljena.

Kada je načelo TBTF utvrđeno, velike su se banke počele boriti kako bi postale još veće. Jedno za drugim ukinuta su pravila po kojima je bankarstvo bilo tradicionalno podijeljeno na lokalne štedno-kreditne i hipotekarne banke, s jedne strane, i velike međunarodne središnje banke, poput banaka Citibank ili J. P. Morgan ili Bank of America, s druge strane, kao i zabrana poslovanja bankama u više od jedne države. Bila je to nova inačica "poštene igre", u kojoj su velike banke jednostavno gazile preko manjih banaka i proždirale ih te stvarale financijske karteke do tada neviđenih dimenzija.

12 Federal Deposit Insurance Corporation, *History of the 80s, Volume I: An Examination of the Banking Crises of the 1980s and Early 1990s*, na www.fdic.gov/bank/historical/history/voll.html, str. 1.

Od kraja sedamdesetih godina do 1996. broj neovisnih banaka smanjio se za više od trećinu, dakle, s više od 12.000 na manje od 8.000. Postotak bankarske imovine pod kontrolom banaka s više od 100 milijarda dolara imovine udvostručio se na jednu petinu cjelokupne američke bankarske imovine. No, taj je trend tek počinjao. To je okrupnjivanje banaka formalizirano u Zakonu o međudržavnom bankarstvu i učinkovitosti podružnica iz 1994. godine, kojim su ukinuta geografska ograničenja na pojedine savezne države, u svezi s grananjem banaka i mogućnošću da banke preuzimaju holding kompanije. Zapravo je, pod krilaticom uspješnijeg bankarstva, na djelo stupio darvinistički zakon o preživljavanju. Ali, najveće banke nipošto nisu bile i najbolje prilagođene banke. Posljedice toga jačanja banaka imat će veliku važnost u godinama koje su uslijedile, jer će se, upravo zbog toga, dogoditi eksplozija sekuritizacije, i to u razmjerima koji ni banke nisu ni u ludilu mogle zamisliti.

"Operacija Rollback" i pojavljivanje Alana Greenspana

Najveće središnje newyorške banke dugo su već na umu imale opoziv (rollback) Glass-Steagallova zakona iz 1933. godine, odnosno, uklanjanje ograničenja koja im je Kongres tim zakonom nametnuo. A Alan Greenspan, guverner Sustava banaka za savezne pričuve, bio je njihov čovjek. Te su banke, na čelu s moćnom bankom obitelji Rockefeller Chase Manhattan i bankom Sanforda Weilla Citicorp, potrošile stotine milijuna dolara lobirajući i dajući velike donacije za izborne kampanje utjecajnih kongresnika samo da provedu u djelo ukidanje ograničenja za preuzimanje rizika u bankarstvu i dioničarstvu, koji su potjecali još iz doba Velike ekonomske krize.

U roku od dva mjeseca poslije preuzimanja položaja, dana 6. listopada 1987., samo nekoliko dana prije najvećeg jednodnevnog sloma Newyorške burze, Alan Greenspan je Kongresu rekao da su američke banke postale žrtve nove tehnologije, a istodobno su "okovane" regulatornim mjerama, stvorenim prije više od 50 godina, zbog čega ne mogu konkurirati drugim financijskim institucijama, pa im je, kako bi povratile ravnotežu, potrebno dati nove ovlasti. Pritom je rekao: "Osnovne usluge koje pružaju banke, dakle, procjena kredita i diversifikacija rizika, manje su konkurentni nego prije deset godina

U svezi s tim zgodno se osvrnuti na jedan navod iz lista *New York Times*, koji kaže: "Gospodin Greenspan bio je od početka daleko naklonjeniji deregulaciji bankarskog sustava od Paula Volckera, njegova prethodnika u Sustavu banaka za savezne pričuve."¹³

Za razumijevanje kontinuiteta između politike koju je Alan Greenspan provodio od samoga početka svoga djelovanja na položaju guvernera Sustava banaka za savezne pričuve, pa sve do revolucije sekuritizacije poslije 2001., nazvane revolucija sekuritizacije Nove financije, posebno je važan njegov prvi službeni iskaz pred Kongresom. U još jednom citatu iz članka objavljenog u listu *New York Times* piše:

Gospodin Greenspan je, osuđujući nepostojanje konkurentne prednosti banaka, istaknuo ono što je nazvao "prestrogom" regulatornom strukturom, koja klijentima ograničava učinkovitu uslugu i sputava konkurentnost. No, tada je upozorio na drugi "posebno važan" razvojni smjer, odnosno, izvanredni napredak u obradi podataka i telekomunikacijskoj tehnologiji, koji je drugim financijskim institucijama omogućio da uzurpiraju tradicionalnu ulogu banaka kao financijskih posrednika. Drugim riječima, u pitanje je doveden glavni ekonomski doprinos banaka, a riskiranje njezina novca u obliku kredita, na osnovi njezine bolje obaviještenosti o kreditnoj sposobnosti zajmoprimaca - ugroženo je.

citigroup

Godine 1999. direktor banke Citigroup Sandy Weill (u sredini), uz potporu ministra financija u Vladi predsjednika Clintona, Roberta Rubina (desno), uspio je izboriti ukidanje Glass-Steagellova zakona iz 1933. godine.

List *Times* citirao je guvernera Greenspana u svezi s pitanjem izazova koje ta tehnološka promjena 1987. godine postavlja pred moderno bankarstvo. U tome članku piše:

"Goleme on-line baze podataka, moćne računalne sposobnosti i telekomunikacijske pogodnosti, omogućuju gotovo trenutačan uvid u podatke o kreditima i tržištu, što zajmodavcu daje mogućnost da napravi vlastitu analizu kreditne sposobnosti, te osmisli i provede složenu strategiju zaštite od rizika", rekao je gospodin Greenspan. "To", nadodao je, "rezultira trajnom štetom za konkurentnost depozitarnih institucija, a povećat će i konkurentne prednosti tržišta osiguranih sredstava, poput trgovačkih papira, tzv. hipotekarnih pass-through vrijednosnih papira (izdaju ih ili za njih jamče državne agencije), pa čak i kredita za kupovinu automobila.

On zaključuje: *Prema našem dosadašnjem iskustvu, najučinkovitija zaštita banaka od pridruženih financijskih ili trgovačkih aktivnosti postiže se strukturom holding kompanije.* "14

Ali u bankovnom bi se holdingu fond kojim Savezni fond za osiguranje depozita jamči za bankovni depozit do 100.000 dolara po računu primjenjivao samo na osnovnu banku, a ne i na razne banke kćeri, osnovane kako bi banka mogla poslovati s raznim egzotičnim špekulacijskim fondovima ili se baviti drugim nebilančnim djelatnostima. Ishod svega toga jest da, u krizama poput sloma sekuritizacije, koji je izbilo na vidjelo poslije 2007. godine, "osiguravatelji u krajnjoj nuždi", odnosno, osiguravatelji bankovnog rizika postaju američki porezni obveznici.

To je pitanje potaknulo žestoku bitku u Kongresu, koja je trajala do konačnog opoziva Glass-Steagallova zakona, odnosno do donošenja Gramm-Leach-Blileyeva zakona, koji je 1999. godine potpisao predsjednik Clinton. Bill Clinton darovao je Sanfordu Weillu, moćnom predsjedniku banke Citigroup, olovku kojom je potpisao taj opoziv, što je, u najmanju ruku, bila čudna gesta za demokratskog predsjednika. Čini se da je i predsjednik Clinton znao kako namirisati trag novca.

Alan Greenspan odigrao je u Kongresu odlučujuću ulogu u ukidanju Glass-Steagallova zakona. Dana 11. veljače 1999. godine, svjedočeći pred kongresnim Odborom za bankarstvo i financijske usluge, guverner Greenspan je rekao:

...Potičemo, kao što smo to činili svih ovih godina, velike promjene, poput one Glass-Steagallova zakona, uključene u zakon H. R. 10, te Zakona o bankovnim holdinzima, kako bi se uklonile zakonodavne prepreke za objedinjavanje bankarskih i osiguravateljskih aktivnosti, i poslovanja vrijednosnim papirima. Svi, i oni iz privatnoga i oni iz državnog sektora, jednoglasni su po pitanju uklanjanja tih prepreka. Tehnološki vođen porast broja novih financijskih proizvoda, koji

omogućuje oslobađanje od rizika, sve je više spoj karakteristika bankarskih i osiguravateljskih proizvoda, te usluga u svezi s vrijednosnim papirima, u jedinstven financijski instrument.¹⁵

U istom tom iskazu iz 1999. godine guverner Greenspan pojasnio je kako ukidanje znači manje, a ne više regulacije novostvorenim financijskim divovima, čime je otvoren put u propast, koji se dogodio za manje od deset godina. Pritom on kaže:

*Kako ulazimo u 21. stoljeće, naslijeđe filozofija revizije banaka iz 19. stoljeća pokleknut će. Naravno, banke će i dalje trebati nadzor i regulaciju, nimalo manju, s obzirom na to da su predmet sigurnosne mreže. Ono što hoću reći, pak, jest to da priroda i opseg toga truda trebaju postati prilagođeniji tržišnoj stvarnosti. Nadalje, **povezivanje s bankama ne treba, u biti, ne bi smjelo, stvoriti uređenje bankovnih podružnica koje je slično bankama.**¹⁶ (istaknuo autor)*

Kongres je bio usvojio Glass-Steagallov zakon prije svega kako bankovni holdinzi ne bi došli u njima svojstvene sukobe interesa, zbog kojih su, tijekom krize iz tridesetih godina, desetci milijuna američkih građana u ovršnim postupcima ostali bez posla i bez krova nad glavom. Bilo kako bilo, 1999. godine ta je zaštita ukinuta.

"Strategije koje su bile nezamislive prije deset godina..."

List *New York Times*, u članku s prikazom profila banke Goldman Sachs iz lipnja 2007., samo nekoliko tjedana prije izbijanja krize rizičnih hipotekarnih kredita, opisao je novi

15 Greenspan, Alan, "Testimony before the House Committee on Banking and Financial Services", 11. veljače 1999.

16 Izjava Alana Greenspana, predsjednika Upravnog odbora guvernera Sustava banaka za savezne pričuve pred Odborom za bankarstvo i financijske usluge, Kongres SAD-a, 11. veljače 1999., u listu *Federal Reserve Bulletin*, travanj 1999.

financijski svijet stvoren ukidanjem Glass-Steagallova zakona: "I dok Wall Street i dalje tiska novac, savjetujući kompanijama spajanje i javno ih preuzimajući, stvaran novac, i to u zapanjujućem iznosu, zarađuje se trgovinom i ulaganjem kapitala preko svjetskog područja proizvoda i strategija, od kojih se vrti u glavi, a koji su prije deset godina bili nezamislivi." Pritom su se osvrnuli na revoluciju sekuritizacije.

List *Times* citirao je riječi predsjednika banke Goldman Sachs Lloyda Blankfeina u svezi s novom revolucijom sekuritizacije, špekulacijskim fondovima i svijetom financijskih derivata: "Obišli smo cijeli krug, jer ovo je upravo ono što su obitelj Rothschild ili bankar J. P. Morgan činili na vrhuncu svoje snage. Zastranjivanje je bilo prouzročeno upravo Glass-Steagallovim zakonom."¹⁷

Lloyd je Blankfein, kao i većina bankara i osoba upućenih u financije Wall Streeta, na New Deal gledao kao na zastranjivanje, otvoreno pozivajući na povratak vremena bez regulatornih zakona iz doba kada su J. P. Morgan i drugi tajkuni "zlatnog doba" zlouporabe iz dvadesetih godina bili na vrhuncu svoje moći.

Naposljetku je predsjednik Clinton ukinuo Glass-Steagallov zakon, odnosno, takozvano Blankfeinovo "zastranjivanje". Banka Goldman Sachs bila je glavni donator njegove kampanje, te je, 1993. godine, čak, u Vladu predsjednika Clintona, poslala svoga predsjednika, Roberta Rubina, prvo kao "ekonomskog cara", a kasnije, 1995. godine, kao ministra financija.

Robert Kuttner, suosnivač Instituta za ekonomsku politiku, svjedočio je, u listopadu 2007. godine, pred Odborom za bankarstvo i financijske usluge, kojim je predsjedavao kongresnik Barney Frank, prizivajući sablasti Velike ekonomske krize:

Od ukidanja Glass-Steagallova zakona iz 1999. godine, poslije više od deset godina de facto invazije, super-bankama je omogućeno da

¹⁷ Anderson, Jenny, "Goldman Rins Risks, Reaps Rewards", *The New York Times*, 10. lipnja 2007.

ponovno uđu u iste strukturalne sukobe interesa koji su i dvadesetih godina bili rijetkost, odnosno, ponovno su počele kreditirati špekulante, pakirati i osiguravati kredite, poslije čega bi ih prodavale, na veliko i malo, i pritom, na svakom koraku, ubirale dobit. A većinu tih dokumenata današnji bankovni kontrolori razumiju još i manje od svojih dvojnika iz dvadesetih godina. Većina toga nije ni zabilježena na papiru, a cijeli proces, na kraju krajeva, nadziru računala i automatizirane formule.¹⁸

Komentator Dow-Jonesova indeksa za emisiju *Market Watch*, pišući u prvim tjednima raspetljavanja krize rizičnih hipotekarnih kredita, dao je svoju primjedbku na ulogu koju je ukidanje Glass-Steagallova zakona imalo u otvaranju vrata poplavi prijevara, manipulacija i probijanja kreditne brane u širenju svijeta sekuritizacije. Tako on kaže:

Nekada su banke i brokerske kuće bile odvojena tijela, kojima je ujedinjavanje bilo zabranjeno, zbog bojazni od sukoba interesa, finansijskog zagušenja, monopola na tržištima, zapravo, svih tih razloga.

Godine 1999. zakon koji je brokerskim kućama i bankama branio brak jednih s drugima, Glass-Steagallov zakon iz 1933., ukinut je, i, voilà, taj se finansijski supermarket pretvorio u institucije koje znamo kao Citigroup, UBS, Deutsche Bank, itd. No, sada kada se čini da su se banke spotaknule o svoje loše hipoteke, vrijedi se zapitati bi li taj pad nanio toliko štete ostalim finansijskim tržištima da je taj zakon ostao na snazi.

...Nitko nije doista doveo u pitanje taj novi hir osiguravanja zalogom (kolateralizacija) bankovnih hipotekarnih kredita raznim vrstama finansijskih instrumenata i njihovo prodavanje kroz različite ogranke iste institucije. Oni su sada... (istaknuo autor).

18 Robert Kutner's testimony before the Board of financial Services (Svjedočenja Roberta Kutnera pred Odborom za finansijske usluge), predsjedao zastupnik iz Republikanske stranke Barney Frank, Kongres SAD-a, Washington D.C., 2. listopada 2007.

Glass-Steagallovo zakon bi, u najmanju ruku, omogućio ono što njegovo prvo ime i označava - transparentnost (glass je engleska riječ za staklo - nap. prev.). A to se najbolje postiže kada nadzor provode vanjski nadzornici. Kada se svi nalaze unutar i gledaju prema van, onda vide isti prizor. To nije dobro, zato što tada ne možete vidjeti ono što nadolazi (ili pada) i svatko je u opasnosti od urušavanja krova.

Kongres sada istražuje propast rizičnih hipotekarnih kredita. Zakonodavci gledaju kako će učvrstiti pravila kreditiranja, misleći da su kupci rizičnih kredita odgovorni za praksu zlouporabe i, gledano s dobre strane, čak iskupljujući neke vlasnike kuća. To su mjere krpanja, koje neće zakrpati ono što je slomljeno - sustav sukoba koji nastaje kada se prodavači, trgovci i procjenitelji nađu u istom timu.¹⁹ (istaknuo autor)

Sudbonosni dot-com balon Alana Greenspana

I prije negoli se tinta na potpisu Billa Clintona, kojim je ukinut Glass-Steagallovo zakon, osušila, Greenspanov se Sustav banaka za savezne pričuve potpuno uključio u promicanje svoje sljedeće krize, odnosno, namjerno stvaranje burzovnog balona, koji će se moći mjeriti s onim iz 1929. godine, i koji će, poslije toga, naravno, banke za savezne pričuve jednako namjerno probušiti.

Azijska financijska kriza iz 1997. i ruska kriza zbog nemogućnosti otplate svoga državnog duga, koja je uslijedila u kolovozu 1998., duboko su transformirale globalne tokove kapitala u korist dolara. Požari na tržištima Koreje, Tajlanda i Indonezije, te na većini ostalih novonastalih tržišta nastali su poslije koordiniranog i politički motiviranog napada triju

¹⁹ Kostigen, Thomas, "Regulation game: Would Glass-Steagall save the day from credit woes?", komentari Dow-Jonesovog indeksa u emisiji *Market Watch*, 7. rujna 2007., na <http://www.marketwatch.com/news/story/would-glass-steagall-save-day-credit>.

američkih špekulacijskih fondova, predvođenih Fondom Quantum Georgea Sorosa, Jaguar i Tiger Juliana Robertsona i Moore Capital Management, te, prema švicarskim i londonskim izvješćima, špekulacijskim fondom LTCM Johna Merriwearthera, sa sjedištem u Connecticutu.

Utjecaj Azijske krize na dolar bio je uočljiv i sumnjivo pozitivan. Andrew Crockett, glavni direktor Banke za međunarodna poravnanja, organizacije koja okuplja vodeće središnje banke svijeta, sa sjedištem u Baselu, primijetio je da je, 1996. godine, ukupan deficit na tekućim računima zemalja istočne Azije bio 33 milijarde dolara. Tada, budući da je u njih počeo utjecati špekulativan vrući novac, "njihov je tekući račun, tijekom 1998. i 1999. godine, dosegno suficit od 87 milijarda dolara". Do 2002. godine taj je suficit dosegno nevjerojatnih 200 milijarda dolara. Većina toga suficita vratila se u SAD, jer su središnje banke azijskih zemalja kupile američki državni dug, čime su, zapravo, financirale američku politiku i prilično srezale američke kamatne stope, što je pokrenulo razvoj programa "nove ekonomije", odnosno, procvat dionica dot-com informatičke tehnologije na newyorškoj burzi NASDAQ.²⁰

Tijekom najtežih dana azijske financijske krize iz 1997. i 1998. godine guverner Greenspan odbio je povući poteze kojima bi olakšao financijski pritisak, sve dok Azija nije skrakhirala, Rusija prestala plaćati svoj državni dug u kolovozu 1998. godine, a deflacija se proširila s jedne regije na drugu. Tada kada su on i newyorška Banka za savezne pričuve, uskočili, to su učinili kako bi spasili veliki špekulacijski fond LTCM, koji se našao pred bankrotom zbog riskantnih ulaganja, koja su propala kao posljedica ruske krize.

Kako bi spasio velike newyorške institucije koje su fondu LTCM i drugim špekulacijskim fondovima odobrile najveće

20 Engdhal, F. William, "Hunting Asian Tigers: Washington and the 1997-98 Asia Shock", ponovno objavljeno na http://www.jahrbuch2000.studien-von-zeitfragen.net/Weltfinanz/Hedge_Funds/hedge_funds.html.

moгуće kredite, Alan Greenspan je, prvi put od kada je sjeo na mjesto guvernera Sustava banaka za savezne pričuve, neobično oštro smanjio kamatne stope fondova istoga sustava, i to za 0,50%. Nekoliko tjedana poslije toga, uslijedilo je smanjenje od 0,25%. To je novonastalom dot-com balonu informatičke tehnologije na burzi dalo "malo viskija", hraneći tako novi balon u cijenama koje nikako nisu bile u skladu s bilo kakvom dugotrajnom gospodarskom stvarnošću. Zapravo su financijske krize u Aziji i Rusiji opskrbile burzovni kasino Wall Streeta svježim novcem za novu rundu.

Prema kraju 1998., u vrijeme uzastopnih smanjenja kamatnih stopa Sustava banaka za savezne pričuve i upumpavanja goleme likvidnosti, američke su se burze, predvođene sustavima elektronske burze NASDAQ i Newyorškom burzom, počele iracionalno ponašati. Samo tijekom 1999. godine, kako je balon "nove ekonomije" došao do punog zamaha, u vrijednosti dionica zabilježen je porast od zapanjujućih 2,8 tisuća milijarda dolara. Bilo je to više od 25% godišnjeg BDP-a, sve u papirnatoj vrijednosti.

Ograničenja Glass-Steagallova zakona, prema kojima štedno-kreditne banke i investicijske banke nisu smjele promicati dionice koje su same plasirale na tržište, više nisu postojale. Sada je okosnica "nove ekonomije" postao upravo onaj sukob interesa koji je 1933. i doveo do donošenja toga zakona. Promotori dionica s Wall Streeta zarađivali su desetke milijuna dolara u bonusima za lažno promicanje internetskih i drugih dionica, poput dionica WorldComa i Enrona. Ponovno smo stigli u "bučne dvadesete", ali uz elektronički, kompjutorizirani, turbo nabijeni pokretač. Lloyd Blankfein i njegovi jataci s Wall Streeta bili su nedvojbeno zadovoljni time što je "zastranjivanje" regulacije otvorilo put prema "propisanoj" slobodnoj špekulativnoj ludnici.

Govor iz travnja 2000.

U travnju 2000., na samom vrhuncu dot-com burzovne manije, Alan Greenspan održao je govor na Konferenciji o "novoj ekonomiji" održanoj na bostonskom sveučilištu Boston College. U tome je govoru ponovio svoju do tada standardnu mantru u slavu revolucije informatičke tehnologije i njezina utjecaja na financijska tržišta. Pritom je otišao čak i dalje od svojih prethodnih pohvala na račun balona dionica informatičke tehnologije i njegova navodnog "učinka stvaranja bogatstva" na kućnu potrošnju, za koji je tvrdio da održava snažan rast američkoga gospodarstva, pa kaže:

Posljednjih nekoliko godina sve je jasnije da se taj poslovni ciklus vrlo duboko razlikuje od mnogih drugih ciklusa koji su obilježili Ameriku poslije Drugoga svjetskoga rata. Ne samo da je širenje dostiglo rekordan opseg, nego se s gospodarskim rastom dogodio isto, samo daleko jače no što se očekivalo.

On, kako bi dobio na zamahu, nastavlja, gotovo poetskim tonom:

Svoje ću današnje primjedbe usredotočiti i na revoluciju u informatičkoj tehnologiji, koja je očito izvoriste ovoga spektakularnog uspjeha. Kad povjesničari iz prvih dvadeset godina 21. stoljeća pogledaju unatrag, u drugu polovicu devedesetih godina 20. stoljeća, pretpostavljam da će zaključiti kako sada živimo u presudnom razdoblju američke ekonomske povijesti... Te su inovacije, u najnovije doba predstavljene višestrukim koristima interneta, dovele do poplave novoosnovanih kompanija, od kojih mnoge tvrde kako nude priliku za promjenu i prevlast nad velikim udjelima dionica nacionalnog sustava proizvodnje i distribucije.

Tada je Maestro otkrio svoju pravu temu, odnosno, počeo je govoriti o mogućnosti proširenja rizika pomoću tehnologije ili interneta, što je prethodilo njegovim razmišljanjima o fenomenu sekuritizacije koji se polako razotkrivao, ali koji je u ono doba još bio u povojima:

*Utjecaj informatičke tehnologije snažno se osjeća u financijskom sektoru gospodarstva. Možda najvažnija inovacija jest razvoj takvih financijskih instrumenata koji omogućuju preraspodjelu rizika na one stranke koje su ga najvoljnije i najsposobnije podnijeti. Mnogi novostvoreni financijski proizvodi, od kojih se najviše ističu financijski derivati, pridonose ekonomskoj vrijednosti tako što otkrivaju rizike, te ih prenose na visoko kalibrirani način. I, iako ti instrumenti ne mogu smanjiti rizik vlastit dugotrajnoj materijalnoj imovini, oni ga mogu preraspodijeliti na način koji potiče više ulaganja u dugotrajnu materijalnu imovinu i tako pokrenuti veću proizvodnost i životni standard. Informacijska tehnologija omogućila je stvaranje, vrjednovanje i razmjenu tih složenih financijskih proizvoda na svjetskoj razini...*²¹

Najviše upada u oči izbor trenutka za taj euforičan hvalospjev Alana Greenspana o dobrobitima manije za dionicama informatičke tehnologije. On je vrlo dobro znao da će šest povećanja kamatnih stopa, koje je potaknuo potkraj 1999., prije ili kasnije ohladiti groznicu kupovanja dionica na kredit.

Dot-com balon puknuo je tjedan dana poslije toga Greenspanova govora, što se moglo i očekivati. Dana 10. travnja 2000. složeni indeks burze NASDAQ popeo se na 5,048, čime je više nego udvostručio svoju vrijednost za samo godinu dana. U ponedjeljak, 13. ožujka, indeks je pao za zapaženih 4%.

Onda je, od 13. ožujka 2000. pa sve trenutka kada je dosegnulo dno, tržište izgubilo, izraženo u nominalnoj vrijednosti, više od 5.000 milijarda dolara, budući da je Greenspanovo višekratno povećanje kamatnih stopa prouzročilo okrutno puknuće balona za koji je, sve do samoga kraja tih događaja, više puta tvrdio kako ne može potvrditi postoji li uopće taj balon ili ne. Govorimo li u dolarima, slom burze iz 1929. bio je sitniš u usporedbi s Greenspanovim dot-com slomom. On

21 Greenspan, Alan, govor pod nazivom "The Revolution in information technology" (Revolucija u informatičkoj tehnologiji) kojim se obratio publici na Konferenciji o 'novoj ekonomiji', na bostonskom sveučilištu Boston College, Boston, Massachusetts, 6. travnja 2000.

je, od ožujka, povećao kamatne stope šest puta, što je okrutno ohladilo špekulacije "dokapitalizacijom" s dionicama kompanija informatičke tehnologije.

Dionice i "pravilo T"

Guverner Greenspan bio je prisutan na svakom koraku, kako bi poticao "iracionalno izobilje" dot-com dionica. Kada je i prosječnim članovima Kongresa postalo jasno da cijene dionica nekontrolirano rastu do nebesa te da banke i investicijski fondovi uzimaju desetke milijarda dolara kredita kako bi kupili još više dionica "na sniženju", pozvane su banke za savezne pričuve kako bi provele svoju vlast nad uvjetima kupnje dionica uz "margin" kredite.²²

Do veljače 2000. dug po "margin" kreditima povećao se na 265,2 milijarda dolara, što je bilo povećanje od 45%, i to za samo četiri mjeseca. Taj se porast većinom dogodio zbog povećanja broja kredita posredstvom on-line brokera, poslije čega su ti krediti kanalizirani u dionice "nove ekonomije" na burzi NASDAQ.

Prema pravilu T, Sustav za savezne pričuve imao je isključivu ovlast postavljati odnos vrijednosti dionica i odobrenih kredita, a taj je odnos, još od 1974. godine, bio 50%. Drugim riječima, moglo se pozajmiti 50% sredstava potrebnih za kupnju dionica.

U slučaju ozbiljnijeg pada burze pozivi na plaćanje ("margin calls")²³ pretvorili bi blago pogoršanje u slom, budući da su posrednici koji su odobravali kredite za kupnju dionica tražili sve više gotovine kao zalog za njihove "snižene" kredite na burzi

22 "Margin" krediti su krediti osigurani dionicama koje klijent već ima u vlasništvu. Vrijednost tih dionica mora biti u određenom postotku veća od iznosa kredita. - nap. str. rec.

23 "Margin call" jest poziv klijentu da podmiri pad vrijednosti portfelja. - nap. str. rec.

na kojoj vrijednost dionica sve više pada, čime su prisiljavali ulagače da prodaju svoje dionice kako bi imali gotovinu, što je 1929. godine dovelo do potpunog sloma burze. Kongres je vjerovao da se 1929. upravo to dogodilo, jer su tada ulagači morali nadoplatiti 30% izgubljene vrijednosti dionica, i to gotovinom, slijedom margin poziva. Zato je 1934. godine i dao ovlast kontrole nad odnosom vrijednosti dionica i kredita Sustavu za savezne pričuve, što je bilo formalizirano u Zakonu o vrijednosnicama.

Poslije sloma burze iz 1929. godine taj je zahtjev dozeo i 100%, što je značilo da se ni jedan dio kupovne cijene ne može otkupiti na kredit. Taj se uvjet postupno smanjivao, a od 1974. godine, kada je utvrđen na 50%, nije se mijenjao, što je ulagačima omogućivalo da kupuju do polovice kupovne cijene dionica kreditom dobivenim direktno od svojih brokera. Do 2000. godine taj je mehanizam "margin" kredita imao djelovanje benzina prolivena po pobješnjeloj vatri.

Na tu su temu provedena i kongresna saslušanja. Investicijski menadžeri, poput Paula McCulleyja iz tada najvećeg fonda obveznica na svijetu, PIMCO, rekao je pred Kongresom:

"Sustav za savezne pričuve trebao bi taj minimum povećati, i to sada. Naravno da će gospodin Greenspan reći "ne", zato što, prvo, ne može pronaći dokaz o vezi između promjena vrijednosti dionica i kredita i promjena u razini burze i, drugo, zato što se povećanjem vrijednosti dionica u odnosu na kredite diskriminira male ulagače, čiji je jedini izvor burzovnog kredita njihov "margin" račun."²⁴

24 McCulley, Paul, "A Call For Fed Action: Hike Margin Requirements!", svjedočenje pred Pododborom Zastupničkog doma o domaćoj i međunarodnoj monetarnoj politici dana 21. ožujka 2000.

Na granici

No, unatoč očitom američkom burzovnom balonu iz 1999. i 2000. godine, ne samo što je Alan Greenspan više puta odbio smanjiti odnos vrijednosti dionica i iznosa kredita za kupnju dionica ili čak zabraniti takvu kupnju dionica, što je bilo u okviru njegovih ovlasti, nego je, potkraj devedesetih godina, počeo pohvalno govoriti o "novoj ekonomiji", tvrdeći kako je informatička i s njome povezana tehnologija pridonijela povećanju proizvodnosti gospodarstva. On je svjesno poticao "iracionalno izobilje" na tržištu.

U razdoblju od lipnja 1996. do lipnja 2000. godine Dow-Jonesov industrijski prosjek narastao je za 93%, a NASDAQ indeks za 125%. Cjelokupni omjer cijena dionica u odnosu na zarade koje su ostvarile kompanije dosegnuo je rekordan iznos kakav nije viđen još od vremena prije sloma burze iz 1929. godine.

Tada je, 1999. godine, Alan Greenspan pokrenuo niz povećanja kamatnih stopa, pri čemu je inflacija bila sporija čak i od one iz 1996., a proizvodnost je rasla još brže. Ali, odbivši vezati povećanje kamatnih stopa uz povećanje vrijednosti dionica u odnosu na kredit, što bi jasno pokazalo da je Sustav banaka za savezne pričuve ozbiljno pristupio hlađenju špekulativnog balona u dionicama, guverner Greenspan još je povećao kamatne stope, čime je zadao udarac gospodarstvu, a taj je udarac očito bio smišljen kako bi se povećala nezaposlenost i snizila cijena rada, što će pridonijeti daljnjem povećanju zarada kompanije, a ne smanjenju groznice kupovanja dionica "nove ekonomije". Sukladno tome burza je to ignorirala.

Moćni su promatrači, uključujući i financijaša Georgea Sorosa i Stanleyja Fischera, zamjenika direktora Međunarodnog monetarnog fonda, zagovarali da Sustav banaka za savezne pričuve povećanjem vrijednosti dionica u odnosu na kredit ispuše kreditni balon.

Alan Greenspan odbio je tu osjetljiviju strategiju

Prilikom njegova saslušanja pri ponovnom izboru za guvernera Sustava banaka za savezne pričuve pred Odborom za bankarstvo američkoga Senata iz 1996. godine rekao je kako nije htio diskriminirati one ljude koje nisu bogati pa su se za sudjelovanje u toj burzovnoj igri trebali služiti kreditima (sic). Ali, što je on jako dobro znao, trgovci koji su kupovali dionice po popustu uglavnom nisu bili siromašni niti im je kredit bio potreban, nego su to bili profesionalni trgovci u potrazi za besplatnim ručkom. Zanimljivo je, pak, da je upravo to bio argument koji je Alan Greenspan stalno ponavljao kako bi opravdao svoju potporu davanju kredita rizičnim, kreditno slabo sposobnim osobama, kako bi i oni siromašniji imali sreću steći krov nad glavom, koju je stvorila njegova politika poslije 2001. godine.²⁵

Urušavanje burze započelo je u prvoj polovici 2000. godine, ne zato što je porasla cijena rada, nego zato što je napokon dosegnuta granica lakovjernosti ulagača. Financijski tisak, uključujući i list *Wall Street Journal*, koji je, samo godinu dana prije toga, rukovoditelje kompanija informatičke tehnologije proglasio pionirima "nove ekonomije", sada je ismijavao građane zbog njihove vjere u to da će dionice tih kompanija, koje nikada neće zarađivati, vječno rasti.

25 Alan Greenspan je, kao guverner Sustava banaka za savezne pričuve, za vrijeme rasta špekulativnog balona više puta branio stajalište kako nije moguće prosuditi postoji li uopće takav balon. U kolovozu 2002., nakon što je igračima na tržištu postala očita njegova jasna strategija povećanja kamatnih stopa banaka za savezne pričuve, on je neprestano ponavljao ove riječi: "Mi u Sustavu banaka za savezne pričuve razmotrili smo velik broj pitanja vezanih uz imovinske balone, odnosno, uzburkane cijene imovine do neodrživih razina. Kako se događaji razvijaju, priznajemo da je, unatoč našim sumnjama, vrlo teško definitivno identificirati balon sve do poslije događaja, odnosno, kada njegovo prsnuće potvrdi njegovo postojanje. (Riječi iz govora Alana Greenspana, *Gospodarske nepredvidivosti*, održanog na simpoziju koji je sponzorirala Banka za savezne pričuve u Kansas Cityju, Jackson Hole, Wyoming, 30. kolovoza, 2002.)

Za mentalitet ljudi s Wall Streeta bilo je tipično da na "javnost", tj. građane, gledaju kao na gubitnike, koji su zaslužili da ih prevare i opljačkaju pametni veliki momci puni love. Jedan bivši trgovac financijskim derivatima, koji je radio u banci Morgan Stanley, ali je sredinom devedesetih godina prestao s tim poslom, opisao je stajalište, koje je prevladavalo na Wall Streetu u odnosu na njihove klijente, kupce derivata. Tako on kaže: "U vrijeme kada nisu obavljali složene računalne izračune, na sav su glas vikali kako će 'nekoga ogoliti do kože'... Bojišta derivata puna su ostataka naših žrtava... u okrugu Orange, u Kaliforniji, u banci Barings, u banci Daiwa i korporaciji Sumitomo..."²⁶

Jedan je novinar, koji je pisao za list *Wall Street Journal*, rekao kako "nova ekonomija", zajedno sa svim svojim manipulacijama derivatima, i dalje "izgleda kao staromodan kreditni balon".²⁷ U drugoj polovici te godine američki potrošači, čiji je omjer dugovanja i prihoda bio rekordno visok, počeli su se povlačiti. Božićna je prodaja podbacila, pa je, početkom siječnja 2001., guverner Greenspan promijenio svoje stajalište i snizio kamatne stope. U dvanaest uzastopnih rezanja stopa Greenspanove su banke za savezne pričuve, do lipnja 2003. godine, srezale kamatne stope svojih fondova, koje su određivale kratkoročne i druge kamatne stope gospodarstva, sa 6% na poslijeratnih niskih 1%, na kojoj ih je razini držao do 30. lipnja 2004. godine.

Te povijesno niske stope nisu bile viđene još od doba Velike ekonomske krize. Tada se, u srpnju 2004. godine, dogodilo prvo od četrnaest uzastopnih povećanja stopa, poslije čega je, 2006., napustio službu. Za samo devetnaest mjeseci guverner Greenspan povećao je stope fondova Sustava banaka za savezne

26 Partnoy, Frank, *F.I.A.S.C.O.: The Inside Story of a Wall Street Trader*, Penguin Press, New York, 1999., str. 14. - 15.

27 Faux, Jeff, "The Politically Talented Mr. Greenspan", *Dissent Magazine*, proljeće 2001.

priču sa samo 1% na čak 4,5%. Time je uništio balon koji je nosio zlatno jaje nekretnina.

U jednom govoru za drugim guverner Sustava banaka za savezne pričuve objašnjavao je kako njegov ultra-lagan monetarni režim poslije siječnja 2001. u prvome redu ima svrhu potaknuti ulaganja u hipotekarne kredite za kupnju kuće ili stana. Fenomen krize rizičnih hipotekarnih kredita, što je moguće samo u doba sekuritizacije imovine i ukidanja Glass-Steagallova zakona, zajedno s nereguliranom trgovinom derivata na neformalnom tržištu, bio je predvidljiv rezultat namjerne politike Alana Greenspana. Pozorniji pogled na povijesne zapise to vrlo dobro pokazuje.

Kraj igre: neregulirano privatno stvaranje novca

Ono što se, na putu u novo tisućljeće, izrodilo poslije uklanjanja Glass-Steagallova zakona iz 1999. godine bila je zastrašujuća preobrazba američkih kreditnih tržišta u ubrzo najveći nereguliran privatni stroj za stvaranje novca na svijetu.

Program "novih financija" izgrađen je na incestuoznom i isprepletenom kartelu igrača, doduše neformalnom, od kojih su svi čitali "skriptu" koju su napisali Alan Greenspan i njegovi prijatelji iz banaka J. P. Morgan, Citigroup, Goldman Sachs, kao i iz drugih velikih newyorških financijskih kuća. Sekuritizacija je trebala osigurati "novo američko stoljeće" i njegovu financijsku dominaciju, barem su tako, očito, vjerovali njegovi tvorci uoči novog tisućljeća.

Kao dodatak bestidnoj potpori Sustava banaka za savezne pričuve Alana Greenspana, ključ za "revoluciju u financijama" bila je sprega između izvršnog, zakonodavnog i sudskog ogranka američke vlasti, uključujući i Vrhovni sud. Osim toga, kako bi ta igra protekla bez velikih poteškoća, bila je potrebna i aktivna suradnja dviju vodećih svjetskih kreditnih agencija - Moody's i Standard & Poors.

"Revolucija u financijama" trebala je Kongres i izvršnu vlast, koji će više puta odbiti razumne pozive za regulacijom neslužbenih financijskih derivata, špekulacijskih fondova u vlasništvu banaka, ili onih koje su banke financirale, te koji će sustavno ukloniti sve mehanizme nadzora, kontrole i transparentnosti, koji su, tijekom prethodnog stoljeća ili čak i duljeg razdoblja, uspostavljeni uz mnogo napora. Pritom je bilo potrebno i da glavne agencije za ocjenjivanje financijske uspješnosti (rejting agencije), koje je za to ovlastila država, daju svoj kreditni žig AAA (formalno i eksplicitno odobrenje) šaćici slabo reguliranih osiguravajućih kompanija, zvanih Monolines, a sve su one imale sjedište u New Yorku. Osiguravatelji Monoline (kompanije specijalizirane isključivo za osiguranje) bili su drugi nužan dio "novih financija".

Poveznice i ideološki sporazum koji je postojao između svih tih institucionalnih igrača u svezi s tim golemim širenjem sekuritizacije bili su toliko jasni i prodorni da su se mogli ujediniti u organizaciju America New Finance Inc., s dionicama koje bi se prodavale na burzi NASDAQ.

Alan Greenspan predvidio je i ohrabrivao proces sekuritizacije imovine godinama prije negoli je, početkom novog tisućljeća, doista i počeo stvarati taj fenomenalni balon cijena nekretnina. U očito prijetvornom pokušaju da zaniječe svoju središnju ulogu poslije sloma balona rizičnih hipotekarnih kredita, on je, potkraj 2007. godine, tvrdio kako problem nije u odobravanju hipotekarnih kredita rizičnim klijentima, nego u sekuritizaciji tih rizičnih kredita. No, u travnju 2005., pjevao je ponešto drukčiju himnu sekuritizaciji rizičnih kredita. Obraćajući se na Četvrtoj godišnjoj konferenciji za istraživanje aktivnosti u zajednici Sustava banaka za savezne pričuve, izjavio je:

Inovacija je dovela do mnoštva novih proizvoda, poput kredita i posebnih kreditnih programa za doseljenike. Takav razvojni trend jest prikaz reakcije tržišta, reakcije koja je vodila industriju financijskih

*usluga kroz cijelu povijest naše zemlje. Uz pomoć tih tehnoloških napredaka, kreditori su iskoristili modele za ocjenu kreditnog boniteta i druge tehnike kako bi učinkovito proširili kredite na širi spektar klijenata... Hipotekarno je osiguranje pomoglo u stvaranju domaćeg, pa čak i međunarodnog tržišta hipoteka, a tržišna potpora većoj raznolikosti hipotekarnih kreditnih proizvoda postala je svakodnevicom. To je dovelo do sekuritizacije raznih drugih potrošačkih kreditnih proizvoda, poput kredita za kupnju auta ili onih ostvarenih pomoću kreditnih kartica.*²⁸

Taj je govor iz 2005. godine bio iz doba kada je, kako je to Alan Greenspan kasnije tvrdio, naglo shvatio da sekuritizacija izmiče kontroli. U rujnu 2007. godine, kada je kriza već bila na vrhuncu, Leslie Stahl s televizijske mreže CBS upitao je guvernera Greenspana zašto nije učinio ništa da zaustavi "ilegalnu ili sivu praksu, za koju je znao da se događa pri rizičnom kreditiranju". Na to je Greenspan odgovorio: "Hm, nisam imao pojma o tome koliko je ta praksa česta, sve dok nije bilo kasno. Nisam to, zapravo, skopčao sve do potkraj 2005., odnosno, do početka 2006. godine..."²⁹

Ono što pritom nije rekao jest činjenica da, čak i da je sve to doista "skopčao" tek potkraj 2005. godine, on, zapravo, sve to vrijeme nije učinio ništa kako bi zaustavio prijevarti Ponzijev balon bez kontrole, čije je stvaranje njegova politika umnogome potpomogla.

Već 2002. godine, kada je shema rizičnih hipotekarnih kredita još bila u začetku, Američko je udruženje hipotekarnih bankara jasno naznačilo velike rizike u nastanku tržišta sekuritizacije rizičnih nekretnina. U jednom je izvješću, objavljenom

28 Greenspan, Alan, *Consumer Finance*, primjedbe na Četvrtoj godišnjoj konferenciji za istraživanje aktivnosti u zajednici, Washington D.C., 8. travnja 2005., na www.federalreserve.gov/BoardDocs/speeches/2005/20050408/default.htm.

29 "Greenspan brani niske kamatne stope", Greenspanov intervju informativnoj emisiji "60 Minutes" na televizijske kuće CBS, 16. rujna 2007., na www.cbsnews.com/stories/2007/09/13/60minutes/main3257567.shtml.

u listu Banke za savezne pričuve St. Louisa, u siječnju 2006. godine, dana ovakva napomena: "Prvi dokazi upućuju na to da je mogućnost rizika od neplaćanja kredita šest puta vjerojatnija kod kredita koji nisu prvorazredni (krediti s visokim kamatnim stopama) nego kod prvorazrednih kredita". Banka za savezne pričuve St. Louisa jedna je od članica Sustava banaka za savezne pričuve. Ta studija pokazuje na to da su rizici odobravanja drugorazrednih rizičnih kredita, bankama za savezne pričuve bili poznati davno prije negoli je guverner Greenspan to, navodno, skopčao. Tako piše:

U izvješću Američkog udruženja hipotekarnih bankara stoji da je, u trećem kvartalu 2002. godine, stopa prestajanja otplate rizičnih kredita pet i pol puta veća negoli kod prvorazrednih kredita, dok je stopa oduzimanja imovine kupljene hipotekarnim kreditima bila čak deset posto veća od one kupljene prvorazrednim kreditima.³⁰

Još u studenome 1998. godine, samo nekoliko tjedana poslije skorog otapanja globalnog financijskog sustava prouzročenog slomom špekulacijskog fonda LTCM, Alan Greenspan je rekao, na godišnjem sastanku Američkog udruženja industrije vrijednosnih papira:

Dramatičan napredak u računalnoj i telekomunikacijskoj tehnologiji posljednjih je godina omogućio golemu raspodjelu rizika, pomoću inovativnog financijskog inženjeringa. Financijskim instrumentima minule ere, običnim dionicama i dužničkim obvezama dodano je široko područje složenih hibridnih financijskih proizvoda, koji dopuštaju izoliranje rizika, ali za koje se čini da, u mnogim slučajevima dovode u pitanje moć ljudskog razumijevanja.³¹

30 Chomsisengphet, Souphala i Penning, Anthony, "The Evolution of the Subprime Mortgage Market", *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, siječanj/veljača 2006., 88(1), str. 31. - 56.

31 Alan Greenspan, "The Markets", Izvadci iz govora Alana Greenspana o globalnim previranjima, izdano u listu *The New York Times*, 6. studenoga 1998.

Taj je njegov govor bio jasan znak za Wall Street da se uvelike pomakne prema sekuritizaciji na temelju imovine. Naposljetku, nije li guverner Greenspan na primjeru bolne azijske krize iz 1997. i 1998. godine i krize sustava pokrenute neplaćanjem državnog duga iz kolovoza 1998., pokazao kako Sustav banaka za savezne pričuve i njegova slavina likvidnosti i više nego revno iskupljuju banke u slučaju bilo kakva većeg neuspjeha? Velike su banke bile, na kraju krajeva, očito prevelike da bi propale.

Sustav banaka za savezne pričuve, najveća i najmoćnija središnja banka na svijetu, kojem je na čelu bio neupitno tržištu najnaklonjeniji guverner na svijetu Alan Greenspan, hrabrim novim pothvatom sekuritizacije dat će potporu svojim velikim bankama. Kada je guverner Greenspan govorio o rizicima "koji izgleda da izazivaju moć ljudskog razumijevanja", on je, barem okvirno, dao do znanja da razumije kako je riječ o potpuno novoj domeni financijske smetenosti i komplikacija.

Guverneri središnjih banaka tradicionalno su bili poznati po svom ustrajavanju na transparentnosti među bankama i po opreznom odobravanju kredita i praksi upravljanja rizikom, koje su provodile banke članice.

Ali ne i Alan Greenspan.

U svemu tome najvažnije je to što je Alan Greenspan svoje prijatelje s Wall Streeta, koji su preuzeli emisije vrijednosnih papira, govorom iz 1998. godine uvjerio kako će učiniti sve što je u njegovoj moći da osigura da, u "novim financijama", banke i dalje mogu same regulirati sekuritizaciju imovine.

Pod pokroviteljstvom njegova Sustava banaka za savezne pričuve lisicama je bilo povjereno čuvanje kokošinjca. On je pritom izjavio:

Zato je to važnije prepoznati trend po kojemu će se financijska regulacija 21. stoljeća trebati više oslanjati na nadzor suprotstavljenih stranaka kako bi se postigla sigurnost i zdravo stanje sustava. Nema vjerodostojnog načina da predvidimo hoće li glavina državne financijske regulacije biti nešto drugo doli nadzor samog procesa. Budući

da se složenost financijskog posredovanja na svjetskoj razini i dalje povećava, konvencionalni proces regulatornog ispitivanja postupno će zastarjeti, barem za složenije bankarske sustave.³²

U listopadu 1999. godine, usred groznice manije dot-com burzovnog balona cijena dionica informatičke tehnologije, Alan Greenspan ponovno je hvalio ulogu financijskih derivata i "novih financijskih instrumenata... koji premještaju rizik tako da ga čine podnošljivijim. Osiguranje, naravno, jest najčišći oblik te usluge. Svi novi financijski proizvodi, stvoreni posljednjih godina, na čelu s financijskim derivatima, pridonose ekonomskoj vrijednosti tako što otpetljavaju rizike i premještaju ih na visoko kalibrirani način". On je o sekuritizaciji govorio uoči opoziva Glass-Steagallova zakona.³³

Vrlo reklamiran "privatni nadzor suprotstavljenih stranaka" Sustava banaka za savezne pričuve prouzročio je, u kolovozu 2007. godine, strahotan zastoj cijelog međunarodnog i međubankovnog trgovinskog sustava, budući da se panika širila preko sekuritiziranih komercijalnih zapisa vrijednih tisuće milijarda dolara, s podlogom u imovini, kao i preko obveznica, koje su, zapravo, bile najviše sekuritizirane. Za vrijeme pisanja ove knjige učinci toga šoka tek su počeli, jer su banke i ulagači sasjekli vrijednosti diljem američkog i međunarodnog financijskog sustava. Ali to prelazi temu naše priče.

32 "Primjedbe guvernera Alana Greenspana: Struktura međunarodnog financijskog sustava", na Godišnjem sastanku Američkoga udruženja industrije vrijednosnih papira, Boca Raton, Florida, 5. studenoga 1998.

33 Greenspan, Alan. "Measuring Financial Risk in the Twenty-First Century", primjedbe pred konferencijom koju je sponzorirao Ured kontrolora valute, Washington D.C., 14. listopada 1999., na www.federalreserve.gov/boarddocs/speeches/1999/19991014.htm. Ovdje Alan Greenspan izjavljuje: " ...do danas, ekonomisti nisu bili u mogućnosti sa sigurnošću predvidjeti oštre preokrete. Sve manja sigurnost općenito se opisuje kao **rasprskavajući balon, događaj koji je čvrsto jasan samo u retrospektivi**. Kako bi predvidjeli balon koji će se rasprsnuti, zahtijeva se prognoza pada cijena imovine, prethodno utvrđena prosudbom milijuna investitora, od kojih su mnogi vrlo dobro upoznati s izgledima za pojedina ulaganja, koja su sastavni dio naših širokih indeksa cijena dionica i druge imovine.

Banka J. P. Morgan i njezino "oružje za masovno financijsko uništenje"

Godine 1995., duboko u mandatu Billa Clintona i Jamesa Rubina, banka u kojoj je nekada radio Alan Greenspan, tj. banka J. P. Morgan, uvela je inovaciju koja će tijekom sljedećih deset godina radikalno promijeniti bankarstvo. Blythe Masters, 34-godišnjak s diplomom Sveučilišta Cambridge, zaposlen u toj banci, osmislio je prve CDS-ove,³⁴ odnosno, financijski derivat, koji prividno bankama omogućuje da se osiguraju u slučaju nemogućnosti naplate kredita. Osim toga, osmislio je i takozvane obveznice osiguranog duga, koje su izdavane za miješani skup imovine i koje su bile vrsta kreditnog derivata, koji se u jednom jedinstvenom instrumentu može otkriti velikom broju kompanija.

Njihova je privlačnost bila u tome što je sve teklo mimo bankovnih knjiga, te je tako bilo udaljeno od pravila Sporazuma o kapitalu (Basel Accord) prema kojemu kapital treba pokrivati 8% rizika. Godine 1998., najvećim dijelom u ispraznom pokušaju da se zauzda rast pretjeranog broja špekulativnih kredita u Japanu i SAD-u, guverneri središnjih banaka svijeta postigli su sporazum o skupini pravila prema kojima se od međunarodnih bankara zahtijevalo da kod sebe zadrže kapital u iznosu od 8% neplaćenih kredita.

Cilj tih novih, izvanbilančnih CDS-ova bio je povećati povrat kredita bankama uz istodobno uklanjanje rizika, nešto poput "imati i ovce i novce", što u stvarnom svijetu može jedino biti vrlo prljavo.

Banka J. P. Morgan time je utrla put preobrazbi poslovanja američkih banaka - od tradicionalnog davanja komercijalnih kredita u trgovca kreditima. Ta je nova ideja bankama trebala

34 CDS (Credit Default Swap), ugovor kojim vjerovnik svoja dospjela nenamirena potraživanja zamjenjuje za udjele (dionice) poduzetnika koji je njegov dužnik. - nap. str. rec.

omogućiti da, dok kupuju CDS-ove, odnosno, osiguranja za slučaj nemogućnosti otplate kredita, nakon što su s drugim međunarodnim bankama udružili rizik svojih kredita danih klijentima, presele rizik iz svojih bilanci i udruže svoje kredite te ih preprodaju u obliku vrijednosnih papira. To će se pokazati kao zapanjujuće unaprjeđenje, kojim će banke ubrzo zaraditi tisuće milijarda dolara.

Potkraj 2007., prema nekim procjenama, vrijednost tih CDS-ova iznosila je oko 45.000 milijarda dolara, što je vlasnicima obveznica davalo iluziju sigurnosti. No, ta je iluzija bila sazdana na bankovnim modelima rizika u slučaju pretpostavljene nenaplate, koja nije javna. Da su ti modeli bili dostupni za temeljit pregled, vjerojatno bi to ubilo cijelo tržište sekuritizacije.³⁵ Kao i drugi, slični modeli rizika, bili su vrlo optimistični.

Ipak, samo postojanje iluzije bilo je dovoljno da najveće svjetske banke toliko ponese da, poput leminga, počnu kupovati hipotekarne obveznice, osigurane hipotekarnim kreditima danim osobama nepoznate kreditne sposobnosti, te da, po nominalnoj vrijednosti, prihvate ocjenu financijske uspješnosti AAA, koju daju kompanije Moody's i Standard & Poors. Nije zato čudno što su konzervativni ulagači, poput Warrena Buffetta, financijske derivate zvali "oružjem za masovno financijsko uništenje".³⁶ Pokazat će se da je Buffett imao pravo.

Upravo kao što se Alan Greenspan, 1987. godine, kada je kao novi guverner Sustava banaka za savezne pričuve želio pronaći rupu u strogom Glass-Steagallovu zakonu, okrenuo svojim starim jatacima iz banke J. P. Morgan, i kao što se istoj banci okrenuo da, u tajnosti, u suradnji s bankama za savezne

35 Autor je, iz prve ruke, došao u posjed opisa procjene rizika kod glavnih modela procjene rizika, kojima su se koristile agencije za procjenu. Taj je opis potvrdio činjenicu da te pretpostavke nisu imale nikakve veze s gospodarskom stvarnošću. No, očito je da se nitko tko ima moć to preispitati nije potrudio to i učiniti. Bilo je to previše unosno pa je stoga bilo lako zažmiriti na jedno oko.

36 Buffett, Warren, citirano u Dooling, Richard, "Machines of mass destruction", *International Herald Tribune*, 13. listopada 2008.

priču, kupi derivative na chicagoškom burzovnom indeksu MMI, kako bi, na umjetan način, "izliječio" burzu poslije sloma iz listopada 1987., isto su tako Greenspanove banke za savezne pričuve surađivale s bankom J. P. Morgan i šačicom drugih povjerljivih prijatelja s Wall Streeta u potpori pokretanju sekuritizacije iz devedesetih godina. Ubrzo je postalo jasno koliki je to zapanjujući potencijal za banke, koje će u tome biti prve i stoga moći oblikovati pravila nove igre, odnosno "novih financija".

Banka J. P. Morgan & Co. bila je na čelu pohoda velikih banaka - novčanih središta, počevši 1995. godine, tj. skretanja s kolosijeka tradicionalnog bankovnog kreditiranja klijenata, na kolosijek čistog trgovanja kreditima i kreditnim rizicima. Cilj je bio zgrnuti velike zarade za bankovne bilance i njihove direktore, ali bez vidljiva rizika u bankovnim knjigama. Bila je to otvorena pozivnica za pohlepu, prijevaru i konačnu financijsku katastrofu. Gotovo sve veće banke na svijetu, od Deutsche Banke do banke UBS, te od banke Barclays do Royal Bank of Scotland i banke Société Générale, ubrzo su, poput gorljivih slijepih leminga, krenule stopama banaka Chase, J. P. Morgan i Citibank.

No, kada govorimo o gorljivosti, nitko nije došao ni blizu šačici američkih banaka koje su, poslije 1995. godine, stvorile taj novi svijet sekuritizacije i financijskih derivata i njime vladale. Velike newyorške banke prve su počele uklanjati rizične kredite iz svojih bilanca, udruživanjem kredita i preprodajom portfelja, te kupnjom zaštite od neplaćanja poslije odobravanja zajedničkih kredita za svoje klijente. Tako je počela era "novih financija". I, poput svake velike inovacije u financijama, i ova je počela polako.

Ubrzo poslije toga nove su banke za sekuritizaciju, poput banke J. P. Morgan, počele stvarati portfelje dužničkih vrijednosnih papira, te ih pakirati i prodavati tranše na temelju vjerojatnosti o neplaćanju. Nova se igra zvala "raslojavanje i

presijecanje", a služila je stvaranju dobiti za banku koja izdaje i preuzima vrijednosne papire, te davanju "rizika, prilagođenog povratnim rezultatima" za ulagače. Ubrzo su vrijednosnice osigurane imovinom, obveznice osiguranog duga, te čak i dug tržišta u razvoju zapakirani i prodani u komadima mirovin-skim fondovima, sveučilišnim zakladama, stranim bankama i drugim ulagačima gladnim zarade, koje je ocjena kreditne uspješnosti AAA, dana od kompanije Moody's ili S&P, ili od neke monoline osiguravateljske kuće, ili čak iz obaju izvora, namamila na ulaganje, pružajući im lažan osjećaj sigurnosti.

Počinje muljaža sekuritizacije hipoteka

Dana 2. studenoga 1999., samo deset dana prije nego što će Bill Clinton potpisati ukidanje Glass-Steagallova zakona i time omogućiti bankama neograničeno stjecanje brokerskih kompanija, investicijskih banaka, osiguravajućih društava i raznih drugih financijskih institucija, Alan Greenspan svoju je pozornost okrenuo prema poticanju procesa bankovne se-kuritizacije hipoteka.

U obraćanju Američkim bankarima za male korisnike, regionalnoj bankarskoj organizaciji, na konferenciji o tržištima hipoteka, guverner Sustava banaka za savezne pričuve rekao je:

Nedavni porast stope vlasnika stanova i kuća na više od 67 posto, u trećem tromjesečju ove godine, dijelom je zasluga zdrava gospodar-skog napretka i velikog rasta zaposlenosti. No, jedan dio te dobiti jest rezultat i činjenice da su inovativni kreditori, poput vas, stvorili daleko širi spektar hipotekarnih proizvoda i povećali učinkovitost odobravanja i preuzimanja kredita. Kako bi se taj porast broja vla-snika kuća i stanova nastavio treba održati sadašnji napredak procesa primjene i odobravanja kredita, te krojenja hipoteka za pojedinačne kupce stambenih prostora... Poslovanje s malim korisnicima utje-lovluje fleksibilnost i snalažljivost, koja se zahtijeva za prilagodbu

i iskorištavanje demografskih promjena i tehnološkog napretka, te stvaranje novih oblika hipotekarnih financija, koje promiču stambeno vlasništvo. Što se tiče Sustava banaka za savezne pričuve, nastojimo pripomoći, pružajući vam stabilnu platformu za poslovanje općenito, te za stambenu i hipotekarnu aktivnost.³⁷

Ranije te godine, 1999., guverner Greenspan obratio se Udruženju hipotekarnih bankara i snažno promicao sekuritizaciju, osiguranu hipotekom na nekretnini, kao glas budućnosti. Tamošnjim je bankarima rekao:

Veća stabilnost u opskrbi hipotekarnih kredita praćena je otpetljavanjem raznih aspekata postupka davanja hipotekarnih kredita. Neke institucije djeluju kao hipotekarne banke, tako što probiraju podnositelje zahtjeva za kredit i odobravanje kredita. Ima i drugih koji pružaju uslugu davanja hipotekarnih kredita, a ta je učinkovitost, izgleda, postignuta operacijama širokog spektra. Neki, ipak, obično sa stabilnim osnovama financiranja, omogućuju trajno financiranje hipoteka sudjelovanjem u skupovima hipoteka (mortgage pools). Izvan toga, neki raslojavaju novčane tokove od skupova hipoteka u posebne tranše, koje se obraćaju široj skupini investitora. U tome su procesu preostale vrijednosnice, osigurane hipotekom, narasle na zapanjujućih 2.400 milijarda dolara... Za obradu sve većeg broja prijava za hipotekarne kredite sve se više koristi automatizirani softver za preuzimanje emisija vrijednosnih papira.

Jedna od ključnih dobrobiti koju pruža nova tehnologija jest povećana sposobnost upravljanja rizikom (sic). Gledajući u budućnost, povećano korištenje automatiziranog preuzimanja i kreditnog bodovanja stvara potencijal za jeftine, prilagođene hipoteke uz određivanje cijene prilagođene riziku. Krojenjem hipotekarnih kredita prema potrebama zajmoprimaca industrija hipotekarnog bankarstva sutrašnjice imat

37 Alan Greenspan, "Mortgage markets and economic activity", primjedbe na Konferenciji o tržištima hipoteka i gospodarskoj aktivnosti, koju je financirala Organizacija američkih bankara za male korisnike, Washington D. C., 2. studenog 1999., na www.federalreserve.gov/boarddocs/speeches/1999/19991192.htm.

*će bolje mogućnosti za usluživanje svih kutova raznolikog tržišta hipoteka.*³⁸

No, bilo je potrebno još nekoliko koraka prije negoli se sekuritizacija imovine pokrene. Tek nakon što je Greenspanov Sustav banaka za savezne pričuve probio dot-com balon iz 2000. godine, te nakon što su se kamatne stope fondova banaka za savezne pričuve spustile na razine, u tom opsegu neviđene još od Velike ekonomske krize iz tridesetih godina, dogodila se doslovno eksplozija sekuritizacije imovine, što je preraslo u posao vrijedan mnogo tisuća milijarda dolara.

Sekuritizacija - "nerealan dogovor"

Budući da je sam predmet sekuritizacije bio toliko složeno ugrađen u cijelu priču, nitko, pa čak ni njegovi tvorci, nije potpuno razumio raspršenost rizika, a kamoli istovremenu koncentraciju rizika za cijeli sustav.

Sekuritizacija je proces u kojemu imovinu stječe neki subjekt, ponekad zvan subjekt posebne namjere (Special Purpose Vehicle, SPV) ili subjekt posebnog ulaganja (Special Investment Vehicle, SIV). U slučaju SIV-a, recimo da su raznolike stambene hipoteke, prilikom njihova zaključenja, okupljene u skupove (pools) ili pakete. Poseban skup, recimo, stambenog hipotekarnog potraživanja, sada počinje živjeti u novom obliku obveznice, i to obveznice osigurane imovinom, što je u ovom slučaju, zapravo, vrijednosni papir osiguran hipotekom. Sekuritizirana obveznica osigurana je novčanim tijekom ili vrijednošću temeljne imovine.

Ti su mali koraci zahtijevali mnogo vjere. Sve se temeljilo na iluzornom kolateralnom osiguranju, čija je stvarna vrijednost, kako je to sada dramatično jasno svim bankama, u svim

³⁸ Alan Greenspan, "Primjedbe Udruzi hipotekarnih bankara", Washington D. C., 8. ožujka 1999.

dijelovima svijeta bila nepoznata, odnosno, nije ju bilo moguće doznati. Već u toj fazi procesa zakonsko pravo na stambenu hipoteku nekog stambenog prostora u udruzi pravno je nejasno, kako sam to istakao u 1. dijelu. Tko u tome lancu doista posjeduje stvaran, "rukom potpisan", ugovor o hipoteci stotina i tisuća stambenih prostora pod hipotekom? Za razjašnjavanje briljantnih nejasnoća Wall Streeta stotinama bi odvjetnika trebalo mnogo godina.

Sekuritizacija se obično primjenjivala na imovinu koja nije likvidna, odnosno, onu koju nije lako prodati, te je tako postala uobičajena kod nekretnina. A američke nekretnine danas jesu jedno od najnelikvidnijih tržišta na svijetu. Svi žele van, a malo je onih koji hoće unutra, barem ne po tim cijenama.

Sekuritizaciju se primjenjivalo na skupove iznajmljene imovine, stambene hipoteke, kredite na nezaduženi dio nekretnine, studentske kredite, kreditne kartice i druga dugovanja. Teoretski sva imovina mogla se sekuritizirati, sve dok je bila povezana uz stalan i predvidljiv tijek novca. No, to je samo teorija.

U praksi, to je američkim bankama omogućilo izbjegavanje težih novih pravila o adekvatnosti kapitala iz Sporazuma o kapitalu - Basel II, koji je posebno, u jednom svome dijelu, izrađen kako bi se zatvorila rupa u Sporazumu o kapitalu - Basel I, koja je američkim i drugim bankama omogućila da neobuzdano davanje kredita preusmjere na posebne subjekte, nazvane subjekti posebnog ulaganja (SIV), koji nisu poslovali po strogim pravilima.

Financijska alkemija - gdje muha upada u juhu

Upravo je tako sekuritizacija pretvarala nelikvidnu imovinu u likvidnu. To se teoretski činilo kao udruživanje, preuzimanje emisija vrijednosnih papira i prodajom vlasničkih potraživanja protokom transakcija, kao vrijednosni papiri osigurani

imovinom (asset-backed securities, ABS). Vrijednosni papiri osigurani hipotekom bili su jedan od oblika ABS-a, daleko najrašireniji do 2001. godine.

Upravo je ovdje muha upala u juhu.

Uz američko stambeno tržište, na kojemu se 2006. ponovno počelo događati oštro pogoršanje, s promjenjivom kamatnom stopom (Adjustable Rate Mortgages, ARMs), i koje je osvajalo cijelo područje Sjedinjenih Američkih Država, stotine tisuća vlasnika stanova ili kuća bili su prisiljeni jednostavno "odustati" od svojih hipotekarnih kredita, jer ih više nisu mogli otplaćivati, ili je nad njima provela ovrhu jedna ili druga stranka u složenom lancu sekuritizacije, vrlo često nelegalno, kako je to nedavno presudio jedan sudac iz savezne države Ohio. Ovrha nad stanovima ili kućama bilo je 75% više 2007. godine nego 2006., a taj proces, koji je tek bio počeo, prerast će u katastrofu nekretnina, te će oštro konkurirati i vjerojatno nadići katastrofu Velike krize. U Kaliforniji se broj takvih ovrha povećao za alarmantnih 421% u odnosu na prethodnu godinu.

Taj proces povećanja broja ljudi koji ne mogu otplaćivati svoj hipotekarni kredit stvorio je golem jaz u temeljnom protoku gotovinskog plaćanja, namijenjenog osiguranju novoizdanih vrijednosnih papira, osiguranih hipotekom. Zato što je cijeli sustav bio potpuno nejasan, nitko, a ponajmanje banke koje posjeduju taj papir, nije znao o čemu je zapravo riječ ni koji su vrijednosni papiri, osigurani imovinom, dobri, a koji loši. Kako se priroda gnuša vakuuma, bankari i investitori, posebice globalni investitori, gnušaju se nesigurnosti u financijskoj imovini koju posjeduju. Nje se boje više nego toksičkog otpada.

Ali tvorci "novih financija", na temelju sekuritizacije hipotekarnih kredita za stanove i kuće, shvatili su da nije dovoljno otpetljati stotine raznolikih hipotekarnih kredita nejednake kreditne sposobnosti iz svih dijelova SAD-a u jedan veliki vrijednosni papir osiguran hipotekom. Ako su banke s Wall Streeta, kao preuzimatelji vrijednosnih papira osiguranih hi-

potekom, željele biti kadre prodati te svoje nove vrijednosne papire dobro opskrbljenim svjetskim mirovinskim fondovima, trebao im je nekakav dodatni začim. Tada je započela igra ocjenjivanja.

Većini mirovinskih fondova dopušteno je kupovati samo one obveznice koje su dobile ocjenu financijske uspješnosti AAA, koja označava obveznice najveće kvalitete. No, kako bi agencija za ocjenjivanje financijske uspješnosti ocijenila obveznicu koja se sastoji od špekulativnog tijeka hipotekarnih isplata od 1.000 različitih hipoteka za kupnju stana ili kuće, prikupljenih sa svih strana SAD-a? Neće, valjda, kontrolora poslati u svaki grad, kako bi pregledao stan ili kuću i intervjuirao stanara. Tko bi mogao stati iza te obveznice? Sigurno ne banka koja je izdala hipoteku. Ona je tu hipoteku odmah prodala, po sniženoj cijeni, kako bi je uklonila iz svojih knjiga. Neće ni subjekt posebne namjene. Njegova jedina uloga bila je držati te transakcije odvojenima od banke koja je preuzela hipoteku. Ne, bilo je potrebno nešto drugo. U priču su ušla Big Three - tri velika (zapravo Big Two - dva velika) kreditna procjenitelja, odnosno agencije za ocjenu financijske uspješnosti.

"A onda je glazba jednostavno utihnula"

Pametni umovi iz banaka J. P. Morgan, Morgan Stanley, Goldman Sachs, Citigroup, Merrill Lynch i Bear Stearns te razni drugi igrači u igri sekuritizacije hipoteka za kupnju stanova i kuća, čiji je opseg, poslije 2002. godine, eksplozivno narastao, nikada nisu očajavali kada su se suočavali s novim preprekama, te su se okrenuli prema agencijama za ocjenjivanje financijske uspješnosti, pod nazivom Big Three (Velike tri), kako bi dobili svoju željenu ocjenu AAA.

To je bilo nužno zato što, za razliku od izdavanja tradicionalnih obveznica kompanija od, primjerice, General Electric Co. ili

Ford, gdje su iza obveznice stajale poznate fizičke tvrtke najveće vrijednosti, sazdane od cigle i cementa, s dugoročnom kreditnom poviješću, iza vrijednosnih papira, osiguranih imovinom, nije stajala nikakva korporacija, nego samo veliko obećanje na ugovorima o hipotekama, sastavljenim diljem Amerike.

Vrijednosni papir, osiguran hipotekom, ili obveznica, jest "samostojeća" umjetna tvorevina, čija je zakonitost prema američkom pravu bila dovedena u pitanje. To je značilo da je ocjena rejting agencije nužna kako bi obveznica postala vjerodostojnom, ili da joj barem dade "dojam vjerodostojnosti", što će cijelome svijetu ubrzo, prilikom raspetljavanja postojećeg kraha sekuritizacije, postati jasno.

U samome središtu toga novog financijskog zdanja, koje su potpomogle Greenspanove banke za savezne pričuve i američke Vlade tijekom dvadeset i više godina, bio je polu-monopol, koji su držale tri privatne kompanije koje su bile *de facto* izvan zakona i čiji je posao bio davati kreditnu ocjenu za svu sekuritiziranu imovinu, naravno, uz naknadu. I to uz vrlo dobru naknadu.

Te su tri rejting agencije imale prevlast nad svjetskim poslom kreditnog rangiranja, s time da je kompanija Moody's Investors Service najveća takva kompanija na svijetu. U godinama procvata sekuritizacije kompanija Moody's redovito je prijavljivala znatno više od 50% dobiti na bruto prihodima od ocjenjivanja financijske uspješnosti. Za tu je kompaniju ocjenjivanje vrijednosnih papira, osiguranih hipotekom, postao glavni izvor zarade.

U globalnom rejting kartelu druge dvije kompanije bile su Standard & Poor's i Fitch Ratings. Sve su te tri kompanije bile američke, te intimno povezane uz financijske tetive Wall Streeta i američkih financija. Činjenica da je svjetski posao ocjenjivanja financijske uspješnosti *de facto* bio američki monopol nije bila slučajna. Tako je i bilo planirano, kao sastavni dio glavnog stupa financijske prevlasti New Yorka. Kontrola nad svijetom

kreditnog ocjenjivanja bila je za plan američke globalne moći gotovo jednako vrijedna kao i američka prevlast u nuklearnom naoružanju za američku političku moć.

Bivši američki ministar rada ekonomist Robert Reich utvrdio je glavni problem za procjenitelje i njihov sustav ocjenjivanja, odnosno, njihov ugrađeni sukob interesa. To je on i opisao ovim riječima:

Agencije za ocjenjivanje kreditne sposobnosti plaćaju iste one institucije koje pakiraju i prodaju vrijednosne papire što ih agencije ocjenjuju. Ako se nekoj investicijskoj banci ne sviđa ocjena, ona za nju ne mora platiti. A čak i ako joj se ocjena sviđa, ona je plaća tek poslije prodaje vrijednosnog papira. Razumijete? To je kao da filmski studiji unajmljuju filmske kritičare kako bi pogledali njihove filmove, a plaćaju ih samo u slučaju da kritike budu dovoljno dobre i privuku velik broj ljudi koji će pogledati film.

Sve do sloma, agencijama za ocjenu kredita išlo je izvrsno. U kompaniji Moody's profit se, od 2002. do 2006. godine, više nego udvostručio. Osim toga, bio je to sjajan posao za izdavatelje vrijednosnih papira, osiguranih hipotekom. Budući da su visoke procjene proširile tržište, povećala se i potražnja. Trgovci nisu pregledavali ništa osim tih ocjena... bila je to glazbena igra, vrijedna mnogo milijarda dolara. A onda je glazba utihnula.³⁹

To je, 2007. godine, kada je izbila kriza, dovelo tri globalne agencije za ocjenu financijske uspješnosti, Moody's, S & P i Fitch, izravno pod svjetlo istrage. One su *de facto* bile jedine u poslu rangiranja kolateraliziranih vrijednosnih papira - kolateraliziranih hipotekarnih obveza, kolateraliziranih dužničkih obveza, vrijednosnih papira osiguranih studentskim kreditima, vrijednosnih papira osiguranih dobitkom na lotu, te mnogih drugih, za Wall Street i druge banke.

39 Reich, Robert, "Why Credit-rating Agencies Blew It: Mystery Solved", blog Roberta Reicha, 23. listopada 2007., na robertreich.blogspot.com/2007/10/thev-mvstery-of-why-credit-rating.html.

Prema gospodarskom listu *Inside Mortgage Finance*, agencije za ocjenjivanje financijske uspješnosti dale su najvišu ocjenu, AAA, rizičnim hipotekama koje čine oko 25% takvih hipoteka vrijednih 900 milijarda dolara, izdanih tijekom dvije godine, počevši od 2005. Riječ je o više od 220 milijarda dolara vrijednosnih papira rizičnih hipoteka koje su dobile najvišu ocjenu - AAA, bilo od kompanije Moody's, bilo od Fitch, bilo od Standard & Poors. Do ljeta 2005. godine, kako se nemogućnost plaćanja hipoteka širila zemljom poput poplave, to će se klupko početi odmotavati.

U tome je trenutku situacija postala vrlo ružna. Njihove pretpostavke i modeli, prema kojima su te kompanije davale željeni pečat odobrenja AAA, bile su zakonom zaštićena tajna. "Vjerujte nam..."

Prema jednom američkom ekonomskom stručnjaku s kojim je razgovarao autor ove knjige i koji je radio na poslovima ocjenjivanja financijske uspješnosti pa je imao pristup modelima i pretpostavkama iz tih modela, koje su primjenjivale kompanije Moody's, S & P i Fitch kako bi utvrdile hoće li skup hipoteka u kojemu su bile i rizične hipoteke dobiti ocjenu AAA ili ne, njihove su metode bile *unaprijed određene* kako bi dale najveću moguću ocjenu rizičnim novim vrijednosnim papirima. Procjenitelji su se koristili bivšim stopama vjerojatnosti neplaćanja, onima iz razdoblja kada su na snazi bile najniže kamatne stope, još od doba Velike ekonomske krize. Drugim riječima, svoje su procjene temeljili na razdoblju s nenormalno niskim stopama vjerojatnosti neplaćanja, kako bi ekstrapolacijom objavili da rizičan vrijednosni papir ima i da će u dalekoj budućnosti imati kvalitetu AAA. Osim toga, koristili su se podacima koji su pokazivali da se recesija rijetko događa u svih pedeset država odjednom, te da se uglavnom istodobno događa u jednoj ili nekoliko država, tako da, kada su u vrijednosni papir zapakirane hipoteke s mnogo geografski različitih područja, rizik od neplaćanja također postaje beznačajan.

Rizik od neplaćanja, čak i kod hipoteka s većim rizikom, "povijesno je gotovo minimalan", barem su to tako obrazlagali. Ocjena AAA, koju je kompanija Moody's davala bankama s Wall Streeta omogućila je tim bankama da svoje obveznice osigurane hipoteke prodaju mirovinskim fondovima ili gotovo svakome tko je želio "povećanje dobiti", ali bez rizika. Tako je to bilo u teoriji.

Oliver von Schweinitz, u svojoj vrlo pravodobnoj knjizi *Agencije za ocjenjivanje financijske uspješnosti: Njihovo poslovanje, regulacija i odgovornost* (*Rating Agencies: Their Business, Regulation and Liability*), to je izrazio ovako: "Sekuritizacija bez procjene financijske uspješnosti ne može se ni zamisliti." A zbog posebne prirode sekuritizacije hipotekarnih kredita, osiguranih imovinom, Oliver von Schweinitz ističe kako ti vrijednosni papiri, osigurani imovinom, "iako standardizirani, ipak predstavljaju jednokratne događaje, dok druga izdanja (korporativne obveznice, državne obveznice) uglavnom utječu na igrače koji se više puta uključuju u igru. Takvi, stalniji igrači, imaju manje želje za prijevarom od onih koji izdaju samo jednom."⁴⁰

Drugim riječima, s vrijednosnim je papirima osiguranim imovinom bilo više želje za prijevarom ili zlouporabom negoli kod tradicionalnog izdavanja obveznica, i to mnogo više.

Kompanije Moody's i S & P uživaju jedinstven status

Tri glavne agencije za ocjenjivanje financijske uspješnosti uživale su, prema američkom pravu, gotovo jedinstven status. Njih je državna Komisija za burzu i vrijednosnice prepoznala kao nacionalno priznate organizacije za statističko ocjenjivanje financijske uspješnosti (Nationally Recognized Statistical Rating Organizations, NRSRO). U Americi su, 2009. godi-

40 Von Schweinitz, Oliver, *Rating Agencies: Their Business, Regulation and Liability*, Unlimited Publishing LLC, Bloomington, Ind., 2007., str. 35. - 36.

ne, bile samo četiri takve kompanije. Četvrta, i znatno manja takva kompanija jest kanadska kompanija Dominion Bond Rating Service Ltd. U osnovi, tri glavne kompanije držale su kvazimonopol na posao ocjenjivanja kredita, i to širom svijeta.

Jedini američki zakon, kojim je reguliran rad tih agencija jest Zakon o reformi kreditnih agencija iz 2006. godine. To je zakon bez snage potrebne za njegovu učinkovitost, usvojen poslije sloma kompanije Enron. Četiri dana prije toga sloma, agencije za ocjenjivanje financijske uspješnosti dale su kompaniji Enron ocjenu "investicijske kvalitete", pa je šira javnost poslije toga zahtijevala preispitivanje procjenitelja. Učinak Zakona o reformi kreditnih agencija iz 2006. godine bio je ništavan u pogledu monopola na procjenjivanje, koji drže kompanije S & P, Moody's i Fitch.

Europska unija, također reagirajući na slučaj Enron, kao i na sličnu prijevaru talijanske kompanije Parmalat, zatražila je istragu o tome jesu li američke agencije za ocjenjivanje financijske uspješnosti, koje su napravile procjenu financijske uspješnosti kompanije Parmalat, bile u sukobu interesa (jesu), koliko su njihove metodologije bile transparentne (uopće nisu), te su pokrenule pitanje nepostojanja konkurencije (očitog).

Poslije nekoliko godina "proučavanja", te vjerojatno dosta tajnih pregovora banaka iz Europske unije, uključenih u igru sekuritizacije, Europska je komisija, 2006. godine, objavila kako će "nastaviti preispitivanje" (sic) tih agencija. Kompanije Moody's, S & P, te Fitch imaju prevlast i u poslovima ocjenjivanja financijske uspješnosti u Europskoj uniji. U toj igri ocjenjivanja suparnici ne postoje.

"Ovo je slobodna zemlja, zar ne?"

Prema američkome pravu, procjenitelji nisu odgovorni za svoje procjene, unatoč činjenici da su ulagači diljem svijeta če-

sto ovisili samo o ocjeni koju su dale kompanije Moody's ili S & P kao potvrdi kreditne sposobnosti, što se najviše ticalo upravo sekuritizirane imovine. Zakon o reformi kreditnih agencija iz 2006. godine ni na koji se način nije pozabavio odgovornošću agencija za ocjenjivanje financijske uspješnosti. Po tome je pitanju to bila bezvrijedna "reforma". A ipak, to je bio jedini zakon koji se uopće bavio takvim agencijama.

Oliver von Schweinitz istaknuo je to ovako: "Pravilo 10b-5 Zakona o vrijednosnicama i burzi iz 1934. vjerojatno je najvažniji temelj za tužbu za prijevaru na tržištu kapitala". To pravilo kaže da je "svakoj osobi zakonom nedopušteno... davati neistinite izjave o materijalnim činjenicama". To je zvučalo kao nešto konkretno. No, tada je američki Vrhovni sud, u presudi spora *Dura Pharmaceuticals, Inc. protiv Broudo*, iz 2005. godine, ustvrdio kako ocjene financijske uspješnosti nisu "izjave o materijalnim činjenicama" iz pravila 10-b. Ocjene koje su dale kompanije Moody's ili S & P ili Fitch prije su "samo mišljenja". One su tako zaštićene kao "povlastica o slobodi govora" prema Prvom amandmanu Ustava Sjedinjenih Američkih Država.⁴¹

Kompanija Moody's ili S & P mogla je reći što god je željela po pitanju stanja kompanije Enron ili Parmalat ili rizičnih vrijednosnih papira. "Ovo je slobodna zemlja, zar ne? Nema li svatko pravo na svoje mišljenje?"...

Ulagači bi dobili spor samo kada bi uspjeli dokazati da je postojalo namjerno i materijalno lažno prikazivanje činjenica koje je izravno ili "približno" prouzročilo ekonomski gubitak za ulagača, dakle, ne samo dokazati činjenicu da je cijena dionice bila prenapuhana i da je poslije pala. A jedini način na koji bi procjena tih agencija mogla biti taj "približan uzrok" gubitka za ulagača bio bi dokaz da se ulagač na tu ocjenu oslonio kao da je točna, zatim, činjenica da je ocjena utvrđena kao prijevarena ili da je cijena dionice pala zbog prijevare i tako prouzročila

41 *Dura Pharmaceuticals, Inc. v. Broudo*, 544 U.S. 366 (2005).

gubitak za ulagača. Dokazivanje takvih situacija na sudu pokazalo se prilično teško.

Američki su sudovi iz presude u presudu presuđivali da su financijska tržišta "učinkovita" i da će ona, zahvaljujući tome, uočiti bilo koju prijevaru u nekoj kompaniji ili kod vrijednosnih papira pa će ju u skladu s time i ocijeniti... jednoga dana. Stoga se nema potrebe brinuti o procjenitelju...⁴²

To je bila "samo-regulacija", o kojoj je, izgleda, razmišljao Alan Greenspan, kada je više puta intervenirao tako što se suprotstavio bilo kakvoj regulaciji novonastale revolucije u sekuritizaciji imovine.

Cijela ta revolucija sekuritizacije bila je poduprta američkom politikom koja kao da govori: "Ne čujemo ni za kakvo zlo, ne vidimo nikakvo zlo" i koja kaže da je ono što je "dobro za 'novčani trust', dobro i za narod". Bila je to perverzna parafraza perverzne izreke iz pedesetih godina tadašnjega direktora kompanije General Motors Charlesa Erwina Wilsona, koji je rekao: "Ono što je dobro za General Motors, dobro je i za Ameriku."

Igra rotirajuće krize

Osamnaest godina vladavine Alana Greenspana može se opisati kao rotiranje financijskih tržišta iz krize u još veću krizu, kako bi "novčani trust", koji je stajao iza Greenspanova plana, uspio prevladati ograničenja za širenje svoje moći nad svjetskim monetarnim sustavom.

Do početka 2009. godine većem je dijelu svijeta postalo jasno kako je Greenspanova revolucija sekuritizacije "nedostižan most" koji govori o kraju prevlasti dolara i svjetske prevlasti dolarskih financijskih institucija, što je trajalo nekoliko desetaka i više godina. Namjerni pokušaji revolucije sekuritizacije

vidljivi su iz sljedećeg. Prvo, u Greenspanovu neumoljivom odbijanju svakog pokušaja Kongresa da uvede makar i minimalnu regulaciju izvanburzovnih derivata kojima su banke trgovale među sobom. Zatim, u odbijanju promjene razlike vrijednosti dionica u odnosu na kredit za kupnju dionica, u višekratnoj potpori sekuritizacije drugorazrednim visokorizičnim hipotekarnim kreditima slabe kvalitete, u njegovom nemilosrdnom i deset godina dugom nasrtaju, kojim je oslabio Glass-Steagallovo zakon i, naposljetku, doveo do ukidanja ograničenja iz toga zakona koja su se odnosila na vlasništvo banaka nad investicijskim bankama i osiguravajućim kućama. To je vidljivo i iz njegove potpore Bushovu smanjenju poreza, što je, poslije 2001. godine, prouzročilo golemo povećanje državnog deficita. A, naposljetku, to je vidljivo i iz njegove potpore privatizaciji Zaklade za socijalno osiguranje, kako bi iz nje pretočio tisuće milijarda dolara gotovine svojim jatacima s Wall Streeta.

Cijela je ta politika bila dobro planirana i detaljno promišljena, a njezine su posljedice bile poznate i predvidljive. Cilj revolucije sekuritizacije bio je stvoriti svijet "novih financija" u kojemu će rizik biti uklonjen iz banaka i prenesen diljem zemaljske kugle do točke u kojoj nitko više ne može utvrditi gdje, zapravo, leži stvaran rizik.

Monoline (jednovrsno) osiguranje - Viagra za sekuritizaciju

Za one rizične vrijednosne papire, tj. obveznice za osiguranje hipoteke, koje nisu dobile ocjenu AAA, bio je potreban još jedan ključan dodatak. Umovi s Wall Streeta došli su do inventivnog rješenja.

Izdavatelj vrijednosnih papira, osiguranih hipotekom, mogao je te papire osigurati takozvanim monoline osiguranjem. Monoline osiguranje za slučaj neplaćanja kod vrijednosnih

papira, osiguranih imovinom, bio je još jedan nusproizvod Greenspanove revolucije sekuritizacije.

To je monoline osiguranje postalo nužna sastavnica u muljaži Wall Streeta poznatoj pod nazivom sekuritizacija. Uz određenu naknadu, specijalizirana, dakle, monoline osiguravajuća kuća osigurala bi ili jamčila skup rizičnih hipoteka za slučaj gospodarskog pada ili recesije, u kojoj siromašan vlasnik rizične nekretnine ne bi mogao nastaviti s otplatom svojim mjesečnih rata kredita.

Iako se monoline osiguranje pojavilo već početkom sedamdesetih godina, kao jamstvo za općinske obveznice, upravo je Greenspanova revolucija u sekuritizaciji za njega bila odskočna daska, koja ga je proslavila. Monoline osiguravateljske kompanije sastojale su se, zapravo, od jedanaest slabo kapitaliziranih kompanija pod labavom zakonskom regulativom, koje su sebe zvale "financijskim jamcima". Svima je sjedište bilo u New Yorku, a njihovo je poslovanje regulirao državni kontrolor osiguranja.

Njihova je udruga to izjavila ovako: "Monoline struktura osigurava da naša puna pozornost bude pridana dodatnoj vrijednosti naših klijenata na tržištu kapitala". U svakom slučaju, vrijednost su dodali. U prosincu 2007. godine pouzdano je procijenjeno da su monoline osiguravateljske kuće dale svoje jamstvo osiguranja kako bi omogućile ocjenu AAA sekuritiziranih vrijednosnih papira u vrijednosti većoj od 2.400 milijarda dolara.

Službene internetske stranice monoline trgovačkog udruženja navode: "Udruženje osiguravatelja financijskog jamstva (Association of Financial Guaranty Insurers, AFGI), jest trgovačko udruženje osiguravatelja i reosiguravatelja općinskih obveznica i vrijednosnih papira, osiguranih imovinom. Obveznica ili drugi vrijednosni papir, osiguran od člana udruženja AFGI, ima bezuvjetno i neporecivo jamstvo da će, u slučaju neplaćanja, kamate i glavnica biti plaćeni na vrijeme

i u cijelosti." Nema dvojbe da sada žale zbog svojih obećanja, jer brisanja rizičnih hipoteka i rastuća recesija, te neplaćanja po hipotekarnim kreditima, malim i slabo kapitaliziranim monoline osiguravajućim društvima znače ogromne zahtjeve za osiguranjem.

Glavni monoline osiguravatelji gotovo i nisu bila neka poznata imena: ACA Financial Guaranty Corp., Ambac Assurance, Assured Guaranty Corp., BluePoint Re Limited, CIFG, Financial Guaranty Insurance Company, Financial Security Assurance, MBIA Insurance Corporation, PMI Guaranty Co., Radian Asset Assurance Inc., RAM Reinsurance Company i XL Capital Assurance.

Pozoran čitatelj mogao bi se zapitati: "Tko osigurava tih jedanaest monoline osiguravatelja koji su jamčili milijarde, pa čak i tisuće milijarda u tokovima platnih transakcija tijekom pet proteklih godina financijske revolucije vrijednosnica osiguranih imovinom?"

Kratak odgovor glasi - nitko. Oni kažu: "Osam kompanija, članica udruženja AFGI, ima ocjenu platežne sposobnosti AAA, a dvije kompanije imaju ocjenu platežne sposobnosti AA." Naravno, te ocjene AAA ili AA, dale su im kompanije Moody's, Standard & Poors i Fitch.

Uz jamstvo od osiguravatelja obveznica kojemu je dana kreditna ocjena AAA, cijena kredita bila je manja no što bi je inače, a broj ulagača spremnih kupiti takve obveznice bio je veći.

Monoline osiguravajućim društvima činilo se da jamčenje takvih obveznica nema rizika, uz prosječne stope neplaćanja koje su se u razdoblju od 2003. do 2006. godine kretale oko 1%. Kao rezultat toga, monoline osiguravatelji financijskom su polugom povećavali svoju imovinu kako bi u svojim knjigama proveli emisiju, te za njih nije bilo neuobičajeno osiguravanje rizike 100 do 150 puta veće vrijednosti od njihove kapitalne osnovice. Sve do nedavno, osiguravajuće društvo Ambac

Assurance raspolagao je kapitalom od 5,7 milijarda dolara, u odnosu na 550 milijarda dolara za koje je jamčio.

Godine 1998. ured Nadzornika osiguranja savezne države New York, jedinog kontrolora monoline osiguravajućih društava, složio se s time da se monoline osiguravajućim društvima omogući prodaja CDS-ova, odnosno, zamjena osiguranja u slučaju nemogućnosti naplate kredita za vrijednosne papire, osigurane imovinom, poput vrijednosnih papira osiguranih hipotekom. Osnovat će se posebne tzv. "prazne" kompanije, preko kojih će se bankama moći izdati CDS-ovi u zamjenu za vrijednosne papire osigurane hipotekom.

Pomak prema osiguravanju sekuritiziranih obveznica bio je spektakularno unosan za monoline osiguravajuća društva. Premije Udruženja za osiguranje obveznica lokalne uprave (Municipal Bond Insurance Association, MBIA) narasle su s 235 milijuna dolara u 1998. na 998 milijuna dolara u 2007. godini. Godinu za godinom, premije su, do 2007. godine, narasle za 140%. Tada je stigla američka kriza rizičnih hipoteka, a glazba za monoline osiguravajuća društva je utihnula, smrtno.

Kako su hipotekarni krediti sadržani u obveznicama od banaka postali nenaplativi - rizični hipotekarni krediti, dani u 2006. godini, već su u siječnju 2008. bili nenaplativi po stopi od 20%, a monoline osiguravajuća društva bila su prisiljena uskočiti i pokriti te manjkave naplate.

Dana 3. veljače 2008. Udruženje za osiguranje općinskih obveznica otkrilo je 3,5 milijarde dolara u otpisima i drugim pristojbama nastalim za samo tri mjeseca, što je značilo gubitak od 2,3 milijarde dolara samo u jednom tromjesečju. To je vjerojatno bio samo vrh vrlo velike i vrlo hladne sante leda. Kada su analitičara osiguranja Donalda Lighta pitali koliki je bio potencijalan negativan gubitak, rekao je: "Odgovor nitko ne zna. Ne vjerujem da ćemo to znati prije, možda, trećeg ili četvrtog tromjesečja 2008. godine." Do tada, gubitci su bili katastrofalni.

Agencije za ocjenjivanje kreditne sposobnosti počele su smanjivati vrijednost monoline osiguravajućih društava, oduzimajući im njihove drage ocjene AAA, što je značilo da više ne mogu upisivati nove poslove, te da, u skladu s time, obveznice za koje su jamčili više ne mogu nositi ocjenu AAA.

Do 2008. godine jedino monoline osiguravajuće društvo kojemu su dvije agencije smanjile vrijednost, što se obično zahtijeva kako bi takav potez utjecao na kompaniju, jest Financial Guarantee Insurance Corporation (FGIC), srezan i od kompanije Fitch i od kompanije S & P Kompaniji Ambac Financial Group, drugom po veličini monoline osiguravajućem društvu, kompanija Fitch smanjila je ocjenu na AA, dok ostalim monoline osiguravajućim društvima prijete raznolika druga potencijalna upozorenja. Jedan od najvećih osiguravatelja američkih obveznica s Wall Streeta, AIG, nije bio ni pod nadzorom, budući da je svoju aktivnost skrivao preko londonske podružnice, te je, u rujnu 2008. godine, kada su njegovi gubici napokon objavljeni, cijela ta financijska kula od karata gotovo srušena sa zemljom.

Agencije za ocjenjivanje financijske uspješnosti provele su "računalno simulirane testove napetosti" kako bi odlučile bi li monoline osiguravajuća društva mogla "isplatiti iznose u slučaju neplaćanja kredita čija se veličina može usporediti s onom iz doba Velike ekonomske krize". Koliko se monoline osiguravatelji dugo mogu održati u stvarnoj krizi? Tvrdili su: "Naši izvori za plaćanje zahtjeva, koji su na raspolaganju za pokrivanje jamstva članovima... ukupno prelaze 34 milijarde dolara."⁴³

Tih je 34 milijarde dolara bilo kap u moru onoga što će se, tijekom iskupljivanja iz 2008. godine, brzo pokazati kao bačva bez dna. Procijenjeno je da je na tržištu vrijednosnih papira osiguranih imovinom, ugrubo jedna trećina svih transakcija

43 Udruženje osiguravatelja financijskog jamstva, "Our Claims-Paying Ability", na www.afgi.org/who-fact.htm.

bila "zapakirana" ili osigurana kod monoline osiguravajućih društava ocijenjenih ocjenom AAA. Ulagачi su zahtijevali jamstvene pakete za nestabilne zaloge ili za one zaloge koji nisu imali dugotrajnu uspješnost.⁴⁴

Prema Udruženju industrije vrijednosnih papira i financijskih tržišta, američke trgovinske grupacije, na kraju 2006. u Sjedinjenim Američkim Državama, vrijednosti vrijednosnih papira, osiguranih imovinom, uključujući i stambene hipoteke, prvorazredne i rizične, kredite na nezadužene dijelove stana ili kuće, kreditne kartice, studentske zajmove, auto-kredite, lizinge investicijske opreme i slično iznosila je, ukupno, oko 3.600 milijarda dolara. Srećom, rizik od neplaćanja nije bio vjerojatan za svih 3.600 milijarda dolara sekuritizirane imovine, niti je bilo vjerojatno da će do neplaćanja doći kod svih istodobno. Ali monoline osiguravatelji AFGI su, tijekom prošlih nekoliko godina, osigurali 2.400 milijarda dolara te gomile vrijednosnih papira osiguranih imovinom. Neki su analitičari, početkom veljače 2008., procijenili da bi potencijalni rizici isplate za osiguravatelja, prema optimističkim pretpostavkama, mogli biti veći od 200 milijarda dolara.

Izvan službenih knjiga ...

Ta golema revolucija sekuritizacije omogućila je bankama da imovinu iz svojih knjiga premjeste u neregulirana i mutna sredstva. One su hipotekarne kredite rasprodale po sniženoj cijeni preuzimateljima emisija vrijednosnih papira, poput bana-ka Merrill Lynch, Bear Stearns, Citigroup i sličnih financijskih organizacija koje se bave sekuritizacijom.

Preuzimatelji emisija vrijednosnih papira tada su taj hipotekarni zalog prodali svojim subjektima posebnog ulaganja

44 McNichols, James R, "Monoline Insurance & Financial Guaranty Reserving", na www.casact.org/pubs/forum/03ffforum/03ff231.pdf.

(Special Investment Vehicle, SIV). Privlačnost tih samostojećih subjekata bila je u tome što su oni i njihovi potencijalni gubitci, barem u teoriji, bili odvojeni od glavne banke preuzimatelja. U slučaju da poslovi vezani uz vrijednosne papire osigurane imovinom, ne daj Bože, ikada izmaknu kontroli, štetu će snositi samo SIV, a ne i banka Citigroup ili Merrill Lynch.

Sumnjivi tokovi prihoda od rizičnih hipotekarnih i sličnih kredita niske kvalitete, jednom zapakirani u nove obveznice osigurane hipoteke ili slične vrijednosne papire, poslije toga često su dobivali injekciju monoline osiguranja, vrstu financijske Viagre za hipoteke loše kvalitete, poput tzv. hipoteka NINA (No Income, No Assets - bez prihoda, bez imetka) ili "kredita lažljivaca" (Liars' Loans), odnosno, kredita u kojima dohodak nije potvrđen, nego su odobreni samo na temelju izjave o dohotku. Takvi su krediti bili uobičajeni tijekom kolosalnog Greenspanova programa pod nazivom "gospodarstvo nekretnina", pa sve do srpnja 2007. godine.

Prema Udruženju hipotekarnih posrednika za odgovorno pozajmljivanje, grupacije za zaštitu potrošača, do 2006. godine krediti lažljivaca činili su zapanjujućih 62% svih odobrenih hipotekarnih kredita u SAD-u. U jednoj neovisnoj reviziji uzorka hipotekarnih kredita bez potvrđenog dohotka, provedenoj 2006. godine u saveznoj državi Virginiji, revizori su pronašli, na temelju zapisa američke Porezne službe, da je kod gotovo 60% kredita bez potvrđenog dohotka dohodak bio preuveličan za više od 50%. Ti su navodni krediti sada došli na naplatu ili, još i gore, nemogućnost otplate tih "kredita lažljivaca" poslije 2001. godine, pomela je cijelo američko tržište nekretnina.⁴⁵

Ništa od toga ne bi bilo moguće bez sekuritizacije, bez pune potpore Greenspanova Sustava banaka za savezne pričuve, bez opoziva Glass-Steagallova zakona, bez monoline osiguranja, bez suradnje vodećih agencija za ocjenjivanje financijske

45 Dorfman, Dan, "Liars' Loans Could Make Many Moan", *The New York Sun*, 20. prosinca 2006.

uspješnosti, te daljnje prodaje toga rizika, koju su provodile banke, koje su odobrile hipotekarne kredite, a rizik su prodavale preuzimateljima izdanja vrijednosnih papira koji su ih, sve, zapakirali, rangirali i osigurali kao hipoteke klase AAA.

Zapravo je Greenspanova revolucija "nove financije" doslovno uklonila branu za poplavu prijave na svakoj razini, od brokera stambenih hipoteka do kreditnih agencija, od banaka za sekuritizaciju s Wall Streeta i iz Londona pa do agencija za ocjenjivanje financijske uspješnosti. Prepuštanje nadzora nad novosekuritiziranom imovinom, vrijednom stotine milijarda dolara, privatnoj "samoregulaciji" među bankama izdavateljima, poput banke Bear Stearn, Merrill Lynch ili Citigroup, te njihovim agencijama za ocjenjivanje financijske uspješnosti, bilo je isto kao dolijevanje ulja na vatru. Kada je, 2007. godine, s lanca puštena financijska inačica cunamija, nije trebalo dugo da to postane očito i cijelome svijetu.

KRAJ DOLARSKOG SUSTAVA

Dolazi, evo, sedam godina velikog obilja svoj zemlji egipatskoj; a poslije njih nastat će sedam gladnih godina; kada će se zaboraviti sve obilje u zemlji egipatskoj; a glad će proždrijeti zemlju.

(Post 41,28-30)

Mala banka diže veliku buku

Krah sekuritizacije, u vrijednosti od više tisuća milijarda dolara, čije je središte bilo u SAD-u, počeo se otkrivati u srpnju 2007. godine s krizom likvidnosti dva špekulacijska fonda u vlasništvu newyorške investicijske banke Bear Stearns, jedne od najvećih i najuspješnijih investicijskih banaka na svijetu, čijim se uslugama, radi upravljanja dijelom svoga neizmjernog bogatstva, navodno koristi i obitelj Bush.

Ta su dva špekulacijska fonda uložila znatan dio svoga kapitala u rizične hipotekarne vrijednosne papire. Šteta se ubrzo proširila preko Atlantskog oceana na malu banku u vlasništvu njemačke države, banku IKB, odnosno, Deutsche Industriebank. U srpnju 2007. godine, Rhineland Funding, kuća potpuno u vlasništvu banke IKB, posjedovala je približno 20 milijarda dolara komercijalnih papira osiguranih imovinom (Asset Backed Commercial Paper, ABCP). Sredinom srpnja ulagači su odbili vrijednosnice tvrtke Rhineland Funding, što je pokrenulo paniku diljem svjetskog tržišta obveznica osiguranih imovinom, jer su se novosti o tome da je banka IKB pred

bankrotom raširile kao prerijski požar. To je Europsku središnju banku (ESB) prisililo da u tržište ubrizga rekordne količine novca, kako bi bankarski sustav ostao likvidan.

Tvrtka Rhineland Funding zatražila je od banke IKB da joj omogući kreditnu liniju. Ispalo je da banka IKB nema dostatnb gotovine ili likvidne imovine kojom bi udovoljila tome zahtjevu, te je spašena samo žurnim kreditom od 10 milijarda dolara, koji joj je omogućio njezin glavni dioničar, državna banka Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW). Ironično, to je bila ista banka koja je, potkraj četrdesetih godina, predvodila Marshallov plan rekonstrukcije ratom uništene Njemačke. Ubrzo će svijetu postati jasno da je žurno potreban jedan novi Marshallov plan ili nekakav sličan financijski program, samo ovoga puta za gospodarstvo Sjedinjenih Američkih Država.

Intervencija banke KfW, umjesto da zaustavi paniku, potaknula je banke diljem svijeta, da počnu nagomilavati svoje pričuve, i navale na sve komercijalne papire, koje su izdali neslužbeni subjekti posebne namjene, što su ih osnovale međunarodne banke.

Komercijalni papiri osigurani imovinom (ABCP) bili su još jedan u nizu velikih proizvoda revolucije sekuritizacije imovine, koje su njegovali guverner Greenspan i banke s Wall Streeta. Ti su proizvodi stvoreni da uklone rizik iz bankovnih završnih računa, dok su istodobno bankama omogućivali da knjiže fine zarade od dobiti koju su stvorili subjekti posebne namjene. To je još jedan primjer kako imati i ovce i novce, samo što, na kraju, to sve nije funkcioniralo onako kako je ustroj s Wall Streeta sebi zamislio.

Subjekti posebne namjene obično bi izdavali vrijednosnice u obliku komercijalnih papira, pokrivene tokovima plaćanja od naplata u gotovini, ostvarenih kroz imovinski portfelj, koji je ležao u osnovi samog subjekta. Ti su komercijalni papiri bili kratkoročan dug, obično u trajanju od najviše 270 dana. Presudnu važnost ima to što su bili izuzeti od zahtjeva za regi-

straciju, spomenutog u Zakonu o vrijednosnim papirima SAD-a iz 1933. godine. Bili su to, zapravo, neregistrirani vrijednosni papiri, rupa u zakonu u smislu transparentnosti.

ABCP-i su obično izdavani iz skupova potraživanja od kupaca, potraživanja od kreditnih kartica, kredita i najмова auta i opreme, te obveznica osiguranog duga. Izdavatelj bi od lokalnih banaka prikupio možda stotine ili nekoliko tisuća malih, pojedinačnih, kredita za kupnju automobila, koje bi kupio po sniženoj cijeni, te zatim od njih stvorio novu obveznicu, čija bi se vrijednost temeljila na procijenjenom budućem mjesečnom pritoku gotovine od otplata tih kredita za kupnju automobila, ili na pritoku gotovine od otplata po kreditnim karticama ili iz sličnog izvora.

U slučaju banke IKB iz Njemačke, dotok novca očekivao se od njezina portfelja u rizičnim američkim stambenim hipotekama, odnosno, obveznicama osiguranog duga, pokrivenih hipotekama. I više je nego upitno što je ta europska banka, namijenjena kreditiranju srednje velikih njemačkih industrijskih kompanija, činila kupnjom takvih mutnih vrijednosnica poput iznimno visoko rizičnih američkih hipotekarnih vrijednosnih papira. Osnovni rizik s kojim su se suočavali oni što su ulagali u komercijalne papire osigurane imovinom bilo je propadanje te imovine, odnosno, mogućnost da neki krediti, od kojih se sastoji taj vrijednosni papir, postanu nenaplativi, a upravo je to, u ljeto 2007. godine, počelo bjesnjeti diljem američkoga tržišta hipoteka.

Problem s obveznicama osiguranog duga bio je u tome što se njima, nakon što su jednom izdane, rijetko trgovalo. One su još bile novost i nitko ih još nije bio testirao u žurnoj prodaji. Njihovu vrijednost nije određivalo tržište, nego se ona temeljila na kompliciranim teoretskim modelima.

Kada su, u kolovozu 2007. godine, vlasnici obveznica osiguranog duga širom svijeta naglo i hitno trebali novac za tržišnu rasprodaju, otkrili su da je tržišna vrijednost njihovih obveznica

znatno manja od njihove knjigovodstvene vrijednosti. Tako su, umjesto da hitno potreban novac za pokrivanje dugova namaknu prodajom tih obveznica, bili prisiljeni prodati likvidne, visoko kvalitetne i prvorazredne dionice, državne obveznice i vrijedne kovine.

Kriza sovjetskog financijskog sustava prvo se pojavila u svezi s malom njemačkom bankom IKB, u ljeto 2007. godine, kada su otkriveni njezini znatni krediti dani za američke drugorazredne kredite.

To je značilo da je kriza obveznica osiguranog duga prouzročila i smanjenje vrijednosti samih obveznica i dionica. No, ta kap u cijeni dionica ubrzo je zarazila špekulacijske fondove. Mogućnost tako dramatičnog sloma cijena nije bila predviđena teoretskim modelima, kojima se koristio svaki takav kvantitativno orijentiran špekulacijski fond, pa je on prouzročio velike gubitke u tome dijelu tržišta, u čemu su predvodila dva fonda banke Bear Stearns. Veliki gubitci vodećih špekulacijskih fondova povećali su nesigurnost i pojačali krizu.

Bio je to početak kolateralne štete kolosalnih razmjera, uništenje bogatstva bez primjera u povijesti. Svi su se bankovni modeli rizika do jednog slomili.

U temeljima krize, koja je konačno i neizbježno izbila sredinom 2007., bio je nedostatak transparentnosti. Nedostatak transparentnosti, kako je već prije spomenuto, postojao je zbog činjenice da su umjesto širenja rizika na transparentan način, kao što je predviđeno u okviru prihvaćene ekonomske teorije, sudionici na tržištu odlučili na razne načine osigurati rizičnu imovinu, promicanjem visoko rizične imovine, koja donosi velike profite, ali nisu jasno naznačili svoj rizik. Povrh toga, agencije za ocjenu kreditne sposobnosti, pri pogledu na ugrađene rizike proizvoda, zažmirile su na jedno oko. One su se za procjenu takvih vrijednosnih papira koristile istim manjkavim modelima. Činjenica da se tim obveznicama rijetko trgovalo značila je da nije bila poznata čak ni približna vrijednost tih financijskih proizvoda.¹

Ignoriranje lekcija LTCM-a

U kolovozu 2007. godine nestalo je povjerenja među bankama na međunarodnom i međubankovnom tržištu, središtu svjetskog bankovnog sustava, koje se oslanjalo na komercijalne papire osigurane imovinom. A taj je gubitak povjerenja suočio bankarski sustav s krizom toga sustava. Sada je kriza zaprijetila slomom banaka jedne za drugom, poput domino pločica, sličnom onome u Europi iz 1931. godine, kada su francuske banke, iz političkih razloga, isključile austrijsku banku Creditanstalt.

1 UNCTAD Secretariat, *Recent developments on global financial markets: Note by the UNCTAD secretariat*, TD/B/54/CRR2, Ženeva, 28. rujna 2007.

"Nove financije" Sustava banaka za savezne pričuve pokazale su da su one, zapravo, golemi izvor nove nestabilnosti.²

Svjetski financijski sustav suočio se s opasnosti od krize toga sustava još u rujnu 1998. godine, kada je krahirao fond Long-Term Capital Management (LTCM), špekulacijski fond iz Greenwicha, grada u saveznoj državi Connecticut. Tada je samo izvanredno koordinirana središnja bankarska intervencija, koju su vodile Greenspanove banke za savezne pričuve, spriječila slom na svjetskoj razini.

Kriza špekulacijskog fonda LTCM sadržavala je u sebi klicu svega što je danas pošlo po zlu s tržištima sekuritizacije imovine, vrijednim više tisuća milijarda dolara. No, zanimljivo je da su Alan Greenspan i druge osobe na odgovornim položajima sustavno odbijali ozbiljno shvatiti te lekcije.

Jedan od izvora strahopoštovanja koje je špekulacijski fond LTCM ulijevao bio je "tim iz snova" koji je njime upravljao. Glavni izvršni direktor i osnivač bio je John Meriwether, legendarni trgovac s Wall Streeta, koji je, poslije skandala oko kupnje američkih državnih obveznica, napustio banku Salomon Brothers. Taj skandal nije nimalo umanjio njegovo samopouzdanje. Upitan vjeruje li u djelotvorna tržišta, jednom je skromno odgovorio: "JA ih ČINIM djelotvornima!"

Među glavnim dioničarima špekulacijskog fonda LTCM bila su dva poznata stručnjaka iz "znanosti" rizika, Myron Scholes i Robert Merton. Njih je, 1997. godine, Švedska akademija znanosti nagradila Nobelovom nagradom za ekonomiju za njihov rad na derivatima. Myron Scholes i njegov kolega Fisher Black osmislili su, 1973. godine, izvornu teoriju vrednovanja opcija, takozvani Black-Scholesov model, spomenut u prethodnome poglavlju, koji je postavio temelje za poplavu derivata vrijed-

2 Za malo poznata politička zbivanja u pozadini krize banke Creditanstalt iz 1931. godine, koja su vodila slomu njemačkih banaka jedne za drugom, poput domino pločica, vidi Engdahl, F. William, *Stoljeće rata: anglo-američka naftna politika i novi svjetski poredak*, Detecta, Zagreb, 2008., šesto poglavlje.

nu više tisuća milijarda dolara, koja se dogodila dvadesetak godina kasnije. U poslovanje špekulacijskog fonda LTCM bila je uključena i skupina blistavih profesora financija, doktora matematike i fizike, te drugih mislitelja sposobnih izumiti iznimno složene, odvažne i profitabilne financijske sheme.

Black-Scholesovi modeli - temeljne pogriješke modela rizika

Postojala je samo jedna pogriješka. Temeljne postavke rizika nobelovaca Scholesa i Mertonsa, pretpostavke na kojima su izgrađeni svi njihovi modeli, bile su jednostavno pogriješne. One nisu samo bile sagrađene od pijeska, nego od živoga pijeska. Bile su iz temelja i katastrofično pogriješne.

Njihov matematički model vrednovanja opcija pretpostavio je da postoje savršena tržišta, toliko izvanredno velika i duboka da potezi pojedinih trgovaca ne mogu utjecati na cijene. Osim toga, pretpostavili su da su tržišta i igrači na tržištima racionalni. Stvarnost je pričala upravo suprotnu priču, prema kojoj su tržišta, dugoročno gledano, iz temelja iracionalna. Ali, modeli vrednovanja rizika Fischera Blacka, Myrona Scholesa i drugih, tijekom prethodnih dvadeset i više godina, omogućili su bankama i financijskim institucijama da tradicionalnu opreznost u odobravanju kredita proglase zastarjelom. Uz odgovarajuće opcije kao vrstu osiguranja nije se više trebalo brinuti o riziku. Ili je barem tako vjerovao Wall Street. Jedite, pijte i budite veseli, i kupite svoje bonuse od milijun dolara...

Ali, pretpostavke modela rizika koje su osmislili ekonomisti Black, Scholes i Merton ignorirale su stvarne uvjete, koji su prevladavali na tržištu u vrijeme svake veće tržišne panike još od uvođenja Black-Scholesovog modela na Chicagošku burzu opcija. Osim toga, taj je model ignorirao temeljnu ulogu opcija i "portfeljnog osiguranja" u slomu burze iz 1987. godine, a

ignorirao je i uzroke panike koja je 1998. srušila špekulacijski fond Long Term Capital Management, u kojemu su partneri bili i Myron Scholes i Robert Merton. Wall Street je, zajedno s ekonomistima i guvernerima banaka za savezne pričuve, među kojima se posebno ističe Alan Greenspan, blaženo ignorirao očitu stvarnost.

Financijska tržišta, suprotno religioznoj dogmi koja se već desetcima godina poučava u svakoj poslovnoj školi, nisu modeli koji se ponašaju glatko i bez poteškoća i ne slijede Gaussovu zvonoliku krivulju kao da su nekakvi svemirski zakoni. Ipak, Nobelove nagrade što su ih dobili glavni tvorci modernih teorija financijskog inženjeringa, kojemu je danas dano zvučno ime "financijska ekonomija", okružilo je neispravan model aurom papine nepogrješivosti.

Samo tri godine poslije sloma burze iz 1987. godine, sloma koji su prouzročili derivati i pogrješni modeli rizika, Odbor za dodjelu Nobelovih nagrada iz Švedske nagradio je Harryja Markowitza i Mertona Millera zbog unaprjeđenja istih manjkavih ideja o riziku. Godine 1997., usred azijske krize, u kojoj su derivati imali glavnu ulogu, Nobelovu su nagradu dali i Robertu Mertonu i Myronu Scholesu.³

U slučaju pogrješnih modela rizika, koji su bili u uporabi još od nastanka financijskih derivata iz osamdesetih godina, možda je najzanimljivije to što se njih, cijelo to vrijeme, pa tijekom eksplozivnog rasta sekuritizacije imovine u posljednjih desetak godina, vrlo slabo preispitivalo.

Ali trgovci iz špekulacijskog fonda LTCM, kao i oni koji su ih slijedili do ruba financijskog bezdana u kolovozu 1998., nisu imali osiguranje od jedinog problema s kojim su se tada suočili - rizika sustava. Rizik sustava dogodio se upravo kada

3 Schroy, John Oswin, "Fallacies of the Nobel Gods: Essey on Financial Economics and Nobel Laureates", na <http://www.capital-flow-analysis.com/investment-essays/nobelgods.html>.

se pokazalo da se "neostvariv događaj", odnosno, bankrot ruske države, i ostvario.

Ipak, unatoč jasnim lekcijama vrlo bolnog kraha špekulacijskog fonda LTCM, koje su jasno dale do znanja da ne postoje, niti su postojali, nikakvi derivati koji bi mogli poslužiti kao osiguranje u slučaju rizika sustava, Alan Greenspan, Robert Rubin i newyorške banke nastavile su se oslanjati na svoje modele rizika, kao da se ništa nije dogodilo. Bankrot ruske države odbačen je kao "nešto što se događa jednom u sto godina".

Bankari s Wall Streeta već su krenuli dalje u stvaranje dot-com balona i, poslije njega, najvećeg financijskog balona u ljudskoj povijesti - balona sekuritizacije imovine, u razdoblju od 2002. do 2007. godine. Strategija banaka s Wall Streeta bila je, pomoću derivata i drugih instrumenata, poput sekuritizacije, ukloniti rizik iz svojih završnih računa. Tada bi te nove vrijednosne papire prodali ostatku svijeta, što je bio jasan put za izgradnju njihove gotovo neograničene monetarne moći nad ostatkom svijeta. Bankari s Wall Streeta doslovno su se opili vlastitom lažnom promocijom i manjkavim modelima rizika. Oni su sebe doslovno smatrali "bogovima novca".

Život nije zvonolika krivulja

Rizik i njegovo vrednovanje nisu se ponašali kao zvonolika krivulja, ni na financijskim tržištima ni pri eksploataciji naftnih polja. Godine 1900. jedan manje poznat francuski matematičar i financijski špekulant, imenom Louis Bachelier, tvrdio je da promjene cijene obveznica ili dionica slijede zvonoliku krivulju koju je izumio njemački matematičar Carl Friedrich Gauss, kao idealizirani radni model za kartiranje statističkih vjerojatnosti u slučaju raznih događaja. Zvonolika krivulja pretpostavlja slabi oblik slučajnosti u fluktuacijama cijena, isto kao što standardni test kvocijenta inteligencije svojom formom definira 100 kao

"prosijek", odnosno, središte zvona kod krivulje. Bila je to vrsta korisne alkemije, ali ipak alkemije.

Pretpostavka da će se financijske varijacije vrednovanja rizika u osnovi ponašati kao zvonolike krivulje omogućila je "vrhunskim znanstvenicima" s Wall Streeta da proizvedu beskrajan niz novih financijskih proizvoda, od kojih je svaki sljedeći bio tajanstveniji i složeniji od prethodnoga. "Vrhunski znanstvenici" (rocket scientists) bio je naziv što ga je Wall Street dao matematičkim štreberima i fizičarima koje su zaposlili kako bi shvatili složena nova financijska gledišta i osmislili klupko financijskih derivata. Kako je američka industrijska osnova već dugo slabila, najtalentiraniji su američki znanstveni umovi bili povučeni na Wall Street.

"Zakon velikih brojeva" dodan je tome koktelu modela rizika kako bi se njime objasnila situacija prema kojoj, kada broj događaja postane dostatno velik, poput bacanja novčića ili kocke, vrijednost pritječe na stabilnu vrijednost tijekom dužeg razdoblja. Zakon velikih brojeva, koji u stvarnosti nije uopće priznat kao znanstveni zakon, omogućio je bankama poput Citigroup ili Chase izdavanje stotina milijuna kreditnih kartica Visa, bez i površne kreditne provjere, i to na temelju podataka koji pokazuju da je u "normalnim" uvjetima nenaplata potraživanja po kreditnim karticama toliko rijetka da ju nije vrijedno ni uzeti u obzir.⁴

Problemi s modelima temeljenim na distribuciji zvonolike krivulje ili zakonu velikih brojeva pojavljuju se u nenormalnim razdobljima, poput žestoke ekonomske recesije, slične onoj kroz koju, od 2007. godine, prolazi gospodarstvo Sjedinjenih Američkih Država, i koja se može usporediti možda jedino s

4 Za dobro obrađenu temu o temeljnim teoretskim pogreškama ekonomskih i financijskih tržišnih modela koji se koriste danas i koje on naziva velikim oštacima katastrofičnih promjena cijena, preporučujem knjigu matematičara sa Sveučilišta Yale i izumitelja fraktalne geometrije Benoita Mandelbrota, u Mandelbrot, Benoit i Hudson, Richard L., *The (mis) Behaviour of Markets: A Fractal View of Risk, Ruin and Reward*, Profile Books Ltd., London, 2004.

onom iz razdoblja od 1931. do 1939. godine. Još i gore, modeli rizika koji su trenutačno u uporabi zapravo su doveli do stvaranja balona nekretnina, koji je gromoglasno puknuo u kolovozu 2007. godine.

Vrlo je zanimljivo kako su profesori ekonomije s američkih sveučilišta, direktori investicijskih banaka s Wall Streeta, guverneri američkih banaka za savezne pričuve, američki ministri financija, švedski suci za dodjelu Nobelove nagrade za ekonomiju, britanski ministri financija, direktori banaka iz londonskoga Cityja, članovi Upravnoga odbora Engleske banke, da navedemo samo glavne igrače, bili voljni zažmiriti na jedno oko na činjenicu da ekonomska teorija, kao ni teorije ponašanja tržišta, teorije određivanja cijena rizika derivata, odnosno, sve takve teorije nisu sposobne predvidjeti, a kamoli spriječiti nelinearna iznenađenja.⁵

Teorija na kojoj su, na kraju krajeva, počivale tisuće milijarda dolara svjetskih kreditnih obveza nije bila sposobna predvidjeti pucanje špekulativnih balona, ni onoga iz listopada 1987., ni onoga iz veljače 1994., ni onoga iz ožujka 2002., a poglavito ne onoga iz srpnja 2007. godine. Ona to nije mogla zato što je, u prvome redu, sam primijenjeni model stvorio uvjete koji su vodili sve većim i sve razornijim balonima. Financijska ekonomija bila je samo još jedna riječ za neobuzdano špekulativno pretjerivanje, proces koji neizbježno stvara balone, poslije čega slijedi njihovo pucanje.

5 MacKenzie, Donald, *An Engine, Not a Camera: How Financial Models Shape Markets*, The MIT Press, Cambridge, Mass., 2008. MacKenzie dokumentira proces kojim je osnivač Chicaggoške (Čikaške) robne burze unajmio ekonomistu sa Sveučilišta Chicago Milтона Friedmana da osmisli argument kojim će se omogućiti trgovanje terminskim deviznim ugovorima i deviznim opcijama početkom sedamdesetih godina, te kako je razvoj teorije vrednovanja opcija Fischera Blacka i Myrona Scholesa, poslije nekog vremena, dao izvršnim direktorima Wall Streeta sigurnost da se njihovo trgovanje derivatima temelji na "stvarnoj znanosti". To, naravno, nije bilo potvrđeno sve do sloma svijeta sekuritizacije iz 2007. godine.

Teorija koja nije bila kadra objasniti toliko važne, nelinearne iznenadne događaje, kojima se definiraju neki pojmovi, nije bila vrijedna papira na kojemu je napisana, unatoč Nobelovim nagradama. Ipak, guverneri Sustava banaka za savezne pričuve, od Alana Greenspana do Bena Bernanke, te američki ministri financija od Roberta Rubina preko Larryja Summersa i Henryja Paulsena do Tima Geithnera, pazili su da Kongres nikada ne stavi svoju zakonodavnu ruku na egzotične financijske instrumente stvarane na temelju teorije koja je bila u sukobu sa stvarnim životom.

Dana 29. rujna 1998. Reuters je objavio ovo:

Nijedan pokušaj reguliranja derivata, čak i nakon sloma i posljedičnog spasa špekulacijskog fonda LTCM, nije bio uspješan. Regulatornoj agenciji Commodity Futures Trading Commission (CFTC) (državna agencija s nominalnim nadzorom nad trgovinom derivata - napomena autora) bilo je zabranjeno proširiti svoju regulativu nad derivatima, i to zakonom koji su, kasno u ponedjeljak, odobrili medijatori američkog Kongresa i Senata. Ranije toga mjeseca republikanski su predsjednici senatskog i kongresnog Odbora za poljoprivredu zatražili zakon za ograničavanje regulatorne ovlasti CFTC-a nad neslužbenim derivatima, zbog navodne brige za industriju.

Pritom je "industrija", naravno, označavala velike banke. Reuters dodaje:

Kada je CFTC pokrenuo pitanje o izvornom predmetu regulacije, i guverner Sustava banaka za savezne pričuve Alan Greenspan i ministar financija Rubin priskočili su u obranu industrije, tvrdeći kako industrija ne treba regulaciju, te da će to otjerati poslovanje izvan države.⁶

Nepopustljivo odbijanje regulativnog nadzora nad eksplozivnim novim financijskim instrumentima, od CDS-ova (zamjena osiguranja u slučaju nemogućnosti plaćanja kredita) pa do vrijednosnica pokrivenih hipotekom i lepeze sličnih egzotičnih financijskih inovacija "raspodjele rizika", koje je započelo ko-

načnim opozivom Glass-Steagallovog zakona iz 1999. godine, kojim su banke što su poslovale vrijednosnim papirima bile strogo odvojene od komercijalnih kreditnih banaka, otvorilo je, u srpnju 2007., put za drugu Veliku ekonomsku krizu u razdoblju kraćem od jednog stoljeća. Budući će povjesničari, bez sumnje, taj tren opisivati kao početak konačnog sloma Sjedinjenih Američkih Država kao svjetske financijske sile.

Prijevara *à la carte*

Lekcije iz krize sustava špekulacijskog fonda LTCM, iz 1998. godine, veliki su igrači newyorškog financijskog ustroja zaboravili u roku od nekoliko tjedana. Oni su očito računali na to da će ih, u slučaju sljedeće krize, iskupiti država, točnije rečeno, porezni obveznici. Zašto onda to mijenjati...

Kada je Glass-Steagallov zakon napokon opozvan, potkraj 1999. godine, banke su se slobodno mogle dokopati suparnika unutar cijeloga spektra financijskih institucija, od osiguravajućih društava do potrošačkih kredita ili financijskih kuća. Krajinolik američkog bankarstva prošao je kroz drastičnu promjenu. Revolucija sekuritizacije imovine bila je spremna za lansiranje.

Kada je nestalo Glass-Steagallovog zakona, Sustav banaka za savezne pričuve izravno je provodio nadzor još samo nad bankovnim holdinzima i pomoćnim, isključivo kreditnim, bankama. Ako banka Citigroup odluči zatvoriti svoju podružnicu u rizičnom susjedstvu, koja je pod nadzorom države, i umjesto nje otvoriti novu nereguliranu kćerinsku kompaniju u svom potpunom vlasništvu, pod nazivom CitiFinancial, specijaliziranu za rizične kredite, s idejom da posluje na tome području, ta bi kćerinska kompanija mogla poslovati pod potpuno drukčijom i vrlo labavom regulativom.

Društvo CitiFinancial moglo bi tako odobravati hipotekarne kredite neovisno o banci Citibank, što se i dogodilo. Potrošačke

skupine optužile su kuću CitiFinancial da se specijalizirala za takozvane "strvinarske kredite", u kojima su hipotekarni brokeri ili prodavači bez skrupula nametali obiteljima ili osobama takve kredite koji su bili znatno ispod njihove mogućnosti poimanja rizika, a da ne spominjemo činjenicu da su bili i znatno ispod njihove mogućnosti otplate kredita. A pritom banka Citigroup nije bila ništa drugačija od većine velikih američkih banaka i hipotekarnih kreditora.

Dana 8. siječnja 2008. banka Citigroup objavila je, uz glasan i hvalisav proglas, svoj pročišćeni "posao s američkim stambenim hipotekama", uključujući i odobravanje, usluživanje te sekuritizaciju hipoteka. Začudo, u toj je objavi propustila spomenuti CitiFinancial, upravo onu podružnicu koja je u svojim knjigama imala uknjižen najveći rizik.⁷

Krediti lažljivaca, NINA i orgija bankovne prijevare

Nije trebalo dugo, a kreditne su banke diljem Amerike shvatile da sjede na vrelu bogatstva većem od kalifornijske zlatne groznice. Budući da se više nisu morale brinuti o tome hoće li nositelj hipotekarnog kredita moći u idućih nekoliko desetaka godina otplaćivati svoj dug, shvatile su da zarađuju na čistoj količini kredita i njihovoj preprodaji osiguravateljima.

Ubrzo je postalo uobičajeno da banke, za izdavanje hipotekarnih kredita zaposle vanjske suradnike, neovisne brokere. Ti su se brokeri, umjesto da samo provjere te kredite, oslanjali, često potpuno, na razne on-line kreditne upitnike, slične onima za prijavu za Visa karticu, a naknadno nije obavljeno nikakvo daljnje ispitivanje. Postalo je uobičajeno da banke kreditori brokerima nude poticaje u obliku bonusa, kako bi ovi prodali što više hipotekarnih kredita, što je na još jedan način omogu-

⁷ Citirano iz Inner City Press, *The Citigroup Watch*, 28. siječnja 2008., na www.innercitypress.org.citi.html.

ćivalo tu golemu prijevaru. Banke su više zaradile stvaranjem velike količine kredita, koje su poslije toga prodale na Wall Streetu, kao materijal za sekuritizaciju. Svijet tradicionalnog bankarstva okrenuo se naglavačke.

Kako banke više nisu imale poticaj za osiguranje solidnosti zajmoprimca pomoću minimalnih gotovinskih isplata i iscrpljujućih pozadinskih kreditnih provjera, mnoge su američke banke, samo kako bi "obrale vrhnje" na količini kredita i povećale svoju zaradu, razdijelile takozvane "kredite lažljivaca", kako su ih same cinično zvale. One su znale da će osoba, kako bi kupila dom iz snova, i lagati po pitanju o svojoj kreditnoj sposobnosti i dohotku. No, to im jednostavno nije bilo važno. One su rizik prodale čim se tinta na ugovoru o hipotekarnom kreditu sušila.

Poslije 2002. godine za takve se kredite pojavila nova terminologija, poput naziva NINA (No Income, No Assets, "bez prihoda, bez imovine"). "Nema problema, gospodine. Ovdje je vaših 400.000 dolara za vaš novi dom. Uživajte."

Kako Glass-Steagallova zakona više nije bilo, banke su mogle osnivati cijelu lepezu odvojenih tijela, potpuno u svome vlasništvu, koja su obrađivala cvatuće poslovanje stambenim hipotekarnim kreditima. Div u tome poslu bila je banka Citigroup, najveća američka bankovna grupacija, koja je, poslije opoziva Glass-Steagallova zakona, postala pravi financijski behemot, s više od 2.400 milijarda dolara ukupne imovine (sic), što je više od godišnjeg BDP-a gotovo svih zemalja svijeta, osim šest najvećih.

Grupaciji Citigroup pripadalo je i osiguravajuće društvo Travelers Insurance, koje je bilo pod nadzorom države. Njoj je pripadala i stara velika banka za male kredite Citibank, kao i investicijska banka s Wall Streeta Smith Barney. Pripadalo joj je i agresivno rizično kreditorsko društvo CitiFinancial, koje je, prema brojnim izvješćima clijenata, bilo jedno od najagresivnijih kreditora strvinara, i nametalo rizične hipo-

teke zajmoprincipima, koji često nisu bili upućeni ili nisu bili solventni, i koji su često živjeli u siromašnim crnačkim ili hispanjolskim četvrtima.⁸ Grupaciji Citigroup pripadala je i korporacija Universal Financial, jedna od najvećih izdavatelja kreditnih kartica u zemlji, koja se takozvanim "zakonom velikih brojeva" koristila za širenje svoje baze klijenata, usred sve opasnijih kreditnih rizika.

Bankovna grupacija Citigroup imala je i banku Banamex, drugu po veličini banku u Meksiku, i Banco Cuscatlan, najveću banku u Salvadoru. Banka Banamex bila je jedna od glavnih banaka u Meksiku optuženih za pranje novca od trgovine drogom. To za grupaciju Citigroup nije bilo ništa strano. Godine 1999. Kongres SAD-a i kongresni Ured za reviziju (Government Accounting Office, GAO) pokrenuli su istragu protiv grupacije Citigroup zbog ilegalnog pranja 100 milijuna narkodolara za Raula Salinasa, brata tadašnjeg predsjednika Meksika. Istraga je također pronašla da je ta banka prala novac za korumpirane dužnosnike od Pakistana do Gabona i Nigerije.

Grupacija Citigroup, finansijski behemot, bila je uobičajen primjer onoga što se američkom bankarstvu dogodilo poslije 1999. godine. Bio je to potpuno drukčiji svijet od bilo čega prije toga, uz mogući izuzetak pretjerivanja iz burnih dvadesetih godina. Stupanj kreditne prijevare i zlouporabe koji je uslijedio u novoj eri sekuritizacije imovine, nije se mogao ni zamisliti.

Grabežljiva imaju gozbu

Jedna američka potrošačka organizacija, koja se suprotstavljala tom grabežljivom poslovanju banaka, dokumentirala je neke od najuobičajenijih grabežljivih kreditnih praksa tijekom procvata kredita za kupnju nekretnina ovim riječima:

⁸ Rainforest Action Network, *Citigroup Becomes Mexico's Largest Bank after Banamex Merger*, 10. kolovoza 2001. na <http://forests.org/archive/samerica/cibemexi.htm>.

U Sjedinjenim Američkim Državama, početkom 21. stoljeća, postoje mnogi uredi u kojima se nude takvi krediti. Neki su stari, primjerice Household Finance i njegova sestra Beneficial, a neki su novoosmišljeni, poput društva CitiFinancial. No, i stari i novi nude kredite po stopama iznad 30%... Banka Citibank plaća prema kamati od pet posto na depozite koje naplaćuje. Njoj pridruženi kreditni morski psi naplaćuju četverostruki iznos te stope, čak i za kredite osigurane kućom ili stanom zajmoprimca.

Taj je posao globalan. Korporacija Hong Kong & Shanghai Banking, sada pod nazivom HSBC, želi izvoziti kredite u više od osamdeset zemalja u kojima je već zastupljena u prodaji na malo... I CitiFinancial i Household Finance klijentima daju do znanja kako je osiguranje potrebno. To osiguranje oni poslužuju u više oblika, kao kreditno životno osiguranje, kreditno osiguranje za slučaj nesposobnosti za rad, kreditno osiguranje za slučaj nezaposlenosti, osiguranje vlasništva i drugo, ali u gotovo svim slučajevima ono je uključeno u kredite i na njega se obračunava kamata... Na pola puta pristupit će vam netko s vrlo primamljivom ponudom. Ako kao osiguranje stavite i svoju kuću ili stan, vaša se rata može smanjiti, a rok produžiti... Stopa će biti visoka, a pravila neotkrivena. Na primjer, ako prebrzo otplatite kredit, naplatit će vam se globa zbog prijevremene otplate. Ili, ako plaćate polako, tada od vas traže da platite više, u takozvani balon.

U prošlim stoljećima to se nazivalo dužničkim ropstvom. Danas, to je sudbina tzv. rizičnih kmetova. Čak dvadeset posto američkih kućanstava označena su kao rizična. Američka hipotekama organizacija zvana Fannie Mae (Federal National Mortgage Association, FNMA) i institucija Beltway drže da samo polovica onih kojima su odobreni rizični krediti može plaćati normalne kamatne stope. Izvan toga vrijedi zakon džungle. Jedino pravilo jest: Kupče, budi oprezan.⁹

Tijekom osamdesetih godina, autor ove knjige razgovarao je s jednim starijim bankarom s Wall Streeta, koji se u to doba oporavljao od prevelike iscrpljenosti. Pitao sam ga o

⁹ Lee, Matthew, *Predatory Lending: Toxic Credit in the Inner City*, InnerCityPress.org, 2003.

poslovanju njegove banke u Caliju, gradu u Kolumbiji, gdje je radio za vrijeme vrhunca poslovanja kokainskog kartela iz Calija. Govoreći neslužbeno, rekao je: "Ja sam prije bio u Caliju. Muškarci sa sunčanim naočalama doslovno bi ušetali u banku s aktovkama punim novčanica od 100 dolara. Nitko nije ništa propitkivao. Taj je posao bio toliko unosan da bi banke doslovno ubile za komadić tog posla." Iste te banke ušle su u davanje rizičnih kredita imajući na umu sličan cilj, tj. zaradu koja je, kako kažu neki državni dužnosnici, bila velika poput one od pranja narkodolara.

I opet je Alan Greenspan bio osoba koja je energično poduprla davanje kredita i najsiromašnijim stanovnicima geta, besramno se pretvarajući da je riječ o vrsti "pravde koja se dijeli na sve". Edward Gramlich, jedan od guvernera Sustava banaka za savezne pričuve, koji je preminuo u rujnu 2007. godine, upozoravao je gotovo sedam godina prije toga na činjenicu da ta brzo rastuća nova vrsta banaka kreditora namamljuje mnoge ljude u uzimanje rizičnih hipotekarnih kredita, koje ti ljudi, u biti, ne mogu sebi priuštiti. No, kada je guverner Gramlich osobno pokušao nagovoriti kontrolore Sustava banaka za savezne pričuve da istraže hipotekarne kreditore povezane s nacionalnim bankama, odbio ga je upravo Alan Greenspan. Prema upućenima unutar Sustava banaka za savezne pričuve, Alan Greenspan vladao je tim sustavom gotovo kao apsolutistički monarh.¹⁰

Otkrivajući jedan dio koji je najvjerojatnije bio samo vrh vrlo velike sante leda sazdane od prijevara, FBI je nedavno objavio kako istražuje 14 kompanija zbog mogućih knjigovodstvenih prijevara, nezakonite kupoprodaje dionica ili drugih prekršaja u svezi sa stambenim kreditima odobrenim rizičnim zajmoprimcima. FBI je objavio kako to istraživanje uključuje mnoge kompanije s područja pružanja financijskih usluga, od hipote-

10 Andrews, Edmund L., "Fed Shrugged as Sub-prime Crisis Spread", *The New York Times*, 18. prosinca 2007.

karnih kreditora do investicijskih banaka, koje su te stambene kredite pakirale u vrijednosne papire i, kao takve, prodavale ulagačima. O tome se kasnije nije mnogo govorilo.

Istodobno su vlasti u saveznm državama New York i Connecticut provodile istragu o tome jesu li banke s Wall Streeta utajile bitne podatke o visoko rizičnim kreditima zapakiranim u vrijednosne papire i tako prodane ulagačima. Državni tajnik savezne države Connecticut Richard Blumenthal rekao je kako su on i tužitelj savezne države New York Andrew Cuomo proveli istragu o tome jesu li banke, kod tzv. "iznimnih kredita", koji se smatraju čak i opasnijima od rizičnih kredita, ispravno razotkrile visoki rizik od neplaćanja prilikom prodaje tih kredita ulagačima. U studenome 2007. godine Andrew Cuomo je, u svezi sa svojim istragama o sukobu interesa, za koji je tvrdio da postoji u industriji davanja hipotekarnih kredita, izdao sudske pozive bankama koje su izdavale takve kredite i koje je sponzorirala država, tj. korporacijama Fannie Mae (Federal National Mortgage Association) i Freddie Mac (Federal Home Loan Mortgage Corporation). Rekao je da želi znati pojedinosti o milijardama dolara stambenih kredita koje su te korporacije kupile od banaka, uključujući pritom i najveću štedno-kreditnu američku banku Washington Mutual Inc., kao i pojedinosti o tome na koji se način baratalo procjenama tih kredita.

FBI je rekao da istražuje prakse banaka kreditora koje su odobravale rizične kredite, kao i moguće knjigovodstvene prijevare koje su počinile financijske kompanije u čijim su knjigama ti krediti uknjiženi ili koje su ih osigurale i zatim prodale drugim ulagačima. Banke Morgan Stanley, Goldman Sachs Group Inc. i Bear Stearns Cos. u nadzornim su podnescima razotkrile da surađuju s obavijesnim zahtjevima različitih neodređenih regulatornih i državnih agencija.¹¹

11 Zibel, Alan, "FBI Probes 14 Companies Over Home Loans", *AP*, 29. siječnja 2008.

Jedna bivša posrednica nekretninama iz banke Pacific Northwest, koja je posao napustila zgrožena pritiscima te banke da nekvalificiranim zajmoprimcima nametne uzimanje hipotekarnih kredita, opisala je neke od najučestalijih praksa grabežljivih posrednika u memorandumu koji je poslala autoru ove knjige, otprilike u doba kad je pisao o hipotekarnim kreditima s promjenjivom kamatnom stopom. Ona kaže:

Krah rizičnih hipotekarnih kredita već sada je noćna mora. Ali i prvorazredni hipotekarni krediti s promjenjivom kamatnom stopom mogli bi prouzročiti sveopću katastrofu. Prvi se "problemčić" pojavio u srpnju, odnosno, kolovozu 2007. godine. Radilo se o "fjasku rizičnih hipotekarnih kredita". Ali, u studenom 2007. taj se "problemčić" povećao. Upravo su u studenome 2007. povećane promjenjive kamatne stope za prvorazredne hipotekarne kredite.

To znači da se, u trenutku "godišnjice hipotekarnog kredita", promjenjiva kamatna stopa tog kredita poveća i time poveća mjesečni obrok koji treba platiti. To se događa zato što su ti hipotekarni krediti s promjenjivom kamatnom stopom kupljeni po stopi mamilici, koja se obično kreće od jedan do jedan i pol posto. Otplata, po toj stopi, iako vrlo atraktivna, ničim ne smanjuje glavnicu, nego čak stvara neke neplaćene kamate, koje se dodaju iznosu kredita. Zajmoprimcima je dopušteno da, tijekom cijele prve godine, otplaćuju obroke sa kamatnom stopom mamilicom, iako ta stopa vrijedi samo za prvi mjesec.

Brige o "negativnoj amortizaciji", zbog koje kreditna zaduženost postaje veća od tržišne vrijednosti imovine, nastoji se ublažiti izjavama o povećanju vrijednosti imovine, što je rezultat balona koji su stvorile banke, za koji je rečeno da je normalan i da se na njega u budućnosti može računati. Sve su to promicale upravo banke kreditori, koje su hipotekarnim brokerima poslale horde svojih predstavnika, odnosno prodavača, da im objasne na koji način to funkcionira.

Promjenjive kamatne stope na stambene kredite bile su bankovna zarada, odnosno, marža, a i neki objektivni prognozer troška koji banka ima zbog tih pozajmljenih sredstava, poznatog kao indeks. Korišteni su indeksi koji su stvarani različitim ekonomskim operacijama, što su

banke diljem zemlje plaćale kao devedesetodnevnu potvrdu o depozitu ili što su banke na Londonskoj međubankovnoj burzi (LIBOR) plaćale u dolarima. Dodavanjem marže na indeks dobivao se iznos prave kamatne stope kredita, stope po kojoj će, poslije 30 godina plaćanja, taj krediti biti u cijelosti otplaćen, odnosno "amortiziran". To se zove "potpuno indeksirana stopa".

Za primjer ću izabrati proizvoljnih 6% kao "stvarnu" ili inflaciji prilagođenu kamatnu stopu (3% marža + 3% indeks inflacije). Na iznos kredita od 250.000 dolara mjesečni obrok uz kamatnu stopu od 1 % iznositi će 804,10 dolara. Naravno, to je obrok izračunat po "stopi mamilici", koja ne uključuje poreze i osiguranje. To će se prilagoditi s promjenama indeksa, ali marža ostaje ista tijekom cijelog trajanja otplate toga kredita.

Taj je kredit tako strukturiran da se iznos obroka mijenja samo jednom godišnje, a obroci pokrivaju 7,5% novca koji je plaćen prethodne godine. To može, tijekom razdoblja od pet godina (ili deset, u slučaju jedne banke kreditora), ići postepeno dalje, bez obzira na to što se zbilja događa u stvarnome svijetu. Tada se, na kraju tih pet godina, gornje granice ukidaju i sve se prilagođava, dok obroci nisu uređeni prema "potpuno indeksiranoj stopi".

Ako je zajmoprimac u cijelom tom razdoblju otplatio samo traženi minimum obroka, to, u platnom šoku, može značiti da je dužan platiti još tisuća dolara. Ako se vrijednost kuće ili stana smanji za 25%, zajmoprimca, ovoga puta nekoga s izvrsnim kreditom, ohrabruje se da kuću preda banci, čime stan ili kuća gube na vrijednosti za još 25%, što se širi na okolne nekretnine.¹²

Prema riječima jedne osobe iz chicagškog bankarstva, američki su bankari, tijekom prvoga tjedna veljače 2008. godine, postali svjesni slijedećega:

Chase Manhattan Bank (CMB) razaslala je svojim klijentima neograničen broj izjava u svezi s kreditnim linijama (Lines of Credit, LOCs). Uvjetima njezinih kreditnih linija, koje su u prošlosti bile vrlo

12 Privatna komunikacija autora s jednim bivšim posrednikom za hipotekarne kredite jedne velike američke banke za hipotekarne kredite.

popularne, sada se manipulira, a vrijednost imovine koja ih osigurava jednostrano se umanjuje, ponekad i za 50%. To znači da su vlasnici stana ili kuće suočeni s otplatom kredita, koje su uzete kako bi kupili imovinu koja za banku, očito, vrijedi upola manje od iznosa glavnice toga kredita, a da ne govorimo o kamatama koje povrh toga treba platiti. U većini slučajeva jedino razumno što treba učiniti jest ne poštovati takvu obvezu, što za posljedicu ima velik gubitak imetka, smanjenje vrijednosti svih susjednih nekretnina i još veće gomilanje ovrha.

To se posebno očituje u slučajevima kreditnih linija "kreativnog financiranja", odnosno onih kreditnih linija koje su sastavljene u odnosu na jednaku vrijednost imovine ili vrijednost imovine od devedeset do sto posto, i to prije prsnuća balona...

Banka Chase Manhattan automatski je zatvorila kreditne linije koje na sebi imaju "otvoreni" kredit, što znači da zajmoprimac ostavlja nešto novca na kreditnoj liniji za budućnost, odnosno, radi se o omjeru kredita i vrijednosti imovine kojom se taj kredit osigurava, u iznosu većem od preko 80%. To je rađeno na masovnoj osnovi, bez pozivanja "vlasnika imovine".¹³

Kreditna ograničenja u odnosu prema imovini kojom se taj kredit osigurava značila su da količina novca koju je zajmodavac voljan odobriti u obliku kredita ne može biti veća od naznačenog postotka vrijednosti imovine. Uobičajeno bi se, za procjenu vrijednosti imovine, unajmio procjenitelj. Procjenitelj je u kretanje cijena nekretnina upućen pomoću usporedne prodaje druge imovine, koju je prodao na tome području, i koja, uz samo nekoliko iznimaka, ne smije biti više od jedne milje udaljena od predmetne imovine.

Takva je procedura bila samo vrh gozbe prijevare hipote-karnih kredita koja je prethodila pojavi sadašnjega cunamija.

13 Povjerljiva e-mail korespondencija s autorom.

Cunami je tek započeo

Što su se cijene nekretnina na domaćem tržištu više smanjivale, poslije prsnuća balona iz 2007. godine, to su se više nositelji hipotekarnih kredita suočavali sa sve oštrijim povećanjem kamata, a diljem Amerike, od Ohia do Michigana, od Kalifornije do Pennsylvanije, od Colorada do Arizone, povećavao se broj nezaposlenih. Zbog sve većeg broja radnika koji su ostali bez posla ili radili skraćeno radno vrijeme, uslijedila je neizbježna posljedica - drastično povećanje broja ljudi koji su prestali otplaćivati svoje kredite za automobile i kreditne kartice. To je pokrenulo pokvarenu spiralu pada cijena nekretnina diljem Amerike i u mnogim dijelovima svijeta, spiralu koja je hranila samu sebe. Početkom 2008. godine taj je proces tek počeo pokazivati koliko bi mogao postati ružan.

Sektor rizičnih kredita bio je samo prvo očitovanje onoga što će ubrzo postati vidljivo, a bit će potrebne godine da se taj proces smiri. "Toksični otpadni" proizvodi, odnosno, vrijednosni papiri osigurani imovinom, korišteni su kao zalog za odobravanje daljnjih kredita, te za otkup dokapitalizacijom od privatnih dioničkih društava, korporacija, pa čak i općina. Nepregledna piramida duga, izgrađena na osiguranoj imovini, počela je ići u obrnutu dokapitalizaciju, budući da je na svjetskim tržištima osvanula činjenica da, zapravo, nitko ne zna pravu vrijednost osiguranih papira koje posjeduje.

Uz besramnu izdaju, kojom su pokušali sakriti svoj kriminalan propust, trivijalizirajući tragične posljedice toga propusta za milijune američkih građana i mnogih ljudi diljem svijeta, čelnici agencije Standard & Poors, druge po veličini agencije na svijetu za ocjenjivanje financijske uspješnosti, izjavili su, u listopadu 2007. godine, kako su "podcijenili opseg prijevare u američkoj industriji hipotekarnih kredita".

Alan Greenspan slabašno se pokušao opravdati tvrdeći kako nije krivo davanje kredita rizičnim zajmoprimcima, nego samo

kasnija sekuritizacija tih kredita. Sam sustav, na čijemu su stvaranju bankari radili više od deset godina, bio je utemeljen na prijevari i netransparentnosti. Možemo pretpostaviti da u pogledu toga nisu bili naivni.

Kada su stotine tisuća Amerikanaca tijekom idućih nekoliko mjeseci otkrili, da je iznos njihovih mjesečnih obroka za hipotekarni kredit drastično povećan, u skladu s uvjetima njihova kredita s promjenjivom kamatnom stopom, stambeni hipotekarni krediti u iznosu od stotina tisuća milijarda dolara postali su nenaplativi. To će, pak, prouzročiti snježnu lavinu, u smislu gubitaka posla, nemogućnosti naplate potraživanja po kreditnim karticama, te još jedan val krize sekuritizacije na velikom tržištu sekuritiziranog duga kreditnih kartica.

Tetive cijelog američkog financijskog sustava bile su povezane s golemim balonom stambenih kredita i s krahom sekuritiziranih hipotekarnih kredita. Do toga se trenutka nikada u američkoj povijesti nije dogodila kriza tolikih razmjera.

Potkraj veljače 2008., londonski je list *Financial Times* objavio da su američke banke "potiho", u fondovima, pozajmile 50 milijarda dolara od posebne nove kreditne ustanove koju je osnovao Sustav banaka za savezne pričuve kako bi ublažile krizu gotovine u kojoj su se našle. Gubitci u svim velikim bankama, od banke Citigroup preko banke J. P. Morgan Chase pa do većine drugih velikih američkih bankarskih grupacija, sve su se više povećavali, jer je gospodarstvo tonulo sve dublje u recesiju koja će se, očito, u nadolazećim mjesecima, pretvoriti u zbiljsku krizu.

Tijekom predsjedničke kampanje iz 2008. godine ni jedan predsjednički kandidat nije se usudio izreći ijednu ozbiljnu riječ o tome kako izići na kraj s onim što će postati najveće financijsko i ekonomsko rasulo u američkoj povijesti.

Bizaran krah banke Lehman Brothers

Početakom 2008. godine postalo je jasno da će financijska sekuritizacija biti posljednji tango za Sjedinjene Američke Države kao jedinu financijsku velesilu na svijetu. Kako bi se spasila moć Wall Streeta, trebalo je poduzeti hitne mjere, ako se tu moć još uopće i moglo spasiti.

U rujnu 2008., usred sve veće panike unutar Bijele kuće Georgea Walkera Busha, a prvenstveno u uredu ministra financija Henry Paulsona, Vlada je donijela nekoliko odluka o tome koje će financijske institucije spasiti, a koje će, zlokobno, pustiti da propadnu.

Bankar s Wall Streeta Henry Paulson, kao ministar financija u Vladi predsjednika Busha, pomogao je, 2008. godine, svojim jatacima s Wall Streeta tako što im je dao stotine milijarda dolara koje su u državni proračun uplatili američki porezni obveznici.

Velikom osiguravajućem društvu American international Group (AIG), čiji je osnivač Frank Greenberg nekoliko godina prije toga bio optužen za veliku prijevaru manipulacijom financijskih knjiga društva, dano je nekoliko desetaka milijarda dolara. Istodobno je Vlada ušla i *de facto* nacionalizirala dvije velike nacionalne kompanije za preuzimanje hipoteka u privatnom vlasništvu, Fannie Mae i Freddie Mac.¹⁴

Tada je, 15. rujna 2008., ozbiljna bankovna kriza u Americi prerasla u krizu svjetskog financijskog sustava. Guverner Sustava banaka za savezne pričuve Ben Bernanke sastao se na zatvorenoj sjednici s guvernerom newyorške Banke za savezne pričuve Timom Geithnerom, koji će kasnije postati ministar financija u Vladi predsjednika Obame, i nekadašnjim izvršnim direktorom banke Goldman Sachs i tadašnjim ministrom financija Henryjem Paulsonom. Na toj su sjednici sudbonosno odlučili dopustiti bankrot četvrte po veličini investicijske banke na svijetu, Lehman Brothers, institucije stare 153 godine.

Financijska su tržišta, od Tokija do Londona i Frankfurta, počela paničariti, jer su odjednom shvatila da ne postoji jasna ni barem dosljedna smjernica prema kojoj bi se moglo utvrditi koje su to američke banke "prevelike za propast". Ni jedna banka, nigdje u svijetu, nije mogla biti sigurna da je newyorška banka s kojom posluje likvidna ili da će, ako nije likvidna, dobiti pomoć od američke Vlade. Nekoliko mjeseci prije toga, novcem Sustava banaka za savezne pričuve, spašena je znatno manja investicijska banka Bear Stearns. U tome nije bilo jasne logike. Ipak, upravo je to bila namjera te odluke ministra Paulsona - ne imati jasnu logiku.

Kako je vijest o odluci u svezi s bankom Lehman Brothers procurila, tržišta su diljem svijeta počela tonuti u roku od neko-

14 Za temeljit opis navodnog razgovora oko odluke o sanaciji AIG-a koji se dogodio unutar američke Vlade, te uloge koju je u tome imao tadašnji guverner newyorške Banke za savezne pričuve Tim Geithner, koji je danas ministar financija u Vladi predsjednika Obame, vidi Sorkin, Andrew Ross, *Too Big To Fail*, Allen Lane, London, 2009., str. 234. - 237.

liko sati. Ono što je do tada bilo velika kriza na manjem dijelu američkoga tržišta sekuritizacije rizičnih hipotekarnih kredita, u vrijednosti od, možda, 800 milijarda dolara, najednom je postalo svjetska kriza sustava, u kojoj su banke preispitivale svaku imovinu koju su im nudile druge banke. Ta je svjetska kriza povjerenja izbila jednostavno zato što su, usred velike krize, američka Vlada i privatni Sustav banaka za savezne pričuve namjerno odlučili ne pomoći velikim bankama i tako ih poslati u bankrot. Jasno je da su tu odluku donijeli potpuno svijesni njezinih posljedica.

Ubrzo poslije objave da banka Lehman Brothers neće biti iskupljena kao što je, nekoliko mjeseci prije toga, bila iskupljena banka Bear Stearns, postalo je jasno da američka financijska politika, doktrina "prevelik za propast", politika osiguranja na koju su se banke oslanjale još od krize iz osamdesetih godina 20. stoljeća, više nije temelj za predviđanje rizika u poslovanju s drugim bankama, a posebno američkim.

Da su, umjesto toga, ministar financija Paulson i guverneri banaka za savezne pričuve Geithner i Bernanke odlučili spasiti banku Lehman Brothers, a banku Bear Stearns poslati u bankrot, vjerojatno bi posljedice svega toga bile znatno manje. Ako ništa drugo, bankari bi diljem svijeta bili sigurni u to da američka Vlada ima dosljednu politiku iskupa banaka, prema kojoj su neke banke "prevelike da bi propale". Čak je i Jon Corzine bivši direktor banke Goldman Sachs, tada guverner savezne države New Jersey napao Henryja Paulsona, svoga bivšeg partnera iz banke Goldman Sachs, zbog "nedosljednosti" kojom je, stvarajući nesigurnost, povećao krizu na tržištu.¹⁵

Jedino prihvatljivo objašnjenje šoka u svezi s bankom Lehman Brothers jest to da je Wall Streetu i američkom ministru financija očajnički trebao nekakav događaj koji će toliko prestrašiti Kongres da ministru Paulsonu dade otvorene ruke ili, bolje rečeno, bjanko ček, za iskup njegovih jataka s Wall

Streeta. U rujnu 2008. godine bilo je još dva mjeseca do predsjedničkih izbora, a Kongres nije bio voljan ozakoniti politički eksplozivni iskup velikih banaka novcem poreznih obveznika, većina kojih je te velike banke i držala uzročnicima krize. Udar od kraha banke Lehman Brothers doveo je financijski svijet na rub svjetskog sloma. Također je na cijelu priču usmjerio pozornost američkoga Kongresa.

Dana 23. rujna 2008. ministar Paulson objavio je osnivanje fonda za hitan iskup banaka, kojemu je dano prikladno ime - Program pomoći za problematičnu imovinu (Troubled Asset Relief Program, TARP). Kako je javnost tek poslije saznala, s tim je programom veo prebačen i preko banaka, jer su ministar Paulson, kao i njegov nasljednik, ministar Geithner, pomno od javnosti čuvali podatke o tome tko je što dobio.

Iznoseći taj golemi iskupni zahtjev pred Kongresom, ministar Paulson i guverner Bernanke rekli su samo to da je za TARP program potrebno 700 milijarda dolara. Izradili su žurno napisane dvije i pol stranice nacрта zakona, bez i riječi o nadzoru ili ograničenjima na korištenje toga novca. U tome je času svijetu bilo jasno da su američke vlasti izgubile kontrolu. U takvoj se klimi nijedna banka nije usudila vjerovati nekoj drugoj banci.¹⁶

A tada je cijela ta ludost ubacila u turbo brzinu. Program TARP pretpostavljao je da je problem u manjku "likvidnosti" banaka pa je stotine milijarda dolara novca poreznih obveznika dostavljeno bankama Citigroup, J. P. Morgan Chase, Goldman Sachs, tj. pravim krivcima za golemu Ponzijevu prijevaru sekuritizacije.

Problem poslije rujna 2008. godine, kako je to istaknuo nekadašnji američki zamjenik ministra financija John Taylor, nije bila međubankovna likvidnost. Problem je bio u nedostatku povjerenja između svih velikih banaka po pitanju je li njihov bankovni parter likvidan ili ne. Prema riječima zamje-

nika Taylora, "nitko nije znao tko u rukama drži pravi adut".¹⁷ Upumpavanje stotina milijarda dolara poreznih obveznika u odabrane banke bio je pogriješan lijek za pogriješnu bolest. Ali ne i za bogove novca.

Paradigma banke Citigroup

Naravno, banke koje su dobile novac po programu TARP obožavale su taj program. Porezni su obveznici bili prisiljeni platiti troškove toga golemog kockanja banaka. Glavni direktor banke Citigroup Vikram Pandit izjavio je ovo: "Mi, do danas, imamo potpunu vlast nad bankom. Mi ćemo za njezine dioničare voditi Citigroup." U vrijeme kada je to rekao cijena dionica banke Citigroup bila je manja od jednog dolara. Ta je banka postala kompanija čija se vrijednost dionica mjerila u centima.

Zapravo, direktor Pandit rekao je da injekcija kapitala od države neće promijeniti strategiju, djelovanje ni vodstvo banke. "Idemo dalje po starom, dečki". Ali mudro bi od njega bilo da banku prvo dovede u stanje u kojemu može poslovati bez državne potpore, te da reorganizira njezino poslovanje, kako se takva nesreća više nikada ne bi ponovila. Interesi dioničara trebaju biti na posljednjem mjestu. Bila bi to stroga logika rizika u stvarnom kapitalističkom sustavu. Umjesto toga, bankama s Wall Streeta više se sviđa takozvani "bankarski socijalizam", u kojemu gubitke socijaliziraju s poreznim obveznicima, a svu zaradu privatiziraju.

Bankrot banke Lehman Brothers proširio je paniku diljem svijeta. Rutinska financijska trgovina odjednom je stala. U Kini, najvećemu izvozniku na svijetu, kompanije nisu mogle obavljati rutinsko financiranje trgovine, pa su se diljem zemlje počele zatvarati tvornice. U Europskoj uniji, Europska je središnja

17 Taylor, John B., "The Financial Crisis and the Policy Responses: An Empirical Analysis of What Went Wrong", studeni 2008., pristupio na <http://www.stanford.edu/~johntay/FCPR.pdf>.

banka, u očajničkom pokušaju da spriječi propadanje banaka, odvrnula slavinu likvidnosti.

U Velikoj Britaniji bankovna je panika počela početkom 2008., kada je propala banka Northern Rock, jedna od najvećih hipotekarnih banaka u zemlji. Ta je banka, u suradnji s bankom Lehman Brothers, poslovala prilikom prodaje američkih rizičnih hipotekarnih vrijednosnih papira u Velikoj Britaniji. Na kraju je banku trebalo nacionalizirati, što je bilo sramotan udarac laburističkoj Vladi premijera Gordona Browna, koji je bio odgovoran što je, nedugo prije toga, uveo jedan zakon umnogome naklonjen bankama, po kojemu su banke, poput banke Northern Rock, deregulirane, kako bi zatim postale bankarske kockarnice u američkome stilu.

Ubrzo je svijetu postalo jasno što će se dogoditi poslije inauguracije novog američkog predsjednika, čiji je jedini slogan u kampanji bio: "Za promjenu". I to nije obeshrabrilo one koji su i očekivali stvarnu promjenu.

PLJAČKANJE ZEMLJE

*Novac je korijen sveg zla, novac je korijen sveg zla,
novac je korijen sveg zla - maknite ga, maknite ga,
maknite ga...*

Hit pjesma glazbenog trija
The Andrews Sisters iz 1945.¹

Predsjednik za "promjene"

Ljudima, tijekom prve godine mandata predsjednika Obame, nije trebalo dugo da shvate što je Barack Obama, kao predsjednički kandidat, podrazumijevao pod sloganom od jedne riječi, kojim je krenuo u kampanju za predsjednika, dakle, sloganom "promjena". Ta promjena nije bila usmjerena na američku gospodarsku ni financijsku politiku, niti se odnosila na promjenu smjera američke vojne politike ni cijele vanjske politike Sjedinjenih Američkih Država.

Pogledamo li pomno koga je predsjednik Obama odabrao za članove svoje Vlade i svoje savjetnike, odmah nam je jasno da njegova naširoko ponavljana mantra o promjeni uopće ne znači promjenu smjera, kao što je to naivno vjerovala većina njegovih pristaša. Moglo bi se prije reći da je riječ o promjeni intenziteta. Ako ništa drugo, predsjednik Obama dvostruko je ubrzao politiku Georgea W. Busha.

1 The Andrews Sisters, "Money is the Root of All Evil" na *The Golden Age Of The Andrews Sisters* CD 2/4, prvi put snimljenom 1945., ponovno snimljenom s izvornika 2002., Jasmine Music.

Obama je to, kao predsjednik, dao jasno do znanja svojim odabirom ministara. Prvi su se znakovi mogli vidjeti u njegovu odabiru tima za nacionalnu sigurnost. Roberta Gatesa, čovjeka koji je, još od vremena kada je, 1966., počeo raditi za CIA-u, bio blizak saveznik obitelji Bush, predsjednik je zamolio da ostane na položaju ministra obrane. Predsjednik George H. W. Bush je, 1991. godine, Roberta Gatesa imenovao direktorom CIA-e kako bi mu, prema izjavama nekih od uključenih ljudi, pomogao zataškati njegovu ulogu u nezakonitoj prodaji oružja i poslovanju s drogom u aferi Iran-Contra. Isti je taj Robert Gates, 2006., poslije odlaska Donalda Rumsfelda, zavijenom u omaglicu kontroverze, postao ministar obrane u Vladi predsjednika Georgea W. Busha. Njegovim ostankom u Vladi predsjednika Obame postalo je jasno da Barack Obama, kao predsjednik, u pitanju politike Pentagona namjerava čvrsto nastaviti stopama predsjednika Busha.

Osim toga, i njegov savjetnik za nacionalnu sigurnost general James Jones bio je, za mandata predsjednika Busha, zapovjednik NATO-a za Europu, u doba kada se NATO širio prema Rusiji. Obamin direktor Državne obavještajne agencije, admiral Dennis, čovjek koji je svoju karijeru ostvario u mornarici, bio je, za mandata predsjednika Busha, zapovjednik Američkih pacifičkih snaga. Malo je vjerojatno da će taj tim za nacionalnu sigurnost promijeniti smjer Amerike kao jedine velesile ili njezinu usredotočenost na vojnu moć, iako nije moguće zamisliti da bi ijedna suparnička sila dovela u opasnost američku sigurnost. I prije kraja prve godine njegova mandata Barack Obama povećao je broj američkih vojnika u Afganistanu za 30.000, čak iako je baš u to doba dobio Nobelovu nagradu za mir.

Najveća pljačka koju su banke s Wall Streeta ikada izvele

Nedostatak prave promjene još se jasnije može vidjeti iz odabira čelnih osoba financijskog i gospodarskog tima predsjednika Obame. Na te je položaje predsjednik Obama imenovao iste one lisce koji su, desetak i više godina prije toga, banke s Wall Streeta zadužili da čuvaju kokošinjac.

Samo nekoliko minuta poslije svoje predsjedničke prisege Obama je drastično promijenio svoje stajalište u svezi s obećanjima koja je davao tijekom predsjedničke kampanje, te je, za vođenje svoje gospodarske politike, sve ključne financijske i gospodarske položaje popunio ili osobnim štićenicima potpredsjednika banke Citigroup Roberta Rubina ili štićenicima banke Goldman Sachs. I, unatoč njegovoj jasnoj pobjedi i mandatu koji je osvojio kako bi proveo temeljite čistke i reforme dereguliranog financijskog zdanja u stečaju, predsjednik Obama nastavio je s iskupom banaka s Wall Streeta neviđenim u američkoj povijesti.

Novoizabrani je predsjednik, 5. studenog 2008., za vođu njegova tima za gospodarsku tranziciju postavio svoga bliškog prijatelja i starog cimera sa studija prava na Sveučilištu Harvard, a u to doba visokog rukovoditelja u banci Citigroup, Michaela Formana, koji će potom odabrati sve ključne članove Vlade u svezi s bankarstvom i gospodarstvom. Michael Forman je Baracka Obamu, još kao predsjedničkog kandidata, upoznao s potpredsjednikom banke Citigroup Rubinom, ministrom financija u Vladi predsjednika Clintona i bivšim predsjednikom banke Goldman Sachs, te mentorom svake od ključnih osoba koje je Michael Forman odabrao za članove Vlade predsjednika Obame.²

2 Taibbi, Matt, "Obama's Big Sellout", *Rolling Stone*, December 2009., pristupio na http://www.rollingstone.com/politics/story/31234647/obamas_big_sellout/2.

Imenovanje Tima Geithnera ministrom financija i Larryja Summersa direktorom Nacionalnog vijeća za gospodarstvo Bijele kuće, zapravo, na neki način ekonomskog "cara", zorno prikazuje u čije će gajde Obama kao predsjednik puhati i tko će mu dirigirati. Za kormilom je, kao i posljednjih stotinu i više godina, i dalje čvrsto stajao Wall Street.

Godine 1999. i 2000. Larry Summers, koji je, za mandata predsjednika Clintona, naslijedio svoga nekadašnjeg šefa Roberta Rubina na mjestu ministra financija, i Tim Geithner, kao njegov zamjenik, sastavili su i u Kongresu progurali dva sudbonosna zakona koji će potaknuti groznicu špekulativnih poslova financijskih divova s Wall Streeta. Bili su to zakon kojime je ukinut Glass-Steagallov zakon iz 1933. i Zakon o osuvremenjivanju robnih ročnica iz 2000. godine, kojim je dopušteno privatno, odnosno, neslužbeno trgovanje financijskim derivatima, poput SWAP-ova, odnosno, zamjena osiguranja za slučaj nemogućnosti otplate kredita, nad kojime nije bilo nikakvog državnog nadzora.

Tim Geithner je u američku Vladu došao s položaja guvernera moćne newyorške Banke za savezne pričuve, gdje je, zajedno s guvernerom Bernankeom i ministrom financija Henryjem Paulsonom, odigrao ključnu ulogu u odluci da se sanira osiguravajuće društvo AIG, odnosno, da se dopusti bankrot banke Lehman Brothers. Ministar Geithner bio je, od glave do pete, pouzdanik Wall Streeta.

Uzroci financijske katastrofe, sa središtem u SAD-u, koja je započela u ljeto 2007. godine, sastoje se od mnogih duboko ukorijenjenih sastavnica, kao što je već naznačeno u ovoj knjizi. Neposredni su uzroci proizišli iz smrtonosne kombinacije deregulirane financijske strukture, tajnog sporazuma, prema kojemu su se glavne agencije za ocjenu kreditne sposobnosti koristile netočnim modelima rizika i labava nadzora nad financijskom politikom banaka koje su davale hipotekarne kredite.

Nadzor nad tom politikom provodila su četiri uzastopna predsjednika, od Ronalda Reagana preko Georgea W. H. Busha i Billa Clintona do Georgea W. Busha, od kojih su svi do jednoga bili odlučni u tome da, potičući financijsku deregulaciju, omogućće uništenje američkoga gospodarstva pomoću špekulativnih kredita. Posljedica toga bila je drastična preraspodjela bogatstva i moći unutar američkoga naroda, sve većim smanjenjem poreza za one najbogatije, te izravnim i neizravnim povećanjem poreza za prezadužene američke potrošače, što je, zapravo, potopilo američki narod koji je već tonuo.

Investicijske banke s Wall Streeta, poput banaka Morgan Stanley, Goldman Sachs, Merrill Lynch i Lehman Brothers, uvele su u američko bankarstvo takozvanu sekuritizaciju, proces koji je poticala upravo ona institucija koja ga je trebala obuzdati - Sustav banaka za savezne pričuve. Taj je proces vodio stvaranju novih instrumenata za prijevaru i obmanu - vrijednosnih papira osiguranih imovinom. Banke su odobravale "kredite lažljivaca" i druge jednostavne kredite za svoje klijente, često im krivo navodeći krajnji rizik. Banke su se ponašale kao da su uvjerene da postoji novi sustav, prema kojemu premije više nisu bile pod konzervativnom kontrolom rizika.

Poslije azijske krize iz 1997. i 1998. godine, koju su potajno i javno pokrenule banke s Wall Streeta kako bi u SAD dovukle azijski kapital, odnosno, poplavu novca iz Azije, prije svega iz Kine, za američke polujavne divove u poslovanju s nekretninama, Fannie Mae i Freddie Mac, sekuritizacija je krenula turbo brzinom. Sekuritizacija običnih, pa čak i visoko rizičnih američkih stambenih hipoteka u nove vrijednosne papire, odnosno, vrijednosne papire osigurane hipotekom, kojima su glavne agencije za ocjenu kreditne sposobnosti, poslije toga, lažno davale ocjenu najviše kvalitete, AAA, zavela je ulagače iz Europe i Azije da navale na te nove američke vrijednosne papire bez pregleda pretpostavki na osnovi kojih su ti vrijednosni papiri dobili tu ocjenu.

Struktura sekuritizacije stvorena je i osmišljena upravo za to što je njome i postignuto, s azijskim novcem ili bez njega. Ona je osmišljena kako bi se, prijevarom, obogatile one financijske institucije koje su se nalazile u središtu američkoga diva, institucije s Wall Streeta i njihove najbliže saveznice.

Još od prvog financijskog "spašavanja", koje je, u listopada 1987. godine, poduzeo guverner Greenspan, glavni su se tržišni igrači osjećali sigurnima da će se, ako, kao posljedica njihovih rizičnih kreditnih i financijskih poslova, ikada dođe do krize, vlasti umiješati i spasiti situaciju. Iznesena je i institucionalizirana ideja prema kojoj su neke banke "prevelike da bi propale", odnosno takozvana doktrina TBTF (Too Big To Fail - "prevelike da bi propale").

Prevelike da bi bile spašene?

Vrlo velike banke kojih je bilo samo šačica, toliko su narasle da su ih počeli smatrati prevelikima da bi propale, što se uglavnom može zahvaliti namjernoj državnoj politici financijske deregulacije, posebno ukidanju Glass-Steagallovog zakona iz 1999. godine, koje su, za vrijeme mandata predsjednika Clintona, ishodili Larry Summers i Tim Geithner. Taj je zakon iz 1933., kao što je već rečeno, ograničavao spajanja investicijskih banaka s Wall Streeta, odnosno, komercijalnih banaka, poput Citibank ili Bank of America, i osiguravajućih društava. I, doista, do prosinca 2008., unatoč njihovim gubitcima tijekom financijske krize koja još uvijek traje, imovina četiriju najvećih američkih banaka prerasla je bruto domaći proizvod većine zemalja svijeta. Vlasnici tih banaka doista su postali "bogovi novca", toliko bogati i toliko moćni da se cijele vlade klanjaju pred njihovim zahtjevima, obožavajući oltar zvan Wall Street.

Bank of America, najveća banka današnjice, posjeduje imovinu u vrijednosti od zapanjujućih 2.500 milijarda dolara. Slijede

ju banka JP Morgan Chase s imovinom u vrijednosti od 2.200 milijarda dolara, banka Citigroup s imovinom u vrijednosti od 1.900 milijarda dolara, i Wells Fargo u vrijednosti od 1.300 milijarda dolara.³ Te četiri banke zajedno posjeduju imovinu u nominalnoj vrijednosti od gotovo 8.000 milijarda dolara. Isto tako, te četiri banke, uz još tri do četiri najveće investicijske banke s Wall Streeta, i jednu divovsku osiguravajuću kompaniju, koja se pretvorila u kasino za kockanje, AIG, bile su središte svjetskog financijskog cunamija, koji je eksplodirao početkom ljeta 2007. godine.

Moć novca sabila se u vrlo malo ruku. A tih je nekoliko ruku bilo u središtu muljaža s rizičnim i drugim hipotekama i prevarantskih Ponzijevih shema, koje su najveće gospodarstvo na svijetu, do 2009. godine, bacili na koljena.

Ključ koji je omogućio oslobađanje toga cunamija bila je iznimna koncentracija visokog rizika u šaci američkih banaka. Od srpnja 2008. godine, četiri su američke banke posjedovale veliku većinu svih ugovora za složene financijske derivate. Među onim ugovorima o derivatima čiji je broj najbrže rastao bili su ugovori o SWAP-ovima, koje je jedan bankar opisao kao "slične čovjeku koji plati osiguranje od požara za susjedovu kuću, a ne svoju".⁴ Iskušenja za zlouporabu bila su zastrašujuća.

Međutim, daleko najveća banka u poslovanju derivatima bila je banka JP Morgan Chase, sa svojih 91.000 milijarda dolara u fiktivnoj ili nominalnoj izloženosti. Slijedila je banka Bank of America sa 40.000 milijarda dolara, zatim Citibank, tijesno iza sa 37.000 milijarda dolara, te spojena banka Wells Fargo-Wachovia, koja je, poslije listopada 2008. godine, posjedovala udruženih 5.500 milijarda dolara. Poslije tih pet najvećih banaka, količina derivata u posjedu ostalih američkih banaka bila je znatno manja. Rizik s derivatima očito je bio igra samo za

3 SNL Financial, citirano u Barron's, *The Numbers*, 23. ožujka 2009., str. 16.

4 Kim Asger Olsen, investicijski bankar iz Luksemburga, u privatnom razgovoru s autorom iz veljače 2009.

najveće igrače.⁵ Propast bilo koje od njih pokrenuo bi svjetsku krizu sustava neviđenih razmjera.

Kad je riječ o najrizičnijim derivatima, potpuno nereguliranom tržištu CDS-ova, odnosno zamjeni osiguranja kredita od neplaćanja, tržištu koje je, kako je spomenuto, izmislio zaposlenik banke J. P. Morgan Chase, četiri su imenovane banke i banka HSBC USA, podružnica najveće britanske banke, obavljale 95% ukupne trgovine američkih banaka tim složenim derivatima. Tih pet banaka kasnije su odbile reći koliko im je priteklo novca od sanacije društva AIG kako bi zaradile na tim ugovorima. Londonski je ured kompanije AIG služio kao doslovno nereguliran subjekt za osiguravanje, koji je divovskim bankama omogućivao njihove goleme rizične poslove. Kada se, poslije kolovoza 2007., cijelo to zdanje srušilo, srušile su se i te prevarantske sheme kompanije AIG.⁶

Još je više uzbunjivala činjenica da je koncentracija rizika u tih pet nevjerojatno velikih banaka bila tako ustrojena da bi se, kako su Amerika i svijet tonuli sve dublje u recesiju, ili čak krizu, kao što je bio slučaj s Amerikom, budući bankovni gubitci na derivatima eksponencijalno povećali. Od 1. siječnja 2009. godine tih je pet američkih banaka prijavilo svoju "najgoru procjenu" mogućeg gubitka, koji se penje na još 587 milijarda dolara, upravo zbog izloženosti njihovih derivata. Njihovi su se procijenjeni gubitci, od odluke američke Vlade iz rujna da dopusti bankrot banke Lehman Brothers, povećali za alarmantnih 49%.⁷

5 George Washington Blog, "Data of Top 25 Investment Banks with Largest Derivatives Exposures", Scribd, pristupio na <http://www.scribd.com/6486125/Data-of-Top-25-Investment-Banks-with-Largest-Derivatives-Exposures-from-GeorgeWashingtonBlog>.

6 Gordon, Greg i Hall, Kevin G., "Regulatory reports show 5 big banks face huge loss risk", *McClatchy Newspapers*, 9. ožujka 2009., pristupio na <http://www.mcclatchyde.com/227/story/63606.html>.

7 Ibid.

Jedan upućeni bankovni analitičar rizika to je stanje prozvao "tempiranom bombom koja otkucava" i koja je prethodno programirana da se pogorša u slučaju pogoršanja američke gospodarske krize.⁸

Bila je to skrivena prljava tajna koju nitko nije želio objaviti. Divovske su se banke s Wall Streeta, zapravo, nova inačica "novčanog trusta" iz 21. stoljeća, na temelju egzotičnih novih derivativnih instrumenata, prilično namučile kako bi sakrile stvaran uzrok gubitaka u financijskom sustavu, zapravo, prevrantsku shemu samih bankara, te panikom natjerale američke porezne obveznike da pokriju gubitke njihovih banaka. A tim su divovskim bankama, na svakom koraku, pomagali i išli na ruku njihovi prijatelji iz Sustava banaka za savezne pričuve, američkoga Ministarstva financija i Bijele kuće.

No, ti su se gubici potpuno mogli predvidjeti. Oni su bili posljedica dereguliranog bankarskog i financijskog sustava, koji su vlasnici banaka, pomno i namjerno, korak po korak, postigli. Bio je to financijski sustav *laissez faire*, stvoren intenzivnim lobiranjem banaka "novčanoga trusta" tijekom godina. Banke s Wall Streeta i njihove satelitske institucije u povezanom američkom financijskom sektoru, od 1998. do 2008. godine, potrošile su impresivan iznos od najmanje 5 milijarda dolara kupujući u američkome Kongresu glasove pomoću donacija za kampanju i troškova za "lobiranje".

Bivši američki kontrolor banaka iz vremena krize štedno-kreditnih banaka iz osamdesetih godina, William Black, opisao je prerastanje Sjedinjenih Američkih Država, tijekom nekoliko desetaka godina, u *de facto* financijsku oligarhiju, u kojoj su prava osobe sve više izjednačavana s njezinim imetkom, ovim riječima:

Prije četrdeset godina naše je stvarno gospodarstvo bolje raslo uz financijski sektor koji je tada zarađivao jednu dvadesetinu (2%) finan-

cijskog sektora (40%). Koliko je štete, u najmanju ruku, taj pretjerano bogat finansijski sektor prouzročio stvarnom gospodarstvu najbolje se vidi iz tog golemog porasta njihova udjela u ukupnom nacionalnom dohotku, koji odlazi parazitskom finansijskom sektoru.

Drugo, finansijski je sektor još i gori od parazita... Finansijski sektor funkcionira kao oštri očnjaci kojima se strvinarska država služi za deranje naroda. Osim izvlačenja kapitala samo radi vlastite koristi, finansijski sektor pogriješno raspodjeljuje preostali kapital, na način koji šteti stvarnome gospodarstvu, i to kako bi nagradila već bogate finansijske elite na štetu naroda... Otkup korporativnih dionica, te davanje tih dionica dužnosnicima prerastao je novi kapital, zarađen, u ovih deset godina, na američkome tržištu kapitala. To znači da tržišta kapitala osiromašuju stvarno gospodarstvo. Prečesto to čine kako bi, pomoću knjigovodstvenih prijevara ili burzovnih opcija s upisanim ranijim datumom, obogatili bogate i korumpirane osobe, upućene u poslove kompanija... Američko stvarno gospodarstvo trpi zbog opasnog manjka zaposlenika koji posjeduju čvrste matematičke, tehničke i znanstvene temelje. Stručnjaci s tih područja prečesto odabiru zaposlenje u financijama, umjesto u stvarnome gospodarstvu, zato što finansijski sektor omogućuje veće plaće za rukovoditelje... Zbog fiksacije finansijskog sektora na knjigovodstvene zarade, on prisiljava američke proizvodne i uslužne kompanije na izvoz svojih proizvoda i usluga u inozemstvo, uskraćuje kapital onim kompanijama koje su organizirane u sindikate, a potiče one kompanije koje se koriste inozemnim poreznim oazama kako bi izbjegli plaćanje američkih poreza.

William Black svoju studiju o učincima koncentracije moći u rukama finansijskih institucija zaključuje napomenom o tome kako taj sustav, po samoj svojoj prirodi, mora stvarati uvijek nove i sve veće finansijske balone, koji potom neizbježno pucaju. Tako on kaže:

I umjesto da se ulijeva na mjesta na kojima će se, za stvarno gospodarstvo, najbolje iskoristiti, kapital je usmjeren u ulaganja koja stvaraju još veće prevarantske knjigovodstvene zarade. Finansijski je sektor posebno sklon dati iznimno velike količine novca za ono što

zovem "kontroliranom knjigovodstvenom prijevarom". Kontrolirana prijevara sastoji se, zapravo, od naizgled legitimnih subjekata, kojima se neki ljudi koriste kao "oružjem" za prijevaru... Kontrolirana knjigovodstvena prijevara je, kreditorima i ulagačima, toliko privlačna zato što stvara rekordne i zajamčene kratkoročne knjigovodstvene "zarade". Poput ostalih Ponzijevih shema, zbog svog brzog rasta, takvi subjekti postaju sve povoljniji, stvarajući kredite koje njihovi nositelji najvjerojatnije neće moći otplatiti (jednom kad balon prsne), i uključujući se u iznimno veliko zaduživanje. Ako nema djelotvorne regulacije ni sudskog progona, ta pogriješna raspodjela stvara epidemiju kontrolirane knjigovodstvene prijevare, čija je posljedica hiperinflacija financijskih balona.⁹

Tragično je što je Blackova dijagnoza destruktivne i samo-obnavljajuće koncentracije moći u rukama financijskog sektora i Wall Streeta, posebno izražena poslije ukidanja ograničenja zvanog dolarski zlatni standard, iz kolovoza 1971., bila i previše točna.

Šampanjac za bankare, toksičan otpad za narod

I dok su bankari s Wall Streeta, od banke Goldman Sachs do banke Citigroup, uživali u sanaciji, koju je za njih organizirala njihova Vlada, nastavljajući sa svojim uobičajenim poslovanjima i isplaćujući velikodušne bonuse svojim dužnosnicima, narod je, prvi put još od tridesetih godina 20. stoljeća, uključujući i velik dio srednjeg staleža, suočen sa sivom stvarnošću onoga što se očito pretvaralo u ekonomsku krizu, koja se "nije trebala ponovno dogoditi". Ipak, događala se.

9 Black, William K., viši nadzornik za vrijeme krize štedno-kreditnih banaka, "How the Servant Became a Predator: Finance's Five Fatal Flaws", pristupio na http://www.huffingtonpost.com/william-k-black/how-the-servant-became-a_b_318010.html.

Gospodarsku krizu što je uslijedila u Sjedinjenim Američkim Državama nije bilo teško razumjeti. Američke su obitelji namamljene od svojih bankara u zaduženost koja se povećavala već više od desetak godina i kakvu svijet nikada u povijesti nije vidio.

Budući da je izgledalo kao da banke u obliku kredita daju svoj novac, mnogima se činilo da ga imaju jako mnogo. Kako je, poslije 2002. godine, balon prsnuo, desetci milijuna Amerikanaca namamljeni su u kupnju jednog ili više stambenih prostora, potpuno uvjereni da će cijene rasti u nedogled. Naposljetku, Sustav banaka za savezne pričuve u tome ih je poticao, a američki je Kongres, da nahrani tu špekulativnu gozbu, donosio jedan zakon za drugim.

Jednom kada je, u kolovozu 2007. godine, zbog krize male njemačke banke IKB, taj balon prsnuo, cijeli se domino špekulativnih poslova i kredita počeo urušavati. Cijena nekretnina, umjesto da, kao posljednjih nekoliko godina, raste, odjednom je, potkraj 2007., počela padati. Kamatne stope, takozvane "stope mamilice", kojima su nekoliko godina prije toga kupci nekretnina namamljeni lažno niskim kamatnim stopama, banke su počele, sukladno ugovorima o kreditima, za najriskantnije hipoteke, takozvane rizične hipoteke, "resetirati" prema tržišnim stopama, potkraj 2007. godine.

Kako su cijene nekretnina padale, zajmoprimci koji su uzeli kredite s promjenjivim kamatnim stopama nisu mogli otplaćivati te kredite i tako izbjeći povećanje obroka, povezano uz sve veće kamatne stope, te su, ubrzo poslije toga, prestali otplaćivati svoje kredite. Tijekom 2007. godine banke su počele oduzimati kuće i stanove slijedom gotovo 1.300.000 kredita, što je, u odnosu na 2006. godinu, značilo porast od 79%. Tijekom 2008. godine, broj takvih nekretnina povećao se na 2.300.000, dakle, za 81% u odnosu na 2007. godinu. Do kolovoza 2008. godine 9,2% takvih nekretnina već je bilo zaplijenjeno ili je dospjelo na zapljenu. Do rujna 2009. godine,

broj nekretnina pod hipotekom koje su bile u procesu ovrhe ili je otplata kredita već kasnila s jednom ratom povećao se na 14,4%, bolje rečeno, bio je to povijesni podatak koji nije viđen nikada od kada se, 1972. godine, počela voditi ta statistika.¹⁰

Vlasnici nekretnina, suočeni s golemim povećanjem mjesečnih rata na njihove kuće i stanove pod hipotekom, počeli su zaostajati ili su posve prestali s otplatom kredita. Banke su im oduzele kuće i stanove u postupku koji je Vlada predsjednika Busha olakšala svojim potezima u obranu banaka, a ne pravih žrtava - vlasnika nekretnina.

Jedan izabrani dužnosnik, guverner savezne države New York, Elliott Spitzer, ambiciozan političar koji je svoju karijeru u Demokratskoj stranci izgradio kao gorljiv neprijatelj Wall Streeta, a posebno osiguravajućeg društva AIG Hanka Greensberga, oglasio je zvono za uzbunu. Kada je upozorio na devijantne poteze Bijele kuće, tj. predsjednika Busha, kojima je on podupirao tu hipotekarnu prijevaru, a saveznim državama oduzeo mogućnost da, tijekom razdoblja krize, zaštite takve vlasnike nekretnina od zapljene koju su provodile banke, guverner Spitzer postao je žrtva tajne operacije FBI-a, zbog koje je bio prisiljen dati ostavku.

Guverner Spitzer svjedočio je pred Pododborom za financijske usluge američkoga Kongresa o problemima newyorških specijaliziranih osiguravajućih kompanija, takozvanih "monoline" kompanija. U svojim je izjavama za Kongres za financijsku krizu izravno optužio djelovanje Vlade predsjednika Busha. Nekoliko dana poslije toga list *New York Times*, navodno djelujući na tajni mig američkoga Ministarstva pravosuđa, razotkrio je njegov sastanak s vrlo skupom prostitutkom u hotelu Washington.

10 Udruženje hipotekarnih bankara, "Delinquencies Continue to Climb in Latest MBA National Delinquency Survey", priopćenje za tisak, 19. studenog 2009., pristupio na <http://www.mbaa.org/NewsandMedia/PressCenter/71112.htm>.

U intervjuu koji je, toga istoga dana, guverner Spitzer dao za državnu televiziju, istaknuo je kako je, nekoliko godina prije toga, američki Ured za kontrolu valute na sudu blokirao pokušaje savezne države New York da istraži aktivnosti u svezi s hipotekarnim kreditima velikih banaka. Rekao je kako taj Ured nije zaustavio upitne radnje tih banaka prilikom trgovanja kreditima niti je poticao više standarde nadzora pri preuzimanja rizika. U tome je intervjuu, guverner Spitzer rekao: "Sve se ovo moglo izbjeći da je Ured za kontrolu valute odradio svoj posao. Ali on nije poduzeo ništa. Vlada predsjednika Busha dopustila je da se stambeni balon napuhne, te se sada, kada cijena nekretnina pada, moramo baviti s posljedicama takva postupanja."¹¹

Pada vrijednost stvarnog američkog gospodarstva

Poput svih špekulativnih balona ili Ponzijevih shema, koje su se dogodile tijekom povijesti, jednom kad se srušilo povjerenje u postupak, balon je prsnuo na sve strane. Kako su mnogi američki građani počeli ostajati bez krova nad glavom, i stanogradnja je zastala. Poslije puknuća balona informatičke tehnologije s početka 21. stoljeća, građevinski je sektor zapao u duboku krizu. Milijuni dobro plaćenih radnika u građevinarstvu ostali su bez posla, a mnoge tvrtke koje su se bavile poslovanjem s nekretninama nestale su preko noći. Tako se dogodio drugi val stečajeva malih poduzeća, zbog čega se nezaposlenost, prema pouzdanim privatnim i neslužbenim procjenama,

11 Campos, Paul, "Was Spitzer targeted?", *Rocky Mountain News*, 12. ožujka 2008., pristupio na <http://www.rockymountainnews.com/news/2008/mar/12/campos-was-spitzer-targeted/>. Vidi i članak F. Williama Engdahla, "Why Bush Watergated Eliot Spitzer", od 17. ožujka 2008., na www.engdahl.oilgeopolitics.net.

povećala na više od 22% radno sposobnih ljudi, odnosno, na razinu koja podsjeća na onu iz doba Velike ekonomske krize.¹²

Službeno je, sve drastičnijim preradama statističkih podataka i manipulacijama podacima, Bijela kuća predsjednika Obame pokušala ublažiti stvarnost, tvrdeći kako je nezaposlenost u listopadu 2009. godine bila 10%, što je već dovoljno alarmantno, ali je taj postotak više negoli upola manji od stvarnog stanja, koje je doista loše. Radnici koji rade na satnicu i koji su bili sretne ruke i uspjeli zadržati posao, otkrili su kako im se drastično smanjio broj radnih sati. Prosječan se broj radnih sati po tjednu smanjio na 33, što je bila najniža razina još od 1964. godine, kada je Amerika uopće i započela s prikupljanjem takvih podataka, a smanjio se i iznos satnice.¹³ Mnogi zaposlenici s fiksnom plaćom počeli su više raditi jer je dio radnika otpušten.

Budući da je balon potrošnje američkih potrošača bio izgrađen na piramidi duga, kako se ona urušila i kako dugovi nisu otplaćeni, cijeli se kreditni sustav počeo urušavati. Banke su, zbog straha od nepoznatog, prestale odobravati kredite, čak i nekim etabliranim bankama. Američko je gospodarstvo ušlo u vlastitu inačicu dužničke zamke zemalja "trećega svijeta".

Svaki je lijek, bilo da se novcem poreznih obveznika iskupljuju najveće banke s Wall Streeta bilo da se milijarde dolara poreznih obveznika upumpava u automobilsku industriju iz Detroita, samo povećao cjelokupan problem. Kako su potrošači drastično smanjili kupnju na kredit, bilo nekretnina, bilo automobila bilo ostalih proizvoda kreditnim karticama, naglo se povećao američki državni dug.

Neprofitna organizacija Brookings Institution, u lipnju 2009. godine, izvijestila je o tome kako je potrošnja u Americi,

12 Williams, John, "Shadow Government Statistics", pristupio na <http://www.shadovstats.com/>.

13 Herbst, Moria, "Even the Employed Lose with Hour and Wage Cuts", *Business Week*, 10. srpnja 2009.

u razdoblju od 2000. do 2007. godine, činila jednu trećinu rasta cjelokupne svjetske potrošnje. Ta je američka potrošnja sve više bila financirana kreditima. U tome izvješću piše: "Američko je gospodarstvo godinama previše trošilo i uzimalo previše kredita, a ostatak je svijeta ovisio o američkom potrošaču kao izvoru potražnje u svijetu." Kako je, potkraj 2008. godine, američko gospodarstvo počelo znatno stagnirati, ostatak svijeta osjetio je seizmičke udare. Na godišnjoj se osnovi BDP diljem svijeta smanjio za dvije znamenke, od Meksika preko Velike Britanije, Njemačke, Litve i Japana, pa i dalje.¹⁴

Do ožujka 2009. godine arapske su zemlje, prema procjeni, zbog krize i smanjenog gospodarskog rasta, izgubile 3.000 milijarda dolara. Budući da su se rekordno visoke cijene nafte s kraja 2008. smanjile, nezaposlenost je u arapskim zemljama opisana kao "tempirana bomba". Od Rusije i Ukrajine pa do Kine, mnoge su zemlje, poslije rujna 2008. i krize sloma banke Lehman Brothers, pretrpjele oštar gospodarski pad.¹⁵

Ipak, prema svim mjerenjima, epicentar te financijske oluje bio je unutar američkoga gospodarstva i bankovnog sustava. Jedina velesila na svijetu tonula je u močvaru duga i nemogućnosti njegova plaćanja, službene i privatne korupcije, nezaposlenosti i gospodarskog pada, kakvu ni svijet ni Amerika nisu vidjeli još od tridesetih godina 20. stoljeća.

U studenome 2009. direktor za proračun Bijele kuće Peter Orzag objavio je sive brojke. Kako je američka Vlada završila fiskalnu godinu zapanjujućim deficitom od 1.400 milijarda dolara, Orzag je predvidio da će, tijekom slijedećih deset godina, deficit američke Vlade povećati državni dug, koji sada iznosi 12.000 milijarda dolara, vjerojatno za još 9.000 milijarda

14 Baily, Martin N. i Elliott, Douglas J., "The U. S. Financial and Economic Crisis: Where Does It Stand and Where Do We Go From Here?", The Brookings Institution, Washington D.C., 15. lipnja 2009.

15 Peskin, Doron, "Following crisis: Arab world loses \$3 trillion", *IPR*, 31. ožujka 2008., pristupio na <http://infoprod.co.il/main/siteNew/index.php?langld=1&mod=article&action=article&Admin=qwas&stld=247>.

dolara. On je tu perspektivu nazvao "ozbiljnom i, na kraju, neodrživom".¹⁶ No, pritom je objavio znatno podcijenjene, kozmetičke brojke. Stvarnost je bila mnogo gora.

Jedan od kritičara službenih ekonomskih podataka američke Vlade, John Williams, direktor statističkog odjela glavne oporbene stranke, rekao je, u siječnju 2009., da, ako bi se toj godišnjoj promjeni u tekućoj neto vrijednosti pribrojile i obveze socijalnog i zdravstvenog osiguranja, koje ne dolaze iz fondova, kao što bi to učinila jedna kompanija za svoje obveze mirovinskog i zdravstvenog osiguranja prema umirovljenicima, "onda godišnji deficit za 2008. godinu iznosi 5.100 milijarda dolara, u odnosu na 1.200 milijarda dolara iz 2007. godine."

John Williams nastavlja i kaže da bi takvim mjerenjem "ukupne američke državne obveze, odnosno, ukupan nepodmireni državni dug plus tekuća neto vrijednost obveza izvan fondova, iznosile 66.000 milijarda dolara, ugrubo 4,5 puta više od prijavljenog američkog BDP-a i bile bi veće od ukupnog svjetskog BDP-a. Te brojke nisu održive... i već se, za fiskalnu godinu 2009., ozbiljno povećavaju."¹⁷

Zauzvrat, taj je golemi državni dug počeo prijetiti međunarodnom povjerenju u vrijednost američkoga dolara i cijelom zdanju dolarskoga sustava, koji je, poslije pregovora u Bretton Woodsu iz 1944. godine, stvaran s tolikom upornošću, pošto su Kina, proizvođači nafte s Bliskog istoka, nekoliko zemalja Latinske Amerike i Rusija počeli ozbiljno tražiti alternative američkome dolaru.

16 Alkaron, Walter, "OMB director warns growing deficit a threat to American economy", *The Hill*, 3. studenog 2009., pristupio na <http://thehill.com/homenews/administration/66085-omb-director-warns-growing-deficit-a-threat-to-us-economy>.

17 Williams, John, op. cit., pristupio na <http://www.shadowstats.com/article/gaap-based-federal-deficit>.

Amerika kao Stari Rim

Mnogo se dade naučiti iz kratkog osvrta na gospodarske razloge propasti Rimskoga Carstva od prije šesnaest stoljeća. Korijen pada i konačne propasti Rimskoga Carstva, u svoje doba također jedine velesile na svijetu, bila je politička odluka vladajuće aristokracije, točnije, oligarhije bogatih, da granice carstva prošire osvajачkim ratovima i pljačkom stranih zemalja radi vlastitog bogaćenja i osobne moći, a ne radi opće dobrobiti države. Gospodarski model Rimskoga Carstva temeljio se na pljački osvojenih područja. Kako se carstvo širilo, osnivalo je udaljene vojne uprave i vojarne koje su održavale kontrolu, a za popunjavanje tih vojarna sve se više oslanjalo na strane plaćenike.

U tome vojnom širenju osiromašeno je seljaštvo, sama srž Carstva. Seljaci su, kako bi se borili u stranim osvajačkim ratovima, bili prisiljeni napustiti imanja, često na dugi niz godina. Jedna od posljedica bila je i devastacija juga Italije. Oni koji su imali novca mogli su kupiti zemlju kao jedino čvrsto ulaganje i tako su postali vlasnici krupnih latifundija, odnosno, krupni zemljoposjednici.¹⁸

To je dovelo do okrupnjivanja zemlje u samo nekoliko ruku, a zemlju su obrađivali robovi zarobljeni u raznim osvajačkim ratovima. Mali su poljoprivrednici bankrotirali pa su bili prisiljeni pobjeći u Rim i pokušati živjeti kao proleter, odnosno, nadničari. Oni nisu imali glasačka ili druga građanska prava. U očima bogatih bili su samo "rulja", koju se moglo kupiti, njome manipulirati i usmjeriti je da napadne protivnika. Oni su bili takozvani *demos*, mase, narod. Rimska se "demokracija" u cijelosti sastojala od manipulacije masama, koja je služila Carstvu.

18 Romanowski, Mateusz, "Ancient Rome: Downfall of the Empire", pristupio na <http://www.ancient-rome.biz/downfall.html>.

Vlada carskoga Rima nije imala pravi sustav proračuna, a protraćena su bogatstva održavala Carstvo, koje je samo proizvodilo vrlo malo. Kada plijen s pokorenih područja više nije bio dostatan za pokrivanje troškova, država se okrenula povećanju poreza, prebacujući na građane teret goleme vojne strukture. Ti su povećani porezi prisilili daljnje male poljoprivrednike da napuste svoju zemlju. A kako bi misli svojih građana skrenuli sa sve gorih uvjeta života, rimski su vladajući političari, oligarsi, dijelili sirotinji besplatno žito i zabavljali je cirkusima, utrkaма kočija, bacanjem kršćana pred lavove i drugim predstavama. Bila je to ozloglašena strategija "kruha i igara", kojom su smirivali narod.

Politički su položaji sve više prodavani bogatašima. Mase su, zauzvrat, "prodavale" svoje glasove raznim političarima za određene usluge. Bila je to prava šarada demokracije.

Iduća temeljita promjena, koja se dogodila zato što su ratovi na dalekim područjima postajali sve nepopularniji, i koja je Rimsko Carstvo ranila na vitalno mjesto, bila je promjena vojnog sustava s vojske koja se novačila iz redova poljoprivrednika u vojsku plaćenih profesionalnih vojnika. To je umnogome slično onome što se, poslije Vijetnamskoga rata, događalo u Americi kada je, nakon što je prosvjed javnosti doveo u opasnost budućnost vojske, predsjednik Nixon napustio novačenje i uveo vojsku sastavljenu "samo od dobrovoljaca".

Kako su uvjeti za rimske vojnike u udaljenim ratovima postajali sve tegobniji, za popunjavanje legija bilo je potrebno davati im sve više povlastica. Ograničenje vojne službe samo na građane Rima ukinuto je, te je, služenjem u vojsci, osoba mogla steći status građanina Rima, baš kao što se danas američko državljanstvo obećava doseljenim tinejdžerima, ako riskiraju svoj život za Ameriku u ratovima u Afganistanu, Iraku i drugdje. Do određene su mjere rimski vojnici bili prisiljeni položiti zakletvu svome zapovjedniku, a ne državi.

Male su farme postupno pretvarane u velike latifundije, kupljene novcem od plijena, jaz između rimskih bogataša i sirotinje sve se više povećavao. Kada su braća Grakho, u drugom stoljeću poslije Krista, uvođenjem poljoprivredne reforme pokušala smanjiti taj sve veći jaz između bogatih i ostaloga naroda, ograničili su moć bogatih senatora pa su ih bogataši dali ubiti.

Rimska je oligarhija sve više degenerirala. Pred kraj razdoblja vladavine rimskih careva prežderavanje se toliko udomaćilo među bogatašima da su izmišljene posebne posude za povraćanje, kako bi ljudi koji su previše pojeli ili popili, mogli to povratiti i nastaviti dalje s jelom i pićem.

U jednom je trenutku car Neron izjavio: "Hajmo iznova i iznova oporezivati. Osigurajmo da nitko ništa ne posjeduje!" Kupovanje egzotičnih začina, svile i druge luksuzne robe s Istoka isisavalo je iz Rima zlato, zlato koje se nije vraćalo. Ubrzo Rim nije imao dovoljno zlata za kovanje novca. I tada je smanjio vrijednost novca tako što je u zlato, tijekom kovanja, dodavao manje vrijedne materijale, sve dok više uopće nije bilo zlata. Jedan je drugi car kako bi smanjio proizvodnju i povećao cijenu vina, zapovjedio da se uništi polovica vinograda u rimskim pokrajinama.

Tijekom godina, trošak održavanja te goleme svjetske vojne strukture postao je prevelik. U trećemu stoljeću ljudi su na sve moguće načine pokušavali izbjeći tegobne poreze, nametnute radi održavanja vojske. Sama se vojska, od doba cara Augusta do vremena cara Dioklecijana, udvostručila, a istodobno je rastuća spirala inflacije prouzročila sustavno smanjenje udjela zlata i srebra u rimskom novcu. Osim toga, strahovito su se povećali troškovi državne uprave. Od vremena vladavine cara Dioklecijana više nije vladao jedan car, nego njih četiri, što je značilo financiranje četiri carska dvora, četiri Pretorijanske garde, četiri rezidencije, četiri skupine dvorskog osoblja. Trošak

upravljanja rimskom državom postao je sve strasniji.¹⁹ Trošak rimske državne birokracije povećao se upravo onako kako se, poslije 1971. godine, povećao i broj i trošak savezne birokracije američke izvršne vlasti.

Na kraju, kako se Rim prestao teritorijalno širiti i počeo se urušavati, bilo je dostupno sve manje plijena kojim će se financirati svjetske ambicije Carstva, kao i njegovo gospodarstvo. Novačenje vojnika iz redova stranaca dovelo je do letargije, lagodna života i dekadencije.

Rimsko je Carstvo postupno gubilo svoju moć. Barbari sa sjevera često su odlazili u pljačkaške pohode na to Carstvo u raspadu. Kako su carevi očajnički pokušavali kupiti odanost vojske, Carstvo se počelo utapati u dugu, a moralno je stanje njegovih podanika nastavilo svoj spiralni pad.

Rim je sustavno gubio kontrolu nad svojim granicama, ceste i mostovi nisu bili održavani, što je dovelo do sloma trgovine i komunikacija. Neredi i pobune postale su uobičajeni i u samome gradu Rimu. Kako je Vlada sve više zapadala u dug, sve je više povećavala poreze. Vojske raznih generala uzimale su od lokalnog naroda kakve god su namirnice željele. Hrana je postala dragocjena roba, a, prvi put u nekoliko stoljeća, mnogi su ljudi bili gladni.

Daljnji osvajajući ratovi gurnuli su Carstvo u unutarnji kaos. Ratovi su se proširili u Aziju i Afriku, a unutar političke vladajuće klase drastično se povećala korupcija. Novac je bio kralj. Rim je postao plutokracija, oligarhija u kojoj je moć bila istovjetna bogatstvu.

19 Peden, Josef, "Inflation and the Fall of the Roman Empire", Mises Institute, 27. listopada 1984., pristupio na <http://www.marketoracle.co.uk/Article12831.html>.

Kraj republike?

Do 2009. godine američka je Vlada, ovlaštena od američkoga Kongresa, potrošila više od tisuću milijarda dolara na dva rata koja se vode toliko daleko od obala Amerike da većina građana nije bila kadra razumjeti potrebu za njima. Afganistan i Irak razotkrili su pohabane rubove "prenapregnutog carstva", kako bi to rekli Britanci. Unatoč najnaprednijoj vojnoj tehnologiji, uključujući i bombardere na daljinsko upravljanje, navođene iz posebnih centara udaljenih od meta u Afganistanu, kao Las Vegas, prije bi se moglo reći da američki vojni ustroj gubi, a ne dobiva te ratove. Amerika se pretvorila, umnogome slično starome Rimu, u *de facto* vojnu državu, vojarnu nacionalne sigurnosti. Do 2009. godine Vlada je službeno trošila ukupno više od tisuću milijarda dolara godišnje na svoj vojni stroj, više nego što je 45 zemalja, koje su po vojnoj moći bile odmah iza Amerike, ukupno trošilo na vojsku.²⁰

Ovisno o tome u koju godinu smještamo početak nepovratnog pada Rimskoga Carstva, do njegove konačne propasti trebalo je proći gotovo dva stoljeća. Potkraj prvoga desetljeća 21. stoljeća čini se da će "američkome carstvu", samoproglašenom "američkome stoljeću", trebati nešto više od šezdeset godina da se uništi iznutra. U oba slučaja u srži problema jest korupcija oligarhije, odnosno, plutokracije, u kojoj je moć izjednačena s bogatstvom.

U ožujku 2008. godine David M. Walker, glavni nadzornik za valutu Sjedinjenih Američkih Država i direktor Ureda za utvrđivanje odgovornosti Vlade, dao je ostavku, 5 godina prije isteka njegova mandata od 15 godina. Takvu je odluku donio, kao što je to i javno u govorima diljem zemlje i rekao, zato što mu je, kao nadzorniku za valutu, djelovanje bilo ograničeno i zato što se Amerika, baš poput Rimskoga Carstva, nalazi u

opasnosti od sloma. Uspoređujući stanje Amerike s krajem Rimskoga Carstva, David Walkore upozorio je na "upadljive sličnosti" trenutačnog stanja u Americi i čimbenika koji su doveli do pada Rima.²¹

"Američko stoljeće", koje su, 1941. godine, proglasili urednik lista *Time* Henry Luce, braća Rockefeller, Averil Harriman i ostali iz najbogatijeg kruga društvenog ustroja, temeljilo se, kao i Rim, na sustavnoj pljački stranih zemalja. Tijekom vremena ono se uobličilo drukčije od Rima, koristeći se nadnacionalnim tehnokratima iz Međunarodnog monetarnog fonda za pljačkanje bogatstva stranih zemalja, od Argentine do Brazila te prirodnih bogatstava afričkih zemalja. Poslije 1971. godine, kako bi svoju moć i utjecaj proširilo daleko izvan područja koje njegovo unutarnje gospodarstvo može podržavati, koristilo se i jedinstvenim financijskim prednostima svjetske pričuvne valute i, istovremeno, svojom neupitnom vojnom nadmoći. I, baš kao što su rimski carevi, radi održavanja svog neodrživog sustava, razrjeđivali sadržaj zlata i srebra u carskim kovanicama, bogovi novca s Wall Streeta koristili su se plutajućim tečajem dolara i virtualnim novcem u obliku financijskih derivata, kako bi održali fasadu solventnosti. U kolovozu 2007. godine, slomom njemačke banke IKB, ta je fasada popucala.

Otvoreno je pitanje hoće li ostatak svijeta ili čak i budući američki naraštaji cijeniti lekcije Rimskoga Carstva, a da i ne spominjem "američkoga stoljeća". William Jennings Bryan, čovjek koji je upozoravao da se ne dopusti da narod bude obješen "na križ zlata", životni protivnik "novčanog trusta" i vjere oligarha u "socijalni darvinizam", te bivši ministar vanjskih poslova u vrijeme predsjednika Wilsona, koji je, dižući svoj glas protiv Wilsonove manipulacije oko potapanja broda Lusitanije, dao ostavku na taj položaj, prije više od jednog stoljeća izrekao je ove riječi:

21 Wisniowski, Charles, "Interview with Comptroller general of the United States David M. Walker", *Mortgage Banking*, 1. lipnja 2007.

*"Plutokracija je nešto što je za republiku gadljivo. Ona je veći despot od monarhije, bešćutnija od aristokracije, sebičnija od birokracije. Ona u doba mira vreba na narod, a u doba nesreća protiv njega kuje zavjere... Sazrelo je vrijeme da s prijestolja zbacimo to golemo zlo."*²²

22 Bryan, William Jennings, "Speech at Madison Square Garden", New York, 30. kolovoz 1906., u *Speeches of William Jennings Bryan*, Funk & Wagnalls, New York, 1909., str. 90. - 91.

KAZALO

A

Abetz, Otto 227
Abramowitz, Morton 459, 460
Acheson, Dean 291, 318, 324,
340, 350-363
Adams, Brooks 103-106, 316,
317
Adams, Henry 301
Adams, John Quincy 103, 301
Agnelli, Gianni 414, 425
AIG 24, 472, 526, 556, 564,
567, 568, 573
AIG (American International
Group) 472, 556
Aldrichovo povjerenstvo 41
Aldrich-Vreelandov zakon 75
Aldrich, Nelson 76, 77, 81, 84,
85, 89, 92, 189, 208
Aldrich, Winthrop 289, 208
"Američko stoljeće" 17, 18, 44,
55, 60, 65, 75, 133, 211,
214, 219-224, 240, 247,
249, 257, 260, 287, 289,
293, 302, 311, 315, 325,
583
"Američko carstvo" 17, 65,
134, 220, 258, 373
Amerongen, Otto Wolff von
414
Amsterdamska banka (Bank of
Amsterdam) 86, 87, 93
Anderson, Robert O. 414, 437,
446
Andrew, A. Piatt 83
Andrews Sisters 561

Antonescu, Ion 254
ARAMCO, Arapsko-američka
naftna kompanija 295, 296,
298
Arbenz Guzman, Jacobo 366,
367
Armas, Carlos Castillo 368
Armstrong, Hamilton Fish
215, 218
Arthur, kralj 100
Atlantska povelja 292, 374,
376
Atlee, Clement 300, 313
August Belmont & Co. 32, 33,
40, 47, 48, 51, 52, 54, 77
Aziz, Abdul 296-298

B

Baer, George "Božje pravo" 43,
59, 60
BaFin 23
Baker, George F. 38-40, 90, 108
Baker, James 459, 466
Baldwin, Hanson 310
Ball, George 404, 412, 414
Banka za međunarodna
poravnanja (Bank for
International Settlements)
225, 172
Baring Brothers 31
Barkley, Alben 241
Barney, Charles T. 67, 70
Baruch, Bernard 194-201, 203,
205, 206, 237, 355

- Baselski sporazum (Banka za međunarodna poravnanja) 181
- Bear Stearns 514, 526, 529, 531, 534, 549, 557
- Beaverbrook, Lord (William M. Aitken) 332
- Beck, Ludwig 278, 279
- Belmont, August, mladi 32, 48, 49
- Belmont, August, stariji 32, 33, 47, 48
- Beneš, Eduard 264
- Bennett, Jack F. 408, 419
- Berle, A. A., mladi 203-205
- Bernays, Edward 119, 120, 122, 124, 126
- Biddle, Nicholas 30, 31
- bilderberški sastanci 411-414, 416, 421, 422, 425, 432, 433, 458
- Bin Laden, Osama 460
- Black, Fischer 475, 536, 537
- Black-Scholesov model 475, 536, 537
- Blankfein, Lloyd 12, 488, 492
- Blessing, Karl 283
- Blomberg, Werner von 278
- Blumenthal, Michael 428
- Blumenthal, Richard 549
- Boesky, Ivan 461
- Bonnet, Georges 275
- Booth, John Wilkes 36, 37
- Bosch, Carl 228, 229
- Bowman, Isaiah 212, 215, 217, 221, 222, 233, 250, 258, 289, 315, 319, 340
- Bradley, general Omar 362
- Brandt, Willy, kancelar 416, 417, 418
- Bretton Woods 222, 318, 328, 330, 335, 374, 376, 380, 382, 389, 391, 392, 449, 577
- Brettonwoodski sporazumi 399, 400, 408, 423,
- Britanska istočnoindijska kompanija 316
- Britansko Carstvo 16, 17, 43, 80, 99, 106, 128, 139, 145, 184, 216, 259-262, 299, 344, 352, 374
- Britanski opijumski ratovi 50
- Britanska južnoafrička kompanija 99, 100, 144, 148, 379
- Brown Bros. Harriman 238, 239
- Brown, Gordon 560
- Brown, Harold 428
- Bryan, William Jennings 15, 52, 66, 67, 71, 583
- Brzezinski, Zbigniew 428
- Bundy, McGeorge 400
- Burnham, James 372, 373
- Burski rat 100-102, 154, 156
- Bush, George Herbert Walker 225, 228, 237, 458, 459, 463, 466, 469, 562, 565
- Bush, George W. 465, 556, 561, 562, 565
- Bush, Neil 463
- Bush, Prescott 236, 237
- Bush, Samuel 236, 238, 239, 261
- Byrnes, James 199, 309, 312, 324
- ## C
- Cali, kokainski kartel 548
- Canaris, Admiral Wilhelm 266
- Cardenas, Lazaro 253
- Carey, Henry C. 34, 39, 40
- Carlisle, John G. 48, 49

Carter, Jimmy 409, 414, 425,
427-429, 431, 440, 442
carska povlastica 292
carski Rim 344, 578
Casino du Liban 407
Cecil, Robert 106
Chamberlain, Neville 231, 264,
266
Cheney, Dick 238
Churchill, Winston 107, 156-
158, 194, 197, 201, 241,
246, 247, 251, 259, 262,
265, 267, 268, 298, 307,
320, 324, 327, 341-343,
344, 348, 350, 352, 374,
378
CIAA (Koordinator za
međumerička pitanja) 364,
366-368, 371, 384, 386,
421, 463
CitiFinancial 543-545, 547
Citigroup 40, 66, 485, 489, 500,
514, 527, 528, 546, 554,
558-560, 543-545, 563, 571
Clark, Tom 313
Clay, Henry 34, 70, 238
Clayton, Will 252
Cleveland, Grover 48-51, 53
Clifford, Clark 322, 324
Clifford-Elseyevo izvješće 322
Clinton, Bill 140, 486, 488-490,
506, 509, 563-566
Cohn-Bendit, Daniel 394
Coolidge, Calvin 169
Corleone, Don 374
Cornfeld, Bernard 'Bernie' 405
Cortelyou, George B. 73, 74
Corzine, Jon 557
Credit Anstalt 172, 173
Crockett, Andrew 491
Crossman, Richard 344
Crowley, Leo T. 239, 302

Cunliffe, Walter, 1. barun í 46
Cuomo, Andrew, 549

Č

Čang Kai-Šek 354, 363

D

Daladier, Edouard 264
Danat banka 173
Danbury Hatters, slučaj, Loewe
protiv Lawlora 59
Davidson, Henry P. 81
Dawesov plan 23, 65, 142, 152,
156, 167, 177, 448
De Gaulle, Charles 390, 392,
395, 396
Depozitarno povjereničko
društvo 472
Dewey, John 121
Dillon, Clarence 239
Dillon, Read & Co. 132, 134,
151, 182, 187
Dinitz, Simcha 416, 417
Dioklecijan, car Gaj 580
Disraeli, Benjamin 36
Ditchley grupa (vidi IIF) 447
Dodd, William 230
Dodge, Cleveland 95, 112
Dodge, William E. 56
Dole, Robert 468
Donovan, William J. 365, 373
Drexel, Morgan & Co. 40, 80
Druga američka revolucija
(John D. Rockefeller III.)
426
Društvo hodočasnika (The
Pilgrims Society) 38
Društvo Mont Pelerin 430
Državni zakon o bankarstvu
(National Banking Act) 78

Državni zakon o valuti
(National Currency Act) 78
Duisberg, Carl 270, 276-278
Dulles, Allen 226, 364-367, 384
Dulles, John Foster 226, 362,
363, 365

E

Eden, Anthony 350
Einzig, Paul 155
Eisenhower, Dwight 342, 364,
365, 367-369, 379, 380
Engleska banka 30, 147, 154,
155, 159, 161-168, 179,
181, 197, 332, 404, 438
Englesko-iranska naftna
kompanija 366, 378, 413
eskontni šalter za zlato 182,
382, 408
eurodolar 401-405, 414, 421-
425, 443
Europski program oporavka
(European Recovery
Program, ERP) 347

F

Fahd, kralj 459-461
Fakultet All Souls, Oxford 100
Fannie Mae (FNMA) 547, 549,
556, 565
Farben, I. G. 224, 225, 228-230,
233, 234, 254, 270, 271,
274, 276-279, 282, 293, 365
Farish, William 225, 254
Fischer, Stanley 497
Ford, Gerald 428
Ford, Henry 223, 225
Forman, Michael 563
Forrestal, James 254, 312, 313,
321, 324, 353
François-Poncet, André 275

Frank, Barney 489
Franklin, Benjamin 27
Freddie Mac (FHLMC) 549,
556, 565
Freud, Sigmund 119, 120, 122
Frick, Henry Clay 70
Friedman, Milton 34, 72, 75,
430, 431, 442, 541
Funk, Walter 282, 283

G

Galbraith, John Kenneth 480
Garn-St. Germainov zakon 462
Gary, Elbert 70, 108, 209
Gates, Frederick T. 211, 212
Gates, Robert 562
Gauss, Carl Friedrich 538, 539
Geithner, Timothy 542, 556-
558, 564, 566
George, Lloyd 147
Glass, Carter 94, 96, 166
Glass-Steagallovoj zakon (Zakon
o bankarstvu iz 1933.) 189-
191, 441, 478-483, 486-490,
492, 500, 505, 507, 509,
522, 528, 543, 545, 564,
566
glavni tržišni indeks (Major
Market Index, MMI) 477
Goebbels, Josef 360
Goering, Hermann 278
Goetz, Carl 271
Goldman Sachs 12, 18, 480,
487, 488, 500, 514, 549,
556-558, 563, 565, 571
Gore, Thomas 185
Grakho, Tiberije i Gaj 580
Gramlich, Edward M. 548
Gramm-Leach-Blileyjev zakon
486

Greenspan, Alan 468-479,
483-485, 486, 487, 490-497,
498-515, 521, 522, 532,
536, 539, 542, 548, 554,
566

Grenfell, Morgan 91, 134

Groves, Leslie R. 310-312

Gunther, John 361

H

Hamilton, Alexander 27-29

Hanna, Mark 67

Harding, Warren 135

Harriman, Averell 237-239,
321, 340, 353, 362, 583

Harriman, Edward H. 57, 58,
70, 83, 103, 194

Harrison, George 182

Hawtrey, Sir Ralph G. 161

Heinze, Frederick A. 67, 68, 71

Hepburn, A. Barton 166

Herrington, John 459

Hertzog, J. B. M. 150-154

Hess, Rudolf 278

Hesse, Fritz 261-263, 267, 268,
276

Hirošima, Japan 305, 306, 308,
309

Hodel, Donald 458

Hoover, Herbert 131, 135, 136,
140, 141, 166, 171, 173,
177-181, 194, 196, 198,
200, 205

Hooverov moratorij 173

Hopkins, Harry Lloyd 203-205,
248

House, brigadir Edward M. 109

Howe, Sir Geoffrey 438

Hudson, Michael 399

Hughes, Charles Evans 135

I

Ickes, Harold L. 294, 295

IKB 23, 24, 26, 531-534, 572,
583

Inquiry, The (Woodrow
Wilson) 212, 215, 222

Institut za međunarodne
financije (Institute for
International Finances, IIF)
448

izvanburzovno tržište 522

hipotekarni kredit s
promjenjivom kamatom
473, 480, 522, 528

Hladni rat 308, 310, 317, 319,
322, 350-354, 359, 363, 380

Institut Hudson 399

Interventni zakon o bankarstvu
(Emergency Banking Act)
192

Intra banka 405, 406

J

Jackson, Andrew 30

Jamani, šaik Zaki 417, 418,
421, 459, 460, 461

Jekyll, otok 81, 83-86, 88, 89,
92, 93, 96, 137, 143, 208

Johnson, Hugh S. 206, 207

Johnson, Lyndon 388, 390-401

Jones, James 562

K

Kahn, Herman 399

Kellogg, Vernon 124

Kemmerer, Edwin W. 110, 130,
134, 151-153, 182

Kennan, George F. 321-324,
346, 347, 353, 357, 359

Kennedy, John F. 19, 36, 317,
381-387
Kimmel, Husband E. 242-245,
248, 249
Kirstein, Louis 207
Kissinger, Henry 18, 78, 408,
411-422
Komunistička partija Grčke
(Kommounistiko Komma
Elladas, KKE) 350
Knickerbocker Trust Co. 67-69
Konferencija na Jalti, sporazumi
296, 333, 334, 340-343
Korejski rat 349, 350, 356, 360-
363, 371, 377, 380-383
Krauch, Carl 282
Krimski rat 100
Krosigk, grof Schwerin von
278, 286
Kuhn, Loeb & Co. 65, 77, 80,
83, 84, 90, 94, 96, 118, 129,
132, 135, 167, 170, 187
Kuomintang (KMT) 354
Kuttner, Robert 488

L

La Follette, Robert 74, 93
Lamont, Thomas W. 113-115,
118, 128, 129, 132
Lasswell, Harold 123-125
Laval, Pierre 275. 276
Lazard Frères 80, 379
Liga naroda 161-164
Lebensraum (životni prostor)
105, 221, 222, 231, 255,
258, 260, 261, 267, 270,
314-317, 350-354, 371, 372,
379
Lee, Higginson 77, 90
Lee, Ivy 225
Lee, Robert E. 36

Lehman Bros. 414, 555-558,
560, 564, 565, 568, 576
Levy, Walter 412, 413
Lewis protiv Sjedinjenih
Američkih Država 471
Lewis, Michael 475
LIBOR, Londonska
međubankovna ponudbena
kamatna stopa 444, 447,
451, 551
Lincoln, Abraham 23, 32-39,
64, 386
Lindbergh, Charles A. 14, 89,
92, 93
Lippmann, Walter 120, 121,
124
List, Friedrich 34
Lochner protiv savezne države
New York 59
Odbor londonskih proizvođača
zlata 146
Long Term Capital Management
473, 482, 538
Lothian, lord (Philip Kerr) 231.
232
Loudon, John H. 425
Luce, Henry 17, 44, 213, 219,
220, 249, 259, 291, 323,
379, 384, 583
Lusitania 583
Luther, Hans 173

M

MacArthur, general Douglas
360-363
MacDonald, Ramsay 188, 189
Mackinder, sir Halford 104,
232, 257, 258, 263, 267,
268, 283, 319
Macmillan, Harold 327, 344
Madison, James 29

Magic projekt 243, 247, 248
Manning, Paul 235
Mao-Ce Tung 354, 361
Marcos, Ferdinand 405, 407
Markowitz, Harry 538
Marshallov plan (ERP) 345-350, 376, 532
Marshall, John 30
Martin, William McChasney 387
Master, Blythe 506
McClintock, John 252
McCloy, John J. 320, 402
McCormack, Cyrus 95
McCulley, Paul 496
McCulloch protiv savezne države Maryland 30
McGarrah, Gates W. 225
McGeer, Gerald G. 37, 38
McGhee, George C. 412
McKinley, William 67, 201
McNamara, Robert 400
Međunarodni monetarni fond, MMF 318, 332-336, 340, 349, 374, 389, 393, 409, 420, 444, 446-452, 454
Mellon, Andrew 135, 136, 166, 169, 171, 180
Meriwether, John 536
Merrill Lynch 463, 514, 527-529, 565
Merton, Robert 536-538
Messersmith, George S. 215
Meyer, Eugene 195, 199, 470
Milken, Michael 161
Miller, Merton 538
Mills, Ogden 179, 199
Milner, Alfred, 99, 100, 107
Mises, Ludwig von 442
Moley, Raymond 203
Molotov, Vjačeslav M. 285, 286, 350

Molotov-Ribbentropov pakt o nenapadanju (Hitler-Staljinov pakt) 265
Mondale, Walter 428
"monoline" osiguravajuće kuće 501, 509, 522-528, 573
Moreau, Emile 159, 161, 162, 174
Morgan Stanley Corp. 191, 514, 549, 565
Morgan, Harjes 91
Morgan, kuća 17, 18, 131-134, 137, 185-191, 448, 506-509
Morgan, J. P., mlađi 43-46, 132, 211, 431
Morgan, John Pierpont 43, 48, 61, 64, 65, 69, 74, 90
Morgan, Junius S. 111
Morgenthauov plan 323, 324, 331
Morgenthau, Henry 204
Morton, Rose & Co. 40
Mosadeh, Mohamed 366, 378
Mountbatten, Louis, vikont od Burme 300
Mulford, David 420
Mussolini, Benito 163, 171, 205-209, 223, 254, 264, 271, 272, 283, 285
Myers, Gustavus 31, 50, 75

N

Nacionalno monetarno povjerenstvo 75-81
Nagasaki, Japan 305-309
Nakasone, Yasuhiro 466, 467
National City Bank 51, 65, 66, 70, 81, 83, 90, 91, 95, 167, 205, 363, 402
Neurath, Konstantin von 278

New Deal 288, 295, 427, 429-432

Niemeyer, sir Otto 161

NINA, zajmovi bez prihoda i imovine (no-income-no-asset loans) 528, 544-546

Nitze, Paul 345, 357-360

Norman, Montague 139-141, 148, 149, 156-175, 188, 238

Northern Rock, banka 560

Norton, Charles D. 81

"novčani trust" 41, 46, 75, 89-93, 103, 110, 131-136, 182, 184, 316, 392, 423, 424, 465, 468, 471, 521

„nove financije" (Alan Greenspan) 470, 484, 529, 536

"novi europski poredak" (Treći Reich) 282, 285

„novi svjetski poredak" 18, 106, 343, 448

NSC 345, 355-360, 363

Nye, Gerald 115, 250

Nye, Joseph 250

Nj

Njemački Reich 266

O

Obama, Barack 19, 561-563

Odbor za javno informiranje (Committee on Public Information, CPI) 99, 119-125

Odbor za vojnu industriju 194

OECD, Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (Organization for

Economic Cooperation and Development) 374

Okrugli stol 28, 100, 107, 120, 147, 231, 332, 342, 378

OPEC, Organizacija zemalja izvoznica nafte 412, 413, 416-419, 421-423, 443, 458-460

Organizacija ujedinjenih naroda 222, 312, 332-334

Osmansko Carstvo 78, 107, 268

Owen-Glassov zakon o saveznim pričuvama 92, 94, 96, 225

P

Page, Walter Hines 116, 117

Pahlavi, Mohamed Reza, šah 407, 413, 421, 422

Pandit, Vikram 559

Panika iz 1837. 30

Panika iz 1893. 32

Panika iz 1907. 67, 73

PACTO, Organizacija profesionalnih kontrolora zračnog prometa 442

Paterson, William 86

Paulson, Henry 555-558, 564

Pax Americana 216, 217, 25, 302, 371

Peabody, George 64, 65

Pearl Harbor, 7. prosinca 1941. 214, 227, 241-247, 249

Perkins, Frances 206

Perkins, George 74

Perkins, George W. 108

Pershing, general John J. 127

Phelps Dodge Company 56, 95, 112

Pickens, T. Boone 461

Pilsudski, Jozef 163

PIMCO, Pacific Investment
Management Company 496
Poincaré, Raymond 174
Ponzijska shema 567
porez za izjednačavanje zarade
388
Potsdamska konferencija 307,
308
pravilo Q (Zakon o bankarstvu
iz 1933.) 440
pravilo T (savezne pričuve)
495, 496
Bernhard, princ, od Nizozemske
411, 412
Progresivna stranka 95
Prva banka Sjedinjenih
Američkih Država 27
Prva nacionalna banka New
Yorka 38, 40, 79, 81, 90,
202
Prvi svjetski rat 80, 97, 99, 106,
110, 113, 114, 116-121,
127, 129, 141, 143, 183,
231, 232
Pujo, Arsene 75, 89, 91, 92,
132
Pujov odbor 132
Pulitzer, Joseph 50

Q

Quebeški sporazum 313
Quigley, Carroll 13, 139, 140,
231, 232

R

Reader, Erich 278
Rand, Ayn 472
Rasmussen, Hans K. 451
Rat iz 1812. 29, 30
Reagan, Ronald 428, 432, 433,
435, 437-469

Regan, Donald 448, 454, 458,
462, 463
Respondek, Erwin 234
Rhodes, Cecil 99, 100, 379
Rimsko Carstvo 579
rimska oligarhija 580
Rist, Charles 141
Robertson, Julian 491
Rockefeller, Avery 226
Rockefeller, David 250, 384,
412, 414, 419, 424-427,
431, 440, 445, 470
Rockefeller, James Stillman 71
Rockefeller, John D. 12, 55, 58,
60, 66, 68, 73, 81, 211, 430,
478
Rockefeller, John D. III. 202,
363, 426
Rockefeller, John D. mlađi 202,
205, 208, 250
Rockefeller, Laurance 202
Rockefeller, Nelson 202, 203,
205, 224, 250, 252, 253,
333, 334, 429
Rockefeller, Nelson A. 76, 223,
249
Rockefeller, William 90
Roll, sir Eric 414
Roosevelt, Elliott 374
Roosevelt, Franklin D. 60, 70,
183, 186, 191, 194, 200-
205, 222, 230, 241-247,
260, 261, 281, 286-289,
296-301, 307, 314, 323,
333, 341
Roosevelt, Theodore (Teddy)
60, 61, 75, 81, 95, 206
Rothschild, barun Karl Meyer
32, 48
Rothschild, kuća 133, 148
Rothschild, James de 31

Rothschild, Nathan 27, 31-33,
51, 80, 99
Rubin, Robert 485, 488, 539,
542, 563, 564
Rueff, Jacques 392
Rumsfeld, Donald 428, 562

S

Saltsjoebaden, Švedska 411-
414, 416, 422
Sarajevo, Austrougarska
monarhija 106
Saudijska Arabija 294-298, 371,
378, 405, 406, 413, 416,
418-421, 459, 461
Savezna korporacija za
osiguranje depozita
(Federal Deposit Insurance
Corporation, FDIC) 189,
481
Schacht, Hjalmar 141, 159, 226,
271, 274, 278, 287
Schaub, William 359
Schiff, Jacob 95, 103, 108
Schlabrendorff, Fabian von 266
Schmitz, Hermann 228
Scholes, Myron 475, 536-539
Schroeder, barun Bruno von
226, 227
Schweinitz, Oliver von 518, 520
sekuritizacija 471, 478, 480,
483, 484, 488, 493, 500-
504, 509-512 521-523, 528,
529
Shaw, Leslie 85
Shaw, Leslie M. 72
Sherman, John 38
Shermanov zakon protiv
trustova 57-61, 70, 205, 208
Shermanov zakon o srebru 52

Silverado štedno-kreditna
banka 463
Sjedinjene Američke Države
protiv E. C. Knight 58
Skull and Bones 236
Smoot-Hawleyjev zakon o
tarifama 142
Smuts, Jan 147-151
Sohn-Rethel, Alfred 261, 276,
288
Soros, George 491, 497
Speyer, James 51
Spitzer, Elliott 573, 574
Sputnjik 381
Spykman, Nicholas 258
Srednjoeuropsko gospodarsko
vijeće (Mitteleuropaeischen
Wirtschafts Tag, MWT) 270,
273
Stahl, Leslie 502
Staljin, Josif 219, 221, 224, 231,
261, 265, 277, 280-285,
287, 298, 307-309, 320-323,
334, 340-344, 350-352
Standard Oil Trust 65, 66, 74,
90
standard, zlatni 175, 338
statistika vlade iz sjene
(Shadow Government
Statistics) 575
Stauffenberg, grof Claus von
287
Steed, Wickham 288
Stephenson, sir William 251,
252
Sterlinško područje 292, 293,
313, 333
sterlinška povlastica (britanska)
313
Stillman, James 65, 66, 70, 71,
202, 402

Stimson, Henry L. 180, 241,
242, 244, 248, 309
Stoddard, Henry 38
Straight, Willard 132
Strakosch, sir Henry 148, 149,
151, 151
Strong, Benjamin 69, 81, 97,
118, 134-139, 141-144,
158-161, 163-168, 175, 177,
182, 183
Studije o ratu i miru (Vijeća za
inozemne odnose) 211-216,
220-222, 250, 257, 314, 332
subjekt posebnog ulaganja
(Special Investment Vehicle,
SIV) 511, 512, 528
Sullivan & Cromwell, LLP 226,
365, 367
Sveučilište Nanterre 394
Sveučilište Sorbonne 394. 396
svibanj 1968. 394, 395
Svjetska banka 335, 340
Swope, Bernard 205-207
Swopeov plan 207

Š

šećerni trust 57, 58
"šezdeset obitelji" 16
Španjolsko-američki rat 16, 61,
301

T

Taft, Robert 364
Tamraz, Roger 406
TARP Program oslobađanja
problematične imovine
(Troubled Asset Relief
Program) 558, 559
Taylor, John 559
Thatcher, Margaret 433, 437-
439, 442, 446, 447, 456

Thorp, Willard L. 357, 359
Thyssen, Fritz 226, 237-240,
267
Trilateralna komisija 17, 422,
424-429
Truman, Harry S. 235, 292,
301, 305, 307-311, 313,
322, 331, 340-344, 351-362
Trumanova doktrina 318, 352,
353, 359, 372, 376
trust mozgov 65, 200, 203,
432
Tsaldaris, Konstantinos 350
Tugwell, Rexford Guy 203
Turner, Frederick Jackson 104-
106, 316, 317
Tyler, John 32

U

Ubico, Jorge 366
Udruženje hipotekarnih
bankara (Mortgage Bankers'
Association) 503, 510, 511,
573
Ultra (opis njemačkog tajnog
koda Enigma) 247, 248
United Fruit Company 252,
366-368
Untermeyer, Samuel 92, 94
Uprava za nacionalni oporavak
(National Recovery
Administration, NRA) 191,
206, 207
Ured za strateške usluge (Office
of Strategic Services, OSS)
226, 365, 372
Uredba br. 11110 (EO 11110)
385-387

V

Vance, Cyrus 427, 428

Vandenberg, Arthur H. 352
Vanderbilt, Cornelius 55, 56,
108

Vanderlip, Frank 81, 83

Velika kriza 133, 140, 143, 144,
152, 154, 172, 173, 176,
177, 182-187, 192, 194,
196-200, 203, 204, 206-208,
226, 275, 282, 292, 295,
339, 383, 432, 445, 447,
453, 479, 483, 487, 488,
499, 511, 513, 517, 526,
543, 575

"veliko društvo" 401

"veliko područje" (Studije o
ratu i miru) 218, 221

Versailles, mirovni sporazum iz
65, 128, 132, 138, 139, 142,
144, 147, 155, 171, 173,
177, 185, 213, 229, 232,
269, 299, 448, 452, 453

Vijeće za inozemne odnose 17,
65, 140, 211-222, 232, 233,
250, 251, 257, 258, 261,
283, 289, 293, 314, 318,
319, 325, 330, 343, 347,
352, 353, 364, 365, 403,
425, 426, 473

Vijeće za nacionalnu obranu
194, 195

Vijetnamski rat 400, 401, 579

Viktorija, kraljica 99

Volcker, Paul 437, 439-448,
452, 454, 465-468, 484

Vrhovni sud SAD-a 59, 170,
520

vrijednosni papiri osigurani
hipotekom (mortgage-backed
securities) 178, 181, 164,
191, 472, 474, 477, 479,
481, 486, 503, 504, 507,

509-513, 515-525, 527, 533,
535, 543, 553, 560, 565

W

Walker, David M. 582, 583

Wallace, Henry A. 311-314

Warburg, James P. 203

Warburg, Paul 77, 83-86, 89,
93, 96, 97, 129, 143, 203

Warburg, sir Siegmund 404,
414

Warburgov plan 85, 89

Washington Mutual Inc.
(WaMu) 549

Washington, George 28

Weill, Sanford 483, 486

Weizsaecker, barun Carl
Friedrich 281

Welch, Leo D. 346

White, Harry Dexter 330, 331

Whitman, Ed (United Fruit)
367, 368

Williams, John 575, 577

Willis, H. Parker 166

Wilson, Charles 369, 521

Wilson, Harold 393

Winchell, Walter 204

Z

zajmovi za slobodu (Liberty
loans, Prvi svjetski rat) 118

Zaklada Rockefeller 203, 212,
214, 215, 224

Zakon o osuvremenjivanju
robnih ročnica iz 2000. 564

Zakon o ponovnoj uspostavi
zlatnog standarda 38, 40,
45, 53, 201

Zakon o zlatnim pričuvama 201

Zakon o saveznim pričuvama
83, 92-94, 96, 110, 129,
176, 189

Zakon o trgovanju s
neprijateljem 192, 235

Zakon o zajmu i najmu 294

zakon velikih brojeva 540, 546

Zakon o žitu 329

Zarlenga, Stephen 476, 477

„zelembaći" 14, 34, 35, 37, 38,
40, 386

zlatni standard 37, 129, 134,
138-141, 144-146, 150-153,
156-159, 162, 163, 166,
167, 172-177, 182, 185,
188, 193, 199, 283, 330,
336, 371-374

Biblioteka
ARMAGEDON

F. William Engdahl
BOGOVI NOVCA:
Wall Street i propast "američkoga stoljeća"

Nakladnik
DETECTA d.o.o. Zagreb

Za nakladnika
ANTE MATIĆ

Lektor
ANĐINA MARKIĆ

Korektor
IVAN JINDRA

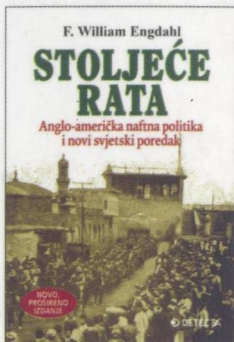
Grafički urednik i naslovnica
ANTE MATIĆ

Tisak
GRAFIČKI ZAVOD HRVATSKE d.o.o. Zagreb

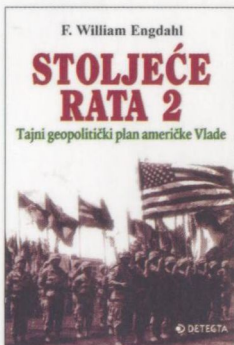
ISBN 978-953-7476-16-8

© za hrvatsko izdanje DETECTA d.o.o. Zagreb

"Tko vlada naftom, vlada državama..."

Svi ratovi u posljednjih 150 godina osmišljeni su i dirigirani iz istih centara moći...

"...a tko vlada hranom, vlada ljudima..."
Iza projekta GMO hrane krije se paklenski genocidni projekt.

F. William I

BOGOVI

Wall Street i propast a

Ova knjiga jest povijest klike međunarodnih bankara, koji su stvorili Wall Street i koji i danas njime vladaju, kao što su prije Prvoga svjetskoga rata vladali Londonom. ...kronika uspona šačice ljudi koji su sebe držali posebnom silom, izvan i iznad zakona...

...Krizu koja se rasplamsala 2007. godine, ispočetka u svezi sa sekuritizacijom visoko rizičnih „drugorazrednih“ hipotekarnih kredita, uzdrmala je temelje financijskog sustava kao nijedna druga kriza do danas. Za one koji žele razumjeti kako to da su one iste banke s Wall Streeta koje su svojom neograničenom pohlepom i težnjom za ostvarivanjem još veće kontrole nad svijetom na kraju svega i na štetu poreznih obveznika izišle još bogatije, ova knjiga jest uvod u unutarnje djelovanje moći novca. Knjiga je rezultat tridesetak godina istraživanja i pisanja na temu novca i moći. Ona je treći dio trilogije koja cjelovito razrađuje riječi što ih je sredinom sedamdesetih godina izrekao američki ministar vanjskih poslova Henry Kissinger, štićenik moćnog Rockefellerova kruga, koje glase: „Kontroliraj naftu i kontrolirat ćeš cijele države. Kontroliraj hranu i kontrolirat ćeš ljude. Kontroliraj novac i kontrolirat ćeš cijeli svijet!“

... Kao predsjednik, Barack Obama jasno je dao do znanja kako je, poput Woodrowa Wilsona i gotovo svakog predsjednika poslije Američkoga građanskog rata, uz moguću iznimku Johna Kennedyja, poslušnik Wall Streeta i velikih banaka. Bolest možemo liječiti tek nakon što postavimo konačnu dijagnozu i nakon što potpuno shvatimo o čemu je riječ. Ova knjiga jest pokušaj da se običnim građanima pripomogne u postavljanju te dijagnoze.

 DETECTA

Cijena 180,00 Kn

ISBN 978-953-7476-16-8

9 789537 476168